SUNDHETS-COLLEGII

UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

OM

KOLERAFARSOTEN I SVERGE

år 1853

efter uppdrag af Collegium

UTARBETAD AF DESS LEDAMOT

D:r A. TIMOLEON WISTRAND.

(Bihang till Sundhets-Collegii Underdåniga Berättelse om Medicinalverket i Riket 1853.)

STOCKHOLM, 1855.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

Krigsarkivet

Kra 19. 57
1426

INLEDNING

TILL

Sundhets-collegii underdåniga berättelse om medicinalverket i riket. – Stockholm : P.A. Norstedt & söner, 1853-1862.
Täckningsår: Årg. 1(1851)-10(1860).
I serien ingår två bihang:
1851 bihang: Inledning till och återblick öfver 3:dje afdelningen Om allmänna hälsotillståndet i riket af Fr. Th. Berg
1853 bihang: Sundhets-Collegii underdåniga berättelse om Kolerafarsoten i Sverge år 1853 efter uppdrag af Collegium utarbetad av dess ledamot D:r A. Timoleon Wistrand

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. K, Hälso- och sjukvården. 1, Sundhetskollegii underdåniga berättelse för år ... – Stockholm : P.A. Norstedt & söner, 1864-1912.
Täckningsår: 1861-1910 = Ny följd 1-50

Sundhets-collegii underdåniga berättelse om medicinalverket i riket 1851-1860 digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) med stöd från Riksbankens Jubileumsfond, 2009

urn:nbn:se:scb-b0-k0-53011

SUNDHETS-COLLEGII

UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

OM

KOLERAFARSOTEN I SVERGE

år 1853

efter uppdrag af Collegium

UTARBETAD AF DESS LEDAMOT

D:r A. TIMOLEON WISTRAND.

(Bihang till Sundhets-Collegii Underdåniga Berättelse om Medicinalverket i Riket 1853.)

STOCKHOLM, 1855.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

Krigsarkivet

Kra 19. 57
1426

Stormäktigste, Allernådigste Konung!

I öfverensstämmelse med föreskrifterna i Eders Kongl. Maj:ts nådiga Bref af den 9 November 1853 och den 24 November 1854 får Sundhets-Collegium härjemte i underdånighet öfverlemna den berättelse, hvilken, angående den i

Riket år 1853 utbrutna kolerafarsot, Collegium låtit utarbeta och till trycket befordra; och framhärdar Collegium med djupaste vördnad, trohet och nit.

Stormäktigste, Allernådigste Konung!

Eders Kongl. Maj:ts

underdånigste, tropligtigste
tjenare och undersåter
C. J. EKSTRÖMER.

DAN. EKELUND. E. G. ENGBERG. A. TIMOL. WISTRAND. C. U. SONDÉN.

Stockholm den 14 Juni 1855. *J. Ljungberg.*

INNEHÅLL.

1) Inledning.

A. Öfversigt af kungörelser rörande kolerasmittade orter från år 1851 till år 1853 . . . . sid. 5.

B. Öfversigt af under samma tid utkomne författningar och föreskrifter rörande skyddsåtgärder mot kolerafarsoten . . . . . » 9.

C. Karantänsanstalternas verksamhet under samma tid . . . . . » 14.

D. Väderlekens och helsotillståndets förhållande i landet under samma tid . . . . . » 18.

2) Sammandrag af vederbörandes rapporter rörande kolerafarsoten . . . . . » 21.

1. Norrbottens län . . . . . » —
2. Westerbottens län . . . . . » —
3. Jemtlands län . . . . . » 25.
4. Wester-Norrlands län . . . . . » —
5. Gefleborgs län . . . . . » 27
6. Stora Kopparbergs län . . . . . » 41.
7. Wermlands län . . . . . » 48.
8. Örebro län . . . . . » 68.
9. Westmanlands län . . . . . » 77.
10. Upsala län . . . . . » 101.
11. Stockholms län . . . . . » 149.
    » stad . . . . . » 111.
12. Södermanlands län . . . . . » 179.
13. Götheborgs och Bohus län . . . . . » 184.
    » stad . . . . . » 189.
14. Elfsborgs län . . . . . » 221.
15. Skaraborgs län . . . . . » 244.
16. Östergöthlands län . . . . . » 257.
    Norrköpings stad . . . . . » 263.
    Söderköpings stad . . . . . » 276.
17. Calmar län . . . . . » 279.
    Westerviks stad . . . . . » 280.
18. Jönköpings län . . . . . » 285.
    Jönköpings stad . . . . . » 287.
19. Kronobergs län . . . . . » 299.
20. Hallands län . . . . . » —

21. Blekinge län . . . . . sid. 304.
Carlskrona stad . . . . . » 305.
22. Christianstads län . . . . . » 333.
23. Malmöhus län . . . . . » 335.
Ystads stad . . . . . » 344.
24. Gottlands län . . . . . » 350.

3) Slutsatser . . . . . » 353.

Farsotens geografiska utbredning 353. — Antal angripne socknar 355. — Farsotens duration 356. — i städerna 361. — Jemförelse med mortaliteten under båda föregående kolerafarsoter 360, 363 och 366. — Jemförelse emellan farsoten i städerna och på landet 365. — Döde af olika kön och lefnadsålder 366. — Personliga och lokala förhållandens inflytande 367. — Sjukvårdspersonalen 368. — Uppgifne orsaker till farsotens uppkomst och spridning 369. — Spärrningens resultater 371. — Sjukvårdens organisation och deraf hemtad erfarenhet 372. — Kostnader för kolerafarsoten 375. — Stadskommunernes utgifter 376. — Statens bidrag 378.

Till Kongl. Maj:ts Sundhets-Collegium.

Sedan Kongl. Maj:t genom Nåd. Bref d. 9 Nov. 1853 anbefallt dess Sundhets-Collegium att »i likhet med hvad som skett år 1850, inkomma med underdånig framställning angående kolerafarsotens utveckling och spridning inom Riket under innevarande år» och Kongl. Collegium uppdragit åt mig såsom referent för civile sjukvårdsärenderne, att utarbeta den anbefallde redogörelsen, blef första åtgärden att bereda tillgång på möjligast fullständiga materialier för densamma.

Enär de jemlikt meddelade föreskrifter, under kolerafarsotens gång till Kongl. Collegium inkomne vecko-rapporter om helsotillståndet i orterna, icke innefattat alla de upplysningar, hvilka voro nödiga för ifrågavarande berättelses utarbetande efter enahanda plan som den af Hr Med.-Rådet m. m. BERG rörande 1850 års epidemi afgifna, så beslöt Kongl. Collegium genast efter det farsoten upphört, att i likhet med hvad som skett år 1850, infordra svar å nedananförde *frågor*, hvilka å serskilde tryckta promemoirer, genom Kon. Befallningshafvandes försorg blefvo till vederbörande Sundhetsnämder och läkare framställde, nemligen

1:o Hafva åtgärder till skydd mot smitta *vidtagits före farsotens utbrott å stället? och i sådant fall hvilka? (Tiden när spärrning började och slutade.)*

2:o Väderleken och allmänna hälsotillståndet närmast före *farsotens utbrott å stället? voro magplågor då gängse?*

3:o Uppgift för hvarje dag *å antalet i kolera insjuknade och döda från farsotens början intill dess slut?*

4:o Summarisk *uppgift å hela antalet i kolera insjuknade och döda af hvarje särskilt kön?*

5:o Summarisk *uppgift å hela antalet i kolera insjuknade och döda af de olika lefnadsåldrarne: barn under 15 år, medelåldrige, ålderstigne?*

6:o Summarisk *uppgift å hela antalet kolerasjuke, som intagits och aflidit på särskildte* sjukhus, *der sådane blifvit inrättade?*

7:o Förekommo under farsotens gång, utom de som kolera uppgifne sjukdomsfallen, talrika lindrigare illamående *af äckel, kräkning, magplågor, diarrhé, sendrag o. d.?*

8:o Förekommo under och närmast efter farsoten äfven andra *sjukdomar, såsom* svåra *febrar, frossor?*

9:o Märktes osunda bostäder, nöd, begifvenhet på starka drycker o. d. utöfva inflytelse på farsotens utbredning och häftighet?

10:o Förekommo sjukdomsfallen af kolera allmännare utbredde inom orten eller blott begränsade inom vissa hus, gårdar, byar?

11:o Insjuknade ofta flera *personer inom samma hus och familj der* ett *kolerasjukdomsfall inträffat?*

12:o Märktes större samqväm bidraga till sjukdomens spridning?

13:o Märktes de personer, som biträdt vid sjukvården och handterat liken, i högre grad blottställda för kolera? (antal af läkare och betjening vid sjukhus äfvensom af de inspärrades vårdare som insjuknat och aflidit).

14:o Hafva hus der sjukdomsfall af kolera inträffat blifvit spärrade och på hvad sätt har i sådant fall de inspärrades vård derunder blifvit besörjd?

15:o Har erfarenheten visat, spärrningar kunna ändamålsenligt genomföras och upprätthållas och åt dem förvärfvat förtroende?

16:o Vid hvilken tid på dygnet *förmärktes de flesta personer insjukna?*

17:o För hvarje af kolera angripet ställe önskas en fullständig uppgift å tiden, då de första *sjukdomsfallen inträffat, personernas namn, ålder, yrke, lefnadssätt och den gemenskap, som de på ett eller annat sätt veterligen kort förut haft med smittad eller misstänkt ort eller person och allt hvad som eljest kan anses upplysa sättet för farsotens uppkomst och utbredning på stället?*

18:o Sjukvårdens allmänna organisation?

Derförutan hafva på min hemställan, serskilde uppgifter blifvit begärde från Konungens Befallningshafvande så väl rörande andra mot farsoten vidtagne skyddsåtgärder, som ock rörande de vid större inrikes segelleder anlagde sjukhus; från Kongl. Karantäns-Kommissionerne rörande antalet af fartyg och resande som å karantänsplatserna i Riket undergått karantänsbehandling, samt från Städernes Magistrater om hållne undersökningar till utrönande af anledningen till kolerasjukdomens utbrott i de städer der den yppats m. m.

Efter det att upplysningar i desse hänseenden erhållits och mer eller mindre fullständiga svar å förutnämnde promemorier inkommit till ett antal af öfver 300, har jag med ledning deraf och under jemförelse af ofvannämnde förut till Kongl. Collegium inkomne vecko-rapporter samt med begagnande af de under tiden från vederbörande läkare ingifne vetenskapliga berättelser om kolerasjukdomen, och af en från Stockholms Stads Sundhets-Nämnd ingifven, af D:r G. Hjorth utarbetad omständlig redogörelse för samma sjukdom i hufvudstaden, uppgjort den Berättelse om kolerafarsoten i Riket år 1853, hvilken härmed till Kongl. Collegium vördsamt öfverlemnas.

I samma mon materialet för detta arbete sålunda i vissa hänseenden varit ganska rikt, har detsamma likväl också blifvit lätt förvillande, så att valet emellan der och hvar förekommande stridiga uppgifter icke sällan varit rätt svårt. En mängd serskilda upplysningar hafva också under arbetets fortgång befunnits nödiga, och tid efter annan dels på enskild väg, dels genom vederbörande myndigheter blifvit begärde, hvilket fördröjt arbetets afslutande. Men detta oaktadt finnas ännu åtskilliga punkter öfver hvilka en klarare belysning, om den kunnat vinnas, skulle hafva varit önskvärd. Då likväl fortsatta försök i denna riktning, nödvändigt skolat än ytterligare fördröja arbetets afslutande och det måhända utan att det åsyftade ändamålet vunnits, så har jag ej tvekat att nu öfverlemna berättelsen sådan den med tillgängliga materialier kunnat blifva.

Emellertid om också mitt bemödande att noga pröfva meddelade uppgifter och söka nya upplysningar i alla de fall der en nogare belysning af uppgifna fakta synts nödig, icke alltid krönts med den framgång att denna berättelse öfverallt nu innehåller en fullständig skildring af kolerafarsotens utveckling och spridning på hvarje ort i Riket der den visat sig, så har jag dock sökt göra allt hvad på mig berott för att åstadkomma den möjligaste fullständighet och i öfrigt troget återgifvit uppgifterne sådana de uti från vederbörande inkomne svar funnits meddelade. Till underlättande af en kontroll i detta hänseende öfverlemnas härjemte till Kongl. Collegii Archiv hela samlingen af det använda materialet, ordnadt efter län och provincial-läkare-distrikter.

Berättelsen upptager i en kort inledning de administrativa förfoganden hvilka blifvit vidtagne till skydd emot farsotens inträngande och utbredning i landet. För att åstadkomma ett sammanhang emellan denna berättelse och den ofvannämnda berättelsen om 1850 års farsot, har jag härvid gått så långt tillbaka i tiden att denna inledning vidtager der redogörelsen för samma ämne i den förra berättelsen slutade och alltså, såsom en fortsättning deraf, begynner med de stadganden och kungörelser hvilka efter den 27 Mars 1851 blifvit utfärdade.

I samma afsigt meddelas också en kort öfversigt af väderleken och helsotillståndet i Riket under alla de år som förflutit sedan den förra koleraepidemien upphörde.

Dernäst följer den speciela berättelsen om kolerasjukdomen i hvarje län som deraf varit hemsökt äfvensom en kort uppgift om de skyddsåtgärder som i de från farsoten fria länen deremot blifvit vidtagne, vid hvilken redogörelse samma ordning blifvit följd som i Kongl. Collegii öfriga redogörelser för allmänna helsovården i Riket, nemligen länens läge från norr. I denna speciela berättelse har jag i korthet anfört förhållandet i hvarje serskild stad och socken såsom hvar för sig utgörande ett helt i afseende på kolerasjukvården. Dessa special-redogörelser hafva derefter, med hänvisning på det härad hvilket socknen tillhörer, blifvit sammanförde under provincial-läkare-distrikterna och dessa under länen.

Efter samma plan är den karta uppgjord hvilken till förtydligande af redogörelsen om kolerafarsotens geografiska utbredning i landet bifogas.

Der och hvar har det ansetts vara af vigt att till jemförelse anmärka förhållandet med den i Riket samtidigt med koleran gängse Rödsots-epidemien, hvarom fullständig redogörelse återfinnes i *Sundhets-Collegii Underdåniga Berättelse om Medicinal-verket, Tredje året, sid. 70 o. f.*

Slutligen anföras de allmännaste slutsatser hvartill uppgifterne om sjukdomens uppkomst och utbredning i tid och rum, om dess olika förhållande i städer och på landsbygden, om förhållandet emellan insjuknade och döde, om effekten af vidtagne skyddsåtgärder samt om sjukvårdens allmänna organisation m. m. lemnat anledning.

Till sist meddelas en från Kammar-Contoret begärd summarisk redogörelse för de medel Kongl. Collegium disponerat i och för ifrågavarande farsot i Riket.

De uppgifter rörande kolerasjukdomens pathologie och therapie som i de inkomna handlingarna återfinnas, äro icke i denna berättelse upptagne, utan hafva jemlikt Kongl. Collegii beslut, blifvit Svenska Läkare-Sällskapet delgifne.

Ehuru ej något enda berigtigande eller tillägg till den om 1850 års kolerafarsot utgifne berättelsen till Kongl. Collegium inkommit, fastän uppmaning att sådane meddela gafs vid dess utdelande, torde dock, derest denna berättelse kommer att på samma sätt utdelas, lämpligt vara att genom en likartad uppmaning söka framkalla de rättelser och tillägg som i ett eller annat hänseende kunna göras.

Stockholm den 19 Oktober 1854.

D:r AUG. TIMOL. WISTRAND.

1. Inledning.

A) Öfversigt af Kongl. Commerce-Collegii och andre vederbörandes Kungörelser om de orter som under åren 1851 till och med 1853 förklarats af kolera smittade, för kolera misstänkte och från kolera frie.

a) Utrikes orter.

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1852.		1852.		1852.	
12 Aug.	Danzig.	12 Aug.	Öfriga hamnar i provinsen Westpreussen äfvensom hamnarna i provinsen Ostpreussen.		
9 Sept.	Pillau.				
20 Sept.	Königsberg, Elbing och Stettin.	20 Sept.	Öfriga hamnar i provinsen Preussen.		
15 Nov.	S:t Petersburg och Cronstadt.	15 Nov.	Öfriga Ryska hamnar vid Finska viken och Östersjön äfvensom Finska hamnarna från Ryska gränsen mot Finland till och med Åbo.		
		14 Dec.	Danzig.		
		21 Dec.	Pillau, Elbing.		
1853.		1853.		1853.	
		25 Jan.	Königsberg och Stettin.	25 Jan.	Danzig samt öfriga hamnar i provinsen Preussen med undantag af Königsberg, Elbing och Pillau, äfvensom Pommerska hamnarna med undantag af Stettin.
				1 Mars.	Pillau, Königsberg, Elbing och Stettin.
25 Juni.	Helsingforss.				
29 Juni.	Köpenhamn.	29 Juni.	Öfriga Seeländska hamnar.		
11 Juli.	Reval.				
16 Juli.	Åbo, Narva och Riga.	16 Juli.	Finska hamnarna från Åbo till och med Kristinestad äfvensom Åland.		
22 Juli.	Stettin och Nyeköbing på ön Falster.	22 Juli.	Öfriga hamnar å Falster samt hamnarna å ön Laaland äfvensom Svinemünde.		

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1853.		1853.		1853.	
2 Aug.	Fredrikshavn och Flensburg samt Nyested på Laaland.	2 Aug.	Öfriga hamnar i Danmark och Slesvig äfvensom Holsteinska och öfriga Tyska hamnar vid Östersjön.		
5 Aug.	Aarhus å Jutland.				
8 Aug.	Archangel, Danzig, Hamburg och Altona.	8 Aug.	Öfriga hamnar vid hvita hafvet äfvensom Holsteinska och öfriga Tyska hamnar vid Nordsjön.		
15 Aug.	Wismar.				
16 Aug.	Borgå.				
22 Aug.	Christiania och Laurvig samt Lübeck och Travemünde.	22 Aug.	Norska hamnarna från Svinesund till och med Lindesnäs.		
24 Aug.	Svendsborg på Fyen, ön Amager och Brahested i Finland.	24 Aug.	Öfriga Finska hamnar vid Bottniska viken från Kristinestad till gränsen mot Sverge.		
26 Aug.	Svanike å Bornholm, Holbek å Seeland och Aalborg å Jutland samt ön Möen.				
27 Aug.	Lovisa.				
31 Aug.	Raumo i Finland och Nykiöbing på Morsöe.				
2 Sept.	London jemte öfriga vid Thamesfloden och dess utlopp belägna hamnar.	2 Sept.	Engelska hamnarna emellan Thamesflodens utlopp och Tweedfloden.		
5 Sept.	Stralsund.				
6 Sept.	Hamnarna å Åland.				
8 Sept.	Königsberg och Elbing.	8 Sept.	Wismar.		
9 Sept.	Helsingör och Nyeborg samt Ertholmarne.	9 Sept.	Flensburg.		
14 Sept.	Kristinestad; Pernau.				
20 Sept.	Drammen, Staværn och Fredriksværn i Norge, Randers på Jutland, Greifswald och Lassau i Pommern, Glückstadt i Holstein, Rotterdam i Nederländerna, Newcastle, Billqvay och Hartlepool.	20 Sept.	Alla öfriga Nederländska och Storbritanniska hamnar.		
30 Sept.	Öfriga hamnar i Jutland och vid Tynefloden i England äfvensom Amsterdam.	30 Sept.	Holbeck och ön Möen.		

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Fria.
1853.		1853.		1853.	
4 Oct.	Moss och Fredrikstad i Norge, Ekenäs i Finland, Wolgast i Pommern.	4 Oct.	Nyested på Laaland och Helsingör.		
11 Oct.	Fredrikshall och Brevig.	11 Oct.	Fredrikshavn och Nyekiöbing på Morsöe i Jutland samt Stralsund.		
14 Oct.	Kolberg i Pommern, hamnarna å Aröe vid Bält; Liverpool och Stockton; Glasgow; Llanelly i Wales samt Antwerpen.	14 Oct.	Öfriga Belgiska hamnar.		
21 Oct.	Leith.				
		2 Nov.	Nyekiöbing på Falster och Svanike på Bornholm äfvensom Ertholmarna.		
4 Nov.	Cockermouth och Dundee.				
8 Nov.	Bremerhafen.				
15 Nov.	Holmestrand i Norge, Rye och Seaham i England, Arbroath i Skottland samt Halder och Nieuve Diep i Nederländerna.	15 Nov.	Ön Aröe samt städerne Narva, Reval och Wolgast.		
		18 Nov.	Brahestad och Kristinestad.	18 Nov.	Seeländska hamnarna, öarna Möen, Lolland, Falster och Bornholm äfvensom Ertholmarna.
		22 Nov.	Hamburg, Altona och Glückstadt.		
		6 Dec.	Fredrikstad, Laurvig, Staværn, Fredriksværn, Elbing, Helsingfors, Borgå, Raumo och hamnarna å Åland.		
9 Dec.	Cork.	9 Dec.	Öfriga Irländska hamnar äfvensom Stettin och Jutska hamnarna med undantag af Skagen och Randers.		
		13 Dec.	Franska hamnarna från Belgiska gränsen till och med Brest.		
		16 Dec.	Brevig, Åbo, Pernau, Riga och Danzig.	16 Dec.	Hamnarna å Åland.

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1853.		1853.		1853.	
30 Dec.	Blyth i England.	30 Dec.	Fredrikshall, Christiania, Svendborg, Nyeborg, Randers och Antverpen äfvensom hamnarna vid Tynefloden.		

b) **Inrikes orter.**

1853.				1853.	
24 Juli.	Ystad.				
12 Aug.	Carlskrona och Hasslö.				
15 Aug.	Skällnäs i Calmar.				
19 Aug.	Götheborg och förstäder, Stockholm.				
23 Aug.	Tjörns Härad och Lundby S:n på Hisingen.				
26 Aug.	Sturkö, Tjurkö, Aspö, Östra Hästholmen och Stenhamn samt Ugglarp i Eftra S:n.			26 Aug.	Skällnäs i Calmar.
2 Sept.	Gefle och Norrköping samt Köpstadsö i Bohus län.				
3 Sept.	Waxholm.				
6 Sept.	Malmö, Björlanda S:n och Nya hvarfvet.				
10 Sept.	Sandhamn, Utön, Lidingön, Wermdön, Donsö i Bohus och Borstahusen i Malmöhus län.				
16 Sept.	Hörvik i Mjellby S:n.				
20 Sept.	Södertelge, Ornö, Morlanda S:n, Säfve S:n och Ny Elfsborgs fästning.			20 Sept.	Ugglarp, Tjörn.
30 Sept.	Walda S:n*), Öckerö S:n i Bohuslän, Hellevik och Tössö i Mjellby S:n.				
4 Oct.	Hille S:n.				
11 Oct.	Westervik, Frölunda, Tanum, Tegneby, Wrångö, Tjörn.				
14 Oct.	Dalarö.			14 Oct.	Sandhamn.
				18 Oct.	Malmö, Borstahusen, Ystad, Hasslö, Sturkö, Tjurkö, Stenhamn, Hörvik, Hille.

*) Denna S:n synes icke hafva företett något sjukdomsfall af kolera; se vidare Hallands län.

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1853.				1853.	
				21 Oct.	Ornö, Södertelje, Waxholm, Morlanda, Tegneby.
				1 Nov.	Utön, Lidingön, Aspö, Östra Hästholmen, Tössö, Lundby S:n.
				8 Nov.	Carlskrona.
15 Nov.	Strömbäcks bruk vid Umeå.			15 Nov.	Öckerö i Bohuslän.
18 Nov.	Boo och Ingarö.				
				25 Nov.	Ny Elfsborg, Westervik.
6 Dec.	Öddö (i Skee).			6 Dec.	Gefle, Hellevik.
				9 Dec.	Norrköping och Strömbäcks bruk.
				16 Dec.	Dalarö, Öddö.
				1854.	
				5 Jan.	Götheborg och förstäder.
				20 Jan.	Wermdö, Boo, Ingarö alla orter inom Göteborgs och Bohus län som ej förut förklarats frie.
				10 Febr.	Stockholms stad.

B) *Öfversigt af Kongl. Maj:ts Nådiga Författningar och vederbörande Embetsmyndigheters allmänna föreskrifter rörande skyddsåtgärder mot kolerafarsotens inträngande och utbredning i landet samt helso- och sjukvårdens ordnande efter farsotens utbrott.*

1851.

$\frac{23}{9}$ Uppå förekommen anledning förordnade Kongl. Commerce-Collegium genom Kungörelse d. 23 Sept., att de i 2 §. af Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1847 och första punkten i Kongl. Collegii Kungörelse d. 10 Jan. 1848 gifne föreskrifter angående skyldighet för fartyg och resande att medföra sundhetsbetyg, hvarifrån befrielse tillsvidare medgifvits genom Kongl. Collegii d. 27 sistl. Mars utfärdade Kungörelse, ånyo skulle tillämpas i afseende på fartyg och resande som till Sverge anlända från Holsteinska hamnarna vid Östersjön, Lübeck och Travemünde samt Mecklenburgska hamnarna.

1852.

$\frac{13}{4}$ Genom Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse d 13 April 1852 förklarades, med återkallande af ofvannämde Kungörelse, att Sundhetsbetyg för fartyg och resande som till Sverge

anlända från Holsteinska hamnarna vid Östersjön, Lübeck, Travemünde samt Mecklenburgska och Pommerska hamnar tillsvidare icke erfordras.

$\frac{12}{8}$ Med anledning af kolerans utbrott i Preussen förordnade Kongl. Commerce-Collegium genom Kungörelse d. 12 Aug. 1852, att de i 2 §. af Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1847 gifna föreskrifter angående skyldighet för fartyg att medföra Sundhetsbetyg, äfvensom den i 6 §. af berörde Kungörelse anbefallda undersökning vid ankomsten till inloppstullstation eller destinationsort, från hvilka åligganden befrielse varit tills vidare medgifven, hädanefter ånyo skulle tillämpas i afseende å fartyg som till Sverige anlända från Danska hamnarna vid Sundet, Bälterna och Östersjön, Tyska Östersjöhamnarna, samt Ryska hamnarna vid Östersjön, från Preussiska gränsen till och med Reval.

$\frac{13}{8}$ Sedan Kongl. Maj:t uppdragit åt Commerce-Collegium att i stället för den numera upplösta Karantäns-Kommissionen i Stockholm, hafva öfverinseendet öfver Karantänsinrättningarna å Rikets östra kust intill gränsen mellan Blekinge och Skåne, med rättighet för Collegium att sig adjungera någon af Sundhets-Collegii ledamöter vid behandling af karantänsärender, der sådant ansågs erforderligt, äfvensom beslutat inrättandet tills vidare af en Karantäns-Kommission i Malmö med inseende och befäl öfver karantänsanstalterna vid Skånes kust, bemyndigades genom Kongl. Bref d. 13 Aug. 1852 så väl Commerce-Collegium som Karantäns-Kommissionen i Malmö att, med anledning af kolerans utbrott i Danzig, vidtaga nödige åtgärder för iordningssättandet af de karantänsinrättningar som kunde finnas af behofvet påkallade samt i sådant afseende jemväl tillsätta läkare vid nämnde inrättningar.

$\frac{3}{9}$ Sedan rapport inkommit från Konungens Befallningsbafvande i Götheborg att en koleraartad sjukdom utbrutit i Frölunda Socken och Kongl. Maj:t ansett nödige åtgärder böra vidtagas för inrättande af en karantänsanstalt vid Götha Elf att träda i verksamhet om och när asiatisk kolera officielt förklarades vara utbruten i Götheborg eller dess närhet, så anbefalldes genom Kongl. Brefvet den 3 Sept. 1852, att en Sjöofficer och en af Sundhets-Collegium förordnad läkare skulle begifva sig till Götha Elf för att, sedan Konungens Befallningshafvande i Elfsborgs län i samråd med dem utsett lokal för en karantänsinrättning derstädes, vidtaga de åtgärder som för iordningsställandet deraf erfordrades.

$\frac{20}{9}$ Med anledning af kolerans ytterligare spridande i Preussen förordnade Commerce-Collegium, på grund af Kongl. Maj:ts i Nådigt Bref d. 5 Sept. 1851 gifna bemyndigande, genom Kungörelse d. 20 Sept. 1852, att de i första punkten af Kongl. Collegii Kungörelse d. 10 Jan. 1848 gifne föreskrifter angående skyldighet för *resande* att medföra sundhetsbetyg, från hvilken skyldighet befrielse varit tills vidare medgifven, ånyo skulle tillämpas i afseende å resande som från Tyskland eller Danmark till Sverge anlända.

$\frac{29}{9}$ Genom Kongl. Bref d. 29 Sept. 1852 förordnades att ofvannämnde vilkorligen anbefallda karantänsinrättning, så skyndsamt sig göra lät skulle indragas.

$\frac{15}{11}$ Med anledning af kolerans utbrott i S:t Petersburg förordnade Kongl. Commerce-Collegium på grund af samma bemyndigande, genom Kungörelse d. 15 Nov. 1852, att de i §. 2 af Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1847 samt 1:a punkten af Kongl. Collegii Kun-

görelse af d. 10 Jan. 1848 gifna föreskrifter angående skyldighet för fartyg och resande att medföra sundhetsbetyg, äfvensom stadgandet i 6 §. af berörde nådiga Kungörelse om undersökning å fartyg vid ankomsten till inloppstullstation eller destinationsort, från hvilka åligganden befrielse enligt Kongl. Collegii Kungörelse af den 27 Mars 1851 varit tills vidare medgifven, ånyo skulle tillämpas i afseende på fartyg och resande som till Sverge anlända från Finsk eller Rysk hamn vid Bottniska viken, Finska viken eller Östersjön.

1853.

$\frac{1}{3}$ Genom Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse d. 1 Mars 1853 återkallades dess genom Kungörelserna af d. 12 Aug. och 20 Sept. nästföregående år meddelade förordnande om karantänsundersökning å fartyg från vissa utländska hamnar samt om sundhetsbetyg för fartyg och resande från Tyskland och Danmark, kommande de förut meddelade föreskrifterna hädanefter att tillämpas endast i afseende på fartyg och resande från Finsk eller Rysk hamn vid Bottniska viken, Finska viken eller Östersjön.

$\frac{29}{6}$ Med anledning af kolerans utbrott i Köpenhamn utsträcktes genom Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse d. 29 Juni 1853 sistnämnde föreskrifter till alla fartyg och resande från utländsk hamn vid Bottniska viken, Finska viken, Östersjön, Öresund, Bälterna eller Kattegat.

$\frac{1}{7}$ Uppå Kongl. Sundhets-Collegii d. 27 Juni gjorda underdåniga framställning om förnyad nådig tillåtelse att disponera ett visst antal expectance-läkare-arfvoden, beviljade Kongl. Maj:t d. 1 Juli 1853, till en början 30 dylika arfvoden, deraf 20 på 1 R:dr 16 sk. och 10 på 1 R:dr 40 sk. för dag, att användas för beredande af tillgång på extraläkare att för karantänsanstalterna och i händelse af farsotens utbrott inom landet användas.

$\frac{16}{7}$ Med anledning af kolerasjukdomens spridande i Finland förordnade Kongl. Commerce-Collegium genom Kungörelse d. 16 Juli 1853 att på grund af föreskriften i Kongl. Bref d. 20 Dec. 1847, kommunikationen med Finland för resande öfver Grisslehamn tills vidare skulle inställas, med undantag endast för dem som erhålla Kongl. Maj:ts nådiga tillstånd att sålunda i Riket inkomma samt för kurirer och postförare och kommunikationen endast ega rum directa sjövägen.

$\frac{2}{8}$ Genom Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse d. 2 Aug. 1853 utsträcktes, med anledning af kolerans ytterligare spridande, föreskriften rörande sundhetsbetyg för fartyg och resande samt om karantänsundersökning å ankommande fartyg äfven till fartyg och resande från Tyskland, Danmark och Norge.

$\frac{4}{8}$ Genom Kongl. Brefvet d. 4 Aug. 1853 förordnades att en särskild Karantäns-Kommission skulle i Stockholm å nyo inrättas för att utöfva det för närvarande åt Commerce-Collegium uppdragna inseende och befäl öfver karantänsanstalterna vid alla Rikets kustorter utom Götheborgs och Bohus län, Halland och Skåne.

$\frac{4}{8}$ Genom Kongl. Maj:ts nådiga Kungörelse i anledning af kolerafarsotens utbrott inom Riket d 4 Aug. 1853, förordnades att fartyg och båtar kommande ifrån Ystad till annan Svensk ort, skulle vara underkastade enahanda karantänsbehandling som, genom Kongl. Kun-

görelsen d. 12 Nov. 1847 blifvit föreskrifven för fartyg hvilka från utländsk smittad ort anlända; hvarjemte till framtida iakttagande stadgades att när epidemisk kolera utom Stockholm utbryter å Svensk ort hvarifrån segelfart å saltsjön idkas, Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i Länet skall icke allenast till Chefen för Civildepartementet samt till Karantäns-Kommissionerne i Riket sådant inberätta, utan ock sin kungörelse, hvarigenom nämnde ort för kolerasmittad förklaras, skyndsamligen afsända till Öfver-Ståthållaren i Stockholm och öfrige Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, hvilka myndigheter då genast böra hvar för sitt embetsområde, genom allmän kungörelse påbjuda, att från den smittade orten till annan Svensk ej kolerasmittad hamn destinerade fartyg och båtar äro underkastade karantänsbehandling såsom vid ankomst från utländsk smittad ort; och att likaledes sedan 10 dygn förflutit efter det farsoten å någon inrikes ort af ofvananförda beskaffenhet upphört, Konungens Befallningshafvande i länet om detta förhållande, jemte inrapporterandet deraf, på sätt ofvan omförmäldt är, omedelbart skall underrätta Öfver-Ståthållaren och öfrige Kongl. Maj:ts Befallningshafvande som i följd deraf böra vederbörligen kungöra att fartyg och båtar hvilka efter nämnda 10 dygn från berörde ort med inrikes destination afgått, blifva från karantänsskyldighet frikallade, under vilkor likväl för dem som under nästpåföljande 3:ne veckor begifva sig från samma ort, att de serskildt för hvarje resa äro försedda med behörigt sundhetsbetyg. I öfrigt erinrades att Kongl. Brefven af d. 22 och 23 Sept. 1834 fortfarande skulle tjena till efterrättelse, dock med iakttagande att den deri åberopade Kongl. Kungörelsen af d. 22 Febr. nämnde år blifvit upphäfven och att Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1847 trädt i dess ställe.

$\frac{5}{8}$ Genom Cirkulär till samtlige Konungens Befallningshafvande i Riket d. 5 Aug. 1853 påkallade Sundhets-Collegium, med åberopande af cirkuläret d. 26 Aug. 1850, noggrann uppmärksamhet på allmänna Sundhetspolisens handhafvande och nödiga anstalter för beredande af en tidig vård åt insjuknade, för hvilket ändamål Svenska Läkare-Sällskapets Underrättelse för allmänheten om kolerasjukdomen blifvit utfärdad. Derjemte förständigades vederbörande läkare att skyndsamt underrätta sig om tillgången å apotheken af de läkemedel som mot kolerasjukdomen anses företrädesvis behöflige, äfvensom att för hvarje vecka insända rapporter om herrskande sjukdomar inom hvars och ens verkningskrets och slutligen att der sjukdomsfall af kolera yppas, genast företaga den möjligaste fullständiga undersökning i afseende på alla de omständigheter hvilka i något hänseende kunde sprida ljus öfver dess uppkomst.

$\frac{5}{8}$ Uppå Kongl. Sundhets-Collegii underdåniga hemställan medgaf Kongl. Maj:t genom nådigt Bref d. 5 Aug. 1853 att ytterligare 20 extraläkare mot expectancearfvoden af dels 1 R:dr 16 sk. och dels 1 R:dr 40 sk. för dag finge antagas, att under afvaktan af ordres till tjenstgöring för den offentliga kolerasjukvården, uppehålla sig å ort som af Collegium bestämmes.

$\frac{19}{8}$ Genom Kongl. Bref d. 19 Augusti 1853 anbefalldes inrättande af en karantänsanstalt vid Sjötorps kanalstation.

$\frac{19}{8}$ Genom Kongl. Kungörelsen i anledning af kolerafarsotens utbrott i Stockholm d. 19 Aug. 1853, stadgades att fartyg som saltsjövägen derifrån afgå med bestämmelse till annan

Svensk ej kolerasmittad stad, tills vidare skulle vara underkastade enahanda karantänsbehandling som genom Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1847 blifvit föreskrifven för fartyg hvilka från utländsk smittad ort anlända.

$\frac{19}{8}$ Genom Kongl. Bref d. 19 Aug. 1853 erhöll Sundhets-Collegium befallning att genom skyndsamligen aflåtande skrifvelser till Konungens vederbörande Befallningshafvande förständiga dem tillse att tillfälle till lämplig skötsel å sjukhus måtte beredas för å fartyg å inrikes segelled i kolera insjuknade personer.

$\frac{19}{8}$ Genom i anledning häraf samma dag aflåtet Cirkulär till Konungens Befallningshafvande i de län hvilka genomgås af större inrikes segelled, påkallade Sundhets-Collegium uppmärksamheten på behofvet att, till förminskande af vådan af det skadliga inflytande som skulle uppstå derest de ombord i kolera insjuknade icke från de friska skulle kunna åtskiljas, i likhet med hvad år 1850 egde rum, låta å lämpliga ställen vid de störste segellederne inrätta sjukhus med bestämmelse att från passerande fartyg och båtar emottaga kolerasjuke personer.

$\frac{26}{8}$ Genom Kungörelse d. 26 Aug. 1853 förordnade Kongl. Karantäns-Kommissionen i Stockholm, på grund af föreskriften i Kongl. Maj:ts nådiga Bref d. 20 Dec. 1847, angående försigtighetsmått emot kolerasjukdomens införande i Riket genom resande, att kommunikation med Finland för landväga resande öfver Haaparanda skulle i likhet med hvad som blifvit förordnadt genom Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse d. 16 Juli i afseende på kommunikationen öfver Grisslehamn, tills vidare inställas.

$\frac{29}{8}$ Genom Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse d. 29 Aug. 1853 utsträcktes de förut meddelade föreskrifterne rörande skyldighet för resande och fartyg från vissa hamnar att medföra sundhetsbetyg äfvensom om karantänsundersökning å fartyg, till alla fartyg och resande som till Sverge anlända från öfriga på denna sidan om Cap Finisterre belägna främmande orter.

$\frac{30}{8}$ Genom Kongl. Karantäns-Kommissionens i Stockholm Kungörelse d. 30 Aug. 1853, meddelades att en provisionel karantänsanstalt blifvit till lättnad för trafiken mellan hufvudstaden och de söder om belägna, icke kolerasmittade städerna ordnad vid tullstationen Beten.

$\frac{10}{9}$ Genom Kongl. Bref d. 10 Sept. 1853 förklarades att under tider då så väl Sverige som Norrige är af kolerafarsoten hemsökt, resande som öfver landgränsen från Norrige inkomma, må i fråga om skyddsanstalter mot berörde farsot, betraktas såsom landväga resande *inom riket.*

$\frac{4}{10}$ Genom Kongl. Bref d. 4 Oct. 1853 förklarades att från kolerasmittade eller misstänkte orter ankomne varor och effekter, som enligt Kungörelsen d. 12 Nov. 1847 ej äro som smittosamme att anse, må under iakttagande af hvad författningarna i öfrigt stadga, från karantänsskyldigt fartyg till Svensk bestämmelseort lossas, äfvensom gods må i sådant fartyg från Svensk ort emottagas, allt under vilkor att lossningen och lastningen, under vederbörande myndigheters tillsyn, verkställes med så ändamålsenliga försigtighetsmått, att beröring emellan karantänsskyldige personer och folk från land fullkomligen förebygges.

$\frac{11}{10}$ Genom Kongl. Karantäns-Kommissionens Kungörelse d. 11 Oct. 1853 meddelades att till lättnad för trafiken på Rikets norra orter, en serskild karantänsanstalt blifvit ordnad vid Rathan i Westerbottens län.

$\frac{18}{11}$ Genom Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse d. 18 Nov. 1853 förklarades karantänsskyldigheten för fartyg och båtar äfvensom resande från Seeländska hamnar upphäfd *).

C) *Summarisk redogörelse för karantänsanstalternas verksamhet under åren 1851—1853.* **)

Under år 1852 undergingo vid karantänsplatserna endast 37 fartyg den anbefallda karantänsbehandlingen, nemligen 24 å Stockholms och 13 å Götheborgslinien; af dessa 3 vid Djurhamn, 6 vid Slitö, 4 vid Aspö, 11 vid Sandhamn och 13 vid Känsö, hvarförutom 18 resande personer vid Grisslehamn undergingo karantän.

Under år 1853 hafva vid karantänsplatserna å rikets kuster inalles 1359 fartyg undergått karantänsbehandling, nemligen å Stockholms-linien:

vid	Furusund	94
	Djurhamn	77
	Beten	49
	Slitö	95
	Arpö	98
	Rathan	8
	Sandhamn	27
	tillsammans	448 fartyg

hvartill komma 24 passagerare öfver Grisslehamn;

*) I sammanhang med denna öfversigt må också nämnas: att genom Kongl. Bref d. 4 Jan. 1854, 1:a §. af Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1847 blifvit i så måtto ändrad, att främmande ort der epidemisk kolera varit gängse, må af Commerce-Collegium förklaras fri, så snart officiel underrättelse ingått om farsotens upphörande derstädes, så att under 10 dygn något nytt kolerasjukdomsfall å stället ej inträffat; — att genom Kongl. Circulär d. 8 April 1854 har, beträffande karantänsförfattningarnas tillämpning i afseende å utländska krigsfartyg, den förklaring blifvit meddelad, att då Svenskt eller utländskt krigsfartyg icke är försedt med författningsenligt sundhetsbetyg, de uppgifter om resan och helsotillståndet ombord, hvilka af fartygets befälhafvare meddelas, må ega enahanda vitsord som sundhetsbetyg; att karantänsbefälhafvare bör underrätta fartygets befälhafvare om hvad han i sådant hänseende har att iakttaga och att karantänsskyldigt krigsfartyg, som anlöper Svensk hamn, må vara från förvisning till karantänsplats befriadt och tillåtas att på lämpligt afstånd från land utligga den återstående karantänstiden, så framt fartygets befälhafvare på sitt hedersord försäkrar att någon gemenskap med land under tiden icke skall ega rum; samt att krigsfartyg befrias från de afgifter, som för fartyg i allmänhet erläggas; — att genom Kongl. Maj:ts förnyade Förordning d. 5 Sept. 1854, om hvad tills vidare iakttagas bör till förekommande af kolerasjukdomens införande i riket, den hittills gällande Kongl. Förordningen d. 12 Nov. 1847 samt öfriga författningar i ämnet blifvit upphäfde och den väsendtliga förändring i karantänsväsendet införd: att hela kategorien *för kolera misstänkt* uteslutits och karantänstiden för från smittad ort ankommande fartyg blifvit förkortad från 10 till endast *5 dygn*, resedagarna inberäknade, så vidt fartyget haft friskt ombord; och att slutligen genom Kongl. Förordningen d. 13 Sept. 1854, om hvad vid utbrott af kolera inom riket iakttagas bör; Karantäns-Kommissionens hittills gällande Kungörelser af d. 22 och 23 Sept. 1834 i afseende på inrikes sjö och landväga kommunikationerna, äfvensom öfriga härmed sammanhang egande, sedermera utkomne författningar blifvit upphäfde och den väsendtliga förändring i desse hänseenden införd: att alla spärrningar och karantäner mot kolera i det inre af riket äro förbjudna; att farten på insjöar, floder och kanaler, från inrikes ort, lemnas fri och obehindrad och att sundhetspass icke erfordras för resande eller trafikerande till lands eller sjös inrikes orter emellan.

**) Enligt från Kongl. Karantäns-Kommissionerna benäget meddelade upplysningar.

å Malmö-linien:

i Malmö hamn	244
i Helsingborgs hamn	65
i Ystad hamn	86
i Landskrona vid Gråen	164
tillsammans	559 fartyg

hvartill komma 382 passagerare öfver de Skånska orterna, samt

å Götheborgs-linien:

i Känsö	151
i Marstrand (Arvidsvik)	51
i Saltö (Lysekil)	4
i Öddö	146
tillsammans	352 fartyg.

Å karantänsplatserna vid Stockholmslinien hafva följande sjukdomsfall uppgifvits:

Vid *Furusund* inträffade d. 24 Juli 1853 ett sjukdomsfall af kolera med dödsfall hos Styrmannen Tiliander å ångfartyget Storfursten.

Den 29 Juli insjuknade i kolera en å karantänsfartyget Brynolf anställd båtsman Dunder som afled d. 1 Aug.

Den 1 och 2 Aug. intogos från samma fartyg 2:ne båtsmän sjuke i kräkning och diarrhe, hvilka återställdes.

Den 3 Aug. insjuknade och d. 5 afled å dervarande karantänssjukhus båtsman Knisberg, intagen från karantänsfartyget Brynolf, och d. 11, 13 och 15 intogos å samma karantänssjukhus 3 båtsmän från bevakningsfartyget Tycho, af hvilka en afled och inalles förekommo här under Augusti månad 15 sjukdomsfall med 8 dödsfall, under September 9 sjukdomsfall samt under October 3 sjukdomsfall, eller tillsammans 29 sjukdomsfall med 13 dödsfall af hvilka 2 inträffat före ankomsten till karantänsplatsen. Af sjukdomsfallen inträffade 2 hos sjukvårdspersonalen af hvilka det ena medförde döden.

Vid *Djurhamn* förekom d. 11 Aug. ett sjukdomsfall å ångfartyget L. Torstenson anländt från Lübeck, hos kocken Fallman som afled samma dag, hvarefter från d. 12 till d. 14 från samma fartyg 4 man intogos å karantänsanstalten, af hvilka 3 afledo, hvarförutan sjukdomsfall äfven yppades å ångfartygen Svithiod och Nagler, så att inalles under Augusti månad här förekommo 7 sjukdomsfall med 5 dödsfall, och under September ett sjukdomsfall med lycklig utgång.

Å *Betens* karantänssjukhus emottogos under September månad från ångfartyget Polhem från Stockholm och slupen Helena från Norrköping 5 personer, af hvilka en insjuknad i kolera och de öfriga i koleraförebud, alla tillfrisknade, hvarjemte slupen Helena och slupen Augusta Christina hvardera medförde en man död ombord under resan. — Under October månad intogos från ångfartyget Ellida en qvinna sjuk i diarrhe, och från bevakningsfartyget Hulda 2:ne båtsmän, den ena behäftad med knäsvulst och den andra

med ländverk; under November månad emottogs här ingen sjuk men från d. 1 till d. 12 December intogos från briggen Harmonien 10 man af hvilka 1 med kolera, 4 med kolera-förebud, 4 med diarrhe och en med blodspottning, alla tillfrisknade; före ankomsten till karantänsplatsen hade, under segling från Mem å samma fartyg inträffat 2:ne dödsfall af kolera.

Å karantänssjukhuset vid *Slitö* intogos från d. 19 Aug. till d. 5 Sept. från 5 serskilda fartyg 7 män, af hvilka 6 insjuknade i kolera och 1 i förebud, hvarjemte 2:ne sjukvaktare på stället insjuknade. Af dessa afledo 6.

Å *Arpö* karantänsplats funnos redan d. 5 Juli å ett från Köpenhamn ankommet fartyg 2:ne kolerasjuke, hvilka båda tillfrisknade. Den 19 Juli intogs dersammastädes från skonerten Angurvadel från Köpenhamn, styrmannen Rudbäck för diarrhe och utskrefs frisk d. 30 samma månad.

Den 23 Juli intogs från skonerten Hoppet från Köpenhamn, hvarå under resan en man aflidit i kolera, matrosen Löfstrand sjuk i kolera, hvilken afled d. 26.

Den 23 intogs från skeppet Ingrid Maria från Köpenhamn, kocken Nilsson sjuk i kolera som afled d. 26. Den 25 samma månad intogs från samma fartyg gossen Nils Petter sjuk i kolera, hvilken utgeck frisk d. 9 Aug.

Den 28 Juli intogs en vid karantänsinrättningen anställd tvätterska Cathrina Sjögren, sjuk af »gangræn i småtarmarna», hvilken afled d. 29 (se Carlscrona).

Den 31 intogs sköterskan Lagerqvist sjuk i kolera (utan uppgifven utgång).

Samma dag intogs likbäraren Sven Olsson sjuk i »kolerin» hvilken utgeck frisk d. 4 Aug.

Från d. 7 Aug. till d. 31 Aug. intogos från 5 serskilda fartyg 9 personer af hvilka 8 sjuke i kolera och 1 i congestion till lungorna samt diarrhe, hvarjemte karantänsvakten Petter Olsson och gossen Sven Pettersson från Hasselö båda insjuknade i kolera, dersammastädes intogos. Af dessa 11 personer afledo 4. — Från d. 3—13 Sept. intogos ytterligare från 3:ne fartyg 2 personer med kolera och en med diarrhe, alla tillfrisknade.

Å *Ystads* karantänsplats insjuknade endast en der anställd piga i kolera d. 8 Sept. som långsamt tillfrisknade.

Å de under kolerans härjningar i Danska staterna, af Kongl. Karantäns-Kommissionen i Malmö till lättnad för mindre farkoster, i Skånska hamnarna ordnade tillfälliga karantänsanstalter, hafva följande sjuke anmälts:

Vid *Malmö* karantänsplats insjuknade båtföraren Magnus Nilsson, ankommen d. 29 Juli från Köpenhamn, i diarrhe och delirium tremens, hvilken utgeck frisk d. 8 Aug.

Vid *Landskrona* karantänsplats vid Gråen insjuknade å slupen Ingeborg från Köpenhamn d. 25 Juli skepparen Lundberg och hans hustru i diarrhe hvilka tillfrisknade, men en å samma fartyg anställd kock insjuknade i kolera d. 7 Juli och afled d. 8.

Vid samma karantänsplats insjuknade å båten N:o 132, kommande från Köpenhamn d. 26 Juli, en man i koleraartade symptomer men tillfrisknade åter.

Vid *Helsingborgs* karantänsplats insjuknade engelske gasverksarbetaren J. Theen, anländ från Helsingör d. 3 Sept., i diarrhe men utgeck frisk d. 8:de.

Å Götheborgslinien hafva följande sjukdomsfall blifvit uppgifne:

Vid *Känsö* insjuknade d. 12 Juli 1853 Karantäns-Chefen, Kapten-Löjtnanten Ramsten och afled d. 13 i kolera.

Den 22 Juli inkom till samma ställe ynglingen Carl Johansson, hörande till slupen Alfred, skepparen Johansson från Köpenhamn, insjuknad under resan, vårdades ombord och afled d. 23 i kolera.

Å 4 vid *Saltö* (Lysekil) karantänsbehandlade fartyg anmärktes 6 sjuknomsfall, nemligen:

Den 26 Juli inkom slupen Johan August, skepparen Larsson med 1 man sjuk om bord, insjuknad under resan från Holbeck; afseglade med samme sjuke ombord d. 2 Aug.

Den 7 Sept. inkom till samma ställe däckbåten Franklin från Götheborg med sjömannen Engelbrechtson, ombord insjuknad med hufvudvärk, kräkningar och matthet; utskrefs frisk d. 21 Sept.

Den 10 Sept. insjuknade i kolera å samma fartyg sjömannen Carl Nilsson; vårdades ombord och afled d. 11.

Samma dag insjuknade å samma fartyg i kolera sjömannen Christiansson; vårdades ombord och afgeck frisk d. 21 Sept.

Den 26 Sept. inkom fiskbåten Ungdomen från Götheborg med sjömannen Nils Olsson insjuknad under resan i utbildad kolera och afled d. 29 Sept.

Den 5 inkom sjökapitenen Törnros förande slupen Activ, insjuknad i Newcastle i kolera, med feber och matthet efter kolera, utskrefs frisk d. 17 Oct.

Vid *Öddö* inkom d. 3 Sept. jakten Kronan, skepparen N. Olson från Christiania lindrigt illamående; utgeck frisk d. 16 Sept.

Den 17 Sept. inkom däcksbåten Enigheten från Götheborg med Enkan Ingrid Asmundsson, ombord insjuknad under resan i lindrig diarrhe och kräkning samt de 2 sista dagarna matthet och obstruction, med smärta i magen; afled samma dag på afton.

Den 5 Oct. insjuknade båtkarlen Mattson å däcksbåten Stenbocken från Götheborg; utgeck frisk d. 17 Oct.

Den 29 Oct. inkom sjöman Nils Olsson på däckbåten Ellika Brita från Götheborg, insjuknad under resan i rödsot; frisk d. 1 Nov. —

Antalet af de å rikets kuster till skydd mot kolerafarsoten karantänsbehandlade fartygen har alltså utgjort

1851 . . .	—		—	—
1852 . . .	37	jemte	18	resande
1853 . . .	1359	—	406	—
	tillsammans 1396	fartyg och	424	resande.

Antalet af sjukdomsfall vid karantänsplatserna å Rikets kuster under (1851 och 1852 intet) år 1853 har varit 110, deraf 42 medfört dödlig utgång. Af dessa utgjorde 80 kolera, 25 koleraförebud och 5 rödsot och andra icke koleraartade sjukdomar. Af kolerasjukdomsfallen hade redan 6 slutats med döden före fartygets ankomst till karantänsplatsen.

Derförutom uppgifvas åtskilliga mindre illamående hafva förekommit hvilkas antal, såsom i journal ej upptaget, icke kunnat bestämmas.

Vid Sjötorps karantänsanstalt vid Vestgötalinien af Göta kanal, som tillika utgjorde sjukhus för sjöfarande å segelleden, emottogos från d. 30 Aug. till d. 28 Sept. från ångfartygen Götheborg, Carlstad, Kommendör-Kapten och Wermland samt galeasen Amalia Lovisa, 3 män och 2 qvinnor; hvarjemte under October månad en sköterska och en man från Lyrestad, insjuknade i kolera der vårdades. Af dessa 7 intagne afledo 6 personer *).

Af vid ifrågavarande karantänsinrättningar anställde sjukvårdspersonal uppgifvas hafva insjuknat 10, af hvilka 6 aflidit.

Utgifterna för karantänsbevakningen under åren 1851 till och med 1853 äro uppgifne till 120,950 R:dr B:ko.

D) *Allmän öfversigt af väderlekens och helsotillståndets förhållande inom landet under åren 1851—53.*

År 1851.

Den blida vintern efterföljdes af en kall vår samt serdeles regnig sommar, under hvilken dessutom från hela norra Sverige ända ned till Dalsland, redan i Augusti månad öfverklagades härjningar af nattfrost. Den regniga väderleken fortfor med ovanlig ihärdighet under hela hösten. Den starka nederbörden (enligt redogörelse från Stockholms Observatorium 15,757 dec. tum) ökade allmänt vattenhöjden i floder och sjöar.

Beträffande helsotillståndet i landet märkes: att af farsoter voro smittkoppor i nästan alla delar af landet gängse, men serdeles i Stora Kopparbergs, Elfsborgs, Jönköpings, Östergöthlands, Calmar och Christianstads län. Nervfebrar förekommo allmännast i Westernorrlands, Stora Kopparbergs, Elfsborgs, Stockholms och Skaraborgs län; Skarlakansfeber i Skåne, Södermanland och Stockholms län; Influenza på våren i större delen af landet; Diarrheer i Norrbotten och Wermland; Rödsot endast i Stora Kopparbergs och Wermlands län; Dragsjuka såsom följd af dålig säd i en stor del af riket; frossor i allmänhet ringa.

År 1852.

Efter en ostadig och öfverhufvud blid vinter följde en kall och blåsig vår; sommaren medförde i början på de flesta ställen nödtorftig nederbörd, men blef sedermera ovanligt ihållande varm och torr, der och hvar med besvärlig hetta; nattfrost inträffade i allmänhet

*) Dessa äro i den speciela redogörelsen upptagne under Lyrestads församling.

icke förr än efter medlet af September månad. Hösten var öfverhufvud regnig och mycket stormig samt medförde i de flesta delar af landet tidigt vinterlika afbrott med betydlig köld och snö, hvarpå åter följde ostadig, blid, regnig och stormig väderlek ända till årets slut, i följd hvaraf från åtskilliga trakter klagas öfver ymniga öfversvämningar. Nederbörden anmärkt å Stockholms Observatorium, uppgifves 12,831 dec. tum. Beträffande helsotillståndet märkes:

I de norra länen medförde föregående årets, af de tidiga frosterna förorsakade missväxt en allmännare sjuklighet med svåra nervfebrar i Jemtland och Westernorrland, hvilka äfven temligen ofta förekommit i vissa delar af Stora Kopparbergs och Skaraborgs län. I de sydligare provinserna voro utslagsfebrar (Scarlatina) mycket gängse. Smittkoppor förekommo äfven utbredda till alla delar af riket, men isynnerhet Christianstads, Hallands, Bohusläns, Stora Kopparbergs, Westerbottens, Upsala och Jönköpings län. Diarrhe var temligt allmänt utbredd i de flesta delar af riket och spridda kolerafall förekommo i 9 län, men medförde endast i 5 fall dödlig utgång. Rödsot yppades i flera delar af landet, men särdeles i Bohuslän och Blekinge samt svår och utbredd epidemi på Gottland. Frossor förekommo oftare efter sjöars och elfvars sjunkning i följd af den starka torkan.

År 1853.

En ovanligt blid, regnig och blåsig väderlek fortfor från föregående året ända till Februari månad, då kylan långsamt tilltog och blef starkast i Mars, i följd hvaraf våren kom sent med kall och blåsig väderlek samt torka och nattfrost, så att snödrifvor äfvensom hafsisen, särdeles vid de nordligare länens stränder blef ovanligt länge qvarliggande. Sommaren blef derefter torr och varm, i somliga orter dock med regn vid bergningstiden, hvarefter hösten serdeles länge förblef mild och torr samt öfverhufvud med ovanlig vindstilla. Äfven detta året har medfört ovanligt ringa nederbörd, hvilken enligt uppgift från Stockholms Observatorium utgjort 9,359 dec. tum.

Utom koleran har sjukdomsförhållandet öfverhufvud visat en märkelig minskning mot föregående år. Likväl förekommo epidemiskt koppor, skarlakansfeber, nervfeber, kikhosta och rödsot. Af dessa visade sig kopporna företrädesvis under första hälften af året och med största freqvens i Stora Kopparbergs och Gefleborgs län. Skarlakansfeber förekom företrädesvis under sednare hälften af året och isynnerhet på vestra delen af landet, Halland och Bohuslän. Gastriska och nervösa febrar fortforo i de norra länen långt in på året, dock i betydligt aftagande och visade sig endast med mindre partiela epidemier eller spridda sjukdomsfall i öfriga delar af riket. Kikhostan isynnerhet gängse under våren och sommaren samt vid årets slut i de flesta trakter redan upphörd, var utbredd till flera delar af landet och allmännare än föregående året, svårast i de norra länen. Rödsot yppades under sommarmånaderna och fortfor långt in på hösten, företrädesvis allmän i vestra delen af riket isynnerhet Elfsborgs, en del af Skaraborgs och Bohuslän. Frossor hafva äfven detta år (under af torkan orsakad sjunkning af sjöar och elfvar), varit i märkeligt tilltagande, serdeles vid

kusterne af de större insjöarna äfvensom vid kuststräckan af Östersjön. Diarrheer hafva öfverallt varit kolerans följeslagare och äfven allmänt förekommit i trakter der ingen kolera visat sig.

Under de år som förflutit sedan landet förra gången hemsöktes af kolerafarsoten, har alltså väderleken öfverhufvud företett serdeles blida vintrar och de båda sist förflutne åren ovanligt varma somrar med öfverhufvud högst ringa nederbörd. Årsväxten har under dessa år i allmänhet varit medelmåttig af säd, hvilken dock varit väl bergad, ymnigare af rotfrukter, hvaraf potatis dock ofta varit hemsökt af torröta och sista året klen höfångst i följd af förutgången torka och gräsmask. De hufvudsakligaste epidemier hvaraf landet under denna tidrymd varit hemsökt hafva varit följande:

Smittkopporna hafva från föregående period fortfarit i tilltagande och utbredt sig till de flesta delar af riket.

Gastriska och nervösa febrar som 1851 temligen allmänt förekommo i Westernorrland, Kopparbergs och Westergötlands län, hafva 1852 och 1853 företrädesvis härjat de norra länen synnerligast Jemtlands äfvensom Kopparbergs och Skaraborgs län.

Skarlakansfeber som redan 1851 åter visade sig i tilltagande, var 1852 företrädesvis allmänt utbredd i de sydliga länen samt 1853 i vestra delen af riket, dock nu i aftagande.

Kikhosta visade sig 1853 temligen utbredd i större delen af riket.

Rödsot som 1852 visade sig mycket gängse på Gottland, förekom 1853 allmänt utbredd i Westergötland och Bohus län.

Frossor som 1851 helt ringa och 1852 ganska måttligt förekommo, visade sig 1853 i betydligt tilltagande.

Dragsjuka som 1851 förekom i flera delar af landet, har sedermera nästan alldeles intet afhörts. *)

Af *Epizootier* under ifrågavarande tidrymd torde en allt mer och mer allmänt utbredd hundsjuka (»Stille Wuth») ej böra förgätas.

---

*) Utförligare redogörelse för väderleken, årsväxten och helsotillståndet under dessa år, återfinnes i Kongl. Sundhets-Collegii underdåniga berättelse om Medicinalverket i Riket 1851 sid. 154, 1852 sid. 20 och 1853 sid. 55.

2. *Sammandrag*

af vederbörande Läkares och Sundhetsnämnders Rapporter rörande kolerafarsoten och i anledning deraf i orterne vidtagne åtgärder.

1) Norrbottens län.

I Piteå vidtogs spärrning så väl från sjö som landsidan, i Luleå endast karantänsbevakning från sjösidan och i Haparanda likaledes kustbevakning från d. 5 Sept. till d. 14 Oct., utom den militära bevakning som någon tid ägde rum vid riksgränsen till förhindrade af kolerafarsotens införande med landväga resande från Finland. Någon kolerasjuk anhölls icke vid någondera spärrningslinien, och länet förblef förskonadt från farsoten.

Kostnaderna för spärrning och koleraanstalter uppgifvas hafva uppgått till följande belopp, nemligen: Piteå B:ko R:dr 314: 21. 4., Luleå 316: 5. och Haparanda 108: 16.; Summa B:ko R:dr 738: 42. 4.

År 1834 äfvensom år 1850 var länet fritt från kolera.

2) Westerbottens län.

I ingendera af länets städer vidtogs spärrningsåtgärder för kolerafarsoten, utan endast förberedande anstalter för den händelse sjukdomen skulle der yppas. Vid kusten hölls karantänsbevakning från medlet af sommaren och intill sjöfartens upphörande på hösten, och till lättnad för trafiken på rikets norra orter upprättade Kongl. Karantäns-Kommissionen d. 11 Oct. en serskild karantänsanstalt vid Rathan. I socknarne utdelades Läkaresällskapets underrättelse för allmänheten om kolerasjukdomen, hvarförutom varningar om iakttagande af snygghet och vård om helsan af Sundhetsnämnderne meddelades. Spärrningsåtgärder voro i allmänhet förkastade.

Med anledning af Kongl. Sundhets-Collegii Circulär d. 5 Aug. inventerades apotheken i länet med serskildt hänsyn till förrådet af koleramedicamenter.

Väderleken var i allmänhet under sommaren ovanligt varm och torr samt under hösten fuktig och blid. Köld inträffade under October månad och fortfor ehuru lindrig till årets slut.

Sjukdomsfall af kolera yppades endast vid Strömbäcks bruk och i Umeå stad, hvarjemte på 3:ne andra ställen i länet omtalas misstänkta dödsfall hafva inträffat under Juli, Aug., Sept. och Nov., utan att deras koleraartade natur kunnat med visshet bestämmas.

Kostnaderna för förberedande koleraanstalter i Umeå uppgifvas till 91 R:dr 23 sk. 4 rst., för Skellefteå uppgifves ingen kostnad gjord.

Westerbottens län. Candidaterne *E. Häggmark* och *C. J. Hallström* voro någon tid inom länet anställde till biträde vid kolerasjukvården.

År 1834 äfvensom år 1850 förblef länet fritt från kolera.

A) Umeå distrikt.

Enligt Provincialläkaren *Haijs* Vecko-rapport d. 18 Aug., hade under nästförflutne vecka, lotsen Sjögren vid Obbola, efter 2 dagars sjukdom i kolerasymptomer aflidit. Han uppgifves samma dag han insjuknade, hafva lotsat ett Holländskt fartyg, hvilket vid Bredskär legat i föreskrifven observationskarantän och hvarå ingen var sjuk samt på hemvägen om natten häftigt insjuknat, så att han vid framkomsten till Obbola syntes nära döden och afled 2 dagar derefter. Vid läkarens besök d. 18 fanns fältjägaren Tengman som äfven biträdde såsom lots, sjuk i kräkningar, diarrhe och kramp och dog efter 8 dygns sjukdom. Dessa båda sjukdomsfall äro dock ej uppgifna såsom bestämdt hörande till epidemisk kolera.

Enligt samme läkares veckorapport d. 27 Aug., hade under nästförflutne vecka, en 79 års gammal fiskare i staden Umeå dödt efter 1½ dygns sjukdom i kolerasymptomer och enligt nästa veckorapport d. 5 Sept., hade en arbetare Boman likaledes i staden d. 1 Sept. aflidit i kolerasymptomer efter 1½ dags sjukdom. Slutligen, enligt veckorapporten d. 7 Nov., hade en kakelugnsmakare som haft arbete vid Strömbäcks bruk, derifrån hemkommit d. 26 Oct., insjuknat i kolerasymptomer d. 29 och aflidit d. 1 Nov. i utbildad kolera. Från Sundhetsnämnden har intet svar inkommit och intet af dessa sjukdomsfall har i sedermera inkomne berättelser funnits upptaget såsom hörande till epidemisk kolera, hvilken uppgifves endast hafva förekommit i Umeå landsocken vid Strömbäcks bruk.

a) Westerbottens 1:sta Fögderi.

1. *Umeå Landsocken.**)

Några andra än ofvan anförde allmänna förberedande åtgärder voro icke vidtagne. Vid Bredskär, inloppet till Umeå skärgård, hölls karantänsbevakning. Väderleken var före sjukdomens utbrott klar och kall, men blef derefter mulen, regnig och dimmig. Så väl under sommaren som hösten hade talrika fall af diarrhe och magplågor förekommit äfvensom några fall af »sporadisk kolera»; efter September månads ingång hade detta sjukdomslynne upphört så att närmast före sjukdomens utbrott helsotillståndet öfverhufvud varit godt. Den 3 Nov. insjuknade vid Strömbäcks glasbruk arbetskarlen Jonsons hustru, 42 år gammal, i kolera och afled följande dag. Hon hade under början af sommaren, efter förutgången barnsäng varit sjuklig och ägde svag kroppsconstitution. Samma dag insjuknade hyttmästaren Strömmer, 50 år gammal, under arbete i glashyttan. Han flyttades till sin bostad och erhöll vård af barnmorskan Stechbauer som af den tillkallade men af sjukdom hindrade Provincialläkaren blifvit hitsänd, men afled d. 4 Nov. Natten till d. 4 Nov. insjuknade glasblåsaren Bygdén, 76 år gammal, i enahanda symptomer och afled d. 4.

*) Enligt rapport af Extraläkaren Candidaten Häggmark och Sundhetsnämndens Ordförande J. O. Asplund.

Sjukdomen iakttog för öfrigt följande förlopp:

	Insjuknade		Döde	
	på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Nov. 3	3		—	
4	4		3	
5	3		2	
6* . . .	3		1	
7	3		—	
8	2		3	
9	—	18	1	10
10	—		—	
11	5		—	
Transport	23	18	10	10

	Insjuknade		Döde	
	på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Transport	23	18	10	10
Nov. 12	—		—	
13*. . . .	—		2	
14	—		—	
15	—		—	
16	3	8	—	2
17	3		3	
18	2		—	
19	1		1	
20*. . . .	—		2	
S:a	32	26	18	12

Af dessa voro män	15	8
qvinnor	17	10
	32	18
Under 15 år	8	3
Medelåldrige	10	4
Ålderstigne.	14	11
	32	18.

Å intet annat ställe i orten än vid Strömbäcks glasbruk och några nära derintill belägna torp förekommo sjukdomsfall af kolera. Förebud och magplågor voro så allmänna att minst 70 proc. af brukets befolkning deraf hemsöktes. Något sjukhus begagnades ej i anseende till befolkningens ovilja att låta förflytta de sjuke från sina hem. Deremot utflyttade de friske från de hus der sjukdom och dödsfall timat, så att dessa kunde vädras och renas innan inflyttning åter skedde. Läkarevården bestriddes af extra läkaren Cand. *E. Häggmark.* Tvenne ordinarie sköterskor voro antagne. Af dessa angreps en af lindrigt diarrhe, men för öfrigt syntes ej de som biträdt vid sjukvården och handterat liken mera blottställde för sjukdom än andre.

Strömbäcks bruk är beläget 1¾ mil söderut från Umeå, vid en vik af hafvet. Brukspolkets bostäder äro sunda och rymliga och ligga spridda på en stenbacke, med hafvet åt

* Tecknet utmärker Söndagar.

Westerbottens län.

ena sidan och en rinnande å på den andra. Någon nöd kunde ej sägas vara hos folket rådande. De till bruket hörande invånares antal utgjorde vid farsotens utbrott ungefär 150.

Någon spärrning af enskilda hus egde ej rum, men bruket i sin helhet spärrades efter kolerans utbrott, från kommunikation med andra orter från d. 6 Nov. till d. 4 Dec., medelst bevaknings anställande vid Ströms och Sörböle byar, belägna hvardera ungefär ¼ mil från bruket. Dock var communicationen med Umeå öppen de första 3:ne dagarna efter sjukdomens utbrott.

Beträffande orsaken till sjukdomens uppkomst så förmodas den härröra af »från Stockholm hitförd smitta, antingen med en den 22 Oct. hit anländ resande, eller genom varor hitförde med ett nyss före sjukdomens utbrott från Stockholm anländt fartyg, skonerten Ceres.»

»Den ifrågavarande resanden, Bokhållaren J. O. Lindahl, afreste fullkomligt frisk från Stockholm d. 14 sistlidne October med ångfartyget Örnsköld, hvilket han lemnade i Örnsköldsvik d. 20. På morgonen, före ankomsten till sistnämnde ställe, hade han börjat känna sig besvärad af en lindrig diarrhe, hvilken han tror sig hafva åsamkat genom förkylning under natten förut. Resan fortsattes sedan landvägen till Strömbäck, dit han anlände d. 22 Oct. på aftonen. Diarrheen fortfor och d. 24 inställde sig äfven kräkningar omedelbart efter intagande af en större dosis Thielemans koleradroppar. Provincialläkaren Doctor Haij efterskickades och förordnade åderlåtning, koppning, blodiglar och spanskfluga på buken samt varmt bad. Lindahl, som vid farsotens utbrott d. 3 Nov. var fullkomligt återställd till helsan, hade aldrig under sin ofvannämnde sjukdom varit plågad af kramp eller kyla i extremiteterna och urinafsöndringen var ymnigare än under friska tillståndet. Den 29 October sjuknade Bruksegarens hushållerska, som städade Lindahls rum, med lindrig diarrhe och värk i benen, men var den 1 Nov. återställd och kunde återtaga sina vanliga göromål. Ingen af de öfriga personerna, som varit inne i Lindahls sjukrum, kände sig illamående och de af kolera sedan angripne, hade aldrig besökt Lindahl under hans sjukdom eller haft någon beröring med honom.»

»Skonerten Ceres, förd af skepparen Wikman, hade d. 22 October afseglat från Stockholm och d. 27 inkommit till Bredskär, som är inloppet till Umeå skärgård. Till följe af Konungens Befallningshafvandes tillåtelse, grundad på Kongl. brefvet af d. 4 Oct. 1853, började genast aflastningen af varor, destinerade till Strömbäck, i en derifrån för deras afhemtande afsänd mindre skuta eller såkallad haxe, Gabriel. Ynglingarne August Öberg och Wilhelm Andersson från Strömbäck, hvilka kommit ombord på Ceres d. 28 Oct. och biträdt vid lossningen af lasten, hafva vid kronofogdens undersökning berättat, att jungmannen Ström natten emot d. 1 Nov. hastigt insjuknat i magplåga, hufvudvärk och så svår kramp i benen, att han med våld måste qvarhållas i kojen; att Ström, sedan han af skepparen erhållit koleradroppar och blifvit gniden med Campherspiritus, mot morgonen »kommit sig något före» och inom ett dygn blifvit så mycket återställd att han kunde lemna sängplatsen. Skepparen har dock, då fartyget sedan skulle erhålla tillåtelse att hafva kommunikation med land, uppgifvit, att ingen person sedan afresan från Stockholm varit sjuk ombord.»

»Den ofvannämnde haxen Gabriel återkom till Strömbäck d. 3 Nov. middagstiden och genast derefter började lossningen af de varor, som blifvit hemtade från Ceres. Hyttmästaren Strömmer och f. blåsaren Bygdén, hvilka angrepos af kolera, den förre samma afton kl. 11 och den sednare på natten derefter, hade båda varit ombord å Gabriel under aflastningen. Den först af sjukdomen angripna hustru Jonsson hade ej varit ombord å Gabriel, men en annan qvinna, boende i samma hus som Jonsson, med hvilken Jonsson varit i sällskap straxt innan hon insjuknade, hade biträdt vid lossningen.»

I öfriga distrikter af länet omtalas magplågor med diarrhe och kräkningar hafva temligt allmänt varit gängse, hvarjemte några misstänkta sjukdomsfall nämnas, nemligen:

B) I *Skellefteå* distrikt insjuknade i Kjellbomarks by, belägen ¾ mil från hafvet, vester om Åby hamn, Isak Jonssons hustru, 60 år gammal, med kräkningar och diarrhe samt fanns vid Provincialläkaren *Lindströms* ankomst till stället d. 10 Juli redan död, hvaremot hennes sonhustru äfvensom bonden Ekenstedts hustru i samma by då voro besvärade af svåra magplågor. Den förra tillfrisknade, den sednare hade aflidit efter några dagar. Åtskilliga andra personer på stället hade på enahanda sätt insjuknat men åter tillfrisknat. Sjukdomen förklarades vara »sporadisk kolera.»

C) I *Nysätra* distrikt inträffade enligt Provincialläkaren *Risbergs* veckorapport d. 16 Sept. i Rathans hamn i Bygdeå socken ett hastigt sjukdomsfall hos en qvinna å ångfartyget Berzelius, hvilken afled efter 10 timmars sjukdom, men efter af D:ne *Risberg* och *Waldenström* d. 15 Sept. anställd obduction, förklarades icke hafva dött af epidemisk kolera.

---

3) Jemtlands län. *)

Några serskilda åtgärder för farsotens utestängande voro icke vidtagne. Efter det sjukdomsfall af kolera yppats i Gefle och Sundsvall, hölls dock i Östersund ett slags uppsigt på resande.

Länet förblef förskonadt från kolerafarsoten.

År 1834 och år 1850 var detta län likaledes fritt från kolera.

---

4) Westernorrlands län.

Så väl Hernösands som Sundsvalls stad höllos under koleratiden spärrade, den sednare från d. 3 Sept. till d. 14 Nov. Något sjukdomsfall inträffade icke vid någondera spärrningslinien.

*) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Grenholm*.

Westernorrlands län.

I följd af Sundhets-Collegii Cirkulär d. 4 Aug. undersöktes tillgången å koleramedikamenter å länets apothek.

Städerna fördelades i distrikter för tillsynen om snygghet i hus och gårdar. På landet hade vederbörande Sundhetsnämnder meddelat allmänna råd och anvisningar till iakttagande af renlighet och vård om helsan.

Endast i Sundsvalls stad yppades några sjukdomsfall af kolera, men för öfrigt förblef länet från farsoten befriadt.

I öfriga distrikter af länet omtalas väl magplågor, stundom med kräkningar och kramp hafva varit gängse, men intet fall af kolera förekommit. Några i Ytterlännäs och Bjertrå socken under October inträffade sjukdomsfall med kräkningar och diarrhe, väckte fruktan för kolera och föranledde derföre 3 embetsresor för Provinciallläkaren.

Kostnaderna för spärrnings och koleraanstalter i städerna uppgifvas: i Hernösand hafva uppgått till 408: 21. 5. utom vakthållning i natura som uppskattas till 250 R:dr B:ko; Sundsvall 2921: 3. 4., eller tillsammans B:ko R:dr 3,329: 24. 9.

Till biträde vid kolerasjukvården voro någon tid såsom extra läkare inom länet anställde: D:r *G. T. Waldenström* samt Cand. *Wieslander*, *Charlier* och *Kjellgren*.

År 1834 afledo, enligt Tabellverket, i Sundsvall 4 och vid Nylands lastageplats 2, eller tillsammans i länet 6.

År 1850 förblef länet fritt från kolera.

2. *Sundsvall stad.**)

Jemte det åtgärder på förhand vidtogos till befrämjande af renlighet i hus och gårdar, ordnades efter erhållen underrättelse om kolerans utbrott i Gefle, i enlighet med förut fattat beslut, d. 3 Sept. spärrning af staden så väl från sjö- som landsidan, hvilken först d. 14 November upphörde.

Väderleken närmast före den tid då kolerafall här yppades var ovanligt jemn och blid. Helsotillståndet var i allmänhet godt: magplågor och lindriga diarrheer voro under sednare delen af sommaren och början af hösten allmännare än vanligt.

Den 31 Oct. insjuknade en ung arbetskarl, Byman i kolera, som oaktadt erhållen vård, efter öfvergång till typhus medförde döden på 6:te dygnet, d. 5 Nov. Byman arbetade ombord å Norska briggen Oscar, som med rena sundhetspass hitkommit från Havre och härstädes legat under lastning i 3:ne veckor, under hvilken tid alla ombord varit friske.

Den 4 Nov. insjuknade den förres värdinna och sköterska, Enkan Englund, 66 år gammal, och afled d. 5 efter 30 timmars sjukdom.

Samma dag, d. 4:de träffades vid östra tullen en arbetskarl, Åsén, liggande i svåra kolerasymptomer, hvilken hemfördes och afled d. 5:te.

---

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande *A. v. Sydow*, Provinciallläkaren *Westerberg* och Stadsläkaren *Bagge*.

Samma dag insjuknade äfven en styrman på ofvannämnde brigg med koleraartade symptomer, men förbättrades efter erhållen hjelp, redan följande dag; han hade dagen före insjuknandet ända till sent på aftonen varit i land.

Den 8 Nov. insjuknade hastigt lotsen Tjernberg i symptomer som öfvergingo till utbildad kolera, och afled påföljande morgon. Han hade d. 7 på morgonen hemkommit efter att hafva dagen förut lotsat ut ofvannämnde brigg som då afseglade.

Den 9 insjuknade lotsenkan Ödvall i häftiga förebud, men återställdes.

Inalles från d. 31 Oct. till d. 9 Nov. insjuknade 6, döde 4, deraf män insjuknade 4, döde 3; qvinnor insjuknade 2, döde 1, af hvilka medelåldrige insjuknade 5, döde 3; ålderstigne insjuknade 1, döde 1.

Två fall inträffade i ett och samma hus, de öfrige uti serskilda bostäder med läge uti den närmast hamnen belägna delen af staden.

Lindrigare illamåenden af qval och magplågor förekommo under tiden temligen talrikt. Staden blef ej genom någon kungörelse förklarad smittad, emedan sjukdomen ej spridde sig, och sjukhus hann först organiseras d. 14 Nov. sedan sjukdomen redan upphört.

Inga hus spärrades. »Till en början och innan ännu farsoten i allmänhet i riket var i aftagande, funnos här få som icke voro spärrningsförfäktare; men i mon som den kyliga årstiden närmade sig, då ännu icke sjukdomen hemsökt Sundsvall, och faran betraktades såsom aflägsnad, föreföll spärrningen mer och mer förkastlig efter obestridligt vunnen erfarenhet om svårigheten att ej säga omöjligheten af dess fullt ändamålsenliga genomförande, dermed förenade för ett samhälle med knappa tillgångar, alltför drygt betungande kostnader och för den enskilde känbart förlustbringande genom men i trafiken.»

Anledningen till sjukdomens uppkomst härstädes har icke kunnat nöjaktigt utredas.

---

5) Gefleborgs län.

Så snart kolerafarsoten förklarades hafva yppats i åtskilliga Östersjöhamnar, vidtogs föreskrifven karantänsbevakning vid länets kuststräcka.

Gefle stad hölls spärrad endast 8 dagar emedan koleran förklarades der vara utbruten redan den 30 Augusti. Söderhamn fortsatte spärrningen från d. 30 Aug. till d. 8 Nov. och Hudiksvall från den 25 Aug. till d. 22 Nov. Ingen kolerasjuk anhölls vid spärrningslinierne.

I Landtsocknarna hade Sundhetsnämnden hemtagit koleramedicamenter som tillhandahöllos, jemte anvisningar för deras bruk och meddelat föreskrifter om iakttagande af renlighet och vård om helsan. Någon spärrning inom socknarna har i allmänhet ej ifrågakommit, endast åtskilliga Brukskommuner i trakten af Gefle vidtogo sådana anstalter under den tid farsoten härjade i staden.

Gefleborgs län.

Å länets Apothek undersöktes redan i Augusti månad tillgången å koleramedicamenter.

Första sjukdomsfallet af kolera yppades d. 23 Aug. å ett fartyg i Ljusne hamn, kort derefter d. 25 Aug. i Gefle stad, i Sept. enstaka fall i Hille socken samt ett misstänkt sjukdomsfall i Njutånger. Sista sjukdomsfallet inträffade i Gefle d. 12 Nov.

Kostnaderna för spärrnings och koleraanstalter i länets städer uppgifvas till följande belopp: I Gefle 10,706: 17. 10. Söderhamn (landspärrning 540: 31. 10.; sjöspärrning 201: 2.) 741: 33. 10. Hudiksvall 631: 47. 4. (utom 870 dagsverken vid lega betaldte efter 32 sk. b:co pr st.) tillsammans B:co R:dr 12,080: 3.

Följande extraläkare voro för någon tid använde vid kolerasjukvården inom länet: D:r *G. T. Waldenström* samt Cand. *Charlier, Petré, Wieslander, Claeson, Sehlberg* och *Kjellgren.*

År 1834 äfvensom år 1850 förblef länet fritt från kolera.

A) Gefle distrikt.

Hvarje till Gefle från smittad eller misstänkt ort ankommande fartyg underkastades observationskarantän å stadens yttre redd. Gefle stad spärrades endast några få dagar. Väderleken var under Juli och Augusti i allmänhet torr och varm. Helsotillståndet utom i Gefle, öfverhufvud godt så väl före som under koleratiden. Väl förekommo i socknarne spridda fall af diarrhe och magplågor, men icke till någon anmärkningsvärd freqvens. Utom Gefle stad och Hille socken har distriktet, oaktadt oafbruten kommunikation med Gefle under farsotens grasserande derstädes, förblifvit fritt från kolera.

3. *Gefle stad.* *)

»Efter underrättelse om kolerans utbrott i Stockholm, sammanträdde Gefle stads Sundhetsnämnd d. 23 Aug., för att öfverenskomma om förberedande åtgärder emot denna sjukdom, i händelse staden skulle deraf hemsökas. Dervid beslöts 1:o att genast utrymma det af Arbetsinrättningen begagnade huset, Kasernen kalladt, beläget på södermalm och att iordningsätta detsamma till sjukhus med 30 till 40 sängar; samt att sedermera på flera ställen i staden anskaffa sjukhus och sundhetsbyråer med nödig betjening; 2:o att då flere af sundhetsnämndens ledamöter hyste den öfvertygelsen, att kolerasjukdomen skulle, genom stadens spärrning, kunna derifrån afhållas; eller att en sådan åtgärd åtminstone skulle vara för allmänheten lugnande, beslöts att hos Magistraten anhålla om utlysande af allmän Rådstufva, hvarvid afgjordes att alla till staden ledande vägar skulle spärras, hvilken åtgärd ock d. 24 Aug. vidtogs och fortsattes till d. 30, då den upphörde, sedan full visshet erhållits, att kolerafarsoten utbrutit i staden.

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämnden och serskild fullständig Berättelse af Stadsläkaren Prof. *C. Nordblad* samt Regementsläkaren D:r *N. L. Rahmström* jemförde med Provinciallläkaren *Bæckströms* rapporter.

Väderleken hade nästan hela sommaren varit ovanligt torr med V. och S.V. vindar, högt barometerstånd (25,40—60 d. t.) och medelmåttig värme (19 till 23° middagstiden, en dag i Juli månad 30° samt 8 à 10° om morgnar och aftnar), d. 19—27 och 29 Aug. inträffade något regn, så att luften den sista veckan före kolerans utbrott var mera fuktig med svala aftnar.

Meteorologiska observationer under den tid koleran hemsökte Gefle år 1853.

		kl. 6 f. m.				kl. 2 e. m.			
		Barometer.	Thermometer.	Vind.	Väderlek.	Barometer.	Thermometer.	Vind.	Väderlek.
Aug.	25	25,94	+ 8,0	S.V.	kl.	25,40	+15,0	O.	str.
	26	25,38	+ 6,5	—	—	25,32	+19,5	S.V.	—
	27	25,34	+10,0	—	m.	25,24	+15,2	O.	r.
	28	25,07	+11,2	—	—	25,88	+17,0	S.	m.
	29	25,10	+12,2	S.	hkl.	25,15	+18,5	S.V.	r.
	30	25,28	+10,2	S.V.	m.	25,31	+16,0	S.V.	m.
	31	25,31	+11,5	V.	—	25,34	+16,5	S.	—
Sept.	1	25,34	+ 8,0	S.V.	str.	25,32	+12,7	S.V.	r.
	2	25,36	+ 9,5	V.	D.	25,42	+15,7	N.O.	m.
	3	25,34	+11,0	N.	m.	25,50	+14,5	—	—
	4	25,63	+10,5	—	str.	25,71	+14,5	—	str.
	5	25,81	+ 9,2	N.V.	kl.	25,82	+16,2	V.	kl.
	6	25,81	+ 5,5	V.	—	25,79	+19,0	S.V.	—
	7	25,61	+ 5,0	S.V.	—	25,50	+17,2	O.	str.
	8	25,50	+10,0	N.	str.	25,55	+15,5	N.O.	kl.
	9	25,60	+ 6,7	N.V.	kl.	25,61	+16,5	—	—
	10	25,59	+ 5,5	S.V.	—	25,63	+16,2	—	—
	11	25,76	+10,0	N.V.	m.	25,78	+17,0	S.V.	—
	12	25,62	+ 9,7	S.V.	kl.	25,69	+20,0	—	—
	13	25,67	+ 5,0	—	—	25,73	+15,2	N.O.	m.
	14	25,72	+12,0	V.	D.	25,73	+16,2	S.O.	—
	15	25,72	+ 7,5	S.V.	hkl.	25,70	+16,2	O.	hkl.
	16	25,69	+ 9,0	N.V.	—	25,70	+16,0	—	str.
	17	25,66	+ 6,5	S.V.	str.	25,67	+15,2	N.O.	r.
	18	25,50	+ 8,5	—	m.	25,38	+13,7	S.V.	m.
	19	25,24	+ 3,2	—	str.	25,26	+13,7	—	str.
	20	24,92	+ 8,2	S.	D.r	24,82	+19,2	V.	—
	21	25,19	+ 8,2	S.V.	hkl.	25,24	+15,2	S.V.	kl.
	22	25,29	+ 4,2	—	m.	25,25	+16,0	—	str.
	23	25,09	+12,7	—	—	25,09	+17,0	—	m.
	24	25,12	+ 8,2	—	hkl.	25,16	+14,0	—	—
	25	25,11	+ 6,0	—	kl.	25,11	+14,0	—	str.
	26	25,09	+ 6,0	N.V.	m.	25,00	+12,2	O.	m.
	27	24,76	+ 8,2	O.	r.	24,76	+11,5	S.V.	r.
	28	24,96	+ 4,2	V.	hkl.	25,09	+ 9,5	—	hkl.
	29	24,65	+10,0	S.V.	—	24,70	+13,2	—	m.
	30	24,95	+ 1,5	—	kl.	25,04	+11,0	V.	str.
Oct.	1	25,07	+ 2,0	—	m.	25,04	+ 7,5	S.V.	r.
	2	24,85	+ 3,5	N.	r.	24,96	+ 7,0	V.	hkl.
	3	25,10	+ 1,0	S.V.	kl.	25,18	+ 8,5	S.V.	kl.
Oct.	4	25,34	+ 0,5	S.V.	kl.	25,38	+ 9,5	S.V.	hkl.
	5	25,28	+ 7,7	—	m.	25,31	+ 9,0	—	m.
	6	25,41	+ 6,5	—	—	25,46	+10,0	—	—
	7	25,44	+ 6,0	N.	—	25,49	+ 5,0	N.	D.
	8	25,61	+ 2,0	—	str.	25,66	+ 7,5	O.	kl.
	9	25,71	+ 2,5	—	m.	25,72	+ 7,7	—	m.
	10	25,68	+ 3,2	—	—	25,67	+ 6,7	—	—
	11	25,58	+ 4,5	—	—	25,54	+ 3,7	N.O.	—
	12	25,42	+ 3,5	—	—	25,41	+ 3,0	N.	—
	13	25,45	+ 1,2	—	—	25,44	+ 1,2	N.V.	—
	14	25,40	+ 0,0	V.	—	25,41	+ 3,0	S.V.	—
	15	25,37	+ 1,0	S.V.	—	25,40	+ 3,5	—	—
	16	25,30	+ 6,7	—	—	25,25	+ 9,5	—	—
	17	25,13	+ 8,2	S.	—	24,97	+ 8,5	S.O.	—
	18	24,92	+ 6,0	S.V.	str.	24,98	+ 8,5	S.V.	—
	19	24,88	+ 5,5	N.	r.	25,02	+ 4,0	N.V.	—
	20	25,35	— 4,0	S.V.	kl.	25,39	+ 3,7	N.O.	—
	21	25,29	+ 3,0	N.O.	m.	25,39	+ 4,2	—	—
	22	25,52	+ 0,7	V.	—	25,47	+ 6,0	S.	—
	23	25,47	+ 9,5	S.V.	—	25,58	+13,0	S.V.	kl.
	24	25,44	+11,0	—	str.	25,60	+13,2	—	—
	25	25,64	+10,0	—	m.	25,60	+13,5	—	m.
	26	25,44	+ 7,0	—	kl.	25,45	+10,2	—	str.
	27	25,54	+ 5,5	—	str.	25,54	+ 9,2	—	m.
	28	25,39	+ 8,7	—	kl.	25,40	+10,5	—	—
	29	25,31	+ 7,5	—	m.	25,24	+11,5	—	—
	30	25,32	+ 7,7	—	str.	25,40	+10,2	—	hkl.
	31	25,66	— 2,0	—	kl.	25,74	+ 8,0	—	kl.
Nov.	1	25,84	+ 4,5	—	m.	25,84	+ 5,2	—	str.
	2	25,79	+ 4,5	—	D.	25,74	+ 7,7	—	m.
	3	25,68	+ 7,7	—	m.	25,67	+10,0	V.	str.
	4	25,73	— 1,0	N.	D.	25,73	+ 1,5	N.	D.
	5	25,67	— 0,5	S.V.	m.	25,70	+ 4,7	S.V.	hkl.
	6	25,80	— 2,7	—	kl.	25,83	+ 4,0	—	kl.
	7	25,81	+ 3,5	—	m.	25,79	+ 5,2	—	m.
	8	25,62	+ 3,5	—	—	25,59	+ 5,2	—	—
	9	25,14	+ 2,5	S.	r.	24,99	+ 2,5	N.V.	r.
	10	25,31	+ 0,7	N.V.	m.	25,51	+ 2,2	—	str.
	11	25,65	— 1,7	S.V.	kl.	25,59	+ 3,5	S.V.	m.
	12	25,57	— 1,2	—	—	25,60	+ 4,7	—	kl.

Gefleborgs län.

Helsotillståndet var i allmänhet godt under Juli och början af Augusti månader. Väl förekom i Juli månad en och annan frossa, hvilket nästan alla år, vid denna årstid är händelsen, samt i Aug. äfven 2:ne sådane, jemte några gastriska febrar, och i Juli månad 2:ne fall af kolera sporadica samt några af magplågor och diarrhe, som ock ofta denna ärstid plägar förekomma och hvilka i Aug. månad till antalet ökades.

Läkarnes veckorapport d. 20 Aug. uppgifver: »öfverhufvud godt helsotillstånd utom några fall af kikhosta, smittkoppor och nu sednast diarrhe.» — Veckorapporten d. 27 Aug.: »Helsotillståndet i allmänhet godt: enstaka fall af diarrhe, kolerin och rhymatisk feber i staden; på landet friskt.»

Natten till d. 25 Aug. insjuknade Varfstimmermannen O. Högberg i huset N:o 24 af 4:de Qvarteret, 37 år gammal, i kolerasymptomer och afled d. 27. Vid å den döda kroppen anställd obduktion funno stadens läkare att dödsfallet härrört af epidemisk kolera

Den 27 insjuknade i samma hus f. d. hustimmermannen Söderströms hustru, 31 år gammal och dog d. 30.

Den 28 insjuknade i huset n:o 21, gamla pigan Åberg, 54 år gammal, och i huset n:o 56 enkan Petterson, 78 år gammal, af hvilka den förra afled d. 28 och den sednare d. 30.

Den 29 insjuknade i huset N:o 21, brandvakten Åberg 26 år gammal, son till ofvannämnde piga, äfvensom dess hustru, 36 år gammal, och gossen Åberg 2 år gammal, samt i huset N:o 137, Enkan Åkersten 61 år gammal, alla 4 döda d. 30. Alla dessa hus voro belägna i samma qvarter, i östra delen af staden. Några af dessa hus spärrades väl d. 28 Aug. men spärrningen upphörde d. 30.

Sjukdomens utveckling och dagliga förhållande ses af följande tablå hvarå de i koleraförebud insjuknade icke blifvit upptagne.

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Aug. 1:a veckan.	25	1		—	
	26	—		—	
	27	1		1	
	28*	2		1	
	29	4		1	
	30	3		5	
	31	5	16	2	10
Sept. 2:a veckan.	1	5		1	
	2	6		2	
	3	7		3	
	4*	6		3	
	5	2		—	
	6	12		4	
	7	5	43	7	20
Transport		59	—	30	—
Transport		59	—	30	—
Sept. 3:e veckan.	8	7		1	
	9	9		5	
	10	4		4	
	11*	11		3	
	12	5		6	
	13	8		3	
	14	1	45	2	24
4:e veckan.	15	5		3	
	16	5		—	
	17	9		3	
	18*	5		2	
	19	14		10	
	20	16		2	
	21	9	63	11	31
Transport		167	—	85	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Transport		167	—	85	—
Sept.	22	11		8	
5:e veckan.	23	6		7	
	24	15		4	
	25*	11		8	
	26	13		7	
	27	7		7	
	28	9	72	2	43
6:e veckan.	29	8		7	
	30	18		6	
Oct.	1	14		7	
	2*	11		6	
	3	9		10	
	4	10		6	
	5	5	75	3	45
7:e veckan.	6	9		2	
	7	5		4	
	8	3		3	
	9*	4		2	
	10	2		2	
	11	1		2	
	12	7	31	1	16
8:e veckan.	13	2		1	
	14	3		2	
	15	7		5	
	16*	1		2	
	17	6		1	
	18	4		1	
	19	7	30	2	14
Transport		375	—	203	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Transport		375	—	203	—
Oct.	20	5		2	
9:e veckan.	21	6		2	
	22	2		3	
	23*	1		1	
	24	2		4	
	25	1		2	
	26	4	21	1	15
	27	6		2	
10:e veckan.	28	4		3	
	29	3		1	
	30*	2		3	
	31	1		1	
Nov.	1	1		—	
	2	1	18	2	12
	3	—		2	
11:e veckan.	4	3		—	
	5	2		2	
	6*	—		—	
	7	1		1	
	8	3		1	
	9	—	9	—	6
12:e veckan.	10	1		—	
	11	1		—	
	12	1		1	
	13*	—		—	
	14	—		—	
	15	—		—	
	16	—	3	—	1
	17	—		1	
	18	—		—	
	19	—		1	
Summa		426	—	239	—

Sjukdomen har alltså nästan oafbrutet under 6 veckor varit i långsamt tilltagande, dock med ömsevis stigande och fallande sjukantal för dag så att den under andra veckan medfört 43 sjukdomsfall med 20 dödsfall, under den 3:dje veckan endast 45 sjukdomsfall och 24 dödsfall, under den 4:de 63 och 31, under den 5:te 72 sjukdomsfall med 43 dödsfall och under den 6:te veckan omsider uppnått sin höjd med 75 sjukdomsfall och 45 dödsfall, hvarefter densamma lika långsamt aftagit. Högsta antalet sjukdomsfall på dag har varit 18 och högsta antalet dödsfall 10.

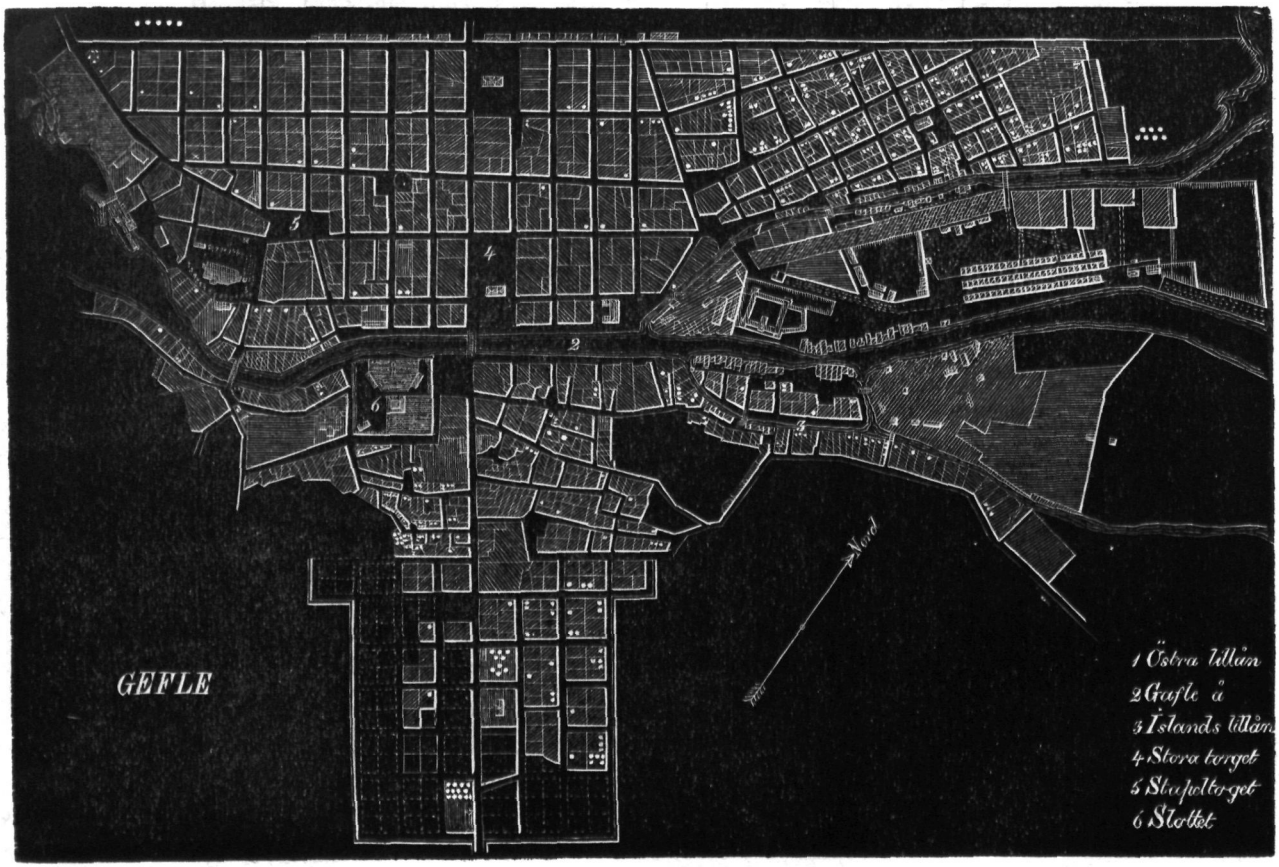
Första sjukdomsfallet inträffade d. 25 Aug. och det sista d. 12 Nov., samt sista dödsfallet d. 19 Nov. så att farsotens duration kan räknas 87 dagar, under hvilken tid 426 personer insjuknat, ibland hvilka 239 aflidit. Derförutom förekommo en stor mängd »hundradetals», koleraförebud.

Med hänsyn till olika kön voro män insjuknade 182 } 426 deraf döde 102 } 239.
qvinnor » 244 } » » 137 }

Och med hänsyn till ålder,

Under 15 år	insjuknade	72		deraf döde	41
Medelåldrige (15—50 år)	»	240	426	» »	107 239.
Ålderstigne, öfver 50 år	»	114		» »	91

Gefle stad som har en folkmängd af inemot 9000 personer och är byggd på båda sidor om den s. k. Gafle å vid dess utlopp i Gefle-fjerden, är fördelad i 5 qvarter, nemligen 1:a och 5:e qvarteret eller Södermalm söder om ån, samt 2:a, 3:e och 4:e qvarteret norr om densamma belägne i bredd från vester till öster. Dess östra del utgörande 4:e qvarteret, har ett mycket lågt läge vid sjön och är bebodd af stadens fattigare befolkning, i trånga vid smala gator och på sumpig grund byggda hus; det 3:e qvarteret beläget derintill och en stor del af det andra höjer sig föga mer än 8 à 10 fot öfver hafsytan; den vestra delen af 2:a qvarteret ligger något högre och 1:a qvarteret utgör högsta delen af staden, belägen på fast stenig grund, då 4:e qvarteret deremot till det mesta hvilar på sjöbotten.

Följande tablå utvisar i hvad ordning sjukdomsfallen yppats i stadens olika qvarter:

	1:a Qvarteret.	2:a Qvarteret.	3:e Qvarteret.	4:e Qvarteret.	5:e Qvarteret.	Utom Staden.	Summa.
Aug. 25	—	—	—	1	—	—	1
26	—	—	—	—	—	—	—
27	—	—	—	1	—	—	1
28	—	—	—	2	—	—	2
29	—	—	—	4	—	—	4
30	—	1	—	2	—	—	3
31	—	—	—	5	—	—	5
Sept. 1	—	1	—	4	—	—	5
2	1	—	—	5	—	—	6
3	—	—	—	7	—	—	7
4	—	—	—	6	—	—	6
5	—	—	—	2	—	—	2
6	—	—	—	12	—	—	12
7	—	—	—	5	—	—	5
8	1	—	—	6	—	—	7
9	—	—	—	9	—	—	9
10	—	—	—	4	—	—	4
11	—	—	—	10	1	—	11
12	—	—	—	5	—	—	5
13	—	—	—	8	—	—	8
14	—	—	—	1	—	—	1
15	—	—	—	2	1	2	5
16	1	—	—	—	2	2	5
17	1	3	—	4	—	1	9
18	1	—	—	4	—	—	5
19	1	1	1	5	2	4	14
20	3	—	1	10	1	1	16
21	—	—	1	6	2	—	9
22	2	—	—	5	3	1	11
23	2	1	—	2	1	—	6
24	9	1	—	5	—	—	15
25	4	2	1	3	1	—	11
26	6	3	—	2	1	1	13
27	6	—	—	1	—	—	7
28	4	1	—	4	—	—	9
29	4	—	—	2	2	—	8
30	8	1	—	5	3	1	18
Oct. 1	7	2	—	4	1	—	14
2	6	1	—	2	2	—	11
3	5	1	—	2	1	—	9
4	5	—	1	3	1	—	10
T:t	77	19	5	170	25	13	309

	1:a Qvarteret.	2:a Qvarteret.	3:e Qvarteret.	4:e Qvarteret.	5:e Qvarteret.	Utom Staden.	Summa.
T:t	77	19	5	170	25	13	309
Oct. 5	1	2	—	1	1	—	5
6	6	1	—	1	1	—	9
7	2	—	—	—	2	1	5
8	1	—	1	1	—	—	3
9	1	—	2	—	1	—	4
10	1	—	—	—	1	—	2
11	1	—	—	—	—	—	1
12	1	—	—	5	1	—	7
13	1	—	—	—	1	—	2
14	1	—	—	2	—	—	3
15	—	1	—	3	3	—	7
16	—	—	—	—	1	—	1
17	1	2	1	1	1	—	6
18	1	—	1	—	2	—	4
19	4	—	1	2	—	—	7
20	3	—	1	—	1	—	5
21	4	—	—	2	—	—	6
22	1	—	—	1	—	—	2
23	—	—	1	—	—	—	1
24	—	—	—	—	2	—	2
25	—	—	—	—	1	—	1
26	3	—	—	—	1	—	4
27	3	—	1	—	2	—	6
28	3	—	—	—	1	—	4
29	1	—	—	—	2	—	3
30	2	—	—	—	—	—	2
31	1	—	—	—	—	—	1
Nov. 1	—	—	—	—	1	—	1
2	—	—	—	—	1	—	1
3	—	—	—	—	—	—	—
4	1	—	—	1	1	—	3
5	1	—	—	1	—	—	2
6	—	—	—	—	—	—	—
7	1	—	—	—	—	—	1
8	2	—	—	—	1	—	3
9	—	—	—	—	—	—	—
10	—	—	—	—	1	—	1
11	—	—	—	—	1	—	1
12	—	—	—	1	—	—	1
Total	125	25	14	192	56	14	426

Häraf visar sig att farsoten under de första 3 veckorna icke utbredde sig utom ofvannämnde 4:e eller östra qvarteret men här fortfor i stigande till och med 4:e veckan, då den uppnådde sin kulmination och derefter aftog långsamt till och med 9:e veckan;

Gefleborgs län. att den först i 4:e veckan började utbreda sig äfven i 1:a och 5:e qvarteret, här hufvudsakligen i de gårdar, hvilka ehuruväl något högre belägne, likväl i andra hänseenden äro af nära lika beskaffenhet med nyssnämnde stadsdel; att den här var i betydligt tilltagande under 5:e—6:e veckorna, men derefter åter aftog. I 8:e veckan stegrades den åter något i det den angrep den del af 1:a qvarteret der fiskarskapet är allmännast boende och under farsotens aftagande nu hemkommit från sina fisken i skärgården, hvilken omständighet synes hafva förlängt farsotens duration; att endast spridda sjukdomsfall förekommit i 2:a och 3:e qvarteret samt utom staden från 4:e till den 9:e veckan.

Inalles insjuknade i första qvarteret	125
i det andra	25
i det tredje	14
i det fjerde	192
i det femte	56
och på stadens yttre område . . .	14
	426.

Anmärkas bör att i förstaden Strömsbro, belägen ¼ mil norr om staden, der Gefle Manufakturbolag sysselsätter ungefär 400 arbetare, icke ett enda kolerafall inträffade. Styrelsen derstädes hade likväl vidtagit den åtgärd, att de som hade sina bostäder i östra delen af staden icke under farsoten der behöfde göra några besök, ehuruväl föreskriften härom icke serdeles noga iakttogs.

Osunda boningar, nöd och begifvenhet på starka drycker uppgifvas hafva visat ett obestridligt inflytande på sjukdomens häftighet och utbredning. I de båda qvarter hvarest dylika bostäder företrädesvis finnas, spridde sig sjukdomen mycket *), då den deremot var sällsynt inom 2:ne qvarter med bättre och rymligare boningar, som bebos af den förmögnare befolkningen.

Efter det att sjukdomen, som ofvan nämdt är, yppats i den östra, lägsta delen af staden invid hamnen synes dess trånga boningar vid smala gator på sumpig grund hafva varit så gynnsam för dess utbredning, att flere veckor åtgingo innan något sjukdomsfall utom denna trakt yppades. Men äfven sedan den utbredt sig vidare, höll den sig mäst bland den fattigare befolkningen och den del af staden som allmännast bebos af förmögnare invånare (2:a och 3:e qvarteret) förblef till det mästa fri derifrån.

Af de personer som i kolera aflidit uppgifves hälften så män som qvinnor hafva varit sådane som varit begifna på fylleri och högst få af sådane personer som kallades »supiga» kunde räddas sedan de insjuknat.

Ofta insjuknade flera personer i samma hus samtidigt eller efter hvarandra, men ofta hände också att en kolerasjuks hela omgifning förblef frisk, hvilket dock »till stor del syntes vara beroende af mer eller mindre sund lokal.»

*) Se bifogade trädsnitt der hvita prickar utvisa de qvarter der kolerasjukdom förekommit.

Ehuru sjukdomsfallen inträffade alla tider på dygnet, kommo dock flertalet på natten och ganska få på förmiddagen. Talrikare sjukdomsfall anmärktes också efter söndagsaftnarna då mera ledighet bland arbetsfolket föranledt dietfel och förkylningar.

Under och närmast efter farsoten förekommo några gastriska och rhymatiska febrar; — inga frossor. I slutet af November hafva katarrhala och inflammatoriska sjukdomar varit mera allmänna.

Beträffande *Sjukvårdens* allmänna organisation må nämnas att först öppnades en Sundhetsbyrå uti det midt i staden belägna Rådhuset, der, hvarje dag kl. 12 f. m., Ordföranden i Sundhetsnämnden och Sekreteraren samt några ledamöter af Nämnden tillstädeskommo, dels för att inhemta rapporter ifrån de tjenstgörande läkarne rörande sjukförhållandet under det passerade dygnet, dels ock för att öfverenskomma om de åtgärder, som deraf kunde föranledas. Vid byrån voro dag och natt tvänne Sundhetsnämndens ledamöter och en läkare, försedd med nödige medikamenter, jemte betjening och sjukbärare, tillstädes för att kunna skyndsamt tillhandagå de hjelpsökande.

Vidare öppnades en annan byrå i östra staden, sedan koleran derstädes mera utbredt sig, till vinnande af skyndsammare biträde af en der likaledes alltid tillstädesvarande och med medikamenter försedd, läkare. Då sjukdomen tilltog voro ock vid byråerna hästar och åkdon, dag och natt, till läkarnes disposition.

I stadens 1:a, 2:a och 4:e qvarter, hvilka äro de ifrån hvarandra mest aflägsna stadsdelarne, inreddes sjukhus under namn af *Södra*, *Westra* och *Östra* sjukhuset. Det södra iordningsattes först, innan kolerans utbrott; men då den först utbröt i östra staden och der uteslutande grep omkring sig, måste det östra sjukhuset skyndsamt iordningsättas och begagnas. Då, i 5:te veckan ifrån farsotens första utbrott, densamma börjat mera utbreda sig i första qvarteret, måste äfven det södra sjukhuset öppnas. Endast för några färre sjukdomsfall blef det vestra sjukhuset ömsom öppnadt och ömsom tillslutet. Öfverallt der utrymmet sådant medgaf, vårdades de sjuke i sina hem.

»Innan de från Sundhets-Collegium till Gefle beordrade läkare, hunno ankomma, fördelades tjenstgöringen emellan stadens läkare med biträde af Regementsläkaren D:r Rahmström, Provinciallläkaren D:r Bäckström, M. Ph. Candidaterne Sehlberg, Petré och Landin samt f. d. Provisorerne Ringensson och Dybeck för vakthållningen, hvarje de biträdde vid anställandet af mineralsura rökningar der sådana erfordrades. D:r Sandberg, assisterad af Cand. Sehlberg, öfvertog sjukvården på det östra sjukhuset, D:r Rahmström på det södra och D:r Nordblad på det vestra, tillika med sjukvården i dess omgifning. Efter de främmande läkarnes hitkomst, nemligen M. Ph. Candidaterne Kjellgren, Classon, Charlier, M. Cand. Wieslander och D:r Waldenström fördelades ytterligare tjenstgöringen och allmänheten underrättades genom stadens tidningar, uti hvilka distrikter af stadens 5 quarter, läkarne åtagit sig sjukvården och hvarest de voro att vid behof anträffa.»

»I sanitärt afseende vidtogs äfven den ordningen att hvarje under Fattigvårdsstyrelsen sorterande uppsyningsman skulle, åtföljd af en läkare, försedd med medikamenter, esomoftast visitera sina rotar för att, isynnerhet i de fattigas hus tillse det snygghet och ordning samt tjenlig föda och omvårdnad ej saknades, dels ock för att vid första anledning

Gefleborgs län.

till sjukdomen, kunna biträda den behöfvande. — Derjemte föranstaltade Sundhetsnämnden derom, att de fattiga på allmän bekostnad bespisades med bröd, färskt kött och soppa och genom frivilliga sammanskott af de förmögnare i staden, inrättades 5 serskilda matställen der de fattige på vissa tider bespisades med ofvannämnde födoämnen och barn äfven försågos med varm fotbeklädnad.»

»Denna allmänna välgörenhet, som äfven sträckte sig utöfver den tid kolerasjukdomen fortfor, hvarigenom många föräldralösa barn erhöllo fosterföräldrar och ett antal af 70 barn fingo full beklädnad genom en ädelmodig Concertgifvares anslag af behållningen utaf en andelig Concert, och det varma deltagande de sjuke rönte, i förening med de tjenstgörande läkarnes rastlösa bemödanden för deras räddning, hade äfven en fördelaktig inflytelse på den allmänna sinnesstämningen, som, sedan den första förskräckelsen öfvergått och sedan erfarenheten lemnat öfvertygelse derom, att sjukdomen, då tidigt tjenlige medel användas, oftast botas och att densamma ej medför smitta åt dem, som behandla de sjuke, öfvergick till ett för dylika fall sällspordt lugn.»

På de 3 kolerasjukhusen vårdades inalles 141 af ofvannämnde sjuke, af hvilka 89 afledo.

De vid sjukvården och likens handtering biträdande syntes i allmänhet ej mer än andra utsatta för att insjukna. På östra sjukhuset angreps endast en sköterska och en likbärare hvilka båda afledo. På södra sjukhuset insjuknade 2:ne sköterskor men återställdes snart, hvarjemte en biträdande läkare en kort tid hade förebud till sjukdomen.

»Förteckning*) på de gårdar i Gefle stads särskilda qvarter, hvarinom kolerasjukdomsfall år 1853 yppat sig, i den tidsordning de vid sundhetsbyråerne blifvit blifvit anmälde dervid med större siffror äro utmärkte de gårdsnummer der kolerasjuke tillfrisknat och med mindre, de nummer der dödsfall inträffat. För dylika fall utom staden, men på dess område, såsom vid skansen, äro större och mindre trianglar tecknade.

	— 1:a. 2.	15. 2:a. 17.	19. 3:e. 26.
	Från och med d. 25 Augusti Till och med d. 27 Augusti.	Fr. o. m. d. 28 Augusti t. o. m. d. 3 September.	Fr. o. m. d. 4 September t. o. m. d. 10 ejusdem.
1:a Qvarteret.		N:o 57.	N:o 307.
2:a Qvarteret.		N:o 5. 216.	
3:e Qvarteret.			
4:e Qvarteret.	N:o 24. 24.	N:o 21. 56. 21. 21. 137. 21. 212. 193. 58. 58. 27. 72. 74. 224. 58. 137. 137. 116. 116. 193. 83. 137. 169. 243. 199. 137. 83. 83. 137.	N:o 36. 58. 83. 106. 63. 141. 144. 62. 40. 158. 25. 148. 137. 54. 160. 200. 29. 98. 44. 42. 160. 137. 203. 92. 94. 56. 60. 40. 99. 50. 101. 72 & 73. 58. 146. 48. 113. 160. 126. 158. 154. 94. 94. 227. 56.
5:e Qvarteret.			

*) Meddelad af Prof. *Nordblad.*

	22. 4:e. **22.**	**30.** 5:e. **46.**	**33.** 6:e. **47.**
	Fr. o. m. d. 11 September t. o. m. d. 17 ejusdem.	Fr. o. m. d. 18 September t. o. m. d. 24 ejusdem.	Fr. o. m. d. 25 September t. o. m. d. 1 Oktober.
1:a Qvarteret.	N:o **116.** 117.	N:o **275.** 253. 64. 11. **239.** 64. 247. 228. 281. 278. 249. 279. 261. 279. **250.** 249. 281. 233. Δ Δ.	N:o 261. 275. 272. 101. 247. **281.** **247.** 233. **272.** 280. **272.** 65. 279. **247.** **279.** **276.** **137.** 23. **36.** **65.** 271. **272.** 151. 228. 228. 239. **228.** **151.** 269. 246. **282.** **264.** **275.** 279. **275.** **54.** 240. **240.** **246.**
2:a Qvarteret.	N:o 61. **206.** **143.**	N:o 231. 51. **231½.**	N:o **77.** **214.** **5.** 231. **231.** 55. 57. **224.** **111.**
3:e Qvarteret.	Δ	N:o 40¾. **54.** **58.** Δ Δ Δ Δ.	N:o **102.**
4:e Qvarteret.	N:o 25. 35. **47.** 163. 157. 170. **39.** 54. **75.** **34.** **245.** **103.** 207. **35.** **144.** **157.** 252. 158. **55.** 261. **117.** **200.** 161. 139. 35. **92.** **47.** 197. 131. **19** & **20.** Δ Δ Δ Δ.	N:o 175. 177. 195. 164. **141.** 227. 221. **146.** **252.** 44. 207. 255. **255.** 187. **207.** **140.** **175.** 208. **39.** 180. 180. 180. 39. 103. 131. 15. 209. **191.** 8. **104.** **175.** **197.** 46. 29. **254.** 44. 132.	N:o 255. **182.** 131. 251. 47. 263. 176. 252. **263.** 9. 211. 8. 177. 207. 251. 251. 251. **251.** 216. 182. 7. Δ Δ.
5:e Qvarteret.	N:o **19.** 20. 13. 47.	N:o **20.** **43.** 69. 20. **63.** 34. 49. **66.** **24.**	N:o 86. 42. 86. 69. **101.** 12. 86. 70.

	27. 7:e. **25.**	**11.** 8:e. **15.**	**17.** 9:e. **14.**
	Fr. o. m. d. 2 Oktober t. o. m. d. 8 ejusdem.	Fr. o. m. d. 9 Oktober t. o. m. d. 15 ejusdem.	Fr. o. m. d. 16 Oktober t. o. m. d. 22 ejusdem.
1:a Qvarteret.	N:o 23. 278. 278. 16. **14.** **279.** 282. 283. **14.** **280.** 277 & 278. 22. 207. **307.** 276. 138. **271.** **247.** 232. **305.** **283.** 10. **232.** 15. **240.** 307.	N:o **186.** **281.** 6. 236. 11. 283.	N:o **70.** **121.** **72½.** **319.** **80.** **117.** **319.** 11. **67.** **67.** 58. 12. 206. 54.
2:a Qvarteret.	N:o **144.** **138.** **11.** **31½.** **228.**	N:o 114.	N:o **157.** 85.
3:e Qvarteret.	N:o **101.** 53.	N:o 30. **53.**	N:o 63. **32.** 25. **76.**
4:e Qvarteret.	N:o 216. **187.** **264.** 179. 259. **259.** **117.** 220. 282. 13. Δ.	N:o 251. 109. 174. **214.** **109.** 170. **239.** **12½.** 142. 47.	N:o 40. 36. 48. **15.** 44. **103.**
5:e Qvarteret.	N:o **86.** 86. 39. **86.** **49.** **17.** **98.** 86.	N:o **86.** **12.** 86. **17.** **25.** 32. **86.**	N:o **25.** 25. 40. **25.** **25.**

Gefleborgs län.

	6. 10:e. 15.	4. 11:e. 6.	4. 12:e. 3.
	Fr. o. m. d. 23 Oktober t. o. m. d. 29 ejusdem.	Fr. o. m. d. 30 Oktober t. o. m. d. 5 November.	Fr. o. m. d. 6 November t. o. m. d. 12 ejusdem.
1:a Qvarteret.	N:o 27. s.s.o. 151. 174. 72. 115. 322. s.s.o. s.o. 8.	N:o 13. 80. 206. 66. 36.	N:o 40. 201. 194.
2:a Qvarteret.			
3:e Qvarteret.	N:o 33 & 42. 76.		
4:e Qvarteret.		N:o 110. 19 & 20.	N:o 182.
5:e Qvarteret.	N:o 86. 24. 77. 24. 86. 39. 86. 77. 77.	N:o 77. 77. 77.	N:o 77. 77. 77.

Under sjukdomens tilltagande upphörde nästan all tillförsel till staden af lifsförnödenheter från Uppland, till följd af der vidtagne spärrningsåtgärder och viten som inom denna provins blifvit påbudne. De flesta jernbruk närmast Gefle vidtogo äfven spärrning och undveko att anlita läkare från Gefle, hvarigenom Provinciallläkaren ägde tillfälle att egna sig åt sjukvården i staden.

Sjukdomen hemsökte äfven till staden hörande fiskelägen, Utvalnäs, Eggegrund och Hvitgrund, och af garnisonen på Skansen, bestående af 13 man insjuknade 8 och dogo 2.

I *Wahlbo* socken som på *tvenne sidor omgifver Gefle* och dit *kommunikationen* äfven under sjukdomens härjande härstädes var *alldeles fri*, inträffade intet kolerafall. Trenne personer i Wall, Sveden och Westbyggeby påkallade under tiden läkarehjelp från staden för häftiga magplågor, men förbättrades genast efter erhållen hjelp. Den 29 Okt. träffades nära landsvägen vid Hemlingbys egor ½ mil från staden, en död skomakaregesäll som enligt anställd besigtning tycktes hafva dött af kolera och derföre begrafdes under iakttagande af föreskrifna försigtighetsmått.

Beträffande sjukdomens uppkomst må nämnas att af de 8 första insjuknade som afledo inom de första 3 dagarna efter farsotens uppträdande, hade efter hvad som kunnat utrönas, ingen varit i gemenskap med annan kolerasjuk person, eller med kläder eller andra effekter från smittad ort. I sitt yttrande i detta hänseende förklara derföre stadens läkare och sundhetsnämnd sig anse sjukdomen hafva »utan smitta från personer eller saker utvecklat sig i den osundaste delen af staden bland dess fattiga, i osnygga och trånga boningar inhysta oordentliga befolkning.»

Regementsläkaren *Rahmström* afviker från denna åsigt och anser farsoten hafva blifvit införd med fartyget Daphnes besättning, som d. 23 Aug. återkommit från Cronstadt och medgifvit att under vistelsen derstädes, nästan samtlige deribland i mer eller mindre grad lidit af magplågor, dock utan att någon dött, hvarjemte han anmärker att pigan Åbergs sonhustru (den 6:te af de insjuknade) anses till tvättning hafva emottagit åtskilliga persedlar af en sjöman från Daphne och Enkan Petterson (den 4:de insjuknade) var moder till skepparen på Daphne.

Med anledning af det rykte som blifvit gängse, dels att med skonerten Daphne klädespersedlar till Gefle hemförts, hvilka tillhört en å utrikes ort i kolera afliden sjöman, dels ock att sjömanskläder från samma fartyg blifvit till tvättning utlemnade åt någon af de först i staden i kolera insjuknade och afledne qvinnorna Lindqvist eller Åberg, hölls uppå Konungens Befallningshafvandes förordnande, inför Magistraten i Gefle d. 3, 5, 7 och 10 September, 5 och 12 November 1853 samt 27 Maj 1854, serskilde undersökningar till utrönande af orsaken till kolerafarsotens uppkomst i Gefle, dervid efter en mängd vittnesförhör hufvudsakligen upplystes: att dessa rykten saknade all grund, i det nemligen å skonerten Daphne, som efter segling till Rio de Janeiro besökt Cronstadt och derefter d. 23 Aug., efter i föreskrifven ordning enligt §. 6 i Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1847 verkställd undersökning och rening i Öregrund och af karantänsbefälhafvaren derstädes utfärdadt bevis att fritt passera, till Gefle återkommit, ingen under resan afldit eller varit sjuk, utom att en och annan af besättningen under vistelsen i Cronstadt varit besvärad af lindriga magplågor, att inga främmande klädespersedlar blifvit med fartyget hemförde och att af besättningen inga tvättkläder blifvit utlemnade till någon af de i kolera här i staden afledne qvinnorna samt att vid anställd granskning af de i afledne qvinnan Åbergs bostad qvarvarande omtalte tvättkläder, inga sjömanskläder deribland funnits, utan dessa befunnits endast bestå af fruntimmerslintyg och andra qvinnsklädesplagg.

Stadens korta spärrning uppgifves ej hafva lemnat annat resultat än öfvertygelsen om dess onyttighet.

4. *Hille socken* *).

Utom anskaffandet af nödige medikamenter, hvilka utdelades i nästan hvarje by i församlingen och utseendet af ett sjukhus som ej blef begagnadt samt antagandet af sköterska och 2 likbärare, hade inga förberedande åtgärder blifvit vidtagna; ingen spärrning.

Väderleken var före sjukdomens uppkomst vacker och helsotillståndet i allmänhet godt ehuru magplågor här och där förspordes.

Den 26 Sept. insjuknade i Trödje by, 2¾ mil från Gefle, Fördelsenkan Brita Andersdotter och afled i utbildad kolera d. 29 Sept., 64 år gammal, utan att hafva haft någon serskild beröring med smittad ort eller person »så framt ej antagas kan att hennes måg, dagakarlen Selgren, hvilken som sjöfarande besökt Gefle åtskilliga gånger sedan farsoten der utbröt, hemfört densamma till Trödje utan att likväl sjelf deraf angripas.»

Den 28 insjuknade på samma ställe sonhustrun Anna Fredriksdotter, 28 år gammal, som skött den förra. Hon sjuknade ute på marken med häftig kräkning, diarrhe och kramp samt förblef i följd af tillstädesvarande personers räddsla för smitta, qvarliggande hjelplös till ett par resolverade män inburo den sjuke som afled likaledes den 29:de.

Samma dag inträffade ännu ett sjukdomsfall och första dagarne af Oktober ytterligare 3:ne, så att inalles 6 sjukdomsfall här förekommo. Deraf voro 2 män och 4 qvinnor, af

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnds-Ordföranden *C. A. Forsell* och Provincialläkaren *Bæckström*.

Gefleborgs län.

hvilka 1 man och 2 qvinnor afledo eller tillsamman 3. Deraf voro 5 medelåldrige och en ålderstigen. Första sjukdomsfallet inträffade d. 26 Sept. och det sista d. 3 Okt.

Samtidigt voro lindrigare illamåenden af magplågor icke sällsporda. Byn eger en befolkning af nära 200 personer och i närheten är Hilleviks masugn belägen med 400 personer. I anledning häraf stationerades en extra läkare på stället. Inga hus spärrades utan allmänheten tillsades endast att afhålla sig från de ställen der sjukdomsfall inträffat, hvilken tillsägelse villigt åtlyddes. Något vidare sjukdomsfall af kolera inträffade ej, ehuru Trödje gästgifvaregård hade daglig beröring med Gefle.

B) Hudiksvalls distrikt.

5. *Njutångers socken* *).

Efter underrättelsen om kolerans utbrott i Gefle hölls Hudiksvalls stad spärrad så väl mot sjö- som landsidan. Spärrningen fortsattes till d. 22 Nov. Helsotillståndet i distriktet var öfverhufvud godt. Kikhosta, diarrhéer och några fall af häftig kolerin (i Sept.) uppgifvas hafva varit de mäst förekommande sjukdomsformerna. Endast ett misstänkt sjukdomsfall af kolera omnämnes af Provincialläkaren nemligen:

»I medlet af Sept. insjuknade i kolera en dräng uti Iggesunds by af Njutångers socken och straxt efter eller nästan samtidigt en gammat gumma uti samma by. Drängen afled uti typhus, hvaruti koleran sedermera öfvergått, men gumman tillfrisknade.» Diarrhéer och kolerin voro samtidigt mycket allmänna i hela distriktet. — Enligt af Prosten *Nordendahl* d. 14 Okt. 1854 meddelad upplysning, dog ofvannämnde person icke af kolera, utan af typhus-feber. »Döden kom ej hastigt utan efter omkring 14 dagars sjukdom. Han låg sjuk och dog uti ett rum på gästgifvaregården der folk ut och ingingo och det husets invånare ständigt måste genomgå. Ingen smitta afhördes dock.»

C) Söderhamns distrikt.

Vanliga förberedande åtgärder, såsom socknarnes indelning i distrikter med tillsyningsmän, medikamenters hemtagning, utdelning af Läkaresällskapets råd, städjande af sköterskor m. m. voro i allmänhet vidtagne. I sjösocknarna Skog, Söderala och Norrala hölls bevakning mot sjöfarande vid der befintlige hamnar; men eljest voro inga sperrningar i landsocknarna vidtagne. Efter underrättelsen om kolerans utbrott i Gefle spärrades Söderhamns stad så väl till sjös som lands. Cand. Svedberg antogs till biträdande läkare. Tillsyningsmän tillsattes inom hvarje qvarter, med åliggande att dagligen tillse snygghet och ordning i gårdarne; sjukhus utsågs, apotheket inventerades m. m. Utom koppor samt enstaka fall af kikhosta och frossa hade helsotillståndet under hela sommaren varit godt; under höstmånaderna förekommo der och hvar några fall af diarrhe och magplågor hvilka dock voro lätt botade. Distriktet förblef förskonadt från kolerasjukdomen som endast förekom på ett till Ljusne hamn inkommet fartyg, nemligen:

*) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Fineman* jemnförd med Prosten *Nordendahls*.

6. *Söderala socken* *).

Slupen Reformvännen, hemma i Hudiksvall, stadd på resa till Hudiksvall från Stockholm, måste för sjögång och regntjocka d. 23 Aug. inlöpa till Ljusnehamn. Skepparen hade redan i Stockholm insjuknat i kolera och der blifvit intagen på sjukhus **) hvarefter slupen med 2 mans besättning, Lindqvist och Erik Person, derifrån afseglat d. 20. Under resan hade vid ankomsten till Waxholm samma dag den ene, Lindqvist, insjuknat i kolerasymptomer så att en person derifrån, matrosen Öhrström, inmönstrade till slupens handterande under resan norrut. Den 24 insjuknade äfven Erik Person, likaledes med kolerasymptomer. Provincialläkaren som d. 26 rodde ut till det utanför hamnen ⅔ mil från land till ankar liggande fartyget, feck enligt Karantänsordningen ej gå ombord och tillse de sjukes vård, utan erhöll nämnde upplysningar af den ende återstående friske ombord, matrosen Öhrström, samt lemnade med ledning af hans beskrifning om de sjuke, medikamenter och föreskrifter om deras användande samt anvisning »huru han, den ende friske ombord, skulle sköta de andra bägge och sjelf äfven taga in vid minsta känning af illamående.» Proviant fanns ombord men friskt vatten skulle från ett af de andra fartygen ditskickas. Skrifvelse afgeck samma dag till fartygets egare i Hudiksvall att ofördröjligen ditresa och anskaffa besättning att föra fartyget till vederbörlig karantänsplats (Furusund). »Att med säkerhet afgöra huruvida den sjukdom som yppats ombord var kolera, ansåg läkaren omöjligt, då det icke var tillåtet att besöka den under däck liggande sjuke, men att sluta af uppgifne symptomerne vid insjuknandet förmodade han det.» Lindqvist afled natten till den 27 och Erik Person natten till den 30 och båda begrofvos under behöriga försigtighetsmått på en holme i närheten. Öhrström som biträdt så väl de sjuke som döde, förblef frisk. Fartyget vädrades och röktes och d. 1 Sept., sedan ny skeppare ankommit, afseglade detsamma, af karantänsbefälhafvaren beordradt till *Furusund*.

Vid Ljusne sågverk uppgeck arbetsstyrkan till 130 personer, inqvarterade i 4 usla baracker, med anledning hvaraf man befarade svåra härjningar derstädes om kolerasjukdomen som nu var så nära, spridt sig dit. Helsotillståndet förblef dock fullkomligt godt och hvarken på de andra fartygen i hamnen eller på land förekom något kolerasjukdomsfall.

---

6) Stora Kopparbergs län.

Efter det underrättelse ingått om farsotens utbrott i Gefle och Westerås, höllos länets 3:ne städer någon tid spärrade med vakt vid tullarna, hvarförutan tryckte koleraregimer utdelades samt sjukhus och Sundhetsbyråer m. m. utsågos. Apotheken i länet visiterades redan i Augusti med serskildt hänsyn till tillgången på koleramedicin. På landsbygden

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *J. A. Dahlström* samt Rapporter af Provincialläkaren *Wikblad* och Stadsläkaren *Thollander*.

**) Jemnför Stockholm: första sjukdomsfallen.

St. Kopparbergs län.

vidtogos vanliga förberedande åtgärder för den händelse kolera skulle i orten yppas: medikamenter anskaffades och utdelades jemte anvisningar om deras bruk, hvarjemte sjukhus och sjukvårdspersonal der och hvar utsågos. Endast några bruk vidtogo spärrningsåtgärder. — Ingen kolerasjuk anhölls vid spärrningslinierne.

Sjukdomsfall af kolera yppades endast i Grytnäs socken af Hedemora distrikt på ett enda ställe och i Norrberkes och Söderberkes socken af Westerbergslags distrikt samt i Tuna af Fahlu distrikt. Inalles hafva inom länet från d. 12 Sept., då första sjukdomsfallet inträffade i Söderberke till d. 8 Nov. då sista sjukdomsfallet der förekom, insjuknat 37 personer, af hvilka 24 aflidit.

Enligt ingångne veckorapporter förmäles helsotillståndet i *Fahlu* distrikt för öfrigt hafva under koleratiden varit godt, med undantag af lindriga diarrhéer och koppor.

Från *Rättviks* distrikt anmäles helsotillståndet under Augusti hafva varit utomordentligt godt. I September förekom ett och annat häftigt sjukdomsfall som väckte misstanka om kolera i orten, men vid läkarens ankomst befanns vara af annan natur och snart öfvergeck till helsa.

Från *Nås* distrikt säges likaledes med undantag för några fall af lindrig diarrhe, helsotillståndet hafva varit utmärkt godt under den tid kolera fanns i länet och endast vanliga katarrhalåkommor samt kikhosta sednare på hösten tillkommit.

Utgifterna för spärrnings- och koleraanstalterne i städerne uppgifvas för Fahlun hafva uppgått till 1,254: 19. 9., Hedemora 1,003: 43. 4., för Säther 291: 41. 6. eller tillsammans 2,550 R:dr 8 sk. 7 rst.

För kolerasjukvården och befarad kolera ställdes följande extraläkare någon tid till länets disposition, nemligen Candidaterne *Sillén*, *Borgström* och *Finér*.

År 1834 äfvensom år 1850 förblef länet fritt från kolera.

A) Fahlu distrikt.

I Fahlu stad voro lokaler till sjukhus och Sundhetsbyrå förhyrde och iordningställde, staden indelad i distrikter med serskilde tillsyningsmän för ordning och renlighet inom hus och gårdar. Då sjukdomen yppades i Gefle och Westerås med hvilka Fahlun äger den största trafik, sammanträdde stadens invånare på allmän Rådstuga för att yttra sig om ifrågasatt spärrning, der meningarna till en början voro delade, men beslut omsider fattades att bevakning skulle hållas vid tullarna, tjenlig karantänslokal utom staden inrättas för resande från smittad ort äfvensom upplagsmagasin för smittbara varor. Spärrningen underhölls från d. 6 Oct. till d. 16 Nov. således 6 veckor under hvilken tid opinionen om dess nytta så förändrade sig att vid då utlyst nytt sammanträde ganska få höjde sin röst för dess fortfarande, helst sjukdomen var i betydligt aftagande både i Gefle och Westerås.

I hela distriktet förekom endast ett misstänkt sjukdomsfall, nemligen i Tuna socken.

a) Säthers Fögderi.

7. *Tuna socken* *).

Utom fem mindre sjuklokaler, utsedde i närheten af de större vägarna för möjligen insjuknande vägfarande, hade socknen begärt att i fall af behof få begagna Kongl. Dahl-Regementets sjukhus vid Romehed; medicamenter voro hemtagne och utdelade på vissa ställen inom socknen och sjukvårdspersonal utsedd.

Väderleken var under September i allmänhet måttligt varm, helsotillståndet godt; inga magplågor gängse.

Endast ett enda kolerafall inträffade, nemligen hustrun Grudd Kjerstin Olsdotter från Mora, som på sommaren arbetat i Stockholm och på hemvägen derifrån insjuknat med magplågor och vid ankomsten till Tuna d. 16 September genast intogs å sjukhuset i Norr-Romme, behäftad med kräkningar och diarrhe utan kramp, der hon under tjenlig vård oförtöfvadt tillfrisknade, så att hon d. 27 samma månad kunde frisk återvända till hemorten.

B) Hedemora distrikt.

Sedan underrättelse ingått om kolerans utbrott i Gefle beslöt Sundhetsnämnden att staden skulle spärras, hvarmed började d. 31 Aug. och fortsattes till den 1 Nov. Till karantänsplats utsågs det afsides belägna folkskolhuset, sjukvårdspersonal utsågs o. s. v. Äfven Avesta och ett och annat af bruken i orten höllos spärrade, men spärrningen upphörde längre fram sedan erfarenheten visat att den ej som sig borde kunde vidmakthållas, hvartill äfven den börjande kölden som blottställde bevakningens helsa bidrog.

Med anledning af fruktan för kolerans inträngande sammanträdde öfverallt i landsförsamlingarne Sundhetsnämnderna; medikamenter hemtogos och utdelades jemte läkaresällskapets anvisning, som genom Landshöfdingens försorg aftrycktes, hvarjemte Provinciallläkaren utlemnade skriftliga efter förhandvarande omständigheter lämpade föreskrifter. Vid flera af bruken i orten utsågs sjukrum och hölls noggrann tillsyn om folkets snygghet och minsta åkommor blefvo genast behandlade. Väderleken var varm och torr, helsotillståndet under hela sommaren godt; under slutet af Aug. och Sept. voro dock diarrheer ganska allmänna ehuru ej af svår beskaffenhet. Något kolerafall förekom ej inom distriktet utom i Grytnäs socken.

a) Näsgårds fögderi.

8. *Grytnäs socken* **).

Anvisningar om försigtighetsmått emot koleran voro utdelade. Socknen var indelad i 10 distrikter för tillsynen af helsovård och snygghet, sjukhus och sköterskor utsedde för hvarje distrikt.

---

*) Enligt rapport af Bataillonsläkaren *Mellgren*.

**) Enligt rapport af Provinciallläkaren *Grill* och Sundhetsnämnden.

St. Kopparbergs län.

Den 25 Sept. insjuknade bonden Erik Andersson i Sörnäfde, 46 år gammal, och afled följande dag. Han hade d. 14 Sept. rest till Westerås der ännu ingen farsot då utbrutet, ankommit dit d. 16, återvändt med fora d. 17 i sällskap med från Stockholm hemkommande dalfolk och anländt hem d. 19 samt d. 21 afrest till Fahlun, dit han anländt d. 22 och derifrån återvändt d. 23. Under hemvägen började han klaga öfver magplågor, hvartill d. 25 kommo kräkningar, diarrhe med sendrag och kyla. Vädret hade under resan varit blåsigt och kyligt.

Den 28 samma månad insjuknade i enahanda symptomer på samma ställe den afledes piga, 33 år gammal, och afled oaktadt erhållen läkarevård d. 2 Oct. Provinciallläkaren *Grill* som besökt de sjuke, förklarade sjukdomen vara »sporadisk, ej epidemisk kolera.» Huset spärrades dock under 10 dygn. En man som biträdt med de sjukes vård insjuknade i likartade symptomer, intogs på sjukhuset och tillfrisknade.

Något vidare sjukdomsfall inträffade ej.

C) Westerbergslags distrikt.

Några serskilda åtgärder till skydd för smitta eller till kolerasjukes vård voro ej af kommunerna vidtagne; endast sköterska antagen och medikamenter anskaffade.

Sedan helsotillståndet under sommaren oaktat ovanligt varm och torr väderlek, varit serdeles godt så att endast några få lindriga diarrheer och ej något enda fall af rödsot inom orten förekommit, började nästan samtidigt med underrättelsen om kolerans utbrott vid Strömsholms kanal i början af September, sjukligheten att betydligt ökas, serdeles i de omkring sjön Barken lägst belägna trakter, så att diarrhe, kolik, kräkningar m. m. blefvo temligt gängse och låto befara öfvergång till kolera.

Under tiden hade till följd af den spärrning af segelleden, Westanforss socken i Westmanland vidtagit, ungefär ½ mil nedanför län-gränsen, omkring 20 kanalfartyg der blifvit samlade i karantän, då spärrningen, efter anförda klagomål, d. 11 Sept. af Konungens Befallningshafvande upphäfdes. Å dessa fartyg som alla passerat Ålsättra-stationen *) der kolerafall redan förekommit, insjuknade under loppet af följande dagar, 8 personer af deras besättningar i kolera, nemligen 5 vid Smedjebacken och 3 i Söderbärke.

På förra stället der de sjuke genast intogos på ett vid hamnen iordningställdt sjukhus, der de erhöllo erforderlig vård och ej afstängdes ifrån gemenskap med andra för deras skötsel och uppassning erforderliga personer, spridde sig sjukdomen endast till ett par i dess granskap sumpigt belägna hus och upphörde alldeles efter 14 dagar.

På det sednare deremot »vårdades eller rättare vanvårdades de sjuke hvar och en i sitt oftast osnygga och öfverbefolkade hem, ifrån hvilket öfverdrifven fruktan afhöll alla som kunde lemna de lidande biträde, till dess att läkare hann från Smedjebacken efterskickas med alltid för sen och alltså fruktlös hjelp. Äfven här upphörde sjukdomen efter 14 dagar, men fortfarande diarrher utvisade en fortfarande disposition för densamma till

*) Se Westmanlands, Kolbecks socken.

dess i medlet af October åter några sjukdomsfall uppträdde, så att sjukdomen ej förr än med d. 8 Nov. alldeles upphörde.» *St. Kopparbergs län.*

Hos större delen af de insjuknade saknades prodromer och sjukdomen hade från 6—48 timmar fullbordat sitt lopp till döden.

»Orsaken till sjukdomens utbrott härstädes voro tvifvelsutan ifrån Ålsättra återvändande, under resan eller straxt efter framkomsten insjuknade besättningar å kanalskutor. Få menniskoboningar torde gifvas mera passande att utveckla och bibehålla ett miasma än dessa små, fuktiga och osnygga kajutor, hvilkas invånare, ständigt utsatte för alla väderlekens omvexlingar, genom högst otjenlig föda och ymnigt förtärande af spirituosa, blifva serdeles suceptibla för dess inverkan. Också afledo på en enda skuta å serskilda ställen under dess resor emellan Ålsättra och Smedjebacken, inom en månad 6 personer, det vill säga dubbla antalet af fartygets hela besättning»

Af de inom Westerbergslagen insjuknade 31 personer voro 9 skeppare och matroser. Dessa insjuknade alltid först och ifrån dem spridde sig sedan sjukdomen till deras närmaste omgifning. Likväl förekommo tvenne fall der i det ena sannolikt, i det andra bevisligen de insjuknade icke haft någon slags beröring med kolerasjuke eller inom 20 dygn varit å kolerasjuk ort. Alla boningar der farsoten härjade voro belägna vid stranden af sjö eller vid större kärr. Der rummen voro stora, luftiga och snygga, spridde sig ej sjukdomen till flera personer, men i en stuga i Söderberke der inom 120 kubikalnars rymd sammanbodde 8 personer, insjuknade 7 och afledo 6 *).

a) Westerbergslags Fögderi.

9. *Norrberkes socken.* **)

Några skyddsåtgärder medelst spärrning voro ej vidtagne; dock förbjödos besättningarna på passerande fartyg att gå omkring och uppehålla sig i utom lastageplatsen. Medikamenter voro hemtagne och funnos jemte tjenliga föreskrifter att tillgå hos Sundhetsnämndens ledamöter. Vid lastageplatsen ordnades ett sjukhus för emottagande af sjuke bland ankommande fartygs besättningar. I alla större byar voro sjukrum dessutom utsedde, sköterskor antagne o. s. v. Väderleken var ovanligt torr och het, helsotillståndet godt till dagarne före sjukdomens utbrott då magplågor och diarrhe blefvo mera gängse.

Den 13 Sept. insjuknade matrosen Petterson å ett från Ålsättra anländt kanalfartyg, intogs å Smedjebackens sjukhus der han afled, och samma dag intogs derstädes matrosen Eric Person, likaledes insjuknad i kolerasymptomer under lastningsarbete, men bättrades följande dag.

Derefter yppades dag efter annan nya sjukdomsfall nemligen:

---

*) Enligt Bergslagsläkaren Dr Höjers Embetsberättelse.

**) Enligt rapport af Bergslagsläkaren Höijer.

St. Kopparbergs län.

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på vecka.	på dag.	på vecka.
September	13	3		1	
	14	1		—	
	15	3		1	
	16	1		—	
	17	1		1	
	18	1		1	
	19	1	11	—	4
	20	—		1	
	21	—		—	
	22	1		1	
	23	1		—	
	24	—		—	
	25	1		1	
October	11	1		1	
	Summa	15	—	8	—

Från d. 13 till d. 25 Sept. insjuknade alltså 14, hvarefter 2:ne veckor sednare ytterligare ett sjukdomsfall inträffade, nemligen d. 11 Oct., då hemmansegaren Nordvall å Korsgrufva, enstaka beläget ¾ mil norr om Smedjebacken, hastigt feck utbildad kolera och dog samma dag. Han hade bestämdt icke under de sista 20 dygnen varit på smittad ort eller haft någon beröring med kolerasjuke, men föregående dag upphettad af starka drycker, färdats 2 mil till sitt hem. Inalles voro alltså insjuknade 15 af hvilka 8 afliit. Deraf voro 12 män hvaraf 6 döde och 3 qvinnor hvaraf 2 döde.

Med hänsyn till åldern voro insjuknade:

Barn . . . . . 1 död 1.
Medelåldrige . . . 12 » 5.
Åldrige . . . . . 2 » 2.

Sjukdomsfallen förekommo begränsade inom några få gårdar; utom å de i hamnen liggande fartygen, å hvilka det största antalet sjuke förekom, yppades sjukdomsfall endast i tvenne närbelägna bostäder samt ett (d. 11 Oct.) vid en ¾ mil derifrån belägen gård. De fleste insjuknade på natten eller på morgonen. Samtidigt förekommo ofta diarrheer, någon gång med lindrig kramp äfvensom någon gastrisk feber. På Smedjebackens sjukhus vårdades 11 hvaraf 5 afledo.

Af de personer som biträdde vid sjukes transporterande och begrafning insjuknade ingen, men vid sjukhuset insjuknade tvenne sköterskor, af hvilka den ena afled. Läkarevården bestriddes af Distriktsläkaren D:r *Höijer*, till hvars biträde d. 26 Sept. anställdes extra läkaren Cand. *Finér*.

10. *Söderberkes socken.*

Till skydd för smitta eller för kolerasjukes vård voro af kommunerna inga åtgärder vidtagne; en serskild begrafningsplats var på förhand invigd.

Väderleken torr och varm, helsotillståndet i allmänhet godt. Närmast före farsotens utbrott förekommo spridda fall af magplågor och diarrheer mera allmänt.

Den 12 Sept.*) insjuknade ombord på en jakt vid Huggnora i södra Barken, ankommen från Westanforss, skepparen Carlbom, 37 år, och fanns vid läkarens ankomst på e. m. redan död. Några dagar derefter, d. 19 insjuknade 2:ne andra kanalskeppare; båda vår-

*) Enligt rapport af Bergslagsläkaren *Höijer*.

dades i sina hem i Kyrkobyn och Westerby, i hvilka byar ingen förr än en månad derefter insjuknade.

I Sörbo insjuknade först matrosen Berggren d. 16 Sept., efter att dagen förut hafva hemkommit på en från Strömsholm återvändande kanalskuta; han afled d. 19.

Den 20 insjuknade hans mor som vårdat honom och afled d. 21, samt d. 22 hans far som likaledes dog d. 23 Sept. Ingendera hade haft besök af läkare, men medikamenter hade af Sundhetsnämnden blifvit de sjuke meddelade.

I samma by insjuknade d. 3 Oct. arbetskarlen Larsson, som dog d. 5, hvarefter intet sjukdomsfall mer inträffade i den trakten.

I trakten kring kyrkan inträffade ett dödsfall d. 17 Oct. och på Westerby egor insjuknade i en stuga ej mindre än 6 personer, af hvilka 5 afledo, hvarefter inom kort ytterligare flere dödsfall inträffat inom samma trakt, såsom följande öfversigt utvisar.

		Insjuknade.	Döde.
Sept.	12	1	1
	16	1	—
	19	2	1
	20	1	—
	21	—	1
	22	1	—
	23	—	1
Oct.	3	1	—
	5	—	1
	16	1	—
	17	—	1
	21	1	—
	23	1	—
	24	2	1
	25	1	1
	26	1	1
	27	—	1
	30	1	—
Nov.	2	—	1
	5	1	—
	6	2	1
	7	—	1
	8	—	1
	Summa	18	14

Från d. 12 Sept. till d. 8 Nov. insjuknade alltså efter hand tillsamman 18 personer, af hvilka 14 afledo. Af dessa voro 12 män af hvilka 8 döde och 6 qvinnor alla döde. Med hänsyn till åldern voro

2 barn af hvilka 2 döde
14 medelåldrige 10 döde
2 ålderstigne 2 döde.

Sjukdomsfallen förekommo endast inom några serskilda gårdar på ofvannämnde tvenne trakter och nästan uteslutande hos fattige i osunda bostäder.

Något sjukhus var ej inrättadt utan vårdades de sjuke i sina hem af en af Sundhetsnämnden utsedd sköterska och anlitades för en del sjuke den i Smedjebacken anställde distriktsläkaren Diarrher, magplågor och kräkningar förekommo derförutan temligen ofta och förenade med sendrag. Blott en af de få personer, som med hjelpsam välvilja biträdde andra sjuke än sina egna anhöriga, blef sjelf af sjukdomen angripen, men någon fara för smitta af lik har ej kunnat förspörjas. Någon spärrning har ej ifrågakommit, men en panisk förskräckelse afhöll från de sjuka husen äfven dem som bort och kunnat lemna de olyckliga bistånd och vård.

Wermlands län.

7) Wermlands län.

Efter erhållen underrättelse om farsotens utbrott i Götheborg vidtogos genast anstalter att skydda länet för sjukdomens inträngande.

Af länets 3:ne städer hölls Carlstad spärrad intill dess farsoten der utbröt, hvarjemte karantänsinrättningar för fartyg kommande från misstänkt eller smittad ort funnos så väl vid Carlstads hamn Kanikenäset som vid Wålö sund beläget omkring ¾ mil från Christinehamn. I öfrigt funnos inga spärrningsanstalter hvarken i sistnämnde stad eller i Filipstad. Apotheken i länet inventerades med hänsyn till förrådet af koleramedicin.

Vid segelleden upprättades med anledning af Kongl. Sundhets-Collegii Circulär d 19 Aug., på allmän bekostnad 7 tillfälliga sjukhus, med ändamål att från passerande fartyg emottaga kolerasjuke personer, nemligen:*)

1) Vid *Kanikenäset* der ingen sjuk blef intagen;

2) Vid *Skoghall* intill Clarelfvens utlopp i Wenern, der likaledes ingen sjuk blef intagen;

3) Vid Christinehamns yttre hamn *Wålö*, der enligt aflidne läkaren Cand. Lennæi efterlemnade anteckningar, inalles 7 personer åtnjutit vård, nemligen 4 sjömän, 1 sjukbärare och 2:ne sjuksköterskor. Af dessa tillfrisknade 6 och endast 1 sjöman afled i lunginflammation;

4) Vid Norselfvens utlopp i Wenern, der ej heller någon sjuk var intagen;

5) Vid *Låkan* på Byelfvens vattendrag, der 5 sjuke blefvo vårdade;

5) Vid *Aspholmen* på allmänna segelleden i Wenern utanför Näs härad, der ingen sjuk varit intagen;

7) Vid Westra *Sund* i Arvika socken, der ej heller någon sjuk var intagen.

Å de vid Kanikenäset i observationskarantän hållne fartygen yppades ett sjukdomsfall af kolera som ändades dödligt och 4 fall af förebud.

Kolerafarsoten visade sig så väl i Carlstads och Näs distrikt, som äfven med några fall i Arvikas, Philipstads och Wisnums distrikter. Första sjukdomsfallet inträffade i Christinehamn och Warnums socken d. 3 Sept. och det sista i Grava socken af Carlstads distrikt d. 24 Nov. Svårast visade sig sjukdomen i Christinehamns och Carlstads städer, äfvensom Warnums socken, men var eljest måttligt utbredd på landsbygden och hufvudsakligen endast i de i närheten af sjön Wenern och dess vattendrag belägna socknarna.

Inalles hafva i länet insjuknat 609 personer, af hvilka 258 aflidit.

I *Frykdals extra Provinciallläkare-distrikt* der helsotillståndet under Aug., Sept. och Oct. uppgifves hafva varit godt, utom det att diarrheer och rödsot visat sig, förekom intet kolerafall ehuru flera hundrade arbetare dit hemkommit från Stockholm och andra kolerasmittade orter, utan karantänsbehandling, ofta efter blott 2 à 3 dagars resa. Sundhetsnämnderna hade dock stadgat vite för den som inom 10:de dygnet efter afresan från smittad ort efter hemkomsten afvek från sin bostad. Rödsot och andra sjukdomsfall

*) Enligt uppgift af Konungens Befallningshafvande i Länet.

som förmodades vara kolera, föranledde dock åtskilliga resor för provincialläkaren i dessa ärender. *Wermlands län.*

I *Elfvedahls Läkaredistrikt*, der kikhosta, gastriska febrar och diarrhe under bemälde månader uppgifvas hafva varit gängse, förekom intet kolerafall.

Kostnaden för spärrnings- och koleraanstalter i länets städer uppgifves hafva uppgått i Carlstad till 4,133: 33. 5., i Christinehamn 3,200:, och i Philipstad till intet eller tillsammans 7,333 R:dr 33 sk. 5 rst. B:ko.

Och kostnaden för sjukhusen: vid Kanikenäset 1,054: 42.; vid Skoghall 116: 47.; vid Wälö 800:; vid Norselfvens utlopp 223: 12.; vid Låkan 650: 20. 4.; vid Aspholmarna 689: 46. 11.; vid Westra Sund 691: 17. 7. utom bevakning ersatt enskildt af kommunen med 28 R:dr; eller tillsammans 4,226 R:dr 41 sk. 10 rst. B:ko. *)

Följande extra läkare voro för kortare eller längre tid anställde till biträde vid kolerasjukvården i länet, nemligen Candidaterne *Bohnsack, Holmberger, Lennœus, Piscator, Sandelin, Sillén, Wennerlund, Hammarlund, Brunstedt*, f. d. Med. Studiosus *Sörensen* och Provisor *Hellberg*.

År 1834 afledo i Carlstad 110, Christinehamn 16 och å landsbygden 56, eller tillsammans i länet 182.

År 1850 afledo i Näs, Jösse och Frykdals härader 12.

A) Carlstads Provincialläkare-distrikt.

Väderleken under Aug. och Sept. var mild och vacker, nederbörden ringa.

Magplågor voro väl i allmänhet gängse under de veckor som föregingo kolerans utbrott, men knappast mer än andra år då nämnde farsot ej funnits.

Så väl i båda städerna Carlstad och Christinehamn som i Carlstads landsförsamling, Hammarö, Grafva och Warnums socknar, äfvensom Alster hafva sjukdomsfall af kolera förekommit till ett sammanlagdt antal af 555, hvaraf 238 aflidit, nemligen:

a) Carlstads Tingslag.

11. *Carlstad.* **)

Sedan Götheborg blifvit förklarad smittad af kolera, erhöll Carlstads Sundhetsnämnd uppdrag att vidtaga åtgärder ej blott till förekommande af sjukdomens inträngande utan äfven att ordna allt som kunde anses nödigt för sjukvården i händelse af sjukdomens utbrott.

Den erfarenhet man hemtat af 1834 års epidemi äfvensom 1850, hade hos stadens invånare stadgat den öfvertygelse att sjukdomen ej kunde uppkomma utan beröring med smittad ort. I följd häraf vidtogs spärrning med militärbevakning vid stadens båda tullar

*) Denna summa fördelad på 12 å sjukhusen vårdade personer utvisar att hvarje sjuk kostat ungefär 352 R:dr.

**) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden, serskild utförlig Berättelse af D:r *Engholm* samt rapporter af Provincialläkaren *Lagerstedt* och Stadsläkaren *Göthlin*.

Wermlands län. och dess hamn, Kanikenäset. Denna började d. 18 Aug. och fortfor till d. 13 Oct. Gästgifvaregården förflyttades utom staden, lokal bereddes till karantänsbehandling för 10 landväga resande och ett sjukhus vid Kanikenäset ordnades till karantänsinrättning för fartyg och båtar. Rörelsen till lands fortgick lifligt och med föga hinder äfven sedan koleran utbrutit i Christinehamn, Eskilsäter, By och Kila socknar. Alla som kunde styrka att de ej voro från smittad ort, fingo utan hinder inpassera. Foror med köpmansgods emottogos utom staden under bevakning. Flere från smittad ort anlände resande, som önskade stanna i staden, undergingo karantän.

Vid Kanikenäset var rörelsen högst betydlig. Genom Kongl. Bref d. 19 Aug. i fråga om karantäns-författningarnes tillämpning å insjöar m. m., hade staden rättighet att till Sjötorps karantänsplats förvisa alla från smittad ort anlände fartyg, men med afseende på de stora förluster och kostnader som genom ett sådant hinder för rörelsen skulle drabba ortens trafikanter, ville den ej begagna denna rättighet utan beslöt att på egen bekostnad underhålla den redan vid Kanikenäset inrättade karantänsanstalten. Anlöpande ångbåtar, med undantag af Carl IX som för resan från Christinehamn endast behöfde 3 à 4 timmar, fingo under bevakning aflemna och emottaga gods och passagerare. Från d. 18 Aug. till d. 1 Oct. hade 228 ångbåtar och seglande fartyg anlupit stadens hamn.

För tillsynen om ordning och renlighet var staden indelad i distrikter, med en föreståndare i hvarje och biträden af tillsyningsmän för alla hushåll i distriktet. En Sundhetsbyrå öppnades redan i Aug., der en jourhafvande af Sundhetsnämnden hade uppdrag att emottaga alla anmälanden i afseende på helsovården. Åt behöfvande utdelades matportioner.

Väderleken var i slutet af Augusti regnig och blåsig, under September i allmänhet vacker med milda sydliga vindar och högst ringa nederbörd; värme på dagarne och dimma om nätterna. October ingeck med regn och ostliga stormar omvexlande med tjockt och mulet väder.

Helsotillståndet var i allmänhet godt under Augusti och September. Frossor som under våren och sommaren talrikt förekommit, började nu aftaga; under medlet af sistnämnde månad blefvo diarrheer allmännare, dock ej mer än andra år och stegrades i några fall till verkliga kolerinfall med kramp, kräkning och magplågor (*Göthlin*) men aftogo i slutet af månaden, så att helsotillståndet då äfvensom i början af October var högst tillfredsställande tills d. 6 Oct. koleran fanns hafva utbrutit.

Redan Söndagen d. 4 Sept. hade en i staden arbetande karl, Nils Petterson från Östra Emtersvik socken, 42 år gammal, som arbetade hos en fångknekt vid härvarande länshäkte, efter att på morgonen hafva förtärt ett fat hvetemjölsgröt med smördopp jemte 2:ne supar bränvin, kl. 2 e. m. insjuknat med häftiga magplågor, kräkningar, diarrhe och kramp, kyla i lemmarna, heshet, pulslöshet, cyanos, hvilka symptomer efter använde medel, på natten aftogo så att kroppsvärman återkom och urin afgeck, men tunna gråa utömningar fortforo äfven följande dagen med ängslan, vånda och yrsel, kall tunga och svett, hvarunder han afled d. 7, kl. 2 e. m. Liköppning anställd af D:r *Engholm* och *Lagerstedt*, visade hufvudsakligen »stark venös congestion, hjertat slappt med fibrincoagulum i venstra och tjock blod i högra kammaren, magen sammandragen och tom, tunntarmen mot

dess slut i en sträcka af 1½ aln fylld med ett ljusgult blodsprängdt, animaliskt gelé liknande coagulum och visade ansvällda körtlar, tjocktarmen innehöll en större qvantitet gult träckluktande fluidum och dess slemhinna företedde stora blå fläckar.» Detta fall förklarades beroende af sporadisk kolera och föranledde ingen serskild åtgärd. Reningsåtgärder blefvo ej vidtagne. Något ytterligare sjukdomsfall i denna bostad, der 7 à 8 arbetskarlar samt man och hustru med 4 barn sammanbodde, inträffade ej hvarken före eller under koleratiden. Den afledne säges bestämdt icke hafva haft beröring med någon kolerasjuk eller så vidt utrönas kunnat med någon från smittad ort.

Ungefär samtidigt inträffade de första sjukdoms- och dödsfallen af kolera i åtskilliga andra delar af distriktet, såsom i Christinehamn och Warnum d. 3 Sept., i Eskilsäter d. 8 Sept. och Låkan d. 11 Sept.

Den 19 Sept. ankom till Kanikenäset ångskonerten Jon Erikson, med en man af besättningen lidande af häftiga koleraförebud. I Götheborg och under passagen af Göta elf hade 2:ne matroser dött af kolera och hela besättningen mer eller mindre lidit af diarrhe. Den sjuke erhöll läkarevård ombord och tillfrisknade, under det att lossning af medfört gods och lastning skedde med iakttagande af vanliga försigtighetsmått. Flere fall af koleraförebud förekommo på de i hamnen liggande fartygen, på hvilka flere sjukdoms- och dödsfall hade inträffat i Götheborg, och under färden derifrån. Bland de arbetare å Hamarö, belägen straxt söder om hamnen, hvilka plägade biträda vid fartygens lossning och lastning, hade äfven några misstänkta sjukdomsfall inträffat och bland dem Soldaten Fisk som insjuknade vid hemkomsten från Kanikenäset i kolerasymptomer och dog efter 48 timmars sjukdom *).

Under tiden hade koleran i Christinehamn, Eskilsäter, By och Kila nästan upphört. Man började hoppas att staden nu liksom 1850 skulle undgå sjukdomen.

Den 2 Oct. ankom till hamnen en skeppare från Wenersborg, med en man, båtsmannen Pehr Anderson från Östmåla i Bohuslän, 20 år gammal, ombord insjuknad i koleraförebud, som oaktat erhållen läkarevård, om natten öfvergeck till utbildad kolera hvaraf han afled kl. ½12 på morgonen följande dag och genom besättningens försorg under noggrann bevakning begrofs på en i grannskapet dertill utsedd plats. Den öfriga besättningen förblef frisk under vistandet i hamnen.

Den 6 Oct. insjuknade i kolerasymptomer, efter ymnigt förtärande af spirituosa fattiga ogifta qvinnan Anna Lisa Högmark, 45 år gammal, boende på s. k. gamla häktet, som brukade gå omkring och sälja bröd; hon dog d. 11.

Den 7 insjuknade i samma symptomer arbetskarls-hustrun Erikson (Stina Svensdotter) 44 år gammal, boende på Hyttan, hvilken samma dag biträdt med brödbakning i ett annat hus och der angreps af sjukdomen samt dog på aftonen efter 12 timmars sjukdom.

Hennes man, Olof Erikson, 36 år gammal, insjuknade samma dag kl. 4 e. m. och dog följande dag på morgonen efter 16 timmars sjukdom.

*) Se Hammarön.

Wermlands län.

Den 8 Oct. insjuknade skomakare Winbergs hustru Brita Norström från Näbben, 45 år gammal, och dog d. 9:de efter 36 timmars sjukdom. Af den liköppning som anställdes å Olof Ericsons hustru af D:ne Engholm och Göthlin, och af symptomernas häftighet hos de båda döde, slutades att dödsfallen berott af elakartad kolera, i följd hvaraf staden förklarades smittad d. 10 October.

Den 10 och 11 inträffade intet sjukdomsfall, men d. 12 insjuknade en repslagaregesäll, 3:ne arbetskarlar, en hustru och en piga. Arbetskarlarne hade några dagar förut lidit af diarrhe utan att derför söka bot och hos desse öfvergeck sjukdomen till utbildad kolera.

Då nu sjukdomen öfvergått till epidemi upphäfdes alla preventiva åtgärder d. 13 Oct. Rörelsen som på stadens torg och gator under den s. k. spärrningstiden varit högst liflig, afstannade fullkomligt; vid Kanikenäset blef också stagnationen fullkomlig.

Kolerasjukdomens dagliga förhållande inom befolkningen i staden ådagalägges af följande tablå:

		Insjuknade				Döde	
		i förebud.	i utbildad kolera.	S:a på dag.	S:a på veckan.	på dag.	på veckan.
Oct.	6	1	—	1		—	
1:a veckan.	7	—	2	2		1	
	8	—	1	1		1	
	9*	—	—	—		1	
	10	—	—	—		—	
	11	—	—	—		1	
	12	4	2	6	10	—	4
2:a veckan.	13	3	5	8		1	
	14	4	1	5		1	
	15	9	4	13		4	
	16*	14	1	15		1	
	17	7	1	8		4	
	18	5	3	8		3	
	19	14	4	18	75	4	18
3:e veckan.	20	4	3	7		2	
	21	8	7	15		4	
	22	7	1	8		2	
	23*	8	1	9		3	
	24	6	2	8		3	
	25	1	3	4		1	
	26	6	2	8	59	1	16
4:e veckan.	27	7	1	8		3	
	28	10	1	11		—	
	29	4	3	7		1	
	30*	6	3	9		4	
	31	7	1	8		2	
Nov.	1	3	6	9		—	
	2	7	3	10	62	4	14
Transport		145	61	206	—	52	—

		Insjuknade				Döde	
		i förebud.	i utbildad kolera.	S:a på dag.	S:a på veckan.	på dag.	på veckan.
Transport		145	61	206	—	52	—
N v.	3	—	—	—		—	
5:e veckan.	4	—	1	1		1	
	5	3	—	3		1	
	6*	2	—	2		3	
	7	1	2	3		3	
	8	3	2	5		—	
	9	2	1	3	17	—	8
6:e veckan.	10	2	2	4		3	
	11	2	—	2		—	
	12	1	—	1		2	
	13*	—	—	—		—	
	14	1	2	3		2	
	15	—	—	—		—	
	16	—	—	—	10	—	7
7:e veckan.	17	—	—	—		—	
	18	—	—	—		—	
	19	—	1	1		—	
	20*	—	—	—		1	
	21	—	—	—		—	
	22	—	1	1		1	
	23	—	—	—	2	1	3
Summa		162	73	235	—	70	—

Första dödsfallet inträffade d. 7 Oct. och det sista d. 23 Nov, hvarefter staden d. 10 Dec. förklarades fri från kolera.

Epidemins duration var alltså 48 dagar. Den tilltog hastigt så att den redan andra veckan synes hafva nått sin kulmination med 75 sjukdomsfall och 18 dödsfall, nedgeck 3:e veckan till 59 sjukdomsfall med 16 dödsfall, medförde under 4:e åter 62 sjukdomsfall med 14 dödsfall samt upphörde med 7:e veckans slut. Under denna tid uppgifvas 162 personer hafva insjuknat i förebud och 73 i utbildad kolera, hvarjemte förebuden i 24 fall öfvergingo till utbildad kolera, så att af dessa 235 sjukdomsfall 97 utgjort utbildad kolera och 70 medfört dödlig utgång. Flere sjukdomsfall voro så intensiva att döden följde efter 7—10 timmars sjukdom. Största antalet insjuknade på dag utgjorde 18, nemligen d. 19 Oct. och högsta antalet döda på dag 4. Med beräkning af hela den uppgifna sjuksumman har mortaliteten alltså utgjort endast 29.7. Men med beräkning af endast de som utbildad kolera uppgifne fallen har den uppgått till nära 72 procent.

Farsotens förhållande med afseende på olika kön och lefnadsålder uppgifves hafva varit följande:

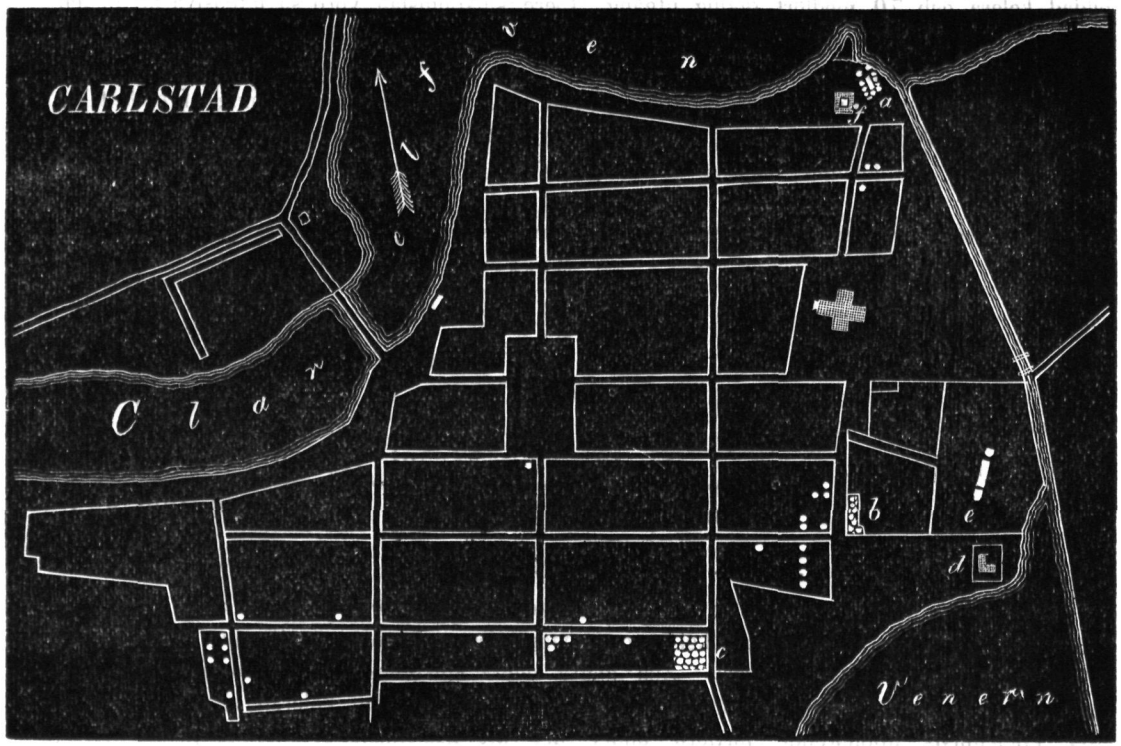
	Mankön				Qvinkön				Summa Summarum.
	Under 15 år.	Från 15 till 50 år.	Öfver 50 år.	Summa.	Under 15 år.	Från 15 till 50 år.	Öfver 50 år.	Summa.	
Insjuknade i utbildad kolera	10	31	4	45	11	22	19	52	97
» i förebud	12	50	8	70	15	46	7	68	138
Summa	22	81	12	115	26	68	26	120	235
Döde	5	22	4	31	10	15	14	39	70

Utom de i förslagerna upptagne sjukdomsfallen, förekom ett betydligt antal lindrigare illamående bestående af svindel, äckel, oro i maggropen och magen, diarrhe och krampaktiga känningar i extremiteterna. Alla andra acuta sjukdomsformer voro tillbakaträngde utom frossorna hvilka samtidigt förekommo nästan lika talrikt som koleran och hvilka äfven efter epidemiens upphörande fortforo under det att helsotillståndet för öfrigt var godt. Högst få af dem som ledo af frossa blefvo angripne af kolera och det tycktes att den sistnämnde sjukdomen ej grep så mycket kring sig i de qvarter der frossorna grasserade mest. (*Göthlin*).

»Personer begifna på starka drycker syntes ej ha större, utan snarare mindre disposition för sjukdomen än de som i sitt lefnadssätt voro ordentliga och måttliga. Konsumtionen af spritdrycker på stadens krogar var större än under vanliga förhållanden. Större delen af den allmoge som besökte staden under koleratiden, sågs i rusigt tillstånd passera gatorna. Nyktra och ordentliga personer, som förut högst sällan förtärt vin, funno i portvin ett godt medel för att stilla buller och oro i magen med åtföljande mattighet och olust.»

Wermlands län.

Sjukdomen som nästan uteslutande angrep den fattigare arbetsklassen, hade sin egentliga härd i en gård, s. k. Näbben, som är upplåten åt mindre bemedlade arbetarefamiljer och beboddes af 193 personer. Sedan ofvannämnde Brita Norström (Winbergs hustru) der insjuknat d. 8 Oct. och aflidit följande dag, insjuknade af denna personal efterhand 57, hvaraf 21 dogo. Boningsrummen äro i denna arbetarebostad, der endast ordentlige och arbetsamme personer emottagas till hyresgäster, rymliga och väl underhållna och ordning samt snygghet bevakas af en på stället boende uppsyningsman. De fleste sjukdomsfall inträffade också på den gata vid hvilken detta hus är beläget.

Förklaring öfver tecknen: a Första dödsfallen. — *b* Kolerasjukhuset. — *c* Qvarteret Näbben. — *d* Länshäktet. — *e* Lasarettet. — *f* Gamla häktet.

Det s. k. gamla häktet är en fyrkantig envåningsbyggnad af gråsten med en mindre borggård, der 75 personer, de fleste af den sämsta beskaffenhet så i moraliskt som fysiskt afseende, bodde vid sjukdomens utbrott. Den 6:e Oct. insjuknade *) här ofvan nämnde Anna Lisa Högmark (1:a kolerafallet) och dog d. 11 i feberstadiet, hvarefter gården under

*) Redan d. 27 Sept. hade ett misstänkt sjukdomsfall inträffat hos 4 år gamla flickan Anna Lovisa, som dog d. 28:e. (Lagerstedt).

3:ne dagar spärrades. I samma rum, hvars golf till större delen var besatt med sängställen, bodde 11 kamrater. Liket qvarlåg i sitt sängställe till följande dagen, då det utfördes till kyrkogården. Men under hela epidemien inträffade här icke vidare mer än ett enda sjukdomsfall, nemligen d. 24 Oct., då en s. k. schåare hemkom från Kanikenäset, insjuknade på aftonen i utbildad kolera och dog följande dag afförd till sjukhuset. Dock hade efter första dödsfallet här, skurning af golf och sängställen samt vädring och tvättning af sängkläder m. m., blifvit verkställd, hvarjemte en uppsyningsman blef antagen att vaka öfver ordning och snygghet.

För öfrigt förekom sjukdomen nästan uteslutande på de yttre gatorna och omgifningarne af staden, och mest i de gårdar som äro belägna åt sjösidan.

På krogar förekom sällan något sjukdomsfall.

Sjukdomsfallen inträffade oftast på morgnarna tidigt, från kl. 2 till 4—5 samt på aftnarna kl. 5—7.

På länshäktet insjuknade d. 12 Oct. arrestanten Lars Jonson från Grava socken, häktad sedan flere månader och afled d. 15. Med undantag för några diarrheer hade helsotillståndet i fängelset eljest varit godt.

Beträffande *sjukvårdens* ordnande må nämnas att redan i Augusti månad voro 2 sjukhus inrättade, ett i staden med 60 och ofvannämnde vid hamnen med 8 sängar samt en Sundhetsbyrå. Efter sjukdomens utbrott anställdes vid byrån äfven en läkare jemte Sundhetsnämndens jourhafvande. Hvar morgon kl. 8 afgåfvo uppsyningsmännen sina rapporter, hvarefter sjukförslaget uppgjordes och kl. 9 aflemnades till Konungens Befallningshafvande.

De som insjuknade kunde erhålla vård i sina hem. Sjukvården bestriddes af de 3 i staden bosatte Läkarne, D:ne Engholm, Göthlin och Lagerstedt, med biträde af 4 främmande, Candidaterne Wennerlund, Piscator, Bohnsak och Hammarlund, hvilka bodde bredvid Sundhetsbyrån. Å stadens kolerasjukhus bestriddes läkarevården af D:r Engholm med biträde af Cand. Hammarlund och Piscator. En rök- och reningskorps var äfven inrättad för att sedan de sjuke blifvit transporterade på sjukhuset eller aflidit, tillse att rummen vädrades och röktes.

På sjukhuset

Intagne					Utskrifne								
i förebud.		i utbildad kolera.		S:a.	Friske			Döde				S:a	S:a S:rum.
					M.	Qv.	S:a.	i kolera-stadiet.		i conges-tionsstadiet.			
M.	Qv.	M.	Qv.					M.	Qv.	M.	Qv.		
1	2	30	35	68	16	18	34	9	16	6	3	34	68

Wermlands län.

»Underhållsdagarnas antal utgjorde 432 eller i medeltal något öfver 6 dagar för hvarje; medeltiden för de tillfrisknade var något öfver 10 dagar; medeltiden för de aflidne 2½ dag.

Mortaliteten af i utbildad kolera vårdade var öfver 52 procent; af mankön 50 och af qvinkön öfver 54 procent.

Af sjukhusets betjening angrepos 1 sjukdräng, 1 kokerska, 3 tvätterskor och 3:ne sköterskor af mer eller mindre häftiga förebud. Sjukdomen häfdes hos alla lätt genom skyndsamt använd hjelp utom i 2:ne svårare fall hvilka dock slutade lyckligt så att ingen af dessa afled.»

Till utredande af orsakerna till sjukdomens uppkomst och huruvida den härrört genom de först aflidnes beröring med personer från smittad ort eller annorledes, hölls inför Magistraten i Carlstad laglig undersökning d. 10, 12 och 15 Oct., 7 Nov., 18 och 19 Dec. dervid 22 förekallade personer förhördes och hvaraf upplystes: att *Lisa Högmark* utan veterlig beröring med Kanikenäset eller annat misstänkt ställe, efter att d. 6 Oct. hafva varit ute i staden att sälja bröd, hemkommit och på aftonen, kl. 11 insjuknat i diarrhe och kräkningar samt på natten kramp, hvarefter sjukdomen öfvergått till feber med yrsel hvaraf hon dog d. 11; att hustru *Erikson* d. 7 på morgonen begifvit sig till hattmakaren Fernlöfs gård att biträda med bakning, men genast kl. 6 på morgonen känt sig illamående i kolerasymptomer och blifvit hemförd, der hon samma dag afled;

att *Olof Erikson* sjelf de 2:ne sista veckorna i September biträdt med pejling i Sutterselfven, hvarefter han d. 3, 4 och 5 Oct. biträdt Rådman Nygren att bära flyttsaker och d. 6 varit ombord på slupen Gustaf Adolf vid Kanikenäset och der i lastrummet undanvältat hampbalar, för att derunder åtkomma varor som han hade uppdrag att afhemta; att han d. 7 varit frisk och sysselsatt sig med vedhuggning hos hattmakar Fernlöf, derifrån han frampå dagen efter erhållen underrättelse om hustruns försämring begifvit sig hem och ett par timmar före hustruns död — kl. 4 e. m insjuknat.

Med förbigående af de första sjukdomsfallen, hvilka ansågos utgöra sporadisk kolera, ville den opinion som antog sjukdomens uppkomst i staden hafva härrört från smitta, fästa sig vid Olof Eriksons besök på Gustaf Adolf och att han genom handterandet af från smittad ort kommen hampa infört sjukdomen.

Genom skrifvelser till Magistraterne i Norrköping, Nyköping och Lidköping hade derföre rörande slupen Gustaf Adolf inhemtats följande: att d. 15 Aug. hade till Norrköping, efter 3 veckors resa från Petersburg, slupen Neptunus anländt med hampa m. m. som aflossades i Eberstein & Comp. magasin. Af de vid lossningen biträdande hade ungefär en månad derefter 2:ne aflidit, men de öfriga förblifvit friska. Af samma hampa som då sedan d. 19 Aug. legat i magasinet, inlastade sedan för Lidköping och Carlstad slupen Gustaf Adolf d. 2 Sept. Med undantag af bokhållaren Eberstein som hade tillsyn vid denna inlastning och en månad derefter dog i kolera, hafva alla de personer i staden som dervid biträdt förblifvit friska. — Af bref från Magistraten i Nyköping upplystes genom ombudsmannen vid dervarande sjömanshus, att Gustaf Adolf d. 17 Maj påmönstrats »Befälhafvaren C. A. Hartzell och matros J. A. Hartzell samt kocken Aug. Hartzell och att

skepparen C. A. Hartzell är blifven död i Norrköping d. 3 Sept. uti kolera», hvarefter matrosen Hartzell förde fartyget till Lidköping och Carlstad. Det afgick från Norrköping d. 6 Sept., passerade d. 15 Mem, d. 22 Sjötorp, anlöpte Lidköping och lossade der någon del af hamplasten, afgeck derifrån d. 28 och anlände till Kanikenäset vid Carlstad d. 30 Sept. försedt med rent sundhetspass från nämnde stad. Lossningen började här d. 1 Oct. och fortsattes följande dagar, hvarefter frisedel uttogs d. 6 hos handlanden Wennerberg för afresa till Christinehamns hamn dit det afseglade d. 9.

Genom bref från Magistraten i Lidköping upplystes att ännu d. 26 Oct. ingen af de köpmän eller deras betjening, som emottagit och i sina förvaringslägenheter upplagdt den dit destinerade hamplasten, insjuknat och att stymmelse till kolerafarsoten redan hade förmärkts i staden före Gustaf Adolfs ankomst.

I Carlstad emottogos af denna hamplast 48 balar af Repslagaren Tidholm och 6 af Repslagaren Hellsund. Hos Tidholm som äfven 8 dagar förut fått 2 balar hampa ifrån det kolerasjuka Götheborg, insjuknade ingen af hans 5 arbetare som arbetade med hampan, ej heller någon af hans öfriga husfolk.

Af Hellsunds arbetare insjuknade d. 9 Oct., Olsson, 40 år gammal, i förebud, efter att flere dagar hafva arbetat med den misstänkta hampan, men derjemte under tiden hafva besökt Lilleruds 1½ mil från staden belägna marknadsplats och biträdt med potatisupptagning. Af de som forslade hampan från hamnen, hade Nils Jonson dermed haft mesta befattningen, men icke under hela koleratiden haft ringaste känning af sjukdom. Aron Jonson som d. 1 Oct. uppfragtade 2 lass hampa, fick d. 8 Oct. diarrhe kort efter det han arbetat på en loge. Gustaf Gustafson Drake, som uppkört *ett* lass, fick d. 12—13 Oct. utbildad kolera, hvari han dog på sjukhuset. Han hade dock dessutom från d. 8 kl. 2 e. m. till d. 9 kl. 12 m. och från d. 9 kl. 8 e. m. till d. 10 kl. 5 e. m., under kall, regnig och blåsig väderlek utgjort spärrningsvakt vid Hyttan.

»Spärrningen af Carlstad genomfördes med all möjlig noggrannhet och hade förtroende hos pluraliteten af stadens invånare, åtminstone så länge farsoten uteblef.»

12. *Carlstads landsförsamling* *).

Socknen var indelt i kretsar med uppsyningsmän som skulle ansvara för de insjuknades behöriga vård. Dessutom fanns ett sjukhus med nödig personal ordnadt i socknens södra del å en holme vid Klarelfvens utlopp, för emottagande af ankommande sjuke sjöfarande från segelleden, hvilken inrättning dock ej behöfde anlitas. Den 20 Oct. insjuknade i kolera Enkan Kajsa Mattsdotter, 63 år gammal, och afled d. 23, hvarefter nya sjukdomsfall inträffade d. 21 och 31 Oct. samt 4 och 8 Nov., eller tillsammans 5: alla döda efter 1 à 2 dagars sjukdom, af hvilka 2:ne å Carlstads sjukhus der de intogos såsom insjuknade under vistelse i staden. Första dödsfallet d. 23 Oct.; sista dödsfallet d. 9 Nov. Alla hade sin bostad i en gård, Sandbäcken, belägen blott några hundrade alnar från staden, under besök hvarest de förmodas hafva ådragit sig smitta. Af dessa voro 2

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *F. Weinberg* jemförd med Provinciallläkarens *Lagerstedts* Rapporter.

Wermlands län. af mankön och 3 af qvinkön, samt 2 under 15 år, 2 medelåldrige och 1 ålderstigen. Efter sjukdomens upphörande uppgifvas svårbotliga frossor på flere ställen hafva varit gängse.

13. *Hammarö socken* *).

Endast vid den i socknens vestra del belägna Skoghalls lastageplats hade spärrning från d. 21 Aug. till d. 21 Oct. egt rum till förhindrande af ditkommande sjömäns beröring med socknens inbyggare, der också ett på statens bekostnad inrättadt sjukhus för emottagande af sjöfarande från segelleden var anordnadt. Magplågor voro allmänna sedan medlet af Augusti. Redan i September hade 2:ne misstänkta dödsfall inträffat, nemligen Pigan Cajsa Persdotter i Klöfverud hvilken efter att d. 5 Sept. hafva biträdt vid gödselkörning, följande natt insjuknat med kräkningar och tunna öppningar, samt någon plåga i magen, hvarunder hon oväntadt dött följande dag på e. m., utan erhållen läkarevård och ansågs af den sedan anlände Provinciallläkaren hafva dött i »kronisk gastritis stegrad till acut genom förkylning.»

Den 23 Sept. hade Soldaten Fisk, som biträdt med lastningsarbete vid Kanikenäset, hemkommit till Fiskevik besvärad af diarrhe som fortfor följande dagar med tillkommen kräkning och lindrig kramp, hvarunder han dog stilla d. 26 utan att hafva erhållit läkarevård. Den sedermera anlände Provinciallläkaren ansåg fallet hafva varit »sporadisk kolera;» men förordnade vanlig försigtighet vid begrafningen äfvensom husets rökning.

Sedermera inträffade i hemmanet Tvärhult att 6-åriga flickan Cajsa Nilsdotter, som d. 15 Oct. jemte ett mindre barn blifvit af föräldrarne lemnad ensam hemma i stugan, vid deras återkomst befanns sjuk i kolerasymptomer som följande dag slutade med döden. Hon hade ej veterligt varit i beröring med någon kolerasjuk och något mer sjukdomsfall inträffade ej här på stället.

Dernäst sjuknade på Lurbergs soldattorp inhysesdrängen Janson, 25 år gammal, som d. 28 Oct. hemkom rusig från Carlstad och afled natten till d. 29. På samma ställe insjuknade d. 30 ytterligare en person som dog d. 2 Nov. Slutligen insjuknade d. 16 Nov. i ofvannämnde hemmanet Fiskevik, hustrun M. Olsdotter, 39 år gammal, efter att dagen förut på båt hafva gjort en resa till Carlstad, hvarunder hon blef genomvåt utan tillfälle att ömsa kläder och afled d. 18, hvarefter d. 21 och 23 i samma hus ytterligare inträffade 4 sjukdomsfall af hvilka blott ett medförde döden. Tillsammans insjuknade 10 hvaraf döde 7. Första sjukdomsfallet inträffade d. 5 Sept., sista d. 23 Nov. De 3 hus i hvilka sjukdomsfallen förekommo äro belägna i temligen långt skiljda gårdar.

I afseende till kön voro mankön insjuknade 3, döde 2; qvinnor insjuknade 7, döde 5, och i afseende på åldern voro barn 3 sjuke 2 döde; medelåldrige 6 sjuke 4 döde; ålderstigne 1 sjuk 1 död. Ingen har varit å sjukhus intagen. Ingen af dem som skött och hemtat liken har deraf rönt olägenhet.

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *E. O. Palm* och Provinciallläkaren *Lagerstedt.*

Utom dessa sjukdomsfall förekommo allmänt lindrigare illamående af magplågor, och många fall af frossor förekommo så väl under som efter farsoten.

Socknen var för sjukvårdens bestridande fördelad i 19 rotar, med hvar sina uppsyningsmän. Från d. 31 Oct. till d. 22 Dec. var Cand. *E. A. Brunstedt* stationerad såsom biträdande läkare. Sjukhus var ej anordnadt; medicamenter funnos att tillgå på flera ställen inom socknen.

Någon spärrning af de sjuka husen har ej vidtagits. Sundhetsnämnden yttrar icke förtroende för spärrning »som anses omöjlig att fullständigt genomföra«.

14. *Grafva socken* *)

Vid södra Grafva insjuknade d. 9 Oct. Båtkarlen Joh. Lindman, 34 år gammal, efter att dagen förut hafva hemkommit från Carlstad, och dog följande dag. Den 15 insjuknade hans dotter Ida, 2 år gammal, och dog d. 16.

I Bofasterud insjuknade d. 25 Oct. flickan Olsson, 13 år gammal, som d. 22 Oct. besökt Carlstad och hemkommit frisk, afled efter 18 timmars sjukdom, hvarefter ytterligare sjukdom och dödsfall på samma ställe inträffade d. 13 och 18 Nov.

I Staden insjuknade och afled d. 24 Nov. Joh. Magnusson, 52 år gammal, hvilken besökt Carlstad. Inalles 6 sjuka, 6 döda, af hvilka 2 män och 4 qvinnor, deraf 2 under 15 år, 2 medelåldrige och 2 ålderstegne, alla vårdade i sine hem. Samtidigt förekom diarrhe och sendrag på flere ställen och frossor voro temligt allmänna.

Sjukdomen inträffade endast i ofvannämnde 3:ne hus, af hvilka 2 spärrades. Af dem som biträdde vid sjukvården insjuknade 2:ne, hvaraf den ena dog.

b) Wäse Härad.

15. *Alster socken* **).

Här insjuknade d. 12 Oct. på ett enstaka ställe, Långnäs, beläget på socknens gräns mot Carlstads landsförsamling, en från Carlstad dit anländ skomakaregesäll, Nymark, 25 år gammal, och afled d. 13. Hustru Lundqvist insjuknade d. 19 Oct. i koleraförebud, men bättrades efter erhållen medicin, och något vidare sjukdomsfall afhördes ej.

c) Olme Härad.

16. *Christinehamns stad* ***).

Efter kolerans utbrott i Götheborg, beslöto stadens invånare att vid Wåhlön, ½ mil från staden förlägga 3 man till bevakning af inloppet från sjösidan. Sjukhuset vid Wåhlön

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *J. Huss* och Provincial-läkaren *Lagerstedt.*

**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *A. Wennergren.*

***) Enligt Berättelse Stadsläkaren *Holmgren.*

Wermlands län.

öfvertogs sedermera af staten och upphörde först med sjöfarten. Mot landsidan vidtogos inga spärrningsåtgärder hvilka ansågos ej kunna ändamålsenligt genomföras.

Ett sjukhus med 13 sängar, och försedt med 2:ne sköterskor, 1 dräng och 4 bärare ställdes i beredskap på en kulle utom staden, der efter sjukdomens utbrott tjenstepersonalen dock snart måste fördubblas.

Under hela sommaren rådde stark värme med högt barometerstånd och ovanlig vindstilla. *Helsotillståndet* förblef godt ända till Augusti månad då diarrheer allmänt började visa sig äfvensom några fall af frossor och fortforo både September och October. I Stadsläkarens vecko-rapport d. 13 Augusti heter det: sjukligheten högst ringa; ingen rådande sjukdomsform, och i vecko-rapporten d. 20 Aug.: sjukligheten något ökad, diarrheer med och utan plågor, men utan kramp; ett fall af rödsot. Båtsman Larsson på slupen Gustaf från Lilla Edet sjuknade d. 15 och dog d. 21 i typhös rödsot. Vecko-rapport d. 27 Aug.: sjukligheten ökad; diarrheer mest rådande, dernäst elakartad rödsot.

Den 25 Aug. anlände till Wåhlön fartyget Carl Johan som afgått från Götheborg och passerat Brinkebergs kulle d. 23 med besättning af skeppare och 3 båtsmän, af hvilka 1 på sjön d. 24 insjuknat i kolerasymptomer och aflidit följande dag före ankomsten till Wåhlön, der liket efter Sundhetsnämndens förordnande genast begrafdes å en mindre närbelägen holme. Den 3 Sept. kl. 12 på natten insjuknade i staden Arbetskarlen Svensson, 45 år gammal, i svåra kolerasymptomer och dog kl. ½ 8 e. m. samma dag, efter 19 timmars sjukdom. Han hade dagen förut arbetat på inredandet af en magasinsbyggnad vid hamnen. (Samma dag insjuknade äfven hans kamrat vid magasinsarbetet, Jansson, i Warnum ¼ mil från staden) *). Huset spärrades samma natt som sjukdomen visade sig, med 2—4 man vakt natt och dag, lifsmedel aflemnades i förstugan under husfolkets frånvaro. Men nio dagar efter dödsfallet och 2:ne dagar efter det spärrningen af huset upphört, insjuknade den aflidnes hustru, hvilken åter förbättrades, hvarefter deras 6-åriga son sjuknade 4 dagar efter modren och dog efter 7 timmar. Sedermera inträffade intet vidare sjukdomsfall inom detta hus oaktadt både nöd, osnygghet, krogrörelse och mycket folk der hade sitt hemvist. Derefter utbredde sig sjukdomen i stigande under 2:dra veckan med 29 sjuka hvaraf 7 dogo, 3:dje veckan med 95 sjuka hvaraf 49 dogo, nedgick i 4:de veckan till 52 sjuka, men hvaraf 35 dogo; ökades i 5:te veckan åter till 60 sjuka, hvaraf dock endast 25 dogo, hvarefter den oafbrutet aftog. Första dödsfallet inträffade d. 3 Sept. och det sista d. 18 Oct., hvarefter sjukdomsfall utan dödsfall inträffade till d. 26 Oct. Epidemiens duration var således 54 dagar.

*) Se Warnums socken.

Sjukdomens dagliga förhållande inom staden ses af följande tablå:

		Insjuknade		Döde.	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Sept. 1:a veckan.	3	1		1	
	4*	—		—	
	5	—		—	
	6	—		—	
	7	—		—	
	8	—		—	
	9	—	1	—	1
2:a veckan.	10	3		—	
	11*	2		1	
	12	1		2	
	13	1		—	
	14	7		2	
	15	5		2	
	16	10	29	2	7
3:e veckan.	17	10		3	
	18*	15		6	
	19	9		7	
	20	12		6	
	21	16		5	
	22	27		16	
	23	6	95	6	49
4:e veckan.	24	10		9	
	25*	12		3	
	26	9		4	
	27	3		2	
	28	3		5	
	29	8		4	
	30	7	52	8	35
	Transp.	177	—	92	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på vecka.	på dag.	på vecka.
	Transp.	177	—	92	—
Oct. 5:e veckan.	1	16		3	
	2*	9		4	
	3	12		7	
	4	5		4	
	5	7		3	
	6	7		2	
	7	4	60	2	25
6:e veckan.	8	2		4	
	9*	3		3	
	10	1		1	
	11	—		1	
	12	3		2	
	13	4		1	
	14	1	14	3	15
7:e veckan.	15	2		—	
	16*	1		—	
	17	1		—	
	18	—		1	
	19	1		—	
	20	1		—	
	21	4	10	—	1
	22	1		—	
	23*	1		—	
	24	1		—	
	25	1		—	
	26	2		—	
	Summa	267	—	133	—

Med hänsyn till olika kön voro män insjuknade . . . . . 110 hvaraf döde 55.
qvinnor » . . . . . 157 » » 78.
267 133.

Med hänsyn till åldern voro under 15 år insjuknade . . . . 55 hvaraf döde 21.
mellan 15—50 år . . . . . 139 » » 62.
öfver 50 år . . . . . 73 » » 50.
267 133.

Sjukdomen har alltså medför en mortalitet af ungefär 50 procent.

Stadens folkmängd uppgifves till 2,068 och af densamma har alltså inemot hvar 7:de person varit af sjukdomen angripen och hvar 15:de aflidit i kolera.

Wermlands län.

Nöd, dålig beklädnad och utsväfningar visade ett omisskänligt inflytande på sjukdomens utbrott. Exempel att förskräckelse dertill bidragit saknas icke heller.

Sjukdomen var spridd öfver hela staden men härjade dock mest i de fattiges boningar i synnerhet der dessa lågo i granskapet af vatten. Oftast insjuknade flera personer inom samma hus der ett sjukdomsfall inträffat.

De flesta såväl sjukdoms som dödsfall inträffade nattetid. Sjukdomen var i ganska många fall så intensiv att döden följde inom 4, 8 och 12 timmars sjukdom. Diarrheer med och utan plågor i magen voro under tiden så allmänna att knappast någon förblef derifrån alldeles fri, och derjemte förekommo några fall af rödsot. Efter epidemiens upphörande blef helsotillståndet ovanligt godt och först under påföljande Februari månad började frossor åter visa sig.

Vid det redan på förhand ordnade sjukhuset vårdades:

Män	20	deraf dogo	10
Qvinnor	29	» »	22.
	49	deraf döde	32.

Alltså vårdades i enskilda hus:

Män	91	deraf dogo	45.
Qvinnor	127	» »	56.
	218	deraf dogo	101.

Tvenne sköterskor och 4 sjukbärare, anställde vid sjukhuset, blefvo dödens offer. En af de sednare anfölls såsom träffad af blixten, under det han bar en sjuk, och afled efter 4 timmar. En 5:te sjukbärare kom sig.

Beträffande orsakerna till sjukdomens uppkomst, anför Stadsläkaren D:r *Holmgren:* »Staden har sankt läge och är på alla sidor omgifven dels af mossor och mindre vattendrag, dels af Wenern. Under den torra sommaren sjönk Wenerns vattenhöjd ansenligt och omgifvande kärr och mossor uttorkade. Samtidigt med den starka värmen var en långvarig vindstilla med starka dimmor qvällar och morgnar, under hvilket förhållande diarrheer under Augusti månad ganska allmänt uppkommo. I slutet af Aug. ankom skepparen Lundgren med fartyget Elisabet från Götheborg eller Upperuds bruk till Wåhlö karantänsplats och efter undergången behörig karantän af 10 dagar, inseglar till stadens tackjernsbodar d. 30 Aug. der han intager tackjernslast och afseglar d. 1 Sept. Under vistelsen i hamnen skall en man ombord hafva insjuknat i kolerasymptomer, hvilket dock fördöljdes af fruktan för ny karantän. Den sjuke, som förblef ombord, kom sig emedlertid, och åtföljde samma fartyg åter till Christinæhamn 3 veckor derefter. Det är ej kändt att någon beröring emellan arbetarna vid magasinet och nämnde fartyg ägt rum; men 2:ne dagar efter fartygets dervaro insjuknade ofvannämnde 2:ne arbetare på ett magasin beläget helt nära det hus der Lundgren afhemtat tackjernet«.

17. *Warnum socken* *).

Såsom förberedande åtgärder utsågos d. 29 Aug. 3:ne ställen för sjukhus, nödig betjening, 5 serskilda begrafningsplatser. Helsotillståndet var godt då d. 3 Sept. arbetskarlen Johnsson, 52 år gammal, från Dye, beläget ¼ mil söder från Christinehamn, som (jemte den i Christinehamn först insjuknade Svensson) arbetat på en magasinsbyggnad i staden, hemkom sjuk och dog följande dag. Den 4:de insjuknade enkan Inga Jonsdotter från Ryssebo nära Dye, 50 år gammal, och dog efter 16 timmars sjukdom. Hon hade d. 3:dje varit sysselsatt med klädtvätt, och tunnklädd, stått med fötterna i vattnet och derefter känt sig frusen. Hon var eljest marketenterska »skafferska« åt sjöfolket vid Wåhlö karantänsplats. Den 6:te insjuknade hustru Lena Jonsdotter från Dye och dog d. 16:de. Den 12:te insjuknade fattighjonet Lena Olsdotter från Sörby nära Dye och afled följande dag. Den 16:de inträffade ett och d. 17 tre nya dödsfall. Den 19, 20, 21 och 28 likaledes ett hvardera dagen, hvarefter intet dödsfall afhördes förr än i Oct. då d. 25 och 27 ett hvardera dagen inträffade, såsom följande öfversigt utvisar:

		Insjuknade.	Döde.
Sept.	3	1	—
	4	1	2
	5	—	—
	6	2	—
	7	—	—
	8	—	—
	9	—	—
	10	—	—
	11	—	—
	12	1	—
	13	—	1
	14	—	—
	15	—	—
	16	1	1
	17	3	1
	18	—	1
	19	—	1
	20	—	1
	21	1	1
	22	1	1
	23	1	—
	24	2	1
	25	1	—
	26	1	—
	27	1	—
	28	1	1
	29	1	—
	30	—	—
Oct.	1	—	—
	2	—	—
	Transp.	19	12

		Insjuknade.	Döde.
	Transp.	19	12
Oct.	3	—	—
	4	—	—
	5	—	—
	6	—	—
	7	2	—
	8	—	—
	9	—	—
	10	—	—
	11	—	—
	12	—	—
	13	—	—
	14	—	—
	15	—	—
	16	—	—
	17	—	—
	18	—	—
	19	—	—
	20	—	—
	21	—	—
	22	2	—
	23	—	—
	24	1	—
	25	1	1
	26	—	—
	27	1	1
	28	—	—
	29	—	—
	30	1	—
	31	1	—
	Summa	28	14

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *P. Björkman.*

Wermlands län. Inalles hafva i socknen insjuknat 28 personer, hvaraf 14 dött, bland hvilka 6 vid Dye; de öfriga vid Ryssby, Sörby, Hage och Bråten, alla belägna i närheten af Dye. Alla de insjuknade tillhörde mindre bemedlade af arbetsklassen. Magplågor, sendrag m. fl. s. k. kolerakänningar röjde sig hos de fleste af församlingens invånare. Med hänsyn till könet voro:

mankön	7.
qvinkön	7.
	14.

Med hänsyn till åldern:

under 15 år	3.
från 15 — 50 år	6.
öfver 50 år	5.
	14.

De personer som biträdde vid sjukvården och handterade liken tycktes ingalunda vara mera blottställde för insjuknandet än andra personer.

I början af farsoten spärrades de sjuka husen, och de sjuke vårdades af antagne sköterskor, men erfarenheten visade snart att dessa spärrningar icke kunde ändamålsenligt upprätthållas hvarföre de snart öfvergåfvos och uppgifvas der hafva mistat förtroendet. I anseende till närheten till Christinehamn, kunde beröringen med staden ej undvikas.

B) Näs Läkare-distrikt. *)

Sedan koleran utbrutit i Götheborg, organiserades Sundhetsnämndernes verksamhet. Läkaresällskapets anvisning om koleran utdelades, sjukrum och sköterskor utsågos, hvarjemte, med undvikande föröfrigt af spärrningar, flerstädes beslöts att kommunikation med från smittad ort ankommande fartyg och deras besättningar borde undvikas, och att serskild uppmärksamhet borde egnas åt de från arbetsförtjenst hemkommande personer, som till orten kunde anlända, i enlighet hvarmed i Kila socken, der många hemförväntades, 3:ne observationskarantäner inrättades för detta ändamål. Derest sjukdomen å något ställe utbröt, borde detsamma noga bevakas till förhindrande af all gemenskap med grannfolket.

Med hänsyn till den stora rörelse orten äger, i följd af sitt läge, sina hamnar och lastageplatser vid den genomlöpande Byelfven, gjordes hos Konungens Befallningshafvande hemställan om inrättande af 2:ne mindre sjukhus, nemligen vid Låkan för seglationen på Elfven och vid Aspholmarna för Wenern, hvilka beviljades, och anställdes vid det förra, såsom läkare, Candidaten *Bohnfack*, och vid det sednare Provisor *P. E. Hellberg*, under Distriktsläkarens öfverinseende. Vid kolerans utbrott i Kila, anställdes der till biträde vid sjukvården, f. d. Med. Stud. *Sörensen*.

Väderleken var under Aug. och Sept. månader i allmänhet mild, och helsotillståndet godt, dock voro diarrheer före och under kolerans utbrott mycket allmänna, äfvensom ej få fall af frossor förekommo.

Icke

*) Enligt uppgifter af Distriktläkaren *Ekegréen*.

Icke mindre än 7 serskilda gånger yppades kolerafall i orten, nemligen: Den 4 Sept. hos Skepparen Olof Olsson i Eskilssäter; d. 8 Sept. hos Skepparen Larsson i By socken (Låkan); d. 15 Sept. hos från Christinehamn till Kila socken (Thorstensbyn) hemkommande arbetare; d. 26 Sept. hos Skepparen Erik Olsson i By socken (Låkan); d. 30 Sept. vid Hökeström i Kila socken; d. 15 Oct. hos Skepparen Jansson i Ölseruds socken och d. 4 Nov. hos Skepparen Danielsson i Eskilsäter socken.

Sjukdomen spred sig dock högst sällan utom de bostäder hvaruti de sjuke förlades. Men också bevakades dessa hus noga till förhindrande af umgänge med främmande personer. Endast vid Byelfven, der lossning och lastning oafbrutet fortgick, fick sjukdomen något större utsträckning. Inalles voro i distriktet insjuknade 42, hvaraf 16 döde. På sjukhus voro intagne 8, hvaraf döde 5. Af de insjuknade voro 26 man- och 16 qvinkön, hvaraf 9 män och 7 qvinnor. Utom det här uppgifne antalet å dem som haft mer eller mindre utbildad kolera, uppgifvas lika många, serdeles i By och Kila socknar, hafva haft förebud till sjukdomen. Af sköterskorna hade 3:ne kolera, hvaraf en dog.

Spärrning, för att utestänga koleran, anses svårligen kunna ändamålsenligt utföras, men cernering af de hus, der sjukdomsfall inträffat, anses på landet nyttig, och har i orten vunnit förtroende.

a) Näs Härad.

18. *By socken* *).

För sjöfarande på Byelfven fanns här ofvannämnde sjukhus vid Låkan med serskild läkare och betjening; endast detta och ett vid Seffle, ½ mil derifrån, voro anlitade. Derförutan voro sjukrum inom hvarje hemman utsedde, och sköterskor betingade. Hus spärrades ej, men sjöfarande hindrades ifrån att landstiga. Tvenne Sundhetsnämnder bildades, en vid sjukvården vid elfven och en för socknen. Inalles förekommo 21 sjukdomsfall, hvaraf 7 dödsfall och endast på de vid Byelfs vattendrag belägna ställen. De aflidne voro 3 af mankön och 4 af qvinkön, nemligen 2 barn, 4 medelålders och 1 ålderstigen. Första sjukdomsfallet inträffade d. 9 Sept. och sista d. 4 Oct.; af de döde voro 5 arbetsfolk och deras barn, samt 2 skeppare.

Spärrning har i orten ej lyckats förvärfva sig förtroende.

19. *Kila socken* **).

Med anledning deraf att många personer inom Kila socken under sommaren 1853 utvandrat till andra orter för att söka sig arbetsförtjenst, hvilka vanligen hösten samma år återkomma, hade Sundhetsnämnden bestämdt 3:ne karantänsplatser inom socken, nemligen i hemmanet Torstensbyn, Sätterskog och Kärrholmen, hvarest sådana personer som hemkommo från kolerasmittad ort, och icke medförde tillförlitligt sundhetsbetyg, borde undergå 10

*) Enligt uppgift af Distriktläkaren *Ekegrèen* och Sundhetsnämndens Ordförande *A. W. Henriksson.*
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *E. A. Carlberg.*

Wermlands län.

dygns karantän. Dessutom voro utsedde en bostad i hvarje hemman inom hela socken till sjukhus, i händelse koleran skulle utbryta. Medikamenter, efter Svenska Läkare-Sällskapets föreskrift, voro inköpta och utdelade.

»Början med karantän företogs i hemmanet Torstensbyn d. 15 Sept. med 10 personer, som då hemkommo från Christinehamn, der de varit anställda vid muddringsarbete, hvarest koleran, innan deras afresa derifrån, hade utbrutit. Af dessa arbetare insjuknade i kolera samma dag på förmiddagen 2:ne personer, nemligen drängen Olof Jansson i Torstensby, 30 år gammal, och mannen Anders Andersson i Ed, 48 år gammal. Drängen Olof Jansson dog samma dag kl. 8 eftermiddagen; Anders Andersson dog d. 22 Sept., Nils Takman, 55 år gammal, insjuknade d. 18 Sept. på eftermiddagen och dog d. 20 på förmiddagen. Dessa personer voro allmänt ansedda såsom nycktra och ordentliga menniskor. 2:ne qvinspersoner, en yngre och en äldre, voro antagna vid sjukhuset till skjöterskor. Den yngre qvinnan angreps af kolera, men blef genom läkarevård genast återställd. Bland de öfrige i karantän förlagde arbetarne yppades också några sjukdomsfall, dock utan dödsfall. Hustrun Anna Rudfeldt, 66 år gammal, insjuknade vid Hökeström d. 29 Sept. i kolera och dog d. 30. Hon och hennes son, Johannes lärer derstädes besökt förbigående fartyg från Götheborg, hvarigenom dessa blifvit smittade. Sonen insjuknade jemväl i kolera, men blef genom läkarevård genast återställd. Dessa personer säges hafva haft stort begär efter spirituosa, och måtte före insjuknandet, deraf hafva förtärt mycket. Huset spärrades från d. 29 Sept. till d. 11 Oct. Sedan har intet kolerafall inträffat i Kila socken.«

Första sjukdomsfallet inträffade d. 15 Sept. och det sista d. 30 Sept. Inalles hafva varit insjuknade 12, hvaraf döde 5, nemligen 3 mans- och 2 qvinspersoner.

Spärrningen har derstädes vunnit förtroende såsom skydd mot farsotens utbredande.

20. *Eskilsäter socken* *).

Nödige medikamenter funnos hemtagne, sjukrum utsedde i hvarje by och sköterskor betingade, men inga spärrningsåtgärder voro vidtagne. På Aspholmen, ½ mil från land, den mest trafikerande hamn i Wenern, fanns ofvannämnde sjukhus för sjöfarande, hvilket dock af ingen sjuk anlitades, emedan desse föredrogo att vårdas i sina hem, der få sjuknade. Den 4:de Sept. insjuknade skepparen Olof Olsson vid Aspholmen, samma dag anländ från Christinehamn. Han fördes till sitt, 1½ mil aflägsna hem, Gadås, erhöll läkarevård, men dog. Huset spärrades och röktes. Dagen derpå insjuknade i samma hus en flicka, 5 år gammal, och följande dag hennes syster, af hvilka den förre dog, den sednare kom sig. Den 4:de Nov. inkom sjuk till Gaperhult skepparen Daniel Danielsson från Götheborg och tillfrisknade efter 3:ne dagar, men hans syster, som vårdat honom, insjuknade och dog på andra dygnet. Den 15:de Nov. insjuknade åter en skeppare, Jan Henrik Olsson, som blef återställd. Äfven i dessa sjukdomsfall cernerades husen och sjukdomen spridde sig ej derutom. Första sjukdomsfallet inträffade d. 4 Sept., det sista d. 15 Nov. Inalles

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *P. E. Hellberg* och Distriktläkaren *Ekegréen*.

förekommo 8 sjukdomsfall, hvaribland 3 döde, nemligen 1 man och 2 qvinnor, af hvilka 2 medelåldrige och 1 barn. *Wermlands län.*

I det stora hela anses spärrningar ej förtjena förtroende »derför att den alltid öfverträdes«; men spärrning af enskilda hus på *landet* anses både behöflig och ändamålsenlig.

21. *Ölseruds socken* *).

Här inträffade d. 15 Oct. ett sjukdoms och dödsfall hos skepparen Jansson från Lidköping.

I *Botilsäter* socken uppgifves redan omkring d. 20 Juli ett fall af s. k. sporadisk kolera hafva yppats med dödlig utgång.

C) Arvika Provinciallläkare distrikt.

Utom varningar för beröring med Norge, der koleran var gängse, hade inga serskilda åtgärder till sjukdomens förekommande blifvit vidtagna. Väderleken i allmänhet mild och helsotillståndet godt. I September voro diarrheer der och hvar gängse. Frossor förekommo äfven sporadiskt. Endast på ett enda ställe i distriktet har sjukdomen förekommit, nemligen i

a) Nordmarks härad.

22. *Karlanda socken* **).

Den 5 Oct. insjuknade i Björkebol torparen Sven Bryntesson, 66 år gammal, och dog efter 2 dagars sjukdom med uppkastning, diarrhe och sendrag. Han hade ej haft någon läkarevård och sjukdomens beskaffenhet blef först efteråt bekant, sedan flere insjuknat på samma sätt efter begrafningen, som firades med öfliga ceremonier. Den 16:de insjuknade den förres son, Per Svensson i Årstad, 33 år gammal, och dog d. 22 Oct.; d. 19:de insjuknade sondottern Christina Olsdotter i Lugnås, 2 år gammal, och dog d. 23 Oct., hvarjemte under tiden ytterligare 4 personer angrepos af sjukdomen, men återställdes sedan läkarevård erhållits. Inalles alltså 9 insjuknade, hvaraf 3 döde. Utom dessa 3 ställen förekom intet sjukdomsfall. Cand. *Holmberger* anställdes någon tid såsom extra läkare i socknen.

En son till den först insjuknade hade kort förut hemkommit från Christiania, medförande åtskillige varor, hvilka emottogos af bemälde fader. Sjukdomen förmodas derföre hafva blifvit med honom till socknen införd. Han sjelf förblef dock *under hela tiden frisk.*

D) Filipstads Provinciallläkare distrikt.

Helsotillståndet i allmänhet godt under Augusti och September; några gastriska febrar, lindriga diarrheer och några fall af kolerin uppgifvas hafva förekommit. I staden utsågs ett sjukhus med nödige inventarier, hvarjemte beslut fattades, att jemte det inga spärrningsåtgärder skulle vidtagas, sund föda och tillräcklig beklädnad skulle beredas åt de fattige. Endast ett enda fall af kolera har inom distriktet förekommit, nemligen i

*) Enligt uppgift af Distriktläkaren *Ekegréen.*
**) Enligt uppgift af Provinciallläkaren *Bergström.*

a) Nyeds härad.

23. *Elfsbacka socken* *).

Enkan Maria Olsdotter från Pustberget, 50 år gammal, hade d. 6 Sept. rest till Christinehamn och d. 14, gående, återvänt hem. Under nattherberge på hemmanet Mon i Wäse härad, insjuknade hon med kolerasymptomer, skjutsades derifrån d. 15:de med s. k. klubbskjuts (gård från gård) till Edskogen i Nyed, och d. 16:de på samma sätt hem, der hon af tillkallad läkare fanns i utbildad kolera och afled d. 17:de samt erhöll kolerabegrafning. I samma stuga bodde hennes 2 döttrar, en piga med ett barn samt en dagakarl med hustru och barn: alla dessa förblefvo friska.

E) Wisnums Extra Provincialläkare distrikt.

Utom några lindriga magplågor hade helsotillståndet under höstmånaderna varit godt. Några serskilda anstalter till kolerans utestängande voro icke vidtagne. Endast i ett enda hus förekom kolerasjukdom, nemligen i

a) Wisnums härad.

24. *Råda socken* **)

Drängen Olof Andersson i Westanforss hade i sällskap med sin fader, d. 1:sta Nov., besökt Christinehamn och samma dag på aftonen hemkommit. Under någon följande dag hade han i rusigt tillstånd fallit i sjön och legat ute i nattkylan, hvarefter han d. 8 Nov. insjuknade med kräkningar, diarrhe och kramp samt afled d. 11 Nov. Samma dag insjuknade i huset en dotter, Lotta, 4 år gammal, och dog d. 13. Den 10 insjuknade fadren, 49 år gammal, dottren Carolina, 8 år gammal, och Johanna, 11 år gammal, hvilka alla 3 återställdes, äfvensom matmodren som haft förebud, hvarefter sjukdomen upphörde. Inalles insjuknade 6, hvaraf 2 dogo. — Cand. *Holmberger* var anställd någon tid såsom biträdande läkare i distriktet.

Någon erfarenhet om spärrningarna finnes ej uttalad. Sjukdomen anses hafva blifvit hitförd med ofvannämnde personer från Christinehamn, der likväl intet koleradödsfall inträffat sedan d. 18 Oct. och intet sjukdomsfall sedan d. 26 i samma månad.

---

8) Örebro län.

Örebro stad hölls spärrad från d. 24 Aug. till d. 14 Nov. med 13 personers vakt dagligen; Nora från d. 22 Sept. till d. 28 Oct., med serskilde bommar vid stadens tullar och Linde utan uppgifven tid. Askersund hade endast vidtagit observation på resande och bevakning mot sjösidan. Intet sjukdomsfall af kolera inträffade vid spärrningslinierna.

---

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *J. Fröding* och Provincialläkaren *Pallin*.
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *O. Wåhlin* och Extra Provincialläkaren *Stagnell*.

Med anledning af Kongl. Sundhets-Collegii Bref d. 19 Aug. rörande sjukhus vid segelleden, hade flere försök blifvit gjorde att anskaffa lokal för ett sådant sjukhus vid Hjelmaren, dock utan framgång, dels i anseende till brist på obegagnade lokaler, dels ock af obenägenhet hos ägarne att upplåta sådane af fruktan för sjukdomens införande inom egen kommun, och slutligen i anseende till spärrningen af närgränsande städer och framförallt Örebro som landtmannen behöfde besöka, men från hvilken han skulle utestängas om han ej från sin kommun medförde sundhetsbevis. »En kolerasjuk persons intagande i det till sjukhus upplåtna huset skulle nemligen vålla hela socknens förklarande för smittad och alla dess invånare alltså blifva utestängda från det spärrade Örebro.«

Sjukdomsfall förekommo endast i Örebro distrikt, nemligen i staden och i 6 landtsocknar. De första visade sig i Näsby d. 6 Oct. bland jernvägs-arbetsmanskapet, det sista i Örebro stad d. 30 Dec. Under denna tid hafva i staden varit insjuknade 112, hvaraf 44 döde, och i landtsocknarna 85, hvaraf 58 dött, eller tillsammans i hela länet 197 sjuka, hvaraf 102 döda. Anmärkningsvärdt är att sedan kolerafall yppats bland det till ett antal af 800 à 1000 vid jernvägslinien anställda arbetsmanskapet som i afseende på boningar och lefnadssätt ingalunda befann sig under goda omständigheter, sjukdomen likväl icke tog någon egentlig fart.

I *Askersunds* distrikt uppgifvas enstaka fall af »cholera nostras (æstivalis)« hafva förekommit under Augusti och September, men alla med lycklig utgång och vanligtvis uppkomne efter häftig förkylning. — I *Nora* distrikt äfvensom i *Helleforss* hafva visserligen spridda fall af diarrhe förekommit, men helsotillståndet eljest öfverhufvud varit godt.

Kostnaderna för spärrnings- och kolera-anstalter uppgifvas: i Örebro hafva uppgått till 3,399 R:dr 7 sk., i Nora 225 R:dr 18 sk. utom en del dagsverken i natura, i Linde 216 R:dr 30 sk. utom dagsverken i natura och i Askersund 90 R:dr eller tillsammans 3,931 R:dr 7 sk.

Följande extra läkare voro för längre eller kortare tid använde till biträde vid kolerasjukvården i länet: Cand. *Martin*, *Doverti*, *Danelius*, *Zantesson*, *Groth* och *Bergsten*.

År 1834 afledo i Askersund 33 och å landsbygden 89 eller tillsamman i länet 122.

År 1850 förblef länet fritt från kolera.

a) Örebro härad.

25. *Örebro stad* *).

Redan d. 21 Aug. förordnade Sundhetsnämnden distriks-uppsyningsmän, med åliggande att tillse renligheten i gårdar och bostäder. Efter socknestämmobeslut d. 24 Aug. vidtogs stadens spärrning, hvilken fortfor till d. 14 Nov. då staden af Konungens Befallningshafvande förklarades vara smittad af kolera. För öfrigt var sjukhus utsedt för den händelse

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *A. Gripenberg* samt Berättelse af D:r *Acharius*.

Örebro län. sjukdomen skulle utbryta, sjukvårdspersonal antagen och allmänna varningar och anvisningar till vård om helsan meddelade. Väderleken som under Augusti och September varit varm och torr blef under October och November mulen och fugtig, dock utan regn. Helsotillståndet var under sommarmånaderna temligt godt; dock blefvo magplågor och diarrhe redan i Juli, de herrskande sjukdomarna. Under denna tid förekommo 2 fall af mycket »utbildad kolerin« nemligen ett i staden och ett på Ladugårdsskogen, der insjuknandet skedde mycket häftigt utan förutgående illamående, »med vattenaktigt färglöst diarrhe, gallaktiga kräkningar, våldsam kramp i mage, händer och vador, iskalla händer och fötter och under krampanfallen cyanos; pulsen knappt kännbar«. Båda tillfrisknade efter erhållen vård.

I Augusti visade sig diarrheer med och utan kräkning mera allmänt och mot slutet af månaden våldsamma fall af kolerin. Dessa sjukdomsfall minskades sedan på några veckor så att endast få fall af diarrhe förekommo under September och nästan hela October tills kolerin ånyo visade sig i slutet af månaden.

Den 8 Nov. insjuknade i gården N:o 70, Söder, en kringstrykande lumpsamlare, Rask, känd för ett serdeles oordentligt lefnadssätt. Kommande från jernvägsstationen i Näsby socken, der kolera då var gängse, hade han kringgått spärrningen och lyckats inkomma i staden, der han erhållit nattqvarter hos en kakelugnsmakare i berörde gård. Han afförde till länslasarettet följande dagen der han afled i utbildad kolera. På länslasarettet insjuknade ingen förr än vid slutet af koleraepidemien, då ett par sjukdomsfall der förekommo.

Den 10 insjuknade i ofvannämnde gård N:o 70, Söder, smeden Pettersson, som dock bodde i en annan byggning på gården, och hade aldrig sett den först insjuknade; han afled följande dag. Den 12 Nov. insjuknade snickaren Moberg i förebud och arbetskarlen Molin i utbildad kolera och dog följande dag, hvarefter flere sjukdomsfall inträffade i gårdarne närmast derintill, i följd hvaraf staden d. 14 Nov. förklarades smittad af kolera. Huruvida de närmast efter Rask insjuknade personerna haft omedelbar beröring med honom har icke kunnat utrönas. I Norra delen af staden hade visserligen redan d. 16 några koleraförebud egt rum, men ingen utbildad kolera förr än d. 23 Nov. då en försupen brandvakt insjuknade deri. I samma rum der han bodde inträffade derefter endast ett ytterligare sjukdomsfall ehuru flere så väl äldre som yngre personer der voro samboende, men i en annan byggning på andra sidan gården, insjuknade snart derpå nästan samtidigt 6 barn, hvaraf det äldsta var 12 år. Utom några få fall i östra stadsdelen fortfor sjukdomen sedermera oupphörligt på Norr ända till d. 12 Dec. då den ånyo yppades i stadens Södra del. Midt i staden förekommo endast 2 fall af kolera. Endast inom en familj (f. d. inspektoren Anderssons i N:o 47, Norr) insjuknade nästan samtidigt flere personer. Vanligtvis insjuknade endast en eller två personer inom samma familj, dock oftast omedelbart efter hvarandra. Så var äfven förhållandet inom sådana bostäder der ett rum beboddes af flere personer. De fleste som insjuknade bodde trångt och osundt och många voro begifna på dryckenskap. Likväl visade sig också sjukdoms och dödsfall hos en och annan som bodde sundt och rymligt samt förde ordentligt lefnadssätt och ganska många undsluppo deremot sjukdomen som bodde osundt och trångt samt voro begifna på starka drycker.

Följande tablå utvisar sjukdomens dagliga förhållande:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Nov. 1:a veckan.	8	1		—	
	9	—		1	
	10	1		—	
	11	—		—	
	12	2		1	
	13*	—		1	
	14	5	9	2	5
2:a veckan.	15	8		2	
	16	13		—	
	17	4		3	
	18	6		2	
	19	—		1	
	20*	2		—	
	21	2	35	—	8
3:e veckan.	22	1		—	
	23	—		1	
	24	2		—	
	25	—		—	
	26	6		1	
	27*	5		1	
	28	2	16	—	3
4:e veckan.	29	3		—	
	30	—		—	
Dec.	1	1		—	
	2	—		—	
	3	—		1	
	4*	1		1	
	5	1	6	3	5
Transport		66	—	21	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Transport		66		21	
Dec. 5:e veckan.	6	2		—	
	7	—		1	
	8	1		—	
	9	6		—	
	10	2		1	
	11*	2		—	
	12	2	15	2	4
6:e veckan.	13	2		1	
	14	1		—	
	15	3		2	
	16	—		1	
	17	6		3	
	18*	2		1	
	19	4	18	1	9
7:e veckan.	20	2		2	
	21	3		3	
	22	1		—	
	23	1		1	
	24	—		—	
	25*	1		—	
	26	2	10	1	7
	27	2		1	
	28	1		1	
	29	—		—	
	30	—		1	
Summa		112	—	44	—

Från d. 8 Nov. då första egentliga kolerafallet inträffade till d. 30 Dec. då sista dödsfallet inträffade, hafva under en tid af 52 dagar inalles insjuknat 112 personer, af hvilka 44 aflidit. Af dessa voro: mankön 52 insjuknade 16 aflidne
qvinkön 60 » 28 »
112 44

Af dessa 112 insjuknade, uppgifvas likväl endast 66 hafva haft utbildad kolera, nemligen 26 män och 40 qvinnor samt 46 förebud, nemligen 17 män och 19 qvinnor.

Någon uppgift om de insjuknades ålder är icke af Sundhetsnämnden meddelad såsom ej upptagen i den vid sundhetsbyrån förda journalen; dock uppgifves att jemförelsevis till de öfriga åldrarne »de fleste personer insjuknat före uppnådde 15 år, dernäst mellan 40—50 år«. De fleste aflidne hafva varit mellan 40—50 år, hvaremot ingen aflidit i åldern mellan 20—30 år. Nästan hvarenda en af alla i kolera insjuknade hafva haft längre

Örebro län. eller kortare förebud, vanligast diarrhe; endast 2:ne personer omtalas hafva utan förebud ögonblickligen angripits af utbildad kolera. Vanligast skedde insjuknandet på natten.

Dessutom förekom hos nästan hela befolkningen mer eller mindre känning af mindre illamående med diarrhe, äckel eller qväljningar under den tid farsoten var gängse. Men i anseende dertill att flere personer åtagit sig att göra besök i husen och efterhöra helsotillståndet, blefvo alla förebud i tid vårdade så att sjukdomens utbrott förhindrades. Andra sjukdomar förekommo högst sparsamt.

På stadens bebyggda och mest af fattigare personer temligen tätt befolkade utmark s. k. Södra Ladugårdsskogen inträffade äfven kolerafall. En der boende fattig hustru Eriksson hade utverkat sig tillåtelse att få tillegna sig några af de klädespersedlar som en i staden i kolera nyss förut afliden qvinna under sjukdomen begagnat, och hvilka blifvit nedkastade i gödselhögen under afträdeshusen der hustrun d. 13 Dec. upptog dem och förde dem till sitt hem, en liten usel koja, med endast ett lågt och illa omsedt rum, hvaruti ej mindre än 3 hushåll bodde, tillsammans utgörande 9 personer. Dagen derpå anfölls hustru Eriksson af kolera och affördes till sjukhuset der hon dog d. 17. Ingen af de öfrige kojans invånare insjuknade, men dels bland den å sjukhuset anställde personalen, dels bland andra af Ladugårdsskogens invånare yppades sedermera åtskilliga sjukdomsfall så väl af förebud som af utbildad kolera af hvilka 5 dogo intill d. 28 Dec. — Den 12 Jan. förklarades staden fri från smitta.

Sjukvården bestriddes af de 3:ne i och vid staden bosatte läkarne D:rne *Kull, Acharius* och *Langell*, med biträde af 2:ne extra läkare.

Tre sjukhus voro inrättade, nemligen ett i stadens Norra del, ett på Söder och ett å Ladugårdsskogen, med dervid anställde läkare och betjening, hvarjemte midt i staden en Sundhetsbyrå var inrättad. Sköterskor, sjuk- och likbärare som redan på förhand voro antagna, inkallades till tjenstgöring allt efter som de behöfdes. Frivilligt åtogo sig flere bland stadens mest ansedda invånare af båda könen att vid dagliga besök i husen lemna läkemedel och förmaningar till ordentlighet i lefnadssättet samt anmäla inträffade sjukdomsfall. Genom fattigvårdsstyrelsens försorg tillhandahölls stadens fattigare befolkning dagligen sund föda. En nödhjelpskommitte bildades, som försåg de fattige med beklädnad, mat och penningar samt tog vård om de barn hvilkas föräldrar och målsmän insjuknat.

Å sjukhusen vårdades 40 sjuke hvaraf 24 aflidit. Alla öfrige vårdades i sina hem. Af sjukvårdspersonalen angrepos 3:ne sköterskor på sjukhusen och afledo i kolera, men för öfrigt har ingen deraf insjuknat.

Något hus der sjukdomsfall yppades, spärrades ej. Beträffande förtroendet till spärrning, yttrar Sundhetsnämnden: »att ehuru spärrningar icke kunna ändamålsenligt upprätthållas och således icke förtjena obetingadt förtroende, så antages dock här allmänt att spärrningen motsvarade sitt ändamål att hindra farsotens inträngande i staden intilldess den med en till staden på otillåten väg inkommen person hit inträngde samt att den följaktligen varit nyttig i så måtto att farsoten hindrades utbryta härstädes förr än sednare på hösten då dess intensitet anses hafva varit förminskad«.

26. *Axbergs socken* *).

Trenne sjukhus voro utsedde, nödig sjukvårdspersonal antagen och medicamenter anskaffade och utdelade till Sundhetsnämndens ledamöter; någon spärrningsåtgärd var ej vidtagen. Väderleken var före sjukdomens utbrott fuktig och töknig men helsotillståndet i allmänhet godt; dock voro magplågor gängse.

Den 7:de Nov. hade en från jernvägsarbetet vid Lia afgången arbetare (från Elfsborgs län) ankommit till Dylta gästgifvaregård der han fått nattqvarter och insjuknat om natten i diarrhe som öfvergick till kolera, hvaraf han dog följande dag på aftonen. Dernäst afled d. 22 Nov. en piga, Hedda Stina, och d. 25 Nov. torparen Erik Nilsson i Arken, der också hans båda barn d. 3:dje och 8:de Dec., samt drängen Johan d. 6:te Dec. afledo. Sundhetsnämndens svar innehåller för öfrigt följande: »Omkring 100 personer hafva mer eller mindre svårt varit angripne, och deraf dogo 8, nemligen 3 män och 5 qvinnor«. Det synes vara klart att häruti inbegripas hufvudsakligen förebud. Sista dödsfallet inträffade d. 28 Dec. Sjukdomsfallen förekommo endast inom vissa hus och gårdar. Endast 2:ne sjukhus, vid Axberghammar och Dylta begagnades och å dessa dogo 2 män och en qvinna. Ingen af sjukvårdspersonalen insjuknade.

27. *Hofsta socken* **).

Skolhuset i socknen var utsedt till sjukhus, sköterskor stadde, medicamenter hemtagne och utdelade. Väderleken var töcknig och fuktig, helsotillståndet i allmänhet godt; dock voro magplågor gängse.

Den 30 Nov. insjuknade nämndemannen Andersson i Westanberg »som väl troligen i Örebro blifvit smittad« och afled d. 1 Dec. Huset spärrades ej. Något mer kolerasjukdomsfall förekom ej; men förebud förekommo hos flere af socknens invånare.

b) Glanshammars härad.

28. *Göthlunda socken* ***).

Sundhetsnämnden hade vidtagit åtgärder för sorgfällig tillsyn om snygghet i hus och gårdar; något sjukhus var ej utsedt utan hade man i hvarje by utsedt 1 à 2 rum för öfverflödige friska som kunde finnas i de bostäder der sjukdomsfall yppades; någon spärrning förekom ej. Väderleken var fuktig och dimmig med vindstilla; magplågor voro allmänt gängse.

Den 3 Nov. insjuknade i byn Torpstång hemmansbrukaren Lars Larsson, 64 år gammal, och dog samma dag. Den 5 Nov. insjuknade hemmansägaren Samuelsson, 47 år gammal, i samma by ute i skogen och infördes i torpet Svartkär der han dog följande dagen.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *L. Jansson.*
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *A. Larsson.*
***) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *C. J. Kuylenstjerna* och rapport af Provinciallläkaren *Kull.*

Örebro län. Den 9 insjuknade i Svartkär enkan Persdotter och hustru Ersdotter, hvilka båda dogo. Den 11 yppades ytterligare ett sjukdoms- och dödsfall, hvarefter sjukdomen upphörde. Från d. 3 till d. 11 Nov. insjuknade inalles 8 personer af hvilka 5 afledo, nemligen 2 män och 3 qvinnor. Af de döde voro 2 medelåldrige och 3 ålderstigne. För öfrigt förekommo lindrigare illamående af kräkningar, diarrhe m. m. allmänt. De egentliga kolerafallen inträffade endast på 3:ne serskilda ställen. Sjukdomen förmodas hafva blifvit införd till Torpstång från Korfviken i Fellingsbro socken, som endast med Arbogaån är skild från Torpstång *), der sjukdomen yppades få dagar efter det koleradödsfall inträffat i Korfviken.

c) Fellingsbro härad.

29. *Fellingsbro socken* **).

Inga spärrningsåtgärder voro vidtagne utan kommunikationen med alla trakter obehindrad. Tre allmänna sjukhus voro inrättade och dessutom vid de flesta Bruk och större egendomar enskilde rum för sjukes emottagande utsedde med för hvarje ställe antagne sköterskor, hvarjemte på flere ställen inom församlingen funnos förråd af medikamenter att tillgå. Väderleken var i allmänhet under October månad töcknig, och beträffande helsotillståndet voro magplågor en längre tid före farsotens utbrott ganska allmänna.

Den 21 Oct. insjuknade hustru Sundelin på Westansjö ägor (välbergadt, snyggt och ordentligt arbetsfolk), som ej veterligen haft någon gemenskap med besmittad ort eller person, och dog följande dag.

Samma dag insjuknade nämndemannen Jon Jonsson i Westansjö, 42 år gammal, en frisk och stark person, uti goda lefnadsomständigheter. Han hade åtskilliga gånger kort förut besökt Arboga, der sjukdomen då var gängse. Sedermera spridde sig sjukdomen dels i dessa, dels i angränsande gårdar, och förekom hufvudsakligen inom en krets af ¼ mil uti Westansjö, Öfre och Sellinge byar samt endast några enstaka fall på långt afskiljda ställen inom församlingen, deribland vid Korfviken, belägen på gränsen mot Göthlunda.

Från d.	22	till d.	27	Oct.	insjuknade:	5	döde:	1.
»	28	»	31	»	»	6	»	2.
»	1	»	4	Nov.	»	4	»	2.
»	5	»	7	»	»	2	»	2.
»	8	»	11	»	»	3	»	1.
»	12	»	14	»	»	5	»	4.
»	15	»	18	»	»	6	»	3.
»	19	»	25	»	»	2	»	—
»	26	»	29	»	»	1	»	—

Summa insjuknade: 34 döde: 15.

*) Se Fellingsbro socken.

**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *W. Gahn* och rapport af Provinciallläkaren *Kull.*

Af de döda voro 11 män och 4 qvinnor. Öfriga insjuknades kön har ej af Sundhetsnämnden blifvit uppgifvit. Beträffande åldern, voro af de döde 1 barn, 11 medelåldrige och 3 ålderstigne. För de öfrige insjuknade är åldern ej annoterad. Mindre illamående voro dessutom ganska allmänna. Å sjukhus vårdades 5 sjuke, hvaraf 2 dogo. Af sjukvårdspersonalen insjuknade blott en sköterska. Oaktadt varningar samlades stundom mer än behöfligt folk vid begrafningar, och så väl under som efter sådana samqväm yppades flera sjukdomsfall bland der närvarande. En extra läkare, först Cand. *Edling* och sedan *Martin* var inom socknen anställd vid Bockhammars bruk, i hvars grannskap sjukdomen först utbröt och sedermera mäst var gängse. Sjukdomen misstänktes hafva uppkommit genom ovarsamt handterande af qvarlåtenskapen af en qvinna från Fellingsbro som för botande af en kräftåkomma inflyttat till Arboga der hon efter några månaders vistande afled sedan hon på sistone haft lindriga kolerasymptomer, och hvars lik, emedan hon ansågs död af kräfta, hemfördes till Fellingsbro och der jordades. Kommunikationen mellan de i socknen belägna bruken och Arboga var dock, under det farsoten i staden var gängse, oafbruten utan att hvarken formän eller andra deraf rönte någon olägenhet.

30. *Näsby socken* *).

Ett sjukhus med nödige inventarier var iordningställdt, sköterskor och bärare stadde samt läkemedel hemtagne, hvarjemte allmänna varningar till vård af helsan voro meddelade.

Före farsotens utbrott var väderleken lugn samt med kyliga nätter. Några magplågor afhördes ej. — Den 6 Oct. insjuknade på Lia egors soldattorp en kringvandrande qvinsperson, som några dagar förut dit kommit och sammanbodde med jernvägsarbetaren Lundström. Hon dog d. 7 Oct. Den 8 insjuknade bemälde Lundström och dog d. 9. Det är ej kändt att dessa personer förut haft beröring med smittad ort. Huset spärrades, renades och vädrades, hvarefter ej något mer sjukdomsfall der afhördes. Den 27 Oct. yppades kolerafall i Ullersäters by, då jernvägsarbetaren Lerberg, jemte en 6-årig son dog och efter dem deras värd, inhysesmannen Jansson med dess hustru och dotter. Den 29 Oct. yppades åter sjukdomsfall i ett jernvägsarbetareqvarter vid Lia. Derefter förekommo isynnerhet bland jernvägsarbetarne, spridda sjukdomsfall, så att från ofvannämnde 6 Oct. intill d. 1 Dec., då sista sjukdomsfallet inträffade, inalles 24 sjukdoms- och dödsfall förekommo. De tillfrisknades antal är ej uppgifvet. Af dessa tillhörde endast 4 socknen. Dessutom hade likväl de fleste af dess invånare erfarit mindre känningar af illamående. Af ofvannämnde personer voro 18 män och 6 qvinnor. En var under 15 år och alla de öfriga medelåldrige.

»Att osunda bostäder och osnygghet samt begifvenhet på starka drycker utöfvade starkt inflytande på sjukdomens häftighet, märktes här tydligare än på andra ställen, ty af de 4 personer, tillhörande församlingen, som dogo, voro 3, nemligen fader, moder och dotter trångbodda och hade hos sig inhyst en jernvägsarbetarefamilj af 4 personer i ett litet rum. Socknens invånare bo i allmänhet sundt, lefva tarfligt men ordentligt. Af öfrige församlingsboer voro också högst få som hade något svårare anfall af sjukdomen. I mot-

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *E. Fornell* jemförd med rapport af Provinciallläkaren *Kull.*

sats härtill lefde många jernvägsarbetare hopträngda i osunda boningar utan något att ligga på, utan något att ellda med samt illa klädda. I Lia by, som ligger lågt, utgjorde det der inqvarterade manskapet 750 personer utom medförda qvinnor och barn«.

Vid en af de 2 afdelningar, hvaruti arbetstyrkan var indelad, bebodde 96 man en af resvirke och bräder uppförd barack, försedd med eldstad, hvilken i afseende på utrymmet endast medgaf 864 kubikalnar och alltså ganska knapp lufttillgång per man, ehuru vistelsen i rummet kan antagas till 10 à 12 timmar dagligen. Detta oaktadt hade vid Provinciallläkarens besök derstädes d. 11 Nov. ännu intet sjukdomsfall yppats. Ungefär lika trångbodda voro de som logerade i Lia by och torpstugor. Detta oaktadt inträffade bland hela antalet af jernvägsmanskapet ej mer än 20 dödsfall. Provinciallläkaren hade likväl tillstyrkt minskning i arbetspersonalen. Sjukdomsfallen förblefvo temligen begränsade inom de hus der de yppades. I Lia, der flere jernvägsarbetare angrepos af farsoten och dogo, insjuknade ingen enda af byns invånare. I Ullersäters by, der uti en stuga 5 dogo, spridde sig ej sjukdomen till den öfriga delen af byn. De flesta sjukdomsfall inträffade nattetid.

Socknens sjukhus behöfde ej anlitas. På ett för jernvägsstationen upprättadt sjukhus afledo 12 personer. De tillfrisknades antal är ej uppgifvit. Candidaterne *Groth* och *Doverti* voro såsom extra läkare anställde för sjukvården, hvarvid i början Badaremästaren *Berndson* också biträdde. Af öfriga vid sjukvården anställda personer blef blott en jernvägsarbetarehustru angripen och afled.

»Spärrningar hafva intet förtroende, alldenstund de omöjligen kunna riktigt genomföras eller upprätthållas«.

31. *Ervalla socken* *).

På allmän sockenstämma hade öfverenskommelse blifvit träffad att församlingens invånare skulle så vidt möjligt vore, undvika beröring med smittad ort; detta efterkoms icke fullständigt. Förberedelser till sjukvården voro dock träffade i händelse att sjukdomen skulle yppas. Väderleken var före sjukdomens utbrott oftast töcknig och tung, helsotillståndet temligt godt. Den 13 Nov. insjuknade inhysesmannen Carl Larsson på Torpa ägor, som hemkommit från jernvägsarbetet, och dog följande dag. Dagarne derefter insjuknade hvar efter annan alla i samma stuga, äfvensom i en närgränsande stuga inneboende, så att intill d. 26 Nov. inalles 10 sjukdomsfall yppats, nemligen hos 6 män och 4 qvinnor, af hvilka 5, nemligen 3 män och 2 qvinnor dogo. Af dessa voro 5 barn och 5 medelåldrige. Derförutan förekommo mindre illamående hos ganska många personer. Alla de sjuka vårdades i sine hem.

Beträffande spärrningsfrågan heter det i Sundhetsnämndens svar: »Förtroende till spärrningar finnes onekligen, men att här fullt genomföra och upprätthålla desamma gränsar till det omöjliga helst under de förhållanden som existera här då 800 à 1,000 jernvägsarbetare uppehöllo sig uti och nära församlingen.«

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *G. Behm.*

9) Westmanlands län.

Efter underrättelsen om kolerans utbrott i landet organiserades sundhetsnämndernes verksamhet, varningar och uppmaningar till vård om helsan och underrättelser om koleraſarsoten utdelades. Socknarna fördelades i distrikter der renlighet och ordning i afseende på helsotillståndet skulle tillses af nämndens ledamöter eller serskilda uppsyningsmän. Några egentliga spärrningar hafva hvarken i städerne eller landsocknarna vidtagits. Endast i Köping och Arboga inskränktes för någon tid ångfartygens resor på Stockholm. Vid Strömsholms lastageplats vid Kålbecksåns utlopp höll kommunen en observationskarantän. Något på allmän bekostnad inrättadt sjukhus vid segelleden fanns ej i länet. Apotheken inventerades med hänsyn till förrådet af koleramedikamenter.

Väderleken, som under våren varit torr och stormig, förblef under större delen af sommaren oafbrutet torr och varm. *Helsotillståndet* var under tiden i allmänhet mycket godt men mot slutet af sommaren blefvo diarrheer ganska allmänna och fortforo hela den kalla och fuktiga hösten i flertalet af de delar af länet som undgingo koleraſarsoten.

Kolerastjukdomsfall med dödsfall yppades först i Kolbecks socken af Snefringe härad d. 3 Sept. och kort derefter i öfriga i närheten af Kolbecksån belägne socknar, i det densamma utbredde sig längs detta vattendrag ända upp till gränsen af St. Kopparbergs län, men fortgick tillika i vestlig rigtning till Arboga och Köpings städer samt åtskilliga socknar af Åkerbo, Tuhundra och Ytter-Tjurbo härader; i October månad i Westerås stad och tvenne socknar af Norrbo och Siende härad och slutligen i November i Haracker och Tärna af förstnämnde härad. Från d. 3 Sept., då första sjukdomsfallet inträffade i länet, till d. 18 Dec., då det sista föreföll, insjuknade under 106 dagar inalles 742 personer, bland hvilka 320 dogo. Af dessa sjukdomsfall föreföllo endast 289 på landet uti 18 serskilda socknar och bland dessa afledo 147 eller något öfver 50 proc. De öfriga 453 sjukdomsfallen med 173 dödsfall tillhöra städerna Westerås, Arboga och Köping, der alltså mortaliteten visar sig betydligt lägre, hvilket efter all anledning härrörer deraf att i städerna äfven mindre utbildade fall af kolera som haft lycklig utgång blifvit i sjuksumman inberäknad, då åter från somliga af landsocknarna endast dödsnummern blifvit uppgifven.

Kostnaderna för koleraanstalterna uppgifvas hafva varit: i Westerås 4,887 R:dr, i Köping 841 R:dr 28 sk. 6 rst. (deraf 75 R:dr 32 sk. för ofvannämnde spärrning), i Arboga 1,221 R:dr 9 sk. 9 rst. (deraf 82 R:dr 37 sk. 4 rst. för spärrningen vid Stenlöpet), i Sala (förberedande åtgärder) 50 R:dr, Summa 6,999 R:dr 37 sk. 9 rst. Banko.

Följande extra läkare voro för kortare eller längre tid använde till biträde vid koleraſsjukvården i länet: Doktor *Hulting* och Candidaterne *Ljunggren, Öhman, Lundberger, Collin, Finér, Edling* och *Malmborg.*

År 1834 afledo i Westerås 72, Arboga 25, Köping 8 och å landsbygden 9 eller tillsammans i länet 114. — År 1850 förblef länet fritt från kolera.

Westmanlands län.

a) Åkerbo härad.

32. *Arboga stad* *).

Sedan farsoten utbredt sig i Stockholm ordnades ett litet sjukhus, ¼ mil utom staden, till emottagande af möjligen från smittad ort ankommande sjöfarande, men fri kommunikation fortfor med hufvudstaden så väl till lands som sjös tills mot slutet af Augusti då på Sundhetsnämndens uppmaning ångfartyget Arboga inställde sina resor på Stockholm samt från smittad ort ankomne skeppare anvisades att lägga till vid lastageplatsen Stenlöpet och ej lingo anlöpa staden förr än efter 10 dygn från afresan. För öfrigt ägde icke någon spärrning rum. Vid nämnde spärrningslinie anhöllos 2 sjuke. Läkaresällskapets underrättelse om koleran trycktes och utdelades till hvarje hushåll i staden; husvärdarne ålades vid 1 R:dr 32 sk. banko vite att genast hos läkarne anmäla då förebud till sjukdomen hos någon yppades. Mer än 4 personer skulle ej sammanbo i hvarje rum. Tillsyningsmän med åligganden att hafva uppsigt häröfver äfvensom öfver snygghet inom och utom boningar utsågos; sköterskor och likbärare antogos; extra läkare Cand. *Edling* antogs med expectansarfvode af 2 R:dr per dag. Inom staden iordningställdes kolerasjukhus. Väderleken, som under Juni—Juli varit torr, medförde under Augusti regn och åska. Efter medlet af Augusti började der och hvar diarrheer visa sig och d. 25 Aug. förekommo inom staden 2:ne alfvarsamma kolerinfall äfvensom ett dylikt d. 31 Aug.

Den 4 Sept. ankom med fartyg från Stockholm, matrosen Renberg, hvilken under resan insjuknat i kolera. Han fördes genast till det utom staden belägna sjukhuset der han dog i typhusstadiet d. 10 Sept. Den 6 Sept. ankom likaledes med fartyg från Stockholm, matrosen Lindqvist, sjuk, intogs på nämnde sjukhus i utbildad kolera och dog d. 9. Båda begrofvos utom staden i närheten af sjukhuset. Den 11 Sept. insjuknade en jernbärare, Oscar Nordman, inom stadens norra hälft, i lindrigare kolera, äfvensom på samma sätt d. 12, en qvinna boende i stadens södra del. Den 14 insjuknade en gammal qvinna i utbildad kolera och dog d. 16. Hon bodde i stadens norra hälft i gården nästintill den ofvannämnde i lindrigare kolera d. 11 insjuknade jernbäraren. Bemälde jenbärare bodde hos en gammal qvinna hvars ena dotter såsom sköterska vårdade matroserna å sjukhuset utom staden. Men det har icke kunnat utrönas att denna sköterska sedan hennes tjenstgöring började haft någon kommunikation med modren före d. 17 Sept. då redan flere sjukdomsfall inom staden inträffat. Sjukdomens dagliga förhållande visar sig af följande öfversigt:

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *J. E. Hedman* samt Stadsläkarne *Bergmansson* och *Sparrman*.

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Sept.	1:a veckan.	4*	1		—	
		5	—		—	
		6	1		—	
		7	—		—	
		8	—		—	
		9	—		1	
		10	—	2	1	2
	2:a veckan.	11*	1		—	
		12	1		—	
		13	—		—	
		14	3		—	
		15	—		—	
		16	2		1	
		17	7	14	—	1
	3:e veckan.	18*	4		2	
		19	6		2	
		20	5		—	
		21	5		4	
		22	1		1	
		23	3		1	
		24	4	28	1	11
	4:e veckan.	25*	3		5	
		26	4		2	
		27	3		1	
		28	4		3	
		29	3		3	
		30	6		1	
Oct.		1	4	27	1	16
	5:e veckan.	2*	3		5	
		3	1		—	
		4	3		—	
		5	1		1	
		6	3		3	
		7	—		—	
		8	4	15	2	11
		Transp.	86	—	41	—

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
		Transp.	86	—	41	—
Oct.	6:e veckan.	9*			4	
		10	3		2	
		11	3		2	
		12	—		2	
		13	2		—	
		14	—		—	
		15	—	8	1	11
		16	—		1	
från d.		17				
Oct. till d.						
19 Nov.			—		—	
		20*	1	1	—	1
Nov.	12:e veckan.	21	—		—	
		22	—		—	
		23	1		—	
		24	—		—	
		25	2		1	
		26	—		—	
		27*	—	3	—	1
	13:e veckan.	28	—		1	
		29	1		1	
		30	—		—	
Dec.		1	—		—	
		2	—		—	
		3	—		—	
		4*	—	1	—	2
		5	—		—	
		6	1		—	
		7	—		—	
		8	1		1	
		9	—	2	1	2
		Summa	101	—	58	—

Ifrån d. 4 Sept. till d. 9 Dec., då sista dödsfallet inträffade, hafva alltså under 96 dagars tid 101 personer insjuknat, af hvilka 58 aflidit. Härvid är dock att märka att staden ej förklarades smittad förr än d. 21 Sept. och att den egentliga farsoten redan d. 16 Oct. var slut med då inträffade 94 sjukdomsfall och 53 dödsfall och att sedermera intet sjukdomsfall af kolera förekom under en tid af mer än 4 veckor, hvarefter åter från d. 20 Nov. till d. 9 Dec. förekommo enstaka sjukdomsfall till ett antal af 7 med 5 dödsfall. Af de insjuknade hafva varit 46 män, deraf 28 döde, och 55 qvinnor, deraf 30 döde.

Westmanlands län. Med hänsyn till åldern voro barn under 15 år insjuknade 24 hvaraf 14 döde.
medelåldrige » 64 » 34 »
ålderstigne » 13 » 10 »

Af dessa vårdades på det utom staden belägna sjukhuset 2:ne, hvilka båda dogo och på det inom staden belägna sjukhuset 26, af hvilka 15 dogo.

Utom det anförda sjukantalet uppgifvas 156 fall af kolerin och koleradiarrhe hafva under tiden förekommit och för öfrigt lindrigare illamåenden varit så allmänna att få personer varit derifrån frie. Vid farsotens slut började frossor visa sig. Sjukdomsfallen förekommo så väl inom alla qvarter af staden som ock inom några torpstugor på stadens egor. De flesta sjukdomsfallen förekommo inom några gårdar i staden der i trånga boningsrum osnygghet vore rådande.

De personer som biträdde vid sjukvården och handterade liken märktes ej vara mera blottställda för sjukdomen. Väl insjuknade 2 vid stadens sjukhus anställde sköterskor i kolera, men blefvo till helsan återställde.

De flesta sjukdomsfallen inträffade nattetid.

Sjukvården bestrides af stadens båda läkare Doktorerne *Bergmanson* och *Sparman* samt Cand. *Edling*. En sundhetsbyrå var öppnad och fortfor till d. 21 Oct. 10 sköterskor och 8 bärare voro antagne. Fyra personer med daglig aflöning af 1 R:dr banko voro anställde att *hvarje dag* anställa visitation i husen och der någon person anträffades behäftad med förebud till kolera, anmäla förhållandet till stadsläkaren. Sådana visitationer blefvo också dagligen verkställde från d. 28 Sept. till d. 21 Oct. och anses icke obetydligt hafva bidragit till farsotens hämmande i det under denna tid 122 personer blifvit anmälde med koleraförebud hos hvilka genom tidig hjelp, sjukdomens öfvergång till kolera, utom i 3:ne fall, kunde förekommas.

33. *Köping stad* *).

Efter underrättelsen om kolerans utbrott i Stockholm, d. 15 Aug., bestämdes att alla till staden sjöledes ankommande skulle undergå 10 dygns karantän vid en för detta ändamål utsedd plats vid åns utlopp i Mälaren, ¼ mil från staden, der sjukrum bereddes å lägenheten Tegelbruket. Dessa anordningar upphäfdes d. 19 Sept. sedan stadens nya ångfartyg, Köping, anländt. Vid denna spärrningslinie anhöllos 2 sjuke. Sjukrummet bibehölls dock till månadens slut. Dessutom utsågs det straxt utom staden belägna fattighuset till kolerasjukhus och utrymdes samt reparerades för sådant ändamål. Tillsyningsmän antogos och höllo dagliga inspektioner i hvarje gård. 4 sköterskor och 6 bärare antogos. Någon landspärrning, heter det, »ifrågakom ej«, men sedan kolera utbrutit i Kolbeck, anordnades d. 5 Sept. att stadens polisbetjenter skulle hafva uppsigt å kringvandrande personer till förekommande af deras qvardröjande utöfver behofvet i staden, och personer tillhörande staden, hvilka hemkommo landväg från smittad ort skulle med sina effekter undergå rökning

*) Enligt Berättelse af Stadsläkaren *Kihlstedt*.

ning och i 5 dygn separeras. Väderleken var under sommaren torr och varm. Lindriga gastriska febrar och enkla diarrheer förekommo dock ej allmänt. *Westmanlands län.*

Den 29 Aug. anlände skepparen Törngren, 60 år gammal, till karantänsplatsen vid Galten efter att d. 25 hafva afgått med sitt fartyg från Stockholm. Han hade under resan känt sig illamående, i lindriga kolerasymptomer; intogs genast på sjukhuset vid Tegelbruket och var redan följande dag förbättrad. Den 30 Aug. insjuknade en gårdsegare i staden i lindriga kolerasymptomer, men tillfrisknade efter få dagar. Sedermera inträffade d. 21 Sept., d. 18 och 22 Nov. samt d. 18 Dec. ytterligare sjukdomsfall i staden. Den 10 och 27 Sept. intogos ytterligare insjuknade på Tegelbruket och d. 3 Oct., d. 20 Nov. och d. 4 samt d. 5 Dec. intogos insjuknade å kolerasjukhuset i fattighuslokalen. Från d. 29 Aug. till d. 18 Dec. eller under 110 dagar förekommo inalles endast 12 sjukdomsfall, nemligen hos 9 män och 3 qvinnor af hvilka 9 afledo, nemligen 7 män och 3 qvinnor. Af dessa voro: barn 1, medelåldrige 7 och ålderstigne 4.

Af dessa sjukdomsfall förekommo endast 5 i staden af hvilka 3 dogo, men dessa 3:ne uti samma hus, dock med en hel månads mellantid. Den 18 Nov. insjuknade nemligen lappskräddaren Westlander, 55 år gammal, och dog d. 19. Han hade under flera veckor förut icke varit borta från sitt hem eller i beröring med sjuke personer. Den 22 i samma månad insjuknade f. d. matrosen Strömbergs, 6½ år gamle son och afled samma dag. Strömberg, jemte hustru och 4 små barn, bebodde ett litet, trångt och osundt rum näst intill Westlanders. Den 18 Dec. insjuknade i samma hus Pigan Carlsdotter, 61 år gammal, och afled samma dag. Gården, ett stort bränneri, är belägen invid ån uti den eljest mindst bebyggda delen af staden å det s. k. Gärdet. Sjukdomen i staden kan alltså ej få namn af farsot och staden blef ej heller någon gång förklarad smittad.

På det några veckor begagnade karantänshuset Tegelbruket, intogos 3:ne sjuka, nemligen utom ofvannämnde skepparc 2:ne matroser anlände sjuka med fartyg från Stockholm, hvilka båda afledo efter få dagars sjukdom. På stadens serskilde kolerasjukhus afledo alla de der intagne 4 sjuke, nemligen d. 4 Oct. sköterskan Säbom förlagd i karantän å fattighus-sjukhuset efter vården om den ene af ofvannämnde d. 29 Sept. å Tegelbruket afledne matroser, d. 20 Nov. en från Kungsör anländ postbärare Olsson, som ej tillhörde staden, d. 5 Dec. fattighushjonet Sik, som bodde på fattighuset dit åtskillige hjon under den kallare årstiden måst återflyttas eburu det användes till kolerasjukhus, och d. 11 Dec. enkan Bergström, som bebodde en egen högst liten koja tätt intill fattighuset. Under tiden för kolerafallens inträffande förekommo äfven lindriga diarrheer och andra sjukdomar isynnerhet frossor.

En extra läkare var med afseende på den väntade farsoten, i staden anställd från medlet af Sept. till d. 1 Dec. sedan der bosatte D:r *C. O. Holm Johansson* tillkännagifvit att i händelse staden blefve hemsökt af koleraepedemi han icke ville biträda i vården om de sjuka.

34. *Sätterbo socken* *).

Vidtagne skyddsåtgärder: en af sundhetsnämnden utfärdad kungörelse om vissa försigtighetsmått, hvilken tryckt utdelades, innehöll följande:

»Till förekommande af kolerasmittans införande i Sätterbo socken har sundhetsnämnden funnit nödigt att föreskrifva: 1:o Att socknens innevånare skola, så mycket som möjligt, undvika all beröring med resande, som komma landvägen från Stockholm eller annan smittad ort; 2:o Att slussbetjeningen, då fartyg från smittad eller för smitta misstänkt ort passera Hjelmare Kanal, skall iagttaga all försigtighet vid fraktsedlars emottagande och återställande, icke gå ombord å sådane fartyg, icke tillåta de sjöfarande att, utan nödvändighet landstiga, icke taga någon af dem i hand eller eljest med dem hafva någon beröring; 3:o Att de, som åt sjöfarande vilja afyttra matvaror och andra förnödenheter, må dertill ega frihet, under noggrant iakttagande af nyssnämnda försigtighetsmått, och utan onödigt dröjsmål vid fartyget; 4:o Att under enahanda vilkor, biträde till fartygens fortskaffande till eller från Notholmen må lemnas af dem, som dervid pläga vara behjelplige; 5:o Att för öfrigt ingen får uppehålla sig vid kanalen då något fartyg passerar, än mindre gå ombord eller med sjöfolket hafva någon gemenskap, så länge de orter, från hvilka fartygen komma, icke blifvit förklarade fria från kolerasmittan. För öfverträdelse i ett eller annat fall af hvad sålunda är föreskrifvet har Sundhetsnämnden, med stöd af 47 § i Kongl. Kung. d. 12 Nov. 1831, stadgat ett vite af 2 R:dr Banko, att delas mellan åklagaren och socknens sjukvårdsanstalter. Likaledes har Sundhetsnämnden utsatt ett vite af 32 sk. Banko för den som försummar att, efter tillsägelse af någon bland nämndes ledamöter, sorgfälligt hålla rent inom och utom hus«.

Dessutom voro sköterskor antagna och försedda med hvar sitt exemplar af en skriven instruktion.

Väderleken var i allmänhet klar och vacker, helsotillståndet i allmänhet godt. Några diarrheer förspordes dock. Den 18 Sept. insjuknade varfsarbetaren Larssons son, 6 år gammal, och afled följande dag. Få timmar derefter insjuknade äfven fadren, 35 år gammal, och afled d. 20. För att söka läkarehjelp åt sonen hade han dagen förut på aftonen begifvit sig till Arboga. Äfven hade han 8 dagar förut gått ombord på en skuta som medförde liket af en under resan i kolera afliden person. Många andra besökte dock Arboga stad under samma tid utan att deraf erfara några menliga följder. Följande öfversigt utvisar sjukdomens ytterligare utveckling:

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *E. V. Malmgren*.

		Insjuknade		Döde.	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Sept. 1:a veckan.	18*	1		—	
	19	1		1	
	20	2		2	
	21	2		—	
	22	1		—	
	23	1		—	
	24	1	9	1	4
2:a veckan	25*	—		—	
	26	—		—	
	27	—		—	
	28	1		—	
	29	1		1	
	30	1		3	
Oct.	1	1	4	—	4
3:e och 4:e veckan.	2*	1		—	
	3	—		—	
	4	1		—	
	5	1		1	
	6—14	—		—	
	15	1		—	
	16*	—		1	
	Summa	17	—	10	—

Deraf voro insjuknade männer 12 döde 8
qvinnor 5 » 2
17 10.

Af dessa voro 6 barn, 7 medelåldrige och 4 ålderstigne.

Sjukdomsfallen förekommo nästan uteslutande i de vid Hjelmare Docka, nära intill hvarandra belägna boställerna, men oaktadt de fattiga och trångbodda familjerna bestodo af 7—8 personer, insjuknade dock ej mer än 2—3 inom samma bostad. Endast några lindrigare förebud visade sig på något afstånd från dockan. Ingen sköterska eller likbärare insjuknade. Sjukhuslokaler voro utsedde men behöfdes ej. Läkare fanns ej att tillgå förr än mot slutet af sjukdomen.

35. *Himmeta socken* *)

Läkaresällskapets underrättelser utdelades; visitationer anställdes distriktsvis; läkemedel utdelades. Några spärrningsanstalter vidtogos ej. Väderleken varm och qvalmig närmast före farsotens utbrott, och magplågor voro då allmänna jemte en egen förslappning och sinnesnedslagenhet hos befolkningen.

Den 26 Sept. insjuknade enkan Nålberg på Oppeby egor, 68 år gammal, som 2 dagar förut besökt Arboga och dog inom 12 timmar oaktadt erhållen medicin. Enligt anställd med. leg. obduction fanns hon död i Asiatisk kolera. En dotterdotter som legat i samma säng med henne förblef frisk. Den 2 Oct. insjuknade i Danby, beläget ¾ mil från Arboga, bonden Olssons 2 år gamla son, och dog följande dag. Samtidigt insjuknade fadren, bemälde Olsson, 45 år gammal, och följande dagen drängen Jansson, hvilka båda varit supare, och afledo. Olssons hustru hade nyss förut varit i Arboga och vid hemkomsten tagit barnet till sin säng, och gifvit det di, hvarefter det säges hafva insjuknat. I samma hus insjuknade 12 dagar sednare ännu en son, 11 år gammal, och afled, så att 4 offer här föllo, oaktadt erhållen läkarevård. Sjukdomsfall förekommo sedermera med en eller flere dagars mellantid ända till d. 13 Nov. då sista sjukdoms- och dödsfallet inträffade.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *G. S. Svederus*.

Westmanlands län. Inalles voro 37 sjuke af hvilka 10 afledo, deraf 19 män bland hvilka 6 dödt och af 18 qvinnor 4 dött. Med hänsyn till åldern voro barn 7, medelåldrige 26 och ålderstigne 4. Sjukdomen förblef nästan uteslutande begränsad innom 2:ne byar, Danby och Walla, hvartill orsaken anses vara att dessa invånare underhöllo en liflig trafik med det närbelägna Arboga. Alla dessa sjuka vårdades i sina hem. Läkarevård erhölls från Köping och Arboga och besörjdes under Pastors och Sundhetsnämndens tillsyn af antagne sköterskor. De flesta sjukdomsfall inträffade under natten. Alla samqväm voro under tiden förbjudna, men de stora folksamlingarna i kyrkan om Söndagarna syntes icke bidraga till smittans spridande. Af alla de som skött de sjuke och handterat liken insjuknade blott en som likväl snart tillfrisknade.

Om spärrningars ändamålsenlighet yttras: »en dyrköpt erfarenhet af andra socknars spärrningsanstalter hade härstädes tillräckligt visat deras oduglighet«.

36. *Torpa socken* *).

Den 5 Sept. insjuknade bonden Jan Ersson i Säby med svåra plågor i magen, kräkningar, diarrhe, kramp o. s. v. och befanns vid läkarens ankomst i koleratyphus samt tillfrisknade efterhand. Den 8:de insjuknade dess hustru i enahanda symptomer och afled d. 9:de i utbildad kolera. Byn är belägen på någon höjd omkring $\frac{1}{4}$ mil från Mälarstranden. Jan Ersson plägade såsom fiskare ofta vistas på sjön. Helsotillståndet innom socknen förblef efter dessa 2:ne sjukdomsfall godt.

b) Snefringe härad.

37. *Kolbecks socken* **).

Så väl offentligt som enskildt meddelades uppmaningar till befordrande af renlighet och luftvexling i bostäderna och deromkring. Visitationer anställdes för detta ändamål af Sundhetsnämnden, företrädesvis i den trakt der en betydligare styrka af arbetsmanskapet vid Strömsholms kanal var inqvarteradt och der alltså en stor mängd fattiga personer hafva sina boningar. Sköterskor m. m. antogos. Spärrning före kolerans utbrott företogs endast från sjösidan d. v. s. vid Strömsholms lastageplats der från smittade orter anländande fartyg måste kasta ankar på något afstånd från land och förblifva isolerade i 10 dygn från afgångstiden räknade. Denna spärrning fortfor från d. 30 Aug. till medlet af Oktober.

Väderleken var före sjukdomens första utbrott klar och lugn med ihållande torka, dock utan någon ovanligt stark värme; före sjukdomens andra utbrott var den töcknig, kall och ruskig. Sjukdomslynnet var under hela sommaren och hösten nästan uteslutande gastriskt.

---

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *G. Carlsson* och *Erik Andersson*.
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Häggman* och Stuteriläkaren *G. R. Åkerman*.

Farsoten hemsökte orten under 2:ne serskilda perioder, nemligen första gången från d. 3 till d. 24 Sept. och andra gången från d. 27 Oct. till d. 18 Nov. med en från kolerasjukdomsfall alldeles fri mellantid af nära 5 veckor.

Den 3:dje Sept. insjuknade på Frösvi egor nästan samtidigt 5 personer, nemligen arbetskarlen Edströms hustru. 29 år gammal, torparen Olsson, 63 år gammal, soldathustrun Fröstberg, 55 år gammal, lösa pigan Maja Greta, 35 år gammal, och stenhuggaren Nilssons hustru, 35 år gammal, af hvilka 4 dogo under nästföljande dagar då ytterligare d. 5 Sept. 4 sjukdomsfall förekommo. Af dessa 9 personer bebodde 4 samma stuga, som var trång och osnygg; tvenne bodde i hvar sin stuga helt nära den förra, en på 2 à 3 stenkasts afstånd derifrån, den 8:de bodde på ännu något längre afstånd derifrån och den 9:de ungefär 1½ fjerdingsväg ifrån de förstnämnde. Mellan de först insjuknade och de sednare hade ej någon kommunikation egt rum under den korta tid som förflöt mellan sjukdomens utbrott på de serskilda ställena, helst de hus i hvilka de första sjukdomsfallen inträffade höllos så noggrant spärrade som möjligt. Sjukdomens dagliga förhållande under denna period var följande:

	Insjuknade		Döde	
	på dag.	på vecka.	på dag.	på vecka.
Sept. 3	5		1	
4*	—		2	
5	5		2	
6	3		—	
7	5		4	
8	6		2	
9	3	27	2	13
10	1		1	
11*	3		1	
12	2		1	
13	1		1	
14	1		2	
15	1		—	
16	6	15	2	8
17	—		2	
18*	3		1	
19	3		3	
20	—		2	
21	1		—	
22	—		—	
23	—	7	1	9
24	—		1	
Summa	49	—	31	—

Under de 22 dagar sjukdomen under denna period varade insjuknade alltså 49 af hvilka 31 dogo. Sjukdomsfallen inträffade på torpen under Frösvi, Näs, Uttersta och Lillhamra samt i byarna Frösvi, Sörsta och Åby äfvensom 2 sjukdomsfall på Strömsholms egor, 2 à 3 på de å kanalen trafikerande fartyg samt denna gång endast några lindriga fall vid Ålsättra kanalstation.

Efter nära 5 veckors uppehåll utbröt sjukdomen ånyo i socknen d. 27 Oct. då 4 personer af arbetsmanskapet vid Ålsätttra kanalstation angrepos deraf, hvarefter sjukdomen nästan uteslutande höll sig inom den vid Ålsättra kanalstation befintliga arbetsstyrkan, utgörande vid pass 400 man. De först insjuknade voro privat-arbetare som bodde i ett slag jordkulor af gärdselvirke och torf, men snart utbröt äfven sjukdomen i kasernen och derefter insjuknade om hvarandra krono-arbetskarlar och privat-arbetare, men denna gång endast 1 à 2 af de egentliga sockenborna. Platsen var belägen på Fintorps egor och på en god fjerdingsvägs afstånd från Frösvitorpen, eller det ställe der sjukdomen första gången utbröt, och fortgick i följande förhållande:

Westmanlands län.

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på vecka.	på dag.	på vecka.
Oct.	27	4		—	
	28	—		1	
	29	2		2	
	30*	—		—	
	31	1		—	
Nov.	1	—		—	
	2	—	7	1	4
	3	1		—	
	4	1		—	
	5	1		—	
	6*	—		1	
	7	1		1	
	8	1		—	
	9	—	5	—	2
	10	—		—	
	11	1		1	
	12	3		1	
	13*	4		1	
	14	1		2	
	15	—		—	
	16	1	10	—	5
	17	1		1	
	18	—		1	
	Summa	23	—	13	—

Inalles hafva alltså under båda perioderne af sjukdomens förlopp insjuknat 72 personer, af hvilka 44 aflidit.

Af dessa voro mankön insjuknade: 50 döde: 30.
qvinkön » 22 » 14.

Orsaken till den betydliga skillnaden i antalet män och qvinnor härrör deraf att under den sednare perioden såsom nämndt är, sjukdomen nästan uteslutande inskränkte sig till den vid Ålsättra kanalstation förlaggde arbetsstyrkan.

Beträffande åldern så voro:

under 15 år insjuknade:	6	döde:	2
medelåldrige	»	51	»	31
öfver 50 år	»	15	»	11
		72		44.

Dessutom förekommo mindre illamående af diarrhe och magplågor serdeles allmänt så väl före som under och efter koleran, hvarjemte frossor temligen allmänt funnos äfvensom en och annan nervfeber.

Den sträcka af kanalen som denna sommar bearbetades kallas, mycket oegentligt, Ålsättra station. Kolbäcksån, som utgör gränsen emellan Kolbäcks och Svedvi socknar, bildar här en forss som gör att ån på en sträcka här icke är segelbar, hvarföre den ifrågavarande kanalsträckan blifvit upptagen. Den går uteslutande genom Kålbäckslandet och det af kanalbolaget inköpta hemmanet Finntorps egor, hvaraf stationen borde hafva namn. Stora och Lilla Ålsättra äro tvenne på den motsatta eller Svedvi-sidan af ån belägna torp hörande under Hallstahammars bruk.

Det ojemförligt större antalet sjukdomsfall inträffade inom socknens norra del der Ålsättra kanalstation är belägen och hvarest dessutom finnes en mängd ytterst fattiga torp hörande till de närmast derintill belägna byarna, inom hvilka sednare blott några få sjukdomsfall inträffade. Inom södra delen af socknen yppades endast 5 sjukdomsfall samt 2 på fartyg som färdades utför kanalen. Osunda bostäder och nöd hafva uppenbarligen i ganska hög grad bidragit att föröka så väl sjukdomens utbredande som häftighet. På flere ställen, och i synnerhet der flere personer bodde sammanträngde i små osnygga kyffen, inträffade flere sjukdoms och dödsfall inom samma hus.

De personer som biträdde vid sjukvården syntes ej mer än andra utsatte för sjukdomen; af betjeningen vid de båda sjukhusen vid Ålsättra insjuknade endast en (som dog) och i öfrigt inom tjenstgörande personalen insjuknade bland 11 sköterskor, endast en som

också afled; bland likbärare och dödgräfvare ingen. De fleste sjukdomsfall inträffade efter midnatten.

Socknen var indelad i 20 sjukvårdsdistrikter med en sjukföreståndersk a i hvarje, försedd med skriftlig instruktion och nödigaste medicamenter. Dessutom funnos 6 större medicamentsdepoter. Visitation inom distriktet företogs 1 à 2 gånger i veckan. Vid kanalstationen finnas 2:ne sjukhus med inventarier, det ena beläget vid Finntorps hemman och det andra i närheten af Skansen, och dessutom ett vid Strömsholms stuteri som dock ej behöfde anlitas. På sjukhusen vårdades 34 sjuka af hvilka 19 afledo. För öfrigt iakttogs inom socknen den ordning att hvarje bostad der sjukdomen utbröt, försågs med 1 eller 2 af på förhand stadda sköterskor. Sjukvården bestreds af D:r *Åkerman* vid Strömsholm, med biträde af Candidaterne *Beskov* och *Öhman*. Sex nya begrafningsplatser upptogos.

I afseende på sjukdomens uppkomst, så hade ryktet förmält att smitta blifvit införd från Strömsholms lastageplats vid utloppet af Kolbäcksån i Mälaren. Men vid en på Landshöfdingens befallning af kronobetjeningen i orten företagen polisundersökning, kunde ingenting utrönas som bekräftade en sådan förmodan. Å en Roslagsgaleas som d. 26 Aug. ankommit från Stockholm till Strömsholms lastageplats och der såsom misstänkt för smitta blifvit lagd på afstånd från land, hade 2 matroser insjuknat i *kolerin* och skepparen i *nervfeber;* men läkaren vid Strömsholm D:r *Åkerman*, som besökt de sjuke, förklarade att koleran icke kunde från dessa patienter hafva blifvit öfverbringad, emedan de icke varit af kolera angripne. Matroserne voro till helsan återställde d. 3 eller 4 Sept. men skepparen dog d. 6 och kommunikation med platsen tilläts först d. 9. Ingen af dem som bebodde de hus der sjukdomen först yppades, hade på längre tid varit i Stockholm eller någon annan smittad ort eller i Westerås eller haft gemenskap med någon som från sådan ort ankommit. Hustru Edström var beryktad som lättsinnig och utsväfvande och det är med visshet utrönt att hon under de sednaste veckorna icke varit från sitt hemvist längre aflägsnad än till den nära ½ mil derifrån belägna Ålsättra station. Den 2:dra hade hon varit sysselsatt med klädtvätt och ansåg sig derunder blifvit förkyld. Hustru Fröstberg som bodde några famnar från den förra hade längre tid ständigt vistats hemma. Olsson bodde 300 famnar från förenämnde personer och var i anseende till ofärdighet mycket sällan borta från sitt hemvist, det han ej heller sednare tiden lemnat. Han hade ej haft någon beröring med de förre. Hustru Qvist hade d. 31 Aug. varit i Westerås men så väl före som efter denna resa vistats hemma. Trenne qvinspersoner, hustru Nylund med döttrar, enligt uppgift från Carlskrona, anlände 2:ne veckor före första sjukdomsfallet, och hade uppehållit sig ungefär en vecka i samma stuga der hustru Edström bodde. De hade lemnat Carlskrona i Maj månad, passerat Stockholm före sjukdomens uppkomst der, och gående färdats derifrån öfver Upsala och Westerås, och lemnat orten en vecka före första sjukdomsfallet och ingen af dem varit sjuke. En kringvandrande sjöman, C. E. Carlsson, ankom d. 3 Sept. till torpet Stora Ålsättra i Svedvi socken; sjuknade samma dag i kolerasymptomer och afled d. 4. Han hade flera dagar förut vistats vid Ålsättra lastageplats eller i grannskapet. Hade ej veterligen besökt Qvists stuga eller haft umgänge med hustru Edström. Å kanalfartygen var friskt ända till d. 5 Sept. då matrosen Likagod å den från

Westmanlands län.

Ålsättra dagen förut ankomne jakten Vänskapen, insjuknade och dog d. 7:de *). Då blott en mindre del af de vid kanalen antagne private arbetare hafva utrymme att bo i den vid stationen för sådana inredda kasern och flertalet af dem måste söka bostäder hos den omkringboende, icke talrika, allmogen, så voro i allmänhet många sammanpackade i trånga rum eller boende i uthus. Vid den sundhetsvisitation som i de hus der sjukdomen första gången utbröt blifvit anställd få dagar förut, hade osnyggheten derstädes befunnits vara öfver all beskrifning och värre än på något annat ställe i socknen.

Efter ingången rapport om sjukdomsfallen i Kolbäcks och Svedvi, förklarade Konungens Befallningshafvande desse socknar äfvensom Berg för smittade, och de öfrige socknarna inom Strömsholms fögderi för smitta misstänkte. De första husen der sjukdomsfall förekommo blefvo genast spärrade, hvilken åtgärd dock efter 4 dagar åter upphörde emedan sjukdomen det oaktadt ytterligare utbredde sig och spärrningen alltså befanns vara alldeles ändamålslös. I följd af den erfarenhet som här vunnits uppgifvas spärrningar hafva förlorat allt förtroende i orten.

38. *Svedvi socken* **).

Några åtgärder till skydd för smitta voro icke vidtagne, endast medikamenter hemtagne och distriktsvis utdelade, sköterskor stadde. Väderleken torr och varm. Helsotillståndet godt; ingen klagan öfver magplågor före sjukdomens utbrott.

Den 30 Sept. insjuknade vid torpet Stora Ålsättra, nära kanalarbetarestationen, en från Frösvi egor ankommen kringvandrare, C. E. Carlsson, och dog följande dag. Sedermera förekommo under följande dagar af September månad enstaka sjukdomsfall dels vid Hallsta, Fjellsta, Wahlsta, Westertuna i denna socken, dels ock hos dit anlände sjömän och lösdrifvare, hvarefter i October ytterligare ett enstaka sjukdomsfall inträffade d. 30:de i Lycketorp och slutligen i November d. 13 ett i Nibble. På hvarje ställe der sjukdomen förekommit har icke mer än en person i samma hus insjuknat. Inalles hafva förekommit 13 sjukdomsfall af hvilka 7 medfört döden. Några fullständigare uppgifter om dessa sjukdomsfall hafva ej erhållits. Af de insjuknade voro 9 män och 4 qvinnor af hvilka 5 af de förra och 2 af de sednare dogo. Ett sjukhus ordnades äfven i en stuga på Svedvistranden vid Ålsättra arbetsstation, der 3 sjuke från kanalskutorna erhållit vård, deribland en aflidit. De öfriga vårdades i sina hem. Läkarebiträde erhölls af den vid Strömsholm anställde läkaren. Någon spärrning af hus hade icke egt rum och någon erfarenhet om nyttan deraf icke vunnen.

39. *Bergs socken* ***).

Folket varnades från umgänge med smittade personer och uppmanades till iakttagande af snygghet och ordentlighet, och tillsyn distriktsvis var äfven här anordnad; någon spärrning ägde

*) Enligt Länsman *N. G. Ecks* rapport till Landshöfdingen, öfver anställd undersökning om kolerans uppkomst vid Frösvi.

**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *G. A. Johansson.*

***) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *J. E. Söderberg.*

ägde ej rum. Luften var qvalmig och varm; helsotillståndet godt före sjukdomens utbrott. I Sundhetsnämdens berättelse härifrån heter det endast: »Någon serskild journal är här icke förd och medhanns icke. 22 personer voro sjuka och sängliggande, deraf blott 2:ne qvinnor dogo. Pastor som personligen besökte de sjuke emedan ingen annan vågade det, var upptagen af sjukvården och ansåg nödigare att rädda menniskolif än att föra journal. Sällan insjuknade mer än en person i samma hus. Ingen läkare ansågs nödig, när pastor ombesörjde sjukvården. I September samt till och med October visade sig koleran här. Alla de sjuke voro af arbetsklassen. Innan sjukdomen utbröt var jorden af hettan uttorkad, vattnet i källor, brunnar och bäckar hade vidrig lukt och smaken var icke ren och frisk, ej heller visade det sig rent och klart utan grumligt. Året 1852 under sommaren hade mycken likhet med 1853 ty när hettan då upphörde med det ymnigt fallande regnet uppkom genast i Bergs socken en så allmän kolerin att ingen derifrån var fri.»

I afseende på anledningen till sjukdomens uppkomst yttras endast att »spridda sjukdomsfall yppades här och der isynnerhet hos dem som varit i beröring med Kolbecks socken.»

40. *Ramnäs socken* *).

Härifrån äro liksom från nästföregående socken endast helt ofullständiga uppgifter meddelade:

Sundhetsnämnden hade meddelat varningar och vidtagit samma förberedande åtgärder som i ofvannämnde församlingar; ingen spärrning. Den 8 September insjuknade en 50 års gammal skeppare på en kanaljakt och sedermera inträffade sporadiska sjukdomsfall efterhand till ett antal af 22 nemligen 12 män och 10 qvinnor hvaribland 14 döde. Deraf voro under 15 år 1, medelåldrige 17 och ålderstigne 4. Utaf de aflidne uppgifvas 11 hafva varit å sjukhus vårdade men någon uppgift om sjukvårdens organisation har ej blifvit meddelad. Af sjukvårdarne dogo 2 qvinnor.

41. *Sura socken* **).

Sundhetsnämnden hade vidtagit samma anordning som i öfriga socknar inom häradet.

Den 9 Sept. insjuknade kanalarbetaren Olof Larsson 41 år gammal, begifven på fylleri; derefter den 12 och 13 ytterligare tvenne kanalarbetare och samma dag hammarsmeden Hedbergs dotter vid Surahammar hvarefter sjukdomen fortfor att med enstaka sjukdomsfall visa sig inom socknen till den 20 October, under hvilken tid inalles insjuknade 21 personer nemligen 12 män och 9 qvinnor af hvilka 13 afledo. Af de insjuknade voro 4 från främmande ort. I anseende till åldern voro barn 5 insjuknade, 3 döde, medelåldrige 10 insjuknade, 5 döde, ålderstigne 6 insjuknade, 5 döde. Af de döde hade 4 vårdats på sjukhus. De som vårdade de sjuke märktes icke mera blottställde för sjukdomen. Sjukvården bestriddes af extra läkare. Någon spärrning af hus användes ej. Den först insjuknade anses hafva ådragit sig sjukdomen genom beröring med kanalskeppare.

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *C. Malmström.*
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *J. P. Holmèen.*

42. *Säby socken* *).

Samma varningar och anordningar som i öfriga socknar i häradet.

Den 11 Sept. insjuknade fouriren Dahl ett par dygn efter det han till sig hemtat en dotterson från Kolbeck hvars far nyss aflidit i kolera, och dog den 13. Något mer sjukdomsfall inträffade ej. Sjuksköterskan och de som biträdde vid likets läggande i kista och bärande till grafven erhöllo af församlingen dagspenning under 10 dygn efter begrafningen mot det de frivilligt höllo sig hemma under denna tid. Om spärrning yttras: »Församlingen har ej någon egen erfarenhet om spärrning men hyser dock intet förtroende för dylika åtgärder för att döma af hvad vi 1834 erforo, då här i orten spärrades rätt alfvarsamt.»

43. *Munktorps socken* **).

Här var ingen spärrning vidtagen men beslut fattadt att de personer som kommo från smittad ort och ämnade stanna i socknen, skulle undergå rening medelst rökning. För öfrigt voro de vanliga förberedande åtgärderna vidtagne och icke mindre än »19 kolerasjukhus» funnos inom församlingen med 1 à 2 sjuksköterskor för hvarje i händelse af behof.

Endast ett sjukdomsfall inträffade, nemligen kringvandrande pigan Stina Andersdotter från Kopparbergs län (Jerna socken), som ankom hit den 13 Sept. från Kolbecks socken och insjuknade dagen derpå samt dog den 15 s. m.

c) Norbergs härad.

44. *Westanforss socken* ***).

Redan i slutet af Augusti var Sundhetsnämnd ordnad, sjukhus och sjukvårdspersonal utsedd, läkaresällskapets underrättelse utdelad, tillsyningsmän utsedde med uppdrag att rotvis tillse renlighet i bostäderna. Några anstalter för spärrning voro ej vidtagne. Men då den 6 Sept. anmäldes att ett fartyg från Ålsättra ankommit till sluss-stationen vid Westanforss bruk med skepparen sjuk i misstänkta symptomer, så hindrades folkets landstigning och fartyget återsändes ¼ mil från bruket att kasta ankar vid Storön, en holme i sjön Aspen, der karantänplats bildades. På motsatta landet fanns nemligen vid Skeppmora en enstaka byggning, som förut var ordnad till sjukhus, och Sundhetsnämnden ämnade låta alla ankommande fartyg der genomgå karantän. Men denna åtgärd öfverklagades från Smedjebacken hos Landshöfdingen och i följd deraf upphäfdes karantänen redan den 11 Sept. så att passagen genom kanalen till Smedjebacken blef fri och de genom kanalen passerande voro endast förbudne att gå i land.

Väderleken var både före och under sjukdomens gång på stället vacker. Helsotillståndet förut till och med ovanligt friskt.

Den 6 Sept. ankom å ofvannämnde fartyg skepparen Engberg sjuk i kolerasymptomer, intogs å Skeppmora sjukhus och tillfrisknade. Samma dag ankom sjuk å ett annat

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *P. M. v. Unge* och *D. Erlandsson.*
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *J. G. Wahlström.*
***) Enligt uppgift af Bergslagsläkaren *C. R. Senell* och å Sundhetsnämndens vägnar af *H. Sandberg.*

likaledes från Kolbecksleden till Westanforss anländt fartyg, skepparen Janson, och dog ombord vid Storön. Den 7 insjuknade matrosen Johansson och afled den 9 å Skeppmora sjukhus. Den 8 och 10 insjuknade ytterligare 2:ne sjömän hvilka intogos å samma sjukhus; den ena afled, den andre tillfrisknade. Derefter inträffade äfven på landet utefter kanalen som genomskär Fagersta, Sembla och Westanforss bruksegendomar flere sjukdomsfall och sjukdomens dagliga förhållande blef följande:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Sept. 1:a veckan.	6	2		—	
	7	1		1	
	8	1		—	
	9	—		1	
	10	1		—	
	11*	—		1	
	12	5	10	—	3
2:a veckan.	13	3		—	
	14	2		1	
	15	8		3	
	16	3		3	
	17	5		2	
	18*	2		—	
	19	3	26	2	11
3:e veckan.	20	3		—	
	21	—		1	
	22	—		1	
	23	2		1	
	24	—		1	
	25*	1		—	
	26	—	6	2	6
4:e veckan.	27	1		—	
	28	—		1	
	29	—		—	
	30	3		—	
Oct.	1	2		1	
	2*	—		—	
	3	1	7	—	2
Transport		49	—	22	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Transport		49	—	22	—
Oct. 5:e veckan.	4	1		1	
	5	—		1	
	6	1		1	
	7	—		—	
	8	—		—	
	9*	—		—	
	10	—	2	—	3
6:e veckan.	11	—		—	
	12	—		—	
	13	—		—	
	14	2		—	
	15	2		—	
	16*	3		—	
	17	—	7	1	1
7:e veckan.	18	—		1	
	19	1		1	
	20	—		1	
	21	—		—	
	22	—		—	
	23*	—		—	
	24	—	1	—	3
	25	—		—	
	26	—		—	
	27	—		—	
	28	—		—	
	29	—		1	
Summa		59	—	30	—

I utbildad kolera insjuknade alltså under tiden från den 6 Sept. till den 29 October eller under 53 dagar tillsammans 59 personer hvaraf 30 dogo. Utom dessa uppgifvas 46 personer hafva insjuknat i koleraförbud samt flere med lindrigare illamående.

Af ofvannämnde sjukantal voro 43 män hvaraf 21 döda och 16 qvinnor hvaraf 9 döda. Med hänsyn till åldern voro 8 barn, 46 medelåldrige och 5 ålderstigne. Sjukdomen hade ej någon vidsträcktare utbredning utan höll sig mest utefter kanalen samt i On-

Westmanlands län.

sjö by ¾ mil derifrån. Ofta blefvo flere personer i samma hus angripne. De fleste sjukdomsfall inträffade nattetid.

Sjukvården besörjdes af Bergslagsläkaren D:r *Senell* något sednare biträdd af extra läkaren Candidat *Öhman*. Inom socknen voro 5 sjukhus använde, nemligen:

Å Skeppmora	sjukhus	intagne	12,	döde	7.
Norrby	»	»	11,	»	6.
Semla	»	»	16,	»	7.
Westanforss	»	»	4,	»	3.
Hedkäna	»	»	1,	»	—
Onsjö	»	»	10,	»	6.
Summa	insjuknade		54,	döde	29.

De öfrige vårdades i sina hem.

Af sjukvårdsbetjeningen, tillsammans utgörande 15 personer, insjuknade 3 och afled 1.

Då intet kolerafall utom bland det från kolerasmittad ort ankommande sjöfolket inträffade så länge den i början anordnade karantänen yppades, och först efter den 11 då denna karantän upphäfdes, sjukdomsfall inträffade bland ortens befolkning så väl vid Fagersta som Semla, »anser sig Sundhetsnämnden kunna bestämdt sluta, att fortsättning af en noggrann spärrning kunnat förekomma sjukdomens utspridande härstädes.» Äfven efter karantänens upphäfvande hade Sundhetsnämnden visserligen förbjudit sjöfolkets landstigning under passagen genom kanalen, men emedan just då flere fartyg hade samlats och en mängd sluss-stationer finnas just vid Westanforss, Fagersta och Semla bruk, hvilka ej få passeras efter kl. 9 på aftonen, så måste åtskilliga fartyg blifva i kanalen qvarliggande under nätterna och hade då enligt berättelse matroser gjort besök i land.

Någon spärrning af enskilda hus försöktes ej.

d) Tuhundra härad.

45. *Westerås stad* *).

Skyddsåtgärder medelst spärrning mot sjukdomens införande ifrågasattes väl vid underrättelsen om kolerans utbrott i hufvudstaden, men projektet förkastades genast såsom »outförbart och gagnlöst.» Sundhetsnämnden uti hvilken Provinciallläkaren var ordförande, vidtog deremot redan från början af Augusti månad den åtgärd att dagligen besöka hvarje gård i staden för att undanrödja nöden, lättjan och osnyggheten och samboendet af alltför många personer i samma rum; således att hvarhelst flera än 4 personer bebodde ett och samma medelstora boningsrum, utflyttades de öfverflödiga och rum bereddes dem på andra ställen der utrymmet medgaf deras inhysande. All orenlighet inom husen och på gårdarna bortskaffades ovilkorligen på den enskildes bekostnad eller på kommunens. Varm mat utdelades dagligen till behöfvande så väl före som efter farsotens utbrott. Arbets-

*) Enligt berättelse af Provinciallläkaren *J. Widberg*.

förtjenst bereddes personer af arbetsklassen, som sjelfve icke förmådde att förskaffa sig arbete. Så snart under dessa dagliga besök någon sjuk upptäcktes, anmäldes han genast till erhållande af behörig läkarevård. Med dessa dagliga besök i husen fortsatte Sundhetsnämnden oafbrutet äfven under farsotens hela duration och det anses otvifvelaktigt att dessa åtgärder i väsendtlig mån bidragit till farsotens relativt skonsamma framfart på stället. *Westmanlands län.*

Kolerasjukhus med fullständig utredning för 25 sängar iordningställdes redan första dagarne af Augusti månad. Vid samma tid anskaffades äfven passande lokal för Sundhetsbyrå, och instruktion uppgjordes för dervid tjenstgörande personer. Sjukhusbetjening, sjuk- och likbärare antogos vid samma tid, äfvensom ett så stort antal sjuksköterskor, att de sjukes vård äfven i enskilda hus skulle af dem kunna bestridas.

Efter en ovanligt varm och torr sommar inträffade närmast före farsotens utbrott en kall och fuktig väderlek som fortfor till farsotens slut. Helsotillståndet hade med undantag för frossor, under sommaren varit godt; men under sednare hälften af Augusti blefvo derjemte magplågor och diarrheer serdeles allmänna.

Under September månad inträffade 5 enstaka sjukdomsfall af kolera, nemligen:

Den 8 Sept. anträffades förre brandvaktskorporalen Mellqvist, 48 år gammal, stor bränvinssupare och saknande egen bostad, liggande på en vind sjuk i norra qvarteret, samt dog följande dag i utbildad kolera. Han hade förut icke haft gemenskap hvarken med någon kolerasjuk eller något för kolera misstänkt. Den 18 Sept. insjuknade arbetskarlen Östlund, 48 år gammal, och afled följande dag i utbildad kolera. Han hade flera dagar förut varit sysselsatt i Rytterns socken med upphemtning af sjöfoder, derunder han ådragit sig förkylning, men hade icke varit i beröring med förutnämnde Mellqvist eller någon annan kolerasjuk. Den 26 Sept. sjuknade pigan Sandberg, 40 år gammal, och afled samma dag. Det är okändt om hon förut haft förebådande symptomer eller varit i beröring med de förut insjuknade. Den 29 Sept. insjuknade och afled pigan Dahlin, 40 år gammal, boende i samma rum som den förra. Den 30 anmäldes pigan Nyström, 30 år gammal, sjuk och afled samma dag liksom alla de förutnämnde i utbildad kolera. I anseende till ämnad afflyttning från orten hade hon lemnat sin förra boning och i följd deraf flera dagar och nätter i stark storm och köld nödgats ligga ombord på det fartyg hvarpå hon skulle afresa. Hon hade ej varit i beröring med hvarken kolerasmittade personer eller effekter.

Emedan de första sjukdomsfallen inträffat med flere dagars mellantid, så ansågo stadens läkare dem icke innefatta tillräckligt bevis på närvaro af epidemisk kolera, men sedan sjukdomsfallen i slutet af månaden blifvit tätare ansågs sjukdomen då hafva stegrats till farsot i följd hvaraf staden den 1 Oct. förklarades smittad.

Westmanlands län.

Sjukdomens dagliga förhållande efter denna tid inhemtas af följande tablå:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Sept.	8—17	1		1	
	18—25	1		1	
	26—28	1	5	1	5
	29	1		1	
	30	1		1	
Oct.	1	3		2	
	2*	8		2	
	3	7		2	
	4	5		—	
	5	3		—	
	6	1		1	
	7	5	32	1	8
	8	5		1	
	9*	4		1	
	10	7		1	
	11	9		2	
	12	5		5	
	13	5		1	
	14	4	39	4	15
	15	4		2	
	16*	11		2	
	17	13		3	
	18	10		4	
	19	11		6	
	20	8		3	
	21	10	67	1	21
	22	9		7	
	23*	14		8	
	24	7		1	
	25	11		1	
	26	6		5	
	27	6		1	
	28	9	62	2	25
	Transport	205	—	74	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transport	205	—	74	—
Oct.	29	13		5	
	30*	7		4	
	31	10		—	
Nov.	1	15		3	
	2	14		3	
	3	7		2	
	4	7	73	—	17
	5	11		2	
	6*	7		1	
	7	4		1	
	8	5		2	
	9	5		2	
	10	4		3	
	11	2	38	1	12
	12	2		—	
	13*	2		1	
	14	4		—	
	15	3		1	
	16	1		—	
	17	—		—	
	18	1	13	1	3
	19	3		—	
	20*	2		—	
	21	1		—	
	22	4		—	
	23	1		—	
	Summa	340	—	106	—

Från den 8 Sept. till den 23 Nov., under en tid af 76 dagar, hafva alltså 340 personer insjuknat och 106 aflidit. Under Sept. månad inträffade endast enstaka sjukdomsfall med flere dagars mellanskof, men under första veckan af Oct. ökades sjukdomen med 32 hvaraf 8 döde, andra veckan 39 sjukdomsfall med 15 döde, tredje veckan 67 sjukdomsfall med 21 döde, fjerde veckan 62 sjukdomsfall med 25 döde och i femte veckan hade sjukantalet uppgått till 73, likväl endast med till 17 minskadt dödsantal hvarefter sjukdomen synbart aftog och sedan det sista dödsfallet inträffat den 18 Nov. följde ännu 11 sjukdomsfall dock utan dödsfall. Staden förklarades fri den 5 December.

I den uppgifna sjuksumman äro likväl äfven inräknade en mängd förebud »hvilka i sjukjournalen på Sundhetsbyrån icke skiljdes från sjukdomsfallen af utbildad kolera. Men efter serskildt gjorda öfverslag anses sjukdomsfallen af utbildad kolera hafva varit 175 à 180». Talrika fall af magplågor och diarrhe förekommo dessutom, äfvensom frossor funnos såväl under som närmast efter farsoten.

I afseende på olika kön voro

af mankön	insjuknade	174	döde	60
af qvinkön	»	166	»	46

I afseende på åldern voro

insjuknade barn	55	deraf döde		15
medelåldrige	206	»	»	54
ålderstigne	79	»	»	37

Den yngsta af sjukdomen angripne uppgifves hafva varit 9 månader, den äldste 90 år.

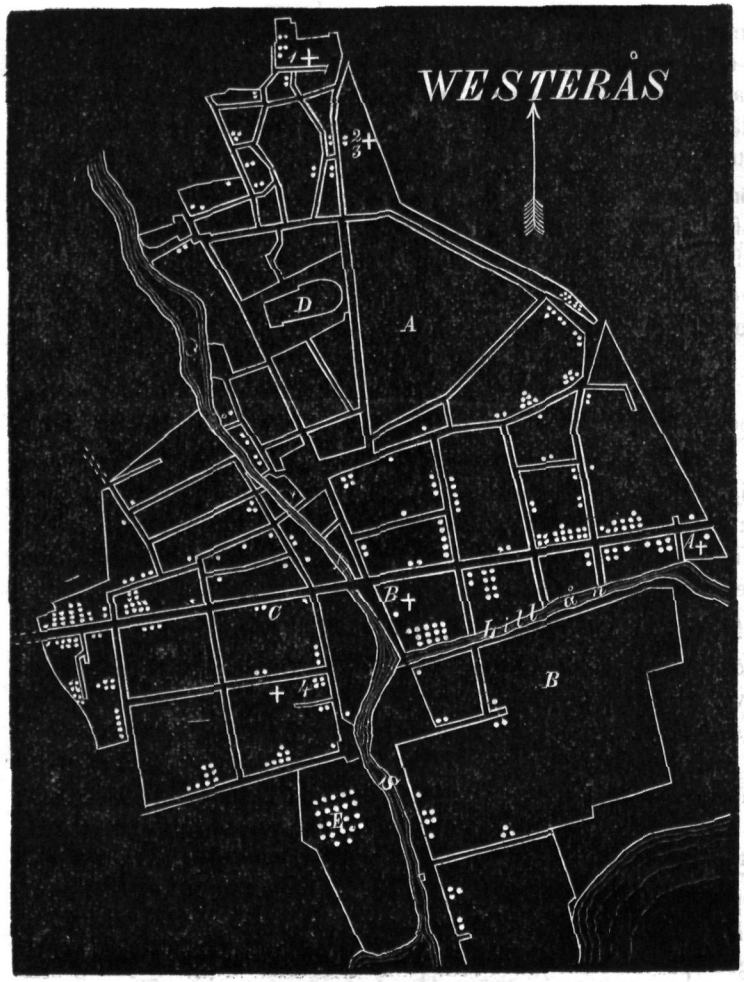
Sjukdomens symptomer voro i allmänhet vattenaktigt diarrhe, våldsamma kräkningar, smärta i maggropen, osläcklig törst, mer och mindre häftig kramp, klibbig svett, marmorkyla, hämmad urinafsöndring, ytterlig kraftlöshet med collapsus och allmän cyanos. Sällan skedde insjuknandet utan föregången rubbning i underlifvets förrättningar; i de flesta fall föregicks sjukdomen af en eller flere dagars lindrig diarrhe.

Lokala förhållandens inflytande på sjukdomens utbredning har varit serdeles märkbar.

»Westerås med en befolkning af 4,027 personer är till större delen belägen på låg och sank uppgrundning i Svartåns floddal vid utloppet i Mälaren och till en mindre del på sluttningen af de bergshöjder som omgifva floddalen. Den är indelad i 3 qvarter hvardera med nära nog lika stor folkmängd, dock i olika antal boningar, nemligen *norra qvarteret* med 1,341 invånare i 100 gårdar, *vestra qvarteret* med 1,333 invånare i 122 gårdar och det *södra qvarteret* med 1,353 invånare i 129 gårdar, utgörande den del af norra qvarteret som till det mesta bebos af de fattige, högsta delen af staden.

Sjukdomen som först yppats i norra qvarteret utbredde sig visserligen efterhand till alla delar af staden, men höll sig dock mest i vestra och södra qvarteren. Osunda bostäder inverkade uppenbarligen på farsotens både intensitet och utbredning. Sjukligheten och dödligheten har icke allenast i de sumpigare belägna qvarteren af staden varit störst utan ock isynnerhet i de osundast belägna husen i dessa qvarter; och i största antalet hus med sund belägenhet har intet enda sjukdomsfall inträffat. I några få gårdar der osnygghet och elände rådde samt der mycket folk var inhyst, var också de insjuknades antal störst.

Af norra qvarteret, 1,341 invånare,	insjuknade	65	döde	18
af vestra qvarteret, 1,333 invånare,	»	132	»	41
af södra qvarteret, 1,353 invånare,	»	130	»	43
utom staden på dess egor	»	13	»	4
Summa	insjuknade	340	döde	106.

Förklaring öfver tecknen:

A. Norra qvarteret: den öster om Svartån och norr om gamla torget samt derifrån österut fortgående stora smedsgatan, belägna stadsdelen.

B. Södra qvarteret: hela den öfriga öster om Svartån belägna stadsdelen.

C. Vestra qvarteret: allt vester om Svartån.

D. Domkyrkan.

E. Kongl. Slottet.

S Svartån.

A + Kolerasjukhuset.

B + Sundhetsbyrån.

1 + 2 + 3 + 4 + Första sjukdomsfallen, nemligen: *Östlund. Sandberg. Dahlin. Nyström.*

(*Mellqvist* saknade bostad.)

Hvita prickar utvisa kolerasjukdomsfall.

I 31	hus af norra qvarterets	100	hus insjuknade	65	dogo 18
i 50	hus af vestra qvarterets	122	hus »	132	» 41
i 52	hus af södra qvarterets	129	hus »	130	» 43
på stadens utegor			»	13	» 4.

Ofta insjuknade flere personer inom samma hus, men i de fleste fall t. ex. i 53 hus insjuknade blott en enda, i 46 hus blott 2 personer i hvardera o. s. v. såsom följande öfversigt utvisar, nemligen:

i	218	hus	insjuknade	ingen	Transport i	345	hus	insjuknade 21
i	53	hus	»	1	i	2	hus	» 7
i	46	hus	»	2	i	1	hus	» 8
i	11	hus	»	3	i	1	hus	» 11
i	7	hus	»	4	i	1	hus	» 13
i	6	hus	»	5	i	1	hus	» 21
i	4	hus	»	6	i	uthus		» 13
Transport i	345	hus	insjuknade	21	Summa i	351	hus	insjuknade 340

och i afseende på dödsfallen visar sig att:

i	288	hus	dog	ingen	Transport i	349	hus	dogo 88
i	41	hus	»	1	i	1	hus	» 6
i	15	hus	»	2	i	1	hus	» 8
i	3	hus	»	3	i	uthus		» 4
i	2	hus	»	4	Summa i	351	hus	dogo 106
Transport i	349	hus	dogo	88				

Med ett och annat undantag skördade koleran sina offer nästan uteslutande bland armodets barn och arbetsklassen. Med hänsyn till yrken voro:

Af arbetsklassen med egen bostad . . .	insjuknade	141	döde 57
» arrestanter	»	20	» 6
» handelsklassen	»	8	» —
» handtverksklassen	»	47	» 10
» sjömän	»	6	» —
» tjenstehjon	»	15	» 4
» obestämdt yrke	»	11	» 3
» ogifta qvinnor	»	37	» 11
» barn under 15 år	»	55	» 15
	Summa insjuknade	340	döde 106.

Att sjukdomen alltså företrädesvis angripit arbetsklassen med egen bostad och i vida högre grad än tjenstehjon i husbondes tjenst och kost, förklarar Provinciallläkaren *Widberg* af de förstnämndes ojemnförligt sämre och osundare bostäder och mindre ordentliga diet, men kanske hufvudsakligen af deras mindre vårdade och otillräckliga beklädnad, heldst förkylningar oftast kunnat spåras såsom orsak till sjukdomens utbrott. Bränvinets missbruk synes sällan eller aldrig hafva gifvit anledning till sjukdomens utbrott; men angreps af en eller annan orsak en drinkare af kolera, så var han också vanligtvis ohjelpligen förlorad.

Westmanlands län.

Beträffande sjukdomens intensitet, så uppgifves att

efter ½ dags sjukdom afledo . . .	30.		
» 1 dags » » . . .	36.	efter 6 dagars sjukdom afledo . . .	2.
» 2 dagars » » . . .	16.	» 7 dagars » » . . .	2.
» 3 dagars » » . . .	7.	» 8 dagars » » . . .	2.
» 4 dagars » » . . .	5.	» 10 dagars » » . . .	1.
» 5 dagars » » . . .	4.	» 14 dagars » » . . .	1.
Transport	98.	Summa	106.

De flesta sjukdomsfall inträffade efter midnatten.

Beträffande sjukdomens contagiösitet så anföres att större delen af de insjuknade icke varit i beröring med någon kolerasjuk och att högst få af dem insjuknade som i kraft af sina befattningar dagligen besökte och handterade de kolerasjuke och döde, så att desse icke mer än andre synas hafva varit blottställde för sjukdomen. Af läkarne insjuknade ingen; af sjukbetjeningen, hvilken i anseende till det stora antal sjuksköterskor som blifvit antaget att tjenstgöra i enskilde hus. utgjorde ej mindre än 67 personer, insjuknade endast 8, deraf 4 afledo, men, efter hvad som blifvit utrönt, hade alla dessa 8 personer flere dagar lidit af en genom förkylning ådragen diarrhe innan de anmälde sig till erhållande af läkarevård. Under farsotens fortgång besöktes staden liksom vanligt af kringliggande landsorts invånare utan att deraf röjdes den ringaste menliga inflytelse på de trafikerandes helsa.

Läkarevården bestriddes af Provinciallläkaren D:r *Widberg*, Stadsläkaren D:r *Altin* med biträde af sex extra läkare äfvensom underläkaren vid Länslasarettet.

Å stadens kolerasjukhus vårdades 102 sjuke af hvilka 37 afledo. Öfrige 227 insjuknade erhöllo vård i sina egna hem, och dogo deraf 69.

I följd af farsoten hafva 28 qvinnor blifvit försatte i enkotillstånd och 100 barn, hvaraf 57 yngre och 43 något äldre förlorat sina föräldrar och i mer och mindre grad fallit fattigvården och den allmänna välgörenheten till last.

Någon spärrning af hus der sjukdomsfall inträffat, har icke blifvit vidtagen och i detta hänseende uppgifves: »att erfarenheten har visat att spärrning hvarken här år 1834 eller sedermera kunnat ändamålsenligt upprätthållas och derföre har den här på orten intet förtroende«.

46. *Lundby socken* *)

Någon spärrning föranstaltades ej, men utrymme bereddes på förhand för vård af sådana sjuka som ej kunde vårdas i egna hem, hvarjemte sköterskor och likbärare utsågos samt medikamenter hemtogos.

Endast 4 sjukdomsfall inträffade, nemligen d. 5 Nov. hos en 13 års flicka och d. 7 tvenne arbetskarlar vid Johannesbergs gård; af dessa dogo 2:ne. För öfrigt insjuknade

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Nerelius*.

endast en kringvandrande arbetskarl som dog i Hellby d. 21 Nov. Någon uppgift om anledningen till sjukdomens uppkomst hos de först insjuknade finnes icke anförd.

e) Norrbo härad.

47. *St. Ilians socken* *).

Ingen spärrning, endast af Sundhetsnämnden rotvis verkställd tillsyn å renlighet i bostäderne; för öfrigt vanliga förberedande anordningar. Före farsotens utbrott voro magplågor mycket gängse.

Den 7 Nov. insjuknade torparen Sundins son, 10 år gammal, på Wedbo egor, beläget afsides. I samma hus insjuknade och dogo följande dagar 2:ne yngre barn, och nästan samtidigt en 27 års gammal dräng vid Wedbo gård. Derefter timade ytterligare intill d. 20 Nov. några sjukdoms och dödsfall, dels i grannskapet af Wedbo dels i grannskapet af Westerås. Af 8 insjuknade, nemligen 5 män och 3 qvinnor, afledo 6, nemligen 5 män och 1 qvinna. Deraf voro barn 3, medelålders 2 och ålderstigne 3. Dessa sjukdomsfall inträffade endast på $\frac{1}{4}$ mils sträckning i ena roten af socknen vester om Svartån. Någon uppgift om anledningen till sjukdomens uppkomst finnes ej anförd. Det heter endast att torpet der första sjukdomsfallet inträffade är afsides beläget och anledning är ej att förmoda det den insjuknade varit i beröring med smittad person.

48. *Haraker socken* **).

Allmänna varningar och anvisningar till vård om helsan voro meddelade, läkemedel hemtagna, sköterskor antagna, 6 sjukhuslokaler äfvensom serskilde begrafningsplatser utsedde m. m., men ingen spärrning vidtagen. Väderleken var fuktig; magplågor här och der förekommande.

Den 6 Nov. insjuknade hemmansbrukaren Jan Jansson i Gullarbo, 65 år gammal, efter att kort förut hafva besökt Westerås och Ramnäs, och afled d. 12 i typhustillstånd. Något mer sjukdomsfall inträffade ej.

f) Siende härad.

49. *Badelunda socken* ***).

Vanliga förberedande åtgärder voro vidtagne medelst allmänna varningars meddelande, sjuksköterskors antagande m. m.

Den 17 Nov. insjuknade inom fattighuset soldatenkorna Tillberg och Lundin hvilka båda hemkommo sjuke från vandringar i bygden. Derefter sjuknade i samma hus d. 18 hustru Lindblad och ett 3 års gammalt barn, hvilket sistnämnde afled samma dag. Den 20 insjuknade på samma ställe de förras sköterska som hemfördes och tillfrisknade. In-

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *G. A. Gedda.*
**) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *Odelberg* och *Bergmark.*
***) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *G. Somander.*

Westmanlands län.

alles insjuknade 5 qvinnor af hvilka en dog. Något mer sjukdomsfall inträffade ej. Den först insjuknade qvinnan »anses hafva blifvit smittad under sitt vistande hos en af farsoten angripen qvinna, boende vid en egendom nära Westerås, enär hon vid hemkomsten befanns vara sjuk«.

50. *Ihrsta socken* *).

Vanliga förberedande åtgärder vidtagne. Spärrning ej föranstaltad, men för vägfarande var serskildt härberge anordnadt och beslöts att de personer som återkommit från smittadt ställe skulle, före beröring inom socken, rökas. Endast ett enda sjukdomsfall inträffade, d. 3 Oct. och hade dödlig utgång. Uppgift om stället saknas.

g) Öfvertjurbo härad.

51. *Tärna socken* **).

Vanliga förberedande åtgärder medelst sköterskors antagande, tillsyn distriktsvis, medicamenters hemtagning, råds utdelande m. m. voro vidtagne. Väderleken mild, helsotillståndet godt.

Gästgifvaren Anders Persson i Tärna by, 50 år gammal, hade d. 7 Nov. rest till Westerås och efter en veckas vistelse derstädes, mestadels på krogar, omsider af polisen blifvit återförd till sitt hem i Tärna; han insjuknade följande dag i diarrhe, hvarmed den 14 kramp tillkom och afled d. 15 i utbildad kolera. Huset utrymdet för 14 dagar, vädrades och röktes innan inflyttning åter tilläts. De personer som utgjort den dödas omgifning tillsades att 10 dygn undvika beröring med andra. Gästgifveriet förflyttades till annan gård. Den enda person som ytterligare hade någon känning af illamående var den dödes sköterska som dock snart blef återställd.

h) Yttertjurbo härad.

52. *Thortuna socken* ***).

Varningar och underrättelser till vård om helsan voro meddelade; inga spärrningar vidtagna. Väderleken mild och stadig, helsotillståndet godt; några diarrheer och magplågor förekommo dock.

Å Ekeby bys egor insjuknade d. 7 Oct. en medelåldrig mansperson och följande dagen en åldrig qvinna af hvilka den sistnämnda dog. Något ytterligare sjukdomsfall yppades ej.

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *E. I. v. Post.*
**) Enligt uppgift af Bergslagsläkaren *Kalén* och å Sundhetsnämndens vägnar af *J. O. Eriksson* i Gränbo.
***) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *J. G. Höglund.*

10) Upsala län.

Af länets städer vidtog Upsala spärrning så väl från landsidan som mot segelleden vid Mälaren. Spärrningen fortsattes till dess farsoten i hufvudstaden afstannat.

I Enköping vidtogs endast bevakning från sjösidan. Något sjukdomsfall af kolera har vid ingendera spärrningslinien yppats. Något serskildt sjukhus för sjöfarande vid segelleden har icke varit anskaffadt utan afsågs det i Stockholms län anlagda sjukhuset vid Skålgrund i närheten af Sigtuna, äfven för detta läns behof.

Apotheken i länet visiterades med hänsyn till kolera-läkemedel redan i Augusti månad. Utom i Willberga socken der en partiel epidemi af kolera yppats, hafva endast enstaka sjukdomsfall deraf förekommit, nemligen i 2:ne socknar af Upsala Provinciallläkaredistrikt och i 7 socknar af Enköpings distrikt äfvensom i Enköpings stad.

Kostnaderna för spärrnings- och koleraåtgärder uppgifves hafva uppgått till följande belopp, nemligen: i Upsala stad 5,712 R:dr 13 sk. 2 rst., hvaruti icke ingår kostnaden för af staden för längre tid tillbaka anskaffad sjukatterail uppskattad till 500 R:dr; i Enköpings stad 346 R:dr 10 sk., Summa 6,058 R:dr 23 sk. 2 rst. banko.

Till biträde vid sjukvården i länet anställdes någon tid Cand. *R. Schultz.*

År 1834 afledo i Upsala 35, Enköping 12 och i landsbygden 48 eller tillsamman i länet 95.

A) Upsala distrikt.

Efter erhållen underrättelse om kolerasjukdomens utbrott i hufvudstaden vidtog Upsala stad genast omsorgsfull spärrning såväl med bevakning vid tullarna som vid Flottsunds bro. Ingen resande tilläts uppehålla sig i staden utan behörigt sundhetsbevis att han ej på sednaste 10 dygn uppehållit sig å frisk ort. En karantänsanstalt ordnades vid Eklundshof i närheten af staden. En reparation vidtogs tillika å Flottsunds bro så att vägfarten här afbröts och alla från Stockholmssidan anlände resande måste passera genom Kungsängstull. Hästombyten anordnades utom staden. Ångbåtstrafiken med Stockholm afbröts till en början helt och hållet men öppnades åter något sednare, dock endast för varor, hvilka fingo emottagas vid Flottsund. Nödiga förberedelser för den händelse kolera skulle yppas företogos såväl i staden som i landsocknar. Väderleken var under sommaren och hösten varm och torr. Beträffande helsotillståndet så hade utom spridda fall af kopor på våren, förekommit frossor och ovanligt allmänt diarrhe. Sjukdomsfall af kolera yppades endast inom Tierp och Elfkarleby socknar.

a) Örbyhus härad.

53. *Elfkarleby socken* *).

Sundhetsnämndens ledamöter hade sig ålagdt att hvarje morgon besöka boningshusen i sin rote för tillsynen om helsotillstånd och snyggheten. Efter kolerans utbrott i Gefle inrättade kronofogden, på vederbörandes befallning, en rökningsanstalt invid länegränsen vid Harnäs för alla från Gefle kommande vägfarande. Medicamenter voro hemtagne och utdelade jemte föreskrift om deras bruk; sköterskor utsedde. Väderleken var vacker och helsotillståndet godt med undantag af några fall af frossa och magplågor.

Timmermannen Söderström i Gefle hade sedan hans hustru derstädes insjuknat i kolera och blifvit till sjukhus afförd, d. 31 Aug. med sin insjuknade, årsgamla, dotter begifvit sig till Thilboda gård i Gårdskär i Elfkarleby socken der barnet emottogs i vård af enkan Elfström med hvilken hon om nätterna låg i samma säng. Den 4 Sept. insjuknade bemälde enka i kolerasymptomer och afled d. 9:de. Den 7:de insjuknade närboende bonden Sandbergs hustru, som biträdt vid den förras sjukvård, och afled d. 11:te. Den 10 insjuknade ytterligare hennes man i enahanda symptomer och afled d. 11:te. Den efter dödsfallen till stället anlände läkaren D:r *Lokrants* från Söderforss, som fann liken hafva mörk färg, sammanfallet ansigte, djupt insjunkna ögon och blåsvarta naglar, förklarade sjukdomen hafva varit elakartad kolera. Inalles insjuknade från d. 4 till d. 12 Sept. 3, alla döda, nemligen 1 man och 2 qvinnor, af hvilka 2 medelåldrige och en ålderstigen. Byn hölls under 12 dygn spärrad från den öfriga socknen medelst vakt. Något vidare sjukdomsfall inträffade hvarken inom eller utom byn.

54. *Tierps socken* **).

Socknen var indelad i 19 sundhetsdistrikter med en ordningsman för hvarje för tillsyn af snygghet i boningar och gårdar. I enlighet med Läkaresällskapets underrättelser som i socknen utdelades, voro varningar till försigtighet om helsan meddelade. Vid Stynsbergs gård erhöll arbetspersonalen och tjenstfolket alltifrån d. 21 Aug. till medlet af Dec. hvarje morgon beska droppar. »Kopparplåtar på magen begagnades äfven«. Väderleken, som på hösten varit utmärkt mild, var före sjukdomens utbrott dimmig och fuktig, helsotillståndet i allmänhet godt med undantag af magplågor som öfverklagades.

Den 15 Oct. insjuknade i kolerasymptomer torparen Nils Erssons hustru i Åsby (under Stynsberg), 48 år gammal, och afled d. 17 Oct. Den 17 insjuknade dess dotter Lena, 14 år gammal, men tillfrisknade efter 9 dagars sjukdom. Den 19 insjuknade i ett annat rum under samma tak, drängen Per Larsson, 41 år gammal, som begaf sig till sitt hem Fintorpet, ett stycke från Åsbo, der han tillfrisknade efter 12 dygns sjukdom. Den 20 insjuknade i förutnämnda Åsbo, Nils Erssons 70 år gamla mor och afled d. 22. Hon hade efter matmodrens död ditkommit att biträda i huset. Den 23 Oct. insjuknade i

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *P. Hedenberg* och rapporter af D:r *Lokrants*.

**) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *C. F. Hjerpe*, Provincial-läkaren *Schultz* och Extra Läkaren Cand. *R. Schultz*.

Fintorpet Per Larssons hustru som tillfrisknade efter 13 dagars sjukdom. I detta torp bodde i ett större rum 12 personer, och i ett mindre 4, ibland hvilka likväl endast 4 sjukdomsfall inträffade, af hvilka 2 medförde döden. Sjukdomsfallen visade följande ordning:

Oct. d.	15	insjuknade	1	död	—	Transport	insjuknade	6	död 2
	17	»	—	»	1	Oct. d.	25	»	— » 1
	18	»	1	»	—		26	»	1 » —
	19	»	1	»	—		27	»	— » 1
	20	»	1	»	—		28	»	1 » —
	22	»	—	»	1		30	»	1 » —
	23	»	1	»	—		31	»	— » 1
	24	»	1	»	—	Nov. d.	1	»	1 » —
		Transport	6		2			Summa	10 5

Dessutom inträffade 5 anmärkta fall af förebud, hvaraf 2 vid herrgården, som dock snart öfvergingo till helsa, och flerstädes i socknen förekommo mindre illamående af magplågor. Från d. 15 Oct. till d. 1 Nov. inträffade alltså 10 sjukdomsfall af hvilka 5 medfört döden. De tillfrisknade hade mestadels endast haft förebud och endast ett enda fall af utbildad kolera slutade med långsam tillfriskning. Af de insjuknade voro 1 man, 9 qvinnor och de döda alla qvinnor. Med hänsyn till åldern voro 3 barn, 3 medelåldrige och 4 ålderstigne, och af de döde 1 barn och 4 ålderstigne. Utom torpen Åsby N:o 2 och Fintorpet yppades ej något sjukdomsfall af kolera.

Anmärkes bör att mangårdarna vid N:o 1 och N:o 2 Åsbo äro sammanbygdda under samma taklag och bebodde af serskilda hushåll samt att ehuru sjukdomen utbröt i byggningens ena hälft, hos torparen Nils Ersson, der flere personer insjuknade och afledo, förmärktes inom den i samma byggnings andra hälft boende torparen Lars Perssons hushåll, bestående af 5 personer, icke ens det ringaste förebud till farsoten, ehuruväl snyggheten i denna boning mindre noga iakttogs än hos grannen. Men de undveko sorgfälligt all beröring med dennes husfolk, utom Lars Perssons dräng som insjuknade vid gården och begaf sig till Fintorpet der hans hustru och barn voro inhyste. Hos de personer från andra aflägsna torp som biträdt med begrafningarna yppades intet sjukdomsfall. Läkarevården erhölls först från Söderforss och sjukdomen ansågs i början endast för »puken«. Först efter 2:dra dödsfallet d. 22 Oct. förklarade läkaren sjukdomsförhållandet vara *misstänkt* hvadan all gemenskap med öfriga delar af socknen förbjöds, och båda torpen spärrades. Efter Provinciallläkarens ankomst d. 30 Oct. förklarades båda torpen *smittade* af kolera och hela Stynsbergs område för kolera *misstänkt* och säker bevakning anordnades å körvägar och gångstigar intilldess stället d. 17 Nov. kunde förklaras fritt. På portarna till torpen uppsattes målade lappar med ordet »Kolera«. En extra läkare, Cand. *Schultz* anställdes från d. 28 Oct. på stället.

Rörande orsaken till farsotens uppkomst i Åsbo uppgifves: att sonen i huset hade besökt Gefle derifrån han hemkom d. 8 Oct. Han hade i Gefle varit illamående af kräkning som förmodades härröra af dryckenskap. Under hemvägen och efter återkomsten

Upsala län. hem förblef han frisk. Sannolikare anses att sjukdomens utbrott härrört deraf att en vandrande gesäll från Gefle som efter att vid herrgården hafva fått mat, begifvit sig till Åsbo torp der han d. 14 fått qvarstanna i Nils Erssons stuga. Likväl hade hos honom icke någon sjukdom blifvit anmärkt. Torparens hustru hade visat stor oro och farhåga för smitta och derefter d. 15:de insjuknat. Under farsotens härjande i Gefle efter d. 4 Oct. besöktes denna stad ofta, nära nog som vanligt från Tierp och flere angränsande socknar, utan att sjukdomsfall någorstädes yppades.

Beträffande spärrningar svaras: »om icke befolkningen å de smittade ställena noga och med alfvar afhållits från beröring med andra personer, så hade troligen smittan angripit personer på andra ställen i grannskapet«.

B) Enköpings Provincialläkare distrikt*).

I allmänhet hafva i socknarna på förhand medicamenter varit anskaffade jemte anvisningar för deras bruk, sköterskor utsedde och der och hvar äfven nödfallslokal för möjligen behöfligt sjukhus. På några ställen har man försökt spärrning från sjösidan och der och hvar hafva äfven förbud med åsatte viten mot landväga besök i smittad ort varit meddelade, hvilka dock icke serdeles blifvit åtlydde.

Väderleken var under sommaren serdeles torr så att mycket strandmark och dyor blifvit blottade från vatten. Frossor hafva hela året, äfven under koleratiden, varit talrika och diarrheer hafva isynnerhet under Augusti och September, varit häftiga och krampartade ehuru de icke i någon serdeles talrikhet blifvit anmälde.

Första sjukdomsfallet af kolera inträffade d. 2 Sept. hos en man från Willberga under hemfärd från Stockholm, det sista dödsfallet d. 18 Dec. hos en afskedad soldat i Kallmar, likaledes efter besök i Stockholm. Under September månad yppades sjukdomsfall endast i Willberga och ett misstänkt i Lislena. Under October månad i Kulla socken, Enköpings stad, Kungshusby och Grans socknar, i November i Weckholm och Wallby samt under December i Kallmar. Alla dessa ställen hemsöktes endast af några få sjukdomsfall hvardera, inskränkte inom ett eller några hus. Inalles hafva under denna tid af 107 dagar insjuknat 36 personer af hvilka 31 aflidit. Största sjukantalet var i Willberga, der af 11 sjuke 8 afledo och dernäst i Gran der 6 sjuka afledo. På de fleste ställen har man härledt sjukdomens uppkomst från besök i kolerasjuk ort eller besök af personer derifrån. Flere hafva också insjuknat under eller efter resor från städerna. I några få fall är uppkomsten outredd.

I de flesta fall hafva husen der sjukdomsfall förekommit blifvit spärrade och tillträde endast lemnats åt läkaren. Lifsförnödenheter för de inspärrade hafva aflemnats utanför husen och af sköterskorna, som äfven hållits inspärrade, blifvit afhemtade. Serskilde likförare hafva afhemtat liken.

a) Trögds

*) Enligt Provincialläkaren *Stieglers* Berättelse.

a) Trögds härad.

55. *Enköpings stad* *).

Från d. 7 Sept. till d. 8 Oct. fingo fartyg och med dem följaktige personer som anlände från kolerasmittad ort, icke uppkomma till staden förr än 5 dygn passerat efter afresan från det sjuka stället, för hvilket ändamål bevakning var anställd vid bestämdt ställe nära inloppet till ån. Från landsidan var kommunikationen fullkomligt fri så väl med hufvudstaden som Westerås. Efter det sjukdomen utbrutit i Stockholm apterades stadens fattighus till kolerasjukhus och sköterskor samt bärare antogos. Väderleken var i allmänhet varm och torr.

Redan under sednare hälften af Juli och sedermera visade sig då och då i staden och dess grannskap svåra diarrheer och kolerinartade sjukdomsfall. Den 9 Oct. insjuknade snickarehustrun Grundin i kolera och afled efter 14 timmars sjukdom. Den 15 Oct. insjuknade pigan Greta Ersdotter och afled efter 10 timmar samt d. 16 sköterskan Bjurling, alla i samma gård. Den 19 Oct. insjuknade enkan Lundholm som bodde långt ifrån det smittade huset, hvarmed hon ej haft någon beröring, och afled efter 22 timmars sjukdom. Sedermera inträffade intet sjukdomsfall af kolera, endast lindriga förebud intill d. 27 Nov. då bondhustrun Högberg från Sparsättra socken, insjuknade i staden straxt efter ankomsten från Stockholm och afled efter 20 timmars sjukdom, hvarefter något vidare sjukdomsfall ej afhördes. Från d. 9 Oct till d. 27 Nov. insjuknade alltså i utbildad kolera inalles 5 qvinnor, alla döda, alla medelåldrige. Af dessa voro 2:ne intagne å härvarande sjukhus. Dessutom förekommo fortfarande mindre illamåenden af magplågor ganska talrikt. De båda hus der sjukdomsfallen inträffade spärrades. Af sjukvårdspersonalen sjuknade och dog en. Sjukdomsfallen inträffade nattetid. Den först insjuknade hustru Grundin hade icke haft någon beröring med kolerasmittad ort eller person. Såsom möjlig anledning uppgifves att hon tvättat kläder åt sin måg, skepparen Westrand, som kort förut ankommit från Stockholm. Dock hade denne icke varit sjuk. Bemälde hustru uppgifves hafva ständigt varit sjuklig och ofta plågad af diarrhe.

56. *Willberga socken* **).

Några serskilda skyddsåtgärder voro ej på förhand vidtagne. Väderleken varm och torr; helsotillståndet godt; inga magplågor gängse.

Fördelsbonden Erik Jansson i Grillby som d. 28 Aug. på en skuta från Löth socken begifvit sig till Stockholm och der icke varit i beröring med kolerasjuk, men qvällen före hemresan d. 2 Sept., efter att förut varit upphettad, druckit ymnigt kallt vatten och sedermera legat på skutan under den ganska kalla natten och »frusit«, hade under hemresan fått diarrhe och kräkningar som fortfarit sedan han blifvit landsatt och d. 4

*) Enligt Berättelse af Stadsläkaren *Barck* och å Sundhetsnämndens vägnar af *H. Sundqvist.*
**) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *P. Borgenson.*

Upsala län. Sept. sjuk anländt till sitt hem der han d. 7 Sept. aflidit. Då kramp eller svårare plågor icke hade anmärkts, så hade man ej misstänkt sjukdomen vara kolera eller fästat synnerlig uppmärksamhet vid dödsfallet, helst E. Jansson var 70 år gammal, utan hade liket blifvit uppställdt i helgdagsstugan att begrafvas d. 14. Men påföljande lördag d. 10 Sept. insjuknade den aflidnes son Erik Ersson med diarrhe, kräkningar och kramp som den dagen derpå tillkallade läkaren fann vara kolera, med anledning hvaraf vederbörliga åtgärder vidtogos och folksamling vid den under dagens lopp förrättade begrafningen efter Erik Jansson förböds. Erik Ersson afled d. 18 i typhus. Den 11 insjuknade i utbildad kolera enkan Asplund från Lislena som ankommit till stället för att tillreda Janssons graföl, och dog följande dag. Samma dag insjuknade den först aflidnes enka och dog d. 14 hvarefter ytterligare några sjukdomsfall inträffade såsom följande öfversigt utvisar:

Sept. d.	2	insjuknade	1	döde	—
»	7	»	—	»	1
»	10	»	1	»	—
»	11	»	3	»	1
»	14	»	1	»	1
»	15	»	2	»	—
»	17	»	—	»	1
»	18	»	—	»	2
»	20	»	1	»	—
»	22	»	—	»	1
»	24	»	1	»	—
Oct. d.	1	»	1	»	—
»	2	»	—	»	1
		Summa insjuknade	11	döde	8.

Inalles från d. 2 Sept. till d. 2 Oct. insjuknade 11 hvaraf döde 8. Af dessa voro 6 män och 2 qvinnor hvaraf 4 medelåldrige och 4 ålderstigne.

I Erik Janssons hus, som hölls spärradt från d. 12 Sept. till 10 dygn efter sista sjukdomsfallet, insjuknade 9 och de öfrige 2:ne sjukdomsfallen inträffade i 2:ne stugor på byns egor. I det förstnämnda huset dogo alla med undantag af en piga som tillfrisknade och en dräng som förblef frisk från kolerasymptomer ehuru ständigt verksam med biträde åt de sjuke och döde. I svaren å framställde frågor anföres såsom anmärkningsvärdt »att han före kolerans utbrott ådragit sig gonorrhe hvarmed han under hela koleratiden var behäftad«. Utom Grillby afhördes ej något sjukdomsfall af kolera och blott några få personer besvärades af diarrhe. De sjuke besöktes af Provinciallläkaren. Tvenne vårdare afledo och en sköterska insjuknade men återställdes. »Spärrningar (af gården) kunde icke utan stor svårighet och dryg kostnad verkställas och upprätthållas och hade väl förtroende, dock icke allmänt och särdeles stort«.

57. *Wallby socken* *)

Enligt sockenstämmobeslut d. 11 Sept. skulle hvar och en från Stockholm ankommande person undergå 5 dygns karantän, hvilket beslut upphäfdes d. 9 Oct.

Väderleken var före kolerans utbrott »osund och dimmig«. Magplågor med diarrhe och kräkningar voro allmänt gängse.

Den 11 Nov. hemkom till Berg från Stockholm med sitt fartyg skepparen Låberg behäftad med kolerasymptomer, hvaraf han afled d. 13. Liket erhöll kolerabegrafning och huset spärrades. Den 16 insjuknade i enahanda symptomer kyrkovaktaren Walls hustru, förut svag och sjuklig, boende ett stenkast från Låberg, och afled d. 17. Samma dag insjuknade hennes man i utbildad kolera och afled d. 29:de. Hans måg Pettersson och dess dotter, 2 år gammal, alla boende i samma stuga, insjuknade d. 19:de men tillfrisknade. Inalles från d. 11 till d. 19 Nov. insjuknade 5 hvaraf 3 döde, nemligen 2 män och 1 qvinna af hvilka 1 medelåldrig och 2:ne ålderstigne. Dessutom förekommo flere koleraförebud, deraf också en sköterska hemsöktes. För öfrigt afhördes intet sjukdomsfall.

58. *Weckholms socken* **).

Här hade Sundhetsnämnden likaledes bestämt 5 dagars karantän för alla sjövägen från smittad ort ankommande personer.

Diarrheer och magplågor voro mer än vanligt gängse.

Endast ett enstaka kolerafall inträffade i socknen, nemligen d. 9 Nov. då en kringvandrande person, Danielson, Korgkalle kallad, insjuknade i ett enstaka beläget torp, Lundby, dit han direkte anländt från Kungshusby socken, der han några dagar förut varit behjelplig vid begrafningen af ett koleralik. »Som han vid ankomsten hade våldsamma kolerasymptomer, bars han ut i ett uthus, der han under natten afled. Dagen derpå gräfde torparfolket en grop på afstånd från torpet; den döda kroppen lades utan kista deri och förhållandet anmäldes för pastorsembete och kronobetjent. Då ingen kunde förmås att upptaga och nedlägga den döda i kista emot utlofvad betalning, jordkastade presten liket, der det låg och invigde stället till kolerakyrkogård« ***). Huset spärrades ej. Ingen af dem som handterat liket erfor deraf någon olägenhet.

59. *Kungshusby socken* †).

Socknen var indelad i 7 distrikter med en uppsyningsman för hvardera; medikamenter voro hemtagne och jemte Läkaresällskapets underrättelse om koleran utdelade; från d. 31 Aug. ålades från Stockholm sjöledes ankommande personer 5 dagars observationskarantän, hvilken upphäfdes d. 12 Oct.

Väderleken var närmast före sjukdomens utbrott osund och fuktig. Magplågor började blifva gängse samtidigt med kolerans utbrott i Stockholm. I September inträffade i

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *C. A. Söderholts.*
**) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *E. B. Westman,* jemf. med Provinciallläkaren *Stieglers* Rapporter.
***) Provinciallläkaren *Stieglers* Rapp. d. 16 Nov. 1854.
†) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Hallén.*

Upsala län. Spångtorp ett häftigt sjukdomsfall som misstänktes vara kolera och föranledde husets spärrning, men vid läkarens ankomst befanns hafva varit lindrig kolerin jemte häftig ångest föranledd »såsom det vill synas af spärrningsåtgärden« och som snart öfvergick till helsa.

Den 29 Oct. insjuknade i Kungshusby Ladugård bonden Aron Jönsson, 41 år gammal, i fullt utbildad kolera och afled följande dag. Han hade icke veterligt varit i beröring med kolerasjuk person. Dock uppgifves han några dagar förut hafva varit inne i Enköpings stad der likväl på omkring en veckas tid intet kolerafall funnits. Liket erhöll kolerabegrafning och karantänsbevakning anbefallde. Den 4 Nov. insjuknade i samma by fattighjonet enkan Andersdotter, 75 år gammal, hvilken samma afton den förre insjuknade, varit inne i hans boning men sedan icke haft umgänge med det smittade huset, och afled följande dag. Ofördröjlig kolerabegrafning vidtogs och den aflidnes dotter och dotterdotter afgingo i karantän till den förras i skogen aflägset belägna hem. Af de 4 personer som burit den döda till grafven insjuknade d. 9 afskedade soldaten Eld, lungsigtig och försupen, och dog inom dygnet och samma dag en mansperson, Korgkalle benämnd, som begifvit sig till Weckholm der han dog. Den 11 Nov. insjuknade Elds hustru och fanns af den tillkallade läkaren i utbildad kolera hvarifrån hon återställdes så att hon gick uppe men fick hastigt recidiv och dog d. 17 Nov. Från d. 19 Oct. till d. 17 Nov. inalles i socknen insjuknade 4, alla döda, nemligen 2 män och 2 qvinnor af hvilka 3 medelåldrige och en ålderstigen. Dessutom förekommo flere lindrigare illamående och förebud. De sjuke besöktes af Provincialläkaren. Sjukdomsfallen voro begränsade inom 3 hus af hvilka det första tillhörde snygt och välmående folk, men de båda andra voro snuskiga och osunda. Husen spärrades med bevakning. »Erfarenheten har visat att långt ifrån att till spärrningen sätta förtroende, allmogen tycktes vara benägen att eludera eller trotsa Sundhetsnämndens förfogande i detta hänseende, hvarigenom åtskillige ledsamheter uppkommo«.

I *Lislena socken* *) inträffade ett misstänkt sjukdomsfall då en hustru Johansson d. 28 Sept. efter påkomne kräkningar följande dag afled. Hon uppgifves dagarne förut hafva mycket ansträngt sig, gått i vatten och blifvit kall; hade ej på lång tid varit hemifrån, ej heller haft beröring med någon från kolerasmittad ort. Provincialläkaren, som sedan anlände till stället, ansåg icke sjukdomsfallet hafva varit kolera, men för begrafningen föreskrefvos dock alla de försigtighetsmått som kunde anses erforderlige vid behandlingen af ett lik »som möjligen kunde anses med smitta behäftadt«.

b) Håbo härad.

60. *Öfver-Grans socken* **).

Socknarne voro indelade i distrikter med en ordnings- och en uppsyningsman i hvarje, med åliggande »att tillse det snygghet och renlighet enligt meddelade föreskrifter på det nogaste iagttogs; sjukhus utsågs i hvarje distrikt äfvensom sköterskor; medikamenter utdelades, Stockholmsresor inskränktes så mycket som möjligt, hvaremot den ound-

*) Enlig' Provincialläkaren *Stieglers* Rapport.
**) Enligt uppgift af Past. l. *A. Berg* jemf. med Provincialläkaren *Stieglers* och Stadsläkaren *Barcks* Rapporter.

gängliga trafiken med hufvudstaden skulle sjövägen underhållas medelst en pålitlig skeppare som vunnit församlingsbornas förtroende att afsätta deras varor och hvilken, vid hvarje återkomst, måste iakttaga 10 dagars karantän, hvilken äfven skulle undergås af dem som eljest företogo resa till staden. Dessutom påböds vid vite att ingen inom församlingarna skulle få hafva umgänge med eller hysa vägfarande från smittad ort, än mindre kringvandrande personer, hvilka alla borde hänvisas till gästgifvaregården i Yttergran«.

Väderleken var före sjukdomens utbrott »rå, med låga, tjocka och kalla dimmor«, men helsotillståndet i allmänhet godt.

Af ägaren till Krägga gård hade några statkarlsfamiljer, hvilka i laga tid uppsagde från sin tjenst vid gården, icke lyckats att få dylik å annan ort, för att icke vara alldeles utan tak öfver hufvudet vid nuvarande höstflyttning, fått sig ett torp, Hörnet, anvisadt till »härberge så att 30 à 40 personer här voro inpackade i ett rum«. En af statkarlarne hade i slutet af October besökt Stockholm och derifrån hemkommit sjuk af diarrhe, men dock gått uppe efter hemkomsten tills sjukdomen öfvergick till kolera, hvaraf han dog d. 5 Nov. Den 31 Oct. insjuknade bland torpets hoppackade befolkning 3:ne personer och följande dagen 2:ne hvilka alla afledo, hvarefter ytterligare ett sjukdomsfall inträffade d. 6 November, med dödlig utgång.

Af dessa voro 3 män och 3 qvinnor, nemligen barn 3 och medelåldrige 3. De friska utflyttades och torpet användes till sjukhus. Vid Provinciallläkarens ankomst d. 3 Nov. funnos 6 äldre personer och 8 barn, tillsammans 14 personer, inlogerade i stugan, ibland hvilka voro 3 sjuke af kolera och 2:ne af annan sjukdom, hvarförutan 20 utflyttade personer höllos i karantän i ett aflägsnare torp. Här insjuknade d. 6 en person som förflyttades till sjukhuset i torpet och der afled, men de öfrige förblefvo fria från kolera. Derförutan uppgifvas flere personer i grannskapet, men hvilka ej haft beröring med de sjuke, hafva lidit af magplågor och diarrhe. Några fall af frossa förekom derjemte. Tvenne sköterskor som användes för de sjukes vård hade ingen känning af kolera liksom ej heller likbärarne. Sjukhuset och karantänshuset bevakades om dagarna genom egarens försorg; »att bevaka dem de långa mörka höstnätterna var omöjligt«. »Nyttan och ändamålsenligheten af de spärrningsåtgärder som här blifvit vidtagne har visat sig och vunnit församlingsbornas förtroende«.

61. *Kallmar socken**).

Till Sundhetsnämndens biträde voro tillsyningsmän utsedde för hvarje by. Medikamenter voro hemtagne och utdelade, sjukhus utsedde, likkistor anskaffade, sköterskor och likbärare antagne. »Ingen spärrning, intet förbud att besöka hufvudstaden, men beslut fattades d. 28 Aug. om iagttagande af nödige försigtighetsmått hvilket beslut dock ofta öfverträddes«. Vid vite af 6 R:dr 32 sk. förböds någon att inhysa skojare eller andra misstänkta personer; dock var en torpstuga vid stora vägen utsedd till sjukhus för möjligen insjuknade vandrare.

---

*) Enligt uppgift af församlingens Pastor *P. O. Zethrin.*

Upsala län. Helsotillståndet var i allmänhet godt, dock klagade några personer öfver magplågor, lätt öfvergående och frossor voro derjemte gängse.

Den 13 Dec. insjuknade afskedade soldaten Flank, 55 år gammal, boende jemte sin hustru i en gammal koja på Wiby egor och afled d. 18:de. Under tiden insjuknade d. 16:de hans hustru som vårdat honom och afled samma dag. Någon läkare hade ej sett de sjuka, men den der anställde sköterskans beskrifning på sjukdomssymptomerna till den sedan anlände Provinciallläkaren, lemnade intet tvifvel om sjukdomens natur såsom kolera. Inalles insjuknade 2, nemligen 1 man och 1 qvinna, båda åldriga, båda döde. De som bodde i samma hus som de aflidne tillsades att 10 dygn afhålla sig från beröring med andra menniskor. Ingen af dem erfor någon känning af sjukdomen, ej heller de som biträdt vid sjukvården och handterat liken.

Flank hade 5 dagar förut kommit från Stockholm (der farsoten då nästan upphört) dit han rest på båt och hvarifrån han efter 14 dagars vistelse, gående landvägen, återvändt hem.

c) Lagunda härad.

62. *Kulla socken* *).

Församlingsborna voro uppmanade att icke besöka kolerasmittad ort och ålades vid vite att icke utan anmälan hos Sundhetsnämndens ordförande sådan ort besöka samt efter hemkomsten hålla sig ett par dagar från beröring med grannarna samt röka sig med tjära. Sköterskor voro antagne och läkemedel anskaffade. Väderleken var vacker. Diarrheer förekommo här och der.

Den 2 Oct. insjuknade soldathustrun Holm i Stjernsund, förut besvärad af svag mage och efter det hon varit sysselsatt med golfskurning och i blotta linnet gått ut, i kräkningar och diarrhe med magplågor. De sistnämnda hade småningom upphört men kräkningarna längst fortfarit tills hon på aftonen stilla afled. Den sedermera ankomne läkaren ansåg ej dödsfallet härröra af epidemisk kolera utan af »sporadisk icke smittosam kolera eller af inflammation i mage och tarmar«. Rökningar och andra försigtighetsmått anbefallides, dock »såsom för tid och tillfälle nyttiga« **). Något vidare sjukdomsfall inträffade ej. Dödsfallet ansågs misstänkt emedan »hos soldaten Holm några dagar förut, Dalfolk, troligen kommande från Stockholm, hade varit hyste och der anställt bykning af kläder« ***).

I *Giresta socken* †) inträffade ett misstänkt sjukdomsfall vid Stora Bärby der rättaren Walls hustru d. 26 Nov. insjuknade i koleraartade symptomer men återställdes och »förmodas hafva fått smitta genom en några dagar förut från Stockholm anländ fotvandrare som var inne der och sedan gick vidare«. En annan qvinna på stället hade äfven haft kräkningar och diarrhe som dock gick öfver.

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *E. A. Lidforss* jemf. med Provinciallläkaren *Stieglers* Rapport.
**) Enligt Provinciallläkaren *Stieglers* Rapport.
***) Sundhetsnämndens svar genom *E. A. Lidforss*.
†) Enligt Sundhetsnämndens uppgift af *C. v. Hejne*.

11) Stockholms län.

Vid länets kuststräcka vidtogs jemlikt karantänsförfattningens föreskrifter, kustbevakning, i sammanhang hvarmed serskilde karantänsanstalter voro ordnade vid *Furusund* och *Djurhamn* i Stockholms skärgård. Af länets städer hade Norrtelje, Östhammar och Öregrund vidtagit spärrningsåtgärder till skydd mot kolerafarsoten, men Södertelje, Waxholm och Sigtuna lemnat kommunikationen fri. I länets församlingar voro spärrningar endast på några få ställen vidtagne. Ingen enda kolerasjuk har anträffats vid spärrningslinierna. För öfrigt hade så väl i städerna som på landet Sundhetsnämnderne vidtagit förberedande åtgärder med hänsyn till möjligheten af farsotens uppkomst. Med anledning af Sundhets-Collegii Circulär d. 5 o. 19 Aug. inventerades apotheken med hänsyn till förrådet af koleramedikamenter och 2:ne sjukhus för sjöfarande blefvo på allmän bekostnad vid inrikes segelleden inrättade, nemligen ett i Södertelje och ett vid lägenheten Skålgrund i närheten af Sigtuna.

Af länets 19 härader hafva endast 2:ne förblifvit alldeles frie från kolerasjukdom hvilken yppats uti 44 socknar. Af länets städer hafva Sigtuna, Waxholm och Södertelje samt såsom det vill synas äfven Öregrund företett sjukdomsfall af kolera. Första sjukdomsfallet inträffade i Blidö socken d. 1 Aug. och det sista i Sigtuna d. 13 Dec. Under denna tid hafva inalles insjuknat 683 af hvilka 358 aflidit. Kostnaderna för vidtagne kolera- och spärrningsanstalter i städerna uppgifvas hafva varit: i Norrtelge (der sjukhusattirail förut funnits att tillgå) 269 R:dr 31 sk. 1 rst., i Östhammar 124 R:dr 22 sk. 5 rst., i Öregrund (der serskilda lägenheter för karantän undergående personer förhyrts) 469 R:dr 41 sk. 4 rst., i Södertelge 442 R:dr 35 sk. 5 rst., i Sigtuna 184 R:dr 39 sk. 10 rst., (i Waxholm uppgifvas inga anstalter hafva varit vidtagne), Summa 1,491 R:dr 26 sk. 1 rst. Banko Kostnaderne för sjukhusen hafva varit: i Södertelge 762 R:dr 20 sk., vid Skålgrund 145 R:dr 24 sk., tillsammans 907 R:dr 44 sk. Å sjukhuset i Södertelge hafva från fem serskilda fartyg 5 sjuke blifvit intagne. Å Skålgrunds sjukhus ingen.

Följande extra läkare voro under kortare eller längre tid använde till biträde vid kolerasjukvården i länet: Doctorerne *Hulting* och *Sundberg* samt Candidaterne *Bohnsack, Carlberg, Feuk, Wallin, Bonnedal, Martin* och Apothekaren *Sjöberg* samt Notarien *Wulff*.

År 1834 afledo enligt Tabellverket: i Södertelge 3, i Waxholm 15, i Öregrund 12 och å landsbygden 197, eller tillsammans i hela länet 227.

År 1850 förblef länet fritt från kolera.

63. *Stockholms stad* *).

Utom det skydd hufvudstaden åtnjöt genom ofvannämnde kustbevakning vid länets kuststräcka hade någon spärrning icke blifvit vidtagen. Men redan efter det koleran i Juni månad utbrutit i Finland, började Sundhetsnämnden vidtaga förberedande anstalter för den händelse farsoten här skulle yppas, dervid densamma var betänkt på att ordna kolerasjukvården efter samma plan som redan år 1850 eventualiter blifvit uppgjord, från hvilken tid man också redan ägde i beredskap utredning för åtskillige hundradetal sängar. Genom dessa på förhand träffade anordningar kunde, efter det första sjukdomsfallen yppats i hufvudstaden, åtskilliga sundhetsbyrår och sjukhus genast öppnas, hvarjemte nödig sjuk-

*) Enligt Sundhetsnämndens till Collegium ingifne, af D:r *G. Hjort* utarbetade Berättelse, med tillägg af serskildt meddelade uppgifter.

Stockholms stad.

vårdspersonal ofördröjligen antogs. Sålunda var redan d. 15 Aug. Kastellholmens provisionela sjukhus och Seraphimerlasarettets kolera-afdelning färdiga att emottaga sjuke, hvarefter också sundhetsbyrår i de fleste församlingar oförtöfvadt öppnades, så att redan d. 18 Aug. tidningarna kunde meddela adresser för sundhetsbyrår i Nicolai, Clara, Jacob, Maria, Cathrina, Kungsholmen, Ladugårdslandet, Adolf Fredrik och Djurgården; hvarjemte vidare d. 20:de kungjordes att utom ofvannämnde 2:ne sjukhus ytterligare, provisoriska sjukhusets kolera-afdelning, Norra kasern och Sabbatsbergs kolerasjukhus voro öppnade. Väderleken var under sommaren öfverhufvud varm och torr med ringa nederbörd.

Följande utdrag af en Berättelse till Svenska Läkaresällskapet af den komité åt hvilken Sällskapet lemnat uppdrag att samla redogörelser för alla de koleraartade sjukdomsfall hvilka förekommit i hufvudstaden under loppet af sommaren intilldess hufvudstaden förklarades vara af kolera smittad, upplyser helsotillståndet härstädes före kolerans utbrott.

»Helsotillståndet i hufvudstaden var under förra delen af år 1853 i allmänhet godt. Katarrhala och rhymatiska sjukdomsformer voro under vintern herrskande. Våren medförde som vanligt här på orten pnevmonier samt dessutom ett icke obetydligt antal frossor. Redan i Maj månad visade sig allmänt diarrheer, hvilka under loppet af Juni och Juli månader tilltogo i freqvens och mången gång voro förenade med kolera-artade symptomer, kräkning och kramp m. m.

Den 29 Maj anmärktes af fattigläkaren i Kungsholms församling D:r *Stenberg*, ett utan föregående illamående hastigt påkommet kolera-artadt sjukdomsfall, dock med lycklig utgång hos hustru Söderberg boende i Mazerska huset. Dernäst iagttogs af Prof. *Santesson* d. 12 Juni ett dylikt sjukdomsfall med kräkningar, diarrhe, kramp, iskyla, hes röst hos en vid Handtverkaregatan N:o 4 å Kungsholmen boende enkefru K., äfvenledes med lycklig utgång och samma dag iakttog D:r *Hamberg* ett dylikt sjukdomsfall hos en 70 års gammal fru likaledes med lycklig utgång. — Den 16 Juni anmärkte D:r *Stenberg* ett sjukdomsfall med dylika symptomer hos drängen Nyman, Handtverkaregatan N:o 33. — Under första hälften af Juli månad afhördes inga sjukdomsfall af denna art, men den 16 Juli intogs å Garnisonssjukhuset gardisten Lindell (insjuknad den 13) för »Cholera sporadica och afled följande dag med symptomer af pnevmoni.» — Vid samma tid emottogs å Garnisonssjukhuset gardisten Nej, insjuknad under vaktgöring å Södermalmstorg, i koleraartade symptomer äfvensom gardisten Carlson, hvilka båda tillfrisknade. — Den 15 Juli intogs å Seraphimerlasarettet Catharina Ekstedt (insjuknad den 14) från Jacobs församling och »företedde då hela kolerabilden utom absolut pulslöshet och kall andedrägt;» sjukdomen öfvergick i koleratyphus och patienten utskrefs först den 28 Aug. från lasarettet. — Den 18 Juli anmärktes af D:r *Stenberg* hustru Setterberg i Syskrinet å Kungsholmen, insjuknad i symptomer lika med 1:sta sjukdomsfallet. — Den 25 Juli anmärktes af D:r *Hamberg* källarmästaren R. å Kungsholmen insjuknad i förutnämnde symptomer, dock med lycklig utgång. — Under Augusti månad hafva följande sjukdomsfall blifvit anmärkte. Den 3 Aug. insjuknade i koleraartade symptomer hustru Durell vid Södermanlandsgatan N:o 10 i Catharina församling och tillfrisknade åter. — Den 6 Augusti insjuknade i Nicolai församling handlanden Billdén och affördes till Seraphimerlasarettet der han bättrades. — Den 10 Aug. insjuknade i Clara församling hustru Elfström, Karduansmakaregränd N:o 28, och afled den 15. — Detta var det första kolerasjukdomsfall i hufvudstaden som slutade dödligt. — Den 12 Aug. insjuknade å Ladugårdslandet korporalen Ström i Grefmagnigränd N:o 11, men återställdes. — Samma dag anmärktes af D:r *V. Lundberg* ett koleraartadt sjukdomsfall å Norra korrektionsinrättningen i Adolf Fredriks församling, hos korrektionshjonet Hellström, dock med lycklig utgång. — Samma dag insjuknade å sitt i hamnen liggande fartyg, skutskepparen Lindström från Rådmansö med kolerasymptomer, men förbättrades redan följande dag och förklarades af D:r *Fr. Lundberg* endast hafva lidit af gastricism, men ej af kolera*). — Den 14 insjuknade i ofvannämnde hus å Ladugårdslandet hustru

*) En obestyrkt sägen har ställt ofvannämnde sjukdomsfall hos korporalen Ström i förbindelse med detta sjukdomsfall å fartyget, men polisundersökningen har icke bekräftat detta.

hustru Brita Hollander som afled. — Detta var det andra kolerasjukdomsfallet med dödlig utgång. — Samma dag insjuknade i samma hus flickan Thekla Ström och fosterbarnet Paulina Augusta hvilka båda afledo. — 3:dje och 4:de dödsfallet. — Samma dag insjuknade också i Catharina församling å Fabriksfattighuset, Södermanlandsgatan N:o 13, mamsell E. Almson som affördes till provisoriska sjukhuset der hon afled. — Samma dag insjuknade i samma hus fattighjonet Wennerström hvilken afförd till provisoriska sjukhuset derstädes afled. — Samma dag insjuknade i Karduansmakaregränd N:o 9 arbetskarlen Blomster som afled. — Den 16 Aug. insjuknade sömmerskan Zetterberg boende inom Maria församling och afled å provisoriska sjukhuset. — Samma dag insjuknade gesällhustrun Sjöberg, N:o 99 Tjärhofsgatan, och intogs på provisoriska sjukhuset. — Samma dag insjuknade f. d. gardisten Lindqvist, Grefmagnigränd N:o 11, och affördes till provisoriska sjukhuset. — Samma dag insjuknade i samma hus boende korporalhustrun Ström och enkan Jernström hvilka båda afledo å kolerasjukhuset å Kastellholmen. — Samma dag iakttogs af D:r *Lettström* kardtrådsarbetaren Berglund, Kocksgatan N:o 5 i Catharina församling, insjuknad i kolerasymptomer, som återställdes. — Den 17 insjuknade i Nicolai församling mamsell Söderlund, boende i Nygränd N:o 6, af D:r *Kuylenstjerna* remitterad till lasarettet för fullt utbildad kolera hvaraf hon dog under transporten. — Samma dag insjuknade å Clara fattighus Maria Lenngren som afled den 18. — Samma dag insjuknade å fabriksfattighuset i Catharina, fattighjonet Sophia Lindgren. — Samma dag insjuknade skepparen Magnus Brunvall ombord å slupen Reformvännen *) liggande vid Nybrohamnen och intogs å Kastellholmens sjukhus der han tillfrisknade. — Samma dag insjuknade gasverksarbetaren Francis Day, boende i Bryggargränd, intogs å Serafimerlasarettet der han tillfrisknade. — Den 18 Aug. insjuknade å fabriksfattighuset i Catharina enkan Norström och intogs å provisoriska sjukhuset. — Samma dag insjuknade drängen Bergfelt vid Lundtmakaregatan N:o 4 och intogs på lasarettet der han afled. — Samma dag insjuknade också å merbemälde fabriksfattighuset enkan Lindros som affördes till provisoriska sjukhuset.» *Stockholms stad.*

Sedan hos stadens styrelse d. 15 Aug. blifvit anmäldt att några misstänkta sjukdoms- och dödsfall egt rum, nemligen ofvannämnde dels å Norr och dels å Södermalm af hvilka 2:ne (hustru Hollander och barnet Ström) med ledning af likköppningsfenomenerna vid ett af Öfverståthållaren äskadt sammanträde af åtskilliga stadens läkare förklarades vara elakartad kolera och under nästföljande dagar ytterligare åtskilliga af ofvannämnde sjukdomsfall blifvit anmälde samt vid en d. 18 Aug. hållen förnyad läkarekonferens, epidemisk kolera nu ansågs här vara utbruten, förklarades hufvudstaden genom Öfver-Ståthållare-Embetets kungörelse d. 19 Aug. vara af kolera smittad.

Af ofvannämnde 35 från kolera-komiténs berättelse anförda sjukdomsfall hvilka före denna dag blifvit anmärkte, befinnes Nicolai församling hafva företett 2, Maria 1, Jacobs och Johannes 1, Adolf Fredriks 1, Clara 5, Kungsholmen 6, Catharina 8, Ladugårdslandet 11.

De första otvistiga sjukdomsfall af kolera inträffade nära nog samtidigt vid Karduansmakaregränden i Clara, Grefmagnigränden i Ladugårdslands och Södermanlandsgatan i Catharina församling. Sedermera yppades sjukdomsfall efterhand på flere ställen så att farsoten under sakta tilltagande, redan inom månadens slut befanns utbredd till stadens alla territorialförsamlingar. Följande tabell utvisar sjukdomens dagliga förhållande så väl i hvarje församling serskildt som ock i hela staden **).

*) Se vidare om detta fartyg Gefleborgs län Söderhamns distrikt.

**) Härvid bör märkas att, i följd af den olika beskaffenheten af materialierna för detta arbete, i redogörelsen för hufvudstadens serskilda territorialförsamlingar, insjuknade och döde blifvit redovisade under den territorialförsamling de såsom friske tillhört och utan afseende på den trakt af staden der de insjuknat eller aflidit, äfvensom att garnison, fångar och fremlingar blifvit serskildt redovisade; hvaremot i redogörelsen för öfriga delar af Riket, insjuknade och döde blifvit uppförde under den församling der de insjuknat och dött, utan afseende på deras ursprungliga hemvist.

Stockholms stad.

Månad.	Dag.	Insjuknade: Nicolai församling.	Clara församling.	Jacobs o. Joh:s församling.	Maria församling.	Catharina församling.	Kungsholms församling.	Ladugårdslands församling.	Adolf Fredriks församling.	Sjömän.	Fremlingar.	Garnisonen.	Fängelserna.	Summa på dag.	Summa på veckan.
Aug.	10	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
1:a veckan.	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	12	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	2	
	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	14*	—	—	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	4	
	15	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3	
	16	—	—	—	1	1	—	3	—	—	—	—	—	5	15
2:a veckan.	17	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4	
	18	—	1	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	4	
	19	2	—	1	—	3	—	3	—	—	—	3	—	12	
	20	2	1	—	1	3	—	3	—	2	1	—	—	13	
	21*	—	2	—	1	4	—	4	—	1	—	4	—	16	
	22	1	5	—	1	4	—	10	—	1	—	10	—	32	
	23	1	2	—	2	7	—	8	—	3	—	7	—	30	111
3:e veckan.	24	1	1	1	2	6	—	14	1	3	2	5	—	36	
	25	4	3	4	3	5	—	13	—	4	—	10	—	46	
	26	4	6	1	2	7	—	20	1	5	—	9	1	56	
	27	9	5	1	5	5	2	13	1	3	—	9	—	53	
	28*	3	4	7	3	7	5	24	1	5	1	11	—	71	
	29	7	5	—	7	6	4	30	3	5	2	11	1	81	
	30	6	4	1	9	9	7	26	3	2	4	7	4	82	425
Sept. 4:e veckan.	31	4	5	5	6	17	4	41	6	4	1	4	10	107	
	1	7	14	4	5	17	6	50	2	6	3	7	5	126	
	2	12	8	3	9	21	4	41	12	3	3	5	3	124	
	3	9	11	8	13	15	9	44	11	1	6	14	6	147	
	4	3	16	10	17	19	8	41	18	6	4	8	7	157	
	5*	9	14	8	22	15	9	42	10	2	2	9	4	146	
	6	10	7	8	17	19	6	50	16	3	8	7	10	161	968
5:e veckan.	7	6	11	9	10	18	9	38	22	—	2	11	15	151	
	8	8	7	12	9	23	15	32	15	—	9	7	28	165	
	9	10	6	14	12	21	8	45	15	2	7	4	18	162	
	10	5	10	6	12	17	11	38	14	3	4	1	17	138	
	11*	6	15	11	29	19	15	49	15	2	4	4	6	175	
	12	13	8	4	32	26	14	36	15	—	6	4	16	174	
	13	12	17	13	37	18	7	35	14	—	3	1	16	173	1,138
6:e veckan.	14	12	9	19	27	38	7	30	18	—	4	4	6	174	
	15	8	8	10	26	41	9	28	16	2	3	3	3	157	
	16	5	9	17	25	35	9	16	23	1	3	2	2	147	
	17	7	7	10	15	20	13	18	24	—	4	—	3	121	
	18*	6	11	10	24	23	11	20	22	1	1	—	4	133	
	19	4	6	12	20	33	10	13	13	—	1	2	2	116	
	20	6	3	8	12	32	6	19	11	—	—	2	4	103	951
Transport		203	244	218	417	558	208	902	322	70	89	185	192	3,608	

Döde													
Nicolai församling.	Clara församling.	Jacobs o. Johns församling.	Maria församling.	Catharina församling.	Kungsholms församling.	Ladugårdslands församling.	Adolf Fredriks församling.	Sjömän.	Främlingar.	Garnisonen.	Fängelserna.	Summa på dag.	Summa på veckan.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	1	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	5	
—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	7
1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3	
—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	
—	1	—	—	3	—	—	—	—	—	1	—	5	
1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	4	
—	1	—	—	2	—	1	—	—	—	3	—	7	
—	1	—	1	1	—	6	—	2	—	2	—	13	
—	4	1	—	2	—	2	—	1	—	3	—	13	47
3	—	—	1	6	—	9	2	1	—	4	—	26	
3	3	2	—	2	—	8	—	1	—	5	—	24	
3	3	1	2	2	—	5	—	4	1	3	—	24	
1	2	1	3	3	—	13	—	—	1	3	—	27	
5	5	—	2	2	4	15	—	1	—	6	—	40	
5	—	4	3	4	1	18	4	6	1	6	—	52	
2	2	—	3	5	—	17	—	3	2	4	—	38	231
4	4	3	1	6	1	9	1	2	—	6	3	40	
1	3	—	2	8	4	21	5	7	3	4	5	63	
2	12	1	3	13	3	37	2	3	1	4	4	85	
8	4	1	8	16	4	29	7	1	1	4	4	87	
3	10	1	9	12	2	25	8	3	5	6	—	84	
3	3	4	12	13	6	32	11	3	2	3	3	95	
4	10	2	13	14	3	27	5	4	4	5	2	93	547
8	7	6	15	7	4	23	10	—	—	4	5	89	
6	6	6	13	9	7	21	11	2	1	7	11	100	
3	4	7	3	7	6	20	13	—	6	5	8	82	
5	4	1	6	10	5	21	13	—	2	3	7	77	
5	11	8	15	10	6	29	7	3	1	2	10	107	
4	11	2	16	14	13	24	16	—	7	3	3	113	
10	4	5	20	12	4	23	11	1	5	—	7	102	670
6	4	8	20	19	1	16	11	—	4	2	4	95	
3	8	9	10	26	5	27	8	—	2	2	4	104	
4	6	11	17	16	5	18	4	—	2	1	5	89	
5	7	7	13	10	3	10	11	—	2	—	4	72	
6	5	8	8	20	7	5	15	—	2	1	2	79	
3	3	5	16	16	4	10	11	2	3	—	3	76	
4	4	7	12	15	2	12	9	—	1	2	3	71	586
121	155	111	248	307	100	540	195	50	59	105	97	2,088	

Stockholms stad.

Månad.	Dag.	Insjuknade: Nicolai församling.	Clara församling.	Jacobs o. Joh:s församling.	Maria församling.	Catharina församling.	Kungsholms församling.	Ladugårdslands församling.	Adolf Fredriks församling.	Sjömän.	Främlingar.	Garnisonen.	Fängelserna.	Summa på dag.	Summa på veckan.
Transport		203	244	218	417	558	208	902	322	70	89	185	192	3,608	
Sept.	21	1	10	14	11	17	4	9	13	1	2	2	2	86	
7:e veckan.	22	6	9	3	9	21	5	12	4	—	3	1	2	75	
	23	5	1	6	11	15	3	7	5	2	1	—	1	57	
	24	2	2	7	11	11	3	13	8	—	1	—	—	58	
	25*	4	9	9	12	12	7	5	9	—	—	—	—	67	
	26	3	3	6	9	16	2	10	10	—	2	—	4	65	
	27	5	6	7	4	11	4	5	9	1	3	—	1	56	464
8:e veckan.	28	5	—	9	8	6	1	3	5	—	3	—	—	40	
	29	3	6	2	2	6	3	5	10	1	1	—	—	39	
	30	3	7	2	1	8	—	5	3	—	1	—	1	31	
Oct.	1	1	6	1	2	11	1	4	5	2	—	—	—	33	
	2*	1	2	5	1	5	1	4	7	—	1	2	—	29	
	3	2	5	4	1	11	—	1	2	1	1	1	—	29	
	4	2	1	4	1	5	1	5	3	1	—	1	—	24	225
9:e veckan.	5	1	4	1	2	6	3	2	3	1	2	—	—	25	
	6	—	3	1	—	10	1	3	1	2	1	—	—	22	
	7	4	—	—	2	1	—	6	3	1	1	—	1	19	
	8	—	2	4	2	4	1	6	5	3	1	—	—	28	
	9*	—	3	—	—	2	—	1	4	1	—	1	—	12	
	10	—	2	—	1	2	—	5	2	—	—	1	1	14	
	11	5	—	2	1	—	—	2	3	2	—	1	—	16	136
10:e veckan.	12	2	2	1	1	2	—	3	—	1	1	—	—	13	
	13	—	—	1	1	—	—	2	2	3	—	1	—	10	
	14	3	—	—	—	—	1	9	2	—	—	—	—	15	
	15	1	—	—	2	—	1	1	3	2	—	—	—	10	
	16*	3	2	—	1	2	—	2	—	1	—	2	—	13	
	17	1	—	4	1	2	—	1	2	—	—	1	—	12	
	18	—	2	2	—	1	1	2	—	1	—	1	—	10	83
11:e veckan.	19	1	—	—	1	3	—	3	2	1	2	1	—	14	
	20	—	—	—	—	—	1	3	—	1	1	—	—	6	
	21	—	1	2	2	—	—	6	—	—	—	1	—	12	
	22	—	—	3	—	—	—	2	—	1	—	1	—	7	
	23*	2	—	—	2	1	—	1	—	—	2	—	—	8	
	24	—	—	1	—	1	1	4	—	—	—	—	—	7	
	25	1	1	1	—	1	—	2	1	1	1	1	—	10	64
12:e veckan.	26	3	—	—	—	2	1	—	1	1	—	—	1	9	
	27	—	—	—	—	—	—	3	1	1	—	—	—	5	
	28	—	—	—	—	—	1	1	—	2	—	—	—	4	
	29	—	1	—	1	6	2	5	—	1	—	—	—	16	
	30*	1	—	—	—	8	1	2	1	2	—	—	1	16	
	31	—	1	1	—	1	—	1	—	—	1	—	—	5	
Nov.	1	—	—	1	1	9	2	4	1	—	—	2	—	20	75
Transport		274	335	322	521	777	260	1,072	452	108	121	206	207	4,655	

Stockholms stad.

Döde													
Nicolai församling.	Clara församling.	Jacobs o. Joh:s församling.	Maria församling.	Catharina församling.	Kungsholms församling.	Ladugårdslands församling.	Adolf Fredriks församling.	Sjömän.	Främlingar.	Garnisonen.	Fängelserna.	Summa på dag.	Summa på veckan.
121	155	111	248	307	100	540	195	50	59	105	97	2,088	
2	4	2	16	21	3	5	10	—	—	1	1	65	
3	3	6	5	15	6	8	5	—	4	—	—	55	
2	5	8	9	12	5	5	3	—	1	—	1	51	
1	—	7	7	11	4	5	9	1	—	—	1	46	
4	1	4	9	11	5	4	6	—	—	—	1	45	
1	3	2	6	9	3	4	7	—	1	—	1	37	
4	5	—	3	11	2	4	2	—	—	—	—	31	330
—	3	2	4	5	1	3	4	2	3	—	1	28	
5	—	2	3	7	3	4	5	—	2	—	1	32	
4	6	6	3	5	—	1	3	—	—	—	1	29	
1	3	1	3	6	1	—	1	—	—	—	1	17	
1	1	1	2	6	1	—	2	1	—	—	—	15	
—	—	4	3	4	1	3	2	—	—	—	—	17	
1	1	1	1	6	1	1	4	—	—	—	—	16	154
1	4	1	2	4	1	—	4	1	—	—	—	18	
1	1	1	—	8	—	2	3	—	—	—	—	16	
2	2	—	1	1	—	1	2	—	1	—	1	11	
—	—	—	—	3	1	—	1	—	—	1	—	6	
1	—	1	2	2	—	1	1	—	1	—	—	9	
1	3	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	6	
1	—	—	1	—	—	1	2	3	—	2	—	10	76
1	1	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	5	
1	1	1	—	2	—	1	2	2	1	—	—	11	
—	—	—	1	1	—	—	2	1	1	—	—	6	
—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	1	—	4	
1	1	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	6	
1	—	—	—	—	—	2	1	1	—	—	—	5	
1	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	4	41
—	—	1	—	2	—	2	—	1	—	—	—	6	
—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	3	
—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	3	
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
—	—	3	2	—	—	1	1	1	—	—	—	8	
2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	3	
—	—	1	—	—	—	1	1	—	1	—	—	4	28
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	1	3	—	2	—	—	—	—	—	6	
—	—	—	1	4	—	1	—	—	—	—	1	7	
1	—	—	—	2	2	—	—	—	1	—	—	6	
—	1	—	—	3	—	1	—	1	—	—	—	6	28
165	204	168	333	480	141	610	275	67	78	111	108	2,745	

Stockholms stad.

Månad.	Dag.	Insjuknade: Nicolai församling.	Clara församling.	Jacobs o. Joh:s församling.	Maria församling.	Catharina församling.	Kungsholms församling.	Ladugårdslands församling.	Adolf Fredriks församling.	Sjömän.	Främlingar.	Garnisonen.	Fängelserna.	Summa på dag.	Summa på veckan.
Transport		274	335	322	521	777	260	1,072	452	108	121	206	207	4,655	
Nov.	2	1		3		4		1		1				10	
13:e veckan.	3			3		6		2			1	1	1	14	
	4	1		1		4	1	2		1				10	
	5			1		2	2	5					2	12	
	6			2		2		4	3			1	3	15	
	7	1		1		3	1	4				1	1	12	
	8			1		1		2		1	1	1		7	80
14:e veckan.	9					2		1			1	1		5	
	10								1		1			2	
	11	1	1	1	1	1			1	1	3			10	
	12			1	1		1	1	1			1		6	
	13*			1			1							2	
	14		1	1				3		1		1	1	8	
	15		1	1				2				1		5	38
15:e veckan.	16	1		1				2			1	1		6	
	17		1	1				1						3	
	18			1		1	3				2			7	
	19	1	1	3				3		1		1	4	14	
	20*			4	1	2	1							8	
	21							2					1	3	
	22	2	1				1	2	1			2		9	50
16:e veckan.	23														
	24			1		1	1		1				2	6	
	25					1	1							2	
	26														
	27*														
	28	1	1						1				1	4	
	29							1	1					2	14
17:e veckan.	30							2						2	
Dec.	1			1				1						2	
	2							1						1	
	3							2						2	
	4*	1		1							1			3	
	5			2										2	
	6							2						2	14
18:e veckan.	7		2					2			1			5	
	8		2					3						5	
	9							2						2	
	10							2						4	
	11*			1	2	1		1				1		4	
	12			1										1	
	13														21
Transport		284	346	356	526	808	273	1,128	462	114	133	219	223	4,872	

Döde

Nicolai församling.	Clara församling.	Jacobs o. Johns församling.	Maria församling.	Catharina församling.	Kungsholms församling.	Ladugårdslands församling.	Adolf Fredriks församling.	Sjömän.	Främlingar.	Garnisonen.	Fängelserna.	Summa på dag.	Summa på veckan.
165	204	168	333	480	141	610	275	67	78	111	108	2,745	
—	—	—	—	4	1	—	—	2	—	—	—	7	
—	—	1	—	2	—	1	—	—	—	1	—	3	
—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	4	
—	—	1	—	1	3	2	—	—	1	—	1	7	
1	—	—	—	3	1	—	1	—	—	—	3	9	
—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	3	37
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	
—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	4	
—	—	—	—	2	—	1	1	—	—	1	—	2	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	4	
—	—	—	—	—	1	—	—	3	1	—	1	6	
1	1	—	—	2	—	—	1	—	1	—	—	4	24
—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	1	—	4	
—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	
—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	3	
2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	1	1	7	
1	—	1	—	2	—	—	—	—	1	1	—	6	
—	—	—	—	—	1	—	—	1	1	1	—	4	28
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	1	1	—	2	—	—	—	—	—	4	
1	—	—	—	2	2	—	—	1	—	—	—	6	
1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	14
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	
—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	3	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	
—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	9
172	207	182	336	507	151	636	278	74	84	117	116	2,865	

Stockholms stad.

Månad.	Dag.	Insjuknade: Nicolai församling.	Clara församling.	Jacobs o. Joh:s församling.	Maria församling.	Catharina församling.	Kungsholms församling.	Ladugårdslands församling.	Adolf Fredriks församling.	Sjömän.	Främlingar.	Garnisonen.	Fängelserna.	Summa på dag.	Summa på veckan.
Transport		284	346	356	526	808	273	1,128	462	114	133	219	223	4,872	
Dec. 19:e veckan.	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	18*	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	
	19	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
	20	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	5
20:e veckan.	21	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
	22	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	25*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	26	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
	27	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4
21:a veckan.	28	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
	29	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	
	30	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
	31	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	
1854 Jan.	1*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	2	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3	
	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11
22:a veckan.	4	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
	5	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	8*	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	
	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	10	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	7
23:e veckan.	11	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
	12	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	15*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Summa		284	348	374	526	812	275	1,130	462	114	133	220	223	4,901	

Stockholms stad.

Döde													
Nicolai församling.	Clara församling.	Jacobs o. Joh:s församling.	Maria församling.	Catharina församling.	Kungsholms församling.	Ladugårdslands församling.	Adolf Fredriks församling.	Sjömän.	Fremlingar.	Garnisonen.	Fängelserna.	Summa på dag.	Summa på veckan.
172	207	182	336	507	151	636	278	74	84	117	116	2,865	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	3
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	2
—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
172	207	186	338	507	153	637	278	74	84	118	116	2,875	

Stockholms stad.

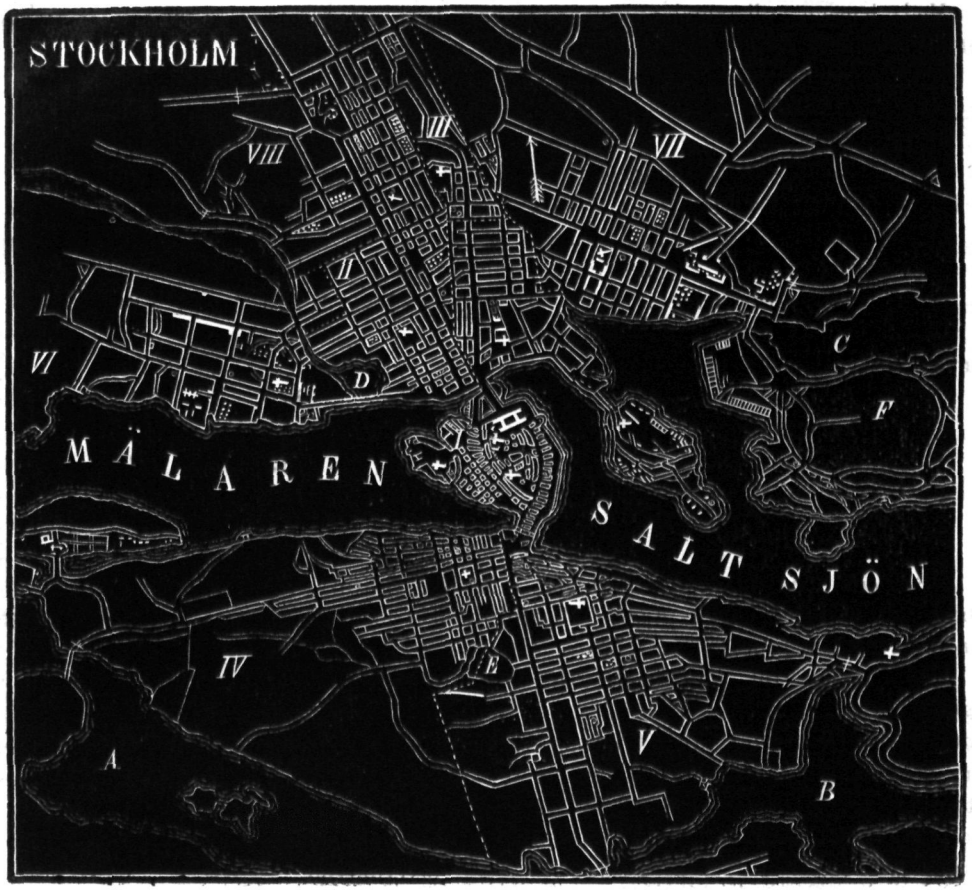
Från d. 10 Aug. 1853 till d. 19 Jan. 1854, under en tid af 162 dagar insjuknade alltså i hufvudstaden inalles 4,901 personer i utbildad kolera af hvilka 2,875 afledo. Under första veckan inträffade endast 15 sjukdoms och 7 dödsfall, under den andra 111 sjukdoms och 47 dödsfall; den 3:dje 425 sjukdoms och 231 dödsfall; den 4:de 968 sjukdoms och 547 dödsfall samt den 5:te 1,138 sjukdoms med 670 dödsfall. Efter denna tid började sjukdomen att långsamt aftaga ända till slutet af October, då en märkbar stegring af sjukdoms och dödsfall åter visade sig, men hvarefter sjukdomen alltmer aftog så att densamma såsom epedemi kan anses hafva upphört redan i November månad ehuru enstaka sjukdoms och dödsfall inträffade ända in i påföljande Januari. Sjukdomen behöfde alltså fulla 5 veckor för att uppnå sin kulmination och aftog under ytterligare 18 veckor innan den alldeles upphörde. Den tillfälliga stegring som inträffade i slutet af October berodde mest på sjukdomsfall som timat i Catharina församling i Meitens gränd och Nya gatan, allt inom den trakt som vanligen kallas »Hvita bergen«, och har ett serdeles fritt läge. Vid af Förste Stadsläkaren anställd serskild undersökning om anledningen härtill, fanns härstädes »en obeskriflig smuts och elände samt brist på luftvexling i boningarna. De fleste husen voro belägna på sluttningar emellan bergskrefvorna der pölar af stinkande vatten och orenlighet omgifva dem«. Rengöring af dessa ställen företogs genast på allmän bekostnad. En mängd af de under denna stegring inträffade sjukdomsfallen hade också förekommit bland det nya tjenstefolk som vid den samtidigt inträffade höstflyttningen anländt till hufvudstaden. Högsta antalet insjuknade på dag visade sig d. 11 Sept. 175; högsta antalet döda på dag d. 12 Sept. 113.

Beträffande stadens serskilda delar må nämnas att sjukdomen med hänsyn till tiden synes hafva uppträdt i följande ordning: Clara d. 10 Aug., Ladugårdslandet d. 12 Aug., Catharina d. 14 Aug., Maria d. 16 Aug., Nicolai samt Jacob och Johannis d. 17 Aug., Adolf Fredrik d. 24 Aug. och Kungsholms d. 27 Aug.

Den uppnådde också sin kulmination i dessa serskilda delar af staden vid något olika tidpunkter, nemligen:

	kulmination,	högsta antal insjuknade på dag	högsta antal döde på dag
Kungsholms . . .	3:dje veckan	d. 8 o. 11 Sept. . . 15.	d. 12 Sept. . . . 13.
Ladugårdslands .	4:de »	d. 1 o. 6 Sept. . . . 50.	d. 2 Sept. . . . . 37.
Nicolai	4:de »	d. 12 Sept. . . . . 13.	d. 13 Sept. . . . 10.
Clara	4:de »	d. 13 Sept. . . . . 17.	d. 2 Sept. . . . . 12. (d. 11 o. 12 Sept. 11)
Adolf Fredriks . .	4:de »	d. 17 Sept. . . . . 24.	d. 12 Sept. . . . 16.
Maria	5:te »	d. 13 Sept. . . . . 37.	d. 13 o. 14 Sept. 20.
Catharina	5:te »	d. 14 Sept. . . . . 38.	d. 15 Sept. . . . 26.
Jacob o. Johannis	5:te »	d. 14 Sept. . . . . 19.	d. 16 Sept. . . . 11.

och upphörde slutligen i Adolf Fredrik d. 29 Nov., i Nicolai d. 4 Dec., i Maria d. 19 Dec., i Clara d. 31 Dec., Ladugårdslandet och Catharina d. 2 Jan., Kungsholms d. 8 Jan., Jacobs och Johannis d. 19 Jan.

Förklaring öfver tecknen:

I. Nicolai församling eller Staden. — II. Clara. — III. Jacob och Johannis. — IV. Maria. — V. Catharina. — VI. Kungsholmen. — VII. Ladugårdslandet. — VIII. Adolf Fredrik. — *A* Årstaviken. — *B*. Hammarbysjön. — *C*. Djurgårdsviken. — *D*. Clarasjön. — *E*. Fatbursjön. — *F*. Djurgården. — ⊙ utvisar Kolerasjukhus. — ◯ utvisar Sundhetsbyrår. — Hvita punkter utvisa de första kolerafallen och de af sjukdomen svårast hemsökta qvarteren.

Följande jemförelse utvisar farsotens olika duration inom dessa församlingars territorier, nemligen: Adolf Fredrik 97 dagar, Nicolai 109, Maria 125, Kungsholms 134, Catharina 141, Clara 142, Ladugårdslands 143, Jacobs och Johannis 155 dagar.

Stockholms stad.

Med hänsyn till antalet insjuknade och döda intaga dessa församlingar sinsemellan följande ordning:

Kungsholms	insjuknade	275	döde	153
Nicolai	»	284	»	172
Clara	»	348	»	207
Jacob och Johannis	»	374	»	186
Adolf Fredriks	»	462	»	283
Maria	»	526	»	338
Catharina	»	812	»	507
Ladugårdslandet	»	1,130	»	637
Härtill komma ytterligare inom församlingarnes sjukantal icke upptagne:				
af Garnisonen	»	220	»	118
i Fängelserna	»	223	»	116
af Främlingar	»	133	»	84
och främmande sjömän . . .	»	114	»	74

Inalles insjuknade 4,901 döde 2,875.

Dessutom uppgifvas hafva insjuknat i förebud 5,365 så att sammanräknade antalet förebud och utbildad kolera utgjort 10,266, hvilket med hänsyn till folkmängden (år 1850) utgör omkring 11 procent.

Med hänsyn till förhållandet af antalet sjukdomsfall af utbildad kolera till folkmängden hafva:

i Ladugårdslandet *insjukn.*	hvar 13:de	person.	i Jacob o. Johannis *insjukn.* hvar 33:dje person.
i Kungsholmen . .	»	» 13:de »	i Clara . . . . . » » 36:te »
i Catharina . . .	»	» 18:de »	i Nicolai . . . . . » » 45:te »
i Adolf Fredrik .	»	» 18:de »	och i hela staden
i Maria	»	» 24:de »	öfverhufvud » » 18:de »

En dylik jemförelse emellan antalet dödsfall och befolkningen i de serskilda församlingarna utvisar att:

i Ladugårdslandet *aflidit*	hvar 24:de	person.	i Clara . . . . . *aflidit* hvar 61:te person.
i Kungsholmen .	»	» 24:de »	i Jacob o. Johannes » » 66:te »
i Adolf Fredrik .	»	» 29:de »	i Nicolai . . . . . » » 75:te »
i Catharina . . .	»	» 29:de »	samt i hela sta-
i Maria	»	» 38:de »	den . . . . . » » 32:dra »

Med hänsyn till olika kön voro af de i utbildad kolera insjuknade:

Män	insjuknade	2,551	döde	1,502
Qvinnor	»	2,344	»	1,370
saknas uppgift . . .	»	6	»	3

Summa insjuknade 4,901 döde 2,875.

Och med hänsyn till lefnadsåldern:

Barn	insjuknade	727	döde	455
Medelåldrige	»	3,722*)	»	2,055
Ålderstigne	»	446	»	362
saknas uppgift . . .	»	6	»	3
	Summa insjuknade	4,901	döde	2,875.

Med hänsyn till olika stånd och yrken må följande korta öfversigt inflyta:

	injuknade	döde
Embets och tjenstemän samt deras hustrur . . .	37	24
Personer af krigsståndet	263	141
Andre ståndspersoner	11	4
Skeppare och sjömän	43	23
Polis- och tullbetjening, Vaktmästare	57	38
Handlande, Värdshusidkare &c.	58	24
Fabriksidkare och Apothekare	122	59
Handtverkare och Konstnärer	671	369
Arbetsfolk med deras hustrur	1,392	813
Betjenter och tjenstefolk	385	163
Enkor och barn af förutnämnde klasser	1,117	716
Fattige och försörjningshjon	262	216
Fångar	223	116
Diverse personer, ej ofvan ingående	13	11
Summa	4,654	2,717
Tillkomma:		
Sjömän och främlingar	247	158
Summa Summarum	4,901	2,875.

Genom farsoten hafva 194 barn blifvit alldeles värnlösa och förlorat allt stöd af föräldrar samt inom 212 fattiga familjer med tillsammans 423 barn, endera af föräldrarna dött i koleran, så att inalles 617 barn blifvit genom denna farsot mer eller mindre värnlösa **), nemligen i Nicolai 51, i Clara 45, i Jacob och Johannis 74, i Maria 114, i Catharina 98, i Ladugårdslands 180, i Adolf Fredrik 33 och i Kungsholms 22.

Sedan det visat sig att sjukdomen i afseende på häftighet och utbredning i hufvudstaden ökades och antog natur af verklig farsot, aflystes den förestående höstmarknaden, hvarjemte undervisningen i folkskolorna äfvensom i lärdomsskolorna derstädes tillsvidare inställdes. Det hus i Gref-Magnigränden å Ladugårdslandet der de första sjukdomsfallen

*) Härvid bör anmärkas att garnisonens insjuknade, om hvars ålder serskild uppgift icke blifvit lemnad, här upptages bland medelåldrige.

**) Enligt uppgift af Stockholms Fruntimmers-Förening för barnavård.

Stockholms stad.

yppats, spärrades vid underrättelsen derom d. 15 Aug., men sedan det blifvit kändt att sjukdomsfall äfven yppats i andra delar af staden, upphäfdes spärrningen åter d. 18:de.

Till lindrande af den nöd som erfarenheten visat utgöra en mäktig bundsförvandt för denna farsot, utfärdade flere af församlingarnes Sundhetsnämnder uppmaning till bättre lottade om ingifvandet af gåfvor, af linne, klädespersedlar och penningar till anskaffande af tjenliga födoämnen för fattige sjuke, hvilka uppmaningar inbragte ganska betydliga gåfvor. På Sundhetsbyrårna tillhandahöllos polletter för afhemtande af passande föda för fattige sjuke och dylike utlemnades också af Sundhetsnämnden gratis på läkares reqvisition. Redan i Augusti månad bemyndigades församlingarnas fattigvårdsstyrelser att utöfver det underhåll som eljest bestås fattighjonen, låta tilldela dem som deraf voro i behof, varm föda till värde af 2 sk. banko om dagen äfvensom att med beklädnadspersedlar förse de fattighjon som deraf voro i oundgängligt behof, hvarjemte den eljest först vid hvarje års slut börjande utdelningen af soppa och bröd, redan i slutet af Augusti tog sin början och sedermera fortgick i vanlig ordning. I den mon offren för sjukdomen blefvo talrikare och många barn och enkor befunno sig i svår belägenhet, ökades också den enskilda välgörenhetens ansträngningar. I September bildades, efter frivillig öfverenskommelse, en nödhjelps-komitté som medelst subskribtionslistor och frivilliga gåfvor insamlade medel för att bispringa genom kolerafarsoten lidande personer. Dess bestyrelse öfverlemnade provisoriskt till de serskilda församlingarnas Sundhetsnämnder äfvensom till Läkaresällskapet och Fruntimmers–föreningen, serskilda penningebelopp att användas till understöd för de mest behöfvande och disponerade efterhand för detta ändamål öfver 33,000 R:dr banko. Något sednare organiserades också en serskild Fruntimmers-förening med ändamål att taga personlig vård om fader och moderlösa barn, hvars välgörande verksamhet för detta ändamål, äfven efter farsotens fullkomliga upphörande fortgått.

För att lätta tillfället för de insjuknade att erhålla hastig läkarvård voro 13 serskilda sundhetsbyrår inrättade i alla delar af staden, nemligen *en* i hvardera af Nicolai, Clara, Kungsholms, Jacobs, Johannis, Ladugårdslands och Adolf Fredriks församlingar, en å Skeppsholmen och en å Djurgården samt två i hvardera af Maria och Catharina församlingar. Å hvardera af desse byrår anställdes i mon af behofvet en eller flere läkare med nödigt biträde af sköterskor, bärare m. m., hvarjemte medikamenter här tillhandahöllos. Å samtelige sundhetsbyrår erhöllo följande antal sjuke vård, nemligen anmälde såsom insjuknade i förebud: 3,130, och i utbildad kolera: 3,845, tillsammans 6,975. Af dessa vårdades i hemmet 1,831, bland hvilka afledo 1,147 d. v. s. = 62,6 proc., och på sjukhus 2,014, bland hvilka afledo 1,190 d. v. s. = 59,0 proc., eller tillsammans 2,337.

Allmänna Sundhetsnämnden hade sin byrå i Trångsund N:o 12, dit hvarje morgon rapporter om sjukdomsförhållandet från alla sundhetsbyrår och sjukhus äfvensom enskilde läkare ingåfvos.

Utom Seraphimerlasarettets, provisoriska sjukhusets och allmänna Garnisonssjukhusets för tillfället öppnade koleraafdelningar, voro 10 serskilda kolerasjukhus inrättade i olika delar af staden, nemligen *ett* i hvardera af Nicolai, Kungsholms, Johannis och Ladugårdslandets församlingar, ett å Skeppsholmen, ett å Djurgården och två i Adolf Fredrik samt

ett serskildt kolerasjukhus för Garnisonen. — Å dessa sjukhus voro intagne inalles 2,988, nemligen i förebud 430, i utbildad kolera 2,558, af hvilka döde 1,467. *Stockholms stad.*

Utom enskildt i hufvudstaden praktiserande läkare voro i och för kolerasjukvården å sundhetsbyrår och sjukhus under denna tid, med serskild aflöning anställde, följande läkare och underläkare, nemligen: 22 Medicine Doctorer, 44 Medicine och Med. Philos. Candidater, 25 Badaremästare och Ämnesvenner, 8 Veterinärelever och 6 Pharmaceuter och Studenter, tillsammans 105.

Vid byrår och sjukhus voro anställde 234 bärare (och roddare) samt 302 sköterskor, tillsammans 536 personer; förutom Commissarier och Vaktmästare.

Af sjukvårdspersonalen insjuknade i förebud många och i utbildad kolera 65, deraf afledo 32.

Anmärkas bör att af de vid kolerasjukvården i hufvudstaden anställde läkare, afled ingen, icke heller någon af de vid jordfästningarne turvis officierande presterna.

Till begrafningsplatser bestämdes Nya kyrkogården utanför Norr tull, Fattigkyrkogården på Stadshagen samt Fattigkyrkogården utanför Skans tull äfvensom den i trakten af Källhagen befintliga begrafningsplatsen. Sundhetsbyrårne ägde uppdrag, att i händelse deras åtgärd påkallades, i afseende på begrafningar, meddela allt det biträde som på dem kunde ankomma. Begrafningarna verkställdes tidigt på morgnarna, ej före 24 timmar efter det dödsfallet timat. Kistorna nedsattes i allmänhet i större gemensamma grafvar.

Redan i October månad började indragningar af sjukvårdsanstalterna att vidtagas i samma mon som farsoten aftog. Med October månads slut trädde också de offentliga läroverken åter i verksamhet.

Beträffande anledningen till kolerafarsotens uppkomst i hufvudstaden, inhemtas af Öfverståthållare-Embetets protokoll d. 18, 19 och 23 Aug. samt Polismästarens rapport d. 19:de, att undersökning rörande de å Ladugårdslandet och i Catharina församling först inträffade sjukdomsfallen blifvit hållen för utredande häraf; att dervid ingen anledning förekommit att misstänka det de å Ladugårdslandet inträffade 1:ste sjukdomsfallen härrört från beröring med kolerasjuk ort eller person; att machinisten Durell, som med ångfartyget Svithiod afgick från Lübeck *) d. 28 Juli och hitkom d. 31 s. m., redan vid hemkomsten befunnit sig illamående och jemte Durell hans 3 barn och en i samma hus boende qvinna d. 1 Aug. angripits af diarrhe; att Durells hustru d. 3 Aug. insjuknat i symptomer, hvilka, efter den beskrifning som sedermera vid hållet förhör inför Öfverståt-

*) Enligt rapport af Svenska Consuln i Lübeck af d. 28 Juli till K. Commerce-Collegium, hade bemälde Consul dagen förut (d. 27 Juli) från stadens Syndicus erhållit den upplysning att koleraepidemien *icke* utbrutit i Lübeck, utan att helsotillståndet i staden »vore så godt att man då ännu utan betänklighet kunde utfärda rena sundhetspass«, äfvensom öfverläkaren vid sjukhuset och fattigläkarne lemnat Consuln »alldeles tillfredsställande försäkringar«. — Af en vid Hernösands Rådhusrätt hållen ransakning om skepparen Gulbrands öfverträdelse af karantänsförfattningen, upplyses i bredd härmed att bemälde svenska skeppare som med slupen August anländt till Lübeck d. 23 Juli, i bref till hemorten, dateradt ungefär vid samma tid, omtalat att kolerasjukdomsfall förekommit i Lübecks hamn, dit trafiken var öppen från det af kolera hemsökta Köpenhamn, och att styrmannen å samma slup hastigt insjuknade i koleraartade symptomer och måste å sjukhus intagas, der han afled. Jemför *Gottlands län*: Kapellhamn.

Stockholms stad.

hållare-Embetet lemnats, antydde närvaro af utbildad kolera; att föreståndaren för Fabriksfattighuset, Badarmästaren Lundgren, som Durell d. 1 och 3 Aug. besökte, lemnade föreskrift om hustruns behandling, hvarjemte hon vårdades af den hos Lundgren anställde Eleven Boman; att efter några dagars illamående den hos Lundgren boende M:ll Almson insjuknade i kolera hvarefter de sid. 113 nämnde flere sjukdomsfall på samma ställe inträffade.

Rörande de första sjukdomsfallen i Clara, har ingen anledning förekommit att hustru Elfström haft någon beröring med kolerasjuk ort eller person. Arbetskarlen Blomster hade dagen före insjuknandet besökt det i hamnen liggande linieskeppet, dervid han blifvit genomvåt och flere timmar efteråt måst behålla de våta kläderna på kroppen samt uppgifves derpå följande dag, före insjuknandet biträdt med mangling på nedra bottnen i samma hus der hustru Elfström bodde 2 tr. upp. — Maria Lenngren i Clara fattighus hade några dagar före insjuknandet biträdt med sjukvården hos hustru Elfström. Beträffande de öfriga i Nicolai, Maria, Jacob, Adolf Fredrik och Kungsholmen först anmärkte koleraartade sjukdomsfallen, så har ej heller någon anledning förekommit till förmodan att de egt något sammanhang med kolerasjuk ort eller person utanför Stockholm.

I hufvudstadens grannskap hade vid Furusunds karantänsplats d. 24 Juli styrmannen Tiljander å ångfartyget Storfursten aflidit i kolera och d. 29 s. m. en å karantänsfartyget Brynolf anställd båtsman Dunder insjuknat i kolera och aflidit d. 1 Aug. Samma dag insjuknade på den gent emot karantänsplatsen belägna Köpmansholmen, lotsen Österman, som likaledes afled. Den 5 Aug. afled å samma karantänsplats efter 2:ne dagars sjukdom en från fartyget Brynolf intagen båtsman Knisberg och d. 11, 13 och 15 intogos ytterligare å samma karantänshus 3:ne båtsmän från bevakningsfartyget Tycho af hvilka en afled.

Till Djurhamns karantänsplats i Djurö socken, belägen i skärgården ungefär 6 mil från Stockholm, anlände d. 11 Aug. med ångfartyget Torstenson från Lübeck, kocken Falkman sjuk i kolerasymptomer, intogs å karantänssjukhuset der han samma dag afled och från d. 12 till d. 14 Aug. intogos ytterligare å samma sjukhus 4 man af nämnde fartygs besättning, af hvilka 3 afledo *).

Vid jemförelse af hvad nu blifvit anfördt med ofvan meddelade öfversigt af helsotillståndet och första koleraartade sjukdomsfallen i hufvudstaden (sid. 112) visar det sig att förebud till kolerafarsotens utbrott i hufvudstaden kunnat spåras redan i Maj och Juni månader uti de då tid efter annan yppade mer och mindre tydligt koleraartade sjukdomsfall, hvilka merendels haft lycklig utgång, och att emellertid efterhand sådana sjukdomsfall tilltagit både i freqvens och häftighet samt börjat medföra dödlig utgång, intilldess omsider i medlet af Augusti månad kolerasjukdomen omisskänneligt visat sig hafva angripit hufvudstaden; att hustru Durells sjukdomsfall, ett ibland dem som icke haft dödlig utgång, ej heller för öfrigt företett någon olika beskaffenhet med andra förut i hufvudstaden anmärkte förebådande sjukdomsfall t. ex. Catharina Ekstedts från Jacobs församling som

*) Jemför ofvan sid. 15 meddelade redogörelse om karantänsanstalternas verksamhet.

som insjuknade d. 15 Juli; att hustru Elfström i Clara, som insjuknade d. 10 Aug., företett det 1:sta kolerafallet med dödlig utgång, hustru Hollander å Ladugårdslandet och Ströms barn d. 14:de Aug. företett 2:dra, 3:dje och 4:de dödsfallen samt M:ll Almson i Catharina församling det 5:te, Wennersten i samma församling det 6:te samt äfvenledes samma dag arbetskarlen Blomster i Clara det 7:de. *Stockholms stad.*

Vidare, att otvistiga sjukdomsfall af kolera alltifrån slutet af Juli månad förekommit vid karantänsplatserna Furusund och Djurhamn i hufvudstadens grannskap.

Vill man alltså anse kolerafarsoten hafva spontant uppkommit i hufvudstaden, så kunna såsom skäl för en sådan åsigt anföras ofvannämnde iakttagelser, nemligen: att koleraartade sjukdomsfall härstädes under flere veckors tid förekommit, hvilka efter hand tilltagit så väl i häftighet så att de medfört dödlig utgång, som i utbredning, så att omsider sjukdomen visat sig hafva antagit epidemisk natur.

Vill man åter äfven här söka en serskild källa utanför Stockholm, hvarifrån farsoten skulle hafva blifvit hit öfverflyttad, så torde densamma icke behöfva sökas långt bort öfver hafvet, då man erinrar sig att ofvannämnda karantänsplatser, der otvistiga fall af elakartad kolera förekommit alltifrån slutet af Juli månad, äro belägne endast på några få mils afstånd från hufvudstaden och att trafiken inom den till hufvudstaden gränsande skärgården är så liflig att någon fullt noggrann kontroll öfver beröringen emellan de ställen som äro derinom belägne, alldeles icke kan utöfvas.

Sammanlagde kostnaden för i hufvudstaden vidtagne kolerasjukvårds-anstalter, utom värdet af de inventarier som funnos att tillgå från 1850, uppgifves till 205,000 R:dr Banko *) deraf likväl ersättning af statsmedel jemlikt 43 § af Kongl. Förordningen d. 12 Nov. 1831 blifvit beviljad för utgifter till läkares aflöning och medikamenter för fattige sjuke m. m. uppgående till 32,394 R:dr 32 sk. 11 rst. Banko. Till ofvannämnde summa bör också läggas 16,000 R:dr utgifter för Garnisonens kolerasjukvård.

År 1834 afledo i Stockholm enligt Tabellverket 3,665 personer. Andra uppgifter omtala 7,839—7,914 insjuknade men endast 3,278—3,385 döde. Under den egentliga farsotens duration uppgick d. 9 Sept. högsta antalet insjuknade på dag till 541 och d. 11 Sept. högsta antalet döda på dag till 217.

År 1850 förblef hufvudstaden fri från kolera.

63 a). *Nicolai församling.*

En sundhetsbyrå var öppnad från d. 19 Aug. uti huset N:o 6 vid Skärgårdsgatan med dervid anställde 2:ne läkare och 1 badare. Den upphörde d. 29 Nov.

Vid sjukdomens utbrott i hufvudstaden var ännu icke något serskildt sjukhus utsedt utan skulle de sjuke afföras till en af kronan till sjukhus upplåten byggnad å Kastellholmen med 2:ne dervid anställde läkare, hvilket öppnades d. 18 Aug. Men något sed-

*) Hvarje sjuk har alltså kostat öfver hufvud 19 R:dr Banko eller om endast summan af utbildad kolera angripne tages i beräkning, 44 R:dr Banko.

Stockholms stad.

nare öppnades d. 2 Sept. ett för församlingen utsedt serskildt sjukhus i f. d. Fatburn å Riddarholmen som mot ersättning af 1,903 R:dr 16 sk. Banco för detta ändamål upplåts af de enskilde personer hvilka förhyrt denna lokal och der en öfverläkare och 2:ne biträdande läkare jemte nödig betjening anställdes. Sjukhuset upplöstes d. 26 Oct. sedan qvarvarande sjuke blifvit öfverförde till Provisoriska sjukhuset. Sjukhuset å Kastellholmen upphörde d. 2 Dec. då dervarande sjuke förflyttades till Johannis sjukhus.

Beträffande helsotillståndet må nämnas att handlanden W. Billdén som insjuknade d. 6 Aug. i kolerasymptomer, affördes till Lazarettet der han bättrades; att enligt D:r *Kuylenstjernas* rapport, M:ll (eller M:me) Söderlund, 55 år gammal, insjuknade i Nygränd N:o 6 d. 17 Aug. och transporterades till Lasarettet samt dog under transporten dit.

Såsom ofvan (sid. 114) meddelade tabell utvisar hafva, från d. 17 Aug. till d. 4 Dec. under en tid af 109 dagar af personer tillhörande församlingen inalles insjuknat i utbildad kolera 284 af hvilka 172 aflidit. Derförutan uppgifvas 304 sjukdomsfall af förebud och mindre illamåenden så att sjuknummern uppgår till 542.

Under första veckan	insjuknade	7	döde	2
» andra veckan	»	34	»	19
» tredje veckan	»	54	»	25
» fjerde veckan	»	60	»	41

hvarefter sjukdomen under ytterligare 5 veckor långsamt aftog men visade sig med enstaka fall till början af December månad.

Högsta antalet på dag insjuknade har varit (d. 13 Sept.) 13. Högsta antalet döde på dag (d. 13 Sept.) 10.

Med hänsyn till olika kön voro Män	insjuknade	116	döde	74
Qvinnor	»	162	»	95
Saknas uppgift för	»	6	»	3
tillsammans	insjuknade	284	döde	172.

Med hänsyn till lefnadsåldern: Barn	insjuknade	38	döde	26
Medelåldrige	»	214	»	122
Ålderstigne	»	26	»	21
Saknas uppgift för	»	6	»	3
tillsammans	insjuknade	284	döde	172.

Af dessa 284 personer vårdades 121 på kolerasjukhusen, der 69 afledo.

Å det inom församlingen belägna kolerasjukhuset voro från d. 2 Sept. till d. 26 Oct. intagne inalles 152 af hvilka 114 haft utbildad kolera, deribland 62 aflidit. Högsta antalet på dag vårdade har varit (d. 19 Sept.) 37 och underhållsdagarna på sjukhuset hafva uppgått till 1,267.

Å kolerasjukhuset å Kastellholmen voro från d. 18 Aug. till d. 2 Dec. intagne inalles 246 dels från denna dels från andra församlingar. Af dessa hafva 188 haft utbildad kolera, deraf 107 hafva aflidit. Högsta antalet vårdade på dag (d. 12 Sept.) var 51; underhållsdagarna på sjukhuset hafva upggått till 2,229.

Sjukvården vid sundhetsbyrån besörjdes af Candidaterne *Dahlberg* och *Wagner*, och för kortare tid af *Danelius* äfvensom *Dillner* och voro dervid anställde 15 bärare och 17 sköterskor. *Stockholms stad.*

Vid församlingens eget kolerasjukhus voro anställde öfverläkaren D:r *Carlsson*, Cand. *Barthelson* och *Rollin* samt 10 bärare och 12 sköterskor.

Vid kolerasjukhuset å Kastellholmen voro anställde Lifmed. *Dellvik*, D:r *Gullstrand* och Cand. *Karlberg* samt *Bergqvist* hvilka egde att disponera 42 roddare och bärare samt 32 sköterskor.

Af sjukvårdsbetjeningen så väl vid sundhetsbyrån (32) som vid båda sjukhusen (87) utgörande 119 personer, hafva 30 insjuknat i förebud och tillfrisknat samt 22 insjuknat i utbildad kolera af hvilka 14 aflidit.

År 1834 afledo i församlingen enligt tabellverket 261 personer.

63 b) *S:t Clara församling.*

En sundhetsbyrå var öppnad d. 18 Aug. uti huset N:o 18 vid Beridarebansgatan hvilken förhyrdes för 800 R:dr banko för halfår, med 4 läkare och 1 badare. Den tillslöts d. 7 Nov., hvarefter sjukdomsfall från församlingen skulle anmälas å Jacobs och Johannis sundhetsbyrå i sjukhuset vid Johannis plan.

Då någon till sjukhus lämplig lokal inom församlingen icke kunde erhållas, så hänvisades dess sjuke dels till Kungsholms sjukhus vid Kartago backe, dels till Sabbatsberg, dels till Adolf Fredriks skolhus och dels till sjukhuset å Riddarholmen.

Matpolletter utdelades till ett större antal fattiga friska och convalescenter och med anledning af Allmänna Sundhetsnämndens beslut förhyrdes 3:ne rum i Mäster Samuels gränd för herbergerande af husville, hvilka dock ej begagnades af flere än 3 à 4 personer.

Den 10 Aug. insjuknade i Karduansmakargränd N:o 8, arbetskarlen Elfströms hustru och besöktes af D:r *Kejser* som fann sjukdomen hafva öfvergått till en koleratyphoid hvaraf hon afled d. 15. Hon bebodde jemte man och flere barn ett litet osnyggt rum. Den 14 Aug. insjuknade i samma gränd N:o 9, midt emot det förra, arbetskarlen Blomster, hvilken samma dag biträdt med mangling å nedra botten af det hus der Elfström bodde 2 tr. upp. Dagen förut hade han fallit i sjön och sedermera i flere timmar burit de våta kläderna på kroppen. Han afled d. 16:de, 21 år gammal, obducerades och företedde samma liköppningsfenomener som de inom Ladugårdslandet i kolera förut aflidne. I samma vindsvåning bodde flere personer uti enskilda lägenheter utan att någon af dem insjuknade. Huset nästintill (N:o 9) blef ett af de af kolera mest hemsökte i församlingen. Den 17 Aug. insjuknade å Clara församlings fattighus intagna fattighjonet Maria Lenngren, 62 år gammal, hvilken vårdat ofvannämnde hustru Elfström under hennes sjukdom och ända till insjuknandet lärer vistats uti det af henne bebodda rum. Hon afled d. 18:de. Natten till d. 21 insjuknade å samma fattighus, Anna Lagerbeck, 54 år gammal, och afled d. 21 på e. m. Den 18 insjuknade i utbildad kolera, drängen Anders Bergfeldt vid Lundtmakaregatan N:o 4, i tjenst hos bryggaren Svensson. Han afpollette-rades till Lasarettets koleraafdelning och dog efter 9 timmars sjukdom.

Stockholms stad.

Såsom ofvan (sid. 114) meddelade tabell utvisar hafva från d. 10 Aug. till d. 31 Dec., under en tid af 142 dagar, af personer tillhörande församlingen inalles insjuknat 348 af hvilka 207 dogo. Derförutom uppgifvas 181 sjukdomsfall af förebud och mindre illamåenden så att hela sjuknummern uppgår till 529.

Under första veckan	insjuknade	2	döde	2
» andra veckan	»	12	»	8
» tredje veckan	»	28	»	15
» fjerde veckan	»	75	»	46
» femte veckan	»	74	»	47

hvarefter sjukdomen långsamt aftog under ytterligare 6 veckor samt kan med October månad anses hafva såsom farsot upphört, hvarefter endast enstaka sjukdoms och dödsfall med långa mellanskof förekommo till d. 31 Dec. Högsta antalet på dag insjuknade har varit (d. 13 Sept.) 17, högsta antalet döda på dag (d. 2 Sept.) 12.

Med hänsyn till olika kön voro: Män . . . . insjuknade 150 deraf döde 88
Qvinnor . . » 198 » » 119 och

med hänsyn till lefnadsåldern:

Barn	insjuknade	43	deraf döde	31
Medelåldrige .	»	239	» »	121
Ålderstigne . .	»	66	» »	55
tillsammans	insjuknade	348	deraf döde	207.

Af dessa vårdades 125 på åtskillige sjukhus ibland hvilka 74 afledo, nemligen 1 på Seraphimerlasarettet, 13 på Sabbatsbergs sjukhus, 24 på Kungsholms d:o, 75 på Johannis d:o, 3 på Riddarholmens d:o och 11 på Adolf Fredriks sjukhus.

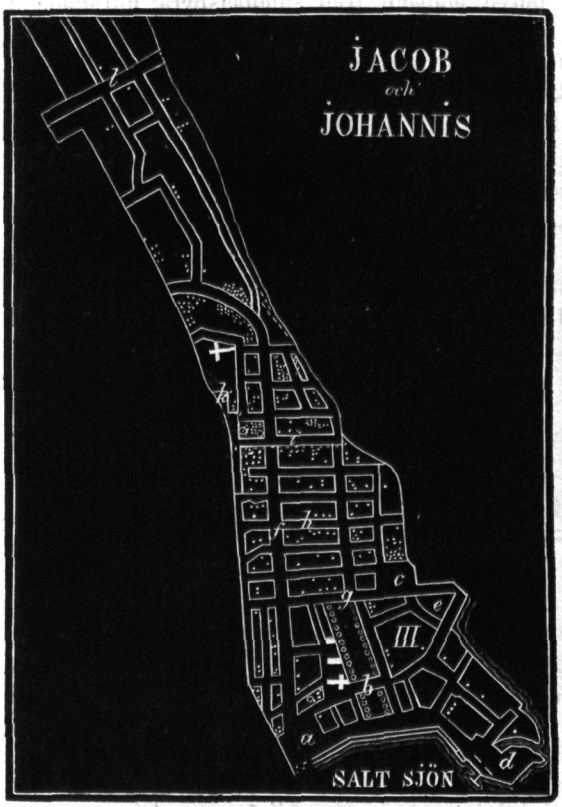
De af sjukdomen mest hemsökta lokalerna inom församlingen voro Karduansmakargränd N:o 9 der *andra sjukdomsfallet inträffade och i hvilket hus 6 personer afledo.* — Clara Bergsgränd N:o 45 hvarest under tiden från d. 1 till d. 12 Sept. öfver 20 personer insjuknade och 11 hafva aflidit. — Munklägersgatan N:o 13 hvarest 7 personer hafva dött. — Clara Norra Kyrkogatan N:o 6 och husen N:ris 8 och 10 vid Hötorget der flere landtbor som uppehållit sig i dervarande bondqvarter insjuknat och dött på sjukhus. — På församlingens fattighus der underhållstagarnes antal vid epidemiens början utgjorde 169 personer, insjuknade icke mindre än 42 af hvilka 40 dogo. — Å öfriga allmänna inrättningar inom församlingen anmärktes följande förhållande, nemligen: Å Allmänna Barnbördshuset dogo i utbildad kolera 6, af hvilka 5 voro nyfödda barn och en qvinna från landet som affördes till kolerasjukhus och der dog. Flere fall af förebud förekommo på Barnbördshuset samtidigt med ofvannämnde dödsfall. Å Frimurare-Barnhuset, der vid epidemiens början vårdades 200 barn emellan 6—14 år (?), har intet sjukdoms eller dödsfall blifvit anmäldt.

Sjukvården vid församlingens ofvannämnde sundhetsbyrå bestreds af D:r *Hjort*, Cand. *Svanberg* och *Mobeck* samt någon kortare tid D:r *Benzow* med biträde af 13 bärare och 16 sköterskor. — Af sjukbetjeningen hafva endast 2:ne sjuksköterskor insjuknat i förebud och en i utbildad kolera, hvilken sistnämnde aflidit.

År 1834 afledo enligt tabellverket i församlingen 134 personer.

63 c) *Jacobs och Johannis församling.* *Stockholms stad.*

Bifogade plan utvisar kolerafarsotens ungefärliga utbredning i denna del af hufvudstaden.

Förklaring öfver tecknen:

a) Gustaf Adolfs torg.
b) Carl XIII:s torg.
c) Norrmalms torg.
d) Blasieholmen.
e) Berzelii park.
f) Regeringsgatan.
g) Enkhusgränd.
h) Jacobs Bergsgränd.
i) Brunsgränd.
k) Johannisplan.
l) Stora Surbrunnsgatan.
⊙ Kolerasjukhus.
◯ Sundhetsbyrå.
Hvita prickar: kolerasjukdomsfall.

En sundhetsbyrå öppnades d. 19 Aug. uti folkskolans lokal, belägen i hörnet af Regeringsgatan och Brunnsgränd, N:o 22, för Johannistrakten och en annan d. 30 Aug. uti huset N:o 3 Jacobstorg för Jacobs församling. Denna upphörde d. 29 Sept. och den förra flyttades d. 1 Nov. till sjukhuset vid Johannis plan och upplöstes på samma gång som sjukhuset d. 17 Dec. Under sistnämnde tid emottog denna byrå sjukbud äfven från Clara och Adolf Fredriks församlingar i mon som deras byråer indrogos. Å den förstnämnde byrån anmäldes 342 personer insjuknade i förebud och 239 i utbildad kolera; å den andra sundhetsbyrån erhöllo 161 sjuke i förebud och 66 i utbildad kolera vård.

Ett sjukhus öppnades d. 1 Sept. uti fri- och fattigskolans lokal, Malmskilnadsgatan N:o 26. I hyresersättning åt boställsinnehafvare betaltes 1,550 R:dr b:ko. Sjukhuset upphörde d. 17 Dec.

Stockholms stad.

Beträffande helsotillståndet inom församlingarna må nämnas, att enligt hvad i Läkare-Sällskapet blifvit anmäldt, har en qvinsperson vid namn Ekstedt, 51 år gammal, boende inom Jacobs församling, d. 14 Juli insjuknat och d. 15:de blifvit intagen å Seraphimerlasarettet dervid sjukdomen företett hela kolerabilden; hon tilllfrisknade efter en längre convalescens.

Första sjukdomsfallet af kolera som blifvit anmäldt från sundhetsbyrå inträffade d. 22 Aug. då sömmerskan E. Ringblom, boende i Spetsens backe, intogs såsom sjuk på Norra kaserns sjukhus. Hon tillfrisknade efter några dagar; sjukdomssymptomerna ej uppgifne. Det andra från byrån uppgifna sjukdomsfallet är skepparen Dahlström från Westerås som fördes till samma sjukhus d. 24 Aug. och dog d. 28 men enligt anteckning i sjukhusjournalen hade han inga kolerasymptomer utan en vanlig nervfeber.

Första dödsfallet af kolera inträffade d. 24 Aug. då en arbetare vid kröneriet å Blasieholmen afled å sjukhuset i Norra kasern efter 18 timmars sjukdom.

Såsom ofvan (sid. 114) meddelade tabell utvisar hafva från d. 17 Aug. till d. 19 Januari under en tid af 155 dagar, inalles insjuknat i utbildad kolera 374 personer af hvilka 186 aflidit. Dessutom uppgifvas 518 sjukdomsfall af förebud, så att hela sjuknummern uppgår till 892.

Under första veckan	insjuknade	2	afledo	1
» andra veckan	»	15	»	8
» tredje veckan	»	46	»	12
» fjerde veckan	»	69	»	35
» femte veckan	»	86	»	55

hvarefter sjukdomen under ytterligare 8 veckor aftog och slutligen visade sig endast enstaka sjukdomsfall ända till d. 19 Januari.

Högsta antalet på dag insjuknade har varit (d. 14 Sept.) 19. Högsta antalet döda på dag (d. 16 Sept.) 11.

Med hänsyn till olika kön voro:	Män	insjuknade	175	döde	85
	Qvinnor	»	199	»	101
Med hänsyn till lefnadsåldern:	Barn	insjuknade	80	döde	45
	Medelåldrige	»	271	»	126
	Ålderstigne	»	23	»	15
		tillsammans insjuknade	374	döde	186.

Af dessa 374 i utbildad kolera insjuknade hafva 182 blifvit vårdade på kolerasjukhus af hvilka 90 *aflidit.*

Å kolerasjukhuset inom församlingen voro från d. 1 Sept. till d. 17 Dec. intagne inalles 352 af hvilka 78 haft förebud och 274 utbildad kolera, hvaraf 142 aflidit.

Högsta antalet på dag vårdade har varit (d. 13 Sept.) 65. Underhållsdagarne på sjukhuset hafva uppgått till 3,547.

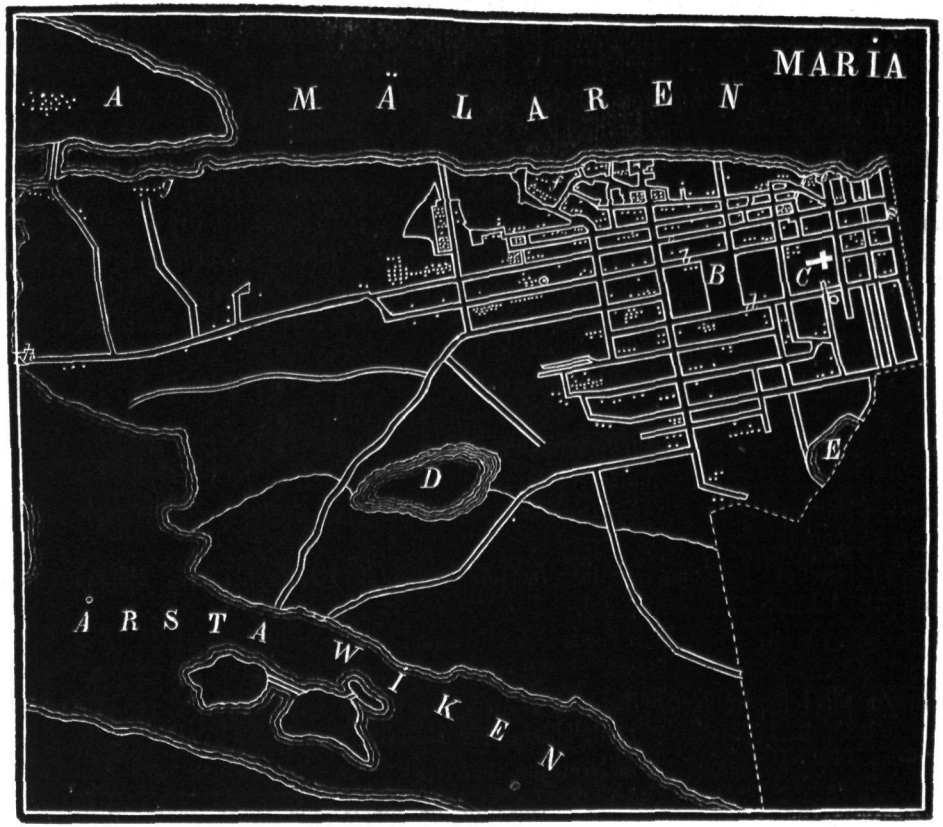
Sjukvården vid sundhetsbyrårne besörjdes af Lifmedicus *Gothen,* Hofmedicus *Kaldo,* D:r *Höstman,* Prov.-Läk. *Brandelius* och D:r *Bergius,* hvilka båda sistnämnde anställdes vid den något sednare vid Jacobstorg öppnade byrån. Till biträde voro antagne 21 bärare och 14 sköterskor.

Vid församlingens sjukhus voro anställde D:r *Cederschjöld* (en kortare tid), D:r *Berggren*, Apothekaren *Lindman* (en kortare tid), Cand. *Rydolf* och *Goldkuhl* samt Veterinäreleven *Gjerling*. Vid sjukhuset voro antagne 13 bärare och 29 sköterskor. *Stockholms stad.*

Af sjukvårdsbetjeningen, utgörande tillsammans 77 personer, hafva 7 insjuknat i förebud och tillfrisknat samt 4 i utbildad kolera af hvilka 2 aflidit.

Under koleraepidemien år 1834 uppgifvas inom församlingarna hafva insjuknat 1,015 af hvilka aflidit, enligt Medicinal-Rådet Trafvenfeldts uppgifter 482 och enligt tabellverket 413.

63 d) *Maria församling.*

Förklaring öfver tecknen:

A. Långholmen. — *B*. Adolf Fredriks torg. — *C*. Maria kyrka. — *D*. Sinkens damm. — *E*. Fatburssjön. — *a*. Södermalms torg. — *b*. Hornsgatan. — *c*. Besvärsgatan. — *d*. S:t Paulsgatan. — *e*. Ragvaldsbro. — *f*. Skinnarviken. — *g*. Heleneborg. — *h*. Hornstull. — ⊙ Kolerasjukhus. — ○ Sundhetsbyrå. — *Hvita prickar:* Kolerasjukdomsfall.

En sundhetsbyrå öppnades d. 19 Aug. i Trivialskolans lokal i hörnet af S:t Paulsgatan och Qvarngränd och en annan d. 24 Aug. i huset N:o 16 vid Besvärsgatan. Å den förra, som upphörde d. 24 Oct., anmäldes 147 personer insjuknade med förebud

Stockholms stad.

och 200 i utbildad kolera; å den sednare, som tillslöts d. 26 Nov. anmäldes 109 förebud och 264 utbildad kolera.

Ett kolerasjukhus, med öfver 100 sängar, öppnades d. 23 Aug. i Gäldstuguhäktets lokal vid Hornsgatan N:o 74 och tillslöts d. 22 Oct.

Den 16 Aug. insjuknade sömmerskan C. Ch. Setterberg, 43 år gammal; hon lärer träffats sjuk ute, men varit boende inom Maria församling samt remitterades till Proviso-riska sjukhuset och afled följande natt. — Enligt byråjournalen anmäldes en Vaktmästare-hustru vid Tavastgatan N:o 30 insjuknad d. 18 Aug. och d. 20 anmäldes såsom sjuk en å gäldstugan intagen vagnmakare. Båda tillfrisknade efter några dagar. Nästföljande dödsfall inträffade d. 22 Aug. då ett gossebarn, 1¾ år gammal, hvars fader var arbets-karl, boende vid Hornsgatan N:o 44, afled efter en dags sjukdom. Tredje dödsfallet var arbetskarlen Lars Pettersson, boende i samma hus, hvilken insjuknad d. 24 Aug., blifvit förd till sjukhus och aflidit efter 15 timmars sjukdom. Uti samma hus inträffade sedan flere fall af förebud men intet af kolera.

Såsom ofvan (sid. 114) meddelade tabell utvisar hafva från d. 16 Aug. till d. 19 Dec. under en tid af 125 dagar insjuknat i kolera 526 personer af hvilka 338 afledo. Dessutom uppgifvas 264 insjuknade i förebud, hvadan hela sjuksumman uppgår till 790. Om härtill läggas 75 vid Långholmen insjuknade (hvilka eljest serskildt redovisas bland fångarne) så uppgår antalet insjuknade i kolera till 601 och hela sjuknummern till 865.

Under första veckan	insjuknade	5	döde	2
» andra veckan	»	24	»	11
» tredje veckan	»	81	»	38
» fjerde veckan	»	121	»	81
» femte veckan	»	174	»	104

hvarefter sjukdomen under ytterligare 3:ne veckor aftog och enstaka sjukdomsfall fortforo till medlet af December.

Högsta antalet på dag insjuknade har varit (d. 13 Sept.) 37. Högsta antalet på dag döde (d. 13 och 14 Sept.) 20.

Med hänsyn till olika kön voro:	Män	insjuknade	254	döde	161
	Qvinnor	»	272	»	177
Med hänsyn till lefnadsåldern:	Barn	insjuknade	94	döde	63
	Medelåldrige . . .	»	384	»	234
	Ålderstigne	»	48	»	41
	tillsammans	insjuknade	526	döde	338.

Af dessa 526 i utbildad kolera insjuknade, vårdades 233 på sjukhus, deribland 137 afledo.

Å kolerasjukhuset inom församlingen hafva från d. 24 Aug. till d. 22 Oct. inalles 306 perso-ner varit intagne, af hvilka 20 haft förebud och 286 utbildad kolera deraf 166 aflidit. Deri-bland äro 30 fattig- och försörjningshjon från församlingen, af hvilka 24 dött. — Högsta anta-let på dag vårdade var (d. 17 Sept.) 62. Underhållsdagarna på sjukhus hafva uppgått till 1,993.

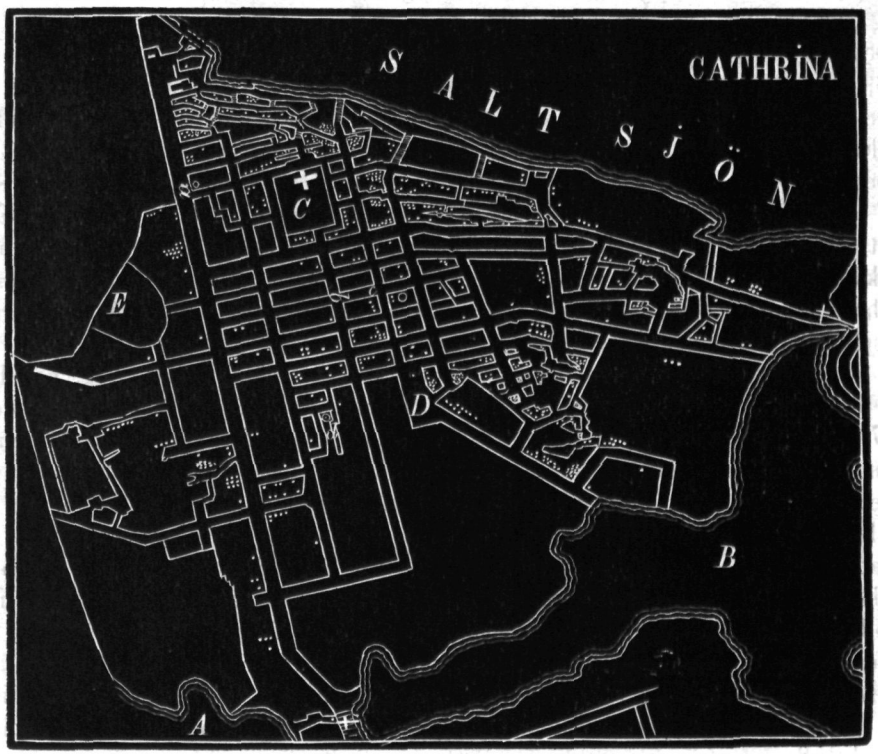
Sjukvården vid byrån vid S:t Paulsgatan bestreds af D:r *Granberg* och vid byrån vid Besvärsgatan af Cand. *Groth* och *Boqvist*. Vid sundhetsbyrårne voro anställde 16 bärare och 24 sköterskor.

Vid sjukhuset besörjdes sjukvården en kortare tid af D:r *Hök* och sedermera af D:r *Lewin* samt Cand. *Sandelin* och Veterinäreleven *Lundin*. Vid sjukhuset voro anställde 10 bärare och 11 sköterskor. *Stockholms stad.*

Af sjukvårdsbetjeningen, tillsammans utgörande 61 personer, uppgifvas hafva insjuknat i förebud 4, hvilka tillfrisknat, och i utbildad kolera 7 af hvilka 3 aflidit.

Under koleraepidemien år 1854 uppgifvas inom församlingen hafva insjuknat 755 deraf 306 aflidit.

63 e) *Catharina församling.*

Förklaring öfver tecknen:

A. Årstaviken. — *B*. Hammarbysjön. — *C*. Catharina kyrka. — *D*. Nytorget. — *E*. Fatbursjön. — *a*. Göthgathan. — *b*. Södermanlandsgatan. — *c*. Pihlgatan. — *d*. Provisoriska sjukhuset. — + Danviks och Skanstull. — ⊙ Kolerasjukhus. — ◯ Sundhetsbyrå. — *Hvita prickar:* Kolerasjukdomsfall.

En sundhetsbyrå öppnades d. 19 Aug. i Huset N:o 31 vid Göthgatan och ännu en annan d. 29 Aug. vid Pihlgatan N:o 20. I den förra, som upphörde d. 27 Nov., an-

Stockholms stad.

mäldes 261 personer insjuknade med förebud och 438 i ulbildad kolera; å den sednare, som tillslöts d. 30 Sept., anmäldes 158 förebud och 286 utbildad kolera.

Till kolerasjukhus användes en afdelning af Provisoriska sjukhuset vid Nya Sandbergsgatan der kolerasjuke redan började intagas den 16 Aug. Denna koleraafdelning upplöstes d. 8 Dec. men kolerasjuke intogos fortfarande på detta sjukhus der kostnaden för deras skötsel, af allmänna sundhetsnämnden, betaltes efter räkning.

Enligt en af D:r *Ekecrants* till Sundhets-Collegium d. 22 Aug. ingifven rapport, hade d. 3 Aug. vid Södermanlandsgatan N:o 10 insjuknat i kräkningar, diarrhe och kramp, machinisthustrun Durell, hvilken åter tillfrisknade. Mannen hade den 31 Juli hemkommit från Lübeck med ångfartyget Svithiod, och dagen efter hemkomsten haft diarrhe, hvarifrån han en dag derefter var fullt återställd.

Den 14 Aug. insjuknade med diarrhe å Fabriksfattighuset, beläget vid samma gata N:o 13, snedt emot förenämnde hus, en M:ll Almson, 38 år gammal, boende hos badaremästaren Lundgren derstädes, och sedan sjukdomen följande dag öfvergått till fullt utbildad kolera, affördes hon till provisoriska sjukhuset der hon afled d. 17.

Den 15 Aug. insjuknade en å fabriksfattighuset intagen person vid namn Wennström, 66 år gammal, som affördes till sjukhuset och dog samma afton. D:r *Ekecrants* har anmärkt att sistnämnde persom hade i sin säng några härfvor ullgarn, hvilka han spunnit åt en klädesfabrikör. Den 17 Aug. hemtades detta garn af fabrikören och lemnades åt en af hans arbetare som d. 18 och 19 väfde af detsamma och sistnämnde dag på aftonen insjuknade i utbildad kolera.

Å Provisoriska sjukhusets koleraafdelning öfverflyttades d. 16 Aug. gesällshustrun Lovisa Sjöberg, som flere dagar förut blifvit för diarrhe intagen å medicinska afdelningen. Den 17, 18 och 19 intogos å Provisoriska sjukhuset hvardera dagen ett fattighjon från fabriksfattighuset, alla gamla personer, hvilka afledo inom dygnet. En å Provisoriska sjukhusets afdelning för koppsjuke d. 15 Aug. intagen qvinsperson fick d. 18 diarrhe, d. 19 kräkning, d. 25 utbildad kolera och dog d. 21 Aug.

Fabriksfattighuset, der de första sjukdomsfallen med dödsfall inträffade, är en utmärkt väl hållen inrättning med godt utrymme, byggnaderne belägne kring en stor med träd planterad gård och ställets belägenhet ingalunda låg eller fuktig.

Såsom ofvan (sid. 114) meddelade tabell utvisar hafva från d. 14 Aug. till d. 2 Jan., under en tid af 141 dagar, i kolera insjuknat 812 personer af hvilka 507 aflidit. Derförutom uppgifvas 446 sjukdomsfall af förebud, hvadan sammanräknade sjukantalet uppgår till 1,258.

Under	första	veckan	insjuknade	11	döde 5
»	andra	veckan	»	38	» 18
»	tredje	veckan	»	92	» 54
»	fjerde	veckan	»	132	» 72
»	femte	veckan	»	197	» 107

hvarefter sjukdomen aftog och slutligen företedde endast enstaka sjukdomsfall till d. 2 Januari.

Högsta antalet på dag insjuknade har varit (d. 14 Sept.) 38 och högsta antalet på dag döde (d. 15 Sept.) 26.

Med hänsyn till olika kön voro: Män . . . . . insjuknade 408 döde 260
Qvinnor . . . . . » 404 » 247 och

med hänsyn till lefnadsåldern: Barn . . . . . insjuknade 119 döde 66
Medelåldrige . . . . . » 604 » 365
Ålderstigne . . . . . » 89 » 76

tillsammans insjuknade 812 döde 507.

Af dessa 812 i utbildad kolera insjuknade, vårdades 379 på sjukhus af hvilka 255 afledo.

Å kolerasjukhuset inom församlingen (Provisoriska sjukhusets koleraafdelning) voro från d. 15 Aug. till d. 6 Dec. intagne 538 personer af hvilka 105 haft förebud och 433 utbildad kolera, deribland 290 aflidit. Högsta antalet på dag vårdade har varit (d. 22 Sept.) 80 och högsta antalet på dag döde (d. 24 Sept.) 15. Underhållsdagarna på sjuhhus hafva uppgått till 3,484.

Sjukvården vid sundhetsbyrån vid Göthgatan besörjdes af Cand. *Næsberg*, *Lundberg*, *Claræus* och *Schultz* samt för kortare tid *Blomberg* och D:r *Benzow*. Vid sundhetsbyrån vid Pilgatan voro anställde D:r *Solldin* och Cand. *Lundblad*. Båda byrårne ägde att disponera 15 bärare och 22 sköterskor.

Vid kolerasjukhuset besörjdes sjukvården af D:r *Svalin* och Cand. *Hasselhuhn* samt *Friberg* med biträde af 8 bärare och 12 sköterskor.

Af sjukvårdsbetjeningen, som utgjorde 57 personer, uppgifvas hafva insjuknat i förebud och tillfrisknat 8 och i utbildad kolera 4, hvaraf en aflidit.

Under koleraepidemien år 1834 uppgifvas inom församlingen hafva insjuknat 967 deraf 548 aflidit; enligt presterskapets uppgifter till tabellverket 598.

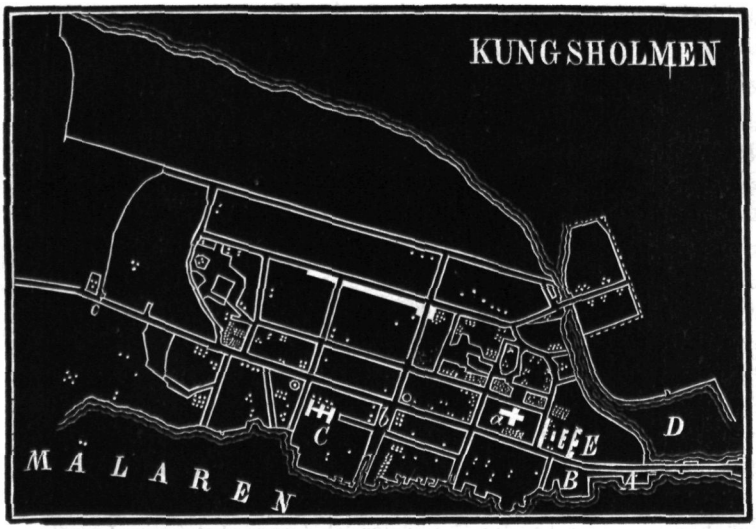
63 f) *Kungsholms församling.*

En sundhetsbyrå var öppnad i den under inredning varande lokalen för barnsjukhuset N:o 14 vid Kungsholms torg, med dervid anställde 3 läkare och 1 badare. Efter det farsoten aftagit, flyttades byrån, d. 24 Oct., till lokalen för kolerasjukhuset med allenast en läkare, och upphörde d. 1 Dec. Ett kolerasjukhus var inrättadt i N:o 27 Handtverkaregatan vid Karthago backe, tillhörande Garnisonssjukhuset, men för tillfället af Sundhetsnämnden förhyrdt. Det öppnades d. 22 Aug. och tillslöts d. 23 Nov.

Qvarteren inom församlingen voro för sjukvården fördelade mellan 6 i församlingen bosatte distriktsläkare; en läkare vid byrån stationerades i qvarteret Mälaren vid Marieberg. Åtgärder vidtogos af Sundhetsnämnden för tillvägabringandet af dagliga husvisitationer, hvarjemte en allmän visitation gjordes af Sundhetsnämnden, läkare och poliscommissarie i samtlige distrikterne.

Till begrafningsplats begagnades den i stadshagen belägna, redan år 1834 för samma ändamål upplåtna fattigkyrkogården, sedan den genom Sundhetsnämndens försorg blifvit utvidgad.

Stockholms stad.

Förklaring öfver tecknen:

A. Eldqvarn.
B. Carolinska institutet.
C. Garnisonssjukhuset.
D. Clara sjö.
E. Seraphimerlasarettet.
a. Kyrkan.
b. Torget.
c. Kungsholms tull.
⊙ Kolerasjukhus.
◯ Sundhetsbyrå.
Hvita prickar: Kolerasjukdomsfall.

Oaktadt Kungsholmens fria läge och i jemförelse med de andra församlingarna föga sammanträngda byggnader, har denna del af staden likväl alldeles icke blifvit lindrigare hemsökt af farsoten; tvertom och änskönt densamma företer den minsta summan af insjuknade och döde, befinnes likväl med hänsyn till förhållandet emellan antalet insjuknade samt döde och befolkningen på stället, denna församling varit en af dem ibland hvars invånare farsoten härjat svårast i det nemligen, såsom ofvan (sid. 124) meddelade jemförelse utvisar, hvar 13:de person af Kungsholms församlings befolkning varit af kolera insjuknad och hvar 24:de aflidit. Detta torde väl få tillskrifvas den omständighet att större delen af befolkningen bott sammanträngd i små trånga boningar jemte andra för helsotillståndet menliga inflytelser.

Beträffande helsotillståndet före sjukdomens egenteliga utbrott må nämnas att enligt fattigläkaren Doct. *Stenbergs* uppgift till Läkaresällskapet, voro redan under slutet af våren och början af sommaren diarrheer mycket allmänt gängse bland de fattiga; de voro dels enkla, lindriga och lätt öfvergående, dels förenade med kräkningar och kramp och »i 3:ne fall voro symptomerna så karakteristiska att om dessa fall förekommit under den sedermera utbrutna koleraepidemien, de utan tvifvel hade rubricerats såsom utbildad kolera«. (Jemför sid. 112).

Första sjukdomsfallet af utbildad kolera som från sundhetsbyrån anmäldes, inträffade d. 21 Aug. då dalkullan Anna Ersdotter, boende i Kapellansbacken N:o 13, insjuknade och affördes till Seraphimerlasarettet, der hon sedan tillfrisknade. Hon säges hafva insjuknat på aftonen, efter att under dagen hafva varit sysselsatt med mangling uti ett hus vid Karduansmakaregränd. Såsom icke hörande till Kungsholms församling är hon icke upptagen å tabellen öfver dess insjuknade, utan redovisad bland främlingar.

Det första dödsfallet af kolera inom församlingen inträffade d. 28 Aug. då arbetskarlen Joh. Johansson, 33 år gammal, boende i Bergsgränd N:o 3, afled. Han hade insjuknat d. 27. I samma hus insjuknade och dogo sedermera flere personer. Intill denna dag voro vid byrån redan anmälde 48 fall af förebud och koleradiarrheer. *Stockholms stad.*

Såsom ofvan (sid. 114) meddelade tabell utvisar hafva från d. 27 Aug. till d. 8 Jan., under en tid af 134 dagar, af personer tillhörande församlingen, insjuknat i utbildad kolera 275 af hvilka 153 aflidit. Derförutan uppgifvas 498 sjukdomsfall af förebud och mindre illamående hafva blifvit anmälde, så att hela sjuknummern uppgår till 767.

Under första veckan	insjuknade	32	döde	13
» andra veckan	»	64	»	32
» tredje veckan	»	72	»	39
» fjerde veckan	»	52	»	30

hvarefter sjukdomen väl aftog men ännu under 8 veckor visade sig med enstaka sjukdoms och dödsfall till November månads slut, hvarefter d. 20 Dec. inträffade ett sjukdoms och dödsfall samt ytterligare ett dylikt d. 8 Jan. 1854. — Högsta antalet på dag insjuknade har varit (d. 8 och 11 Sept.) 15. Högsta antalet döda på dag (d. 12 Sept.) 13.

Med hänsyn till olika kön voro: Män	insjuknade	143	döde	72	
Qvinnor	»	132	»	81	och
med hänsyn till lefnadsåldern: Barn	insjuknade	62	döde	38	
Medelåldrige	»	186	»	93	
Ålderstigne	»	27	»	22	
tillsammans	insjuknade	275	döde	153.	

Af ofvannämnde 275 personer vårdades 163 på kolerasjukhuset, ibland hvilka 82 afledo.

De af sjukdomen mest hemsökte lokalerna inom församlingen voro: Handtverkaregatan N:o 28, der 12 af de aflidne haft sitt hemvist; Arbetarebostaden, N:o 11 vid Garfvaregatan, der 21 sjukdomsfall af kolera yppades, deraf 10 medförde döden, samt 40 fall af förebud; Bergsgränd N:o 3, Bryggargränd (qvarteret Bleckholmen) N:o 25, och husen kring Vestra Qvarngränd samt några hus vid Kapellansbacken N:o 6; de båda sistnämnda lokalerna äro på berggrund och bland de högst belägne inom församlingen. Å allmänna inrättningar inom församlingen anmärktes följande sjukdomsfall: å *Seraphimerlasarettet* intogos några kolerasjuke på en isolerad afdelning under de första dagarna af epidemien och innan kolerasjukhusen hunnit ordnas och i October månad inkommo af misstag 4 dylike sjuke hvilka vårdades i samma rum som andra lasarettets sjuke. Men under hela epidemien yppades inom lasarettet, hvarken hos någon af patienterna, uppgående till omkring 200, eller betjeningen något kolerasjukdomsfall. Inalles intogos här 8 personer i utbildad kolera af hvilka 3 dogo — Å *Stockholms stads och läns kurhus* uppgifvas 6 personer hafva insjuknat i utbildad kolera, hvilka alla erhållit vård å kolerasjukhus och tillfrisknat. — Å *Kongl. Garnisonssjukhuset,* der en serskild koleraafdelning varit ordnad, vårdades 99 sjuke i utbildad kolera och 79 i förebud, hvilka, såsom icke tillhörande församlingen, äro

Stockholms stad. upptagne under rubriken; Stockholms Garnison. — Å *Församlingens fattighus,* der underhållstagarnes antal vid epidemiens början utgjorde 60 personer, insjuknade 17 i utbildad kolera af hvilka 15 vårdades på kolerasjukhuset och 14 dogo.

Å församlingens ofvannämnde kolerasjukhus i Karthago backe hafva blifvit intagne från d. 22 Aug. till och med d. 23 Nov. inalles 241 personer dels från Kungsholmen, nemligen 163, af hvilka 82 dött, dels ock från Clara eller andra församlingar. Af dessa hafva 212 haft utbildad kolera ibland hvilka 117 afledo. — Högsta antalet på dag vårdade har varit (d. 21 Sept.) 59. Underhållsdagarne på sjukhus hafva uppgått till 1,914.

Sjukvården vid sundhetsbyrån besörjdes af D:r *Liedholm* och Cand. *Rosborg, Sandahl* och *Salomon* med biträde af 8 bärare och 14 sköterskor. Vid sjukhuset besörjdes sjukvården af Prof. *M. Huss* och Cand. *Bergman* samt för kortare tid af D:r *Carlberg* med biträde af 8 bärare och 12 sköterskor.

Af sjukbetjeningen, utgörande tillsammans 42 personer, hafva 18 insjuknat i förebud och tillfrisknat samt 12 i utbildad kolera af hvilka 5 dött.

År 1834 afledo inom församlingen enligt presterskapets uppgifter till tabellverket 194 personer.

63 g) *Ladugårdslands församling.*

En sundhetsbyrå öppnades d. 18 Aug. i Appollogistskolans lokal vid Storgatan, N:o 6, och flyttades d. 1 Nov. till sjukhuset i Norra kasernen samt indrogs d. 4 Dec., efter hvilken tid sjukbud skulle anmälas å Johannis sjukhus. — För Djurgården öppnades en egen sundhetsbyrå uti egendomen Cassino hvilken indrogs d. 16 Oct., hvarefter sjukbud skulle anmälas å Ladugårdslands sundhetsbyrå. Å den förra anmäldes 539 personer insjuknade med förebud och 976 i utbildad kolera; å den sednare 122 förebud och 106 utbildad kolera. — På Skeppsholmen var också en sundhetsbyrå öppnad från d. 23 Aug. till d. 30 Sept. der 64 förebud och 20 fall af utbildad kolera anmäldes.

Kolerasjukhus öppnades d. 18 Aug. uti stadens Norra kasern vid Storgatan, hvarjemte från d. 31 Aug. intill d. 10 Oct. ett serskildt convalescenthus hölls öppet uti flickskolans lokal, Riddargatan N:o 9. Den 22 Nov. affördes de å Norra kasern ännu qvarliggande sjuke till Johannis sjukhus. — För Djurgården öppnades ett serskildt sjukhus d. 27 Aug. uti skolans lokal med 13 sängar, hvilket upphörde d. 26 Sept.

Beträffande sjukdomsförhållandet före den tid staden blef förklarad kolerasmittad, må nämnas att åtskillige koleraartade sjukdomsfall blifvit anmärkte hos gardister hvilka å allmänna Garnisonssjukhuset blifvit intagne. (Jemf. sid. 112).

Af fattigläkaren i församlingen är till Sundhets-Collegium inberättadt att beväringskorporalen Ström, boende i Grefmagnigränd N:o 11, insjuknat i kolerasymptomer d. 12 Aug. men åter tillfrisknat. I samma hus insjuknade d. 14 Aug. qvinspersonen B. Hollander och 2:ne barn hvilka alla dogo i hemmet, hvarefter dersammastädes från d. 16 till d. 20 Aug. insjuknade 5 personer, hvilka affördes till sjukhus, och alla dogo; de fleste inom 20 timmar. I huset N:o 5, samma gränd, insjuknade från d. 5 till d. 20 Aug. 4 personer.

De närmast derefter af fattigläkaren anmälde dödsfallen inträffade vid Storgatan N:o 10 d. 20 och 21 Augusti.

Å de 3:ne ofvannämnde första döde i Grefmagnigränd N:o 11, anställdes obduktion, med stöd hvaraf de dervid närvarande läkarne förklarade dödsfallen hafva härrört af elakartad kolera.

Det första sjukdomsfall som anmäldes å Djurgårds sundhetsbyrå, inträffade d. 23 Aug. då sjömannen H. Hansson från Börstil insjuknade på sitt fartyg. Samma dag insjuknade å Djurgården flere personer i utbildad kolera.

Såsom ofvan (sid. 114) meddelade tabell utvisar hafva från d. 12 Aug. till d. 2 Jan., under en tid af 143 dagar, inalles insjuknat i utbildad kolera 1,130, af hvilka 637 aflidit. Derförutan uppgifves 734 fall af förebud, så att sjuknummern uppgår till 1,864. Om härtill lägges Garnisonens insjuknade 489 (hvilka serskildt redovisas) så uppgår hela sjuksumman till 2,353.

Under första veckan	insjuknade	8	döde	5
» andra veckan	»	55	»	28
» tredje veckan	»	204	»	98
» fjerde veckan	»	288	»	194

hvarefter sjukdomen långsamt aftog under ytterligare 8 veckor, men derefter under ännu 8 veckor förekom med enstaka sjukdomsfall.

Högsta antalet på dag insjuknade har varit (d. 1 och 6 Sept.) 50. Högsta antalet på dag döde har varit d. 2 Sept.) 37.

Med hänsyn till olika kön voro: Män . . . . . insjuknade 542 döde 311
Qvinnor . . . . . » 588 » 326 och

med hänsyn till lefnadsåldern voro:

Barn	insjuknade	217	döde	140
Medelåldrige .	»	826	»	430
Ålderstigne .	»	87	»	67
tillsammans	insjuknade	1,130	döde	637

Af dessa i utbildad kolera insjuknade, vårdades 623 på sjukhus, deribland 332 afledo.

Å kolerasjukhuset i Norra kasern vårdades från d. 20 Aug. till d. 24 Dec. 579 af hvilka 34 haft förebud och 525 utbildad kolera, deribland 280 aflidit. Ibland de intagne voro 35 hjon från församlingens fattighus, af hvilka 31 aflidit. Högsta antalet på dag vårdade var (d. 12 Sept.) 115. Underhållsdagarna hafva uppgått till 5,381.

Å kolerasjukhuset å Djurgården vårdades från d. 28 Aug. till d. 29 Sept. 49, deraf i förebud 18 och i utbildad kolera 31 af hvilka 20 aflidit. Högsta antalet vårdade på dag (d. 13 Sept.) var 19. Underhållsdagarna hafva uppgått till 337.

De mest hemsökta lokalerna inom församlingen hafva varit: Grefmagnigränd N:o 5, Skeppargatan N:o 27, 33, 35, Nybergsgränd N:o 10 och 14, Sevebådsgatan N:o 46, Vestra Humlegårdsgatan N:o 11 och 13 samt Stora Qvarngränd, de sednare belägna i närheten af Träsket. På sjukhuset i Norra kasern visade sig sjukdomen också synnerligen intensiv så att (tidtals) icke allenast förhållandet mellan insjuknade och tillfrisknade visat

Stockholms stad.

sig mera ofördelaktigt än på andra sjukhus, utan ock convalescenter ånyo angripits af sjukdomen.

Sjukvården å sundhetsbyrån vid Storgatan besörjdes af fattigläkaren D:r *Lindberg* och Cand. *v. Sydow* samt vid sundhetsbyrån å Djurgården af D:r *Fredrik Lundberg*, Cand. *Danelius*, *Hartelius* och *Rollin;* dervid voro anställde 13 bärare och 10 sköterskor.

Vid församlingens kolerasjukhus i Norra kasern voro anställde D:r *Nyman*, Cand. *Berlin* och för någon tid, Cand. *Mesterton*, med biträde af Magister *Lundbergson*, Cand. *Grafström* och *Nybom* samt tre Veterinärelever. Vid Djurgårdens sjukhus bestreds sjukvården af Byråläkaren D:r *Fr. Lundberg* och Cand. *Danelius;* dervid voro anställde 15 bärare och 37 sköterskor.

Af sjukvårdspersonalen uppgifvas 8 hafva insjuknat i förebud och tillfrisknat samt 4 i utbildad kolera hvaraf 1 aflidit.

År 1834 afledo i denna församling enligt tabellverket, 759 personer.

63 h) *Adolf Fredriks församling.*

En sundhetsbyrå öppnades d. 19 Aug. i f. d. skolhuset, beläget vid Kammakaregatan och upphörde d. 17 Nov., efter hvilken tid sjuke från församlingen skulle anmälas å Johannis byrå. Under denna tid anmäldes 346 personer insjuknade med förebud och 366 i utbildad kolera.

Ett sjukhus öppnades d. 19 Aug. å Sabbatsbergs värdshuslokal och då detta under sjukdomens tilltagande befanns otillräckligt, öppnades d. 8 Sept. ännu ett sjukhus för kortare tid uti församlingens Apologistskola dervid 800 R:dr banko lemnades såsom ersättning åt de utflyttade boställsinnehafvarne. Detta sjukhus upplöstes d. 1 Oct. och Sabbatsbergs sjukhus d. 20 s. m.

Första inom församlingen anmärkte koleraartade sjukdomsfallet inträffade vid Norra Straff- och Arbetsfängelset der straff-fången N:o 310, Anna Hellström, utan förutgående illamående insjuknade d. 12 Aug. i fullt utbildad kolera, men efter nödig behandling återställdes. Diarrheer och koleriner voro då gängse inom inrättningen. De nästföljande sjukdomsfallen inom församlingen inträffade äfven å samma inrättning d. 29 Aug. då 2:ne fångar insjuknade hvika båda afledo.

Det först anmälda sjukdomsfallet af utbildad kolera hos personer boende i enskilda hus inom församlingen, var d. 24 Aug. då åkaredrängen Johan Svensson, boende vid Saltmätaregränd N:o 15, insjuknade, fördes till sjukhus och der afled efter 7 timmars sjukdom. Enligt anteckningar i sjukhusjournalen hade han plötsligt insjuknat med diarrhe, kräkning och kramp och funnits sjuk liggande i ett uthus. Andra sjukdomsfallet inom församlingen anmäldes d. 26 Aug. då Polis-öfverkonstapeln Corn, boende vid Drottninggatan N:o 194, insjuknade under tjenstgöring i poliskammaren.

Såsom ofvan (sid. 114) meddelade tabell utvisar hafva från d. 24 Aug. till d. 29 Nov., under en tid af 97 dagar, i denna församling insjuknat i utbildad kolera

462 personer af hvilka 283 aflidit. Dessutom uppgifvas 789 anmälde sjuke af förebud så att sjuksumman inalles uppgår till 1,073. *Stockholms stad.*

Under första veckan	insjuknade	10	döde	6
» andra veckan	»	75	»	39
» tredje veckan	»	110	»	81
» fjerde veckan	»	127	»	69

hvarefter sjukdomen aftog så att under sednare hälften af October och November månad förekommo endast spridda sjukdomsfall. Högsta sjukantalet på dag inträffade d. 17 Sept. med 24 insjuknade; högsta antalet döde på dag, d. 12, med 16 döde.

Med hänsyn till olika kön voro:	Män	insjuknade	225	döde	134	
	Qvinnor	»	237	»	149	och
med hänsyn till lefnadsåldern:	Barn	insjuknade	72	döde	45	
	Medelåldrige	»	320	»	182	
	Ålderstigne	»	70	»	56	
		tillsammans insjuknade	462	döde	283.	

Af dessa personer hafva 229 varit å sjukhus intagne, af hvilka 160 aflidit.

De af sjukdomen mest hemsökte lokalerna inom församlingen hafva varit: Luntmakaregatan N:o 34, Tullportsgatan N:o 27, Saltmätaregränd N:o 19, Stora Gråbergsgatan N:o 8 och de yttersta husen af Rörstrandsgatan.

Af allmänna inrättningar har: 1) Allmänna Barnhuset företedt 15 sjuke i förebud, alla tillfrisknade, och 6 i utbildad kolera, deraf 5 aflidit; Norra Correctionsinrättningen förebud 38, utbildad kolera 78 deraf aflidit 31; 3) Stockholms läns Cellfängelse utbildad kolera 12 deraf döde 4; 4) Sabbatsbergs fattighus utbildad kolera 42 af hvilka 30 aflidit; 5) Militärförsörjningsanstalten vid Stora Badstugugatan N:o 45 utbildad kolera 8 deraf döde 7 och 6) Församlingens Fattig- och Försörjningshus utbildad kolera 24 deraf döde 22.

Å Sabbatsbergs kolerasjukhus som var öppet från d. 20 Aug. till d. 19 Oct. intogos 192 personer af hvilka 29 förebud som tillfrisknade och 163 med utbildad kolera af hvilka 103 afledo. Högsta antalet på dag vårdade har varit (d. 17 och 18 Sept.) 50. Underhållsdagarne på sjukhus hafva uppgått till 1,519.

Å sjukhuset i församlingens skolhus intogos från d. 8 Sept. till d. 4 October 140 personer af hvilka 21 med förebud och 119 med utbildad kolera af hvilka 81 aflidit. Högsta antalet på dag vårdade (d. 16 Sept.) har varit 44. Undersållsdagarna på sjukhuset hafva uppgått till 759.

Sjukvården vid sundhetsbyrån besörjdes af D:r *Anjou* och Cand. *Molander* samt för någon tid *Dovertie*, *Carlberg* och *Wagner;* dervid voro anställde 10 bärare och 4 sköterskor.

Stockholms stad.

Å Sabbatsbergs sjukhus besörjdes läkarevården af D:r *Grähs* och Cand. *Mesterton* och å sjukhuset i skolhuset af D:r *Lamm* och Cand. *Doverti* samt en veterinärelev; vid båda sjukhusen voro anställde 17 bärare och 45 sköterskor.

Af sjukvårdsbetjeningen, utgörande inalles 76, uppgifvas hafva insjuknat i förebud och tillfrisknat 18 personer och i utbildad kolera 12, af hvilka 5 aflidit.

År 1834 insjuknade inom denna församling, å sundhetsbyrån anmälde, 527, af hvilka 293 aflidit, varande enligt tabellverket 216 af denna församlings invånare döda i kolera. — Bland de mäst hemsökte lokalerna nämnas då hafva varit vestra sidan af Tullportsgatan, synnerligast qvarteret Sjörån eller den s. k. Långa raden, Kammakaregatan med fattighuset, Lilla Badstugugatan och Saltmätaregränd, Rörstrandsgatan m. fl.

Utom de sålunda inom hvarje territorialförsamling redovisade sjuke hafva i *fängelserna*, bland *Stockholms garnison* och bland *fremlingar* och *sjömän* inträffat följande deribland icke upptagne sjukdomsfall, nemligen:

Sjömän: på fartyg i hamnen dels vid Skeppsbron, dels vid Mälarehamnarne hafva inalles insjuknat i utbildad kolera 114, största antalet anmälde å Nicolai sundhetsbyrå; Af dessa hafva aflidit 74. Första sjukdomsfallet inträffade d. 20 Aug. och sista dödsfallet d. 22 Nov. Högsta antalet på dag insjuknade har varit (d. 1 Sept.) 12 och högsta antalet döda på dag (samma dygn) 6. På sjukhus hafva varit intagne 98 af hvilka 59 aflidit. — Med hänsyn till åldern hafva varit: medelåldrige insjukn. 107, döde 68, ålderstigne insjukn. 7, döde 6.

Landtbor och andra fremlingar: Af sådane hvilka såsom resande eller arbetssökande uppehållit sig i hufvudstaden, utan att der hafva varit mantalsskrifne, uppgifvas hafva insjuknat i kolera 133 af hvilka 84 aflidit; utaf dessa hafva 108 varit vårdade å sjukhus, deribland 64 aflidit. — Första sjukdomsfallet inträffade d. 18 Aug., det sista d. 8 Dec. Högsta antalet på dag insjuknade har varit (d. 3 Sept.) 9, högsta antalet på dag döde (d. 12 Sept.) 7. På sjukhus hafva varit intagne 108 af hvilka 64 aflidit. Med hänsyn till kön hafva varit: Män insjukn. 79, döde 48, Qvinnor insjukn. 54, döde 36, och med hänsyn till åldern: Barn insjukn. 1, döde 1, medelåldrige 132, döde 83. I afseende på deras hemvist uppgifves hafva varit: Landtbor från närheten af Stockholm insjukn. 32, döde 23, Dalfolk insjukn. 70, döde 42, Arbetsfolk från aflägsnare provinser insjukn. 23, döde 13, af Garnisonsbevakningen å Långholmen (af 1:sta Lif-granadierregementet) insjuk. 4, döde 4, utlänningar insjukn. 4, döde 2, tillsammans insjuknade 133, döde 84.

Stockholms Garnison: Enligt Kongl. Bref. d. 4 Aug. upprättades ett serskildt kolerasjukhus för garnisonen i den s. k. Brandelska kasernen å Ladugårdslandet, hvarjemte en serskild koleraafdelning öppnades å Garnisonssjukhuset utom det att i regementernes kaserner funnos serskilde koleraserviser. — Första sjukdomsfallet inträffade d. 19 Aug., det sista d. 29 Dec.

Under denna tid hafva af Garnisonen inalles insjuknat 220, af hvilka 118 aflidit. Dessutom uppgifvas 369 förebud så att hela sjukantalet uppgår till 495. Under första veckan insjuknade 39 af hvilka 19 dogo. Under andra veckan 58 med 33 dödsfall men redan 3:dje veckan minskades sjukantalet till 21 med 17 döde hvarefter endast enstaka sjukdomsfall förekommo. *Stockholms stad.*

Af de insjuknade tillhörde följande antal de olika corpserne: 1) *Kongl. 1:sta Lifgardet* sjuke i förebud och tillfrisknade 60 samt i utbildad kolera 26 deraf döde 15; — 2) *Kongl. 2:dra Lifgardet* sjuke i förebud och tillfrisknade 88 samt i utbildad kolera 52 deraf döde 33; — 3) *Kongl. Lifgardet till Häst* sjuke i förebud och tillfrisknade 91, i utbildad kolera insjukn. 65 döde 23; — 4) *Kongl. Svea Artilleri* sjuke i förebud och tillfrisknade 36, i utbildad kolera insjukn. 54, döde 32; — 5) *Kongl. Fyrverkare-Corpsen* sjuke i förebud och tillfrisknade 20, i utbildad kolera insjukn. 5, döde 2; — 6) *Lifbevärings-Regementet* sjuke i förebud och tillfrisknad 1, i utbildad kolera 1 tillfrisknad; — 7) *Kongl. Maj:ts Flotta* sjuke i förebud och tillfrisknade 73, i utbildad kolera 17, döde 13.

Å Garnisonens kolerasjukhus hafva varit vårdade 185 personer af hvilka 86 aflidit. Högsta antalet vårdade på dag utgjorde (d. 28 Aug.) 47; underhållsdagarne uppgå till 966; medeltal sjuke på dag var 18,5. — Af sjukhusets tjenstemän och betjening insjuknade 12 af hvilka 2 aflidit. — Kostnaderna för garnisonens kolerasjukvård uppgifvas hafva uppgått till 16,988 R:dr 22 sk. 2 rst., d. v. s. att hvarje sjuk kostat omkring 29 R:dr Banko.

Under koleraepidemien år 1834 insjuknade af Garnisonen 616 personer af hvilka 188 afledo.

Fängelserna: 1) å Norra Correctionsinrättningen insjuknade 79, döde 31; — 2) å Stockholms Läns Cellfängelse insjukn. 12, döde 4; — 3) å Straff- och arbetsfängelset å Långholmen insjukn. 76, döde 51; — 4) å Stockholms Stads Cellfängelse och Rådhushäkte insjukn. 56, döde 30; inalles insjuknade 223, döde 116.

Första sjukdomsfallet inträffade d. 12 Aug., det sista d. 28 Nov.

Efter det endast några få enstaka sjukdomsfall förekommit i Augusti månad började farsoten i slutet af samma månad att tilltaga bland fångarna. Första veckan medförde redan 36 sjukdomsfall och 16 dödsfall. Under den andra stego de till 98 med 46 dödsfall men aftogo redan i följande veckan och visade sig sedan endast med enstaka sjukdomsfall ända till slutet af November. — Utom de 223 uppgifne sjukdomsfallen af utbildad kolera, nämnas bland fångpersonalen 85 sjukdomsfall af förebud. — Med hänsyn till kön voro: Män insjukn. 125, döde 77; Qvinnor insjukn. 98, döde 39; och med hänsyn till åldern: Barn insjukn. 1, döde ingen; Medelåldrige insjukn. 219, döde 113; Ålderstigne insjukn. 3, döde 3.

År 1834 uppgifvas af fångpersonalen hafva insjuknat 221, af hvilka 117 aflidit.

Stockholms stad.

Öfversigt af sjukdomsfall och dödsfall af kolera i jemförelse med folkmängden i Stockholms serskilde territorial-församlingar:

Församling.	Duration.	Dagar.	Folkmängd.	Insjuknade.	Insjuknade af 1000 inv.	Döde.	Döde af 100 insjuknade.
Nicolai församling	17 Aug.—4 Dec.	109	12,985	284	21,8	172	60,5
Clara d:o	10 Aug.—31 Dec.	142	12,633	348	27,5	207	59,4
Jacob och Johannis d:o	17 Aug.—19 Jan.	155	{8,930 / 3,469} 12,399	374	30,0	186	49,7
Maria d:o	16 Aug.—19 Dec.	125	12,717	526	41,3	338	64,2
Catharina d:o	14 Aug.—2 Jan.	141	15,177	812	53,5	507	62,4
Ladugårdslands d:o	12 Aug.—2 Jan.	143	15,331	1,130	73,7	637	56,3
Kungsholms d:o	27 Aug.—8 Jan.	134	3,704	275	74,2	153	55,6
Adolf Fredriks d:o	24 Aug.—29 Nov.	97	8,124	462	56,1	283	60,8
Sjömän	20 Aug.—26 Nov.	—	—	114	—	74	—
Fremlingar	18 Aug.—7 Dec.	—	—	133	—	84	—
Garnisonen	19 Aug.—29 Dec.	—	—	220	—	118	—
Fängelserna	12 Aug.—28 Nov.	—	—	223	—	116	—
Hela staden inalles	10 Aug.—19 Jan.	162	93,070	4,901	52,6	2,875	58,6

Anmärkning: Å de meddelade trädsnitten hafva kolerasjukdomsfallen, hvilka äro med *hvita prickar* antydde, blifvit upptagne efter de anvisningar som kunnat hemtas af de sundhetsnämndens berättelse åtföljande kartor öfver somlige af hufvudstadens territorialförsamlingar; å trädsnittet öfver Kungsholmen äro de upptagne med ledning af serskilde uppgifter benäget meddelade af Byråläkaren D:r *O. Sandahl.* Emedan uppgifter om farsotens topografiska förhållande saknas för 4 af hufvudstadens församlingar, så har ej heller någon plan öfver dessa församlingar kunnat i texten införas.

A) Stockholms Provinciallläkare distrikt.

Endast på några få ställen, deribland Östra Ryd och Lidingön, voro spärrningsåtgärder använde. För öfrigt voro åtskilliga förberedelser öfverallt vidtagne för den händelse sjukdomen skulle yppas, läkemedel enligt Läkaresällskapets anvisningar hemtagne och ställde under tillsyningsmäns vård i rotarne.

Väderleken var torr och het före sjukdomens uppkomst, magplågor allmänna. Sjukdomsfall af kolera yppades i 30 socknar. Till de flesta församlingar synes sjukdomen hafva blifvit spridd efter besök i Stockholm. Högsta sjukantalet har förekommit på Wermdön, dernäst Waxholms fästning och Spånga med Jerfälla, måttligare i Bromma, Solna, Djurö, Utö, Bränkyrka och Södertelge. Utom af distriktets ordinarie läkare D:r *Brandelius, Ekekrantz,* och *Kjellberg,* har sjukvården varit besörjd i Svartlösa härad af Slottsläkaren vid Drottningholm D:r *Hegardt,* å Lidingön af Apothekaren *Sjöberg,* å Wermdön af D:r *Sundberg,* hvilka uppå K. Befdes framställning blifvit förordnade att såsom extra coleraläkare biträda i länet, äfvensom i Solna af läkaren vid Carlberg D:r *Grähs* och i Sollentunatrakten af Läkaren vid Hammarby lasarett D:r *Casperson.*

a) Sollentuna härad.

64. *Sollentuna socken* *).

Socknen indeltes i 7 distrikter, med tillsyningsman för hvardera; läkemedel voro på förhand anskaffade och sjuksköterskor antagna. Någon spärrning var icke vidtagen. Väderleken uppgifves hafva varit vacker och helsotillståndet före sjukdomens utbrott godt.

Den 5 Sept. insjuknade hustru Westerberg vid Skälby och afled följande dag. Den 9 sjuknade drängen Westerberg och afled d. 19. Den 22 insjuknade vid samma gård arbetskarlen Lilja och dragonen Thor men båda återställdes. Den 23 insjuknade hustru Almqvist vid Thureborg och afled d. 26 samt pigan Jansson vid Väderholmen hvilken återställdes. Utom dessa nämnas i sundhetsnämndens berättelse inga sjukdomsfall. Men i Landshöfdingens tabell upptagas ytterligare 3:ne insjuknade och döde. Inalles från d. 5 till d. 26 Sept. insjuknade 9 hvaraf döde 6, nemligen 5 män hvaraf 3 döde och qvinnor 4 hvaraf 3 döde. Med hänsyn till åldern voro af desse 2 barn af hvilka 1 död och 7 medelåldrige af hvilka 5 döde. Någon uppgift om anledningen till sjukdomens utbrott är icke lemnad. Något sjukhus var ej inrättadt, utan vårdades de sjuke i sina hem. Samtidigt förekommo magplågor och frossor.

65. *Ed socken* **).

Förberedande åtgärder voro vidtagne i likhet med de på förra stället nämnde, endast med den skillnad att för den händelse att sjukdomen skulle allmännare utbreda sig, församlingens skolhus var utsedt till sjukhus. Ingen spärrning. Hvarken väderleken eller helsotillståndet gåfvo anledning att befara någon kolerasjukdom.

---

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Blomberg* jemförde med en från Landskanzliet ingifven Tabell.
**) Enligt uppgift af Pastor och Sundhetsnämndens Ordförande *C. E. Karlsten* jemförde med ofvanmälde Tabell.

Stockholms län.

Den 15 Sept. insjuknade torparen Anders Persson i Nortorp och afled d. 16. Den 23 i s. m. insjuknade dess svärmor och afled d. 24. Mannen plägade biträda vid kreaturs nedslagtning och hade för sådant ändamål varit i Järfälla socken hvarifrån han hemkom illamående. Samtidigt förekommo magplågor allmänt äfvensom frossor. Af de insjuknade och döde voro 1 man och 1 qvinna, samt med hänsyn till åldern 1 medelåldrig och 1 ålderstigen.

66 & 67. *Spånga och Järfälla socknar* *).

Församlingarna voro indelade i rotar med särskilde tillsyningsmän för snygghet och ordning; sköterskor antagne och medikamenter hemtagne i enlighet med Läkaresällskapets anvisningar. — Väderleken vacker, helsotillståndet före sjukdomens utbrott godt; magplågor förekommo, dock icke allmänt. — I Spånga insjuknade d. 8 Sept. pigan Maria Larsdotter i Lunda och samma dag hemfördes till fattighuset fattighjonet Anders Lindgren från Bromma i fullt utbildad kolera. Den 9 hemfördes likaledes från Bromma till fattighuset f. d. soldaten Lod och hans hustru i döende tillstånd. Härifrån tycktes sjukdomen utbreda sig omkring Spånga församling. I Järfälla insjuknade först d. 12 Sept. bondhustrun Ekström i Henderstorp, hvilken dagen förut hade varit i Stockholm. Följande tablå utvisar för öfrigt sjukdomens förhållande:

	Spånga socken.		Järfälla socken.	
	Insjuknade.	Döde.	Insjuknade.	Döde.
Sept. 8	2	—	—	—
9	2	—	—	—
10	1	2	—	—
11	—	—	—	—
12	—	—	1	—
13	4	1	1	2
14	1	3	—	—
15	3	—	—	—
16	4	2	1	—
17	4	1	—	2
18	—	1	3	1
19	4	1	—	—
20	3	—	—	—
21	1	—	—	—
22	2	—	—	—
23	1	—	—	—
24	—	—	—	—
25	1	—	1	—
26	1	1	—	—
27	3	—	—	—
28	—	—	—	—
29	1	—	—	1
Transp.	38	12	7	6

	Spånga socken.		Järfälla socken.	
	Insjuknade.	Döde.	Insjuknade.	Döde.
Transp.	38	12	7	6
Sept. 30	1	1	—	—
Oct. 1	1	—	4	1
2	—	—	1	1
3	—	1	—	—
4	—	—	6	2
5	3	—	—	—
6	1	—	—	—
7	3	—	—	—
8	—	—	—	—
9	5	2	—	—
10	4	—	—	—
11	—	1	3	1
12	—	—	—	—
13	—	—	—	—
14	1	—	—	—
15	—	1	—	—
16	3	—	—	—
17	1	—	—	—
21	1	—	1	—
22	1	—	—	—
Nov. 2	1	—	—	—
Summa	64	18	21	11

*) Enligt uppgifter af Församlingarnas Pastor *L. W. Löhman* jemförde med ofvannämnde Tabell.

Inalles i båda församlingarna från d. 8 Sept. till d. 2 Nov. 85 insjuknade, hvaraf 29 döda. Af dessa voro i *Spånga,* män insjuknade 27, döde 9, qvinnor insjukn. 37, döde 9; i *Jerfälla,* män insjukn. 8, döde 3, qvinnor insjukn. 13, döde 8, tillsammans insjukn. 85, döde 29; och med hänsyn till åldern: i *Spånga,* barn insjukn. 15, döde —, medelåldrige insjukn. 29, döde 6, ålderstigne insjuk. 20, döde 12; i *Jerfälla,* barn insjukn. 1, död 1, medelåldrige insjukn. 16, döde 6, ålderstigne insjukn. 4, döde 4. Alla de sjuke vårdades i sina hem. Utom här upptagne förekommo koleriner och förebud allmänt, men icke andra sjukdomar. Ofta insjuknade flere inom samma familj. Bland dem som vårdade de sjuke insjuknade 7 och dogo 4.

Den homöopatiska läkemetoden uppgifves af Pastor hafva visat sig verksammast vid behandlingen och äfven allmännast begagnats i Spånga.

Någon spärrning vidtogs icke.

68. *Bromma socken* *).

Sundhetsnämnden var ordnad på det sätt att hvarje husbonde i församlingen utgjorde medlem deri och åtagit sig att tillhandahålla läkemedel enligt Läkaresällskapets regime. För öfrigt tillstyrktes renlighet och rökning med granris. Någon spärrning vidtogs ej. Väderleken var vacker, vinden merendels ostlig. Helsotillståndet före farsotens utbrott var godt och magplågor icke gängse.

Sjukdomsfall af kolera yppades endast vid Vidängen, Eneby, Åkeshofs egor och isynnerhet vid Essinge varf. På förstnämnda ställe insjuknade och afled d. 29 Aug. trädgårdsmästarehustrun Löflund efter att dagen förut hafva besökt hufvudstaden. — Vid Eneby insjuknade och dog vermlänningen M. Henriksson efter att dagen förut hafva besökt Stockholm. — På Åkeshofs egor afled d. 25 Sept. dränghustrun Hultgren stadd på hemvägen från Stockholm. — Vid Essinge varf började sjukdomen d. 8 Septemb. och »ingen af de insjuknade hade derifrån haft beröring med hufvudstaden på 8 à 14 dagar«.

Sista dödsfallet inträffade d. 25 Sept. och hade inalles från d. 29 Aug. till d. 25 Sept. insjuknat 49 personer af hvilka 21 dött **). Bland dessa voro: män insjuknade 32, döde 11, qvinnor insjukn. 17, döde 10; och med hänsyn till åldern: barn insjukn. 15, döde 8, medelåldrige 28, döde 8, ålderstigne 6, döde 5.

Något sjukhus fanns ej, utan vårdades de sjuke i sina hemvist. — Begifvenhet på starka drycker märktes icke utöfva något inflytande på insjuknandet, utan tvertom insjuknade och dogo de nyktraste och ordentligaste. Samtidigt förekommo talrika mindre illamående men icke andra sjukdomar. Af dem som vårdade de sjuke insjuknade endast vid Eneby en gammal hustru från Spånga.

*) Enligt uppgifter af Pastor i Bromma *P. A. Printz* jemförde med meranämnde Tabell.
**) Enligt ofvannämnde Tabell. I Sundhetsnämndens svar uppgifves endast 48 insjuknade och 18 döde.

b) Wallentuna härad.

69. *Wallentuna socken* *).

Några serskilda skyddsåtgärder för smitta voro ej vidtagne, men sjukhus, sköterskor och medikamenter för vården af möjligen inträffade sjukdomsfall höllos i beredskap. — Väderleken vacker men torr; magplågor gängse; eljest godt helsotillstånd.

Den 14 Sept. påträffades en 70 års gammal gumma, fattighjon, liggande sjuk vid vägen, stadd på hemfärden efter ett längre besök i Stockholm, der hon vistats hos sjuka slägtingar. Hon fördes genast på det' inom socknen inrättade sjukhuset der hon enligt gifne anvisningar vårdades af antagne sköterskor, var några gånger på bättringsvägen, men dog slutligen, »troligen i följd af stark kräfta i magen«, d. 1 Oct. — Den 16 Sept. insjuknade första sjuksköterskan och afled d. 18. — Den 19 Sept. insjuknade den andra sjuksköterskan och afled d. 20. En tredje sköterska undslapp sjukdomen hvaraf intet vidare fall inträffade inom socknen. Från d. 14 Sept. till d. 1 Oct. insjuknade 3, döde 3, alla qvinnor, deraf 1 medelåldrig och 2 ålderstigne. — Sjukkuset hölls icke spärradt.

70. *Hammarby socken* **).

Enligt träffad öfverenskommelse skulle i hvarje hus tjenliga medikamenter för kolera och ett afskiljdt rum för insjuknades vård tillhandahållas. Någon spärrning var ej vidtagen. Väderleken var klar och varm om dagarna med kalla nätter; magplågor voro i allmänhet gängse. — Blott på ett enstaka ställe inträffade sjukdomsfall af kolera. Den 6 Sept. insjuknade nemligen i Hammarby klockaregård pigan Hansdotter, 21 år gammal, förande ett lättfärdigt lefnadssätt och utan att förut veterligen hafva haft gemenskap med smittad eller misstänkt ort eller person, men tillfrisknade åter efter någon tid. Hon ansågs hafva ådragit sig sjukdomen genom olofligt uteliggande nattetid.

c) Danderyds härad.

71. *Täby socken* ***).

Församlingen var indelad i 7 distrikter, hvardera med sin ordningsman för tillsyn om snygghet och ordning; ett sjukhus med 6 sängar var ordnadt. Väderleken var varm; magplågor anmäldes från flera ställen i socknen.

Endast ett sjukdomsfall af kolera inträffade, nemligen statdrängshustrun Brita Stina Andersdotter, 52 år gammal, i Skålhamra, som insjuknade d. 30 Aug. kort efter hemkomsten från Stockholm, och afled d. 1 Sept. I samma byggnad bodde 4 stattorparehushåll utan att något illamående bland dessa förmärktes och de som vårdat den sjuka förblefvo friska. Något vidare sjukdomsfall afhördes ej men 2:ne socknen tillhöriga qvinnor dogo i Stockholm, den ena efter längre vistande derstädes och den andra, en mjölkpiga

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Th. Ankarcrona* jemförde med ofvannämnde Tabell.
**) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *J. G. Lohman.*
***) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *A. G. Öberg.*

piga, som insjuknade på hötorget och affördes till sjukhus. — Någon spärrning var icke vidtagen.

72. *Danderyds socken* *).

Endast allmänna föreskrifter om renlighet och vård om helsan voro på förhand meddelade; läkemedel hemtagne enligt Läkaresällskapets anvisning; ett mindre sjukhus ordnadt i skolbyggnaden, hvarjemte sjukrum vid hvarje större gård voro utsedda; ingen spärrning. Väderleken var varm och torr; magplågor allmänt gängse. — Den 15 Sept. insjuknade slöjdaren Österberg vid Djursholm efter återkomsten från Stockholm och afled d. 16. — Samma dag insjuknade hans uppassare, båtsman Nyby, 59 år gammal, och dog d. 23. Derefter afhördes intet sjukdomsfall förr än d. 2 Oct. då arbetskarlen Bloms hustru, 63 år gammal, vid Enbyberg insjuknade efter hemkomsten från Stockholm och afled d. 3, hvarefter mannen insjuknade och dog d. 5 Oct. Utom dessa ställen insjuknade ingen. Från d. 15 Sept. till d. 5 Oct. insjuknade 4, alla döda, nemligen 3 män och 1 qvinna af hvilka två medelåldrige och 2 ålderstigne. Ingen tilläts besöka sjukrummen utom prest, läkare, sundhetsnämndsledamot och uppassare som anskaffade lifsförnödenheterna och sjuksköterskorna fingo icke aflägsna sig derifrån.

73. *Lidingön* **).

En skoarbetare från Stockholm insjuknade d. 1 Sept. vid Lidingsberg och återfördes till staden der han afled. — Den 2 Sept. insjuknade hustru Nilsson vid Lidingöbro smedja och dog d. 3 på morgonen. — Den 2 insjuknade drängen Svan vid Gåshaga och afled d. 3. — Den 2 insjuknade en piga vid Ekholmsnäs och dog d. 5. Sedermera inträffade der och hvar spridda fall så att från d. 1 Sept. till d. 10 Oct., då sista dödsfallet inträffade, inalles å Lidingön insjuknat i kolera 15, nemligen vid Mölna 3, Ekholmsnäs 2, Gåshaga 2, Lidingsberg 2, Fjederholmarna 1, Lidingöbro 2, Ridboda 1, Gislinge 1, Grönstad 1, tillsammans 15; af dessa afledo 7. — Af de insjuknade voro 10 män, deraf 5 döde och 5 qvinnor af hvilka 2 döde. Med hänsyn till åldern voro insjuknade 10 medelåldrige, döde 4 och 5 ålderstigne, döde 3. Föröfrigt insjuknade i förebud 28, hvarjemte större delen af öns befolkning varit besvärad af diarrhe eller annat illamående under det koleran varit gängse. Såsom anmärkningsvärdt nämnes att alla ofvannämnde ställen der kolerafall förekommit äro belägna vid sjön och att intet sådant sjukdomsfall förekommit vid Gångsättra, Hertsby eller Gislinge egendomar, hvilka alla äro belägna på något afstånd från sjön.

Såsom underläkare anställdes Apothekaren *Sjöberg*, hvarjemte ön tid efter annan besöktes af Provinciallläkaren *Brandelius* och Prov. Chir. *Ekecrants*.

---

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordföranden *C. E. Unander* jemförde med meranämnde Tabell.
**) Enligt uppgifter af Extra läkaren *A. Sjöberg* jemförde med uppgifter af Sundhetsnämnden och ofvannämnde Tabell.

Stockholms län.

Å lägenheten Mosstorpet var en byggnad med 4 rum och kök ordnad till sjukhus hvarå intogos 7 personer bland hvilka 2 afledo. Alla som insjuknat och dött hafva tillhört den tjenande klassen med undantag af en krögare på Fjederholmarne.

Den dagliga kommunikationen med hufvudstaden var under derstädes gängse farsot oafbruten.

74. *Solna socken* *).

Vid Stora Ahlby och Ulriksdal voro 2:ne små sjukhus ordnade med nödig attirail och betjening äfvensom för Kongl. Krigs-Akademien ett sjukhus vid Carlberg. Några spärrningsåtgärder voro icke vidtagne. Väderleken och sjukdomsconstitution lika som i hufvudstaden.

Den 24 Aug. insjuknade fattigmannen Edman, intogs å Ahlby sjukhus der han afled d. 29. Vid Ulriksdal insjuknade vaktkarlen Lundberg d. 3 Sept., intogs å sjukhuset och afled samma dag. Huruvida dessa haft beröring med hufvudstaden eller personer derifrån kan ej uppgifvas. För öfrigt förekommo enstaka sjukdomsfall inom alla delar af församlingen men hufvudsakligen var sjukdomen concentrerad inom Hufvudsta rote och statfolket å gården vid samma namn. — Vid Krigs-Akademien på Carlberg insjuknade af handtverkspersonalen och betjeningen i utbildad kolera 4 personer, nemligen 1 man och 3 qvinnor af hvilka 3 afledo. Inalles från d. 24 Aug. till d. 31 Oct. insjuknade 26 af hvilka 18 döde **), nemligen: män insjuknade 12, döde 9, qvinnor insjukn. 13, döde 9; med hänsyn till åldern voro dessa: barn insjukn. 5, döde 3, medelåldrige insjukn. 17, döde 12, ålderstigne insjukn. 3, döde 3, okänd insjukn. 1, döde —. Dessutom anmärkas i socken 47 sjukdomsfall af förebud och vid Carlberg i »kolerainflytelser och förebud 97«. — Af de i utbildad kolera insjuknade vårdades 17 å sjukhusen af hvilka 12 afledo.

Med hänsyn till durationen af de fall som ändades dödligt anföres att bland desse dogo

1	inom	loppet	af 3	timmar	1	inom	loppet	af 30 timmar
1	»	»	6	»	1	»	»	38 »
3	»	»	12	»	1	»	»	7 dagar
2	»	»	14	»	1	»	»	8 »
1	»	»	20	»	1	»	»	12 »
2	»	»	24	»				

Underhållsdagarna för de å sjukhusen vårdade patienterna uppgifvas till 114 d. v. s. 7,1 dagar i medeltal för hvarje sjuk.

Sjukvården vid församlingens sjukhus besörjdes af D:r *Grähs* med biträde af Cand. *C. Feuk.* Af sjukvårdspersonalen insjuknade 3 sköterskor, af hvilka 2:ne i utbildad kolera, deribland 1 afled. Sjuk- och likbärare förblefvo friska.

Någon spärrning vidtogs ej men obehöriga personer afhöllos från sjukhusen.

---

*) Enligt uppgifter af D:r *C. G. Grähs* samt Sundhetsnämndens Ordföranden *H. Ahlberger.*
**) Landskanzliets Tabell upptager 26 insjuknade och 19 döde.

75. *Östra Ryd socken* *).

»Egarne af Rydboholm och Bogesund, emellan hvilka denna socken är delad, förbödo enskildt, utan sockenstämmas åtgörande, sina underhafvande vid vite all kommunikation med Stockholm under en del af den tid som koleran der härjade, och räckte förbudet för de förre i 3 veckor eller från d. 9 Sept. till d. 1 Oct. samt för de sednare 6 veckor eller fr. d. 20 Aug. till d. 8 Oct. Hela den öfrige tiden hade socknen som vanligt daglig beröring med staden. Likaledes voro alla resor till det närgränsande Vaxholm förbudne under större delen af den tid farsoten der var gängse. I öfrigt voro inga spärrningar vidtagne«. Socken var indelad i 10 distrikt med 2 tillsyningsmän inom hvarje; medikamenter hemtagne. Väderleken var närmast före kolerans utbrott måttligt varm med kalla nätter. Magplågor voro mycket gängse.

Sjukdomsfall af kolera inträffade endast inom ett enstaka beläget båtsmanstorp som beboddes af båtsmannen med dess hustru och ett 3-årigt barn och der i samma rum en permitterad gardist med hustru var öfver sommaren inhyst. — Den 14 Sept. insjuknade gardisthustrun Sjöö och afled d. 24. — Fem dygn derefter insjuknade båtsmannen Norman och ungefär fem dygn sednare dess hustru men återställdes båda. Gardisthustrun hade oaktadt förbudet, tillsammans med andra personer från Bogesund sjöledes besökt staden och derifrån hemkommit frisk d. 10 Sept. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej men mindre illamåenden af äckel och magplågor förekommo talrikt och mest inom den del af socknen som ligger vid saltsjön. Inalles insjuknade 3, nemligen 1 man och 2 qvinnor af hvilka 1 qvinna dödt. Alla voro medelåldrige.

76. *Waxholms stad* **).

Sundhetsnämnden i staden som icke hade någon befattning med helsovårdsförhållandet vid fästningen, uppgifver att alla erforderliga sjukvårdsanstalter blifvit vidtagne men spärrning ansetts overkställbar i anseende till stadens läge vid allmänna farleden. Väderleken uppgifves hafva varit omvexlande varm och kylig. Vid helsotillståndet anmärktes endast ett och annat fall af lindrig diarrhe.

Den 28 Aug. insjuknade hustru Fogelström som plägade sysselsätta sig med fiske och ej veterligt haft beröring med kolerasjuke och afled efter få timmar. Sedermera inträffade ett sjukdomsfall d. 15 Sept., ett d. 16, ett d. 26 och ett d. 27 alla med dödlig utgång. Inalles insjuknade från d. 28 Aug. till d. 27 Sept. 5, nemligen 3 män och 2 qvinnor, alla döde. Deraf voro 2 medelåldrige och 3 ålderstigne. Alla sjukdomsfallen förekommo enstaka i olika delar af staden. Dessutom förekommo många fall af kräkning och isynnerhet magplågor. Ingen vårdades på det utsedda sjukhuset; ingen af sjukvårdspersonalen angreps af sjukdomen.

---

*) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar meddelade af dess Ordförande *F. O. Jacobsson.*
**) Enligt uppgifter af *Carl af Rolén.*

Stockholms län.

Waxholms fästning *).

Den å Waxholms fästning och å Rindö under koleratiden befintliga personalen utgjordes enligt af Bataljonsläkaren *Zettergren* meddelade uppgifter:

Kongl. Svea Artilleri-Regementet 2:ne Depot-Compagnier à 62 . . .	124	
Bevaknings-kommendering utur Kongl. Nerikes regemente	75	
Private arbetare vid fortifikationsarbetet	227	
Kronoarbetskårens 9:de och 10:de kompagnier å Rindön	400	826 man.
Bevaknings-kommenderingen utur Kongl. Nerikes regemente aflöstes d. 1 Nov. af en kommendering utur Kongl. Westmanlands regemente af lika styrka	75	»
tillsammans	891	man.

Den 18 Aug. insjuknade 2:ne man af dervarande artillerimanskap af hvilka den ene afled följande dag och den andre d. 21 Aug. hvarefter sedermera tid efter annan nya sjukdoms- och dödsfall bland detta manskap följde. — Den 22 yppades sjukdomsfall ibland kronoarbetskåren å Rindön af hvilka en afled d. 23 och nya sjukdomsfall likaledes följde. — Den 1 Sept. började enahanda sjukdomsfall äfven visa sig ibland bevakningskommenderingen af Kongl. Nerikes regemente och d. 6 Sept. äfven bland fortifikationen. Under 1:sta veckan af farsotens duration inträffade 10 sjukdomsfall med 5 dödsfall; 2:dra veckan uppgick de insjuknades antal till 24 med 17 döda; 3:dje veckan till 27 sjukdomsfall med 13 dödsfall, hvarefter sjukdomen med 4:de veckan började betydligt aftaga i det endast 14 sjukdomsfall med 5 dödsfall och under 4 derpå följande veckor endast enstaka sjukdomsfall förekommo till ett antal af 6 med 4 dödsfall hvarefter sjukdomen upphörde ungefär en månad. Den 1 Nov. anlände en kommendering utur Kongl. Westmanlands regemente att aflösa den förutvarande bevakningskommenderingen. Den hade marcherat genom Westerås d. 30 Oct. och derifrån forsatt resan på ångfartyg till Stockholm dit den anlände samma dag och hade rastdag d. 31. Den låg då 2:ne nätter och en dag i den s. k. Sievertska kasernen å Södermalm och anlände följande dag till Waxholm. Manskapet förblef friskt ända till d. 11 s. m. (alltså 10 à 12 dygn efter afmarchen från Stockholm eller hemorten) då en man af dem som kommo af vakt insjuknade i kolera och afled följande dag. Derefter insjuknade intill d. 19 Nov. ytterligare 7 personer af denna kommendering af hvilka dock endast 1 afled d. 19, hvarefter sjukdomen upphörde.

*) Enligt rapporter af Bataljonsläkaren *Zettergren*.

Följande tablå utvisar närmare sjukdomsförhållandet å fästningen och Rindö:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Aug. 1:a veckan.	18	2		—	
	19	—		1	
	20	—		—	
	21*	—		1	
	22	1		—	
	23	5		2	
	24	2	10	1	5
2:a veckan.	25	3		5	
	26	4		2	
	27	3		2	
	28*	1		3	
	29	4		2	
	30	5		3	
	31	4	24	—	17
Sept. 3:e veckan.	1	4		3	
	2	7		2	
	3	1		5	
	4*	1		1	
	5	—		—	
	6	12		1	
	7	2	27	1	13
4:e veckan.	8	2		1	
	9	4		—	
	10	7		2	
	11*	—		2	
	12	—		—	
	13	—		—	
	14	1	14	—	5
5:e veckan.	15	1		1	
	16	—		—	
	17	1		—	
	18*	—		—	
	19	—		—	
	20	—		1	
	21	—	2	—	2
	Transp.	77	—	42	—
	Transp.	77	—	42	—
Sept. 6:e veckan.	22	1		—	
	23	—		—	
	24	—		—	
	25*	—		—	
	26	—		—	
	27	—		—	
	28	—	1	—	—
7:e veckan.	29	—		—	
	30	—		1	
Oct.	1	1		—	
	2*	—		—	
	3	—		—	
	4	1		—	
	5	—	2	—	1
8:e veckan.	6	—		—	
	7	—		—	
	8	—		—	
	9*	1		—	
	10	—		—	
	11	—		—	
	12	—	1	1	1
Oct. 13—Nov. 10		—	—	—	—
	11	1		—	
	12	—		1	
	13	—		—	
	14	—		—	
	15	4		—	
	16	1		—	
	17	2		—	
	18	—		—	
	19	—		1	
	Summa	89	—	46	—

Från d. 18 Aug. till d. 19 Nov. inalles insjuknade 89, hvaraf döde 46, alla män. Åldern är icke uppgifven. Dessutom uppgifvas 75 sjukdomsfall af outbildad kolera. Landskanzliets meranämnda Tabell upptager inalles för Waxholms stad och fästning jemte Rindö 184 sjukdomsfall deruti alltså ett större antal förebud än det här uppgifna blifvit intaget.

Sjukvården bestriddes af Bataljonsläkaren *Zettergren* med biträde af extraläkaren Cand. *A. Tellin.*

d) Färentuna härad.

77. *Munsö socken* *).

Några serskilda åtgärder till skydd för smitta voro ej på förhand vidtagne. Egarne af de tre herregårdar hvaraf församlingen utgöres hade förbundit sig att hvar för sitt folk tillhandahålla sjukrum, sjuksköterskor och läkemedel. Väderleken uppgifves hafva varit ostadig och helsotillståndet i allmänhet godt. Sjukdomsfall af kolera inträffade endast på 2:ne ställen inom Husby rote.

Den 12 Oct. insjuknade nemligen smeden Sjöbloms hustru under Husby gård och afled d. 16. Följande dag insjuknade på samma ställe fattighjonet Anna Cajsa och afled d. 17. Ingendera af dessa hade, efter hvad uppgifvit är, haft beröring med smittad ort eller person. Pigan Lindström insjuknade d. 17 och afled d. 19 äfvensom dess dotter Sophia den 20, hvarefter ytterligare endast ett sjukdoms och dödsfall inträffade d. 26. Inalles insjuknade från d. 12 till d. 26 Oct. 5, nemligen 1 man och 4 qvinnor, alla döde. Med hänsyn till åldern voro af desse 1 barn, 2 medelåldrige och 2 ålderstigne. Några få fall af mindre illamående anmärktes dessutom, hvarjemte frossor voro allmänna. Tvenne qvinnor som biträdde vid sjukvården förblefvo friske. De sjuke besöktes af läkaren vid Drottningholm D:r *Hegardt.* Någon spärrning var ej vidtagen och på frågan härom svaras: »Här har erfarenheten visat att spärrningar äro öfverflödiga blott icke rädsla intar de närvarande«.

78. *Sånga socken* **).

Medikamenter voro på förhand anskaffade, sköterskor antagna m. m. Väderleken mild och helsotillståndet godt; inga magplågor gängse.

Den 18 Sept. insjuknade på torpet Norrskog under Svartsjö kungsladugård drängen Kjellström utan känd orsak och afled följande dag. Torpets öfriga 4 invånare förblefvo friska. — Den 26 Sept. insjuknade enklingen Carl Persson i Djurgården och dog d. 28. Ingendera af dessa hade veterligen haft någon beröring med Stockholm. — Den 27 Oct. insjuknade torparen J. P. Lundholm i Blåsudden och afled d. 30 Oct. Han hade besökt Stockholm och hemkom sjuk derifrån. Utom dessa ställen inträffade intet vidare sjukdomsfall. Inalles från d. 26 Sept. till d. 30 Oct. insjuknade 3 män af hvilka 2 medelåldrige och en ålderstigen, alla döda.

»Herr J. Wener, disponent af Svartsjö kungsgård, spärrade torpen Norrskog och Blåsudden samt Hr E. Lallerstedt Djurgården«.

Läkarevården besörjdes af läkaren vid Drottningholm. En sjuksköterska från Sånga socken insjuknade i Djurgården i prodromer, men återställdes.

---

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *J. E. Ihlström* jemf. med Berättelsen om koleran i Färentuna af D:r *Hegardt.*

**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *P. Agrell.*

79. *Skå socken* *).

Några serskilda skyddsåtgärder voro icke vidtagne. Magplågor och diarrhe voro allmänt gängse.

Den 25 Sept. insjuknade under Tuna gård arbetskarlen Tillgren efter hemkomsten från Stockholm och kort derefter insjuknade på samma ställe enkan Hedlund och hennes späda barn. Af dessa dogo Tillgren och barnet. Skomakaren A. Nyqvist, som besökt enkan Hedlund under hennes tillfrisknande, insjuknade d. 8 Oct. i Kumla by och dog följande dag utan att något vidare sjukdomsfall i byn yppades. — I tvenne högt och sundt belägna statbyggnader, Dommaregården kallade, under Tuna gård och bebodda af sex statfolkshushåll, insjuknade d. 9 Oct. 4 personer af hvilka 2 dogo d. 10 och ytterligare en d. 25 som afled d. 26. Härmed tycktes sjukdomen hafva upphört. De förut af de kolerasjuke begagnade rummen rengjordes och röktes hvarefter i ett af dem, ett nytt statfolk bestående af man, hustru och ett 4 års barn inflyttade. Den 6 Nov. insjuknade barnet och afled d. 8 och samma dag insjuknade hustrun äfvensom mannen, af hvilka den förra afled d. 9, men den sednare efter hastigt erhållen hjelp åter tillfrisknade.

Inalles från d. 25 Sept. till d. 9 Nov. insjuknade 13 deraf 7 afledo, nemligen 3 män och 4 qvinnor. Af dessa voro 1 barn, 4 medelåldrige och 2 ålderstigne. — Utom förenämnde 3 ställen yppades intet sjukdomsfall. — Sjukhus var ej inrättadt. — De sjuke besöktes af läkaren vid Drottningholm.

80. *Lofö socken och Drottningholm* **).

Några serskilda åtgärder till skydd för smitta voro icke vidtagne. Vid Drottningholm var ett kolerasjukhus inrättadt med 3:ne sköterskor. I socknen skulle hvarje husbonde draga försorg om sine insjuknades vård och för fattige ordnades ett sjukrum i Berga, beläget ungefär midt i socknen, hvilket dock aldrig blef begagnadt. Någon spärrning vidtogs ej och af alla de Stockholmsbor hvilka bodde här under sommaren och af hvilka de fleste såsom varande embets- och tjenstemän nästan dagligen för sine befattningar besökte Stockholm blef ingen enda angripen af farsoten.

Helsotillståndet, som under sommaren oaktadt temmeligt hög temperatur och föga nederbörd, varit serdeles godt så att endast några frossor och nervfebrar förekommit, började i Augusti månad i Färentuna härad i allmänhet att försämras i det att diarrheer med och utan kräkningar och någon gång lindrig kramp blefvo temligt allmänna och tycktes förebåda att kolerafarsoten icke heller härstädes skulle uteblifva, helst en oafbruten kommunikation mellan Stockholm, Drottningholm och kringliggande ort dagligen egde rum dels genom ångbåten Tessin hvilken då ännu gjorde 5 serskilda turer om dagen, dels genom åkande mjölkbud och allmoge häromkring.

Den 25 Aug. insjuknade på skogvaktarebostället Kersö arbetskarlshustrun Källström. Hon hade enligt trovärdiga personers försäkran ej på 3 veckors tid varit hemifrån eller

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *E. L. Lallerstedt* jemf. med Berättelse af D:r *Hegardt*.
**) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *C. Julin Dannfelt* jemf. med Berättelse om kolerasjukdomen i Färentuna härad af D:r *Hegardt*.

Stockholms län.

i beröring med smittad person, men dagarne före insjuknandet tidigt på morgnarna gått barfotad i skogen att plocka bär, derunder fått diarrhe oaktadt hvilket hon fortsatte samma skogsvandringar tills hon insjuknade i utbildad kolera. — Den 27 Aug. insjuknade arbetskarlen Källström som flyttades till sjukhuset vid Drottningholm och tillfrisknade. En tredje person som bodde i samma stuga förblef frisk äfvensom alla öfriga personer som bebodde 2:ne andra byggnader på stället. — Dernäst yppades sjukdomsfall å torpet Bråten under Edeby, beläget ¼ mil från Kersö, der torparen Wistrand först insjuknade efter att hafva förkylt sig under murararbete vid gården. Han hade på flera veckor icke varit i hufvudstaden. Några dagar derefter insjuknade sonen tidigt en morgon efter att aftonen förut hafva somnat ute på marken der han qvarlegat flera timmar då han stelfrusen kom in och gick till sängs, hvarifrån han ej mera uppstod. Af flera nätters vaka uttröttad och sorg öfver gossens död insjuknade hustrun och derefter drängen samt deras gamla sköterska efter hvarandra. Inalles insjuknade från d. 25 Aug. till d. 28 Sept. 13, af hvilka 6 döde, nemligen 8 män deraf 4 döde och 5 qvinnor deraf 2 döde. Af dessa voro barn under 15 år insjuknade 1, död 1, medelåldrige insjukn. 7, döde 2, ålderstigne insjukn. 5, döde 3.

Ett större antal personer så väl vid Drottningholm som i orten hade undertiden mindre illamående af äckel, kräkning och diarrhe. Under kolerans gång förefunnos få andra sjukdomar, men efter dess upphörande började talrika frossor samt en och annan gastrisk feber visa sig. Bland de i kolera aflidne voro flertalet kända såsom nyktre och ordentlige. Å sjukhuset vid Drottningholm intogos 6 kolerasjuke af hvilka 3 dogo, bland dessa en vermländing som i öfverlastadt tillstånd legat ute på gatan öfver natten och afled 6 timmar efter intagandet. Af sjukvårdspersonalen insjuknade och afled en sköterska, Sundin, som vårdat de sjuke i Bråten. Läkarevården bestreds af Slottsläkaren vid Drottningholm D:r *Hegardt*.

e) Wermdö skeppslag.

81. *Wermdö socken* *)

Några serskilda åtgärder till skydd för smitta voro icke vidtagne. Endast allmänna varningar till vård om helsan voro meddelade, läkemedel anskaffade med ledning af Läkaresällskapets anvisningar och sjuksköterskor antagne. Ingen spärrning egde rum. Väderleken var före sjukdomens utbrott för det mesta vacker och helsotillståndet i allmänhet godt. Magplågor och diarrhe förekommo allmänt. Sjukdomsfall af kolera inträffade endast på några vissa gårdar. nemligen Norrnäs, Hemmestad och Fogelbro tegelbruk samt herregård, allesammans ställen der en stor och illa hållen arbetspersonal för tillfället fanns samlad. Den öfriga bygden blef med få undantag frisk.

Vid Norrnäs, beläget på nordöstra delen af Wermdölandet, inträffade det första sjukdomsfallet d. 24 Aug. hos en af manskapet på en storbåt som ditförde gödsel från hufvudstaden,

*) Enligt Rapport af D:r *Sundberg* jemf. med uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *J. J. Wahlberg*.

staden, hvilken dog d. 26. Liket affördes till Waxholm att begrafvas hvarefter 2 man af dem som transporterade liket och starkt förplägat sig vid grafölet, insjuknade vid hemkomsten. Derefter spridde sig sjukdomen hastigt bland arbetspersonalen som till stor del bestod af för skogsarbete antagna extra arbetare, hvilka för tillfället voro inpackade i trånga och orenliga rum. Vid läkarens (D:r *Sundbergs*) första besök voro oaktadt ställets egare vidtagit nödiga åtgärder för anskaffande af medicin och vård, redan 5 döde, somliga endast efter några timmars sjukdom. En ett godt stycke från gården aflägsen byggning upplåts till sjukhus der en del vårdades och andra mindre hårdt angripne lågo hemma vid gården i väl vädrade rum. Gårdens personal utgjordes af omkring 50 personer hvaraf under loppet af 3:ne veckor som sjukdomen här fortgick, öfver 40 voro deraf angripne hvaribland 24 i utbildad kolera och de öfrige i förebud och 14 afledo. I början inskränkte sig sjukdomen som ofvan nämndes till extra arbetsfolket, men efter en veckas förlopp angrep den äfven husfolket och jemväl qvinnor som hittills varit skonade. Den vid sjukhuset anställda sköterskan samt kokerskan vid gården afledo båda efter få timmars sjukdom. Efter 1½ veckas förlopp hade sjukdomens häftighet så minskats att behandlingen i de flesta fall medförde lycklig utgång och med början af October hade den å Norrnäs upphört. — Under loppet af 3 veckor som den här härjade var den närliggande trakten fri oaktadt beröringen med grannskapet ej var hämmad.

Vid *Fågelbro* tegelbruk insjuknade d. 18 Sept. en 22 års gammal dotter till tegelslagaren härstädes under hemfärden från Stockholm och afled i typhus d. 21. Under tiden insjuknade både fadren och modren i utbildad kolera d. 22 af hvilka den sednare afled. Mängden af arbetare, några och 30 till antalet, inhyste i få och usla boningsrum, gåfvo anledning befara att sjukdomen här skulle blifva synnerligen förödande hvilket dock förekoms genom den snara och kraftiga hjelp hvarmed ställets arrendator tillhandagick vid de temligt ofta inträffade sjukdomsfallen.

Wäsby gård. Den 2 Oct. insjuknade vid Wäsby drängen Öberg, som åtföljt en storbåt från Stockholm och öfverlastad af bränvin lagt sig att sofva under natten på däck samt dog d. 4. — Derefter följde 14 dagars uppehåll, under hvilken tid intet sjukdomsfall af kolera afhördes på ön.

Hemmestad. Den 15 Oct. inträffade första sjukdomsfallet härstädes, der omkring 60 extra arbetare voro antagna för skogshuggning och så trångt inlogerade att några hade gjort sig en jordkula hvari de bodde. Man vidtog genast den åtgärd att afskeda en del af arbetsfolket. Likväl insjuknade 12 i utbildad kolera hvaraf 7 dogo.

Till *Wermdö fattigstuga* hade en person af fattighjonen ankommit sjuk från Hemmestad och efter ett dygn aflidit. Derefter insjuknade intill d. 29 Nov. 6 barn, alla emellan 3 och 6 års ålder. Femton personer bodde i samma rum med barnen. Af barnen afledo 4 och af 3 qvinnor som derefter insjuknade afledo 3. — För öfrigt inträffade endast spridda fall såsom vid Welamsund dit en arbetare från Hemmestad anländt och insjuknat men åter tillfrisknat, hvarefter hans sköterska sjuknade och dog efter ett dygn samt vid Wik, Herrvik och Nyvarp.

Stockholms län.

Följande öfversigt utvisar för öfrigt sjukdomens förhållande:

	Insjuknade.	Döde.
Aug. 24	1	—
25	1	—
26	—	1
27	3	—
28	—	1
29	—	1
30	2	—
31	2	—
Sept. 1	—	2
2	4	—
4	5	—
5	3	—
6	3	1
7	4	1
8	2	2
9	2	1
11	—	2
12	1	1
13	2	2
14	1	1
15	1	—
17	1	—
18	2	—
Transp.	40	16

	Insjuknade.	Döde.
Transp.	40	16
Sept. 21	3	1
24	2	2
26	1	—
28	1	—
30	—	1
Oct. 1	1	—
3	2	—
5	1	1
15	1	—
21	1	—
28	1	—
29	3	—
30	1	2
Nov. 2	1	1
4	1	—
5	1	—
9	1	1
8	—	1
10	1	—
11	1	—
12	1	1
14	2	1
Transp.	67	28

	Insjuknade.	Döde.
Transp.	67	28
Nov. 16	1	1
18	1	—
19	—	1
21	1	—
22	2	1
23	—	1
24	1	—
25	1	—
26	3	—
27	2	—
28	1	1
29	—	2
30	3	1
Dec. 1	3	—
2	1	3
3	2	—
4	1	—
5	1	—
7	—	1
8	1	—
9	1	—
Summa	93	40

Från d. 24 Aug. till d. 9 Dec., under en tid af 107 dagar, insjuknade inalles 93, deraf 40 döde. Häraf voro 65 män insjuknade, 27 döde, 28 qvinnor insjukn., 12 döde, och med hänsyn till åldern: barn insjukn. 9, döde 4, medelåldrige insjukn. 76, döde 30, ålderstigne insjukn. 8, döde 6. — Dessutom förekommo en mängd mindre illamåenden af diarrhe och magplågor

Sjukvården besörjdes af D:r *P. G. Sundberg*, bosatt på ön och anställd såsom extra läkare för kolerafarsoten med biträde af klockaren *Westerberg*.

82. *Ingarö socken (Pilhamn)* *).

Liksom i Wermdö voro allmänna varningar i afseende på vården om helsan meddelade, läkemedel hemtagne o. s. v. Väderleken sval och klar; magplågor voro gängse.

Den 11 Sept. insjuknade vid Beatalund en från Stockholm anländ piga som dock återställdes, hvarefter tid efter annan sjukdomsfall inom somliga gårdar inträffade. Sednaste sjukdomsfallet inträffade d. 5 Nov. vid Bergvik dit en äldre mansperson anlände från Hemmesta å Wermdön, insjuknade och dog, hvarefter hans sköterska jemte hennes dotter insjuknade men återställdes till helsan. Inalles uppgifves insjuknade 10, hvaribland

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *E. S. Colldén* jemf. med D:r *Sundbergs* Rapport och Landskansliets meranämnde Tabell.

endast nyssnämnde mansperson död. Af de insjuknade voro 7 män och 3 qvinnor, och med hänsyn till åldern 1 barn, 7 medelåldrige (1 död) och 2 ålderstigne. -- De sjuke vårdades i sine hem och läkarevården bestreds af D:r *Sundberg* på Wermdön. *Stockholms län.*

Några spärrningsåtgerder vidtogos ej »fastän sådana inom församlingen icke sakna förtroende, här dock outförbara«.

83. *Boo socken* *).

Inga åtgärder till spärrning voro vidtagne. Församlingen var indelt i 5 distrikt med sjuksköterska i hvarje. Väderleken var vid sjukdomens utbrott varm och helsotillståndet någorlunda godt; dock voro magplågor allmänna.

Utom det att en från Stockholm hit anländ skeppare, hörande till Wermdö moderförsamling, i början af September månad sjuknade och afled, insjuknade d. 5 Nov. trädgårdsmästaren Kjellgren, 55 år gammal; d. 8 Nov. enkan Andersson som var sköterska för 4:de distriktet och d. 3 Dec. enkan Olsson utan att hafva varit i beröring med några sjuka.

Från d. 5 Nov. till d. 3 Dec. inalles 3 insjuknade af hvilka 1 man och 2 qvinnor deraf 1 medelåldrig och 2 ålderstigne, alla döda.

84. *Djurö kapell* **).

Någon spärrning ifrågakom ej helst personalen inom församlingen och serdeles vid Sandhamn der farsoten egentligen förekom, för det mesta utgöres af lotsar och vaktmästare hvilka dagligen måste hafva beröring med Stockholm. De nödvändigaste medikamenter voro anskaffade. Väderleken varm och qvalmig; helsotillståndet godt. Inga magplågor voro gängse.

Den 16 Aug. insjuknade ett nära 2 år gammalt barn som till vård blifvit lemnadt hos en gift sjukvaktare vid Djurhamns karantänsinrättning, inom hvilken inrättning några dödsfall af kolera redan d. 12 Aug. inträffat. Barnet afled d. 18. För öfrigt inträffade sjukdomsfall nästan i hvarje hus på Sandhamn med Eknö by som ligger nära derintill och der några få lotsfamiljer bo. — Den 1 Sept. inträffade första sjukdomsfallet på Eknö hos lotsen Eklund som insjuknade på hemvägen från Stockholm och afled d. 2 Sept. På Sandhamn inträffade första sjukdomsfallet d. 4 Sept. hos tullvaktmästaren Sandström.

Sjukdomsfallen förekommo för öfrigt i följande ordning:

Aug.	16	. . . . .	insjuknade	1	döde	—
	18	. . . . .	»	—	»	1
Sept.	1	. . . . .	»	1	»	—
	2	. . . . .	»	—	»	1
			Transport insjuknade	2	döde	2

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Afzelius* jemf. med ofvannämnde Tabell.
**) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af Komminister *Tunvall, Österman* och *Lundqvist*.

	Transport insjuknade	2	döde	2
Sept. 3	»	4	»	—
4	»	3	»	4
5	»	4	»	3
6	»	2	»	1
7	»	2	»	—
8	»	3	»	1
9	»	2	»	—
10	»	2	»	1
11	»	1	»	1
12	»	2	»	1
13	»	2	»	1
14	»	1	»	—
16	»	1	»	—
18	»	—	»	1
19	»	1	»	—
20	»	—	»	1
	Summa insjuknade	32	döde	17.

Från d. 16 Aug. till d. 20 Sept. insjuknade alltså 32 deraf 16 män och 16 qvinnor af hvilka 17 afledo, nemligen 9 män och 8 qvinnor. Med hänsyn till åldern voro: barn insjuknade 3, döde 2, medelåldrige insjukn. 17, döde 8, ålderstigne insjukn. 12, döde 1. — Något sjukhus var ej inrättadt, dels emedan de fleste önskade vårda sina insjuknade hemma, dels emedan Kongl. Karantäns-komissionen medgifvit de sjukes intagande å karantänssjukhuset. — Sjukvården besörjdes af karantänsinrättningens besigtningsläkare »som biträddes af tullinspektor Sehlstedts Fru och en Enkefru Arrhenius från Stockholm, hvilka fruntimmer visade utmärkt rådighet och tilltagsenhet«.

Utom de af kolera angripne klagade nästan alla församlingsbor öfver illamående af magplågor och diarrhe under farsotens gång. Intet hus har blifvit spärradt och »spärrning anses hvarken kunna ändamålsenligt genomföras eller upprätthållas, samt vara mera skadliga än nyttiga«.

f) Sotholms härad.

85. *Dalarö* *).

Några serskilda åtgärder till skydd för smitta voro icke vidtagne. Helsotillståndet var i allmänhet godt men koleradiarrheer voro gängse så väl före som efter farsotens utbrott. Sjukdomsfall af kolera förekommo endast bland artillerikommenderingen vid Dalarö skans, belägen ¼ mil från fasta landet.

Den 8 Oct. insjuknade å Dalarö skans artilleristen N:o 71 Hofström, nyss jemte flera kamrater hemkommen från Stockholm. Följande dag insjuknade sergeanten Oven,

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *C. Liljencrantz* jemf. med Landskanzliets Tabell.

hvilken såsom befälhafvare äfven varit på resan följaktig. Den 10 insjuknade artilleristen 72 Wikström och afled d. 11. Den 15 insjuknade artilleristen N:o 15 Eriksson samt N:o 70 Åberg af hvilka den förra afled d. 20. De öfrige tillfrisknade inom månadens slut. Dessa sjukdomsfall förekommo endast inom fästningens område och ingen vidare i socknen insjuknade. De vårdades å skansens sjukhus af den der stationerade Garnisonsläkaren *Broman*. Tvenne sjukskötare insjuknade men ingen af dem afled.

Från d. 8 Oct. till d. 20 insjuknade 5 hvaraf döde 2, alla män, alla medelåldrige. (Landskanzliets omnämnda Tabell upptager endast 3 insjuknade, hvaraf 2 döda). — Dessutom förekommo talrikt mindre illamående af äckel, kräkning och magplågor.

86. *Ornö socken* *)

Endast de nödigaste läkemedel voro på förhand anskaffade. Någon spärrning vidtogs icke. Helsotillståndet så väl före som efter kolerasjukdomens yppande serdeles godt med undantag att frossor förekommo; inga magplågor.

Den 1 Sept. insjuknade hustru Sundberg på holmen Långbölinge och afled d. 4. Den 9 insjuknade hennes man, bonden Sundberg och afled d. 15 Sept. De anses hafva ådragit sig sjukdomen genom bevistandet af begrafningen efter en deras måg som afiidit i Utö socken. Båda voro ålderstigne. — Något vidare sjukdomsfall inträffade icke.

87. *Utö socken* **).

Några serskilda skyddsåtgärder voro icke vidtagne utom det att befolkningen tillsades att så mycket som möjligt undvika beröring med Stockholm under det sjukdomen der var gångse. Väderleken lugn och klar. Helsotillståndet godt med undantag af några fall af magplågor.

Den 17 Aug. insjuknade grufarbetaren Lundin. Han hade ej haft beröring med någon ort eller person utom ön sedan 14 dagar då han varit ombord å ett i hamnen härstädes liggande och från Stockholm anländt fartyg »der dock ej veterligt någon smitta fanns eller under resan funnits ombord«. I det hus der Lundin bodde utbredde sig derefter sjukdomen. Utom befolkningen vid grufvan förekom intet sjukdomsfall.

Spridda sjukdomsfall förekommo ända till d. 22 Sept. hvarefter intet sjukdomsfall förekom förr än d. 1 Nov. då såsom det heter »genom ny smitta från Stockholm ånyo 3:ne sjukdomsfall och dödsfall inträffade«.

Från d. 17 Aug. till d. 3 Dec. inalles insjuknade 33, hvaraf döde 14. Deraf voro: män insjuknade 21, döde 6, qvinnor insjukn. 12, döde 8 och med hänsyn till åldern: barn insjukn. 7, döde 2, medelåldrige insjukn. 22, döde 8, ålderstigne insjukn. 4, döde 4. Å sjukhus vårdades af dessa 18, hvaraf 9 afledo. Dessutom förekommo många mindre illamående och mot slutet af farsoten började frossor blifva gångbara. Af sköterskor insjuknade 3, hvaraf 2 dogo. Det hus der farsoten mest härjade undveks efter tillsägelse

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *C. J. Palmgren.*
**) Enligt uppgift af Hr Kapellpredikanten *C. A. Dahlström.*

Stockholms län.

af den öfriga befolkningen. Provincialläkaren besökte ön och meddelade råd men den egentliga sjukvården bestreds af Hr Kapellpredikanten *C. A. Dahlström.* Mineralsura rökningar anställdes och renlighet inom hus och boningar påböds strängeligen. — Spärrning af enskilda hus anses kunna till en viss grad genomföras och vara ganska mycket bidragande till smittans hämmande.

g) Svartlösa härad.

88. *Sicklaö socken* *).

Några serskilda skyddsåtgärder voro icke vidtagne; helsotillståndet före farsotens utbrott var godt; magplågor högst få. Sjukdomsfall af kolera yppades i åtskilliga gårdar.

Det första sjukdomsfallet yppades d. 9 Sept. då enkan Pettersson vid Cederdal insjuknade och afled. Derefter inträffade ytterligare 6 dödsfall i Sept., 1 i Oct., 2 i Nov. och 1 i Dec., inalles 11 döda deraf 5 män och 6 qvinnor och med hänsyn till åldern 1 barn, 8 medelåldrige och 2 ålderstigne. Derförutan förekommo flere mindre illamående. Sjukdomsfallen förekommo mest enstaka och endast bland arbetsklassen hvars medlemmar troligen ofta hade gemenskap med hufvudstaden. De sjuke vårdades i sine hem. Blott en af dem som biträdde vid sjukvården sjuknade och afled.

89. *Brännkyrka socken* **).

I anseende till den dagliga kommunikationen med hufvudstaden ansågs ingen spärrningsåtgärd möjlig. Väderleken var god; talrika fall af diarrhe och lindriga koleraförebud visade sig ett par veckor före sjukdomens utbrott.

Sjukdomsfall af kolera yppades hufvudsakligen vid Farsta, Sköndal, Ågersta, Ekelund m. fl. ställen. Första sjukdomsfallet inträffade d. 11 Sept. hos en kringvandrande dalkarl, Spring Erik Ersson, 61 år gammal, som afled, hvarefter intill d. 13 ytterligare 3:ne personer afledo, nemligen kringvandrande fattighjonet Söderling, lägenhetsinnehafvaren Zetterbäck och dess hustru, hvilken sistnämnde oaktadt föregående illamående farit till Stockholm och hela förmiddagen der suttit på salutorget hvarefter kolera på eftermiddagen utbröt hvaraf hon afled följande dag. »I andra veckan till d. 20 Sept. afledo 2:ne, i den tredje veckan till d. 27 afledo 10, i den fjerde veckan till d. 4 Oct. afledo 2, i den femte veckan till d. 11 Oct. 3 och i den sjette veckan till d. 18 Oct. 1, hvartill komma 2:ne dödsfall utom socknen af härstädes hemvändande personer, summa 24 döde«. Antalet insjuknade har af sundhetsnämnden ej uppgifvits, men i läkarnes rapporter uppgifvas intill d. 2 Oct. 17 tillfrisknade. Af de döde voro 13 män och 11 qvinnor och med hänsyn till åldern: barn 2, medelåldrige 9 och ålderstigne 13. De fleste af dessa voro personer i utblottade omständigheter eller utan bestämdt hemvist, undantag förekommo dock. Mindre illamående förekommo dessutom under samma tid. Prov. Chirurgen *Ekecrants*

*) Enligt uppgifter af Pastor på Sicklaön *J. W. Sandmark.*

**) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *Axel Odelberg* jemförde med Landskanzliets Tabell och Provinciallläkaren *Brandelii* samt *Ekecrants* rese-rapporter.

och Provincialläkaren *Brandelius* besökte socknen för tillsynen om de sjuke hvilka synas hafva blifvit vårdade i sina hem.

90. *Erstavik socken* *).

Socknen var indelad i 6 distrikter med tillsyningsmän som voro försedde med läkemedel efter Läkaresällskapets anvisning. Någon spärrning var ej vidtagen såsom ansedd ändamålslös. Inga magplågor voro före sjukdomens utbrott gängse.

Första sjukdomsfallet af kolera inträffade vid Älta gård hos arbetskarlen Gustafsson, utan känd anledning, hvilken afled d. 6 Sept., hvarefter ytterligare dödsfall förekommo d. 15 och 22 samma månad samt d. 3 Oct. hvarjemte 3:ne insjuknade nämnas såsom åter tillfrisknade. Från d. 6 Sept. till d. 3 Oct. insjuknade inalles 7, nemligen 5 män af hvilka 3 döda och 2 qvinnor af hvilka 1 död. Med hänsyn till åldern voro de döde: barn 1, medelåldrige 1 och ålderstigne 2. Alla vårdades i sina hem emedan sjukdomsfallen inträffade enstaka på längre afstånd från hvarandra.

91. *Botkyrka socken* **).

Socknen var indelad i 4 distrikter med ett sjukhus i hvardera (af hvilka dock sedermera endast ett behöfde anlitas). Nödige medikamenter voro hemtagne; ett större antal likkistor anskaffade och begrafningsplatser utsedde. Efter det sjukligheten under loppet af Juli i allmänhet varit ringa började med Augusti månad magplågor och diarrhe blifva allmänna.

Den 7 Sept. insjuknade vid Kersby under Norsborg statdrängshustrun Carlsson som d. 5 frisk hemkommit från Stockholm, d. 6 och 7 biträdt vid sädesbergning dervid hon blifvit hastigt upphettad och derefter på qvällen utsatt sig för aftonkylan. Hon affördes till sjukhuset i socknens skolhus der hon afled d. 10. — Den 11 insjuknade en torpareenka under samma gård hvilken biträdt hustru Carlsson. Hon affördes likaledes till sjukhuset der hon förbättrades. — Sedermera afhördes intet sjukdomsfall förr än d. 28 Sept. då torparen Ersson vid Flottsbro, förut behäftad med frossa, insjuknade i kolera och intill d. 3 Oct. ytterligare 4 sjukdomsfall inträffade på 2:ne ställen af hvilka 5 personer 3 dogo. De 3 sistnämnde voro alla från torpet Flottbro under Alby, beläget vid ett sund eller kanal emellan 2:ne sjöar. Torparens hustru, som plägade tvätta kläder åt Stockholmsbor, hade d. 23 Sept. genom sin piga derifrån uthämtat ett parti orent linne som hon genast börjat tvätta. Den 28 insjuknade först mannen, ofvannämnde Ersson, och en qvinsperson från Stockholm, Juliana Bergström, som under sommaren vistats i trakten och sedan d. 25 hållit till i torpet samt affördes följande dag till sjukhuset der de efter få timmar afledo. Dagen derpå sjuknade ett litet främmande barn som jemte dess moder varit inhyst i samma torp, affördes likaledes till sjukhus der det afled. Utom de döde funnos i torpet 6 personer, hvilka alla förblefvo friske. Från d. 3 till d. 10

*) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *J. O. Fromell.*

**) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *P. G. Palmqvist* jemförde med Distriktläkaren D:r *Kjellbergs* ingifne vecko-rapporter.

Stockholms län.

Oct. insjuknade i socknen ytterligare 3 hvilka alla afledo hvarefter intet sjukdomsfall afhördes förrän d. 22 Oct. då ett barn på Hallunda egor afled efter några dagars sjukdom. Under samma gård, äfvensom vid Fittja, yppades derefter intill d. 30 Oct. ytterligare 2:ne sjukdomsfall hvarjemte en under sjöresa i skärgården insjuknad socknebo hemfördes sjuk. Af dessa afled endast 1. Sedan intill d. 11 Nov. ytterligare 4 personer insjuknat, af hvilka 1 aflidit, upphörde sjukdomen alldeles. Från d. 7 Sept. till d. 11 Nov. inalles insjuknade 20 af hvilka 10 afledo, nemligen 9 män deraf 6 döde och 11 qvinnor af hvilka 4 döde. Med hänsyn till åldern voro: barn insjuknade 4, döde 2, medelåldrige insjukn. 14, döde 8, ålderstigne insjuknade 2, döde ingen. Dessutom förekommo utomordentligt talrikt mindre illamåenden i samma trakt.

Sjukdomsfallen af kolera förekommo hufvudsakligen i den del af socknen som är belägen utmed stranden af de sinsemellan kommunicierade Mälaren, Ahlby och Tullinge sjöarna, företrädesvis vid Norsborg, Flottsbro, Hemmersta, Elfsta, Fittja och Hallunda, hvaremot inom den öfriga delen af socknen, hvars invånare hade daglig gemenskap med dem som bebodde den sjuka trakten äfvensom med hufvudstaden, intet fall af kolera yppades. Serskildt torde böra nämnas att inom den af kolera skonade delen af socknen, Tumba pappersbruk är beläget, med en befolkning af omkring 200 personer. I socknens sjukhus vid kyrkan (det enda som anlitades), intogos 8 personer, af hvilka 6 dogo. Sjukvården bestriddes af Distriktläkaren *Kjellberg* med biträde af 3 sköterskor. Af sjukvårdspersonalen insjuknade ingen.

92. *Salem socken* *).

Förberedande åtgärder voro vidtagne i likhet med dem i Botkyrka. — Den 31 Aug. insjuknade torparen Erik Jansson på Hägtorps egor och fanns följande dag i utbildad kolera, som oaktadt omsorgsfull vård, med öfvergång till typhus, slutade dödligt d. 11 Sept. Han hade en längre tid varit sysselsatt med bergning af sjöfoder och derunder ständigt gått i vatten under stark solvärme, samt derefter dagen före sitt insjuknande besökt Stockholm, hvilket under samma tid besöktes af otaligt många personer från socknen utan att likväl något vidare sjukdomsfall inträffade. Det enstaka torpet beboddes af den aflidnes hustru och 2:ne barn, hvilka förblefvo friska. — Samtidigt förekommo der och hvar lindrigare illamåenden af magplågor, dock ej synnerligt allmänt och i öfrigt förekommo några få fall af frossa.

h) Öknebo härad.

93. *Södertelge stad* **).

Så snart sjukdomen utbrutit i Stockholm, och med skäl kunde väntas i Södertelge, som utom daglig beröring med Stockholm, måste passeras af en mängd båtar och resande, vidtogs af sundhetsnämnden i samråd med Stadsläkaren ordnandet af sjukhus och antagandet

af

*) *Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af T. Fr. Cantzler, C. L. Mörch och E. A. Häggbladh.*
**) Enligt uppgifter meddelade af Stadsläkaren D:r *Chr. J. Hæffner.*

af sjukvårdspersonal, hvarjemte i staden en sundhetsbyrå inrättades och på landet tillsyningsmän för hvarje rote anställdes. Väderleken var under Augusti vacker och helsotillståndet öfverhufvud godt med undantag af några frossor samt magplågor och diarrhe, af hvilka sistnämnde de fleste personer hade mer eller mindre känning. »Ungefär samtidigt med kolerans utbrott i Stockholm försvunno på en gång härifrån staden svalor och andra småfoglar och infunno sig först åter efter några veckors förlopp. Något liknande måtte äfven hafva inträffat bland fiskarna, i thy att det under hela långa tiden var serdeles ondt om fisk här der det annars alla år, isynnerhet under samma tid, brukar vara öfverflöd på sådan«. *Stockholms län.*

Det första sjukdomsfallet af kolera i staden inträffade d. 28 Aug. då fattighushjonet, enkan Ljungberg, 70 år gammal, förut försvagad af sjukdom, efter att hafva tillbragt en regnig natt i öppen båt under hemfärd från Stockholm insjuknade och afled följande dag. — Den 31 Aug. insjuknade i samma rum boende fattighjonet Nordström, af samma ålder, som länge lidit af kronisk diarrhe och afled d. 1 Sept. Huru flere bebodde samma rum insjuknade här ingen vidare. — Följande öfversigt visar för öfrigt sjukdomsfallen så väl i stads- som landtförsamlingen:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Aug. 1:a veckan.	28*	1		—	
	29	—		1	
	30	—		—	
	31	1		—	
Sept.	1	—		1	
	2	—		—	
	3	1	3	—	2
2:a veckan.	4*	—		—	
	5	2		—	
	6	1		—	
	7	3		—	
	8	2		—	
	9	1		2	
	10	2	11	1	3
3:e veckan.	11*	3		1	
	12	3		1	
	13	1		4	
	14	1		2	
	15	2		1	
	16	—		—	
	17	1	11	—	9
	Transp.	25	—	14	—

		Insjuknade		Döde.	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	25	—	14	—
Sept. 4:e veckan.	18*	1		—	
	19	1		—	
	20	—		1	
	21	—		1	
	22	1		—	
	23	—		2	
	24	—	3	—	4
5:e veckan.	25*	1		—	
	26	2		—	
	27	—		—	
	28	—		—	
	29	—		—	
	30	—	3	2	2
	Summa	31	—	20	—

Från d. 28 Aug. till d. 30 Sept. inalles insjuknade 31, hvaraf 20 döde, nemligen: män insjuknade 15, döde 8, qvinnor insjukn. 16, döde 12; med hänsyn till åldern voro:

Stockholms län.

barn: insjukn. 10, döde 6, medelåldrige insjukn. 18, döde 11, ålderstigne insjukn. 3, döde 3. — Dessutom förekommo magplågor och diarrhe äfvensom talrika frossor.

I staden, der 10 insjuknade och 9 dogo, förekommo sjukdomsfallen endast i den lägst belägna delen deraf och enstaka, utom å fattighuset och hos familjen Skepp der 2:ne på hvardera stället insjuknade. På landet förekommo sjukdomsfall vid Ragnildsberg, endast begränsade inom 4 boningshus, 15 insjuknade och 8 döde samt å Halls tegelbruk, der en å jakten Venus insjuknad matros afled samt ytterligare å ett vid segelleden, på allmän bekostnad upprättadt sjukhus för emottagande af kolerasjuke sjöfarande, der från fem serskilda fartyg intogos 5 sjuke af hvilka 2:ne dogo. — Sjukvården besörjdes af Stadsläkaren D:r *Hæffner*.

Landskanzliets Tabell upptager endast 28 sjuke och 17 döde, hvaribland de å sjukhuset för sjöfarande och vid Hall inträffade dödsfallen alltså icke synas hafva ingått.

B) Sigtuna Extra Provincialläkare distrikt.

Enligt vecko-rapport d. 14 och 28 Aug. var helsotillståndet sedan flere veckor utmärkt godt. Väl hade diarrheer här och der förekommit, ehuru ej talrikt. Enligt vecko-rapport d. 4 Sept. voro diarrheer och gastriska lidanden då mera allmänna, hvarjemte enligt vecko-rapport d. 27 Sept. äfven frossor började mera förekomma. I October och före kolerans utbrott i Sigtuna var väderleken regnig och kall.

Sjukdomsfall af kolera yppades i Markims socken d. 8 Sept., egentligen blott på ett enda ställe; i Lunda socken d. 12 Sept. likaledes på ett ställe, äfvensom i Skeptuna d. 16 och i Sigtuna d. 23 Sept. samt St. Pehrs socken d. 16 Nov. Sista dödsfallet inträffade i Sigtuna stad d. 13 Dec., under hvilken tid i distriktet inalles förekommit 44 sjukdomsfall med 24 dödsfall. På de fleste ställen yppades sjukdomen kort efter det besök blifvit gjorde å ort der kolerasjukdom var gängse. Men derförutan besöktes Stockholm nästan dagligen af den kringliggande ortens invånare utan att sjukdomsfall af kolera deraf följde.

a) Erlinghundra härad.

94. *Sigtuna stad* *).

Några serskilda skyddsåtgärder voro ej vidtagne, men ett provisoriskt sjukhus var ordnadt med 5 sängar och dervid anställde sköterskor. — Från början af Augusti månad voro diarrheer gängse. — Den 23 Sept. hemkom kakelungsmakarehustrun Wahlgren från Stockholm; hon hade under färden på öppen båt insjuknat, och anlände i utbildad kolera samt afled d. 24. Huset spärrades, och öfriga der boende personer förblefvo friska. Något vidare sjukdomsfall afhördes icke förrän under följande månad.

Den 21 Oct. insjuknade nemligen i en annan del af staden klockaren Zetterholms dotter, Hedvig, 11 år gammal, och afled efter 10 timmars sjukdom följande dag. Hvarken flickan eller hennes omgifning hade veterligen haft beröring med smittad ort eller person;

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden och Provincialläkaren *Elisson*.

dock anmärkes såsom möjlig anledning till sjukdomen, dels att ett par dagar före hennes insjuknande, lasten af en från Stockholm anländ storbåt lossades i närheten af Zetterholms boning och att både skepparen och hans i staden boende moder vid samma tid lidit af diarrhe, dels ock att gården var mycket osnygg och att en latrin för 40 à 50 skolbarn, som icke under vintern blifvit rensad, med sin stank var en plåga för hela granskapet. Emellertid upplyses tillika att staden nästan dagligen hade beröring med Stockholm under det koleran der var gängse. Huset spärrades. I samma rum som den aflidne, bodde fadren, modren och 4 yngre syskon. Af dessa insjuknade följande dagar 2:ne i förebud och 3 i utbildad kolera, bland hvilka ett 3 års barn, liksom systern, utan alla förebud genast efter ett par öppningar och börjad kräkning afled efter några timmar. Derefter inträffade under följande månad flere sjukdomsfall dels på stadens fattighus dels på spridda ställen i staden i den ordning närlagde öfversigt utvisar:

Sept.	23	insjuknade	1	döde	—
	24	»	—	»	1
Oct.	21	»	1	»	1
	28	»	4	»	1
Nov.	10	»	1	»	—
	14	»	2	»	1
	16	»	1	»	1
	18	»	1	»	—
	19	»	—	»	2
	21	»	1	»	—
	22	»	1	»	—
	24	»	2	»	1
	25	»	—	»	1
Dec.	1	»	1	»	1
	2	»	1	»	—
	4	»	—	»	1
	7	»	1	»	—
	13	»	—	»	1
		Summa insjuknade	18	döde	12.

Från d. 23 Sept. till d. 13 Dec. insjuknade inalles 18, af hvilka 12 döde. Af dessa voro: män insjuknade 8, döde 5, qvinnor insjukn. 10, döde 7, och med hänsyn till åldern: barn insjukn. 4, döde 3, medelåldrige insjukn. 6, döde 3, ålderstigne insjukn. 8, döde 6. — På sjukhuset voro intagne 2 män och 2 qvinnor af hvilka 1 man och 2 qvinnor afledo. Dessutom förekommo talrika lindriga illamåenden af magplågor och diarrhe, hvarjemte frossor en tid efter sjukdomens upphörande blefvo allmänna. De fleste insjuknade bebodde trånga bostäder eller voro i utblottadt tillstånd. Drinkare syntes icke vara mer blottställde för sjukdomen än andra; men angrepos de, i synnerhet under rus, så kunde de svårligen räddas. De som skötte de sjuke syntes ej mer blottställde för

sjukdomen än öfrige omgifningen; af dem som lade liken i kista insjuknade och dogo 2 personer. De fleste sjukdomsfall inträffade på natten. — »Yttre spärrning har ej kunnat ändamålsenligt genomföras och upprätthållas och derföre åt den ej kunnat skaffa förtroende«.

95. *St. Pehrs socken* (hörande till Sigtuna).

Vid hvarje rote var en sjuksköterska anställd och läkemedel voro på församlingens bekostnad tillhandahållne. — Den 16 Nov. insjuknade inhysesmannen Olof Söderbom i Granby, 50 år gammal, efter ett besök samma dag i Sigtuna fattigstuga der kolerasjuke då funnos, och afled d. 19. — Den 25 insjuknade i samma hus boende statdrängen Eklund, 56 år gammal, och dog d. 1 Dec. — Något vidare sjukdomsfall yppades ej. — Båda de döda voro medelåldrige.

b) Semminghundra härad.

96. *Markims socken* *).

Ett sjukhus var på förhand utsedt; medikamenter anskaffade; en sjuksköterska antagen; ingen spärrning vidtagen. Väderleken varm och god; helsotillståndet godt; inga magplågor gängse.

Den 8 Sept. hemkom från Stockholm bonden Anders Hansson i Snottsta (stor supare), begaf sig d. 9 till Gåddersta i Skeptuna socken, der han äfven ägde hemman och anfölls under vägen af våldsamt diarrhe med kräkning och kramp som öfvergick till utbildad kolera hvaraf han afled samma dag. — Den 11 insjuknade i samma hus en dotter och en son, hvilka båda afledo, hvarefter ytterligare en dräng och en piga samt Hanssons enka insjuknade och några sjukdomsfall äfven på andra ställen förekommo dock utan dödsfall. Inalles insjuknade från d. 8 till d. 18 Sept. 9, hvaraf 6 döde, alla i nämnde by. Af dessa voro: män insjuknade 4, döde 3, qvinnor insjukn. 5, döde 3, och med hänsyn till åldern: barn insjukn. 3, döde 2, medelåldrige insjukn. 5, döde 2, ålderstigne insjukn. 1, döde 1. — I Pastors uppgifter uppgifves de insjuknades antal till 21 och i Landskanzliets Tabell till 15, hvilken differens torde få sökas deri att förebud upptagits. De sjuke vårdades i sina hem så att sjukhuset förblef obegagnadt. Provincialläkaren *Elisson* besökte de sjuke som äfven tillsågos af läkaren vid Hammarby lasarett D:r *Caspersson*. Fruktan för smitta befanns vid läkarens första besök så stor att ingen för någon betalning ville blifva sköterska sedan den på förhand anställde sköterskan insjuknat.

97. *Skeptuna socken* **)

Medikamenter voro genom sundhetsnämndens försorg inköpte; allmänna varningar och råd för vården om helsan voro meddelade; ingen spärrning vidtagen. Väderleken var vacker; allmänna helsotillståndet godt; magplågor föga gängse.

---

*) Enligt uppgifter af Pastor i Församlingen *G. Ahlbom*, jemf. med Provincialläkaren *Elissons* Rapporter och Landskanzliets Tabell.

**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande Prosten *C. J. Östrand*, jemf. med ofvannämnde Tabell.

Den 9 Sept. dog i Gåddersta, ofvannämnde i Markims socken upptagne Hansson. — Från torpet Pinan i Lunda socken flyttades i anseende till derstädes utbruten kolera d. 16 Sept. till Wasa egor, 2:ne barn, det ena 11, det andra ¾ år gammalt. De voro antingen vid flyttningen redan insjuknade eller sjuknade kort derpå. Den äldsta tillfrisknade men den yngsta afled d. 21 Sept. Sköterskan, äfvensom hennes dotter, insjuknade derefter d. 23 men tillfrisknade båda.

Från d. 16 till d. 23 Sept. insjuknade 4, alla qvinnor, deraf 3 barn af hvilka 1 död, och 1 ålderstigen. — Diarrheer voro under tiden icke sällsynta. — Landskanzliets Tabell upptager endast 2 insjuknade och 1 död, af hvilka 1 mellan 10—20 år och 1 ålderstigen.

98. *Lunda socken* *).

Någon egentlig spärrning var ej vidtagen, men varningar meddelade mot besök i hufvudstaden under den tid sjukdomen der mest härjade. Medikamenter voro utdelade i rotarne. Väderleken var mild och god; helsotillståndet i allmänhet godt; magplågor yppades hos åtskillige personer som besökt Stockholm.

Den 12 Sept. insjuknade efter ett par dagars förutgående illamående torparen Jan Andersson i Pinan under Mörby och afled följande dag. Han hade d. 10 hemkommit från en resa till Stockholm. I samma stuga bodde hans hustru med 5 barn af hvilka 2:ne insjuknade d. 15 och det ena dog efter få timmars sjukdom samt det andra d. 19. Ytterligare insjuknade d. 17 och 18 den aflidnes hustru och ett 3:dje barn, hvilka båda tillfrisknade. De 2:ne öfriga barnen flyttades till Skeptuna der de nämnas. — Utom detta hus förekom intet sjukdomsfall af kolera, men diarrheer och magplågor förekommo i trakten deromkring. — Inalles insjuknade 5, deraf 2 män och 3 qvinnor, bland hvilka 2 män och 1 qvinna döde. Med hänsyn till åldern voro desse: barn insjuknade 3, döde 2, medelåldrige insjukn. 2, döde 1. — De sjuke vårdades hemma och besöktes af Provincialläkaren. Huset var ej spärradt men undveks af obehöriga personer.

»Då alla sjukdomens utbrott här i orten kunna spåras hafva uppkommit genom den insjuknades föregående förbindelse med smittad person eller ort, anser mången spärrningar i allmänhet nyttiga om ock ej ovilkorligt skyddande. Men man är ense derom att de ej kunna upprätthållas och således knappt ändamålsenliga«.

C) Norrtelge Provincialläkare distrikt **).

Uti Norrtelge stad vidtogs spärrning så väl till lands som sjöss från d. 17 Aug. till slutet af Nov. Sjukhus utsågs och genom frivilliga bidrag samlades medel till de fattiges förseende med kött, bröd och soppa. I landsförsamlingarne voro endast undantagsvis spärrningsåtgärder vidtagne. Nödige läkemedel samt Läkaresällskapets underrättelser voro utdelade på hvarje rote der också sundhetsnämndens ledamöter hade uppsigten öfver

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande Prosten *C. J. Östrand*, jemf. med Provincialläkaren *Elissons* Rapporter och ofvannämnde Tabell.

**) Enligt Provincialläkaren *Sommelii* och Stadsläkaren *Palmgrens* berättelser.

Stockholms län.

snygghet och helsotillstånd. Serskilda sjukhus voro endast i vissa socknar inrättade, men i de flesta församlingar hade man öfverenskommit att i hvarje rote ett afskildt ställe skulle utses der kringvandrande personer, hvilka händelsevis insjuknade, eller sådane fattige som ej hade nog utrymme hemma, kunde vårdas. Väderleken var i allmänhet utmärkt vacker och varm; magplågor och diarrhe samt oordningar i magen öfverhufvud voro under hela sommaren och hösten allmänna.

Sjukdomsfall af kolera visade sig från d. 1 Aug. till d. 4 Dec. uti 9 af distriktets socknar men blef ingenstädes epidemisk utan inskränktes till enstaka sjukdomsfall, nemligen i Augusti i Blidö och Länna, i September i Husby, (Öregrund), Almunge och Österåker, i October i Wäddö och Frötuna och i November i Rimbo samt i December åter i Länna. Inalles förekommo 38 sjukdomsfall med 13 dödsfall, nemligen 10 män och 3 qvinnor, och med hänsyn till åldern: 11 medelåldrige och 2 ålderstigne. I de flesta fall har sjukdomen yppats hos personer hvilka förut haft beröring med Stockholm eller annat ställe der kolera varit gängse. Endast på 4 ställen synes den hafva uppkommit utan känd orsak, nemligen i Wäddö, Österåkers, (Öregrund) och Husby socknar, och der på ställen der stor fattigdom rådde och mestadels efter förutgången förkylning och missvård om helsan. Der sjukdomen yppades spridde den sig sällan utom huset.

Utom de såsom kolera upptagne sjukdomsfallen förekommo samtidigt der och hvar en mängd mindre illamåenden af magplågor, och i Rimbo nerffeber; i slutet af perioden för kolerans herrskande visade sig frossor. — Någon egentlig spärrning af hus användes ej, men der sjukdomsfall yppats tillsades husets invånare, äfvensom grannarne, att undvika beröring med hvarandra. — Något sjukhus användes ej. Läkarevården besörjdes af Provincialläkaren D:r *Sommelius* och Stadsläkaren D:r *Palmgren*, hvarjemte extra läkare för biträde i kolerasjukvården någon tid var i distriktet anställd, nemligen först D:r *Hulting* från d. 2 Sept. och derefter Cand. *Wallin* från d. 11 Sept.

a) Frösåkers härad.

99. *Öregrunds stad* (*Warfsholmen*) *).

Endast 2:ne misstänkta sjukdomsfall inträffade å en staden tillhörig holme, Warfsholmen kallad. I början af September hade en gammal gubbe här insjuknat i kräkningar och diarrhe samt derunder aflidit. — Den 18 Sept. insjuknade Per Ersson från Gräsön, hvilken icke varit närvarande vid gubbens sjukdom, men väl vid begrafningen och sedermera för det mesta vistats på holmen. Efter att hafva varit ute på sjön att fiska, klagade han sig sjuk, besvärades af kräkningar och diarrhe, slutligen med blodiga uttömningar samt sendrag och afled d. 16. Den af sundhetsnämnden tillkallade läkaren (Distriksläkaren *Küsel*) förklarade sjukdomen icke hafva varit asiatisk kolera. De 4 personer som för öfrigt bebodde ön, nemligen 2 qvinnor samt 2:ne barn, förblefvo friska.

*) Enligt Distriktläkaren *Küsels* Rapport.

b) Wäddö härad.

100. *Wäddö socken* *).

Här inträffade endast åtskilliga misstänkta sjukdomsfall. Den 6 Oct. insjuknade på Ortala bys egor ogifta qvinspersonen Greta Jansdotter i kolerasymptomer, förbättrades åter, men öfverfölls under tillfriskningen af en starkare blodgång, hvarunder hon afled d. 10. Hennes 3:ne barn bortflyttades till ett torp i skogen och inhystes hos ett der boende skomakarefolk. Under följande dagar insjuknade alla 3 med kräkningar och diarrhe, kramp, hämmad urinafgång, men bättrades efter genom Provinciallläkaren erhållen nödig vård. Hos den först insjuknade qvinnan säges en kringstrykande qvinsperson med ett barn, från Kungsör, kort förut hafva hållit till och insjuknat i koleraartade symptomer men åter kommit till helsa. Dessutom uppgifves i socknen hafva dödt d. 1 Oct. en skeppare Anders Pettersson, 33 år gammal, kommande sjuk från Stockholm.

c) Näringhundra härad.

101. *Almunge socken* **)

Förbud för församlingens invånare att besöka Stockholm under der gängse farsot voro utfärdade, men åtlyddes ej. Väderleken var qvalmig med kalla nätter; inga magplågor gängse.

Efter hemkomsten från en Stockholmsresa hade bonden And. Ersson i Örby hastigt insjuknat med kräkningar och diarrhe, men inom ett par dagar åter blifvit bättre. Kort derefter, d. 27 Sept., insjuknade hans hustru, 33 år gammal, i kräkningar, diarrhe och kramp med öfriga kolerasymptomer och afled efter 2:ne dagars sjukdom d. 30. Stället besöktes af extra läkaren *Wallin*. — Den 11 Oct. insjuknade bonden Jan Erik Jansson i Edby efter hemkomsten från Stockholm och dog d. 13. — Den 20 Oct. insjuknade enkan C. Olsdotter i Edby, i hvars hus ofvannämnde personer ofta vistats, och dog d. 23 s. m. — Den 30 Oct. insjuknade, efter att hafva bevistat den nyssnämnde enkans graföl, bonden Anders Andersson i Ellringe, men återställdes. — Inalles från d. 27 Sept. till d. 30 Oct. 4 insjuknade, nemligen 2 män och 2 qvinnor af hvilka 1 man och 2 qvinnor döda. Af dessa voro 2 medelåldrige och 1 ålderstigen.

d) Sjuhundra härad.

102. *Rimbo socken* ***).

Enligt fattadt beslut skulle hvarje från socknen afresande person hos sundhetsnämnden anmäla sin bortfärd, äfvensom sin återkomst. Sjukhus voro utsedde, sköterskor antagne och medikamenter anskaffade. Väderleken och helsotillståndet företedde ingenting ovanligt; någon klagan öfver magplågor förspordes icke.

---

*) Enligt Provinciallläkaren D:r *Sommelii* ingifne rapport och årsberättelse.
**) Enligt uppgifter af Past. loci *J. Tydén*, jemf. med extra läkaren Cand. *Wallins* rapporter.
***) Enligt af Provinciallläkaren *Sommelius* ingifne rapporter, jemf. med uppgifter af Prosten *C. W. Cederberg*.

Stockholms län.

Den 1 Nov. insjuknade i Brohägnads torp på Lista egor drängen Erik Persson, 22 år gammal, i kolerasymptomer men tillfrisknade åter. — Den 5 Nov. insjuknade modren Gustafva Ullström i enahanda symptomer och afled d. 6:te. — Sonen hade 8 dagar förut hemkommit från Gjörvels torp i Edsbro socken der han vistats några dagar och der 2:ne personer »säges hafva dödt under enahanda symptomer«. — Tvenne qvinnor som skött de sjuke förblefvo friska.

»Rimbo socknemän förkastade för sin del all spärrning, såsom omöjlig att upprätthålla«.

e) Lyhundra härad.

103. *Husby socken* *).

Tillsyningsmän för hvarje rote hade uppdrag att befordra renlighet i boningsrum; läkemedel voro hemtagne och utdelade. — Väderleken var vacker; helsotillståndet godt; inga magplågor gängse.

Den 1 Sept. insjuknade i Simloms by f. d. båtsmannen Snäller och afled d. 4:de. Följande dag insjuknade hans hustru, men förbättrades åter efter att sjukdomen öfvergått till typhus. Simlom är beläget vid sjön Lomaren, ¼ mil från allmänna landsvägen. Någon anledning att sjukdomen härrört af smitta har ej kunnat utredas. Snäller hade vid fiske förkylt sig. — Inalles insjuknade 1 man och 1 qvinna, den förra medelåldrig, den sednare ålderstigen. Tvenne personer uppgifvas dessutom hafva lidit af förebud. De sjuke besöktes af Provinciallläkaren *Sommelius* och Stadsläkaren *Palmgren* samt extra läkaren *Hulting*.

f) Frötuna härad.

104. *Länna socken* **).

Läkemedel voro enligt Provinciallläkarens anvisning inköpte och utdelade till sundhetsnämndens ledamöter. Skeppare och andre som anlände från Stockholm ålades att 3 dygn hålla sig afskilde från andra personer; någon annan spärrning var icke vidtagen. Väderleken var vacker men varm; magplågor voro temligt allmänt gängse.

Den 27 Aug. insjuknade i Läparö by bonden Jan Jansson, 30 år gammal, som dagen förut hemkommit från Stockholm dit han fraktat ved. Han hade under resan känt sig illamående men anfölls efter hemkomsten af fullständiga kolerasymptomer och fanns vid Provinciallläkarens ankomst i utbildad kolera samt afled d. 28:de. — Den 31 Aug. insjuknade i en granngård pigan Maria Stark och afled d. 11 Sept. efter det sjukdomen öfvergått till typhus. För öfrigt förekommo på stället 10 sjukdomsfall af koleraprodromer men intet utbildad kolera. — Den 1 Dec. insjuknade i Wäsby by bondsonen Anders Ersson, hvilken föregående dag hemkommit med storbåt från Stockholm, och fanns vid läkarens ankomst i utbildad kolera samt afled oaktadt omsorgsfull vård d. 14:de. För öfrigt uppgifvas

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande Kyrkoherden *Humble*, jemf. med Provinciallläkaren *Sommelii* och Stadsläkaren *Palmgrens* rapporter.

**) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande *J. M. Winge*, jemf. med Provinciallläkaren *Sommelii*, Stadsläkaren *Palmgrens*, extra läkaren *Hultinge* och Cand. *Wallins* ingifne rapporter.

uppgifvas af socknens invånare 2:ne ytterligare hafva aflidit i kolera af hvilka den ene insjuknade på resa till Stockholm och den andre insjuknade i staden. — Af ofvannämnde 3:ne i socknen insjuknade och döde voro 3 män och 1 qvinna, alla medelåldrige. — Landskanzliets Tabell upptager icke ofvannämnde qvinna, såsom död i typhusstadium.

Huset der första sjukdomsfallet inträffade hölls i det hänseendet spärradt att öfriga invånare i byn förbödos all gemenskap med detsamma på 8 dagar.

105. *Blidö socken* *).

Läkemedel voro anskaffade samt sjukrum och sköterskor utsedde. Någon egentlig spärrning var icke vidtagen, »blott en mindre karantänstid varit förelagd«. Väderleken var qvalmig; lindrigare magplågor gängse.

Lotsen Erik Österman, bosatt på den gent emot Furusund belägna Köpmansholmen, hade d. 29 Juli, lotsande ett fartyg från Furusunds lotsstation, under vägen blifvit af regn genomvåt och äfven svettig. I detta tillstånd rodde han till en by (Sterbnäs) der han lade sig att sofva i ett uthus; vid uppvaknandet följande morgon kände han sig sjuk men rodde dock till sitt 2 mil aflägsna hem der han morgonen d. 31 Juli anföllls af häftiga kräkningar, diarrhe och öfriga kolerasymptomer och oaktadt från närliggande karantänsplats erhållen läkarevård afled d. 1 Aug. Mannen hade icke veterligen varit i beröring med någon kolerasjuk och något ytterligare sjukdomsfall af samma art inträffade ej på holmen. — För öfrigt uppgifvas döde inom församlingen: en skeppare d. 5 Sept. ombord på sitt fartyg der han enligt sundhetsnämndens beslut skulle hållas i karantän, hans hustru och 2:ne andra personer hvilka 3 aflidit vid Furusunds karantänsplats, inalles 5, af hvilka 3 män och 2 qvinnor, nemligen 2 medelåldrige och 3 ålderstigne, hvarförutan sundhetsnämnden uppgifver 2:ne personer från församlingen insjuknade och döde i Stockholm, hvilka ingå i sjuksumman derstädes. Vid den i socknen belägna Furusunds karantänsplats uppgifvas enligt Besigtningsläkaren *Rydings* rapporter från Juli till October inalles insjuknade 29, hvaraf 13 döde (se sid. 15).

106. *Frötuna socken* **).

Sundhetsnämnden hade genom beslut d. 26 Aug. bestämt att hvar och en från smittad ort anländ person skulle i 6 dagar, resetiden inberäknad, förnekas lemna sitt hem eller vara i beröring med friska personer. Församlingen var indelad i 16 sjukrotar med i hvarje utsedt sjukrum och betingade sköterskor. Magplågor förekommo här och der men icke egentligen talrikt. — Endast ett sjukdomsfall af kolera inträffade, nemligen hos skepparen G. de Flon från Östra Ryd socken, som anländ från Stockholm för att intaga last tillbaka, afled d. 29 Oct. utanför Ösbyholm efter något mer än ett dygns sjukdom.

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *G. Strömberg*, jemf. med Provincialläkaren *Sommelii* rapporter. Landskanzliets Tabell och rapporter från Furusunds karantänsplats.
**) Enligt uppgifter af *C. Östrand.* p. l.

Åkers härad.

107. *Österåkers socken* *).

Socknen var indelad i 11 distrikter med en tillsyningsman i hvarje som hade åliggande att hvarje vecka besöka alla ställen och tillse snygghet och ordning; sjukrum voro utsedde, sköterskor antagne, läkemedel anskaffade enligt Läkaresällskapets anvisning. Någon spärrning vidtogs ej, men från smittad ort hemkommande socknebor, äfvensom resande, skulle undergå rökning innan de tillätos hafva beröring med andra personer. Väderleken som förut varit het, var vid farsotens utbrott svalare. Magplågor voro nästan allmänt gängse, synnerligen under tiden för kolerans tilltagande i hufvudstaden.

Den 28 Sept. insjuknade uti en enstaka stuga å säteriet Sundby egor, med kolerasymptomer statdrängen Lindgren, förut betydligt försvagad af en långvarig frossa, och utan att hafva haft någon veterlig beröring med Stockholm eller annan smittad ort, och afled, oaktadt från herrgården erhållen omsorgsfull vård, följande dag. Han hade just på första dagen efter från frossan återhemtade krafter arbetat vid gården och derunder förkylt sig. — Under loppet af nästföljande 2:ne dagar insjuknade i samma hus den aflidnes hustru samt 2:ne barn af hvilka modren afled d. 4 Oct. men barnen långsamt tillfrisknade. Af de 2:ne sköterskor som vårdade de sjuke, insjuknade den ena, hustru Njurling. d. 9 Oct. och afled d. 13 och den andra d. 11 men bättrades åter. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej inom socknen oaktadt liflig beröring med hufvudstaden, der likväl en rättare från Dyvik i November insjuknade och afled efter att hafva blifvit å sjukhus derstädes intagen. — Inalles i socknen från d. 28 Sept. till d. 13 Oct. insjuknade 6 hvaraf döde 3, nemligen 2 män, döde 1 och 4 qvinnor döde 2, Af dessa voro barn insjuknade 2, döde ingen, medelåldrige insjukn. 4, döde 3.

Förenämnde mindre illamående af magplågor fortforo att vara gängse så väl under som efter kolerafarsoten.

De sjuke besöktes af Provinciallläkaren, och Cand. *Wallin* stationerades någon tid såsom extra läkare i socknen.

---

*) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande Kontraktsprosten *J. Malmgren* jemf. med Provinciallläkaren *Sommelii* och Cand. *Wallins* rapporter.

12) Nyköpings län.

Af länets städer höllos Nyköping, Stregnäs *) och Mariefred spärrade; Nyköping från d. 29 Juli till d. 4 Aug. samt från d. 16 Aug. till d. 16 Nov.; Stregnäs från d. 19 Aug. till d. 12 Nov. och Mariefred från d. 17 Aug. till d. 22 Oct. med en vid Sjöviken på andra sidan om staden, äfvensom en vid Läggsta gästgifvaregård anlagd karantänsanstalt. Ingen kolerasjuk förekom vid någon spärrningslinie. Thorshälla, Trosa och Eskilstuna hade lemnat kommunikationen fri. För sjöfarande å Mälaren voro reservsjukhus anlagde vid Ängsholmen invid inloppet till Thorshälla å, der ingen sjuk intogs, å Tosterön nära Stregnäs der likaledes ingen sjuk intogs, samt för saltsjön vid Betens tullstation der 6 sjuke vårdades. Apothekens förråd af koleramedikamenter blefvo vid farsotens annalkande inventerade. Marknaderna i länet aflystes.

Endast spridda sjukdomsfall hafva i länet förekommit. Första sjukdomsfallet anmäldes i Thorshälla d. 9 Sept., det sista i Westerljung d. 1 Dec. — Kolera yppades vidare under September månad i Nyköping och i Wallby socken, i October i S:t Nicolai och Runtuna och i November i Westerljung. I ingen af landsocknarna har sjukdomen visat sig mer än på ett enda ställe i hvardera.

Kostnaderna för kolera och spärrningsanstalter uppgifvas: i *Nyköping* för spärrning 1,889 R:dr 26 sk. 8 rst., för koleraanstalter 1,149 R:dr 35 sk. 5 rst., tillsammans 3,339 R:dr 14 sk. 1 rst.; i *Stregnäs* spärrnings och kolerakostnader, utom dagsverken 383 R:dr 34 sk. 4 rst.; i *Mariefred* för spärrning 44 R:dr 16 sk. 8 rst., jemte 424 dagsverkan, för koleraanstalter 44 R:dr 47 sk. 4 rst., utom frivilliga bidrag tillsammans 89 R:dr 16 sk.; i *Thorshälla* koleraanstalter 77 R:dr 2 sk.; i *Eskilstuna* koleraanstalter 263 R:dr 43 sk.; i *Trosa* inga, eller tillsammans i länet 4,153 R:dr 13 sk. 5 rst. b:ko. Sjukhuskostnaderna: vid *Ängsholmen* 524 R:dr 39 sk. 2 rst.; vid *Tosterön* 256 R:dr 19 sk. 4 rst. och vid *Beten* 613 R:dr 32 sk. eller tillsammans 1,394 R:dr 42 sk. 6 rst. banko.

För kolerafarsoten voro under någon tid såsom extra läkare för länet anställde Cand. *Willman*, *Lundblad* och *Rundqvist*.

År 1834 afledo i Nyköping 9 och å landsbygden 6, eller tillsammans i länet 15. År 1850 förblef länet fritt från kolera.

A) Nyköpings Provinciallläkare distrikt.

Under sommaren och hösten herrskade en allmän benägenhet för diarrheer och gastriska åkommor.

*) I Stregnäs sammankallades efter det underrättelse anländt om farsotens utbrott i Stockholm, stadens invånare och beslöto med ringa röstpluralitet att staden skulle spärras för en kortare tid. Spärrningen förlängdes tid efter annan. Häftiga debatter med annorlunda tänkande stadsbor föranledde slutligen sundhetsnämnden att frånträda sin befattning då en ny nämnd blef vald hvilken upphäfde spärrningen och beslöt att besök skulle göras i de fattiges boningar för att efterhöra helsotillståndet och tillse renlighet och snygghet.

108. *Nyköpings stad* *).

Utom det att staden sedan år 1850 hade i beredskap fullständig sjukattirail för 10 sängar, anskaffades sådan för ytterligare 10; inom sundhetsnämnden utsågos tillsyningsmän för renlighet inom hus och gårdar, hvarjemte allmänna anvisningar till vård om helsan meddelades. — I mon som kolerasjukdomen närmade sig, beslöts och vidtogs spärrning af staden så väl från sjö- som landsidan, hvarmed började d. 16 Aug. och slutades d. 16 November. — Väderleken vacker och blid, helsotillståndet i allmänhet godt; under Juli och Augusti voro dock magplågor temligt allmänna och förekommo äfven i September, men nämast före kolerasjukdomens uppträdande uppgifvas de hafva varit mera sällsynta.

Den 28 Sept. insjuknade i kolerasymptomer en utfattig försupen strumpväfvare, Thunberg, och dog i sitt hem efter få timmars sjukdom **). Trenne dagar derefter insjuknade hans städerska, hustru Welker, boende i nästa koja, efter det hon skurat golfvet i den aflidnes rum. Hon fördes på sjukhuset, behäftad med kräkning, diarrhe, kramp, iskalla lemmar och pulslös, hvilka symptomer öfvergingo till typhus, hvarefter hon förbättrades. I sjukjournalen finnes hon anförd såsom behäftad med kolerin. — Den 1 Oct. insjuknade en försupen och i alla afseenden högst liderlig qvinna, Lotta Beckman, 20 år gammal, boende i samma qvarter på ungefär 50 alnars afstånd från de förstnämnde; hon fördes till sjukhuset der hon afled i fullt utbildad kolera efter 16 timmars sjukdom. Sedermera förekommo d. 6, 10, 13 och 18 Oct. enstaka sjukdomsfall egentligen endast i ett och samma qvarter beläget i den sydvestra delen af staden. Derförutom förekommo kolerafall endast på sjukhuset, der oaktadt lokalen var ypperlig och flitigt ventilerades, icke mindre än 6 sjukdomsfall inträffade bland sjukhusbetjeningen. — Den 6 anmäldes en sadelmakare från Runtuna liggande sjuk utanför Vestra kyrkan i staden, hvarför han affördes till sjukhuset der han bättrades. — Den 6 insjuknade en försupen skomakaregesäll i gården bredvid Thunberg, affördes till sjukhuset och bättrades. — Den 10 insjuknade tjenstlösa pigan Frank, affördes till sjukhuset, bättrades, men fick d. 13 hastigt utbildad kolera och afled samma dag. — Den 13 insjuknade vid stadens sjötull (utom staden) en 66 år gammal fru, Zetterström, och afled följande dag.

Å stadens kolerasjukhus, anlagdt utom dess område, med fördelaktigt läge och väl ventileradt, insjuknade från d. 6 till d. 24 Oct. 4 sköterskor och 1 bärare samt ett den ena sköterskan tillhörigt barn af hvilka 1 sköterska och bäraren samt barnet afledo, hvarefter sjukdomen upphörde och kolerasjukhuset upplöstes d. 2 Nov. Någon annan beröring med sjukhusets personal tilläts ej än genom Stadsläkaren, hvilken besökte sjukhuset flere gånger om dagen för tillsynen om de sjukes vård. Inalles hafva å sjukhuset varit vårdade 16 sjuke hvaraf 6 aflidne. Af dessa äro dock endast 8 upptagne såsom kolera och de öfriga såsom kolerin, ibland hvilka en dödt under delirium tremens. Då härtill läggas ofvannämnde först insjuknade Thunberg, så utgör summan af sjukdomsfall i Nykö-

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *G. Lindberg*, Stadsläkaren *Lundqvist* och Regementsläkaren *Landgren*.

**) Icke upptagen i officiella rapporten men uppgifves af D:r *Landgren*.

ping 17 med 7 dödsfall. Deraf voro 11 qvinnor och 6 män. I afseende på åldern som uppgifvits endast för de såsom utbildad kolera upptagne, voro 1 barn och 6 medelåldrige.

Sjukvården bestriddes af de 3:ne i staden bosatte läkarne med biträde af 2:ne extra läkare. — De fleste sjukdomsfall inträffade nattetid. — Staden var aldrig förklarad smittad och spärrningen upphäfdes ej.

Vid den noggranna undersökning som blifvit hållen rörande orsaken till sjukdomens uppkomst som man uppå lösa misstankar här lika väl som i Norrköping, Lidköping och Carlstad velat härleda af från Ryssland öfver Norrköping anländ hampa, har icke kunnat utredas någon anledning till förmodan att de första insjuknade Thunberg eller Beckman haft någon beröring med kolerasmittad person eller att sjukdomen medelst smitta blifvit införd, utan anses sjukdomen alltså hafva spontant uppstått hos ofvannämnde förstörda subjekter, hvilka lefvat under sådana förhållanden som gynnat dess uppkomst.

På frågan om spärrningens förtroende svarar sundhetsnämnden: »Då sjukdomen här utbröt, trotts den möjligast noggranna spärrning och utan att ringaste anledning finnes att den genom smitta blifvit hitförd, kan väl ej sägas att spärrningen skyddat samhället derför«. D:r *Landgren* tillägger dervid: »Jag anser Nyköpings spärrning hafva uppfyllt det ändamål som rimligtvis dermed kunnat åsyftats, att nemligen hindra sjukdomens uppkomst genom personer kommande från smittad ort, och anser jag ändamålet vunnet då koleran icke blifvit på detta sätt införd«.

a) Jönåkers härad.

109. *S:t Nicolai församling* *).

Vanliga förberedande åtgärder voro vidtagne hvarjemte hvar och en församlingsbo var ålagd att så vidt han besökte smittad ort, vid hemkomsten underkasta sig karantän; kringvandrande personer fingo ej hysas. — Väderleken var blid, helsotillståndet godt; endast några fall af lätt botade diarrheer förekommo.

Endast 3 sjukdomsfall af kolera inträffade, nemligen d. 30 Oct. insjuknade å torpet Näset tvenne 60-åriga qvinnor, hvilka afledo den ena d. 1 och den andra d. 2 Nov. — Den 3 Nov. insjuknade i närgränsande torpet Fredrikshall en äldre hustru efter att hafva varit behjelplig vid de nyssnämndes vård och dog d. 8:de. Husen spärrades men ingen af de öfverlefvande insjuknade. Huru sjukdomen uppkommit har ej kunnat utredas, men sundhetsnämnden anser sannolikt att den kom ifrån Nyköping med hvilken stad församlingen har mycken gemenskap.

b) Rönö härad.

110. *Runtuna socken* **).

Utom vanliga förberedande åtgärder voro efter underrättelsen om kolerans utbrott i Stockholm församlingsborna vid vite förbudne all beröring med smittad eller för smitta

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Jacves De Geer.*
**) Enligt uppgift af Provinciallläkaren *Martin* och Sundhetsnämndens Ordförande *N. Helledaij.*

Nyköpings län.

misstänkt ort. Magplågor voro temligen allmänna, men lindriga. — Endast ett enda sjukdomsfall af kolera inträffade, nemligen ofvannämnde sadelmakare Enström vid Lagersberg, 40 år gammal, som d. 6 Oct. insjuknade i Nyköping (se Nyköping) der han intagen å kolerasjukhuset åter tillfrisknat och d. 10 blifvit utskrifven, men efter återkomsten till hemmet, dit han fortskaffat sig gående, på aftonen åter insjuknade och vid Provinciallläkarens besök d. 11 fanns i utbildad kolera och afled inom 48 timmar. Huset spärrades och något vidare sjukdomsfall inträffade ej.

c) Hölebo härad.

111. *Westerljung socken* *)

Vid kolerans utbrott i Stockholm beslöts omkring d. 20 Aug. af församlingen att hvarje Stockholmsfarare skulle ligga hemma i 10 dagars karantän i afskiljdt rum. Väderleken och helsotillståndet företedde ingenting ovanligt. Under September månad visade sig i orten benägenhet för diarrhe, hvilken dock i October redan aftagit.

Johan Andersson, 20 år gammal, i Bromdals torp, beläget ytterst i skärgården under Thureholm, hade uppfarit med en båtlast trädgårdssaker till Stockholm der han under 2 dagar uppehållit sig och liksom under hemresan tillbragt nätterna i öppen båt till d. 14 Nov. då han anlände hem. Redan under hemresan hade han känt sig illamående men först d. 17 utbröto verkliga kolerasymptomer, hvarunder han afled d. 21. Redan 2:ne dagar förut hade hans syster insjuknat i fullkomligt lika symptomer och fanns vid läkarens (D:r *Wästfeldts*) ankomst i fullt utbildad kolera, hvaraf hon afled d. 1 Dec. Den 23 insjuknade modren och en 11 år gammal dotter och d. 24 ytterligare en 13 års flicka i samma symptomer, af hvilka de 2 förstnämnda åter förbättrades men den 3:dje afled d. 27 Nov. Huset spärrades genast d. 24 med vakt af 2:ne man turvis dag och natt, hvarmed fortsattes i 11 dygn och för öfrigt yppades ej något sjukdomsfall af kolera i församlingen.

I svaren på de till sundhetsnämnden utställde frågorna yttras efter dessa upplysningar: »Häraf drager jag synnerligast tvenne lärdomar: 1:o att smittbarheten är tydlig; 2:o att spärrningen är nyttig. Allt beror här på Pastors drift och anseende. Svåra äro i allmänhet spärrningar på landet. Här vunno de slutligen högsta förtroende«.

B) Wingåkers Provinciallläkare distrikt.

a) Oppunda härad.

112. *Vestra Wingåkers socken* **).

Efter underrättelse om kolerasjukdomens utbrott i Stockholm beslutade sundhetsnämnden d. 23 Aug. en karantänsanstalt vid Läppe (Stafhälla) hamn, för från Stockholm hemväntade socknebor; utsåg sjukhus; antog sköterskor och bärare samt utdelade till rotarne medi-

*) Enligt Berättelse af Past. loci *J. O. Thavenius* och Rapporter af D:r *Wästfeldt*.
**) Enligt Rapporter af Provinciallläkaren *Aurell* och uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Löfwenhjelm*.

kamenter jemte Läkaresällskapets anvisningar om koleran. Äljest var ingen spärrning vidtagen. Väderleken var torr och varm, helsotillståndet godt; endast ett och annat fall af diarrhe visade sig i Augusti och enligt vecko-rapporten d. 9 Sept. syntes dessa blifva mera allmänna; enligt vecko-rapport d. 8 Oct. var helsotillståndet i orten då fullkomligt godt och dödligheten ovanligt ringa. På tvenne från Stockholm till ofvannämnde karantänsplats anlände fartyg hade sjukdoms- och dödsfall af kolera inträffat under resan på Hjelmaren.

Den 4 Sept. anlände till Läppe hamn skepparen Widberg med sitt fartyg hvarå matrosen Wallgren, 32 år gammal, samma dag under segling öfver Hjelmaren aflidit i kolerasymptomer efter 2 dagars sjukdom. Han erhöll kolerabegrafning i land och skepparen jemte 9 passagerare undergingo 10 dygns karantän. — Den 11 Sept. anlände till samma hamn skepparen Andersson som med 2 mans besättning och 5 passagerare afgått från Stockholm d. 7:de. Under resan hade hustru Widlund, 49 år gammal, insjuknat med kolerasymptomer och dödt d. 11:te. Hon erhöll kolerabegrafning i land. De öfrige, som alla voro friska, förlades i karantän. Å intetdera fartyget inträffade något vidare sjukdomsfall. Dessa 2:ne dödsfall höra alltså icke egentligen till församlingen. — Den 10 Oct. insjuknade, utan förutgående illamående, hustru Kjerstin Olsdotter, 42 år gammal, i Nydal, ett enstaka torp beläget nära socknegränsen mot Österåker, och afled oaktadt erhållen läkarevård följande dag. Hon hade d. 29 Sept. med skepparen Eriksson afgått från Stockholm till Kungsör dit fartyget anländt d. 7 Oct. och efter att hafva fortsatt vägen till fots, hemkommit till Nydal d. 8:de på aftonen samt förblifvit frisk d. 9:de. Hon insjuknade alltså på 11:te dygnet efter det hon lemnat smittad ort. Den dödas syster, Anna Olsdotter, som vårdat henne under sjukdomen, kände sig d. 12 illamående men förbättrades åter. Derefter insjuknade 2:ne barn, det ena 4 och det andra 8 år gamla, och afledo d. 14:de. Den sköterska som antogs vid Anna Olsdotters insjuknande, Enkan Exsdotter, 78 år gammal, insjuknade d. 15 och afled d. 16, och samma dag insjuknade en 14 års gosse, den först aflidnes son, och dog inom dygnet. Huset som var bebodt af 10 personer »spärrades genast« och något vidare sjukdomsfall afhördes ej. Från d. 10 till d. 17 hafva alltså insjuknat 6 af hvilka 5 dödt, nemligen 2 män och 3 qvinnor af hvilka 3 barn och 1 medelåldrig samt 1 ålderstigen.

Läkarevården besörjdes af Provincialläkaren *Aurell* och en extra läkare.

Spärrningen kring det smittade huset, som genomfördes fullkomligt ändamålsenligt, uppgifves hafva förvärfvat fullt förtroende.

C) Eskilstuna Provincialläkare distrikt.

a) Vester Rekarne härad.

113. *Thorshälla stad* *).

Vanliga förberedande åtgärder voro vidtagne; sjukhus och sjukvårdspersonal utsedd; soppkokningsanstalt för fattiga anordnad; någon egentlig spärrning ej. Varutrafik med

*) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Rydberg* och Sundhetsnämndens Ordförande *A. A. Fris.*

Nyköpings län. *ett* ångfartyg utom ett och annat seglande fartyg var med undantag af några veckor, hela tiden fri med Stockholm. Passagerare från smittad ort tillätos dock i allmänhet ej medfölja eller i staden qvarstanna. Väderleken var torr och het, magplågor temligt allmänna. Endast ett kolerafall har förekommit, nemligen hos 60 år gamla försupne arbetskarlen Löflund som under vistelse i Eskilstuna insjuknat i diarrhe och derifrån blifvit till Thorshälla hemförd d. 3 Sept. och förbättrats, men efter begånget dietfel åter insjuknade d. 9 och afled i utbildad kolera d. 11. Den aflidne, som lefvat i knappa omständigheter, har icke veterligen haft någon beröring med smittad ort eller person.

b) Öster Rekarne härad.

114. *Wallby socken* *).

Här inträffade i November månad 2:ne misstänkta sjukdomsfall med dödlig utgång i Herstorpet der en man som d. 30 Oct. hemkommit från Stockholm, efter sju dygns sjukdom som börjat med kräkningar och diarrhe, samt dess hustru efter 9 dygns sjukdom aflidit, hvarförutan de sjukes sköterska, enkan Hers angreps af förenämnde symptomer men åter bättrades. Någon läkare hade ej sett de aflidne, så att verkliga arten af deras sjukdom ej kunde med visshet bestämmas.

---

13) Göthebörgs och Bohus län.

Af länets städer hade Marstrand, Strömstad och Uddevalla under koleratiden vidtagit spärrning — den sistnämnde dock endast från d. 16 Aug. till d. 15 Oct. — men Götheborg och Kongelf lemnat kommunikationen fri. Vid bevakningsplatsen utanför Uddevalla södra tull insjuknade postiljonen Andersson från Götheborg i kräkningar och diarrhe, utan andra kolerasymptomer men förbättrades åter inom kort tid. Något annat sjukdomsfall af kolera inträffade ej vid någon af spärrningslinierna. I landssocknarna voro endast vanliga förberedande åtgärder med mer och mindre omsorg vidtagne. Karantänsinrättningar voro ordnade (utom Känsö) vid Strömstad, Lysekil och Marstrand. — Apotheken inventerades med hänsyn till förrådet af koleramedikamenter redan i Augusti månad. — Beträffande helsotillståndet så hade rödsot redan i Juli månad börjat att visa sig på åtskilliga ställen. — Sjukdomsfall af kolera yppades d. 11 Aug. i Carl Johans församling, hvarefter farsoten utbredde sig till 34 socknar å landsbygden af fasta landet och öarna samt upphörde först i December. Alla orter i länet förklarades frie d. 11 Jan. 1854.

Kostnaden för kolera och spärrningsåtgärder i städerne uppgifvas: i *Götheborg* 22,930 R:dr 7 sk., i *Kongelf* 112 R:dr 40 sk. 8 rst., i *Marstrand* 37 R:dr 26 sk., i *Strömstad* 260 R:dr 1 sk. 4 rst., i *Uddevalla* ungefär 1,800 R:dr eller tillsammans 25,140 R:dr 27 sk. banko.

Tjugufem

*) Enligt uppgift af Provinciallläkaren *Rydberg*.

Tjugufem extra läkare voro någon tid i länet anställde, dels för kolerasjukvården, dels ock till Kongl. Karantäns-kommissionens disposition.

År 1834 afledo i Götheborg 1,709, i Uddevalla 260, i Marstrand 78, i Strömstad 64, i Kongelf 13 och å landsbygden 2,526 eller tillsammans i länet 4,650.

År 1850 afledo i Götheborg 529, i Kongelf 8 och å landsbygden 339 eller tillsammans i länet 876.

A) Götheborgs distrikt*).

Några serskilda skyddsåtgärder för smitta voro i allmänhet icke i socknarne vidtagne, men vanliga förberedande anstalter för tillsynen om helsovården och möjligen inträffande sjukdomsfall hade sundhetsnämnden nästan öfverallt ordnadt. Väderleken var före sjukdomens utbrott torr och varm. Helsotillståndet var öfverhufvud temligt godt med undantag att rödsot var gängse äfvensom diarrheer. — Första sjukdomsfallet yppades i Carl Johans församling eller Majorna d. 11 Aug., dernäst på den gent emot på andra sidan elfven belägna Lundby socken på Hisingen der ett dödsfall inträffade d. 14 s. m. Sista sjukdomsfallet inträffade i Säfve d. 13 Dec. Sjukdomsfall hafva i allmänhet förekommit endast i spridda byar och mångenstädes har endast ett eller två hus i hvarje by angripits. På somliga ställen yppades sjukdomen påtagligen genom smitta från person till person; på andra ställen har icke någon beröring med smittad ort eller person kunnat upptäckas såsom orsak till inträffade sjukdomsfall. Osunda bostäder och nöd hafva visserligen märkts utöfva inflytelse på farsotens utbredning och häftighet, men i afseende på böjelsen för starka drycker kan man ingalunda säga att de derpå begifna företrädesvis angrepos.

Sundhetsnämndernes goda vilja i afseende på sjukvården strandade stundom ohjelpligen emot den förskräckelse som der och hvar egde rum. Allmogens motvilja att handtera en sjuk eller död var ofta så stor, att den icke af de vänligaste och alfvarligaste föreställningar kunde öfvervinnas; »ja en gång måste jag såsom ultima ratio gripa ledamoten af sundhetsnämnden i håret innan han följde med mig in, då jag icke ensam förmådde bära ut en gumma som legat död 36 timmar i samma rum der mannen och 2:ne barn lågo sjuka« **).

I afseende på orimligheten af en konseqvent genomförd spärrning, i synnerhet på somliga trakter, anför Provincialläkaren *Montén* följande: »Hisingen har 8,500 invånare. Ibland dessa hafva i kolera insjuknat 94 och dödt 51. Enligt måttlig beräkning och efter uppgifter, bland annat, af dem som besörja färgorna öfver Götha elf, besökes Götheborg hvarje vecka utaf minst 1,000 personer ifrån Hisingen, dervid dock samma person räknad flere gånger, såsom dagliga mjölkbud. Under en tid af 4½ månader som Götheborg var förklaradt smittadt af kolera, gör detta circa 20,000 personer. Af dessa hafva nu 51 dödt, alltså ungefär 1 på 400. Hisingen lefver utaf att försälja sina produkter i Götheborg och det var väl en avita åtgärd att under ett fjerdedels år afstänga 399 producenter från deras enda afsättningsort derföre att den 400:de kunde blifva smittad

*) Enligt uppgifter af Provincialläkaren *Montén*.
**) Provincialläkaren *Monténs* Rapport.

Bohus län. och dö i kolera. Författningarne påbjuda vid sådane tillfällen anläggandet af försäljningsplatser utom staden. Detta finge här ske på andra sidan Götha elf men vore en så gagnlös halfmesyr att den icke ens förtjenar upptagas till vederläggning«.

a) Säfvedals härad.

115. *Carl Johans församling* *).

Utom den af Kongl. Karantäns-kommissionen anbefallde bevakningen i afseende på sjöfarten voro inga serskilda åtgärder till skydd mot smitta vidtagne; ingen spärrning. Församlingen var indelad i 11 distrikt med en tillsyningsman för hvardera för uppsigten om helsotillståndet och snygghet m. m. Väderleken företedde intet anmärkningsvärdt: efter föregången långvarig torka omvexlande värme och regn; likväl var aldrig värmegraden serdeles hög. Magplågor med kräkningar och diarrhe föregingo sjukdomens utbrott.

Den 11 Aug. insjuknade hos handlanden Eriksson i huset N:o 133 i 1:sta roten i den s. k. Melins äng, dess 6 år gamla dotter, Emma Charlotta, med kräkningar och magplågor, förbättrades mot aftonen men blef åter sämre och dog kl. 4 på morgonen utan att läkare blifvit till henne kallad. Den aflidna obducerades d. 14. — Den 12 Aug. på morgonen insjuknade brodren Daniel Reinhold, 4 år gammal, och vårdades af D:r *Betzen*, var följande dag bättre men försämrades åter och afled d. 15. — Den 13 insjuknade Erikssons piga Anna Greta Olsson, 60 år gammal, fanns af D:r *Betzen* angripen af elakartad kolera och afördes genast till församlingens sjukhus der hon dog d. 15. — Samma dag anmäldes 4 i närmaste hus derintill sammanboende personer insjuknade, nemligen timmermannen Hanssons 2 yngre barn af hvilka det ena afled samma dag, en arbetskarl från Lilla Edet och en väfvare från Majenabb, hvilka båda sednare afördes till sjukhus der arbetskarlen från Edet afled d. 14. — Natten till d. 15 insjuknade arbetskarlen Stolpe i handlanden Hallbäcks hus vid Klippan, beläget aflägset från förutnämnde hus, och tunnbindaren Malmgrens 13-åriga son på Elfsborgs kungsladugårds egor ännu längre derifrån aflägset, men liggande åt samma håll, hvilka båda intogos å sjukhuset, samt en arbetskarl boende vid Breda vägen i Masthugget jemväl inom denna församling, hvilket ställe ligger långt ifrån förstnämnde gårdar och åt alldeles motsatt håll mot Klippan och kungsladugården.

Alla dessa bodde utefter elfven i små låga rum tillhopaträngde med andra personer, långt utöfver möjligheten af ens någorlunda sund luft i bostaden. Den trakt der Eriksson och Hansson bodde utgör s. k. Chapmansängen som ligger nedanför Majberget och är genomskuren af ett djupt dike utan aflopp, ytterst tätt bebygd och öfverbefolkad af fattiga arbetare; gatorna äro trånga, en del utan stensättning och ofvanjordsvattnet äfvensom afflödet från latrinerna samt spillvattnet utrinner i diken och rännstenar som antingen icke hafva afflöde eller utströmma i det nyssnämnda diket som saknar aflopp. I denna osunda trakt var farsoten ihärdigast och svårast.

*) Enligt uppgifter på Sundhetsnämndens vägnar meddelade af *J. W. Liljequist*, jemf. med Kommgens Befallningshafvandes rapporter och D:r *Klosterbergs* redogörelse.

Farsotens dagliga förhållande upplyses af följande tablå:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Aug. 1:a veckan.	11	1		—	
	12	1		1	
	13	2		1	
	14*	3		1	
	15	4		2	
	16	8		3	
	17	1	20	3	11
2:a veckan.	18	4		1	
	19	9		2	
	20	3		3	
	21*	6		4	
	22	6		1	
	23	7		3	
	24	5	40	1	15
3:e veckan.	25	12		4	
	26	10		5	
	27	10		6	
	28*	17		3	
	29	11		4	
	30	12		1	
	31	8	80	5	28
Sept. 4:e veckan.	1	14		2	
	2	11		5	
	3	11		6	
	4*	6		6	
	5	12		2	
	6	20		5	
	7	10	84	2	28
5:e veckan.	8	6		8	
	9	13		1	
	10	5		4	
	11*	15		4	
	12	10		6	
	13	11		3	
	14	4	64	5	31
	Transp.	288	—	113	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	288	—	113	—
Sept. 6:e veckan.	15	6		6	
	16	7		5	
	17	15		4	
	18*	5		3	
	19	12		9	
	20	6		2	
	21	7	58	—	29
7:e veckan.	22	11		3	
	23	7		1	
	24	5		4	
	25*	5		1	
	26	3		4	
	27	4		1	
	28	7	42	—	14
Oct. 8:e veckan.	29	6		4	
	30	4		—	
	1	1		1	
	2*	2		—	
	3	6		2	
	4	2		—	
	5	4	25	—	7
9:e veckan.	6	3		—	
	7	7		3	
	8	3		—	
	9*	3		1	
	10	3		1	
	11	1		1	
	12	1	21	—	6
10:e veckan.	13	2		—	
	14	—		1	
	15	5		2	
	16*	1		2	
	17	3		—	
	18	1		—	
	19	2	14	—	5
	Transp.	448	—	174	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	448	—	174	—
Oct. 11:e veckan.	20	—		—	
	21	1		—	
	22	—		—	
	23*	1		—	
	24	2		—	
	25	—		—	
	26	1	5	1	1
12:e veckan.	27	1		2	
	28	—		—	
	29	1		—	
	30*	1		1	
	31	—		—	
Nov.	1	2		1	
	2	—	5	1	5
13:e veckan.	3	—		—	
	4	—		—	
	5	—		—	
	6*	1		1	
	7	5		3	
	8	—		—	
	9	1	7	2	6
14:e veckan.	10	1		—	
	11	1		—	
	12	—		—	
	13*	—		—	
	14	1		1	
	15	1		3	
	16	1	5	—	4
15:e veckan.	17	—		—	
	18	—		—	
	19	1		—	
	20*	—		—	
	21	—		—	
	22	2		2	
	23	—	3	—	2
	24	1		2	
	Summa	474	—	194	—

Från d. 11 Aug. till d. 24 Nov., under en tid af 105 dagar, insjuknade alltså 474 personer, af hvilka 194 afledo. En liten olikhet äger rum i uppgifterne från Konungens Befallningshafvande, som innehålla nyssnämnde summor, och sundhetsnämnden som upptager 487 insjuknade och 209 döde.

Med hänsyn till ålder och kön var förhållandet emellan dessa följande:

	Mankön.							Qvinkön.							Summa Summarum.
	under 10 år.	fr. 10—20 år.	fr. 20—30 år.	fr. 30—40 år.	fr. 40—50 år.	öfver 50 år.	Summa.	under 10 år.	fr. 10—20 år.	fr. 20—30 år.	fr. 30—40 år.	fr. 40—50 år.	öfver 50 år.	Summa.	
Insjuknade	47	23	66	40	29	30	235	52	14	38	74	25	49	252	487
Döde	28	9	21	13	14	14	98	29	5	11	26	11	29	111	209

Å sjukhus vårdades af desse intagne . . . . . män 84, qvinnor 88, summa 172.
döde . . . . . » 55, » 45, » 100.

Af dessa voro ganska många redan döende vid intagandet så att de afledo några få timmar derefter och sjukdomen var hos männerne ofta complicerad med delirium tremens.

Samtidigt förekommo allmänt mindre illamående af äckel, kräkning och magplågor hvarjemte rödsot så väl före som under och efter farsoten visade sig. — Af sjukvårdspersonalen angreps endast en likbärare af utbildad kolera och två sköterskor af några dagars illamående, hvarifrån de dock alla 3 återställdes. — De fleste sjukdomsfall förekommo nattetid. — I början ordnades ett provisionelt sjukhus i fattigvådens hus, men något sednare (d. 19 Aug.) upplåts dertill församlingens skolhus. Läkarevården bestriddes af Öfverfältläkaren *J. N. Jedeur,* Fattigläkaren *Betzen* med biträde af extra läkaren *G. A. Klosterberg* och Cand. *B. Floderus.*

Sjukdomsfallen förekommo utbredda inom hela församlingens område, men att mindre sunda bostäder utöfvat betydligt inflytande på sjukdomens ihärdighet synes vinna stöd deraf att densamma både började, fortfor hela tiden samt slutade i ofvannämnde s. k. Melins äng, mycket sankt belägen och tätt bebygd samt bebodd till största delen af arbetsklassen. Under farsoten utdelades 19,857 portioner färsk köttsoppa med bröd, åt behöfvande af församlingens invånare, äfvensom klädespersedlar åt de barn som mistat sina föräldrar. Huruvida begifvenhet för starka drycker utöfvat inflytande på sjukdomen är mindre tydligt, alldenstund en del af de störste drinkare, de mest sedeslösa och som lefva i de uslaste omständigheter, icke haft ringaste anfall af farsoten, då deremot nyktre och ordentlige personer hastigt deraf angripits och fallit offer, så att af alla åldrar och kön, alla vilkor och lefnadssätt, icke något synes hafva varit från sjukdomen mera undantaget än andra. — Någon spärrning har icke ägt rum.

Den polisundersökning som blifvit hållen rörande orsaken till farsotens uppkomst har icke kunnat utreda att sjukdomen uppkommit i följd af gemenskap med smittad eller misstänkt ort eller person. — Anmärkas bör att i rapporten från Tjörn uppgifves att en Tjörnsbo, Nils Svensson från Stenkyrka socken, redan d. 8:de insjuknat och aflidit på ett fartyg invid Masthugget. (Se Tjörns härad, Stenkyrka socken).

116. *Götheborgs stad* *).

Utom redan befintliga karantänsanstalter för sjöfarande, uppgifves inga åtgärder till skydd mot smitta hafva blifvit på förhand vidtagne; ingen spärrning. Väderleken företedde intet ovanligt. Efter föregången långvarig torka omvexlade värme och regn; högsta värmegrad under tiden från Juni—Augusti + 27, den lägsta + 8. Barometerns medelstånd 25,53. Vindarne mest V., föga blåst.

Enligt Läkaresällskapets protokoll för d. 17 Aug. uppgifves sjukdoms-konstitutionen uti följande ordalag: »under de sednaste veckorna hafva dysenterier och diarrheer afvexlande varit de företrädesvis rådande sjukdomsformerna. Dernäst hafva förekommit en del frossor samt gastriska och nervösa febrar äfvensom halsflusser, kikhosta m. m.a.

Efter det ofvannämnde sjukdomsfall i Carl Johans församling yppats och efter läkarnes sammanstämmande utlåtande uppgifvits härröra af elakartad kolera samt då Carl Johans församling är att räkna såsom förstad till Götheborg, förklarades staden och dess förstäder d. 15 Aug. smittad hvarjemte Konungens Befallningshafvande från Kongl. Sundhets-Collegium reqvirerade 12 extra läkare till biträde vid kolerasjukvården.

Sedan sjukdomen intill d. 17 uteslutande hållit sig inom Carl Johans församling, började denna dag sjukdomsfall visa sig äfven inom staden och dess förstäder Den spridde sig först till den närmast intill Majorna belägna förstaden Masthugget och sedan till sjelfva staden. Tillvexten under 1:sta veckan var obetydlig, men sjukdomen ökades derefter hastigare, nemligen 2:dra veckan 67 med 27 dödsfall, 3:dje veckan 87 sjukdomsfall med 51 dödsfall och 4:de veckan 174 sjukdomsfall med 91 dödsfall så att farsoten med 5:te veckan som medförde 232 sjukdomsfall och 139 dödsfall, redan uppnådde sin kulmination hvarefter den aftog, i början temligt jemnt men sedan ganska långsamt så att ännu i December i 16:de och 17:de veckan från farsotens utbrott, enstaka sjukdomsfall förekommit.

Högsta antalet insjuknade på dag inträffade d. 17 Sept., nemligen 46; högsta antalet döde på dag d. 15 Sept., nemligen 24, hvilken dag sjuknummern uppgick till 42. För att visa sjukdomens olika intensitet under farsotens till- och aftagande anför D:r *Dickson* att till och med d. 19 Sept., då sjukdomen uppnått sin kulmination, insjuknade 535 personer af hvilka 335 dogo och 200 tillfrisknade, utvisande detta sjuknummer af något mer än hälften af sjukantalet för hela tiden och en mortalitetsprocent af 62½. Under sednare delen af farsotens härjning eller till och med d. 30 Nov., insjuknade 480 hvaraf 242 dogo och 238 tillfrisknade, utvisande detta en i betydlig grad minskad mortalitet, nemligen 50½. Mortalitetsprocenten för hela tiden var 56¾.

Väderleken synes icke hafva utöfvat något märkbart inflytande på sjukdomens till- eller aftagande. Under de första 14 dagarna var väderleken ombytlig, sedermera under 14 dagar utan afbrott klart väder med temlig stor skillnad i dag- och natt-temperaturen; sednare hälften af September och hela October var med få undantag regnig.

Enligt D:r *Dicksons* meranämnde berättelse synas några utaf sjukdomsfallen hafva orsakats af förkylning, men de fleste tvifvelsutan berott af förtärande af mindre tjenlig föda.

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *L. Norin* och å Läkaresällskapets vägnar af *Ch. Dickson*, jemf. med Stadsläkaren *Schönbecks* och Provinciallläkaren *Monténs* m. fl. läkares rapporter och Konungens Befhdes skrifvelser.

Bohus län. Följande, efter officiella rapporter uppgjorde, tablå lemnar upplysning om farsotens dagliga förhållande:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Aug.	17	3		—	
1:a veckan.	18	1		—	
	19	2		1	
	20	—		1	
	21*	—		1	
	22	2		1	
	23	1		—	
	24	3	12	—	3
2:a veckan.	25	2		3	
	26	14		6	
	27	2		3	
	28*	6		3	
	29	9		1	
	30	12		7	
	31	22	67	4	27
Sept.	1	11		10	
3:e veckan.	2	12		6	
	3	8		4	
	4*	13		7	
	5	10		5	
	6	20		4	
	7	13	87	15	51
4:e veckan.	8	26		7	
	9	14		9	
	10	18		7	
	11*	20		12	
	12	35		20	
	13	31		21	
	14	30	174	15	91
5:e veckan.	15	42		24	
	16	27		22	
	17	46		21	
	18*	30		17	
	19	30		19	
	20	25		19	
	21	32	232	17	139
6:e veckan.	22	27		19	
	23	18		15	
	24	38		20	
	25*	32		21	
	26	27		21	
	27	32		10	
	28	26	200	12	118
	Transp.	772	—	429	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	772	—	429	—
Sept.	29	17		13	
7:e veckan.	30	18		5	
Oct.	1	15		10	
	2*	14		5	
	3	16		14	
	4	12		8	
	5	19	111	5	60
8:e veckan.	6	16		10	
	7	9		8	
	8	11		5	
	9*	8		5	
	10	11		5	
	11	7		1	
	12	11	73	10	44
9:e veckan.	13	8		5	
	14	4		1	
	15	3		—	
	16*	6		2	
	17	5		3	
	18	3		2	
	19	4	33	2	15
10:e veckan.	20	5		1	
	21	1		1	
	22	5		4	
	23*	4		—	
	24	1		3	
	25	1		—	
	26	1	18	—	9
11:e veckan.	27	—		1	
	28	—		—	
	29	—		1	
	30*	1		—	
	31	—		—	
Nov.	1	—		—	
	2	—	1	—	2
12:e veckan.	3	—		—	
	4	1		—	
	5	2		1	
	6*	1		—	
	7	—		1	
	8	—		—	
	9	1	5	—	2
	Transp.	1,013	—	561	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	1,013	—	561	—
Nov.	10	—		—	
13:e veckan.	11	—		—	
	12	1		1	
	13*	—		—	
	14	1		—	
	15	—		—	
	16	2	4	—	1
14:e veckan.	17	—		—	
	18	—		1	
	19	—		—	
	20*	—		—	
	21	1		—	
	22	2		—	
	23	—	3	—	1
15:e veckan.	24	—		—	
	25	—		2	
	26	—		1	
	27*	—		—	
	28	1		1	
	29	2		—	
	30	—	3	1	5
Dec. 16:e veckan.	1	1		—	
	2	3		1	
	3	1		1	
	4*	—		3	
	5	—		—	
	6	—		—	
	7	—	5	—	4
17:e veckan.	8	—		1	
	9	1		—	
	10	—		—	
	11*	—		—	
	12	—		—	
	13	1	2	1	2
Tillkommer förut ej upptagne		—		9	
Summa		1,030	—	583	—

Enligt D:r *Dicksons* Berättelse hafva sjukdomsfallen endast varit 1,022 med 583 dödsfall, hvilken skiljaktighet lärer bero derpå att det några gånger inträffat att samma person blifvit från 2:ne olika sundhetsbyrår sjukrapporterad, ibland på olika dagar och med någon skiljaktighet i namn- eller åldersuppgifter. Sedan dessa uti den allmänna sjukjournalen förekomne felaktigheter blifvit rättade återstår nämnde antal.

Från d. 17 Aug. till d. 13 Dec., under en tid af 118 dagar, hafva alltså inom Götheborg och dess förstäder (utom Carl Johan) inalles insjuknat 1,022 personer, af hvilka 583 aflidit. Dessutom förekommo en stor mängd prodromer, hvarjemte sjukligheten för öfrigt uppgifves hafva varit större än vanligt och allmännast förekommit rödsot; dernäst frossor, nervösa och rhymatiska febrar samt spridda fall af skarlakanfeber. — Högsta antal insjuknade anmäldes vanligen om morgnarna.

Med hänsyn till olika kön och ålder egde följande förhållande rum:

	Mankön.			Qvinkön.			Summa.		
	Insjuknade.	Döde.	Döde af 100 insjuknade.	Insjuknade.	Döde.	Döde af 100 insjuknade.	Insjuknade.	Döde.	Döde af 100 insjuknade.
Under 10 år	75	47	62⅔	65	43	67⅓	140	90	64⅓
Från 10—20 år	45	19	42¼	37	14	37⅚	82	33	40¼
» 20—30 år	104	45	43¼	87	35	40⅕	191	80	41⁹⁄₁₀
» 30—40 år	126	65	51⅗	99	56	56½	225	121	53⅞
» 40—50 år	74	48	64⅞	69	42	60⅘	143	90	63
Öfver 50 år	68	55	80¾	104	80	77	172	135	78½
Icke uppgifven ålder	45	21	46⅔	17	7	41⅛	62	28	45
Summa	537	300	55⅘	478	277	58	1,015	577	56⅞

Obs. att de efter d. 1 Dec. insjuknade äro här icke upptagne.

Sundhetsnämnden uppgifver: Barn under 15 år . . . insjukn. 178 döde 103
Medelåldrige . . . . . » 652 » 338
Ålderstigne . . . . . » 191 » 139
tillsammans insjukn. 1,021 döde 580.

Proportionen emellan de olika könen har varit af 100 insjuknade 52,9 mankön och 47,1 qvinkön. Mortalitetsprocenten hos de olika könen har såsom ofvanstående tabell utvisar varit 55,8 för mankön och 58 för qvinkön. Under rubriken ouppgifven ålder förekommer 45 af mankön med 21 dödsfall eller en mortalitet under medeltalet. Detta gynnsamma förhållande beror deraf att de fleste af dessa hafva varit yngre män af härvarande garnison, ty åldern för de utaf garnisonen insjuknade har icke uti rapporten angifvits.

I afseende på farsotens förekommande ibland personer af olika lefnadsyrken uppgifvas följande förhållande hafva egt rum, nemligen:

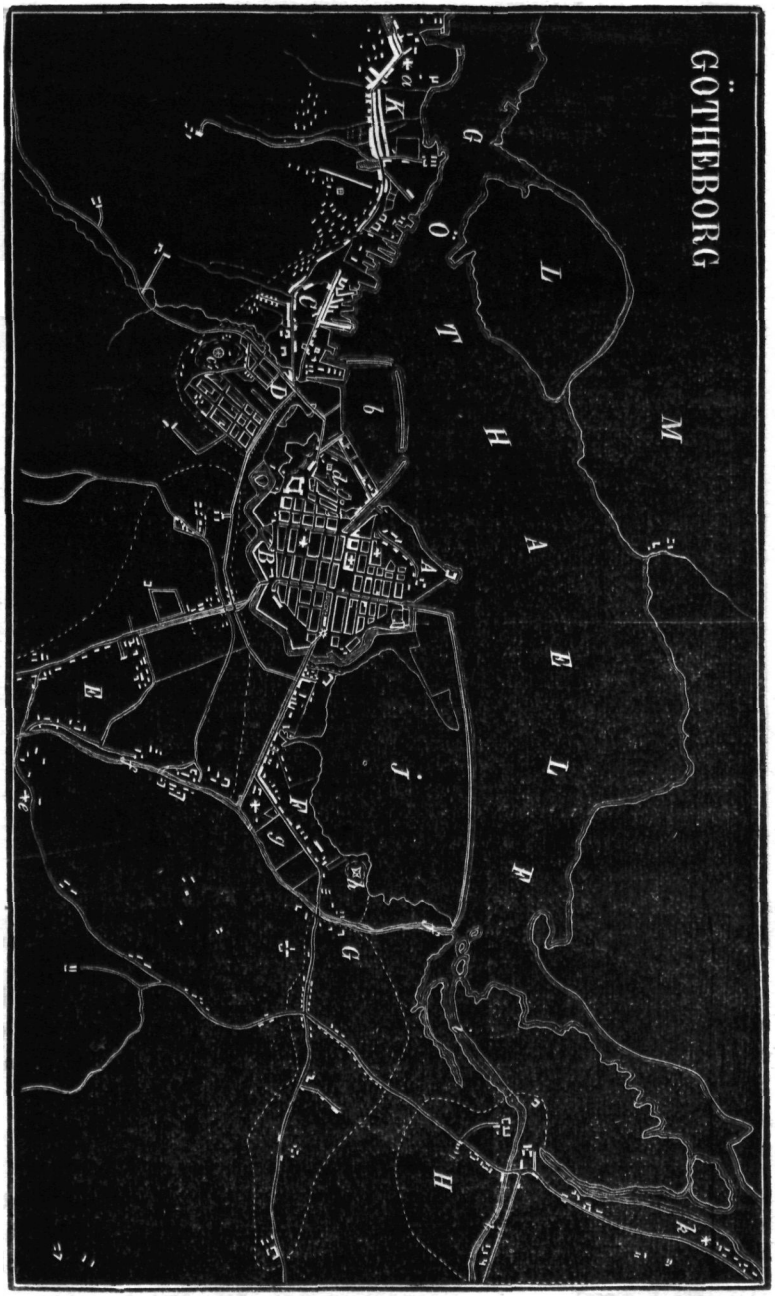
Manspersoner.	Insjuknade.	Döde.	Qvinspersoner.	Insjuknade.	Döde.
Barn, nästan uteslutande tillhörande arbetsklassen	87	53	Barn, likasom hos Mankönet med högst få undantag tillhörande arbetsklassen	78	45
Dagsarbetare	148	84	Gifta hustrur till arbetare	131	79
Sjöfarande	31	19	Enkor af arbetsklassen	73	48
Utaf Garnisonen	39	15	Enkor af ståndspersonsklassen	6	5
Sjuk- och likbärare	2	1	Hustrur af ståndspersonsklassen	6	4
Drängar	16	8	Ogifta af ståndspersoner	5	4
Fabriksarbetare	12	7	Pigor	73	37
Murare och Kakelugnsmakare	11	5	Sömmerskor	26	12
Skomakare	13	6	Fabriksarbeterskor	13	4
Skräddare	11	7	Dagsarbeterskor	10	5
Snickare	15	10	Kalkarbeterskor	19	5
Vaktmästare vid Tullen	5	8	Tvätterskor	3	2
Timmermän	11	6	Vid sjukvården anställde	8	3
Tobaksarbetare	10	5	Barnmorskor	1	1
Poliskonstaplar	2	1	Fattighjon	13	12
Nattvakter	4	3	Korrektionshjon	7	7
Fångvaktare och Gevaldiger	2	1	Utan uppgifven sysselsättning	6	4
Bokbindare	1	—			
Slagtare	1	—			
Stensättare	2	1			
Krögare	1	—			
Mätare	2	2			
Jernbärare	3	1			
Målare	4	3			
Lyckttändare	1	—			
Branddrängar	2	1			
Åkare	4	1			
Positivspelare	2	1			
Fiskare	3	2			
Gasarbetare	1	—			
Glasmästare	3	3			
Transp.	449	254	Transp.	478	277

Manspersoner.	Insjuknade.	Döde.
Transp.	449	249
Wagnmakare	1	1
Bagare	6	3
Segelsömmare	1	—
Sadelmakare	2	—
Fångpersonal	3	1
Korkskärare	1	1
Stadssoldater	2	—
Tornväktare	1	1
Färgare	3	—
Skorstensfejare	2	1
Trädgårdsmästare	2	1
Smeder	4	1
Plåtslagare	2	1
Gelbgjutare	1	—
Kopparslagare	1	1
Instrumentmakare	1	—
Kammakare	3	3
Postiljon	1	—
Vaktmästare	1	1
Ståndspersoner	13	9
Utan sysselsättning	4	3
Fattighjon	33	23
Summa Manspersoner	537	300

Qvinspersoner.	Insjuknade.	Döde.
Transp.	478	277
Summa Qvinspersoner	478	277

Utaf hela sjukantalet hafva 735 varit vid någon af stadens församlingar inskrifne och 275 tillhört andra orter. För 9 insjuknade saknas uppgift om hemort. Detta utvisar ett betydligt öfvervägande antal sjuke bland den för stället främmande personalen, hvilket kan förklaras deraf att de fleste af dessa främmande personer utgöra arbetare hvilka icke hafva någon ordentlig bostad, utan hålla till i uthus och lefva af en knapp och mindre närande föda.

I afseende på sjukdomens *lokala* förhållande anmärkes att densamma förekommit inom alla delar af stadens område och mera jemnt utbredd än år 1850. I egentliga staden, som är väl och rymligt bebygd, förekommo — på en folkmängd af 14,000 per-

Förklaring öfver tecknen:

A. Första distriktet } egentliga
B. Andra o. Tredje d:o } staden.
C. Fjerde d:o, *Masthugget.*
D. Femte d:o, *Hagorna.*
E. Sjette d:o, *Hagaheden.*
F. Sjunde d:o, *Stampen.*
G. Åttonde d:o, *Redbergslid.*
H. Nionde d:o, *Gamla staden.*
J. Gullbergsvassen.
K. Majorna.
L. Lindholmen.
M. Hisingen.
a. Carl Johans kyrka.
b. Nya hamnen.
c. Skansen *Kronan.*
d Stora Otterhällan.
e. Örgryte kyrka.
f. f. Mölnedals eller Gullbergsån.
g. Stadens begrafningsplats.
h. Skansen *Lejonet.*
i. i. Säfveån.
k. Hospitalskyrkan.

soner — 400 sjukdomsfall, och i förstäderna — med en folkmängd af 9,000 — 621 sjukdomsfall. Med få undantag har sjukdomen uteslutande härjat ibland den mindre väl lottade delen af befolkningen. Såsom anmärkningsvärdt anför D:r *Dickson* att de hus der sjukdomen år 1850 var våldsammast, med några få undantag varit lindrigare hemsökte vid denna epedemi, som deremot svårt härjade flere hus der sjukdomen år 1850 intet eller endast lindrigt visade sig. »Enligt sammandrag af rapporterna från stadens olika distrikter, hafva utaf 1,023 sjuka, hvilka rapporterats sedan sjukdomens början till och med d. 30 November, följande antal anmälts från hvardera:

Egentliga staden	1:sta	distriktet	168.	
	2:dra	d:o	52.	Obs. 2:dra och 3:dje distrikten hafva haft gemensam byrå.
	3:dje	d:o	179.	
Masthugget	4:de	d:o	132.	
Hagorna	5:te	d:o	304.	
Hagaheden	6:te	d:o	43.	
Stampen	7:de	d:o	45.	
Redbergslid	8:de	d:o	67.	
Gamla staden . . .	9:de	d:o	33.	

»Inom *Första distriktet* som omfattar staden norr om stora hamnkanalen uppkom det första sjukdomsfallet d. 22 Aug., och var en fremling som anträffades sjuk inom distriktet utan att der hafva sin bostad. Sedermera yppades intet nytt sjukdomsfall förr än d. 30 Aug. då en å baracken intagen kronoarbetskarl insjuknade samt blef genast afförd till sjukhus. Sedermera tilltog sjukdomen långsamt, samt med mycken omvexling uti dagliga sjuknummern till d. 25 Sept. då 10 personer insjuknade, hvarefter den aftog uti en häftigare progression under October månad, då den tycktes hafva upphört som epidemie, men spridda fall förekommo länge ända till fram i December månad. Enligt en af biträdande läkaren uppgjord tabell öfver sjukdomsfreqvensen uti olika delar i distriktet finner man att den visat sig uti 35 olika hus hvaribland baracken och snickare Hultmans hus haft de mesta fallen. På baracken hafva 36 insjuknat samt 24 dödt. Så väl insjuknings- som mortalitetsprocenten är icke med afseende å antalet och beskaffenheten af barackhjonen synnerligen stor. Vid den tiden uppgick antalet af de i baracken intagne till ungefär 400 personer; dessa bo alltför trångt samt äro till större delen bräcklige och ålderstigne äfvensom en stor del af dem, förnemligast ibland karlpersonalen, genom förutgången omåttlig lefnad, till sina krafter mycket försvagade. Att hålla fullkomlig renlighet och snygghet ibland desse är omöjligt, men man har gjort så mycket som möjligt; hvarje uti kolera insjuknad har genast afförts till sjukhus, för att derigenom förekomma sjukdomens mera allmänna utbredande, och resultatet har varit förmånligt. Anmärkas bör äfven, såsom visande vådan af för många personers vistande uti samma rum, att sjukligheten ibland qvinspersonalen varit ganska ringa i förhållande till karlarne, de förra bo mera rymligt än de sednare. För vädervexling uti rummen har sörjts så mycket som möjligt, men folket har i allmänhet ovilja emot öppna fönster, och det torde väl ofta inträffat att fönstren blifvit tillsängda då ingen tillsyn var tillstädes. Uti snickaren Hultmans hus insjuk-

Bohus län. nade 43 personer i kolera. Uti detta hus, som nästan uteslutande är bebodt af arbetsklassen, finnes en hel hop små lägenheter, mörka och fuktiga och ganska ofta på ett betänkligt sätt öfverbefolkade. Uti länshäktet insjuknade äfven 6 personer. Vid jemförelse med koleraepidemien år 1850 finner man att utaf fattighjonen insjuknade då 43 och dogo 35, emot 36 och 24 nu«.

»Uti *Andra distriktet,* som omfattar sydöstra delen af staden, var i likhet med år 1850 sjukligheten ringa, hvarföre ingen särskild sundhetsbyrå inrättades uti detta distrikt utan blefvo sjukdomsfallen derifrån anmälda på 3:dje distriktets sundhetsbyrå, hvarföre rapporterne från denna byrå äfven inbegripa sjukdomsfallen från 2:dra distriktet«.

»*Tredje distriktet,* som omfattar sydvestra delen af staden inbegriper äfven Stora Otterhällan som nästan uteslutande bebos af arbetsklassen. Sjukdomen har varit någorlunda jemnt spridd uti båda distrikten med den vanliga iakttagelsen att den varit allmännare uti de fattigare bostäderne. Ett hus på Otterhällan har dock utmärkt sig för en ovanligt stor sjuklighet som är så mycket mera anmärkningsvärd som det icke är hvarken så osnyggt hållit eller så öfverbefolkadt som många andra hus hvilka varit uti ganska ringa grad hemsökte af sjukdomen. Detta hus, som ligger på sluttningen af Sörliden straxt ofvanför garnisonens sjukhus, innehåller omkring 15 lägenheter, dels af rum och kök och dels af rum med spisel. Invånarne kunna antagas till 4 på hvarje lägenhet eller 60. Hela antalet sjukdomsfall hvilka blifvit på sundhetsbyrån från detta hus anmält är 32, hvaraf 5 koleraprodomer, 16 utbildad kolera och 11 andra sjukdomar. Orsaken till denna stora sjuklighet kan väl blott sökas uti bristande afledning af den orenlighet som nedflyter från högre belägne bostäder; huruvida sjukhusets belägenhet kan dertill hafva bidragit är omöjligt att bestämma. En omständighet som möjligtvis bidragit är att under sommaren och hösten en byggnad blifvit uppförd på sjukhusets gård emot bergsväggen nedanföre det omnämnda huset och torde under den tid arbetet varat, någon uppdämning emot nedflytande vatten företagits, så att detta stadnat just nedanför huset och genom de osunda utdunstningarne bidragit till denna stora sjuklighet«.

»*Fjerde distriktet* består af förstaden Masthugget och innefattar breda och smala vägen med alla vid denna belägne hamnegendomar, samt en del af Masthuggsbergen. Första sjukdomsfallet inom förstäderne inträffade uti ett hus vid breda vägen och sjukdomen höll sig några dagar endast uti detta distrikt. Koleran uppnådde sin kulmination omkring d. 17 Sept. och upphörde uti detta distrikt förr än i något annat. Sjukantalet var icke särdeles stort, 132, och ibland dessa voro 65 tillhörande andra församlingar hvaraf likväl 39 kommo på grannförsamlingen Majorne. De öfrige synes mest hafva varit sjöfarande från uti hamnen liggande fartyg«.

»*Femte distriktet* som är det tätast bebyggda och folkrikaste, består af Östra, Vestra och Nya Hagorne, har lidit mest under denna epidemie. Sjukdomsfallen hafva, enligt sundhetsnämndens rapporter varit 304, eller omkring 30 procent af det hela. Hagorne äro nästan uteslutande bebodde af arbetsklassen, samt husen mer än tillbörligt öfverbefolkade. Vid företagen undersökning uppgår husens antal till ungefär 200, innehållande 1,370 boningsrum och 3,960 personer, utvisande för hvarje hus nära 7 rum samt omkring 19

invånare. Detta inbegriper likväl blott de personer hvilka äro uti mantalslängderne upptagne, men härtill bör läggas åtminstone 3—400 personer, hvilka utan att här vara mantalsskrifne uppehålla sig här med tillfälligt arbete. Många hus äga tillräckligt stora och luftiga rum och äro ingalunda öfverbefolkade och detta ökar missförhållandet uti befolkningen i de andra husen. Sjukdomen har varit temligen allmänt spridd, dock har den varit svårare uti Vestra än uti Östra och Nya Hagorne. Orsakerne härtill kunna till någon del förklaras utaf föregående omständigheter. Sedan någon tid hafva gatorne uti Östra och Nya Haga blifvit stensatte och med rännstenar försedde, hvaremot Vestra Haga icke har gator utan ligger vid en körväg med diken mellan vägen och husen. Dessutom har afloppet för dessa diken äfvensom en från en bakom Vestra Haga belägen bäck, under sommaren och hösten varit till någon del hämmadt genom ett vid Jernvågsplatsen företagit arbete till lättande för nämnde bäcks utlopp uti elfven. Stinkande diken saknas väl icke uti Östra och Nya Haga, serdeles vid den så kallade Caponnieren, hvilken sprider en olidlig stank och vid hvars ena sida en del af de, genom ett aktiebolag anlagde arbetarebostäder äro belägne; dessa hafva likväl nästan varit fria från kolera. Ehuru bebodde af omkring 170 personer hafva blott 2 personer der aflidit. Detta för dem gynnsamma resultat beror väl otvifvelaktigt utaf den större ordning och renlighet som här råder, och visar att renligheten förmått att besegra de menliga utdunstningarna från diket. Uti Vestra Haga är det förnämligast vid Landsvägsgatan som koleran härjat. Ett hus N:o 12 som eges af enkan Zetterberg och som innehåller 15 rum och 60—70 invånare, hade 10 fall af kolera. Uti Östra Haga finnes 2:ne mycket starkt befolkade hus, det ena den så kallade femkanten som innehåller 48 boningsrum och bebos af öfver 200 personer, samt ett fattigvården tillhörigt hus med 19 rum som bebos af 72 äldre qvinnor. Under kolerafarsoten 1834 härjade sjukdomen på ett fasansfullt sätt uti Femkanten och år 1850 var den äfven svår. Sedan den tiden har mera snygghet och renlighet införts på Femkanten och detta har oaktadt den der rådande fattigdomen och öfverbefolkningen burit god frukt, ty under sednaste epidemien hafva blott 16 sjukdomsfall visat sig derstädes, ett så lyckligt resultat som möjligen kunnat väntas. De fleste utaf de å Femkanten insjuknade hafva icke vårdats hemma utan blifvit till sjukhus affördе. Det andra huset, som eges af fattigvården, är snyggt och renligt, samt bebos af äldre fattighjon af qvinkönet; här hafva blott 3 sjukdomsfall inträffat hvaraf 2 vårdats hemma. Det skulle utaf det anförda kunna slutas att renlighet är en af de bästa preservativmedel mot kolera och jag betviflar icke att erfarenheten skall bestyrka denna slutsats«.

»*Sjette distriktet*, som omfattar Hagaheden och all stadens mark utom Kongsporten, är ganska vidsträckt, men blott delvis bebyggdt. På Hagaheden och uti Galgkrogarne äro husen i allmänhet små och öfverbefolkade och det var egentligen på dessa båda ställen som koleran härjade. Antalet af sjukdomsfall uti detta distriktet var dock ganska ringa eller 43, knappt tvåtredjedelar af hvad som år 1850 var förhållandet. Uti distriktet finnas circa 105 hus och invånarnes antal kan antagas till 13—1400, så att insjuknings-procenten blott uppgår till 3¼ procent, hvilket är mindre än för hela staden der den utgör något öfver 4 procent. Det var dock ganska få punkter der koleran på ett våldsamt

Bohus län. sätt uppträdde, enstaka fall anträffades väl uti alla de bebyggde delarne af distriktet, men blott vid dess båda ändpunkter kan den sägas hafva varit mera allmän. Uti ett hus beläget nära Galgkrogarne förekom 8 kolerafall, ibland en befolkning af 35 personer. Detta hus har ett ganska osundt läge, är uti yttersta grad smutsigt med små mörka boningsrum; det ligger vid foten af en backe och under huset finnes en brunn som mottagit det vtten som rinner ner från backen bakom huset. Vid epidemien 1850 inträffade äfven flera fall uti samma hus. Detta hus borde icke få bebos uti sitt närvarande skick, och det hade varit önskligt att hafva kunnat under farsoten tillstänga detsamma och förflytta invånarne till någon sundare lokal; men detta kunde tyvärr icke göras, ty öfverbefolkningen uti Götheborg, i synnerhet uti förstäderne, är så stor att man icke utan våda hade kunnat inqvartera desse personer på andra ställen. Tvänne gånger under denna farsot har detta sätt att utrymma huset och flytta invånarne blifvit uti 6:te distriktet med framgång försökt; rummen hafva blifvit skurade och väggarne omstrukna med limfärg, samt stått obegagnade 8 à 10 dagar, men båda gångerne har det varit husets ringa storlek, blott 1 rum och kök, som möjliggjort denna åtgärd«.

»*Sjunde distriktet,* som innefattar området utom Drottningsporten till Gullbergs å eller förstaden Stampen, består egentligen af en lång gata, blott bebygd å ena sidan, med ett lågt och osundt läge; bakom husen ligger på ringa afstånd den del af Elfvassen som kallas Gullbergs vass och som, genom mudderupplag för några år sedan företagne, blifvit till stor del skiljd från gemenskap med elfven, hvarigenom dess osunda dunster ökats. På andra sidan om gatan ligger dels en kanal och dels stadens allmänna begrafningsplats. Under större delen af året förekomma frossor temligen allmänt uti förstaden. Kolerasjukdomen var dock icke synnerligen svår, blott 45 sjukdomsfall, eller mindre än förra gången; de fleste inträffade uti några hus belägna på Rackareheden eller tätt bredvid der nattmansbostället är och der detta arbete förrättas. Rackareheden är äfven mycket lågt belägen, så att vid starka vestliga vindar och högt vattenstånd, den till en del blir öfversvämmad. Något serskildt hus har icke företedt många fall, utan har sjukdomen i allmänhet varit jemnt spridd uti distriktet. Vid den inom distriktet belägne korrektionsinrättning för qvinspersoner förekom från d. 23 Sept. till d. 3 Oct. 7 kolerafall, hvilka alla slutades dödligt. Hvarken före eller efter dessa dagar iakttogs annat än prodromsymptomer. Det första sjukdomsfallet inom distriktet anmältes d. 8 Sept. och det sista d. 20 Oct. så att sjukdomen hade en kort duration«.

»*Åttonde distriktet,* innefattande de hus som äro belägne emellan Gullbergs å och Gamlestaden, är till största delen ganska illa bebygdt, med små trånga bostäder som hysa den fattigaste delen af arbetsklassen. I många fall bo 6 à 8 personer uti rum af litet mer än 1000 kubikfots rymd. Här var sjukdomen mindre allmänt spridd, men härjade svårt uti några hus. De från distriktet anmälde sjukdomsfallen voro 67, hvarutaf 25 från några mindre hus belägne vid Härlanda, der det inträffade att hela familjer blefvo sjuke och uti ett par fall större delen af dem dogo. Fattigdom, osnygghet och alltför trånga bostäder måste antagas såsom synnerligt bidragande till dessa svårare lokala sjukdomsfall«.

»*Nionde distriktet* eller Gamlestaden omfattar stadens område utom Säfve å, och är glest bebygd, består af mindre gårdar med enstaka torpstugor. Sjukdomsfallen voro icke många, 33, och sjukdomen visade sig icke i Gamlestaden förr än 4 veckor efter dess utbrott i staden samt upphörde efter 4 veckor«.

I afseende på *sjukvårdens allmännna organisation* upplyses att staden med förstäderna var indelad i 9 distrikter med en sundhetsbyrå inom hvarje (utom 2:dra distriktet) med en föreståndare, en läkare och biträden af så kallade tillsyningsmän samt nödigt antal sköterskor och bärare, äfvensom medikamenter, bårar m. m. Här utdelades äfven beklädnadspersedlar och penningar åt fattige inom distriktet som blifvit lidande af sjukdomen. Genom tillsyningsmännen besörjdes dagliga besök uti alla hus inom distriktet i ändamål att tidigt uppdaga inträffade sjukdomsfall och tillse renlighet. Den enskilda välgörenheten hade lemnat tillräckliga medel för utdelning af sund föda åt dem som deraf funnos i behof, hvilket understöd ombesörjdes af fattigvården. Två kolerasjukhus voro öppnade, nemligen det ena i Masthugget (Möllerska plantaget) under öfverinseende af D:r *C. J. Forsenius* och det andra inom staden (stadens kurhus) under öfverinseende af D:r *J. C. Lundblad*, hvarjemte ett par sjukrum i Redbergslid begagnades åt fattige patienter derifrån och från Gamlestaden, hvilka vårdades under inseende af D:r *S. H. Gans*. Sjukvården bestreds för öfrigt af stadens läkarekår med biträde af extra läkare hvilka på landshöfdingens begäran blifvit af Sundhets-Collegium hit beordrade.

Å sjukhusen hafva varit vårdade 482 eller 47½ proc. af hela sjukantalet, nemligen 309 af mankön och 173 af qvinkön. Af dessa hafva 270 aflidit eller 56 proc., hvilken mortalitet är mindre än den för hela sjukantalet. Af män hafva 167 dödt eller 54 proc. och af qvinnor 103 eller 59½ proc. Af stadens garnison vårdades å sjukhus 33 insjuknade hvaraf 13 afledo.

Såsom vilkor för likens jordfästning måste hvarje sådant vara åtföljdt af läkareattest.

Den vid sjukvården och likens handterande biträdande personalen kan uppskattas till omkring 150, af hvilka endast 10 insjuknade och 4 dogo, utvisande denna summa att sjukvårdspersonalen icke varit mera än andra blottställda för sjukdomen.

»Allmänna sinnesstämningen uti staden var fullkomligt lugn, hvar och en skötte sina sysslor och hade man icke genom de dagliga rapporterna erinrat derom att en dödande farsot fanns på stället, så skulle det, utom för de personer som hade bestyr med sjukvården, varit svårt att veta att någon farlig epidemi var gängse. De fleste af skolorna höllos öppna. Folkskolorna voro dock tillslutna. Småbarnsskolan med omkring 200 barn af 3—8 års ålder var i verksamhet hela tiden och ibland dessa barn inträffade blott 2 à 3 sjukdomsfall« *).

De forskningar, rörande sjukdomens uppkomst, hvilka egt rum hafva icke ledt till någon upptäckt.

Beträffande Nils Svensson från Tjörn, såsom första sjukdomsfallet, upplystes att han som under sommaren såsom båtkarl hos skepparen Olaus Magnusson, förande båten Börje

*) *Dicksons* Berättelse.

Bohus län. Vandringsman, seglat på Venern, d. 3 Aug. med last af bräder och plank från Carlstad anländt till Klippan, d. 6:te blifvit loss och då uppseglat till staden der han sjuknat och dödt utan att anledning finnes det han varit i beröring med personer eller varor från kolerasmittad ort. — Skepparen hade med båten vidare afgått till Carlstad.

Beträffande handl. Eriksson's hus fanns ej heller någon anledning att de der insjuknade ägt beröring med kolerasmittad ort eller person.

117. *Nya Varfvet* *).

»Beskt bränvin utdelades åt manskapet och rökning företogs i kasernerna«. — Väderleken var i allmänhet varm; magplågor voro gängse. — Den 29 Aug. insjuknade tjenstеflickan Fredrika Wikström, 18 år gammal, efter att dagen förut hafva besökt förstäderna och afled d. 31. — Den 30 insjuknade i huset derintill kustvakten Olssons dotter Hilda, 5½ år gammal, och dog d. 1 Sept. Den 31 insjuknade flickans moder, 34 år gammal, och afled d. 2 Sept. Kustvakten Olsson med öfriga familjen utflyttades till sund lokal hvarefter sjukdomen upphörde till d. 10 då båtsman Aborre, 48 år gammal, insjuknade efter att hafva besökt förstaden hvarefter intill d. 13 Oct. enstaka sjukdomsfall uppgifvas hafva inträffat till ett antal af 6 dock utan vidare dödsfall. — Från d. 29 Aug. till d. 13 Oct. uppgifvas inalles insjuknade 10 af hvilka 3 aflidit. Af dessa voro med hänsyn till olika kön: män insjuknade 7, döde ingen, qvinnor insjuknade 3, döde 3 och med hänsyn till åldern: barn insjuknade 1, döde 1, medelåldrige insjukn. 9, döde 2. Mindre illamåenden af äckel, kräkning och magplågor uppgifvas hafva samtidigt med koleran varit gängse och dessutom äfven frossor och febrar. — De flesta sjukdomsfall uppgifvas hafva inträffat nattetid. — Sjukvården uppgifves hafva varit organiserad »på samma sätt som år 1850«. Biträdande extra läkare voro *P. M. Wenster* och *M. C. Zantesson.* — På sjukhus vårdades 8 af hvilka 1 afled. — Sjukdomsfallen anses »hafva härrört af beröring med sjuk ort«. Erfarenhet om spärrnings inflytelse saknas.

118. *Örgryte socken* **).

Inga serskilda åtgärder till skydd för smitta voro vidtagne. Socknen var indelad i 6 rotar med 2 ordningsmän i hvardera samt sköterskor, medikamenter m. m. att tillgå för inträffande sjukdomsfall. Fabriksegare skulle hafva i ordning sjukrum med derför nödiga tillbehör. — Väderleken ombytlig; helsotillståndet godt; magplågor voro ej gängse förrän vid sjukdomens utbrott. — Den 26 Sept. insjuknade en fabriksarbetare Joh. Olsson, 40 år gammal, hvarefter sjukdomsfall förekommo i följande ordning:

---

*) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *P. Appelberg.*
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *P. Virgin.*

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Sept. 1:a veckan.	26	2		2	
	27	1		1	
	28	6		3	
	29	2		—	
	30	—		—	
Oct.	1	3		1	
	2*	2	16	1	8
2:a veckan.	3	4		—	
	4	3		—	
	5	4		1	
	6	3		—	
	7	5		1	
	8	2		2	
	9*	—	21	—	4
3:e veckan.	10	2		3	
	11	3		1	
	12	3		2	
	13	2		1	
	14	3		2	
	15	1		—	
	16*	3	17	3	12
4:e veckan.	17	—		—	
	18	2		2	
	19	—		1	
	20	1		2	
	21	2		—	
	22	1		1	
	23*	1	7	2	8
	Transp.	61	—	32	—
	Transp.	61	—	32	—
Oct. 5:e veckan.	24	1		1	
	25	—		—	
	26	1		2	
	27	3		4	
	28	1		—	
	29	—		—	
	30*	—	6	—	7
Nov. 6:e veckan.	31	1		2	
	1	—		—	
	2	1		—	
	3	—		1	
	4	—		—	
	5	2		—	
	6*	—	4	—	3
7:e veckan.	7	—		—	
	8	—		1	
	9	3		2	
	10	—		1	
	11	—		—	
	12	—		—	
	13*	1	4	1	5
	Summa	75	—	47	—

Från d. 26 Sept. till d. 13 Nov., under en tid af 48 dagar, insjuknade alltså i denna till Götheborg närbelägna socken 75, af hvilka 47 dogo. Af dessa voro: män insjuknade 31, döde 21, qvinnor insjukn. 44, döde 26 och med hänsyn till åldern: barn insjuknade 25, döde 16, medelåldrige insjukn. 32, döde 20, ålderstigne insjukn. 18, döde 11. Utom desse uppgifvas mindre utbildade sjukdomsfall »s. k. kolerin« samtidigt förekommit äfvensom efter farsotens slut åtskilliga fall af typhus. — Sjukdomen så väl började som slutade i södra delen af socknen såsom den mäst och tätast bebodda, då deremot högst få fall yppades uti de andra delarna af socknen. Hos de mindre bemedlade och isynnerhet dem som voro begifna på starka drycker, tycktes sjukdomen skörda de fleste offer. — Oftast förekommo flere sjukdomsfall inom samma hus. — Något sjukhus var ej inrättadt, utan vårdades de sjuke hemma. — Tvenne sköterskor jemte flere som biträdt vid sjukdomsfallen insjuknade. Läkarevården bestreds af i socknen anställde extra läkaren *M. P. C. Kjellberg*. — Någon spärrning egde ej rum.

119. *Partilled socken* *).

Någon spärrning har ej ifrågakommit men förberedande anstalter voro vidtagne på samma sätt som år 1850. Socknen var indelt i vissa distrikter med tillsyningsmän, sköterskor, läkemedel m. m. — Väderleken var före sjukdomens utbrott mycket qvaf; helsotillståndet ej serdeles godt emedan rödsot var i orten gängse hvarförutan magplågor ofta förekommo. — Kolera utbröt i medlet af September och fortfor till medlet af November. Den först insjuknade var en 45 år gammal man som kom från Götheborg till en i socknen boende slägting och under vägen insjuknat samt dog 2 dagar derefter. Uti samma hus dogo derefter 3 personer. Inalles insjuknade under ofvannämnde tid 30 personer af hvilka 15 dogo. Af dessa voro 3 barn, 10 medelåldrige och 2 ålderstigne; uppgift om kön saknas. Derförutan förekommo samtidigt mindre illamåenden ganska ofta hvarjemte rödsot mycket härjade och ansågs nära nog svårare än koleran.

Något sjukhus var ej inrättadt utan vårdades de sjuke hemma. Nästan alla som insjuknade och dogo syntes varit kort förut i beröring med Götheborg.

b) Askims härad.

120. *Fessbergs socken* **).

Någon spärrning var ej vidtagen, endast allmänna föreskrifter meddelade om iakttagande af renlighet i gårdar och boningar samt vård om helsan. — Väderleken var ombytlig; magplågor allmänt gängse 3—4 veckor före sjukdomens utbrott äfvensom skarlakansfeber hos barn. — I Mölnedals by, med en befolkning af omkring 1,800 personer, förekommo en serdeles stor mängd sjukdomsfall af prodomer till dess d. 15 Sept. enkan Nordström i hemmanet Trädgården nära derintill, efter besök i Götheborg, insjuknade och afled. — Den 19 insjuknade i byn arbetskarlen Nils Nilsson och afled följande natt hvarefter sjukdomsfall af kolera fortforo så väl och i synnerhet inom denna by som 2:ne andra ställen inom socknen. Tiden när sista sjukdomsfallet anmältes är ej uppgifven, men ännu d. 17 Nov. omtalar Provincialläkarens veckorapporter sjukdomsfall hafva förekommit. Högst insjuknade om dagen 9 och afledo 2—3—4. Inalles uppgifvas insjuknade 168 och 57 döde af hvilka sistnämnde 36 män och 21 qvinnor. Med hänsyn till åldern voro:

Barn	insjuknade	38	döde	14
Medelåldrige . . .	»	102	»	33
Ålderstigne . . .	»	28	»	10
tillsammans	insjuknade	168	döde	57.

Diarrhe och kräkningar voro samtidigt allmänt gängse äfvensom några fall af rödsot. De flesta sjukdomsfallen inträffade på aftonen och natten. — Något sjukhus var ej inrättadt, utan vårdades de sjuke i egna hem af dertill antagne sköterskor. En sundhetsbyrå

*) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *H. Smidt.*
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *N. R. Andersson.*

var inrättad der medikamenter enligt Provincialläkarens föreskrift erhöllos. Med undantag af en sköterska som afled, märktes ej de som haft vård om de sjuke eller döde deraf lida något mehn. — Spärrning säges här ej ega förtroende i anseende till socknens myckna kommunikation med staden.

121. *Askims socken* *).

Sundhetsnämnden hade meddelat varningar mot besök i Götheborg medan farsoten der var gängse och stadgat vite mot hemtning af spillning derifrån. Medikamenter voro att tillgå hos vissa af nämndens ledamöter äfvensom af Provincialläkaren *Montén* meddelad föreskrift om deras bruk. — Väderleken var något före farsotens utbrott mycket varm med tjocka längs sjöstranden, sedermera regnig och kylig; helsotillståndet utan anmärkning. — Den 15 Aug. insjuknade torparen Sven Andersson, hemkommen d. 13 från arbete i Götheborg der han hade sitt qvarter i handlanden Erikssons gård (se Carl Johans församling) och afled d. 16. Sedermera förekommo inom vissa hus i socknen åtskilliga sjukdomsfall, nemligen i Otterbäck och Stora Hofås i Augusti, i Kabbegården och Hylte i September och slutligen ett sjukdomsfall i November. Från d. 15 Aug. till d. 22 Nov. insjuknade inalles 15 af hvilka 12 döda. Af dessa voro: män insjuknade 11, döde 9, qvinnor insjukn. 4, döde 3 och med hänsyn till åldern: barn insjuknade 1, döde 1, medelåldrige insjukn. 9, döde 6, ålderstigne insjukn. 5, döde 5. — Dessutom förekommo icke sällan förebud.

De fleste af de insjuknade hade förut besökt Götheborg eller varit i beröring med kolerasjuke, utom den sist insjuknade hos hvilken orsaken till sjukdomens uppkomst är obekant. — Någon spärrning användes ej.

122. *Frölunda socken* **).

Några serskilda skyddsåtgärder voro icke vidtagne. Läkemedel voro anskaffade och höllos tillgänglige hos ledamöterne af sundhetsnämnden, jemte af Provincialläkaren meddelad föreskrift om deras bruk. — Väderleken var före sjukdomens utbrott regnig och blåsig; magplågor var gängse. — Den 25 Aug. insjuknade Nils Nilsson i Tofta, efter hemkomsten från arbete i Carl Johans församling, men tillfrisknade åter efter några dagar. Samma dag insjuknade gossen Patrik hos hemmansegaren Petterson i Tynnered och afled d. 29. Derefter förekommo tid efter annan dels enstaka sjukdomsfall dels flere inom samma gårdar så att från d. 25 Aug. till d. 1 Nov. inalles insjuknade 17 af hvilka 15 dogo. Med hänsyn till olika kön voro: män insjuknade 11, döde 10, qvinnor insjukn. 6, döde 5 och med hänsyn till åldern: barn insjuknade 3, döde 3, medelåldrige insjukn. 9, döde 7, ålderstigne insjukn. 5, döde 5. — Samtidigt förekommo talrikt mindre illamåenden af magplågor hvarjemte rödsot var gängse.

Sjukdomen var inskränkt inom vissa gårdar såsom utom ofvannämnde, Hönsholmen, Hammar, Shebäck, Rud, Tofta och Frölunda. Något sjukhus var ej inrättadt utan vår-

*) Enligt uppgifter meddelade af Sundhetsnämnden.
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämnden.

Bohus län. dades de sjuka hemma af eget husfolk. De personer som biträdt vid sjukvården och handterat liken voro icke i högre grad blottställde för sjukdomen. De fleste sjukdomsfall inträffade på eftermiddagen och natten. — Ingen spärrning egde rum.

123. *Styrsö socken* *).

Några spärrningsåtgärder voro icke vidtagne i anseende till den oundgängliga kommunikationen med Götheborg. — Väderleken uppgifves hafva före sjukdomens utbrott varit varm med stark torka; helsotillståndet godt med undantag af enstaka lindriga magplågor. — Sjukdomsfall af kolera förekommo endast på 3:ne öar med undantag af ett enda fall.

På Köpstadsö insjuknade fiskaren A. Andersson, 65 år gammal, d. 16 Aug. utan veterlig beröring med smittad person, och afled d. 18. — Enligt Provincialläkaren *Monténs* rapport d. 27 Aug. hade arbetskarlen Tobias Trulsson, som varit på arbete i Majorna och derifrån hemkommit d. 13 Aug. till Köpstadsö, följande dag insjuknat och sedermera till d. 27 å samma ö insjuknat ytterligare 8 personer hvaraf 3 afledo, med anledning hvaraf extra läkare dit beordrades. — På Domsö insjuknade först Carl Andersson d. 30 Aug., äfven utan beröring med smittad person, och dog samma dag. — På Wrångö sjuknade enkan Anna Nilsdotter d. 24 Sept. och afled d. 26 hvarefter tid efter annan å dessa öar flere sjukdomsfall yppades. — Sista dödsfallet inträffade d. 20 October.

Inalles från d. 16 Aug. till d. 20 Oct. uppgifvas hafva aflidit 25 personer hvarförutan ett ungefär lika antal skall hafva insjuknat men tillfrisknat. — Af de döde voro 12 män och 13 qvinnor, samt med hänsyn till åldern 2 barn, 6 medelåldrige och 17 ålderstigne. — Dessutom blefvo sjukdomsfall med magplågor allmänna och rödsot var gängse deraf 11 personer afledo. På Domsö yppades efter kolerans upphörande nervfeber, hvilken fortfor inpå följande året.

Osunda bostäder uppgifvas *icke* hafva märkts utöfva inflytelse på farsotens utbredning. På det ställe inom församlingen der lefnadsyrket medförde den största osnygghet var helsotillståndet hela tiden godt oaktat daglig kommunikation med Götheborg. — Något sjukhus var ej inrättadt, utan vårdades de sjuke i sina hem. En tillförordnad läkare med biträde af 4 sköterskor besörjde sjukvården. En sköterska och en vid sjukvården behjelplig mansperson afledo. Någon spärrning försöktes ej »emedan erfarenheten visat dess gagnlöshet«.

c) Östra Hisings härad.

124. *Lundby socken* **).

Några serskilda skyddsåtgärder voro icke vidtagne. Inom hvarje rote voro läkemedel tillhandahållne hos vederbörande ledamot af sundhetsnämnden. — Väderleken var torr. Rödsot och magplågor visade sig hos en och annan men ej allmänt. — Sjukdomsfall af kolera förekommo i 3 serskilda perioder och på 3 olika trakter, nemligen: d. 14 Aug. insjuknade torparen Börje Andersson vid Lindholmen, endast medelst elfven skild från

*) Enligt Sundhetsnämndens Ordförande *G. Johanssons* uppgifter.
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *A. Andersson*, jemf. med Provincialläkaren *Monténs* rapporter.

Majorna, och afled samma dag. Han var fiskare, hade dagen förut varit i Götheborg, hemkommit drucken, legat på marken en del af natten och insjuknade kl. 5 på morgonen och dog kl. 4 e. m. Derefter yppades här intill d. 6 Sept. flere sjukdomsfall. Den 8 Sept. insjuknade en från sjöresa på kanalen hemkommen sjöman, på Kolandet nära Lundby by, ej långt från Lindholmen, och afled efter några timmar. I samma hus sjuknade hans moder d. 18, efter att hafva tvättat sonens kläder, och dog samma dag samt fadren d. 12, hvarefter flere sjukdomsfall förekommo intill månadens slut. Derefter afhördes ej kolera förrän d. 17 Oct. då den utbröt i Syrhåla, ¼ mil från Kolandet, efter det hustru Johanna Svensdotter från Majorna, som två dagar förut blifvit från kolerasjukhuset utskrifven, besökt sin i Syrhåla boende syster och sitt hos denna inhysta flickebarn. Besöket räckte ett par timmar och kort efter modrens bortgång insjuknade barnet och dog d. 19 efter 36 timmar. De följande dagarna insjuknade efter hvarandra flere personer i samma hus hvarjemte ett sjukdomsfall yppades i nästgränsande hus. Men oaktadt Syrhåla är en stor och tätt bebygd by, spridde sig ej sjukdomen »troligen derföre att nästan ingen utom ledamoten i sundhetsnämnden besökte huset«.

Inalles från d. 14 Aug. till d. 22 Oct. dogo i kolera 13 personer hvarförutan »ej många« sägas hafva insjuknat i utbildad kolera. Antalet af insjuknade i prodromer kan ej uppgifvas. Derjemte förekommo några fall af rödsot. — Af de döde voro 8 män och 5 qvinnor af hvilka barn 3, medelåldrige 3 och ålderstigne 7. — Något sjukhus var ej inrättadt; sjukvården besörjdes af Provincialläkaren och underläkaren *Nabbstedt* som från Götheborg besökte församlingen. — Någon spärrning användes ej.

125. *Tufve socken* *).

Några serskilda åtgärder till skydd för smitta omtalas ej hafva varit vidtagne. Läkemedel voro på förhand anskaffade och tillhandahöllos hos sundhetsnämndens ordföranden. Helsotillståndet uppgifves före sjukdomens utbrott hafva varit godt. — Sjukdomsfall af kolera yppades endast i 2:ne torparehus vid Skändla, aflägsna från byen. — Den 27 Sept. afled torparen Nils Anderssons hustru efter 24 timmars sjukdom oaktadt erhållen läkarehjelp, och i samma hus hennes dotter. Den 1 Oct. afled mannen Nils Andersson; d. 4 Oct. sjukvaktaren Olof Berntson och d. 6 Oct. en qvinsperson i nästa hus.

Från d. 27 Sept. till d. 6 Oct. afledo alltså 5 personer. Uppgift om antal insjuknade som blifvit återställde äfvensom om de insjuknades och dödes ålder saknas.

Provincialläkaren *Montén* yttrar med anledning af besök i Tufve: »Landspraktikern möter ofta de största svårigheter till följd af en rådande öfverdrifven fruktan för smitta hvilken stundom gör allmogen på ett ohyggligt sätt känslolös för sina likars lidande. Ofta har jag funnit ett 24 timmar gammalt lik i samma lilla trånga stuga hvaruti 3 à 4 sjuke voro inhyste utan att någon vågade dit ingå för att egna de lefvande behöflig vård än mindre utflytta den döda kroppen för hvars nedläggande i kista stundom betalts 5—8 R:dr, till hvilka beklagliga förhållanden orsaken utan tvifvel lätt är att finna i de gängse

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Carl Olsson*, jemf. med Provincialläkarens rapporter.

afstängnings-theorierna. Genom denna tro att man med undvikande af kommunikation med sjuka och döda kan undvika sjukdomen, har jag också vid en obduktion å i kolera döde torparen Anders i Tufve, nödgats sjelf ur kistan upptaga liket och förrätta öfriga tillrustningar ensam emedan länsman ej tillstädeskom och hvarken kronorättaren eller dödgräfvaren kunde öfvertalas att närvara vid obduktionen«.

d) Vestra Hisings härad.

126. *Björlanda socken* *)

Några serskilda skyddsanstalter voro icke vidtagna. Om väderleken och helsotillståndet har ej någon upplysning lemnats. — Den 22 Aug. afhemtade slägtingarne ett 5 år gammalt gossebarn från Elsbergs kungsladugård, der fadren, arrendatorn Gustaf Andersson låg sjuk i kolera. Under vägen sjuknade gossen och dog samma dag på aftonen hos sin morfar Per Ersson i Lexby Vestergård. — Den 26 insjuknade på detta ställe tjenstedrängen Johansson och afled följande dag. — I Lexby smedjegård inträffade d. 13 Sept., likaledes efter besök i Götheborg, åtskilliga sjukdomsfall och 3:ne dödsfall äfvensom i slutet af October 3:ne sjukdomsfall och ett dödsfall i Qvistljungeby och ett hos en kringstrykande qvinsperson som dog å Lassby egor. — Inalles från d. 22 Aug. till d. 31 Oct. insjuknade 14 af hvilka 7 döde, nemligen 7 män och 7 qvinnor. Med hänsyn till åldern voro 1 barn, 10 medelåldrige och 3 ålderstigne. — Dessförutan anmärktes hos många personer magplågor och mindre illamående.

Något sjukhus var ej anordnadt. Provincialläkaren besökte de sjuke. »En del af dem som biträdde vid sjukvården blefvo af kolera angripne och en del alldeles icke«. — Någon spärrning användes ej.

127. *Säfve socken* **).

Någon spärrning egde ej rum. Medikamenter voro hemtagne och utdelade inom vissa kretsar med anvisning för deras användande. — Väderleken uppgifves hafva medfört »torka med sval luft«. Magplågor voro gängse. — Den 9 Sept. afled Anna Magnusdotter från Nordslätt; d. 17 Olof Olsson från Lerbäck; d. 23 och 27 inträffade 2:ne dödsfall på samma ställe. — Den 16 Oct. afled Per Nilsson från Tågene och d. 20 inträffade ytterligare ett dödsfall på samma ställe. — Den 26 inträffade ett dödsfall i Carlshed och d. 6 samt slutligen d. 16 Dec. 2:ne dödsfall i Brunstorp. Några af de aflidne uppgifvas före insjuknandet hafva varit i Götheborg. — Inalles hafva från d. 9 Sept. till d. 13 Dec. aflidit 7 män och 3 qvinnor. Om sjukdomsfall af kolera med påföljande bättring förekommit har ej blifvit uppgifvit men samtidigt inträffade mindre illamående, dock ej så talrika. — Af de döde voro 7 medelåldrige och 3 ålderstigne. — Något sjukhus var ej inättadt och de personer som biträdde vid sjukvården insjuknade ej. — Någon annan spärrning vidtogs icke än att folk från sjukt hus förböds att gå till friskt.

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *P. Andreasson.*
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämnden (*Anders Olsson*).

På frågan om erfarenheten visat spärrningar kunna ändamålsenligt genomföras och upprätthållas och åt dem förvärfvat förtroende? svaras: »Nej såsom icke här egande det *ringaste* förtroende«.

128. *Backa socken.*

Härifrån hafva inga kolerasvar från sundhetsnämnden inkommit, men Provinciallläkarens rapport innehåller att omkring d. 26 Sept. inträffat 6 sjukdomsfall af hvilka 4 medförde dödlig utgång.

129. *Thorslanda och Öckerö.*

Något svar från sundhetsnämnden har ej heller härifrån inkommit, men Provinciallläkarens rapport innehåller att i den förstnämnda socken omkring d. 16 Sept. inträffat 3 sjukdomsfall utan dödsfall och i den sednare 30 sjukdomsfall med 16 dödsfall, utan uppgift om tiden. — Den 20 Oct. förklarades Öckerön genom Landshöfdingens kungörelse fri från kolera. »Öckerön, som är bebodd af fattiga fiskare, och ligger 2 mil från Götheborg, var serdeles svårt hemsökt af sjukdomen«.

Nyelfsborgs fästning: Här uppgifves under September och October månad hafva i kolera insjuknat 15 hvilka alla aflidit.

B) Uddevalla Provinciallläkare distrikt.

På landsbygden voro i allmänhet inga serskilda åtgärder till skydd för smitta vidtagne. I några socknar voro dock förbud utfärdade med dervid fästadt vite för emottagande af resande från smittad ort. Sundhetsnämnderne voro väl i verksamhet, men på de fleste ställen inskränkte sig deras åtgärder till hemtagandet af några få medikamenter. Uddevalla stad beslöt spärrning som började d. 16 Aug. och slutade d. 15 Oct. Sjukattirail var ordnad; medikamenter i socknarne hemtagne. — Väderleken var ovanligt torr och varm intill medlet af Juli; sedan omvexlande med behöfligt regn samt vacker eftersommar. Helsotillståndet i allmänhet temligen godt intill medlet af Augusti då med ens rödsot började såsom epidemi utbredd i flere socknar, hvarjemte diarrhe då äfven oftare förekom.

Sjukdomsfall af kolera förekommo endast i 8 socknar. Den yppades först d. 1 Sept. i Westerlanda och vidare i samma månad i Foss och Solberga, i October i Speckeröd, i November i Herrestad och Ljung samt i Dec. i Lyse. Inalles hafva uppgifvits 46 sjukdomsfall af hvilka 28 döda. — Sjukdomsfallen förekommo mestadels på enstaka ställen och i ingen socken mer än Herrestad har sjuknummern öfverstigit 10. Ofta insjuknade dock flere personer i samma hus.

Utom vid Sandens marknadsplats der 2:ne insjuknade höllos spärrade, användes ingen spärrning af hus. Beträffande förtroendet för spärrning yttras: »På landsbygden finnes intet förtroende för spärrning hos egentliga allmogen. I Uddevalla måste den vidtagne spärrningen d. 15 Oct. upphäfvas till följd af pluralitetens ändrade tankar om dess nytta och staden förblef fri äfven derefter, ehuru kolera förekom rundtomkring och äfven

Bohus län. endast på ⅔ mils afstånd från staden dit dagliga resor från de af sjukdomen angripna ställena företogos.

a) Inlands Norra härad.

130. *Solberga socken.*

Från sundhetsnämnden hafva inga svar på framställde frågor inkommit, men enligt Provinciallläkaren *Åhlströms* rapport d. 11 Oct. hade i Rågdalsvik torparen Elias Magnusson, 26 år gammal, insjuknat efter hemkomsten från Götheborg och aflidit d. 23 Sept. Tvenne dagar sednare insjuknade i samma hus hans far, Magnus Eriksson, 64 år gammal, och afled d. 27 och samma dag dennes hustru, 60 år gammal, och afled d. 28 hvarefter intet vidare sjukdomsfall afhördes. Rödsot var samtidigt i socknen gängse.

131. *Speckeröd socken* *).

I afseende på förberedande åtgärder omtalas endast att medikamenter voro hemtagne, sjuksköterskor och likbärare antagne och att ingen spärrning egde rum; och i afseende på helsotillståndet att magplågor voro allmänna. — Endast två sjukdomsfall med koleraartade symptomer inträffade, nemligen: arbetskarlen Christian Guttormsson på Grönabeck som under hela sommaren arbetat i Göthehorg och d. 3 Oct. återvänt till hemorten, insjuknade d. 4 i kolersymptomer hvaraf han d. 8 afled. — Den 8 Oct. insjuknade ett barn som afled följande dag. Huset var ej spärradt, men något vidare sjukdomsfall afhördes ej.

b) Torpe härad.

132. *Hjertrums socken* **).

Vid Ströms kanal var ett sjukhus ordnadt för emottagande af sjuke sjöfarande från segelleden. Någon spärrning var icke vidtagen. Väderleken vacker och torr ehuru barometern vanligen stod lågt. Helsotillståndet i allmänhet godt. Af de 4 här anmärkta insjuknade afled en, torparen Petter Falk, på Trollhättan, och vårdades 3:ne på sjukhuset vid Ströms kanal. Desse upptagas alltså i ett sammanhang vid redogörelsen för koleran i Elfsborgs län (se Fuxerna och Lilla Edet). I sjelfva socknen uppgifves intet sjukdomsfall för öfrigt hafva inträffat.

133. *Westerlanda socken* ***).

I afseende på förberedande anstalter omtalas endast att medikamenter voro hos serskilde inom rotarne anställde ordningsmän att tillgå. Någon spärrning var icke vidtagen. Väderleken vacker och torr; helsotillståndet i allmänhet godt. — Den 1 Sept. inträffade ett enstaka sjukdomsfall hos skepparen Olof Berndtson i Ballabo. — Den 18 Sept. insjuknade i kolerasymptomer arbetskarlen Olle Wärn vid Thorskogs bruk, som ej veterligt haft

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Lars Andersson,* jemf. med Provinciallläkaren *Monténs* rapport.
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *P. A. Delin,* jemf. med Bataljonsläkaren *Boustedts* rapport.
***) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *C. A. Delin,* jemf. med Provinciallläkaren *Åhlströms* rapport.

haft någon beröring med smittad ort eller person, men förbättrades efter från Kongelf erhållen läkarevård. — Den 20 insjuknade Wärns hustru och afled, oaktadt erhållen läkarevård, d. 23 Sept. — Den 22 insjuknade yngsta barnet och d. 23 båda fullvexta sönerna, af hvilka de båda sistnämnde dogo. Derefter inträffade vid Thorskog d. 4, 7, 8 och 12 Oct. ytterligare 4 sjukdomsfall med 1 dödsfall. — Inalles i socknen från d. 1 Sept. till d. 12 Oct. insjuknade 10 personer af hvilka 5 afledo. Provinciallläkaren anmärker: »De sjuke bo i en stor byggnad, kallad Kasernen, der 30—40 personer hafva sitt hemvist, så att ingen spärrning kunnat ske; likväl har ingen mer insjuknat«. Derförutom inträffade några få fall af mindre illamående med magplågor och diarrhe, men rödsot var allmänt gängse under och efter farsoten. — Af de insjuknade voro 6 män af hvilka 3 afledo och 4 qvinnor af hvilka 2 dogo. Med hänsyn till åldern voro: barn insjuknade 3, döde 2, medelåldrige insjukn. 3, döde 2, ålderstigne insjukn. 4, döde 1. — Sjukdomsfallen förekommo begränsade inom vissa hus vid Thorskogs bruk. Någon anledning att sjukdomen här uppkommit af smitta har icke kunnat utredas.

c) Fräkne härad.

134. *Ljung socken* *).

Fem dygns karantän var bestämd för de båtar som anlände från smittad ort. För öfrigt omtalas i afseende på förberedande åtgärder endast att medikamenter voro hemtagne. Väderleken var blid så väl före farsotens utbrott som under densamma; magplågor voro allmänt gängse. — Den 19 Nov. ankom skepparen Gustaf Eriksson med vedbåt från Götheborg till sitt hem i Ljungs Kile. Han hade sjuknat under resan och dog samma dag. Hans hustru som besökt sin å båten liggande man, insjuknade d. 22 och dog d. 23 efter sin hemkomst till byn Arö, hvarefter intill d. 1 Dec. ytterligare 5 sjukdomsfall med 4 dödsfall inträffade. Fyra af dessa personer uppgifvas att icke hafva haft beröring med de först insjuknade. Af de döde voro 2 män och 4 qvinnor och med hänsyn till åldern 4 medelåldrige och 2 ålderstigne. — Utom byn Arö förekom intet sjukdomsfall af kolera, men på många andra ställen förekommo mindre sjukdomsfall med magplågor och diarrhe äfvensom rödsot, af hvilken sistnämnde sjukom några personer dogo. De som biträdt vid kolerasjukvården och handterat liken uppgifvas hafva varit »de friskaste under hela tiden«. — De sjuke besöktes af Provinciallläkaren. — »Spärrningar hafva här på orten ansetts såsom otjenliga och ändamålslösa«.

d) Lane härad.

135. *Herrestad socken* **).

Några serskilda åtgärder till skydd för smitta uppgifvas icke hafva varit vidtagne. Luften uppgifves hafva före farsotens utbrott varit tung och magplågor mycket gängse. —

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *G. Bergius*, jemf. med Provinciallläkaren *Åhlströms* rapporter.
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *A. E. Lundgren*, jemf. med Provinciallläkaren *Åhlströms* rapporter.

Bohus län. Den 4 Nov. insjuknade i Thorsbergs by pigan Maja Pettersson och afled d. 5. — Den 5 Nov. insjuknade i samma hus drängen Janne Pettersson men återställdes efter hand till helsan. — Samma dag insjuknade husbonden Nils Hansson och afled d. 13 Nov. Derefter inträffade i samma by och torp derunder intill d. 9 Dec. ytterligare 9 sjukdomsfall med 3 dödsfall. I torpet Kärrekasen, under Rolseröd, insjuknade d. 30 Nov. sjömannen J. Andersson hvarefter intill d. 3 Dec. ytterligare insjuknade dess moder och 3:ne barn, af hvilka 4 afledo. — Från d. 4 Nov. till d. 9 Dec. insjuknade på dessa 2:ne ställen inalles 17 personer af hvilka 9 afledo, nemligen 4 qvinnor och 5 män af hvilka barn 2, medelåldrige 4, ålderstigne 3. — Beträffande anledningen till sjukdomens uppkomst i Thorsberg har ingenting kunnat utredas om ej det den kan tillskrifvas det förhållande att snickarehustrun Eliasdotter d. 28 Oct. anländt från Götheborg till hemmanet Mossehed, ½ mil från Thorsberg och följande dag besökte sin svåger Nils Hansson i Thorsberg och der några dagar uppehållit sig. Den först aflidne pigan hade dock ej haft beröring med nämnde qvinna emedan hon inflyttade i tjensten d. 2 Nov. sedan hustru Eliasdotter redan lemnat huset. Bemälde hustru hade likväl sjelf icke varit sjuk; ej heller inträffade något sjukdomsfall på Mossehed. Till torpet Kärrekasen hade sonen J. Andersson d. 29 Nov. anländt från Götheborg. — På frågan om spärrning förvärfvat förtroende svaras: »Nej«.

e) Tunge härad.

136. *Foss socken* *)

Inom denna och Håby socken hade inga spärrningsåtgärder blifvit vidtagne, men inom Svartsberg och Tafe socknar af samma pastorat beslöts att alla från kolerasmittade orter ankommande skulle undergå åtta dagars observationskarantän i sin bostad. Väderleken uppgifves hafva varit varm och ombytlig; helsotillståndet godt med undantag af ett och annat fall af magplågor. — Vestgötahandlanderne Nils och Johan Johansson från Borås anlände d 6 Sept. på aftonen till Sandens marknadsplats. Bröderna hade föregående natt legat i Wenersborg, rest genom Uddevalla middagstiden och friske ankommit till Sanden på aftonen. De hade sin bostad och nattläger i en lada. — Den 7 på aftonen insjuknade Nils i symptomer som enligt uppgift liknade kolera och dog d. 8 på morgonen. Brodren hölls bevakad i samma lada tillsammans med liket intilldess han äfven började klaga sig sjuk då ett i närheten varande torp d. 9 upplåts åt honom och en sköterska ditkallades der han vid Provincialläkarens ankomst fanns i fullt utbildad kolera och oaktadt använde medel dog samma dag. Huset hölls spärradt; något vidare sjukdomsfall inträffade ej. Efter farsoten förekom ett och annat fall af rödsot samt skarlakansfeber hos barn mera allmänt. — På frågan huruvida erfarenheten visat att spärrningar kunna ändamålsenligt genomföras och förvärfvat förtroende svaras: »Nej«.

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *G. A. Belfrage,* jemförde med Provincialläkaren *Åhlströms* rapporter.

f) Stångenäs härad.

137. *Lyse socken* *).

Efter underrättelse om kolerans utbrott i Götheborg vidtogs den åtgärd att inga från smittad ort sjöledes ankomne personer utan föregången undersökning om helsotillståndet fingo äga beröring med socknen, eller då sundhetsnämnden fann sådant nödigt, spärras inom sina hem på egen bekostnad. Denna åtgärd fortfor ända till dess Götheborg förklarades fritt från smitta. I Lysekils kapell var sjukhus med 4 sängar och sjukvaktare ordnadt och ett vite utsatt för dem som ankommande från smittad ort utan anmälan till sundhetsnämnden och dess begifvande besökte köpingen. — Endast på ett enstaka ställe inträffade sjukdomsfall med kolerasymptomer, nemligen i December, då båtskepparen Andreas Larsson, hvilken hemkommit med båt från Götheborg, legat ut sin karantän vid Saltö karantänsplats och efter erhållen praktika lossat i Lysekil, på aftonen frisk begifvit sig hem till torplägenheten Tjernskogen, men der under natten till d. 11 insjuknat i koleraartade symptomer hvarifrån han dock utan läkarevård tillfrisknade. Under tiden insjuknade, d. 16, hustrun Olena Andersdotter, och intill d. 20 ytterligare dess 3 minderårige barn af hvilka hustrun afled. Huset spärrades. Något vidare sjukdomsfall afhördes ej; icke heller voro magplågor mer än vanligt gängse. — Extra Läkaren *Åkerstein* anställdes för tillfället i orten. — Frågan om spärrning vunnit förtroende är lemnad obesvarad.

C) Strömstads Provinciallläkare distrikt.

I landssocknarne voro förberedande åtgärder vidtagne medelst utdelning af Läkaresällskapets underrättelse om kolerasjukdomens vård och medikamenters hemtagande. — Strömstad hölls spärrad från d. 17 Aug. och spärrningen här var så noggrann att ett parti bröd som sjövägen öfver Idefjorden fördes från Fredrikshall till Helle och derifrån afhemtades af svenske män som ej haft beröring med Norrige, icke tilläts införas af det skäl att »vattnet hvarmed brödet var bakadt kunde vara koleraaktigt och brödet således skadligt och hitföra kolera« **). — Helsotillståndet var i allmänhet godt. — Endast enstaka sjukdomsfall af kolera inträffade på några få ställen, mestadels efter besök i Fredrikshall, nemligen i September i Tanum och Näfverstad, i Oct. i Näsinge och i Nov. i Skee, men sjukdomen utbredde sig ingenstädes vidare; inalles i hela detta intill kusten belägna distrikt 7 insjuknade och 5 döde.

a) Tanums härad.

138. *Tanums socken* ***).

Nödiga förberedelser medelst medikamenters hemtagande m. m. voro vidtagne för den händelse kolera skulle utbryta. Någon spärrning var ej vidtagen. — Endast ett sjuk-

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *J. G. Malm* och rapport af Extra Läkaren Cand. *Åkerstein*.
**) Provinciallläkaren *Winbergs* rapport N:o 5,842.
***) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *C. A. Liljeberg*.

Buhus län. domsfall inträffade, nemligen bonden Andreas Olsson i Norrsvandal som i sällskap med gästgifvaren Gädda från Näfverstad besökt Fredrikshall i Norge, och derifrån hemkommit d. 23 Sept. Han insjuknade d. 26 Sept. och afled följande dag. Något vidare sjukdomsfall afhördes ej. Olsson förmodas hafva på vägen förkylt sig, ty väderleken var då mycket regnig och kall.

b) Bullarens härad.

139. *Näverstad socken* *)

Jemte det tillsyn hölls om renlighet i hus och gårdar voro medikamenter hemtagne och utdelade. Väderleken temligt jemn. Inga magplågor rådande. — Endast ett sjukdomsfall af kolera förekom, nemligen gästgifvaren Gädda från Tyst, 44 år gammal, som i sällskap med ofvannämnde Olsson besökt Fredrikshall, der kolerafall då redan inträffat. Han hade i regnig och kall väderlek, d. 23 Sept., hemkommit, insjuknade d. 24 Sept., vårdades efter Läkaresällskapets underrättelser, men afled samma dag. Något vidare sjukdomsfall afhördes ej.

c) Wätte härad.

140. *Skee socken* **).

Endast på 2:ne ställen inträffade enstaka sjukdomsfall: På Ulfsmyren under Höfve insjuknade hastigt och afled d. 4 Nov., efter 2 dagars sjukdom, under koleraliknande symptomer, Båtsmannen Giller, hvarjemte hans hustru äfven insjuknade men återställdes, hvilken sjukdom dock efter anmälan om förhållandet hos Provinciallläkaren icke ansågs hafva varit kolera. — Den 14 Nov. insjuknade båtsmannen Rask på Öddö och afled d. 15 i kolera hvarefter hustrun och ett barn ytterligare insjuknade men bättrades. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej.

141. *Näsinge socken* ***).

Sockneborna voro vid vite af 10 R:dr banko förbudne att besöka Fredrikshall. Koleramedikamenter uppgifvas hafva varit hemtagne och på hvarje rote fördelade. Magplågor och kräkningar samt diarrhe visade sig på ett och annat ställe. — Arbetskarlen Anders Olsson i Bräcke, som d. 8 Oct. besökt Fredrikshall och vid hemfärden öfver Idefjorden under roendet blifvit upphettad och svettig samt derefter under gåendet till sitt hem hvilat på marken samt efter hemkomsten känt sig frusen och illamående, insjuknade d. 10 med kolerasymptomer och afled d. 16, ungefär 53 år gammal. Huset hölls spärradt och något vidare sjukdomsfall afhördes ej.

D) Oroust och Tjörns distrikt.

I Morlanda församling på Oroust företogs spärrning genast vid det koleran utbröt på Tjörn (i Nordvik, Utängen och Budal) och karantän ålades alla från smittad ort ankommande.

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden.
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Carl Andersson*, jemf. med Provinciallläkaren *Winbergs* rapporter.
***) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Torstensson*, jemf. med Provinciallläkaren *Winbergs* rapporter.

I Tegneby på Tjörn öfverenskoms också om 5 dagars karantän för dem som anlände från smittad ort. I öfriga församlingar var ingen spärrning vidtagen. Den ålagda karantänen uppgifves hafva blifvit strängt iakttagen i den förstnämnde församlingen men lamt i den sednare. — Väderleken var på våren ovanligt torr; regn kom först kort efter midsommaren; sedan rådde värme och ofta nog vindstilla till slutet af Augusti och början af September då regn och blåsväder ofta inträffade; slutligen följde en den vackraste höst med solsken och efter årstiden betydlig värma. — Före kolerans utbrott förekom i Juni och Juli några spridda fall diarrhe och rödsot, mäst i de församlingar hvilka sedan minst eller icke hemsöktes af kolera. Flere fall af rödsot förekommo på Fiskebäckskil i September och på Gullholmen i October. Under sålunda existerande godt helsotillstånd yppades kolera lika hastigt som oförmodat d. 11 Aug. i Stenkyrka socken på Tjörn hvarefter densamma under September förekom i Morlanda och Stala på Oroust, i October i Klöfvedals socken på Tjörn, i November i Torps socken på samma ö äfvensom i Långelanda på Oroust. Sista sjukdoms- och dödsfallet inträffade d. 11 Dec. i Stenkyrka. — *Från d. 11 Aug. till d. 11 Dec., under en tid af 4 månader hafva inalles insjuknat* 151 af hvilka 81 aflidit; af dessa voro 40 män och 41 qvinnor, och med hänsyn till åldern 22 barn, 30 medelåldrige och 29 ålderstigne. Sjukdomsfallen hafva förekommit på 16 olika ställen i distriktet, mestadels på fiskelägena och mindre in i landet. Endast på 2:ne ställen, nemligen Edshultshall i Morlanda socken och på Kalfön tillhörande Rönnings kapell af Stenkyrka socken å Tjörn, har sjukdomen visat sig såsom betydligare epidemi. På alla öfriga ställen har den endast förekommit med spridda sjukdomsfall, begränsad inom vissa hus, och snart upphört. På många ställen har densamma varit så intensiv att döden följt inom några timmar. *Bohus län.*

På Orousts fasta land har sjukdomen således besökt alla socknar utom Röra, hvilken församling, såsom skogrikast, bygger de fleste fartyg, men sjelf icke idkar någon sjöfart. På Tjörn undgick Walla socken alldeles koleran.

Efter kolerans upphörande har det varit serdeles sjukligt så väl på Oroust som i synnerhet på Tjörn, der skarlakansfeber visat sig svår i Walla och Klöfvedals äfvensom Stenkyrka socknar jemte nervösa febrar. På Oroust har skarlakansfeber förekommit på Käringön och Gåsöarne och nervfeber på Flätön. Öfverallt hafva lunginflammationer och frossor samt rhymatiska febrar visat sig.

De flesta ställen der koleran utbröt blefvo i visst afseende spärrade, nemligen derigenom att alla grannar skydde dem. De sjuke vårdades af antagen sjukbetjening ehuru sådan var svår att anskaffa. Till yrket voro de insjuknade antingen fiskare, bönder eller torpare. Ingen bättre person var inom distriktet af kolera angripen. — Medikamenter voro genom vederbörande sundhetsnämnders försorg på förhand hemtagne och utdelade, hufvudsakligen efter Läkaresällskapets »Underrättelse«, hvilken också utdelades i församlingarna. I kyrkorna upplästes också några söndagar å rad 2:dra kapitlet af merbemälde underrättelse: »Skyddsmedel för friska« *).

*) Provinciallläkaren *Gammelins* Berättelse.

a) Oroust Vestra härad.

142. *Morlanda socken* *).

Efter d. 16 Aug. till Sundhetsnämnden från Landshöfdingen ankommen skrifvelse uppmanades befolkningen medelst kungörelser i kyrkorna att vidtaga samma skyddsåtgärder hvilka redan år 1850 blifvit beslutade, nemligen utsättande af vakter hvilka ägde att till karantänsplats afvisa de sjöledes från smittad ort ankommande samt de landväga ankommande direkte till deras hemvist der de voro skyldige att (till d. 20 Oct. i 10 dygn och sedan) i 5 dygn qvarstanna under bevakning på egen bekostnad (som likväl ej uttogs) hvarjemte några satser koleramedikamenter enligt Läkaresällskapets anvisning utdelades till de från socknens apothek aflägsnare fisklägena. — Väderleken uppgifves närmast före farsotens utbrott hafva varit lugn och ganska varm men sedan blåsig och svalare. Inga magplågor eller annan opasslighet anmärktes förut på Edshultshall, men väl annorstädes i pastoratet. — Den 11 Sept. insjuknade hemmansonen J. Svensson på fiskläget Edshultshall (Halla) med kolerasymptomer och afled följande morgon. Vid Provinciallläkarens ankomst d. 13 funnos i 4 serskilda stugor 5 personer redan insjuknade i utbildad kolera hvarjemte upplystes att ofvannämnde Svenssons fader insjuknat i likartade symptomer redan d. 8 Sept. och modren d. 9:de men båda återställts till helsan.

Sjukdomens förhållande blef sedan följande:

	Insjukn.	Döde.
Sept. 8	1	—
9	1	—
10	—	—
11	1	—
12	2	1
13	2	2
14	3	—
15	1	2
16	6	—
17	8	3
Transp.	25	8

	Insjukn.	Döde.
Transp.	25	8
Sept. 18	9	2
19	1	1
20	2	5
21	—	1
22	—	3
23	—	1
24	1	1
25	—	—
26	1	—
Summa	39	22.

Från d. 8 Sept. till d. 26 s. m. insjuknade alltså inalles 39 af hvilka 22 afledo. Af dessa voro 10 män och 12 qvinnor. Med hänsyn till åldern voro 6 under 15 år, 13 medelåldrige och 3 ålderstigne. Sjukdomen höll sig endast på förutnämnde fiskläge och 2:ne tättintill belägna hus, men yppades ej annorstädes i socknen. För öfrigt förekommo några fall af rödsot; ofta insjuknade flere i samma hus. Ingen af de serskildt anställde sjuksköterskorna insjuknade. Sjukdomsfallen sägas hafva inträffat alla tider på dygnet.

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *W. v. Wright*, jemf. med rapporter af Provinciallläkaren *Gammelin*.

Edshultshall fiskläge består af 17 serskilda manbyggningar, laggde på några klippor tätt vid hafvet och bebos af 80 personer, till större delen fattiga. Med hänsyn till folkmängden har detta ställe alltså varit ett bland de af koleran svårast hemsökte. Af de 17 husen yppades kolera i 11 och 6 förblefvo derifrån fria. Ehuru beläget på fast grund och så nära hafvet var, säger Provincialläkaren, orenligheten kring husen ansenlig. Der funnos icke blott högar af smuts utan hela dammar af orenlighet i bergen mellan byggningarna, och dertill kan läggas den på fiskelägen vanliga stanken af till torkning uthängd fisk. Då härtill hågkommes att solbadd och vindstilla rådde under veckorna före sjukdomens utbrott och att, enligt seden i skärgården, alla fenster på husen voro tillspikade utifrån så att intet kunde öppnas, så är man lätt frestad antaga att koleran var infödd på platsen. Likväl uppgifves att J. Svensson dagarne före sitt insjuknande varit vid Lilla Edet och passerat Götheborg, hvarefter sedan han hemkommit, sjukdomssymptomer, ehuru lindriga och lätt öfvergående, yppades hos hans far och mor intilldess han sjelf blef första offret för sjukdomen.

Då sjukdomen med skäl kunde befaras blifva alfvarsam, drog Provincialläkaren genast försorg om anskaffandet af nödig sjukbetjening; fiskeläget spärrades och sundhetsnämnden försåg invånarne med sund föda af färskt kött och söt mjölk. Befolkningen uppmanades att rensa pölar och smutshögar, hvilket likväl ej verkställdes förr än Provincialläkaren sjelf började lägga hand dervid och föregå med exempel, hvarefter all smuts aflägsnades och den halftorra fisken fördes till en i sjön utanför liggande holme. I början visade folket ingen förskräckelse, men sedan sjukdomen blifvit mera utbredd, lästes modlöshet i allas anleten och befarades att hela läget skulle dö ut. De fleste insjuknade öfvergingo till typhustillstånd. Utom de såsom kolera upptagne hade alla invånarne, utan undantag, mer eller mindre känning af lindrigare illamående. Samtidigt förekom i socknen några fall af rödsot. — Till Provincialläkarens biträde anställdes från d. 18 Sept. Tit. *Halling* såsom underläkare.

På frågan rörande spärrning svarar sundhetsnämnden: »att ehuru erfarenheten visat det spärrningar ej kunna absolut genomföras, saknas likväl ej förtroende derför i orten, utan tvertom ansågos de alldeles betryggande i orter aflägse belägna från större smittade samhällen, om de kunde fullt genomföras, hvilket är otänkbart med detta pastorats vidsträckta och klippiga kuster som erbjuda otaliga landningsställen. Allmänt antages här att koleran kringföres med smittade både säng- och gångkläder, ty hvar den utbrutit i dessa trakter så har alltid straxt förut förts sådana dit, ehuru folket i sådana fall gör allt för att dölja sanningen. Åtminstone känner man här intet ställe der koleran utbrutit utan att sådan gemenskap med smittad ort kunnat utletas och der ett smittadt hus för dess enstaka läge kunnat alldeles afstängas, har sjukdomen ej spridt sig vidare«.

143. *Stala socken* *).

Sundhetsnämnden, som var gemensam med Tegnaby och Röra, hade utsett tillsyningsmän att vaka öfver snygghet inom hus. De nödigaste läkemedel voro anskaffade,

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *J. Sjöstedt*, jemf. med Provincialläkaren *Gammelins* rapporter.

Bohus län. sjuksköterskor legde, karantänshus hyrde och vid vite ålades hvar och en som kom från smittad ort att der eller i sitt eget hem under 5 dygn hålla sig afstängd från beröring med andra. — Till ett torpställe, ej långt från färjan mellan Oroust och Tjörn, det s. k. Skåpsund, anlände d. 17 Sept. en fattig gumma, sjuk af utsot, kommande från Götheborg, der hon hela sommaren varit på arbete och återvände hem. Hon emottogs hos sin der boende broder, Olaus Larson, der hon afled natten till d. 20. — Den 21 insjuknade Olaus Larssons yngsta barn i vanliga kolerasymptomer och d. 25 hans hustru och äldsta dotter, 16 år gammal, hvilka dock alla återställdes. Olaus Larsson sjelf, som d. 22 hemkommit från Götheborg, förblef oafbrutet frisk. — Dessutom förekommo på annat ställe i socken 2:ne sjukdomsfall af utbildad kolera, nemligen d. 2 Oct., torparen L. Svensson på Dammen, 43 år gammal, och d. 4 Oct. hans son, 6 år. Båda afledo utan att hafva erhållit läkarevård. Dessutom förekommo åtskilliga lindrigare sjukdomsfall med magplågor.

b) Oroust Östra härad.

144. *Myckleby socken.*

I Myckleby socken yppades endast ett enstaka sjukdomsfall med kolerasymptomer, nemligen hos torparen Johan Andersson som, efter att den 13 Sept. hafva hemkommit från Götheborg, insjuknade d. 16 men återställdes efter erhållen läkarevård.

145. *Långelanda socken* *).

Några serskilda skyddsåtgärder för smitta omtalas icke hafva varit vidtagne; medikamenter voro på förhand anskaffade. Väderleken var nyss före sjukdomens utbrott kylig; helsotillståndet godt. — Den 26 Nov. hemkom från Götheborg torparen Sven Larsson (Henriksson?) i Myren under Gömme, med varor för en landthandlare. Han var illamående redan ombord, men insjuknade häftigare hemma och afled d. 27 i utbildad kolera. — Den 28 insjuknade och afled hans hustru. Samma dag insjuknade ett barn som med sin mor bebodde samma stuga och afled d. 30. Slutligen insjuknade d. 2 Dec. en äldre man och afled d. 3:dje. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej. — Från d. 26 Nov. till d. 3 Dec. insjuknade alltså 4, alla döda, af hvilka 2 män och 2 qvinnor deribland 1 barn och 3 ålderstigne. — Något sjukhus var ej inrättadt. Bevakning hölls någon tid omkring det hus der sjukdomsfallen inträffade. På frågan om spärrning vunnit förtroende i orten, svaras: »alldeles icke«.

146. *Torp socken* **).

Några åtgärder till skydd för smitta voro icke vidtagne. Väderleken före sjukdomens utbrott kylig, helsotillståndet godt.

På Stamnäs, under Töllås, förekommo d. 2 Nov. 2:ne misstänkta sjukdomsfall, hvilka i förstone icke ansågos för kolera men sedermera antogos hafva varit sådan sjukdom och hvaraf

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *J. Andersson,* jemf. med Provincialläkaren *Gammelins* rapporter.
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Kjell Olsson,* jemf. med Provincialläkaren *Gammelins* rapporter.

hvaraf torparen Abraham Anderssons 6 år gamla barn afled. Berättelsevis omtalas att kort förut en lumpsamlare från Edhultshall, der han inköpt kläder efter personer som aflidit i kolera, besökt huset: men för öfrigt hade också Stamsnäsboar varit i Götheborg. Kort derefter utbröt kolera på ej mindre än 5 torpställen under hemmanen Töllås och Gäddebräcka och från 2:ne af dessa uppgifvas personer på olika tider hafva besökt Stamsnäs. Af de insjuknade afledo somliga inom 8 timmar.

Från d. 2 till d. 14 Nov. voro inalles 12 insjuknade af hvilka 8 dogo. Af dessa voro 4 män och 4 qvinnor, och med hänsyn till åldern 5 barn, 2 medelåldrige och 1 ålderstigen. Provinciallläkaren nämner att sundhetsnämnden icke i någon församling så dåligt uppfyllde sina skyldigheter som i denna och att vid hans besök de friske och convalescenterna klagade öfver brist på födoämnen. Samtidigt förekom rödsot och lunginflammation.

c) Tjörns härad.

147. *Stenkyrka socken* *).

Spärrning var vidtagen från d. 16 Aug. till d. 25 Sept. men icke destomindre inkom sjukdomen utan någon känd orsak. — Väderleken medförde stark värme och torka. Sedan helsotillståndet hela den varma tiden varit ovanligt godt utbröt d. 11 Aug. kolera lika hastigt som oförmodat på hemmanet Nordvik m. fl., upphörde d. 27:de, utbröt åter i Rönnings kapell på Kalfön d. 21 Sept., på Klädesholmen i början af October, i Hede och Tyst m. fl. ställen, i det inre af socknen i November samt i Tolleby i December. — Den 11 Aug. insjuknade på hemmanet *Nordvik* sonen Bernt Nilsson, 18 år gammal, i vanliga kolerasymptomer och afled d. 12. Inom 3 dagar inträffade 6 sjukdomsfall hvarefter sjukdomen fortfor dels här dels och spridd till hemmanen Utäng och Budal i följande ordning:

	Insjukn.	Döde.
Aug. 11	1	—
12	3	1
13	2	—
14	1	—
15	1	3
16	1	—
17	1	—
18	—	1
19	—	1
Transp.	10	6

	Insjukn.	Döde.
Transp.	10	6
Aug. 20	1	1
21	—	—
22	3	—
23	—	—
24	—	—
25	—	—
26	1	—
Summa	15	7.

Orsaken till sjukdomens utbrott härstädes tillskrifves den omständighet att åboen Nils Svensson, hvilken under sommaren seglat på Wenern och d. 3 Aug. anländt till Mast-

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämnden, jemf. med Provinciallläkaren *Gummelius* rapporter.

hugget i Götheborg, derstädes d. 7 Aug. insjuknat med kräkning, diarrhe och kramp och aflidit efter ett dygn, ombord å fartyget. Följande dag d. 9 transporterades liket i däckad båt till Tjörn och Nordvik der det förvarades hemma i 3 dygn eller till d. 13 Aug. — Den 11 Aug. insjuknade äldsta sonen, ofvannämnde Bernt Nilsson, och dog följande dag, hustrun och en yngre son d. 12 samt en piga och d. 14 ytterligare 2:ne som skött de sjuke. Alla de först insjuknade hade varit i beröring med liket, och den på Utäng först insjuknade uppgifves hafva förfärdigat kista åt detsamma. (Om dessa uppgifter äro tillförlitliga skulle Nils Svensson varit första sjukdomsfallet i Götheborg såsom inträffadt d. 8 Aug.)

På *Klädesholmen* insjuknade d. 19 Sept. Benjamin Johansson, 22 år gammal, och afled följande dag i kolera efter att nyligen hafva hemkommit från Götheborg och undergått behörig karantän. »Han säges hafva vid hemkomsten öppnat en säck med kläder som han medfört från Götheborg och derefter genast insjuknat«. Sedermera afhördes här intet sjukdomsfall förr än d. 26 Sept. då likaledes ett enstaka fall yppades i det den förres broder insjuknade i kolera men åter tillfrisknade efter någon tid. Den 8 Oct. insjuknade en 82 år gammal man, Mathias Andersson, och afled efter några dygns sjukdom och ansågs hafva dödt af ålderdom, men dagen efter insjuknade M. Månsson som förfärdigat likkista åt den aflidne, i häftig kolera och derefter hela hans hus af hvilket dock endast hustrun afled. Derefter inträffade åter endast spridda sjukdomsfall såsom följande öfversigt utvisar:

	Insjukn.	Döde.
Sept. 19	1	—
20	—	1
26	1	—
Oct. 8	2	1
9	1	—
10	2	—
11	1	—
12	1	—
13	—	—
Transp.	9	2

	Insjukn.	Döde.
Transp.	9	2
Oct. 14	—	—
15	2	3
16	2	1
17	4	—
18	1	—
20	1	—
24	—	1
25	1	—
Summa	20	7.

Detta fiskeläge har 400 invånare och af dessa insjuknade endast 20 och 7 afledo. I prestgården, som i anseende till flyttning stod ledig, inrättades ett litet sjukhus, men ingen ville flytta dit så att detsamma förblef obegagnadt.

Straxt sydvest om Tjörns sydligaste udde, det s. k. Tjörns hufvud, ligger en större klippa som bär namnet *Kalfön* der ett fattigt fiskeläge finnes, bestående af ett tjog kojor med 150 invånare. Dessa kojor ligga ej så hoppackade som vanligen är fallet på fiskelägena; de fleste äro af träd men en är hopmurad af gråsten. Då man i denna inkommer genom den 2 alnar höga dörren befinner man sig i ett litet rum der golfvet ersättes af litet jord som är hopförd på berget och hvars tak utgöres af torf, lagd på några trädspjälor. I denna koja utbröt koleran först d. 21 Sept. då husfadren, fiskaren Johan

Christiansson, insjuknade men tillfrisknade åter efter några dagar. Den 25 Sept. insjuknade hans hustru och afled efter 24 timmar. Sedermera insjuknade dottern som fanns vid Provincialläkarens ankomst i fullt utbildad kolera, hvarjemte under tiden samma sjukdom yppats i 2:ne andra stugor och spred sig derefter till de fleste hus på läget, nemligen:

	Insjukn.	Döde.
Sept. 21	1	—
25	1	—
26	1	2
29	1	—
30	1	—
Oct. 1	4	—
3	1	1
4	1	—
Transp.	11	3

	Insjukn.	Döde.
Transp.	11	3
Oct. 5	5	3
6	2	—
7	2	—
8	—	2
10	4	1
11	—	1
12	3	1
Summa	27	11.

Dessutom förekommo förebud och mindre illamående hos nästan hela befolkningen.

Någon anledning till sjukdomens uppkomst på stället är icke känd. Den först insjuknade hade icke på ett år varit i Götheborg men man misstänker att han haft beröring med 2:ne drängar som lågo i karantän.

I *Hede* insjuknade d. 11 Nov. en 2 år gammal gosse och afled d. 14:de. Samma dag insjuknade hans syster och afled efter 12 timmars sjukdom. Derefter insjuknade modren d. 16 och afled d. 19 och mormodren d. 18 hvarjemte ytterligare 2:ne voro sjuke men tillfrisknade så att inalles på detta ställe förekommo 6 sjukdomsfall af hvilka 4 medförde döden. Såsom anledning till sjukdomen uppgifves att fadren till barnen, hemmansägaren Hansson, som rest till Götheborg jemte sin dotter, der insjuknat och aflidit, hvarefter dottren d. 7 Nov. återvänt, medförande ett täcke och en kudde som fadren begagnat, hvilka dock vid hemkomsten genast lades i blöt i en balja utanför huset. — I hemmanet *Tyst*, 1 mil från Hede, i sjelfva midten af Tjörn, yppades kolera nästan samtidigt eller d. 15 Nov. Sonen i huset, Ch. Jansson, hade varit i Götheborg och vid hemfärden sjuknat på Hakefjord och aflidit några timmar efter hemkomsten. Den 20 Nov. insjuknade båda föräldrarne af hvilka modren afled d. 21. En i granskapet boende måg som tillsett föräldrarne, insjuknade d. 20 och afled följande dag, jemte några andra personer så att här inalles insjuknade 7 personer af hvilka 6 afledo. — I torpet *Smacken*, under prostgården, insjuknade d. 18 Nov. torparen Lars Josiasson efter hemkomsten från Götheborg men återställdes, hvarefter modren insjuknade d. 21 och afled d. 22 samt fadren d. 24 Nov. — På hemmanet *Tolleby* insjuknade under vanliga kolerasymptomer ynglingen Petter Nilsson d. 8 Dec och afled d. 10 hvarefter fadren insjuknade och afled d. 11 men intet vidare sjukdomsfall följde. Någon serskild anledning är ej känd; »den osnygghet som här rådde öfvergår alla gränsor; halmen i gubbens bås, ty sängen hade inga fötter, var en fullkomlig gödselhög hvilken den aflidne plägade byfsa med grepen.

Från d. 11 Aug. till d. 11 Dec. äro alltså i Stenkyrka med tillhörande kapellförsamlingar insjuknade 80 af hvilka 39 aflidit. Af dessa voro 19 män och 20 qvinnor och med hänsyn till åldern 10 barn, 17 medelåldrige och 12 ålderstigne.

Efter kolerans upphörande yppades skarlakansfeber så att dödligheten bland barn varit ovanligt stor.

Osunda bostäder och nöd synas hafva förvärrat sjukdomen men bruket af starka drycker deremot icke hafva utöfvat ringaste inverkan derpå.

Några sjukhus hafva ej varit begagnade. Cand. *Åkerstein*, hvilken anställdes såsom extra läkare till biträde vid sjukvården på Tjörn, bodde ömsom på Klädesholmen och Kalfön och reste oupphörligen emellan dessa öar, der sjukdomen var ungefär samtidig.

148. *Klöfvedals socken* *).

I sällskap med några andra personer från Björkholmen hade fiskaren Joh. Torgesson i början af Oct. besökt Götheborg hvarifrån de alla hemkommo friska och undergingo karantän. Men kort derefter insjuknade J. Torgesson vid återkomsten från en ostrontägt, med diarrhe, kräkning och kramp, men tillfrisknade åter efter 8 dagar och ingen var sjuk i huset förr än d. 25 Oct. då hans moder hastigt insjuknade och afled efter få timmar i kolera. Derefter yppades spridda sjukdomsfall på detta fiskeläge intill d. 12 Nov. då sista sjukdomsfallet inträffade. Inalles insjuknade 9 af hvilka 5 afledo. Af de döde voro 1 man och 4 qvinnor och med hänsyn till åldern 2 medelåldrige och 3 ålderstigne. Detta fiskeläge hör till de mindre, och är deladt i 2:ne afdelningar. De förmögnare bo på östra sidan och drifva ostron- samt hummerfiske i stor skala **), de fattigare på den vestra. Kolerassjukdomen yppades endast i de fattigas kojor. På intet fiskeläge ligga husen så skilda från hvarandra som på Björkholmens vestra sida.

Utom hvad ofvan anföres har man velat härleda sjukdomens uppkomst härstädes från den omständighet att den sist aflidne kort förut öppnat en säck med hampa (andra säga bomullsgarn) som med en bonde från Tjörn var kommen från Götheborg.

*) Enligt Provincialläkaren *Gammelins* rapporter.
**) Det är härifrån hufvudstaden får sin mesta hummer och ostron.

14) Elfsborgs län.

Genast efter ingången underrättelse om farsotens utbrott i Götheborg vidtogs af Konungens Befallningshafvande härstädes den ändamålsenliga åtgärd att med största möjliga skyndsamhet inrätta trenne sjukhus för sjöfarande, nemligen vid Ströms kanal, midt emot Lilla Edet, Trollhättan och Gropbron (Nygårdsängen). Uppsyningsmän tillsattes på dessa ställen hvilka skulle efterfråga helsotillståndet på hvarje förbigående fartyg och så snart någon kolerasjuk fanns ombord, genast ombesörja hans intagande på sjukhuset och derefter låta fartyget gå vidare. De sjuka fingo härigenom skyndsam läkarevård och man undvek sammanskockningar af fartyg, hvaraf man under kolerafarsoten år 1850 sett så stora olägenheter.

Af länets städer hade Wenersborg, Alingsås och Åmål lemnat communikationen fri och endast Borås och Ulricehamn vidtagit spärrningsåtgärder. Någon kolerasjuk anhölls ej vid spärrningslinien. I landssocknarna hade i allmänhet ingen spärrning vidtagits, men sundhetsnämnderne hade öfverallt på förhand meddelat uppmaningar om försigtighet och iakttagande af renlighet, hemtagit och utdelat medikamenter med anvisning för deras bruk samt der och hvar utsett sjukvårdspersonal m. m. Apotheken i länet inventerades med hänsyn till förrådet af koleramedikamenter.

Den 15 Aug. yppades de första sjukdomsfallen i Flundre härad vid Lilla Edet och nästan samtidigt i Wäne härad, Tunhems och Gerdhems socknar samt i samma månad vidare i Nordals härad, Skålleruds socken äfvensom i Naglum i närheten af Wenersborg. I September yppades sjukdomen i Wenersborgs stad, Ahle, Bjerke, Sundals, Wätle och Kullings härader samt Åmåls stad, i October i Marks, Wahlbo och Ås härader samt Alingsås stad, i November i Dalum och upphörde med d. 28 Nov. — Samtidigt var en allmän och svår rödsotsepidemi utbredd öfver nästan alla delar af länet, hvarom närmare redogörelse finnes meddelad i Sundhets-Collegi underdåniga Berättelse om medicinalverket, tredje året, sid. 70 och följande.

Följande extra läkare voro för kortare eller längre tid använde vid kolerasjukvården i länet, nemligen: Cand. *Hesselgren, Almqvist, Tengvall, Westerberg, Holmberg, Friberg,* och *Edling.*

Kostnaden för spärrning och koleraanstalter i städerna: Wenersborg (koleraanstalter) 984 R:dr 23 sk. 7 rst., Alingsås d:o 200 R:dr, Borås (spärrningskostnad) 2,162 R:dr 34 sk. 8 rst., Ulricehamn d:o 182 R:dr 3 sk. 4 rst. jemte 93 dagsverken motsvarande 93 R:dr, tillsammans 275 R:dr 3 sk. 4 rst., Åmål 698 R:dr 33 sk. 7 rst., eller tillsammans 4,320 R:dr 47 sk. 2 rst.

Kostnaden för sjukhusen uppgifves: vid Nygårdsängen 1,193 R:dr 42 sk. 2 r:st., Trollhättan 1,079 R:dr 24 sk. 6 rst., Ströms kanal 981 R:dr 23 sk. 10 rst., eller tillsammans 3,254 R:dr 42 sk. 6 rst. Vid förstnämnde sjukhus emottogos 8 sjuke, vid Trollhättan 12 och vid Ströms 3.

Elfsborgs län. År 1834 afledo i Wenersborg 141, i Åmål 43, i Borås 49, i Alingsås 68 och å landsbygden 1,210, eller tillsammans i hela länet 1,511.

År 1850 afledo i Wenersborg 62, i Åmål 12 och å landsbygden 216, eller tillsammans i hela länet 290.

A) Wenersborgs Provincialläkare distrikt.

149. *Wenersborgs stad* *).

Sedan erfarenheten från år 1850, då försök gjordes att medelst spärrning afhålla sjukdomen från staden, visat en sådan åtgärd vara vanmäktig, beslöto stadens invånare, då frågan nu åter förekom, enhälligt att afstå från alla vidare försök i denna väg. — Utom ofvannämnde för staden helsosamma, allmänna åtgärder i afseende på sjöfarande på Götha Elf, hvarigenom Wenersborg undgick obehaget af att på sitt sjukhus nödgas upptaga från främmande ort kommande sjuke, må nämnas att sundhetsnämnden sökt att minska den förhandenvarande dispositionen för farsoten genom ett skärpt handhafvande af sundhetspolisen samt utdelning af strumpor och skor åt behöfvande. 18 af sundhetsnämnden valde rotmästare gjorde dagliga efterforskningar om helsotillståndet och renligheten i motsvårande serskilde delar af staden. Väderleken, som på försommaren varit torr och het, blef från medlet af Augusti till kolerans utbrott jemnt regnig och blåsig med S.V. vindar. Temperaturen vexlade 10—20 gr. v. Helsotillståndet, som under första hälften af Aug. varit ovanligt godt, försämrades något mot slutet af månaden då samtidigt med kolerans utbrott i Götheborg, diarrheer här uppträdde till betydlig freqvens, stundom enkla stundom i form af kolerin med kräkningar (vecko-rapport d. 22 Aug.), hvilka åkommor sedan fortforo till kolerans slut.

Den 28 Aug., eller en vecka innan något kolerafall yppades inom staden, insjuknade en skeppare, Olaus Berndtsson från Westerlunda, på sitt fartyg ute i hamnen. Han hade hela sommaren gjort resor på Wenern utan att någon gång hafva varit nedom Wenersborg och hade ej så vidt man kunnat utforska, träffat någon kolerasjuk eller haft beröring med någon från kolerasmittad ort ankommen person. Han intogs på sjukhuset vid Nygårdsängen, $\frac{1}{8}$ mil från staden, der han afled.

Den 5 Sept. inträffade det första kolerafallet inom staden i det en nyligen från landet inflyttad arbetare, Olaus Karlsson, 42 år gammal, insjuknade. Han lefde i torftiga omständigheter och bebodde med sin familj, tillsammans 7 personer, ett rum som hade 5—6 alnar i fyrkant och ej fullt 3 alnar högt. — Den 6 Sept. insjuknade 4 andra främlingar, arbetskarlar från landet, hvilka här voro sysselsatta med byggnadsarbete; d. 8 ytterligare en dylik arbetare och d. 14 ännu ytterligare en sådan. Samtlige desse hade i staden uppehållit sig någon tid. Ingen af dem hade, så vidt man kunnat utröna, haft beröring med någon kolerasjuk. De hade under tiden uteslutande lefvat af torra, från hemmet sedan längre tid medförda födoämnen och dåligt svagdricka samt bebodde till en del ett uthus beläget midt öfver den fordna vallgrafven.

*) Enligt uppgifter af Stadsläkaren *Molin* och å Sundhetsnämndens vägnar af *J. P. Horngren.*

Den 15 insjuknade den förste egentliga stadsbo, skomakaren Liljeblad, 40 år gammal, stadd i goda omständigheter och med mycket ordentligt lefnadssätt, men försvagad af långt framskriden lungsot. Han hade ej veterligt haft beröring med någon kolerasjuk. *Elfsborgs län.*

Farsotens dagliga förhållande inom staden inhemtas för öfrigt af följande tabell:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Sept. 1:a veckan.	5	1		—	
	6	4		3	
	7	—		1	
	8	1		—	
	9	—		—	
	10	—		1	
	11*	—	6	—	5
2:a veckan.	12	—		—	
	13	—		—	
	14	1		—	
	15	1		—	
	16	2		—	
	17	—		2	
	18*	2	6	1	3
3:e veckan.	19	2		1	
	20	—		—	
	21	3		—	
	22	—		2	
	23	—		—	
	24	1		—	
	25*	4	10	1	4
4:e veckan.	26	2		1	
	27	—		—	
	28	—		—	
	29	—		2	
	30	—		—	
Oct.	1	1		—	
	2*	3	6	2	5
	Transp.	28	—	17	—

		Insjuknade		Döde.	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	28	—	17	—
Oct. 5:e veckan.	3	3		—	
	4	1		1	
	5	3		1	
	6	—		1	
	7	1		1	
	8	2		2	
	9*	—	10	—	6
6:e veckan.	10	2		—	
	11	1		1	
	12	—		—	
	13	—		—	
	14	1		—	
	15	2		—	
	16*	—	6	—	1
7:e veckan.	17	—		—	
	18	—		—	
	19	—		—	
	20	—		—	
	21	1		—	
	22	—		—	
	23*	—	1	1	1
8:e veckan.	24	—		—	
	25	—		—	
	26	—		—	
	27	—		—	
	28	—		—	
	29	1		—	
	30*	1	2	—	—
	31	—		1	
	Summa	47	—	26	—

Första sjukdomsfallet inträffade d. 5 Sept. och det sista dödsfallet d. 31 October. Sjukdomen har alltså varat i 57 dagar, under hvilken tid likväl endast förekommit 47 sjukdomsfall med 26 dödsfall. Den har alltså mestadels förekommit endast med enstaka sjukdomsfall och kan knappast anses hafva utvecklat sig till epidemi. Största antalet sjuke på dag har varit 4, största antalet döda 3; största antalet sjuke på vecka har varit 10, nemligen i 3:dje och 5:te veckan, största antalet döde på vecka 6, nemligen i 5:te veckan.

I enskilda hus vårdades 30 hvaraf döde 13; på sjukhus vårdades 17 hvaraf döde 12.

Elfsborgs län. Af de insjuknade voro: män 30, deraf döde 18, qvinnor insjukn. 17, döde 8. Med hänsyn till åldern voro: de insjuknade under 15 år 9, deraf döde 4, från 15—51 år insjukn. 31, döde 17 och öfver 55 år insjukn. 7, döde 5. — Utom de sålunda upptagne sjukdomsfallen förekommo lindrigare illamående af kräkning och diarrhe så allmänt att knappast någon af stadens invånare gick fullkomligt fri (*Molin*). Derjemte förekommo gastriska febrar och katarrher, dock till inskränkt antal. Frossor, som varit talrika under sommarmånaderna, försvunno alldeles efter kolerans utbrott och visade sig ej åter förr än under Januari månad följande år.

I cellfängelset, der rödsot längre tid herrskat och mineralsura rökningar varit använde, yppades första sjukdomsfallet d. 6 Sept. hvarefter enstaka sjukdomsfall inträffade d. 13, 20 och 27 s. m. samt d. 3, 4, 7, 9, 12, 17, 19, 24 och 25 Oct. hvarefter sjukdomen upphörde sedan inalles 15 sjukdomsfall med 7 dödsfall der yppats, nemligen 13 män med 6 döda och 2 qvinnor med 1 död af hvilka 14 voro medelåldrige med 6 döde och 1 ålderstigen död. — Under tiden förekommo äfven fall af rödsot. — Staden förklarades fri från kolera d. 16 November.

Begifvenhet på starka drycker har vid denna, liksom vid förra kolerafarsoten, icke synts medföra större anlag för sjukdomen; men otillräcklig föda och beklädnad och isynnerhet osunda bostäder syntes bestämdt befordra dess uppkomst. Den uppträdde visserligen i alla delar af staden, men i de bättre bebyggda delarna och bland de i ekonomiskt hänseende lyckligare lottade invånarne förekom den icke betydligt. Det egentliga tillhållet för densamma var en trakt i nordöstra delen af staden som är genomskuren af en qvarlefva af den fordna vallgrafven. I denna graf eller dike står alltid, i brist af tillräckligt aflopp, en mängd orent vatten samladt, hvilket gör att marken närmast deromkring är sumpig och ohelsosam att bebo. I omgifningen af detta dike finnas de sämst byggda och tätast bebodda husen.

Enligt Stadsläkaren *Molins* uppgifter synes sjukdomens art hafva varit något olika med de förra epidemiernas, i det den i allmänhet ej var så plötsligt dödande, utan oftare åtföljd af ett långvarigt stadium af hjernlidande. Ofta tillstötte också ett blodigt diarrhe som var ett bestämdt förebud till dödlig utgång.

Rökning med bränntorfkol tycktes bestämdt verka förmonligt till luftens förbättrande.

Till kolerasjukhus hade sundhetsnämnden inredt ett mindre trädhus beläget i yttre delen af staden invid det under förra farsoten till sjukhus begagnade skolhuset; 20 sängar voro här iordningsatte samt 6 sköterskor och 12 bärare antagne att i mon af behof vid kallelse tjenstgöra. Å sjukhuset vårdades endast 17 sjuke hvaraf 12 dogo. — Stadens sjuksköterskor tjenstgjorde äfven i enskilda hus hos fattige sjuke som ej af sina närmaste kunde få tillräcklig omvårdnad.

Ingen af de vid sjukvården anställde personer insjuknade i kolera.

Beträffande sjukdomens uppkomst, yttrar Stadsläkaren D:r *Molin:* »af sjukdomens förlopp synes mig tydligt, att koleran denna gång icke härstädes uppkommit i följd af meddelad smitta, utan utvecklats sjelfständigt ur vissa allmänna klimatiska förhållanden och

att

att den luftkonstitution, hvarur den utbröt, ej med ett språng varit färdig i all sin in- *Elfsborgs län.*
tensitet, utan småningom utbildat sig dertill. Härtill slutar jag deraf, att till en början endast främlingar, möjligen från orter hittills obesökta af koleran — de fleste af ofvannämnde arbetare voro från Kullings härad — af sjukdomen angrepos och att den först efter någon tid äfven hemsökte stadsbor, som härdade genom föregående epidemier, till en tid fördrogo miasmat, så länge ännu ej atmosferen var tillräckligt mättad deraf«.

Någon serskild undersökning om anledningen till sjukdomens uppkomst har ej blifvit hållen. »Man har tagit för gifvit«, yttrar sundhetsnämnden, »att då koleran utbryter i Götheborg den äfven skall inträffa härstädes, emedan såväl sjö- som landtrafiken emellan dessa städer är af den lifligbet att hinder icke kan läggas för en så beskaffad sjukdoms spridande hitåt. Detta har också inträffat hvar gång koleran yppats i Götheborg. När den der uppkommer äro vi af erfarenheten öfvertygade att den 2 à 3 veckor sednare skall visa sig här, ehuru, som det vill synas, hvar gång i en mildare skepnad. Såväl detta som vanan att umgås med sjukdomen har verkat lugnande på befolkningen, hvartill också bidragit Länsstyrelsens kloka och kraftfulla åtgärder att utan spärrningar och andra tvångsmedel i farleden häremellan och Götheborg, söka undanrödja anledningarna till sjukdomens häftighet och utbredning. Sedan försöket att år 1850 med spärrning, hvarför kostnaden uppgick till 1,045 R:dr, afhålla koleran från staden, befanns vanmäktigt, afstodo stadens invånare enhälligt från vidare försök i den vägen«.

a) Wäne härad.

150. *Wassända socken* *).

Inga skyddsåtgärder uppgifvas vidtagne, endast att medikamenter voro inköpte och sundhetsnämnden lemnat åtskilliga föreskrifter om iakttagande af renlighet och ordning. Sjukdomen förekom endast på två torp under Lockerud der första sjukdomsfallet inträffade d. 31 Oct. och följande dag afled en tegelslagare, 39 år gammal. Dagen derefter insjuknade hustrun. Inalles inträffade 5 sjukdomsfall, 2 män och 3 qvinnor af hvilka 4 dogo. Det är ej bekant om de insjuknade haft beröring med kolerasjuke. På det här belägna sjukhuset vid Nygårdsängen intogs först d. 30 Aug. ofvannämnde skeppare Olof Berntson (från Westerlanda i Bohus län) förande slupen Ellida från Carlstad och afled d. 2 Sept., hvarefter från d. 5 Sept. till d. 31 Oct. efterhand intogos i kolera insjuknade 7 personer, alltså inalles intagne 8 sjuke, 4 sjömän, 2 arbetare och 2 handtverkare hvilka alla afledo. D:r *Kjellberg*, som besörjde läkarevården, yttrar: »Det föreföll mig besynnerligt att hvarje här intagen sjuk, ehuru hos flere tydlig förbättring börjat, likväl slutligen bortrycktes af döden och påtvingades mig slutligen den tanken att lokalen, förut under många år begagnad som sjukhus, var mindre lämplig för vårdandet af kolerasjuke«. — Sjukhuspersonalen utgjordes af Apothekaren *Almqvist* såsom biträdande läkare, en sjukhus-

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämnden och Provinciallläkaren *Kjellberg*.

kommissarie, en vaktmästare, 2 bärare och 2 sköterskor. Ingen af dessa ledo ens af förebud till sjukdomen.

151. *Naglums socken.*

Inga serskilda skyddsåtgärder voro vidtagne utom läkemedels inköp och allmänna råd meddelade. Första sjukdomsfallet inträffade d. 25 Aug. hos en 73 år gammal man som dog d. 30 s. m., hvarefter intill d. 12 Sept. efter hand insjuknade 8 bland hvilka 4 dogo, eller inalles 9 insjuknade och 5 döde, nemligen 4 män och 5 qvinnor, hvaraf döde 2 män och 3 qvinnor och med hänsyn till åldern 5 medelåldrige och 4 ålderstigne. De fleste sjukdomsfallen inträffade i en stuga (lönkrog) vid Brinkebergs kulle, hvilken sedan de fullväxte aflidit och barnen blifvit bortackorderade, en längre tid hölls stängd; eljest blott enstaka fall likaledes vid Brinkebergs kulle och i hemmanet Ladugården. — Samtidigt förekommo några fall af rödsot och frossa.

152. *Tunhem och Gerdhems socknar* *).

Erfarenheten af 1834 och 1850 års koleraepidemi säges nogsamt hafva visat olämpligheten af spärrning vid Trollhättan, hvilken då snarare bidragit till sjukdomens kringspridande. »Nu«, säger pastor, »hafva de fleste sjuke passerat Trollhättan och således icke kunnat gifva anledning till sjukdomens utspridande i dessa socknar. Utom vid Trollhättan, der serskildt sjukhus för sjöfarande var anlagdt, finnes icke någon större samhällighet inom pastoratet hvarföre också anläggandet af något sjukhus för de spridde hemmanen inom socknarne icke ansetts nödigt«. Medikamenter hafva genom sundhetsnämndens försorg varit inköpte, sköterskor och likbärare m. m. antagne. Utom Trollhättan (se nedan), uppgifves i socknarna hafva aflidit 12 af mankön och 5 af qvinkön, tillsammans 17 personer (år 1850 dogo 100), nemligen 11 medelåldrige och 6 ålderstigne. Någon uppgift om insjuknade och döde för dag har ej lemnats. Det säges endast att sjukdomen yppades i medlet af Augusti och upphörde i medlet af October och att den höll sig mest vid stränderna af Götha elf. Förebådande symptomer till kolera voro likväl allmänna ända upp vid bergen omkring Tunhem och inom Gerdhems både skogar och slättmarker. Frossor, strypsjuka och skarlakansfeber hafva samtidigt förekommit, dock mest efter kolerans uppehåll. — Någon spärrning af hus der sjukdomsfall yppats har ej blifvit verkställd och dylika åtgärder ega ej förtroende inom orten.

Rörande sjukdomens förhållande vid Trollhättan anför D:r *Rinman* uti i Mars 1854 ingifven rapport följande:

»Vid underrättelsen om sjukdomens utbrott i Götheborg sammanträdde Trollhätte sundhetsnämnd för att vidtaga de åtgärder, som för tillfället kunde vara lämpliga. En mindre sjukhuslokal, till mottagande af busville patienter och sådane, som möjligen ej ville eller kunde vårdas hemma i sina bostäder, utsågs och skulle förses med nödig sjukvårdsattiralj. Några af sundhetsnämndens ledamöter åtogo sig att gå från hus till hus för att

*) Enligt uppgifter af Provinciallläkaren *Kjellberg*, D:r *Rinman* och Sundhetsnämnden.

efterse, det all möjlig renlighet och snygghet iagttoges; förmå till rengöring af afträden och svinstior, bortskaffande af smutshögar och afledning eller fyllande af vattenpussar och pölar m. m. Vid en tillfällig närvaro å Trollhättan på samma gång af kanalbolagets direktion, föranstaltades på dess bekostnad, en soppkokningsinrättning, der middag för 40—50 fattige under koleratiden utlemnades, och hvilken så välgörande anstalt ännu fortfar, ehuru inskränkt till ett mindre antal behöfvande. — Någon spärrning, hvarken kom eller kunde komma i fråga, då kanalen stryker fram midt genom Trollhätte område, och då segelfarten af karantäner var oförbindrad. Intill sjukdomens utbrott härstädes gällde ett vite af 10 R:dr banko för sjöfarande, från Götheborg kommande, hvilka uppgingo i land och hade beröring med kommunens invånare. Detta påbud kunde naturligtvis ej på en sådan trafikerande plats, och då kanalen sträker sig genom Trollhättans territorium ungefär ½ mil långt, ordentligt efterlefvas samt upphörde ock snart«.

»Å det genom Hr Landshöfding Bergmans nitiska omsorg redan d. 18 Aug. föranstaltade sjukhus å stället för blifvande kolerasjuke sjömän, funnos 4 rum tillgänglige med 8 à 10 sängar. Dock var stipuleradt, att, så vidt plats medgåfves, äfven kommunens sjuke der skulle få intagas«.

»Sommaren hade varit vacker och torr, och ingen svår eller smittosam sjukdom hade derunder, ända till kolerans utbrott, varit gängse. Först omkring d. 15 och 16 Aug., eller några dagar före det första utbildade kolerafallet, började många känna gastriskt illamående, och flere fingo diarrhe«.

»Följande tabellariska uppställning utvisar *kolerasjukdomens dagliga förhållande* å Trollhättan jemte Stafvereds rote, i de nästgränsande Sylte och Malöga byar, samt bland sjömän, intagne å provisoriska sjukhuset på Trollhättan:

	Trollhättan jemte Stafvereds rote.		Sylte.		Malöga.		Sjömän.	
	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde
Aug. 19 . .	1	—	—	—	—	—	—	—
21 . .	—	—	—	—	—	—	1	—
27 . .	—	—	1	—	—	—	—	—
28 . .	—	—	1	1	—	—	1	—
29 . .	—	—	—	1	—	—	—	1
30 . .	—	—	1	—	—	—	—	—
31 . .	—	—	—	1	—	—	1	—
Sept. 1 . .	—	—	—	—	—	—	—	1
2 . .	1	—	1	—	—	—	—	—
3 . .	1	1	—	1	—	—	—	—
5 . .	1	1	—	—	—	—	—	—
7 . .	1	—	—	—	—	—	—	—
14 . .	1	—	—	—	—	—	1	—
18 . .	1	—	—	—	—	—	1	1
19 . .	1	1	—	—	—	—	—	—
Transp.	8	3	4	4	—	—	5	3

	Trollhättan jemte Stafvereds rote.		Sylte.		Malöga.		Sjömän.	
	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde
Transp.	8	3	4	4	—	—	5	3
Sept. 21 . .	2	—	—	—	1	—	—	—
22 . .	1	1	—	—	—	1	—	—
24 . .	1	—	—	—	1	—	—	—
25 . .	—	1	—	—	—	1	—	—
26 . .	1	—	—	—	—	—	1	1
27 . .	1	—	—	—	—	—	—	—
28 . .	1	1	—	—	—	—	—	—
29 . .	1	—	—	—	—	—	—	—
30 . .	2	—	—	—	—	—	—	—
Oct. 1 . .	1	—	—	—	—	—	—	—
2 . .	—	1	—	—	—	—	—	—
3 . .	2	2	—	—	—	—	—	—
6 . .	1	1	—	—	—	—	—	—
9 . .	1	—	—	—	—	—	—	—
Summa	23	10	4	4	2	2	6	4

Elfsborgs län.

Af dessa voro *insjuknade:*

å *Trollhättan med Stafvered.*		*Sylte.*		*Malöga.*	
mankön.	qvinkön.	mankön.	qvinkön.	mankön.	qvinkön.
17	6	2	2	1	1

Således inalles (jemte sjömännen):

Insjuknade: af mankön 26, qvinkön 9, S:a 35; *Döde:* af mankön 14, qvinkön 6, S:a 20.

Af de *insjuknade* voro: 2 under 15 år; 24 emellan 15—50 år, 9 emellan 50—88 år. Af *döde:* 1 under 15 år, 13 emellan 15—50 år, 6 emellan 50—88 år. — Af på Trollhättan boende eller sig der uppehållande personer voro endast 3:ne vårdade å sjukhuset, deraf 2 afledo.

»Antalet af dem, som under farsotens gång lidit af magplågor, äckel, kräkning, diarrhe med koller i buken etc., eller af s. k. koleraförebud, har uppgått till öfver 300. Denna sifferuppgift är dock ej ens approximatif, då dels flere fall ej hos läkaren blifvit anmälda, dels ingen journal öfver sådane patienter blifvit förd i anseende till de mångfaldiga göromålen. — Folknummern å det egentliga Trollhättan uppgick vid 1853 års slut till 1,030, i Stafvereds rote till 440, deraf ungefär 340 bo på den s. k. Stafvered mosse och invid Trollhättan«.

»Under början af året 1853 voro *frossfebrar* på Trollhättan mycket gångbara. Under sommaren var *kikhostan* här epidemisk. Anmärkningsvärdt är, att under kolerasjukdomens gång härstädes flere personer, mig veterligen, till ett antal af 10 (deribland äfven undertecknad), fingo koleraförebud, 11 koller i buken, tyngd och qval i maggropen, äckel, anorexi, och då man om aftonen gått till hvila, vaknade man sedan vid midnatten i den häftigaste frossparoxysm, hvilken räckte i 1 à 2 timmar, hvarpå följde en stark och långvarig feberhetta; — detta var en verklig *frossfeber*, hvilken för kinamedel bortvek. — Under kolerans gång härstädes förekommo tvenne fall af enkel *rödsot;* och med 2:ne på sjukhuset intagne sjömän egde det förhållandet rum, att de ombord flera dagar varit besvärade af rödsot, hvilken transformerades till verklig kolera, så att de vid intagningen å sjukhuset företedde endast kolerasymptomer med ofärgade dejectioner utan tenesmer; men då koleran blifvit öfvervunnen, inställde sig rödsoten på nytt. Den ene af desse dog i ett status septicus med kadaveröst stinkande andedrägt och afgångar; — den andre tillfrisknade långsamt. Diarrhe, stundom med verkliga kolerasymptomer, fortgingo, efter epidemiens upphörande, ända in i November och December månader förlidet år«.

»I allmänhet hafva här, såsom annorstädes, snygghet, goda lefnadsförhållanden och nykterhet visat sig såsom de bästa skyddsmedel mot sjukdomen. För superi benägne personer, hvilka angrepos, voro nästan alltid dödens säkra rof. Det tycks som miasmat varit mera intensift vid härvarande docka, emedan 2:ne arbetare derstädes och 3 sjömän, som lågo der på sina fartyg, angrepos kort efter hvarandra. Tre af desse dogo. Föröfrigt voro sjukdomsfallen på Trollhättan synnerligt spridda; och på den s. k. Stafvered mosse, der farsoten år 1850 först började och var särdeles svårartad, förefanns detta år intet enda fall af utbildad kolera. Endast inom några få hus och familjer insjuknade flere

personer. I Sylte (hvarom vidare nedanföre) dogo i en stuga 3 af de 4 personer, hvilka innebodde i samma trånga och dåliga rum«.

De första sjukdomsfallen på Trollhättan voro följande: 1) smeden Fehrnström, 34 år gammal, boende i ett ruskigt tåvåningshus, s. k. Pålbyggnaden, beläget midt ibland sågverken och de täta plankstaplarna, icke känd för supare, och har enligt uppgift ej haft beröring med sjöfolk eller andra från Götheborg kommande. Han insjuknade d. 19 Aug., men anmäldes ej hos läkaren förr än middagstiden följande dag, då kräkningar och diarrhe fortvarat hela natten och förmiddagen: Nu var utseendet cyanotiskt, urinafgången hämmad, krampen svår, rösten hes, törsten osläcklig, huden iskallt klibbig. Det oaktadt förbättrades han, ehuru långsamt. — 2) sjömannen Ole Peter Mårtensson, 28 år gammal, från Hjertums socken, hade under sommaren arbetat i Götheborg, men d. 15 Aug. begifvit sig derifrån hit samt d. 21 Aug. tagit hyra hos en skeppare, hvilken med sin båt låg vid härvarande docka. På aftonen samma dag hade han insjuknat i kräkning och diarrhe, men anmäldes ej till mottagning på sjukhuset förr än följande morgon. Samma dag, d. 22 Aug., var han befriad från koleran, men i stället fick han rödsotsdejectioner med åtföljande tenesmer. Dessa hade han, enligt uppgift, haft redan 10 à 12 dagar förut, och nu återkommo de så svåra och envisa, att patienten ej kunde utskrifvas frisk förr än d. 14 Sept. — (Den siste qvarliggande af sjömännen på sjukhuset utskrefs frisk d. 15 Oct.)

Dödsfallen i Sylte voro följande: En arbetare vid härvarande docka, Sven Johansson, omkring 54 år gammal, boende på Sylte bys egor, insjuknade vid hemkomsten d. 27 Aug. på aftonen i kräkning, diarrhe och kramp. Frampå morgonen kom derom till mig ett bud, för att erhålla behöflig medicin; men mannen dog påföljande natt. Med anledning af ett ryckte några dagar efteråt, att Svens son äfven skulle hafva aflidit i kolera, begaf jag mig till Sylte för att inhemta sanna förhållandet, samt att om behöfligt vore, lemna föreskrifter och medicin åt den aflidnes anhöriga och grannar. Gångvägen dit, ty körväg finnes ej, är räknad från mitt hem omkring $\frac{3}{4}$ mil, således fram och åter $\frac{3}{4}$ mil lång. Den går öfver berg och moras, der man får hoppa från sten till sten, och är i mörkret omöjlig att utan våda färdas, likasom om dagen utan vägvisare. Den trakt, der Sven Johansson bodde, utgöres af en bergig, träskig, ljungbeväxt mark, der enstaka kojor ligga vidt spridda på bergåsarna och bebos af fattiga arbetare, hvilka söka sin förtjenst vid Trollhätta docka och mekaniska verkstad. Vid ankomsten till aflidne Svens stuga var hans äfven döde, 18-årige son, nyss på morgonen begrafven, och en 30-årig svägerskà låg just i dödskampen. Den ende i huset qvarlefvande, Svens enka, fick, enär hon ej ville tillbringa nätterna ensam i sin stuga, nu tillåtelse att innebo hos en grannqvinna, soldatenkan, Christina Jonsdotter, hvilken d. 3 Sept. angres af sjukdomen afled inom dygnet. Några flera än dessa 4 sjukdoms- och dödsfall afhördes ej vidare från detta ställe. Den hjelp, som af läkare kan lemnas åt af kolera insjuknade personer på en så svårt tillgänglig ort, måste blifva ofullkomlig och, i svårare fall, för sen«.

Endast en af sköterskorna på sjukhuset angreps af verkligt utbildad kolera men tillfrisknade. Läkarevården bestriddes af D:r *Rinman* ensam med undantag af några dagar, då han insjuknat i frossa, biträddes af extra läkare från Wenersborg.

b) Flundre härad.

153. *Fuxerna socken och Lilla Edet* *).

Några särskilda åtgärder till skydd för smitta voro icke vidtagne utom det att sundhetsnämnden iordningställt ett sjukhus för medellöse sjuke och antagit sjuksköterskor. — För trafikerande på elfven var från d. 17 Aug. vid Lilla Edet och Ströms kanal på statens bekostnad inrättadt ett sjukhus för 14 sängar med nödig attirail. — Väderleken var under Juli och Augusti omvexlande mulen med några dagars regn. Under första veckan af Augusti började rödsot och diarrhe visa sig hvarjemte skarlakansfeber och kikhosta äfven förekommo, men inga frossor.

Den 15 Aug. insjuknade sjömannen Hans Andersson å slupen Albertina (som afgått från Götheborg d. 14:de) utanför Ströms kanal med vanliga kolerasymptomer. Han hade 2:ne veckor uppehållit sig i Götheborg för att finna anställning och derunder varit i saknad af tillräcklig föda och kläder. Genast efter det han erhållit anställning å slupen hade han tillfredsställt sin hunger med mycket föda på en gång och kort derefter börjat må illa och fanns nu i utbildad kolera liggande i ett segel i lastrummet och afled d. 17:de. — Den 18 och 22 insjuknade med lindrigare kolerasymptomer en arbetskarl och en torpare under Haneströms säteri, den ene boende ¼ och den andre ½ mil från det ställe vid Fuxerna bys strand der förutnämnde slup ankrat och utan att haft beröring med den der insjuknade och aflidne Andersson. Dessa båda tillfrisknade. Sedermera inträffade ej något kolerafall förr än d. 17 Sept. då en från Götheborg samma dag anländ brännmästare Skogman på Haneström insjuknade d. 19:de. Sedermera inträffade intill d. 25 Oct. då och då enstaka fall af kolera så att sjukantalet inalles uppgått till 16 hvaraf 5 döde; af dessa voro 6 sjöfarande som med fartyg ankommit till Ströms kanal och 9 mankön, mäst såpbruksarbetare, samt 1 qvinna från Lilla Edet och Fuxerna socken. Alla voro medelåldrige. — På kolerasjukhuset för trafikerande voro af desse intagne 3 deribland 2 afledo. Derförutan förekommo många fall af kräkningar, magplågor och diarrhe. De inträffade sjukdomsfallen förekommo i trånga och osunda bostäder. Begifvenhet på starka drycker syntes liksom under föregående epidemier icke verka mera disponerande för sjukdomen än andra försvagande inflytelser. Utom ofvannämnde, å sjukhuset för trafikerande intagne, vårdades öfrige i enskilda hus, och det på förhand ordnade sjukhuset för medellöse behöfde ej begagnas. Ingen af dem som vårdat de sjuke eller handterat liken insjuknade.

Ehuru spärrning här icke ifrågakommit eller varit verkställbar, förorsakade ej den dagliga och lifliga kommunikationen både land och isynnerhet sjövägen med af kolera angripne orter, serdeles Götheborg, någon allmännare utbredning af denna sjukdom.

c) Bjerke härad.

154. *Lagmansered socken* **).

Inga serskilda förberedande åtgärder voro af sundhetsnämnden vidtagne än allmänna råd till snygghet och städjandet af sköterskor. Från och med Augusti månad hade rödsot

*) Enligt uppgift af Bataljonsläkaren D:r *Boustedt.*
**) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Kjellberg.*

och spridda fall af magplågor förekommit samt derjemte skarlakansfeber och kikhosta. — *Elfsborgs län.*
Den 15 Sept. insjuknade timmermannen Larsson efter hemkomsten från Wenersborg och afled d. 22. På samma torp der han bodde insjuknade följande dagar intill d. 26 s. m. ytterligare 6 personer af hvilka 4 dogo. Sjukdomen spridde sig icke utom detta torp vid hvilket vakt utställdes dels för att hindra obehörig beröring med främmande och grannar och dels för att uträtta behöflige ärender. Inalles sjuknade alltså 7 hvaraf 5 döde, deribland 5 män hvaraf 4 döde och 2 qvinnor hvaraf 1 död. Med hänsyn till åldern voro 3 under 15 år och 4 medelåldrige.

d) Wahlbo härad.

155. *Fergelanda socken* *).

Sundhetsnämnden hade icke vidtagit någon spärrning men 12 uppsyningsmän hade uppdrag att hvar i sin rote tillse snygghet och ordning hvarjemte medikamenter voro hemtagne. I anseende till socknens vidsträckthet kunde inga sjukhus anordnas utan antogos ett visst antal sjuksköterskor och likbärare som skulle efter behof tjenstgöra. — Väderleken var ostadig, ofta kylig. Helsotillståndet godt; likväl voro lindriga magplågor mera allmänna.

Den 14 Oct. afreste arrendatorn Erland Larsson i S:a Hällan jemte sin hustru Cajsa Andersdotter för att besöka Wenersborg, och anlände om aftonen till Rösshult i Frendeforss socken, der nattläger togs. Under natten insjuknade hustrun i kolerasymptomer, med anledning hvaraf hon följande dagen nedbäddades i åkdonet för att föras hem, men afled på vägen efter 18 timmars sjukdom. Kort efter mannens hemkomst med hustruns lik insjuknade d. 16:de drängen Z. Larsson i nästgränsande stuga å samma hemman, utan att veterligen hafva varit i beröring med den aflidna eller någon annan kolerasjuk och afled den 19:de. I intetdera af dessa hus insjuknade någon mera. Men några dagar derefter yppades sjukdomen i närgränsande stugor så att i ofvannämnde by från d. 14 Oct. intill d. 6 Nov. inalles förekommo 13 enstaka sjukdomsfall af hvilka 6 medförde döden. Af de insjuknade voro 8 män hvaraf 3 döda och 5 qvinnor hvaraf likaledes 3 döde. Med hänsyn till åldern voro 4 barn, 7 medelåldrige och 2 ålderstigne **). — Utom dessa uppgifvas mer än hälften af socknens invånare hafva under koleratiden varit angripne af lindrigare magplågor, äckel och kräkningar. Alla inom socknen angripne personer befunno sig i goda omständigheter och hade fört en ordentlig lefnad utom en torpare och en dräng som voro supare och båda afledo. Utom på säteriet Stigen härjade sjukdomen endast i hemmanen Södra och Norra Hällan.

e) Nordahls härad.

156. *Skållerud socken* ***).

Endast vid kusten vidtogs spärrning i så måtto att sjöfarande från Wenern från d. 20 Juli till d. 20 Aug. afhöllos från att besöka landet. Väderleken var qvalmig, helso-

*) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Kjellberg*.
**) Bland de sistnämnde var den beryktade apothekaren Riis, 73 år gammal, som under resa från Wenersborg insjuknade på säteriet Stigen och der afled.
***) Enligt uppgifter af Sundhetsnämnden och Provincialläkaren *Kjellberg*.

Elfsborgs län. tillståndet godt. — Den 20 Aug. insjuknade en båtsman å fartyget Fœnix som ankom till Köpmansbro efter afgång från Göthebeborg d. 12 och afled d. 23:dje, hvarförutan samma dag en torpare på stället insjuknade i enahanda symptomer. Derefter förekommo intill d. 16 Sept. enstaka sjukdomsfall så att af de härifrån inkomne stridige rapporter vill synas att inalles förekommit 11 sjukdomsfall, hvaraf 3 medfört döden; men derförutan skola talrika lindrigare illamåenden af magplågor hafva förekommit och derjemte några få fall af rödsot. Något sjukhus var ej inrättadt. De sjuke vårdades dels af Provinciallläkaren dels af en från d. 8 Sept. i socknen anställd extra läkare, Cand. *Hesselgren.*

f) Sundahls härad.

157. *Frendefors socken* *).

Utom visitationer, anställde af sundhetsnämndens ledamöter för tillsyn af ordning, snygghet och medikamenters hemtagande, vidtogos inga andra åtgärder till skydd för smitta än att församlingens ledamöter förbundo sig att så mycket som möjligt undvika besök i Wenersborg sedan sjukdomen der utbrutit, för hvilket ändamål begäran om serskild saluplats utom staden ingafs till Landshöfdingen. — Väderleken var före sjukdomens utbrott vacker och mild; inga magplågor omnämndes; endast ett fall af rödsot uppgifves hafva förekommit. — Den 16 Sept. insjuknade i kolerasymptomer hustru Kristina Andersdotter i Bräckan, 30 år gammal, och afled på natten. För att få henne »hederligt begrafven«, doldes förhållandet och liket stod obegrafvet nära 8 dagar. I samma hus insjuknade hennes syster och dog efter 1 dags sjukdom och derefter en vallflicka hvars lik fördes till Norra Ryr i Bohuslän dit hon hörde. Denna flickas mor, som afhemtade liket, sjuknade under hemfärden och afled. I anledning af obenägenhet hos församlingsborna att uppgifva sanna förhållandet har Pastor icke kunnat få närmare reda på de insjuknades antal, hvilket anses hafva varit omkring 30 personer, bland hvika från d. 16 Sept. till d. 27 Oct. 13 aflidit. Sjukdoms och dödsfallen förekommo endast inom få hemman i Wenersborgs granskap. Endast torpet Bodanebergen (beläget 2½ mil derifrån) der en från Fergelanda anländ qvinna insjuknat, utgjorde härifrån ett undantag. Några sjukhus voro ej ordnade utan vårdades de sjuke i sina hem. Från de flesta ställen der sjukdomen yppades hade personer besökt Wenersborg. — Med anledning af den erfarenhet församlingsborna hemtat af de 2:ne gånger (1834 och 1850) kolerafarsoten tillförene här uppstått, dervid det vill synas att den ditkommit med smitta från Wenersborg, voro många sockenbor böjda för spärrningsåtgärder men man ansåg omöjligt att ändamålsenligt genomföra en sådan.

B) Alingsås distrikt.

Efter erhållen underrättelse om sjukdomens utbrott i Götheborg organiserades sundhetsnämndernes verksamhet i socknarne. Allmänna förmaningar till måttlighet och vård om helsan meddelades; sundhetsnämndens ledamöter åtogo sig att rotvis hafva tillsyn om ordning

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämnden och Provinciallläkaren *Kjellberg.*

ordning och snygghet i boningarna, medikamenter hemtogos, dels efter vederbörande läkares serskilda förskrifter, dels efter Svenska Läkaresällskapets underrättelse och tillhandahöllos på bestämda ställen i socknarne, hvarjemte flerstädes äfven Läkaresällskapets underrättelse utdelades. Väderleken var före kolerans utbrott i allmänhet het och torr; helsotillståndet öfverhufvud godt, utom spridda fall af skarlakansfeber, kikhosta och rödsot, hvilken sistnämnde sjukdom under koleratiden tilltog i flere delar af distriktet och blef vida allmännare än koleran. I anseende till den sålunda samtidigt med koleran gångbara rödsoten som skördade många flera offer och emedan många dödsfall af rödsot i förstone tillskrefvos kolera, så mycket mer som många personer i orten efter besök i Götheborg, der koleran var gängse, vid hemkomsten insjuknade och dogo i rödsot, hafva vederbörande sundhetsnämnder i sina svar på begärda upplysningar om koleran, icke kunnat meddela pålitliga uppgifter om antalet i kolera insjuknade och döde och från somliga socknar såsom Hemsjö, Ödenäs m. fl. der koleradödsfall i förstone uppgifvits hafva ägt rum, hafva dessa sedan synts böra tillskrifvas rödsot. Vidare hafva än ortens ordinarie läkare, än extra biträdande läkare varit vid de yppade sjukdomsfallen tillkallade och ofta anländt först efter det den sjuke aflidit eller blifvit begrafven. Allt detta gör att uppgifterna i detta hänseende icke kunna anses fullt tillförlitlige. Emellertid vill det af sundhetsnämndernes ingifne, af extra Provincialläkaren kompletterade, uppgifter synas att i distriktet endast följande socknar varit af kolera hemsökte, nemligen:

Alingsås stad i October	9	insjukn.	5	döde.
Kullings härad, Långared socken i Sept. . .	3	»	1	»
Fullersta socken i Oct. . .	3	»	1	»
Ahle härad, Östad socken i Nov.	7	»	2	»
Starrkärrs socken i Sept. . . .	3	»	2	»
Wädtle härad, Lundby socken i Sept.—Nov.	17	»	11	»
Skallsjö socken i Sept.—Nov.	42	»	19	»
Angered socken i Oct.—Jan.	11	»	3	»

Nästan alla församlingar i distriktet hafva haft en oafbruten beröring med Götheborg, och någon spärrning, som i denna ort anses outförbar, har icke blifvit verkställd.

a) Kullings härad.

158. *Alingsås stad* *).

Några spärrningsåtgärder voro ej vidtagne; dock egde resande, kommande från smittad ort, endast tillåtelse att qvarblifva öfver närmaste natt. Ett sjukhus med 6 sängar med nödig utredning var ordnadt men behöfde ej anlitas. Den fattigare befolkningen försågs dagligen med god och tjenlig föda. Väderleken var under första hälften af September regnig, sedan klar. Helsotillståndet var före kolerans utbrott godt och endast spridda fall

*) Enligt rapport af Stadsläkaren *Sundberg*.

Elfsborgs län. af skarlakansfeber, messling, kikhosta och rödsot samt ett fall af koppor hade under Juli och Augusti förekommit.

Den 4 Oct. insjuknade krukmakaren Wennerlund i kolerasymptomer och dog samma dag. — Den 6 Oct. insjuknade i samma hus en 8-årig flicka i utbildad kolera och 2:ne medelåldrige i förebud. — Den 15 i samma hus arbetskarlen Risberg äfven i utbildad kolera, men tillfrisknade. — Å fattighuset insjuknade d. 6 Oct. enkan Hallengren, som dagen förut varit på besök hos Wennerlund. Hon vårdades i en öfre sal der 7 åldriga gummor bodde, utan att någon af dem sedermera insjuknade. I en nedre sal som inrymde 12 åldriga qvinnor, insjuknade d. 11 enkan Tisselgren och d. 18 trenne qvinnor, och sedan desse aflidit, utrymdes salen och förmärktes sedermera ibland de 40 personer som å fattighuset hade sin bostad, inga symptomer af kolera. — I ett 3:dje från de förra aflägset hus der flere hushåll innebodde, inträffade d. 11 Oct. sjukdomsfall hos kusken Andersson, som veterligen ej haft beröring med förut angripne personer. Utom dessa 3:ne från hvarandra aflägsnade hus yppades intet kolerafall. Inalles hafva varit sjuke 9 hvaraf 5 dödt, nemligen 3 män hvaraf 2 döde och 6 qvinnor hvaraf 3 dödt. Af dessa voro 1 barn, 3 medelåldrige och 5 ålderstigne. Första sjukdomsfallet inträffade d. 4 Oct. och det sista d. 15 s. m. Derförutan förekommo flere förebud till sjukdomen och samtidigt förekommo några fall af messling, skarlakansfeber och bröstinflammation. Alla de sjuke vårdades i sine hem emedan de angrepos så häftigt att det ansågs vådligt föra dem till sjukhuset. Ingen af de personer som biträdt med de sjukes vård eller de dödes transport har insjuknat. Huruvida sjukdomen blifvit införd eller ej har icke kunnat utredas, men det nämnes att 20 dagar före Wennerlunds insjuknande hade en äldre broder till honom återkommit från Götheborg, der han endast en natt uppehållit sig, utan att hvarken der eller sedermera hafva haft något tecken till kolera. Wennerlund sjelf var mycket begifven på bränvin, hvilket han nästföregående 2:ne veckor synnerligen missbrukat och under flere nätter vakat för göromål i sitt yrke. Hans hus spärrades de första 8 dagarna efter hans insjuknande. Med ledning af den erfarenhet de år 1850 vidtagne spärrningarna lemnat om omöjligheten att dem rigtigt genomföra, gick förtroendet derför förloradt så att förslag att äfven i år vidtaga sådana åtgärder allmänt förkastades.

159. *Långared socken* *)

Endast 3:ne sjukdomsfall inträffade i socknen. — Den 6 Sept. hemkommo omkring 30 socknemän som arbetat i Wenersborg, deribland soldaten N:o 310 Bergström vid Wäne kompagni d. 7:de och drängen Elieson från Altholmen d. 8:de insjuknade i kolera men båda tillfrisknade, hvarefter Bergströms moder, Cajsa Jansdotter i Källeberg, 61 år gammal, som besökt sonen, sjuknade och dog d. 16 Sept. — Så snart kolera utbrutit i Lidköping återvände alla der vistande Långareds socknemän hem, deribland drängen Andersson i Torpet d. 3 Oct. angreps af magplågor men tillfrisknade. — Den 9 insjuknade en gosse vid Klockaregården som var i tjenst hos egaren af torpet och afled samma dag.

*) Enligt uppgifter af Provinciallläkaren *Varenius* och Sundhetsnämnden.

Sjukdomen yppades alltså endast i 3:ne från hvarandra aflägsna hus med ett sjukdomsfall i hvarje. Utom socknen uppgifvas flere af dess invånare hafva aflidit i kolera under arbete på främmande ställen.

160. *Fullersta socken* *).

Inga serskilda förberedande åtgärder voro vidtagne. Johannes Larsson i Varegården under Lagmansholm hade efter hemkomsten från Götheborg d. 7 Oct. insjuknat men tillfrisknat. Den 11 insjuknade hans fosterfader, Per Månsson, och dog samma dag, hvarefter ännu en gosse insjuknade men blef frisk. Flere sjukdomsfall inträffade ej ehuru ännu 3 barn och en qviuna bebodde samma rum.

b) Ahle härad.

161. *Östad socken* **).

Sundhetsnämndens ledamöter hade rotvis tillsyn om renlighet i boningarna. I hvarje hushåll som hade 2 rum skulle det ena hållas i beredskap som sjukrum. Derförutan var skolhuset bestämdt till sjukes emottagande i händelse af behof. Nödige medikamenter voro enligt Provincialläkarens föreskrift hemtagne. Väderleken uppgifves hafva före sjukdomens utbrott varit mulen, dimmig och fuktig. Magplågor och diarrhe voro allmänna och en svår rödsot herrskade.

Den 18 Nov. insjuknade Andreas Svensson i Hjellnäs efter att dagen förut hafva gjort en roddfärd på sjön, fanns vid läkarens besök i utbildad kolera och dog. Natten till d. 21 insjuknade hemmansbrukaren A. Sjöholm i magplågor, hvilka följande dag öfvergingo till utbildad kolera men tillfrisknade och hvarefter hans dräng insjuknade med förebud. Båda hade d. 10:de hemkommit från Götheborg. Den 26 insjuknade Sjöholms hustru och afled efter 13 timmar. Inalles insjuknade 7 personer hvaraf 2 döde, nemligen 4 män hvaraf 1 död och 3 qvinnor hvaraf 1 död. Häraf voro 2 barn, 4 medelåldrige och 1 ålderstigen. Första sjukdomsfallet inträffade d. 18 Nov. och det sista d. 28 s. m. Sjukdomen visade sig endast i Hjellnäs by bestående af 9 hus med 10 hushåll och inskränkte sig endast till 2:ne af dessa hus. Belägenheten var lågländt och sumpig. Talrika illamående af äckel, diarrhe och rödsot förekommo samtidigt. Någon spärrningsåtgärd var ej vidtagen.

162. *Starrkärrs socken* ***).

Utom hemtagning och fördelning af nödige medikamenter voro inga förberedande åtgärder vidtagne. Väderleken var blid. Kikhostan gängse bland barn. I socknen, som har en folkmängd af 2000 personer, inträffade endast 3 sjukdomsfall hvaraf 2 medförde döden, alla på ett enda ställe, torplägenheten Djupdal under Målsjönäs, beläget aflägset från den mest bebodda delen af socknen. Hustru Britta Jacobsdotter hade besökt sin i

*) Enligt uppgifter af *J. Bauer* och Provincialläkaren *Varenius*.
**) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *S. Holmgren*, jemf. med Provincialläkaren *Varenii* rapporter.
***) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Sv. Persson*.

Elfsborgs län. Götheborg arbetande man och der tillbragt 2:ne nätter, hemkom frisk, men insjuknade ett par dagar derefter i kolera och dog d. 6 Sept. Samtidigt insjuknade hennes båda barn hvaraf det ena afled samma dag som modren. Det tillfrisknade barnet emottogs af anhörige och stugan vädrades.

c) Wädtle härad.

163. *Lundby socken* *).

Utom allmänna råd och uppmaningar till måttlighet och snygghet voro inga förberedande åtgärder vidtagne. Väderleken torr och het; magplågor och rödsot mycket gängse. Enligt biträdande läkaren Cand. *Westerbergs* promemoria hade Anders Andersson, 26 år gammal, hemkommit d. 29 Sept. från Götheborg till sin mor i ett torp under Hjellsnäs och följande dagen insjuknat men återvunnit helsan. Dernäst hade hans mor, Catharina Jonasdotter, 63 år gammal, insjuknat d. 2 Oct. och aflidit d. 5:te hvarefter hennes andra son, 32 år gammal, d. 8 Oct. insjuknat och åter tillfrisknat men efter påkommit recidiv aflidit d. 17:de. Derefter yppades dels här dels i Bäckemoden och Brännet intill d. 23 Nov. enstaka fall af kolera så att inalles sjuknummern uppgått till 17 hvaraf 11 döde deraf 9 tillhörde mankön och 8 qvinnor; med hänsyn till åldern voro deraf 6 barn, 6 medelåldrige och 5 ålderstigne. Första sjukdomsfallet inträffade d. 29 Sept. och det sista d. 23 Nov. Dessutom hade många personer förebud till kolera och rödsot som var mera elakartad än koleran, var tillika gängse i orten. Utom nämnde hus yppades intet kolerafall. Någon spärrning hade ej varit använd och hade ej förtroende.

164. *Skallsjö socken* **).

Utom allmänna uppmaningar till måttlighet, snygghet och varsamhet om helsan, voro inga allmänna förberedande åtgärder vidtagne. På Näs fabrik var ett enstaka, högt men ej långt från fabriken beläget, hus inrättadt till sjukhus med 8 sängar. Enligt Provinciallläkaren *Varenii* rapp. d. 1 Oct. bebodde de på stället bosatta fabriksarbetarehushållen ett tre våningar högt trädhus der hvarje hushåll har ett boningsrum innanför ett kök. Hvarje tillsyningsman vid fabriken hade till åliggande att vid arbetarnes ombyte tillfråga hvar och en af dem om deras helsa, och en soppkokningsanstallt ordnades för den ogifta fabriksbefolkningen. Väderleken var torr och het. Magplågor och rödsot mycket gängse i orten. Enligt den i orten, från d. 1 Oct., stationerade biträdande Cand. *Westerbergs* rapporter, jemförde med Extra Provinciallläkarens, insjuknade d. 22 Sept. drängen Nils Larsson på Näs fabrik efter att d. 20 hafva hemkommit från Götheborg och fanns vid läkarens besök d. 24 i typhusstadium samt tillfrisknade. Den 27 insjuknade hans sköterska, Elin, och dog samma dag. Samtidigt hade en fabriksflicka insjuknat men tillfrisknat. Den 28 insjuknade Anders i Svenssered som d. 24 hemkommit från Götheborg och följande dagar under potatisupptagning varit genomvåt, men tillfrisknade. Den 25 insjuknade

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *S. F. Berg* och Provinciallläkaren *Varenius*.
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *S. F. Berg* och Provinciallläkaren *Varenius* samt Extra Läkaren *Westerberg*.

Anders Johansson, den förres fosterson, efter att hafva gått nattvakt och omåttligt förtärt frukt och dog d. 1 Oct. Sedermera förekommo intill d. 23 Nov. dels här, dels i Skallsjö hed, Vik, Floda, Rändalen och åtskilliga torp under Näs, tillsammans 42 personer af hvilka 19 afledo. Deribland voro 20 män och 22 qvinnor; med hänsyn till åldern voro 8 barn, 18 medelåldrige och 9 ålderstigne; för de öfriga är åldern ej uppgifven. Första sjukdomsfallet inträffade d. 22 Sept. och det sista d. 23 Nov. Sjukdomen var begränsad inom ofvannämnde få byar och gårdar. Derförutan hade en mängd personer förebud till sjukdomen och samtidigt förekom rödsot som var svårare än kolera. Af sköterskor och sjukvaktare insjuknade och dogo flere. De fleste sjukdomsfall uppgifvas hafva inträffat på måndags morgon. Någon spärrning har ej varit använd, men man varnade för inträde i de sjuke husen dem som ej kunde göra nytta dermed.

165. *Angered socken* *).

Efter erhållen underrättelse om sjukdomens utbrott i Götheborg anskaffades medikamenter efter Läkaresällskapets underrättelse och utdelades till hvarje rote hvarjemte 400 exemplar af bemälde underrättelse utdelades. Någon spärrning har ej satts i fråga i anseende till omöjligheten att handhafva densamma med så vidsträckta gränsor som socknen äger. Väderleken var varm på dagarne, kall på nätterna; magplågor voro gängse.

Den 25 Oct. insjuknade arbetskarlen Hans Jansson på Lerjeholms bränneri och afled d. 28. Stället är beläget nära gränsen till Götheborgs län der t. f. koleraläkaren *Stangenberg* uppgifvit att kolerafall några dagar förut inträffat på hospitalets egor. I samma byggnad der 22 personer bodde i 4 mindre rum, insjuknade derefter 7 personer af hvilka 3 dogo. Den 28 insjuknade nemligen ofvannämnde Janssons son som dog d. 30 och d. 29 en broder som återställdes. Den 26 Oct. insjuknade en annan, Hans Nilsson, och d. 8 Nov. dess hustru; båda återställdes. Den 16 Nov. insjuknade arbetskarlen And. Pettersson och dog d. 20. Den 19 insjuknade enkan Flink och d. 20 en annan qvinna hvilka båda återställdes. Sedermera inträffade intet sjukdomsfall förr än d. 31 Dec. då arbetskarlen And. Larsson, d. 3 Jan. 1854 dess son och d. 5 Jan. dess hustru insjuknade i Angereds by på gränsen intill Bergjum på alldeles motsatt håll och långt efter det koleran upphört i Götheborg; alla 3 återställdes. Mannen hade under koleratiden haft arbete i Masthugget dit han begaf sig söndagsaftonen och derifrån han hemkom lördagsaftonen utan att då hafva någon känning af sjukdomen. Inalles voro alltså 11 personer sjuke hvaraf 3 döde, nemligen 7 af mankön och 4 qvinnor. Första sjukdomsfallet inträffade d. 25 Oct. 1853 och det sista d. 5 Jan. 1854. Under hela den tid koleran var gängse i Götheborg färdades folket ifrån båda socknarna till och från Götheborg och likaledes kommo flere personer derifrån om lördagsaftnarna, men utan att någon då blef af sjukdomen angripen. Magplågor, diarrhe och rödsot förekom dock samtidigt hos flere personer både före, under och efter denna tid. Af rödsot voro 28 sjuke hvaraf 4 döda. Läkarevård erhölls först från Götheborg och sedan af Provincialläkaren och biträdande läkaren Cand. *Westerberg*.

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämnden och Provincialläkaren *Varenius*.

Elfsborgs län.

C) Borås Provincialläkare distrikt.

Sjukdomen visade sig här endast sporadisk inom sex socknar på olika tider från och med d. 21 September till slutet af November. Någon beröring socknarne emellan har icke fört sjukdomen från den ena till den andra, utan yppades densamma på hvarje ställe efter serskild kommunikation med en smittad stad. Antalet af de i kolera insjuknade utgör 43 hvaraf 20 döde. Långt flere offer hafva fallit för rödsoten ehuru på en längre tid och större område.

Borås stad var spärrad men i landssocknarne hade i allmänhet inga spärrningsåtgärder blifvit vidtagne utom att de hus der sjukdomsfall inträffade någon tid höllos cernerade, hvilken åtgärd säges hafva vunnit förtroende i orten.

a) Marks härad.

166. *Sätilla socken* *)

Några serskilda förberedande åtgärder voro ej vidtagne utom det att sundhetsnämndens ledamöter emottagit anvisningar om sjukdomens behandling jemte medikamenter, och rotvis besörjde tillsynen inom socknen. Väderleken var blid och vacker; helsotillståndet i allmänhet godt ehuru några fall af rödsot och diarrhe förekommo.

Den. 20 Oct. insjuknade bonden Bengt Johansson i Bråta, 40 år gammal, under hemresan från Götheborg, men tillfrisknade efter några dagar. Den 25 Oct. inträdde drängen Erik Andersson i tjenst hos honom, insjuknade d. 26 och dog d. 27. Derefter insjuknade i närgränsande hus d. 27, Måns Hansson, d. 30 hans syster och samma dag hans son och dogo alla 3, hvarefter ytterligare 2:ne sjukdomsfall inträffade i samma grannskap. Inalles voro insjuknade 7 hvaraf 4 döda, nemligen 5 män och 2 qvinnor, deraf 1 barn, 6 medelåldrige. Första sjukdomsfallet inträffade d. 20 Oct. och sista dödsfallet d. 5 Nov. Endast några få personer voro derförutan af lindrigare illamående besvärade. De af sjukdomen angripne husen blefvo spärrade. Någon annan spärrningsåtgärd vidtogs ej.

167. *Hysna socken* **).

Några andra åtgärder än i nyssnämnde församling voro ej vidtagne. Väderleken var blid och vacker; magplågor voro gängse men i öfrigt helsotillståndet godt.

Pigan Kjerstin Jonsdotter, som i några månader arbetat vid Almedals fabrik, hemkom d. 10 Oct. frisk och förblef frisk, men hennes far, Jöns Månsson, 61 år gammal, som icke på 6 veckor varit utom orten, insjuknade efter några dagars illamående d. 16 Oct. och dog d. 17. Soldathustrun Rapp, som biträdt med likets handterande, insjuknade d. 20 och dog d. 22. Öfrige i samma stuga boende 4 personer fortforo att bebo densamma och förblefvo friske. I närgränsande hus inträffade 2:ne sjukdomsfall. Inalles voro 4 insjuknade hvaraf 2 döde, nemligen 2 män och 2 qvinnor, deraf 2 medelåldrige och 2 ålderstigne. Första sjukdomsfallet inträffade d. 16 Oct., det sista d. 28 s. m. Husen spärrades ej men invånarne anmodades att undvika onödig beröring med dem. Sjukvården

*) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Elmlund*. **) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Elmlund*.

besörjdes efter Provincialläkarens anvisning genom sundhetsnämndens ledamöter som utdelade medikamenter. Någon sköterska kunde nämnden icke anskaffa förr än det var för sent och farsoten redan upphört. Efter kolerans upphörande blef rödsot gängse.

168. *Surteby socken* *).

Sundhetsnämnden, som var gemensam för hela Surteby pastorat, med afdelningar för hvarje serskild församling, der vidare ledamöterne åtagit sig att rotvis hafva tillsynen om ordning och snygghet, hade ej vidtagit andra förberedande åtgärder än medikamenters hemtagning. Ingen spärrning. Väderleken kall och regnig. Rödsot och magplågor voro gängse. — På Surteby prestgård insjuknade utan föregående illamående d. 1 Oct. dräng en Johannes Andersson, 21 år gammal, i utbildad kolera, hvilken 3 dagar förut hade närvarit vid 2:ne koleraliks begrafning i Foutskäl, hvarföre han ansågs der hafva blifvit smittad. Genom genast vidtagen behandling återkom han till helsan och hölls derefter 10 dygn afstängd från öfrige personer. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej.

169. *Foutskäl socken* **).

Förberedande åtgärder voro desamma som i Surteby. Väderleken var före och under koleratiden kall och regnig. Rödsot och magplågor voro gängse.

Den 21 Sept. insjuknade i Grefvareds by, pigan Ingeborg Persdotter, 63 år gammal, och dog följande dag, hvarefter på samma ställe insjuknade ytterligare 5 personer. Sjukdomen ansågs här hafva uppkommit deraf att andra personer från byn d. 14 och 15 besökt Götheborg och derifrån hemtagit handelsvaror. — Den 21 Oct. insjuknade i Sanderyd inhysesmannen Anders Jonssons 4 år gamla dotter, Lotta, och dog samma dag på hvilken dess syster, 6 år gammal, äfven insjuknade och dog följande dag, hvarefter 3:dje barnet, 8 år gammalt, insjuknade d. 22 och dog d. 23. Modren och fjerde barnet insjuknade äfven och dogo. Sjukdomen ansågs uppkommen deraf att Anders Jonsson, som någon tid varit på arbete i Götheborg, derifrån hemkom d. 16 medförande en der köpt yllenrock som omsyddes till kläder åt barnen. Husen spärrades för alla obehöriga personer. — Första sjukdomsfallet inträffade d. 21 Sept. och det sista d. 25 Oct. — Inalles hafva 11 sjukdomsfall förekommit hvaraf 9 döde, nemligen 2 män och 9 qvinnor och af hvilka, med hänsyn till åldern, 4 voro barn under 15 år, 3 medelåldrige och 4 ålderstigne. Derförutan uppgifvas magplågor ofta hafva förekommit och rödsot fortfor derjemte att vara gängse. Sjukdomsfallen voro begränsade inom 3 serskilda gårdar af ofvannämnde ställen. Sjukvården besörjdes efter Provincialläkarens anvisning under tillsyn af sundhetsnämndens ledamöter.

170. *Istorps socken* ***).

Några förberedande åtgärder än i förutnämnda socknar hade icke blifvit vidtagne. Väderleken var före sjukdomens utbrott blid och vacker; allmänna helsotillståndet godt

*) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Elmlund*. **) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Elmlund*.
***) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Elmlund*.

Elfsborgs län. med undantag af några fall af diarrhe och magplågor. Spärrning anställdes ej. — Den 29 Oct. hemkom från Götheborg bonden Johannes Olsson i Fagerhult, insjuknade d. 3 Nov. med kolerasymptomer men tillfrisknade efter några dagar. Derefter inträffade dels i samma hus dels i närgränsande gårdar intill d. 27 Nov. enstaka fall af kolera till ett antal af 10 hvaraf 4 döde. Deribland voro 4 män med 2 döde och 6 qvinnor med 2 döde. En var under 15 år, 7 medelåldrige och 2 ålderstigne. Första sjukdomsfallet inträffade d. 3 Nov. och det sista den 27:de. Derförutan förekommo endast hos en och annan diarrhe och magplågor. Sjukvården besörjdes efter Provincialläkarens anvisning af sundhetsnämnden som utdelade medikamenter och tillsåg att de sjuke efter instruktion ändamålsenligt behandlades. Alla de i sjuka husen boende tillsades att afhålla sig från gemenskap med andra, men någon spärrning vidtogs ej. Sjukdomen ansågs hafva blifvit hitförd med ofvannämnde Olsson från Götheborg.

b) Ås härad.

171. *Fenneslunda socken* *)

Utom hvad ofvan i allmänhet är nämndt voro inga förberedande åtgärder vidtagne och ingen spärrning föranstaltad. Väderleken före och under sjukdomen fuktig och blid. Helsotillståndet godt; magplågor icke gängse.

Den 16 Oct. insjuknade Andreas Svensson på Felleshagen, 42 år gammal, efter att några dagar förut hafva hemkommit från Götheborg, men tillfrisknade på 3:dje dagen. Den 22 insjuknade hans hustru och son hvilka också tillfrisknade. Den 24 insjuknade svärfadren, Johannes Olsson och dog d. 25. Den 26 insjuknade Johannes Olsson i Sjöslätt efter besök i Felleshagen, hvarefter intill d. 29 Oct. ytterligare några sjukdomsfall yppades så att inalles 10 personer deraf varit angripne hvaraf endast 2 dödt. Sjukdomsfallen förblefvo begränsade inom 4 serskilda hus i grannskapet af hvarandra. Af de insjuknade voro 7 män och 3 qvinnor bland hvilka en af hvardera könet afled. 2 voro barn, 7 medelåldrige och 1 ålderstigen. Derförutan förekommo några fall af diarrhe och kräkningar. Någon husspärrning vidtogs ej. Sjukvården bestriddes af sundhetsnämnden medelst utsedde sköterskor efter anvisning af Provincialläkaren som emellanåt besökte socknen. Sjukdomen ansågs vara införd af A. Svensson från Götheborg till Felleshagen hvarifrån den utbreddes till de 3 öfrige torpen, derifrån personer besökt Felleshagen.

D) Ulricæhamns provincialläkare distrikt.

Invid staden uppsattes i slutet af Augusti en trädbom, beständigt bevakad af 2 vaktkarlar under loppet af ungefär 6 veckor, i ändamål att afhålla personer som ankommo från kolerasjuka orter. »Följden häraf var endast en mängd trakasserier och obehagliga uppträden vid bommen hvarigenom den afsedda spärrningen fullkomligt förfelades och staden fick vidkännas onyttiga och dryga kostnader«. Sedan stadens invånare efterhand kommit till öfvertygelse härom, upphäfdes spärrningen efter allmänt fattadt beslut d. 8 Oct. — I häraderna

*) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Elmlund*.

häraderna funnos inga spärrningsanstalter vidtagna hvilka man öfverallt i orten ansåg onyttiga och ändamålslösa och var alltså kommunikationen emellan dessa härader och de sjuka städerna fri och öppen. Sjukdomsfall af kolera yppades likväl endast på ett enda ställe, nemligen i Dalum socken af Redvägs härad. *Elfsborgs län*

a) Redvägs härad.

172. *Dalum socken* *).

Några åtgärder till skydd för smitta voro ej vidtagne utom att medikamenter för församlingens räkning blifvit hemtagna. Väderleken under November månad var ofta kylig, stundom regnig. Helsotillståndet godt. Rödsot, som under Augusti och September varit gängse i angränsande Timelhed, hade icke angripit någon enda i Dalum.

Bonden Gustaf Andersson i Wång hade vid god helsa d. 9 Nov. afrest från Götheborg med ett forlass handelsvaror att aflemnas i Ulricæhamn. Ungefär en half mil från Götheborg insjuknade vid ett betesställe en från samma stad kommande forbonde, hemma i Åhs härad, Kärråkra socken, och afled påföljande morgon. Gustaf Andersson, som betade sin häst på detta ställe, blef nödgad att jemte sin åtföljande granne biträda vid den döda kroppens handterande till uppläggning på en vagn som hemkördes af en mindre dränggosse till Kärråkra. Efter att omsider hafva anländt till sitt hemvist, Wång Jonagården, insjuknade Andersson d. 13 Nov. i utbildad kolera men tillfrisknade efter några dagar. Den vid liket biträdande grannen förblef frisk. Den 17 insjuknade Anderssons hustru, 40 år gammal, efter att i 4 nätter hafva delat sängplatsen med sin sjuka man och afled d. 23 då samma dag hennes 15 månader gamla barn insjuknade efter att hafva diat modren under dess sjukdom och afled, oaktadt erhållen läkarevård, d. 26 Nov. I samma stuga bodde mannen med 4 barn och 2 tjenare. Huset, som var osnyggt, rengjordes och röktes med chlor. Något vidare sjukdomsfall inträffade icke. Någon spärrning af stugan blef aldrig ifrågasatt, så mycket mindre som folket i byn vid namnet kolera, sjelfmant afhöll sig från alla besök å stället. Några ytterligare illamående af kräkningar eller diarrhe afhördes ej.

E) Åmåls Provincialläkare distrikt.

173. *Åmåls stad* **).

Efter ingången underrättelse om kolerans utbrott i riket utvaldes sundhetsnämnd i staden, hvars Trivialskola utsågs till sjukhus, med 10 sängar, hvarjemte 8 sköterskor och 2 sjukdrängar antogos. Några egentliga spärrningsåtgärder vidtogos icke men å gästgifvaregården skulle uppsigt hållas på resande så att insjuknade genast måtte hos vederbörande läkare anmälas. Vandrande gesäller skulle, af vid stadens tullar anställde uppsyningsmän, förhindras att bettla i husen, utan efter vid stadens kokhus erhållen förplägning af föda, föras genom staden. Fartyg från smittad ort, serdeles ångfartyget Arvika, skulle ej få landsätta passagerare förr än utrönt blifvit om kolerasjuke funnos ombord, hvilka

*) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Heinrici*. **) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Segerstedt*.

Elfsborgs län. då borde till sjukhus förflyttas. För öfrigt skulle de fartyg som haft kolerasjuke ombord förläggas i observationskarantän vid Sundholmarne, ½ mil från staden, under 2—5 dygns tid. För de fattige bereddes på allmän bekostnad beklädnad och sund föda. Staden indelades i 6 rotar med tillsyningsmän för ordning och renlighet. Väderleken uppgifves hafva varit ovanligt mild och jemn under hela sommaren intill senhösten dock med mycket sparsam nederbörd. Under Juli och Augusti månader förekommo högst få sjukdomsfall och knappt ett enda af rödsot eller blodblandadt diarrhe som eljest under skördetiden i orten plägar förekomma. Endast några fall af enkelt diarrhe förekommo.

Den 14 Sept. insjuknade vid Örnäs — ett slags förstad utom södra tullen, med sumpigt läge, nära Wennerns strand, der en stor del af stadens fattigare befolkning har sina bostäder — en äldre hustru som flere år tidtals varit besvärad af kolikplågor, med nu påkommit diarrhe och kräkningar, kramp, kyla i lemmarne m. m. och afled, oaktadt genast erhållen läkarevård, följande dag. Detta sjukdomsfall förklarades af läkarne vara sporadisk kolera. Rummet renades och röktes, den aflidnes barn bortflyttades och den döde erhöll kolerabegrafning. — Den 17 insjuknade på Örnäs arbetskarlen Lundberg och fanns af läkaren i utbildad kolera samt dog följande dag. — Den 19 insjuknade i fullt utbildad kolera och dog efter 6 timmar, försvarslöse Petter Listad, förut sjuklig, som qvällen förut sysselsatt sig med fiske och dervid under regnväder gått i vattnet ända upp till midjan. Listad bodde på Galgåsen, mellan staden och Örnäs. Ingendera af desse insjuknade hade veterligen varit i beröring med kolerasjuk eller från kolerasjuk ort anländ person. Vid sundhetsnämndens sammanträde samma dag blef staden förklarad för smittad af kolera. På Örnäs inreddes ett tillfälligt sjukrum emedan de sjukes transport genom staden till folkskolans sjukhus ansågs olämplig, men sedan flere sjukdomsfall några dagar derefter inträffat öppnades det egentliga sjukhuset, dit alla Örnäs sjuke förflyttades. Sedan ett sjukdomsfall d. 25 inträffat på fattighuset, beläget i Örnäs, och befolkningen derstädes ansågs vara för stor, utflyttades hälften af fattighjonen till annat ställe. Af de utflyttade insjuknade ingen och af de qvarvarande endast en. — Första sjukdomsfallet inträffade d. 17 Sept. och det sista dödsfallet d. 29 s. m. hvarefter sedan de qvarliggande sjuke tillfrisknat, staden af Konungens Befallningshafvande förklarades fri från kolera d. 17 derpåföljande October. — Följande öfversigt utvisar sjukdomens dagliga förhållande:

		Insjuknade		Döde		Insjuknade i		
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.	Örnäs.	Galgåsen.	Staden.
Sept. 1:a veckan.	17	1		—		1	—	—
	18*	—		—		—	—	—
	19	1		2		—	1	—
	20	—		—		—	—	—
	21	—		—		—	—	—
	22	2		—		1	—	1
	23	5	9	2	4	4	1	—
	Transp.	9	—	4	—	6	2	1
Sept. 2:a veckan.	Transp.	9	—	4	—	6	2	1
	24	4		—		3	—	1
	25*	3		—		3	—	—
	26	2		1		2	—	—
	27	1		2		—	1	—
	28	2		1		1	—	1
	29	—	12	1	5	—	—	—
	Summa	21	—	9	—	15	3	3

Hela antalet i kolera insjuknade utgör alltså 21 af hvilka endast 3 i den egentliga staden, 3 från Galgåsen och 15 från Örnäs, på hvilket sistnämnde ställe ingen kolerasjuk fanns under epidemien år 1850, ehuru både sjukvaktare och sköterskor derifrån då biträdde vid stadens kolerasjukhus. Hela antalet döda utgör 9. Af dessa voro 8 mankön och 13 qvinnor. Förhållandet af de insjuknades ålder är ej uppgifvet. Stadens folkmängd, jemte Örnäs (utom barnen och fattighjonen på fattighuset), uppgick till 1,471 personer. Omkostnaderna för koleran uppgifvas hafva utgjort 698 R:dr 33 sk. 7 rst. — Alla de insjuknade tillhörde arbetsklassen. — Huru sjukdomen här uppkommit har, oaktadt anställde undersökningar, ej kunnat upplysas. Säkert känner man att ingen af de först insjuknade besökt kolerasmittad ort eller emottagit derifrån komne personer eller varor. Med anledning af ett rykte, att sjömän från Trollhättan skulle hafva besökt Stina Larsdotter på Örnäs, hade vittnesförhör inför sundhetsnämnden derom blifvit hållet, hvarom protokollet af d. 7 Oct. 1853 upplyser att hon endast haft besök af 2:ne musikanter, hvilka d. 25 Aug. gåfvo dansmusik i staden vid ett bröllopp dit de ankommo på båt från sine hem i By socken (der då var friskt) och derifrån de följande dag återvände hem d. 26 Aug. — »Ehuru stadens marknad varit behörigt aflyst, infann sig likväl d. 4 Oct. ett nära lika stort antal marknadssökande som andra år, bland hvilket likväl intet sjukdomsfall afhördes. Den 9 Nov. hölls den i stället utlyste höstmarknaden, då marknadssökande så väl från Carlstad, der koleran fortfor, som från Wenersborg, hvilken stad ännu ej var fri förklarad, infunno sig och uppehöllo sig i staden flere dagar utan att något sjukdomsfall deraf förspordes. Från Carlstad voro flere körsnärer af hvilka flere härvarande köpte pelsverk. Ångfartyget Arvika gjorde under hela tiden reguljera resor hvarje vecka häremellan och Götheborg hvarifrån äfven flere andra fartyg anlände utan att genom denna beröring med smittad ort någon menlig inflytelse på helsotillståndet förspordes«. — (Provincialläkaren *Segerstedt*).

På landet inträffade uti Åmåls landsförsamling d. 2 Oct. ett sjukdoms- och dödsfall samt i Tydie, i medlet af October, 2:ne sjukdoms- och dödsfall hvilka misstänktes vara kolera, men af Provincialläkaren, efter närmare undersökning af förhållandet dervid, förklarades hafva härrört af andra orsaker, nemligen inklämdt bråck och nervfeber.

15) Skaraborgs län.

Af länets städer hade Mariestad, Lidköping, Skara och Hjo vidtagit mer eller mindre fullständiga spärrningsåtgärder, men Sköfde och Falköping lemnat kommunikationen öppen. Någon kolerasjuk anhölls ej vid spärrningslinierna.

Uppå nådig befallning hade genom karantäns-kommissionens försorg en karantänsanstalt blifvit upprättad vid Sjötorps kanalstation i Lyrestads socken der jemväl från passerande fartyg och båtar kolerasjuke personer emottogos, hvarförutan också ett sjukhus för sådant ändamål anlades vid Ekens skärgård i närheten af Leckö. — Apotheken i länet inventerades med hänsyn till tillgång på koleraläkemedel. — Helsotillståndet i länet, som under sommaren varit någorlunda godt, hade dock i vissa trakter, serdeles inom Lidköpings distrikt, medfört svår rödsot, hvaraf äfven spridda fall der och hvar förekommo i Mariestads och Falköpings distrikter. Diarrheer och magplågor voro för öfrigt under hela koleratiden temligt allmänt gängse.

Kolerasjukdomen har epidemiskt uppträdt hufvudsakligen i Lidköpings stad och Saleby socken, men för öfrigt i 18 landsocknar endast yppats med färre spridda fall, nemligen i September månad i Flo, Sal och Fredsberg, i October Hofby, Säfvared, Hjo, Lyrestad, Thorsö, Otterstad, Björkäng och Råda, Sunnerby, Saleby, Hendene och Bäck, i November i Österplana och Vättlösa samt i December i Kälfvene. I ingen af dessa socknar har antalet döde öfverstigit 7. Inalles hafva 593 insjuknat af hvilka 239 aflidit. Den 5 Sept. inträffade första sjukdomsfallet i Flo, och d. 18 Dec. sista sjukdomsfallet i Kälfvene.

Följande extra läkare voro för kolerasjukvården, kortare eller längre tid, använde i länet, nemligen: Cand. *Hesselgren, Tyselius, Bergsten, Hallgren, Claræus, Ekström, Blomberg, Cederström, Wolyn* samt D:r *Setterblad* och *Stål*.

Kostnaderne för kolera- och spärrningsanstalter uppgifvas: i Mariestad hafva utgjort 608 R:dr 26 sk., i Lidköping 3,635 R:dr 17 sk. 8 rst., i Skara 312 R:dr 24 sk. 8 rst., Hjo 48 R:dr eller tillsammans 4,604 R:dr 20 sk. 4 rst. banko och för sjukhusen vid Eken 621 R:dr 2 sk. 4 rst., vid Sjötorp (utom karantäns-afdelningen), 1,593 R:dr 7 sk. 10 rst. Vid Sjötorp erhöllo 5 personer vård, vid Ekens sjukhus ingen.

År 1834 afledo i Lidköping 51, i Skara 33 och å landsbygden 387 eller inalles i länet 471 personer.

År 1850 afledo i länet 22, endast å landsbygden.

A) Lidköpings Provinciallläkare distrikt.

Så väl i städerna som i landsförsamlingarna voro mer eller mindre fullständiga förberedande åtgärder vidtagne för kolerasjukvården samt för tillsynen om renlighet och vård om helsan. — Väderleken var torr och vacker med vanlig värme. Enligt vecko-rapport d. 17 Aug. var helsotillståndet i distriktet öfverallt tillfredsställande utom i Främmestads socken der rödsot alfvarsamt utbredt sig så att af 50 personer som redan deraf varit

angripne 13 aflidit; för öfrigt anmärkes endast lindrig kikhosta. Enligt vecko-rapport d. 24 hade ingen serdeles förändring yppats i helsotillståndet, dock synes en ökad benägenhet för diarrhe med äckel och kräkningar visat sig. Enligt vecko-rapport d. 8 Sept. förekom första sjukdomsfallet af kolera inom distriktet i Flo socken d. 5 Sept. *Skaraborgs län.*

I anseende dertill att Provinciallläkaren D:r *Frykman* afled i kolera d. 31 Oct., efter hvilken tid läkarevården i olika delar af distriktet bestreds af tillfälligt och endast för kortare tid anställde extra läkare, så har ingen sammanhängande och fullständig berättelse om kolerasjukdomen inom detta distrikt kunnat erhållas. Hvad som här meddelas utgör sammandrag dels af D:r *Frykmans* vecko- och rese-rapporter, dels af Konungens Befallningshafvandes skrifvelser, dels ock af sundhetsnämndernes svar på framställde frågor rörande koleran.

174. *Lidköpings stad* *).

Enligt invånarnes beslut vidtogs spärrning af staden så väl från landsidan som sjösidan. Inloppet till hamnen bevakades af 3:ne turvis der anställde sundhetsposter och inkörsvägarna vid tullarna af 4 sundhetsposter hvilka något sednare ökades till 8 för uppsigt å vägfarande och vandrare, så att ingen utan fullständigt sundhetsbevis måtte få inkomma och vistas i staden. Spärrningen började d. 17 Aug. och slutade d. 29 Sept. sedan koleran förklarats vara i staden utbruten. Intet sjukdomsfall yppades under denna tid vid spärrningslinien. Sjukhus, till en början med 8 sängar hvilka sedan ökades, äfvensom sjukvårdspersonal var derjemte utsedd. — Väderleken var före kolerans utbrott varm och torr, stundom med regn. Enligt Stadsläkarens vecko-rapport d. 19 Aug. var helsotillståndet i allmänhet godt, dock hade under de sednare dagarne magplågor med diarrhe och kräkning förekommit, hvilka enligt vecko-rapporterne d. 9 och 16 Sept. ännu mera stegrats så väl till häftighet som antal, »så att serdeles många personer dagligen klaga öfver kolik med diarrhe eller kräkningar«. Den 24 rapporterar Stadsläkaren att en medelålders hustru, Greta, af arbetsklassen, d. 18, efter förkylning och missbruk af bränvin fått diarrhe som, utan att någon hjelp söktes derför, fortfor och d. 21 förenades med kräkningar och kramp i armar och benen men efter använd hjelp likväl förbättrades så att Stadsläkaren, »behuru han fann sjukdomsfallet likna kolera, likväl hänförer den till svårare kolerin som han anser såsom ett öfvergångsfall till kolera«. — Den 28 Sept. insjuknade arbetskarlen Jan Persson (Skarinejan kallad) boende i nya staden å Grefhusgatan, med otvetydiga symptomer af epidemisk kolera och afled oaktadt omsorgsfull läkarevård, efter 28 timmars sjukdom i utbildad kolera. Han hade den 25 Sept. hemkommit från Mariestad der han arbetat vid hamnbyggnaden. — Den 29 insjuknade en annan, medelålders arbetskarl Nordqvist, boende aflägset från den förre, i närheten af nya stadens hamn vid stranden af Wenern, äfven i utbildad kolera och afled efter 22 timmars sjukdom d. 30 oaktadt genast erhållen hjelp. Båda dessa personer lefde ordentligt och nyktert och båda hade 3 dagar förut haft diarrhe utan att vårda densamma. Derefter

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *C. J. Lidbom.* I anseende dertill att både Stadsläkaren och Provinciallläkaren aflidit före årets slut så hafva inga sammanhängande koleraberättelser från Lidköping erhållits.

Skaraborgs län.

yppades sjukdomen inom få dagar hos flere så att redan inom de tvenne första veckorna finnes anmälde 73 sjukdomsfall med 23 dödsfall, under tredje veckan 115 sjukdomsfall med 25 dödsfall, under fjerde veckan 125 sjukdomsfall med 46 dödsfall och sedan sjukdomen nu uppnått sin kulmination inträffade under femte veckan 78 sjukdomsfall med 31 dödsfall, under sjette veckan 61 sjukdomsfall med 19 dödsfall hvarefter sjukdomen oafbrutet aftog till d. 23 Nov. så att staden d. 2 Dec. förklarades fri från kolera.

Följande tablå utvisar sjukdomens dagliga förhållande under denna tid:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Sept. 1:a o. 2:a veckan.	21	1		—	
	28	1		—	
	29	1		1	
	30—Oct. 3.	21		10	
Oct.	4	20		4	
	5	13		5	
	6	16	73	3	23
3:e veckan.	7	24		4	
	8	13		3	
	9*	12		2	
	10	26		5	
	11	12		4	
	12	12		3	
	13	16	115	4	25
4:e veckan.	14	20		9	
	15	22		7	
	16*	21		6	
	17	23		5	
	18	11		5	
	19	20		6	
	20	8	125	8	46
5:e veckan.	21	12		6	
	22	12		3	
	23*	12		6	
	24	9		3	
	25	11		7	
	26	10		4	
	27	12	78	2	31
	Transp.	391	—	125	—
	Transp.	391	—	125	—
Oct. 6:e veckan.	28	15		4	
	29	10		4	
	30*	8		1	
	31	9		3	
Nov.	1	13		1	
	2	3		5	
	3	3	61	1	19
7:e veckan.	4	6		4	
	5	3		3	
	6*	2		—	
	7	4		1	
	8	3		—	
	9	2		1	
	10	4	24	—	9
8:e veckan.	11	—		1	
	12	2		—	
	13*	2		1	
	14	2		2	
	15	4		2	
	16	—		1	
	17	2	12	1	8
9:e veckan.	18	1		1	
	19				
	20*				
	21	5		2	
	22				
	23				
förut oräknade		—		6	
Summa		494	—	170	—

Från d. 21 Sept. till d. 23 Nov., under en tid af 63 dagar, förekommo alltså 494 sjukdomsfall hvaraf 170 dödsfall. Af dessa voro 80 män och 90 qvinnor. Med hänsyn till åldern voro under 15 år 40, medelåldrige 80 och ålderstigne 50. För de tillfrisknade är hvarken kön eller ålder uppgifven.

Sjukdomen höll sig i början hufvudsakligen ibland de arbetande klasserna och angrep serdeles dem som supit mycket eller varit utsatte för förkylningar. Den var utbredd till

hela staden utan att någon viss del deraf skonades, troligen i följd deraf att stadsdelarnes belägenhet är ungefärligen af enahanda beskaffenhet. Dock finnes en och annan gård der sjukdomsfall icke inträffade. Den yppades först i gamla staden som ligger på östra sidan om Lidån och härjade uteslutande i denna stadsdel, men öfvergick sedan till den s. k. nya staden, der den isynnerhet anställde förödelse i den s. k. Sandtrakten som ligger sankt utefter Wenerns strand. I många hus insjuknade flere personer och serdeles var detta händelsen der flere bodde tätt sammanpackade i trånga osnygga bostäder. I somliga fall var sjukdomen så häftig att döden följde inom 6 timmar. De flesta sjukdomsfallen inträffade på qvällen och natten.

Å sjukhuset voro intagne 89 sjuke af hvilka 47 dogo. Af sjukvårdspersonalen, utom läkaren, utgörande 12 personer, insjuknade 5 af hvilka 4 dogo.

Läkarevården bestreds af Stadsläkaren *Eckman* och till en del äfven af Provinciallläkaren *Frykman* intill dess han d. 30 Oct. afled i kolera, samt med biträde af 6 extra läkare.

Någon anledning till sjukdomens uppkomst har ej kunnat utletas utan synes densamma hafva spontant utvecklat sig (*Frykman, Eckman*). Enligt ett rykte skulle den härleda sig från hampa som med ett fartyg kom från Norrköping, hvilket 17 dagar varit på vägen hit, anlände d. 25 och hvaraf lossningen började d. 27. Samma fartyg afgick med återstoden af hampan till Carlstad och väckte der samma misstankar, hvilka äfven blifvit yttrade i Norrköping och Nyköping med hänsyn till kolerans uppkomst der.

a) Kinnefjerdings härad.

175. *Hofby socken* *).

Efter ankommen underrättelse om kolerans utbrott i Göteborg ordnades sjukvården och uppsyningsmän antogos för tillsynen om renlighet i hus och boningar. Beröringen med Lidköping förblef oafbruten. Helsotillståndet före kolerans utbrott i Lidköping var godt men sedan förekommo ofta magplågor.

Den 2 Oct. insjuknade torparen Anders Jansson under Engbo som samma dag varit i Lidköping, och afled d. 3. Hans hustru insjuknade d. 5 och fanns vid läkarens ankomst behäftad med koleraprodromer men förbättrades. Den 12 insjuknade på ett annat ställe inhysesenkan Johanna Larsdotter men tillfrisknade likaledes. Den 25 insjuknade ytterligare äfven på ett annat enstaka ställe pigan Andersdotter, 19 år gammal, efter att dagen förut hafva anländt från Lidköping och afled d. 26. Inalles insjuknade 1 man och 3 qvinnor hvaraf döde 1 man och 1 qvinna. Af dessa voro 2 medelåldrige och 2 ålderstigne. Dessutom förekommo allmänt mindre illamående af magplågor. Någon spärrning användes ej.

I *Härened* förekommo endast några fall af häftigare koleraprodromer hos åtskillige personer men ingen utbildad kolera. Socknen hade gemensam sundhetsnämd med Hofby och undgick sjukdomen ehuru den på alla sidor var omgifven af kolerasjuka orter och

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *L. M. Åberg*.

Skaraborgs län.

nästan dagligen hade beröring med Lidköping och angränsande socknar. För båda socknarna gemensamt voro utsedde 14 sköterskor, 14 likbärare och 3 åderlåtare. Sjukhus voro utsedde för hvarje rote, medikamenter hemtagne och utdelade på byalagen att enligt föreskrifter användas vid minsta illamående.

176. *Säfvared socken* *).

Sjukvården var organiserad ungefär på samma sätt som i ofvannämnde församling. Några spärrningsåtgärder voro ej vidtagne; allmänna helsotillståndet före kolerans utbrott var öfverhufvud godt.

Den 2 Oct. insjuknade torparen Olof Jönsson i Tomten efter hemkomsten från arbete i Lidköping och afled d. 3. — Den 5 Oct. insjuknade torparen Johansson i Fotagården och afled samma dag. Han hade biträdt vid handterandet af den först aflidnes lik. Hans hustru insjuknade d. 12 men återställdes och sedermera yppades ytterligare enstaka sjukdomsfall till d. 3 Nov. då sista dödsfallet inträffade. Kolerafallen inträffade endast på 3:ne från hvarandra skiljda ställen. Om antalet insjuknade som tillfrisknat saknas uppgift, men från d. 2 Oct. till d. 3 Nov. afledo 7 af hvilka 3 män och 4 qvinnor, nemligen 6 medelåldrige och 1 ålderstigen. Magplågor och diarrhe förekommo dessutom talrikt. De sjuka husen spärrades så vidt omständigheterna sådant medgåfvo. Något sjukhus fanns ej. En sjuksköterska afled.

b) Kållands härad.

177. *Råda socken* **).

Socknen, som gränsar intill Lidköping, var fördelad i 6 rotar med en »sundhetsbyrå« inom hvardera der nödige medikamenter jemte föreskrifter om deras bruk voro att tillgå hvarjemte 2:ne tillsyningsmän skulle bevaka ordning och renlighet inom hvarje rote samt att boningsrummen vädrades och golfven beströddes med friskt granris morgon och afton, der sådant möjligen kunde anskaffas; ett sjukhus var inrättadt. Några spärrningsåtgärder voro ej vidtagna. Redan flere veckor före farsotens utbrott var luften töcknig ehuru nederbörd saknades; under denna tid voro magplågor mycket gängse.

Den 13 Oct. träffades en vandrande gesäll, Hedenström från Lidköping, liggande på landsvägen i utbildad kolera. Han intogs på sjukhuset der han afled följande dag. — Den 18 Oct. insjuknade vid Ågården, belägen vid Lidån, ¾ mil från Lidköping, bränneridrängen Spar som icke veterligen haft någon direkt beröring med smittad ort. På samma ställe insjuknade arrendatorn på stället, kapten Westfeldt, och 4 af tjenstefolket; af dessa sjukdomsfall slutade blott ett dödligt. Stället hade daglig beröring med Lidköping. Inalles insjuknade från d. 13 till d. 22 Oct. 7 personer af hvilka 2 afledo. Af de insjuknade voro 5 män hvaraf 2 döde och 2 qvinnor hvilka båda återställdes. Med hänsyn till åldern voro alla medelåldrige. Samtidigt voro mindre illamåenden af magplågor, serdeles från d. 4 Oct. till d. 5 Nov., högst betydligt gängse. Ingen af sjukvårdspersonalen insjuknade.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *J. Pettersson.*
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *P. T. Silfverskjöld.*

178. *Otterstad socken* *).

Församlingens läge utmed allmän segelled och dess oeftergifliga behof af alldaglig beröring med Lidköping upphäfde all möjlighet att genomföra en konseqvent spärrning. I stället meddelades föreskrifter om renlighet, måttlighet och vård om helsan och tillgång bereddes på tjenlig medicin samt anvisning för dess användande i händelse af sjukdom. Något ovanligt förhållande i väderleken har ej blifvit anmärkt. Allmännare benägenhet för magplågor och diarrhe yppades redan omkring 14 dagar före sjukdomens uppkomst i den närbelägna staden.

Endast på ett enda ställe i socknen yppades kolera, nemligen d. 7 Oct. då enkan Dahl hastigt insjuknade och afled efter 2:ne dagars sjukdom, hvarefter d. 15 hennes 10-åriga dotter, hemmansegaren Carl Johansson och dess hustru samt slutligen flickan Klara Larsdotter d. 29 Oct. insjuknade, men hvilka vid den tillkallade Provincialläkarens ankomst redan funnos förbättrade. Från d. 7 till d. 29 Oct. uppgifvas alltså 5 insjuknade hvaraf en död. Häraf voro 4 qvinnor och en man. Med hänsyn till åldern voro 2 barn och 3 medelåldrige. Sjukdomsfallen förekommo i trenne hus belägne på samma ställe och anses första sjukdomsfallet hafva härrört från »begagnandet af klädespersedlar hvilka en från smittad ort ankommen person burit«.

179. *Sunnerberg socken.*

Något svar på framställda frågor har från sundhetsnämnden härstädes icke ingått, men af Provincialläkarens vecko-rapport d. 28 Oct. inhemtas att »utan ringaste beröring med smittad ort insjuknade d. 25 Oct. på aftonen 3:ne hemmansegaren Sven Bryngelsson tillhörige barn i fullt utbildad kolera. Af dessa afled ett kl. 12 om natten, det andra klockan 8 följande morgon och det tredje kl. 3 eftermiddagen samma dag«.

c) Åse härad.

180. *Flo socken.*

Något svar på framställde frågor har härifrån ej ingått, men af Provincalläkaren D:r *Frykmans* vecko-rapport d. 8 Sept. och Landshöfdingens skrifvelse af d. 10 inhemtas att sjukvården inom församlingen synes vara väl ordnad, läkemedel hemtagna och sköterskor att tillgå inom hvarje rote, och att drängarna Andersson i Baggåsen och Persson i Håberg, hvilka d. 4 Sept. hemkommit från Wenersborg, der före denna dag ännu intet sjukdomsfall yppats, hastigt insjuknat med kräkningar, diarrhe och kramp hvaraf den förstnämnde påföljande dag aflidit efter 8 timmars sjukdom och den sednare vid Provincialläkarens ankomst till stället d. 7 ännu väl var vid lif, men stadd i dödsarbete. Intet vidare sjukdomsfall hade inträffat. — D:r *Erlandsson* beordrades att någon tid qvarstadna i socknen. — Enligt uppgifter i Provincialläkaren *Varenii* årsberättelse hade bemälde drängar som åtföljt sina husbönder till Wenersborg, d. 4 Sept. haft uppdrag att vid

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *N. F. Borg.*

Skaraborgs län.

hamnen passa på en från Götheborg väntad ångbåt, hvilken dock uteblifvit, och under tiden sällskapat med arbetsfolk och sjömän från åtskilliga orter, ibland hvilket arbetsfolk kolerafall kort derefter yppades.

181. *Sal socken* *).

Några serskilda skyddsåtgärder uppgifvas ej hafva varit vidtagne, sköterskor voro utsedda; läkare fanns inom församlingen. Väderleken torr med blåst och ren luft. Magplågor icke gängse. — Endast en medelålders man insjuknade i kolera, nemligen dränger Andreas Jonasson i Gastegården som jemte sin husbonde d. 14 Sept. besökt det 2 mil aflägsna Wenersborg der kolerafall då förekommit, och samma dag återvänt frisk, men natten till d. 16 hastigt insjuknat med kräkningar, diarrhe och kramp samt oaktadt begagnad medicin samma dag aflidit före den tillkallade läkarens ankomst. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej. — Någon spärrning vidtogs ej och »flertalet synes ej vara för några spärrningsåtgärder hvilka ej heller i anseende till ortens läge kunna ändamålsenligt genomföras«.

d) Skånings härad.

182. *Saleby socken* **).

Utom att allmänna råd för vården af helsan blifvit meddelade var sjukhus med behörig attirail på förhand utsedt; någon spärrning ej vidtagen. Väderleken ojemn; helsotillståndet godt, magplågor ej mer än vanligt förekommande. De ofullständiga svaren på framställde frågor upplysa endast att d. 26 Oct. dog fabriksarbetareenkan Johanna Bryngelsdotter, 31 år gammal, efter en dags sjukdom och d. 2 Nov. manspersonen Bomm. efter 1½ dygns sjukdom, 54 år gammal; båda voro fabriksarbetare å Massa klädesfabrik som ofta hade beröring med Lidköpings stad. Ytterligare sjukdomsfall inträffade endast på några få ställen så att inalles insjuknade, enligt Landshöfdinge-embetets rapport af d. 25 Nov. från ofvannämnde dag till d. 23 Nov., 18 af hvilka 12 döde. I sundhetsnämndens svar uppgifvas hafva insjuknat 9 män och 6 qvinnor af hvilka barn 6, medelåldrige 6 och ålderstigne 3, tillsammans 15, alla vårdade inom egna hem. Huru många af dessa som dödt utom ofvannämnde 2:ne är icke i sundhetsnämndens svar uppgifvet. Efter det sjukdomen i slutet af Nov. alldeles upphört yppades oförmodadt från d. 7 till d. 15 Dec. 4 nya sjukdomsfall i Resvelle by af hvilka 2:ne d. 7 medförde döden. Någon spärrning vidtogs ej. Såsom extra läkare anställdes Mag. *Wolyn* inom församlingen.

183. *Hendene socken.*

Enligt Landshöfdinge-embetets rapport af d. 24 Oct. 1853 inträffade här ett sjukdoms- och dödsfall af kolera. Men enligt sundhetsnämndens svar d. 1 Mars 1854 å Kongl. Sundhets-Collegii framställde kolerafrågor har »kolerafarsoten icke under loppet af nästlidne år utbrutit inom socknen«.

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Johannes Johannesson.*

**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Sven Jansson,* jemf. med Provinciallläkarens rapporter och Landshöfdingens berättelser.

e) Kinne härad.

184. *Österplana socken* *).

Allmänna varningar för vården om helsan voro meddelade, ingen spärrning vidtagen. Helsotillståndet godt. Några magkrämpor förekommo väl men ej ovanligt allmänt.

Den 2 Nov. anlände från Lidköping en kringvandrande arbetare, Petter Johansson, och erhöll qvarter hos inhysesmannen Fernlund i lilla Grönelid på Skagerns egor, insjuknade på morgonen i vanliga koleraförebud men bättrades, efter från Hönssäter erhållen medicin. — Den 6 insjuknade Fernlund med enahanda symptomer som öfvergingo till utbildad kolera och medförde döden efter 12 timmar. Följande dag, d. 7, insjuknade åter Petter Johansson med häftig diarrhe och afgång af rent blod samt dog d. 8:de. Huset spärrades. Vid Provincialläkarens ankomst samma dag hade i följd af den allmänna fasa sjukdomen utbredde, ännu inga anstalter blifvit vidtagne med liken, utan lågo de qvar i sina bäddar, eller med utflyttning af Fernlunds efterlefvande dotter och hennes barn, utan hade de båda måst ligga i stugan jemte liken, af hvilka det ena redan börjat stinka. En gammal man, boende näst intill denna stuga, som sedermera emottagit de båda der öfverlefvande, insjuknade i kolera d. 16 Nov. och afled d. 18:de. Qvinnan sjuknade vid samma tid men var d. 23 fullt återställd. Alltså inalles insjuknade på ett enda ställe inom socknen 3 män och 1 qvinna af hvilka 3 män döde. Extra läkaren Cand. *Cederström* anställdes i socknen d 22 Nov. men något vidare sjukdomsfall inträffade ej. »Att spärrning kan ändamålsenligt genomföras och upprätthållas betviflas«.

B) Mariestads Provincialläkare distrikt **).

Enligt stadens invånares vid allmän rådstufva fattade beslut, fingo ej resande från kolerasmittad ort emottagas eller herbergeras i staden med mindre än 10 dygn förflutit efter afresan från sådan ort, utan hänvisades till för sådant ändamål utsedd karantänsinrättning hvilken likväl endast af 2 personer begagnades; ångfartyg från Götheborg och Stockholm fingo ej lägga till invid staden. För tillsyn om renlighet inom hus och gårdar inrättades en af stadens tjenstemän och borgare sammansatt sundhetspolis; en soppkokningsanstalt för de fattiges bespisande var inrättad från slutet af September till årets slut. På landsbygden uppgifves ingen egentlig spärrning hafva ägt rum. Väderleken var i allmänhet under sommaren och hösten vacker och varm. Alltifrån medlet af Augusti visade sjukdomslynnet en bestämd tendens till gastricism med diarrhe och kolikplågor, hos somliga åtföljda af äckel, sendrag eller feber. Endast några få sjukdomsfall af kolera hafva i distriktet förekommit, nemligen i September 2:ne misstänkta sjukdomsfall i Fredsberg, äfvensom ett par dylika i början af October i Bäcke och Björkäng. I början af October förekommo de första utvecklade kolerafallen i Thorsö och Lyrestad utom karantänsanstalten vid Sjötorp der enstaka sjukdomsfall sedan Augusti månad blifvit emottagne och slutligen i November månad i Wättlösa socken. Inalles hafva i distriktet, utom 5 från förbiseg-

*) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *Carl Myrin* och *Per Jacobsson* samt Provincialläkaren *Huss* rapport.
**) Enligt uppgifter af Provincialläkaren *Huss*, jemf. med Landshöfdingens skrifvelser.

Skaraborgs län.

lande fartyg vid Sjötorp emottagne, inom distriktet insjuknat 23 af hvilka 20 aflidit. På alla ställen var sjukdomen inskränkt till ett, högst två hus.

Af Provincialläkarens rapporter inhemtas att de inträffade sjukdomsfallen nästan öfverallt spridde en panisk förskräckelse i orten så att de hus der han besökte sjuke eller besigtigade döde, voro alldeles öfvergifna. Ingen vågade i början eller kunde förmås att vårda de sjuke eller bortskaffa de döde, utan funnos dessa stundom liggande i samma rum. Utom å Thorsö, der i hast sjukhus ordnades, saknades i alla af Provincialläkaren besökta socknarna alla förnödenheter för sjukvården och de sköterskor och likbärare som på förhand blifvit antagne och förbundit sig att vid förekommande sjukdomsfall tjenstgöra, vägrade att inställa sig så snart sjukdomen utbröt. En så sanslös förskräckelse hade i förstone bemäktigat sig sinnena. Att vanligen flere sjukdomsfall inträffade inom samma hus anser Provincialläkaren sig icke kunna tillskrifva kolerans egen art, emedan detta i allmänhet är förhållandet under alla epidemier bland allmogen.

a) Kinne härad.

185. *Wättlösa socken* *).

Öfverenskommelse var inom församlingen träffad att ingen skulle besöka smittad ort eller låta någon från smittad ort hit ankomma. Sundhetsnämnden var gemensam med moderförsamlingen Göthened. Väderleken fuktig; helsotillståndet godt med undantag af att en och annan besvärades af magplågor.

Den 8 Nov. insjuknade drängen Rolf från Österplana, som på återvägen från Lidköping tagit qvarter i Wättlösa fattigstuga och dog d. 10:de. Samma dag insjuknade ytterligare der en man och en qvinna af hvilka den förre afled likaledes d. 10:de, hvilken dag ytterligare en man och en qvinna insjuknade, af hvilka den ene dog d. 11:te och qvinnan d. 12:te. Inalles insjuknade från d. 8:de till d. 12:te 3 män och 2 qvinnor af hvilka blott en qvinna tillfrisknade. Af dessa voro 2 medelåldrige och 3 ålderstigne. Huset spärrades och något vidare sjukdomsfall inträffade ej. Vid Provincialläkaren *Huss* ankomst till stället d. 11:te dennes fann han i fattigstugan de båda förstnämnda karlarna döda. En så panisk förskräckelse hade angripit folket att församlingens eljest aktade prester, som ega dess förtroende, icke genom något medel kunnat förmå någon att ingå i stugan än mindre att sköta den ännu lefvande sjuke eller bortskaffa liken. Endast för Provincialläkaren lyckades det omsider att genom löfte att sjelf biträda med likens läggande i sina likkistor och afforslande till begrafningsplatsen, förmå tvenne karlar att åtfölja sig till stugan, dit kistorna för trängsels skull icke kunde intagas. Utom den sjuke mannen utgjorde stugans invånare då af en utlefvad qvinna, en medelålders qvinna och ett minderårigt barn. — En extra läkare, Cand. *Claræus,* stationerades för någon tid i församlingen.

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *A. Herdenstam,* jemf. med Provincialläkarens rapporter.

b) Wadsbo härad.

186. *Fredsbergs socken* *).

Vid den församlingen genomlöpande kanalleden antogos 2:ne båtuppsyningsmän för tillsynen att landstigning och beröring med från smittade orter passerade fartyg endast i nödfall och under iakttagande af behörig försigtighet skulle få ske. Församlingen indelades i 12 rotar med en uppsyningsman inom hvarje för tillsyn om renlighet. Väderleken var fuktig och dimmig; helsotillståndet godt. — Endast 2:ne misstänkta sjukdomsfall inträffade, nemligen bonden Larsson i Mårby som under arbete d. 14 Sept. sjuknade med kräkningar, diarrhe och kramp i benen och afled efter 5 dygns sjukdom och hussaren Seidlig, boende $\frac{3}{8}$ mil från Mörby, som d. 20 insjuknade med kräkningar och diarrhe. Vid Provinciallläkarens besök på stället d. 22 fanns den förres lik icke hafva »den minsta likhet med koleralik« och den sednare fri från kräkning och kramp »med varm hud, jemn puls men belagd tunga« men afled sedermera oaktadt erhållen hjelp.

187. *Bäcke socken.*

Från sundhetsnämnden äro inga svar inkomne men af Provinciallläkaren *Huss's* rapport d. 15 Oct. inhemtas att 2 sjukdoms- och dödsfall inträffade i denna socken i början af October hvilka dock först 8 dagar derefter anmäldes hos sundhetsnämnden och hvilka efter bemälde Provinciallläkares yttranden icke anses hafva varit af kolera uppkomna.

188. *Björkängs socken.*

Enligt Provinciallläkarens ofvannämnde rapport hade kringvandrande blinde mannen Sven Andersson under Tösetorp d. 8 Oct. insjuknat med kräkningar och diarrhe samt aflidit d. 10:de. Vid besigtning å den döda kroppen fanns huden »fullkomligt lik den på lik efter andra sotdöde och intet af de tecken som vanligen utmärka lik efter kolerasjukdom fanns å kroppen«, hvarföre Provinciallläkaren icke fann skäl förklara honom död af kolera. Hans syster, inhyses enkan Andersdotter, 67 år gammal, insjuknade d. 13:de och hennes dotter, under 15 år, kort derefter. Provinciallläkaren fann den förra i typhus tillstånd; båda tillfrisknade.

189. *Lyrestad socken* **).

Vid Sjötorps kanalstation i denna församling var karantänsplatsen belägen. Sundhetsnämnden hade för socknen antagit sköterskor, meddelat läkemedel och anvisningar för deras bruk m. m. Någon spärrning försöktes ej. Väderleken var serdeles vacker och helsotillståndet godt förutom lindrigare magplågor som hos en och annan förmärktes. Af socknen tillhörande personer insjuknade d. 4 Oct. en sköterska som vårdades på karantänssjukhuset och afled d. 19 Oct. och d. 16 hustru Robert som dog d. 17:de. Samma dag insjuknade arbetskarlen Robert, som intogs på sjukhuset och dog d. 18 samt enkan Möller som åter tillfrisknade och d. 19 gossen Möller som dog d. 25:te. Dessa sjuk-

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *A. F. Sundström*, jemf. med Provinciallläkaren *Huss* rapporter.
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *P. O. Wallgren*.

Skaraborgs län.

domsfall inträffade på 2:ne ställen belägna omkring 1,500 alnar från karantänssjukhuset. Å detta sjukhus intogos utom ofvannämnde 2:ne församlingsbor, från d. 30 Aug. till d. 28 Sept., 2 män och 3 qvinnor från förbiseglande fartyg, af hvilka endast en man återkom till helsan. Inalles insjuknade 10, nemligen 5 män och 5 qvinnor hvaraf 4 af hvardera könet afledo. Af desse voro 2 barn och 6 medelåldrige. På sjukhuset afledo 6. Lindrigare diarrheer och magplågor förekommo dessutom samtidigt. Sjukvården i församlingen sköttes äfven af läkaren vid karantänsinrättningen. »Angående sjukdomens spridning utom karantänsplatsen gifves ingen säker ledning«.

190. *Thorsö socken* *).

Som församlingen består af öar, och en stor del af befolkningen är sjömän, så hade icke någon spärrning kunnat ifrågakomma. Väderleken var ostadig, helsotillståndet godt; inga magplågor voro förut gängse men under och efter kolerans utbrott förekommo talrika illamåenden af sådana.

Den 6 Oct. insjuknade 62 år gamla hustrun Larsdotter på Myrkulla å norra stranden af Fogelö, i vanliga kolerasymptomer och fanns vid Provinciallläkarens ankomst d. 8 i typhus samt afled samma dag. Ingen främmande person hade under hennes sjukdom varit inne i stugan utom mannen och en sköterska. — Den 9 insjuknade i närmaste stuga derintill torparen Lars Johansson, 29 år gammal, under starka kolerasymptomer och dog d. 10 efter blott 9 timmars sjukdom; han hade dock förut haft lindrigt diarrhe. Samma dag afled också hans 3 år gamla son. — Den 10 Oct. insjuknade den först aflidna hustruns man, intogs på sjukhuset vid Fogelö och afled d. 12. — Samma dag insjuknade dess dotter, 2 år gammal, som förut haft diarrhe och afled d. 12. — Den 18 afled ytterligare hustru Andersdotter i Sten, 62 år gammal, och d. 22 drängen Joh. Andersson i Jordfallet, 35 år gammal. Provinciallläkaren, som genast besökte ön, anordnade sjukvården och i hast ett sjukhus vid Fogelö gård der ordföranden i sundhetsnämnden, inspektoren *Paul*, med utmärkt nit besörjde hvad som erfordrades. D:r *Erlandsson* stationerades derefter på ön för någon tid och efter honom Cand. *Hallgren*. Koleradiarrheer förekommo samtidigt på många ställen af öarna men något vidare kolerafall afhördes ej. Från d. 6 till d. 22 Oct. insjuknade i kolera 7, nemligen 4 män och 3 qvinnor, alla döde. Af dessa voro 2 barn, 2 medelåldrige och 3 ålderstigne. Endast en af dem var å sjukhus intagen.

Angående sjukdomens uppkomst anföres att från dessa öar mycken gemenskap råder med sjöfarande på Wenern. I det hus på Myrhult der första sjukdomsfallet inträffade hade en kista med kläder emottagits tillhörande en i Götheborg i kolera död skeppare; »dock hade dessa kläder aldrig varit i land i Götheborg utan legat i sin kista på fartyget hvaremot de klädespersedlar som skepparen brukade då han sjuknade och affördes till sjukhuset ännu voro qvar i Götheborg«.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Albert Paul* och Provinciallläkaren.

C) Hjo Provincialläkare distrikt.

Hjo stad hölls från d. 25 Aug. till d. 21 Oct. spärrad sålunda att personer utan sundhetspass från misstänkt ort ej mottogos i staden öfver natten. Ångfartyg från Stockholm och Jönköping fingo fritt lägga till och aflemna varor och passagerare hvilka infördes i ett vid sjön beläget hus och rökades med tjära, hvarefter de fingo fortsätta sin resa men ej uppehålla sig i staden på annat ställe än nämnde hus som var inrättadt till karantänshus. Vid Provincialläkarens besök hos de kolerasjuke i Björkenäs rökades han för hvarje gång vid återkomsten till staden med tjära. Utom sundhetsnämndens ledamöter var en tillsyningsman för hvarje rote utsedd att hålla dagliga visitationer i alla i roten belägna hus för att efterhöra helsotillståndet och tillse snygghet inom boningar och gårdar. Dessa fullgjorde med mycken noggrannhet sitt åliggande och anser Provincialläkaren »att denna anordning får tillskrifvas stadens frihet från kolera«. — I Sköfde stad uppgifves att »inga andra spärrningsåtgärder vidtogos än att under höstmarknaden vakt var utsatt vid tullarna«.

Äfven i distriktets landsförsamlingar voro ungefär samma förberedande anstalter vidtagne ehuru tillsyningsmännen der voro mera efterlåtna. Väderleken var ovanligt mild och vacker. Magplågor voro der och hvar gängse men helsotillståndet eljest öfverhufvud godt. Endast i Hjo landsförsamling inträffade sjukdomsfall af kolera. I staden Hjo förekom under samma tid åtskilliga fall af kräkningar med diarrhe (kolerin) men icke något kolerafall.

a) Kåkinds härad.

191. *Hjo landssocken* *).

Till hemmanet Björkenäs i Hjo landssocken, ½ mil från staden, ankom d. 3 Oct. en fång-gevaldiger, som transporterat fångar från Jönköping till Carlsborg; han insjuknade natten till d. 4 i kräkningar och diarrhe, som dock efter några dagar upphörde, hvarefter delirium tremens utbildade sig, och han afled d. 10:de. Den 7:de insjuknade i samma gård, men boende i en annan stuga, och utan att hafva haft någon beröring med gevaldigern, en gammal man, som under potatisupptagning förkylt sig, i kräkningar och diarrhe och afled d. 12:te. Den 10:de insjuknade en person, boende i samma rum der gevaldigern aflidit, i diarrhe utan kräkningar, och d. 13:de insjuknade en piga i kräkningar och diarrhe, hvilka båda sistnämnda blefvo friska. Ingen af dessa personer hade någon kramp eller andra kolerasymptomer än de ofvannämnde. Den 16:de på aftonen och d. 17:de på morgonen insjuknade 2:ne personer i utbildad kolera; den förra afled efter 23 timmar och den sednare efter 36. Den förra bodde uti ett torp, beläget omkring 20 famnar ifrån gården, och hade icke varit i någon beröring med de förut sjuka. Den 18:de insjuknade 2:ne barn, af hvilka det ena afled d. 22:dra och det andra blef friskt. Den 20:de insjuknade åter 2:ne personer och d. 23 en, hvarefter sjukdomen upphörde. Sedan sjukdomens början äro: insjuknade 11 af hvilka döde 5. Af dessa voro 3 män och 8

*) Enligt rapport af Provincialläkaren *Tengstrand.*

Skaraborgs län. qvinnor. Fyra voro barn, 5 medelåldrige och 2 ålderstigne. Dessutom förekommo talrika fall af mindre illamåenden.

En af de d. 20:de insjuknade var en hustru, i 5:te månaden hafvande, som fick d. 24:de missfall sedan sjukdomen öfvergått till typhus; hon var d. 4 Nov. frisk. — Sjukdomen uppträdde här med de vanliga symptomerna, med undantag af kramp, som endast fanns hos 2:ne och var äfven här rätt lindrig och endast i armar och ben. De sjuke vårdades hemma. Sjukvården besörjdes af Provincialläkaren, som dagligen besökte de sjuke. Gården spärrades från d. 18 Oct. till d. 10 Nov. Något vidare sjukdomsfall yppades ej

»Det anses otvifvelaktigt att gevaldigern medfört smittan hit, emedan sjukdomen kort före hans afresa från Jönköping, derstädes utbrutit och i Björkenäs var förut fullkomligt friskt. Fångarne, som han fört till Carlsborg blefvo icke af smittan angripne. I torpet, hvarest det första fall af utbildad kolera förekom, funnos 2:ne rum endast skilda genom en trång förstuga, i det ena rummet bodde 7 personer, 3 äldre och 4 barn, och i det andra bodde 4, 2 äldre och 2 barn; i det förra rummet voro alla mer och mindre sjuka, i det sednare ingen«.

D) Falköpings Provincialläkare distrikt.

Inga spärrningsåtgärder uppgifvas hafva inom distriktet varit vidtagne. Falköpings stad underhöll oafbruten kommunikation med smittade orter utan olägenhet. För tillsyn om renlighet inom hus och boningar voro flerstädes serskilda tillsyningsmän antagne och på vanligt sätt sköterskor utsedde. Genom frivilliga bidrag bereddes i staden en soppkokningsanstalt der fattige bespisades med sund föda. Väderleken hade under November månad från blid och torr höst öfvergått till kyla och nederbörd. Diarrheer förefunnos under början af hösten men hade i sednare hälften af November upphört. Spridda fall af rödsot hade under hösten förekommit i några socknar. Kolerasjukdomsfall yppades endast på ett ställe inom distriktet, nemligen i

a) Wartofta härad.

192. ***Kälfvene socken*** *).

Vanliga förberedande åtgärder voro vidtagne för den händelse kolera skulle i församlingen, som hade gemensam sundhetsnämnd med Åsaka, yppas. Helsotillståndet var godt före kolerafallens uppkomst.

Den 1 Dec. insjuknade i kolera skräddaren Anders Falk boende i en afsides belägen torpstuga under Kälfvene och afled d. 9:de. Han hade d. 30 hemkommit från Jönköping der kolera då ännu var gängse. — Den 3 Dec. insjuknade i samma hus hans mor och afled följande dag. — Den 4:de insjuknade fadren, soldaten Falk, och afled påföljande natt.

Vid Provincialläkarens ankomst d. 5:te, fann han i stugan, som af ingen främmande under sista dagarne varit besökt och der ingen sjukvakterska var tillsatt, soldaten Falk

död

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *O. C. G. Holmin*, jemf. med Provincialläkaren *Ihrmans* rapporter.

död halft liggande öfver en trädbänk, hustru Falk liggande död i sängen samt skräddaren Falk ännu vid lif liggande på en slags sofbädd i typhus-tillstånd. Då den utsedde sjukvakterskan afvikit platsen och ingen qvinna ville åtaga sig detta värf, lyckades det slutligen att förmå en mansperson, Lars Jonsson, att blifva den sjukes vårdare. Huset spärrades med sträng bevakning till förhindrande af kommunikation med andra. En f. d. soldat, Ax, som blifvit legd till sällskap åt den efter Falks död ensam instängde sjukvaktaren, angreps d. 14:de af sjukdomen och afled d. 18:de. Från d. 1 till d. 18 Dec. insjuknade alltså på samma ställe 4, hvilka alla dödt, nemligen 3 män och 1 qvinna af hvilka 1 var medelåldrig och 3 ålderstigne.

Ofvannämnde sjukvaktare lemnade sedermera det sjuka huset och inflyttade till sin familj i en stuga i grannskapet, kring hvilken dock någon tid hölls vakt för att hindra kommunikation med personer utom huset. — Något vidare sjukdomsfall inträffade ej.

På frågan om spärrning vunnit förtroende svarar sundhetsnämnden: »af erfarenheten har blifvit visat att vakthållningen haft god nytta, ty derigenom har farsotens utspridning blifvit hämmad«.

---

16) Östergöthlands län.

Sedan kolerasjukdomen utbrutit i riket vidtogos spärrningsåtgärder i Norrköping från d. 17 till d. 30 Aug., i Linköping från d. 19 Aug. till d. 15 Dec., i Skenninge från d. 20 Aug. till d. 26 Nov., i Söderköping från d. 31 Aug. till d. 8 Oct. och Wadstena utan uppgifven tid. Någon kolerasjuk anbölls ej vid spärrningslinierna. Med anledning af Sundhets-Collegii skrifvelse d. 19 Aug. anlades för sjöfarande å kanallinien ett sjukhus vid Björnevad, beläget invid kanalen, ¼ mil från Norsholm, hvartill utredning för 10 sängar reqvirerades och erhölls från Kongl. 2:dra Lifgrenadier-regementets förrådshus och nödig betjening genom kronobetjeningens försorg städjades samt der Bataljonsläkaren D:r *Fornmark* anställdes såsom läkare. Detta sjukhus upprättades d. 10 Sept. och upphörde med ångbåtsfartens slut d. 5 Nov. Under hela tiden blef ingen enda kolerasjuk der anmäld *) och endast en person, som d. 27 Sept. från ett förbifarande ångfartyg här intogs för lindrig magplåga med förstoppning och d. 30 i samma månad åter afgick frisk, har anlitat sjukhuset. I ingendera af de till sjukhuset närbelägne socknarna Kimsta och Skärkind, der ingen spärrning var anordnad, yppades heller något kolerafall. — Apotheken inventerades i Augusti med hänsyn till förråd af koleramedikamenter.

*) Att detta sjukhus icke heller just varit serdeles lämpligt för sjukes vårdande vill också synas af läkarens veckorapport d. 14 Sept. der det heter: »Sjukhuset med två rum på nedra botten och ett sjukrum jemte ett rum för läkaren en trappa upp är försedt med så bristfälligt tak att det regnar in genom taken å både öfre och nedre våningen; någon anstalt för mathållning åt sjuke är ej vidtagen, liksom ej heller åt läkaren«.

Östergötlands län.

I landssocknarna voro i allmänhet vanliga förberedande åtgärder vidtagne för sjukvården. Några socknar hade utsatt vitesförbud mot besök i smittade orter.

Kolerasjukdomen har hufvudsakligen förekommit i Söderköpings provincialläkaredistrikt, nemligen i båda städerna Norrköping och Söderköping samt i 18 socknar på landet; i Linköpings distrikt har endast ett enstaka sjukdomsfall förekommit, nemligen i Skeda socken; i Motala distrikt har endast Motala socken inclusive verkstaden varit deraf hemsökt och i Åtvidabergs distrikt har ett enstaka sjukdomsfall förekommit i Björsäter socken; Kisa distrikt har förblifvit fritt från kolera och helsotillståndet derstädes äfven under tiden för öfrigt varit godt; ingen kommun har derinom vidtagit spärrning. Första sjukdomsfallet yppades i Norrköping d. 28 Aug. och det sista förekom i Tåby socken d. 25 Dec. under hvilken tid inalles i städerna insjuknat 2,857 hvaraf 913 döda och på landet 218 af hvilka 137 dödt.

Följande extra läkare voro under kortare eller längre tid använde vid kolerasjukvården i länet, nemligen Doct. *Rossander* och *Hulting* samt Cand. *Blomberg, Kullberg, Lindskog, Ehrling, Malmborg, Cornell, Lundblad, Olander, Göhle, Wong, Holmgren, Sylven* och *Lind.*

Kostnaderna för kolerasjukvårds- och spärrningsanstalter uppgifvas i Norrköping till 25,907 R:dr 13 sk. 6 rst., deraf för karantän 703 R:dr 1 sk. 6 rst.; i Söderköping till 1,716 R:dr 7 sk. 6 rst.; i Linköping 2,513 R:dr 8 sk., (hvaråf afgår influtna af betalande karantänsgäster 281 R:dr 12 sk. och lösen för sundhetspass 831 R:dr 44 sk. eller tillsammans 513 R:dr 8 sk.); i Skenning till 166 R:dr 32 sk.; i Wadstena till 356 R:dr eller tillsammans 30,659 R:dr 13 sk. banko.

År 1834 afledo i Linköping 12, i Wadstena 215, i Motala 1 och å landsbygden 77 eller tillsammans i länet 305. — År 1850 förblef länet från farsoten förskonadt.

A) Linköpings Provincialläkare distrikt.

Linköpings stad hölls noggrannt spärrad medelst vid stadsportarne anställd bevakning från d. 19 Aug. till d. 15 Dec., i sammanhang hvarmed en karantänsanstalt invid staden var ordnad. För öfrigt voro förberedande anstalter för sjukvården vidtagne för den händelse sjukdomen skulle i staden utbryta. — I landsförsamlingarne voro i allmänhet endast de vanliga förberedande åtgärderna vidtagne, såsom utdelandet af råd och varningar emot kolera, sköterskors städjande, medikamenters hemtagning m. m. Väderleken var under sommaren varm och torr samt fortfor sådan äfven under höstmånaderna. Helsotillståndet hade i allmänhet varit ganska godt; dels förekommo från och med Augusti, sommardiarrheer ganska allmänt och derjemnte då och då äfven enstaka fall der kräkningar och kramp tillkommo eller s. k. kolerin som dock i allmänhet var snart öfvergående och utan dödlig följd. — Kolera förekom endast på ett ställe, nemligen i Skeda socken. — »Spärrningen anses allmänt hafva skyddat Linköping och orten deromkring från kolera«.

a) Hanekinds härad.

193. *Skeda socken* *).

Utom allmänna råd och anvisningar till skydd mot kolera och förbud mot besök i Norrköping under kolerasjukdomens härjande derstädes samt medikamenters utdelande, voro inga serskilda skyddsåtgärder vidtagne. Väderleken varm och torr; helsotillståndet godt.

Enkan Lena Månsdotter, 62 år gammal, på Måsända egor, hade d. 14 Sept. hemkommit frisk från ett besök i Norrköping. Då hon kom från smittad ort blef på förordnande af ordföranden i socknens sundhetsnämnd dess enstaka belägna stuga genast efter hennes hemkomst spärrad medelst der anställd bevakning. Under de 4 första dagarna af denna behandling förblef hon frisk, men d. 19:de insjuknade hon i kolerasymptomer och afled d. 23:dje oaktadt erhållen läkarevård. En man och en qvinna, som med henne voro inspärrade, och biträdde vid sjukvården samt handterade liket, höllos derefter i samma hus i 15 dagars karantän, men förblefvo friska och något mer sjukdomsfall inträffade ej i orten. — »Spärrningen förvärfvade sig ett allmänt förtroende i synnerhet som ingen kolerasjukdom sedermera inträffade«.

B) Motala distrikt.

194. *Motala socken och köping* **).

På allmän sockenstämma beslöts efter mycken diskussion och synnerligt skiljda åsigter att Motala köping och verkstad skulle spärras så väl till lands som till sjöss så att alla de på Götha kanal från smittad eller misstänkt ort passerande skulle afstängas, dock utan att någon ändamålsenlig karantänsinrättning kunde tillvägabringas. Spärrningen vidtogs d. 7 Sept. men upphäfdes i och med farsotens utbrott. Å verkstadens sjukhus fanns fullständig utredning för 42 sjuke ordnad, 1 ordinarie samt 9 extra sjuksköterskor äfvensom 4 bärare antagne. Verkstadens lokaler indelades i 11 distrikter inom hvilka serskilde tillsyningsmän *dagligen* skulle göra besök för tillsyn om renlighet och vädervexling samt hos läkaren genast anmäla hvarje sjukdomsfall. Inom socknens 8 rotar organiserades ett sjukhus samt dessutom ett i närheten af köpingen för fattighjon och löst folk. — Väderleken var i allmänhet mild och stadig; helsotillståndet öfver hufvud temligt godt; dock voro magplågor mycket gängse och i September förekommo spridda fall af rödsot.

Den 21 Sept. insjuknade med kolerasymptomer vid verkstaden, plåtslagaren Andersson, en nykter, stilla och ordentlig man, efter några dagars förutgånget diarrhe och dog samma dag. — Den 22 fanns en lösdrifvare, Olsson, i en bod liggande sjuk af fullt utbildad kolera och dog samma dag. Ingendera hade, efter hvad utrönas kunnat, haft beröring med smittad ort eller någon derifrån ankommen. — Vid verkstaden insjuknade ytterligare d. 24 ofvannämnde Anderssons hustru samt ännu en gammal gumma af hvilka den förra dog och den sednare tillfrisknade. Sedermera förekom derstädes intet sjukdomsfall förr än d. 4 Oct. då pigan Asker insjuknade och afled d. 15:de. Den 14:de och 15:de inträffade

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *S. N. Pettersson.*
**) Enligt uppgifter af Distriktläkaren *A. Ekström* och Sundhetsnämndens Ordförande *Kindlund.*

Östergöthlands län.

icke mindre än 5 sjukdomsfall och från d. 21 till d. 29 ytterligare 8 sjukdomsfall samt slutligen ett d. 1:sta och ett d. 4:de Nov., hvarefter sjukdomen åter gjorde ett långt uppehåll till d. 1 Dec. då ett sjukdomsfall inträffade och slutligen d. 4:de, det sista sjukdomsfallet.

I Motala socken inträffade första sjukdomsfallet hos ett barn på Holmbobacken d. 25 Sept. och medförde följande dag dödlig utgång. Derefter afhördes ingen kolera förr än d. 14 Oct. från hvilken dag intill d. 25:te 8 personer insjuknade af hvilka 7 afledo. Under November månad förekommo intill d. 26:te tillsammans 10 spridda kolerafall, hvarefter 3:ne sjukdomsfall yppades under December intill d. 20:de då en karl vid Offerby insjuknade och dog d. 22:dra hvarefter sjukdomen upphörde sedan församlingen redan d. 17:de blifvit förklarad fri. — Under tiden från d. 21 Sept. till d. 22 Dec., utgörande 91 dagar, hafva alltså vid Motala verkstad insjuknat 22 och dödt 11. Inom Motala socken insjuknat 24 och dödt 14, eller tillsammans insjuknade 46 och döde 25 *). Af dessa voro 12 män och 13 qvinnor bland hvilka 4 voro under 15 år, 14 medelåldrige och 7 öfver 50 år.

Sjukdomen förekom hufvudsakligast i den del af socknen som ligger närmast verkstaden och köpingen samt utbredde sig föga i trakten. Dock visade sig några fall vid Aska by, ½ mil derifrån, hvarest en qvinna, som vårdat sin i köpingen kolerasjuka dotter, efter hemkomsten insjuknade och dog. Dessutom förekommo mindre illamåenden ganska talrikt så att ensamt vid verkstaden, med en folkmängd af omkring 1,500 personer, icke mindre än 351 uppgifvas hafva blifvit anmälde för koleraförebud. Folket i trakten var i allmänhet föga fruktande för sjukdomen; »men om de höga vitesförbud hvilka flera af de nästgränsande socknarna stadgadt för beröring med smittad ort hade kunnat göra sig gällande, så skulle sannolikt hungersnöd vid verkstaden hafva blifvit en följd«.

Att osunda bostäder inverkat på sjukdomens förlopp synes påtagligt deraf att af den till verkstaden hörande, men i köpingen samt socknen i osunda bostäder inhysta personalen dogo 10 af 12 insjuknade, då åter bland dem som bodde vid sjelfva verkstaden, der tillsynen om renlighet var noggrann, af 22 insjuknade endast 11 dogo. Också befanns sjukdomen serdeles envis i en byggnad vid verkstaden der åtskilliga rum under sommaren blifvit rappade med kalkbruk och murning af spislar blifvit verkställd och dit folket inflyttat innan murbruket hunnit fullt torka. De flesta sjukdomsfallen inträffade på natten. Verkstaden och köpingen hade hvar sin serskildt ordnade sjukvård som på förstnämnde ställe besörjdes af D:r *Ekström* och på det sednare af D:r *Ekwurzel*. Endast en person intogs å församlingens sjukhus, de öfrige vårdades i sine hem. Å verkstadens sjukhus vårdades flere.

Af sjukvårdspersonalen insjuknade endast en sköterska vid verkstadens sjukhus kvilken afled, det sista sjukdomsfallet der. På frågan om spärrningen förvärfvat sig förtroende svaras: »Omöjligheten att genomföra spärrning har här blifvit så tydligt insedd att detta samhälle troligen aldrig mera bekostar någon spärrning«.

*) Tabellverket upptager 18 döde i Motala socken och 10 döde i Motala köping.

C) Åtvidabergs distrikt.

a) Bankekinds härad.

195. *Björsäter socken* *).

Spärrning blef icke vidtagen men resor till smittade orter voro enligt församlingens beslut förbudne. Nödiga koleramedikamenter voro hemtagne. Väderleken mild, helsotillståndet i allmänhet godt utom här och der förekommande magplågor.

Den 7 Sept. insjuknade efter hemkomsten från Norrköping svarfvaren Öfverstedt, 40 år gammal, och afled d. 8:de. Huset spärrades. Den aflidnes vårdare samt hustru och barn förblefvo friske. Några fall af kräkningar och diarrhe inträffade vid samma tid hos några personer i trakten, men intet vidare kolerafall.

D) Söderköpings Provinciallläkare distrikt.

Med undantag af några herrgårdar, hvaribland nämnas Wiggeby och Liljestad i Skånberga socken, hade i landssocknarna inga allmänna spärrningsåtgärder blifvit vidtagna men vitesförbud voro der och hvar utfärdade till förekommande af besök i de smittade städerna. Sundhetsnämnden utdelade Svenska Läkaresällskapets underrättelse om kolerans kännetecken och behandling och anskaffade de deruti anvisade medikamenter samt antog sjuksköterskor och bärare m. m. Väderleken var före kolerans utbrott omvexlande klar och töcknig; någon ovanlig mängd af magplågor förekom icke, men under farsotens gång voro lindriga diarrheer och magplågor med äckel allmänt gängse på de angripna orterna.

Utom städerna hafva inalles i distriktet förekommit 170 sjukdomsfall af kolera, hvaribland 110 medfört dödlig utgång. Första sjukdomsfallet inträffade i Norrköping d. 28 Aug. och på landet d. 2 Sept. i S:t Johannis socken. Sjukdomen visade sig i allmänhet icke utbredd i orten utan var begränsad till vissa hus och byar och med högst få undantag hafva de på hvarje ställe först insjuknade kort förut gjort besök i de smittade städerna. I allmänhet insjuknade flere personer inom samma hus der ett kolerasjukdomsfall inträffat. De personer som biträdde vid sjukvården och handterade liken syntes ej mer vara utsatta för sjukdomen än andra. Några smittade hus blefvo spärrade.

Under den tid koleran härjade som svårast i Norrköping »märktes«, säger Provinciallläkaren *Djurberg*, »på Näs herrgård i Östra Stenby socken, belägen vid pass 1 mil fogelvägen från staden, en flock snöskator komma flygande i riktning från Norrköping och nedslogo på ett hustak vid Näs der de efter en kort stund alla nedföllo döda på gården med hopdragna ben«. Under den tid koleran var svårast i Söderköping syntes inga vilda foglar i staden.

a) Finspångs härad.

196. *Skedvi socken* **).

Efter underrättelse om kolerans utbrott i Norrköping spärrades socknen åt detta håll från d. 4 Sept. till d. 30 Oct. Väderleken var blid och vacker, helsotillståndet godt.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden: *Sv. Hägerstrand, H. O. Lundqvist* och *P. E. Wahlström* m. fl.
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *J. O. Håkansson*, jemf. med D:r *Söderströms* rapport.

Inga magplågor afhördes förr än i slutet af October då från flere håll af socknen klagades öfver diarrhe.

Torparen Olof Ersson i Halfvarstorp hade d. 2 Sept. hemkommit från Norrköping med fora från Örebro, dit han ehuru opasslig, d. 4:de fortsatte färden. Vid återkomsten derifrån d. 6:te hade kolerasymptomer utvecklat sig hvaraf han afled d. 9:de. Den tillkallade läkaren, som först efter dödsfallet ankom, förklarade, med ledning af de uppgifne sjukdomssymptomerna, att mannen aflidit af kolera. Torpet hölls spärradt i 14 dagar derefter sedan dess öfrige invånare blifvit utflyttade till en annan stuga. Den aflidnes hustru, som vårdat honom, förblef frisk. På frågan om spärrningen förvärfvat förtroende svarar sundhetsnämnden: »nog tycka vi att spärrningen medfört god verkan

197. *Risinge socken* *).

I torpet Nybygget på Ysunda allmänning insjuknade d. 15 Sept. en gosse, 6 år gammal, med kräkningar och diarrhe, och afled följande dag. Hans båda syskon, en flicka om 8 år och en gosse om 3 år, insjuknade d. 18:de i likartade symptomer och gossen dog följande dag. Den tillkallade läkaren, som fann den sistnämnde redan döende, anställde å den först aflidne obduktion, men ansåg det vara ovisst huruvida sjukdomen varit kolera eller ej. Någon annan beröring med personer från kolerasmittad ort än att en qvinna, som redan 1½ vecka förut hemkommit från Norrköping, några dagar före barnens insjuknande besökt torpet, har ej kunnat utfunderas. Torpet hölls emedlertid någon tid spärradt och något ytterligare misstänkt sjukdomsfall inträffade ej.

b) Memmings härad.

198. *Kullerstad socken* **).

Någon allmän spärrning har ej ifrågakommit; vanliga förberedande åtgärder voro vidtagne; sjukrum utsedde inom hvarje rote m. m. — Den 26 Nov. insjuknade backstugubjonet Petter Eriksson på Gatugårds ägor, 62 år gammal, efter att dagen förut hafva varit i Söderköping och afled i utbildad kolera inom dygnet. Huset spärrades under påföljande 10 dygn och något mer sjukdomsfall inträffade ej.

Allmän spärrning af hela socken anses ej kunna genomföras, men väl spärrning af serskilda hus.

199. *Borg och Löths socken* ***).

Socknen var indelad i 12 distrikter med tillsyningsmän för ordning och renlighet. Sköterskor och bärare antagne; »homöopathisk medicin, som efter Doct. *Norei* föreskrift var hemtagen och utdelad i hvarje distrikt, syntes göra nöjaktig verkan vid hvarje uppkommet illamående«. — Ingen spärrning egde rum.

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *A. Arvedson*, jemf. med D:r *Söderströms* rapport.
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *D. Könsberg*.
***) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Castman*.

Den 22 Oct. insjuknade inhysesenkan Eriksdotter, 61 år gammal, på Skälfs bys ägor, hvilken samma dag varit i Norrköping, och afled d. 24:de. Huset hölls derefter spärradt och något ytterligare sjukdomsfall inträffade ej. Dessutom förekommo talrika illamåenden af äckel, kräkning och magplågor. Östergötlands län.

200. *Norrköpings stad* *).

Efter ankommen underrättelse om kolerans utbrott i Stockholm vidtogs spärrning af staden till lands och sjöss, för hvilket ändamål ett mindre fartyg förlades vid inloppet till staden och stadens borgerskap samt gårdsegare skulle utgöra bevakning vid tullarna; brunnsbyggnaderna vid Himmelstalund utsågos till karantänsplats. Den började d. 17 Aug. och fortsattes till koleran utbrutit då densamma den 30 Aug. upphörde. Nödiga förberedelser för sjukvården medelst sjukhus och sjukhusbetjenings utseende uppgifvas äfven hafva varit vidtagne i likhet med hvad som skedde år 1850. Staden indelades i 36 distrikter med tillsyningsmän hvilka hade åliggande att tillse ordning och renlighet såväl omkring som inom boningarna, hvarjemte i stadens tidningar infördes råd och varningar till allmänheten för vården om helsan. En soppkokningsanstalt ordnades på stadens bekostnad. Väderleken var före sjukdomens utbrott varm och fuktig med regn som oftast. Helsotillståndet hade under våren och början af sommaren varit ganska godt; i Juli började diarrheer visa sig och blefvo allmänna samt ofta med anfall af kolerin. I Stadsläkarens vecko-rapport af d. 13 Aug. heter det: »För närvarande är helsotillståndet godt, endast få sjuka, lidande af denna årstids vanliga gastricismer, finnas här«. Vecko-rapporten d. 24 Aug.: »Helsotillståndet godt med obetydlig sjuklighet, karakteriserad af underlifslidanden, diarrheer af lättare art, några augustifebrar och frossor«. — Den 23 Aug. förekom ett misstänkt sjukdomsfall hos verkstadsarbetaren Carlsson som insjuknade med kräkningar och diarrhe, affördes till lasarettet der han dog d. 28:de, hvilket fall likväl ej ansågs för asiatisk kolera. — Den 28 Aug. insjuknade i kolerasymptomer en 68 år gammal, fattig qvinsperson, enkan Maria Strömbäck, boende i Strandqvarteret, östra delen af staden, och afled följande dag. Hon hade icke på flere dagar varit utom sitt rum, liksom ej heller någon främling besökt henne och något brott mot den ålagda spärrningen har icke kunnat upptäckas. Samma dag insjuknade ringkarlen A. Carlsson, 51 år gammal, boende i Strandqvarteret, affördes till lasarettet der han följande dag afled i fullt utbildad kolera och samma dag insjuknade i enahanda symptomer stadssoldaten Söderberg, 27 år gammal, boende i samma qvarter och afled d. 29:de. Båda de sistnämnde obducerades, och på grund af läkarnes, med anledning af dervid anmärkte fenomener meddelade yttranden, förklarades staden d. 30:de smittad af kolera.

Sjukdomen antog inom få dagar epidemisk natur, så att redan första veckan medförde 123 sjukdomsfall med 45 dödsfall; andra veckan hade de förra ökats med 539 nya fall af hvilka 173 medförde dödlig utgång och med tredje veckan, då sjukdomsfallen

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *E. Grenander*, jemf. med rapporter af Stadsläkaren Prof. *Eriksson* och serskildt berättelse af Prof. *Collin*.

Östergötklands län. uppgingo till 950 och dödsfallen till 296, hade farsoten redan uppnått sin kulmination, hvarefter densamma under fjerde veckan nedgick till 562 sjuka med 173 döda, femte veckan 244 sjuka med 84 döda, sjette veckan 154 sjuka med 33 döda, sjunde veckan 74 sjuka med 14 döda, hvarefter under ännu 5 veckor enstaka sjukdomsfall förekommo såsom nedanstående tablå närmare utvisar:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Aug. 1:a veckan.	28*	2		—	
	29	4		3	
	30	3		—	
	31	6		3	
Sept.	1	27		10	
	2	40		15	
	3	41	123	14	45
2:a veckan.	4*	82		14	
	5	50		19	
	6	58		21	
	7	85		29	
	8	98		24	
	9	73		30	
	10	93	539	36	173
3:e veckan.	11*	115		34	
	12	148		51	
	13	152		50	
	14	122		32	
	15	143		42	
	16	152		53	
	17	118	950	34	296
4:e veckan.	18*	121		35	
	19	89		29	
	20	84		26	
	21	78		25	
	22	76		26	
	23	58		20	
	24	56	562	12	173
	Transp.	2,174	—	687	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	2,174	—	687	—
Sept. 5:e veckan.	25*	48		20	
	26	48		11	
	27	26		16	
	28	33		6	
	29	34		12	
	30	29		7	
Oct.	1	26	244	12	84
6:e veckan.	2*	25		5	
	3	34		3	
	4	32		13	
	5	16		2	
	6	13		6	
	7	20		3	
	8	14	154	1	33
7:e veckan.	9*	13		5	
	10	13		2	
	11	14		3	
	12	8		1	
	13	9		3	
	14	8		—	
	15	9	74	—	14
8:e veckan.	16*	2		1	
	17	—		2	
	18	—		—	
	19	—		—	
	20	4		—	
	21	2		3	
	22	—	8	—	6
	Transp.	2,654	—	824	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	2,654	—	824	—
Oct. 9:e veckan.	23*	—		1	
	24	—		—	
	25	1		3	
	26	2		1	
	27	2		—	
	28	1		1	
	29	1	7	1	7
10:e veckan.	30*	3		1	
	31	1		1	
Nov.	1	1		—	
	2	—		—	
	3	2		—	
	4	2		3	
	5	—	9	—	5
11:e veckan.	6*	3		1	
	7	3		3	
	8	—		—	
	9	2		—	
	10	1		1	
	11	2		1	
	12	2	13	2	8
12:e veckan.	13*	2		2	
	14	—		1	
	15	2		—	
	16	1		2	
	17	—		—	
	18	—		—	
	19	—	5	1	6
	25	2		2	
	Summa	2,690	—	852	—

Under sjukdomens stigande voro dagarne varma med kalla nätter, stundom dimma och vindstilla, men sedan på fjerde veckan väderleken blifvit kylig och blåsig, aftog också sjukdomen betydligt. — Från d. 28 Aug., då första sjukdomsfallet inträffade, till d. 25 Nov., eller under en tid af 89 dagar, insjuknade inalles 2,690 personer af hvilka 850 afledo. I denna sjuksumma äro ock en mängd fall af koleraförebud inberäknade.

Med

Med hänsyn till kön voro af dessa:	mankön . . .	insjuknade	1,288	döde	412	
	qvinkön . . .	»	1,402	»	440	och
beträffande åldern så voro: under 15 år	mankön	insjukn.	134	döde	74	
» »	qvinkön	»	106	»	65	
medelåldrige	mankön	»	845	»	237	
»	qvinkön	»	825	»	230	
ålderstigne	mankön	»	309	»	101	
»	qvinkön	»	471	»	145	
		tillsammans insjukn.	2,690	döde	852.	

Högsta sjukantalet på dag har varit 152, nemligen under tredje veckan och högsta dödsnummern på dag 53. — De fleste sjukdomsfallen inträffade nattetid. — Under farsotens tilltagande upphörde alla sjukdomar såsom frossor och augustifebrar, hvilka förut förekommit.

I början angrepos uteslutande de mera lågländta qvarteren, isynnerhet östra delen af staden å ömse sidor om strömmen, der jordmånen består af uppslammad jord å fordom vattendränkt botten och deri dimmor höstiden pläga uppstiga såsom också nu var fallet, och först något sednare spridde den sig till de mera högländta delarna af staden.

Följande, af Prof. *Collin* meddelade sammandrag af sundhetsbyråernes och sjukhusens rapporter jemförde med sjukjournalerna, utvisar sjukdomens utbredning i de serskilda stadsdelarna äfvensom tillströmningen å sjukhusen. Härvid bör anmärkas att i anseende dertill att i bemälde rapporter ingen skillnad gjordes emellan utbildad kolera och prodromer, så utvisar sjuksumman härstädes en betydlig olikhet i jemförelse med ofvan meddelade öfversigt af sjukdomens dagliga förhållande hvilken blifvit uppgjord enligt sundhetsnämndens ingifne tablå, der ett vist antal lindrigare förebud förmodligen blifvit uteslutna.

Östergöthlands län.

Sammandrag af Sundhetsbyråernas och Sjukhusens rapport, jemförde med Sjukjournalerna, under kolerasjukdomen i Norrköping år 1853.

1853.	Dec.	Strand-qvarteret.				Dalsqvarteret.				Bergs-qvarteret.				Öfra Norra qvarteret.				Nedra Norra qvarteret.				Norra Sjukhuset.		Södra Sjukhuset.		Summa Summarum.			
		Insjuknade.		Döde.		Insjuknade.		Döde.		Insjuknade.		Döde.		Insjuknade.		Döde.		Insjuknade.		Döde.		Döde.		Döde.		Insjuknade.		Döde.	
		m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.
Aug.	28	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—
	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—	1	2	—
	30	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	3	—	1	—
	31	9	1	—	—	2	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	12	1	2	1
Sept.	1	16	8	3	—	5	2	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	2	1	—	—	2	—	—	—	26	12	5	—
	2	21	11	2	—	5	3	1	1	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	3	1	2	3	—	—	27	17	8	5
	3	19	20	2	2	4	8	1	1	—	—	—	—	1	3	—	—	4	4	—	1	3	3	—	—	28	35	6	6
	4	41	27	3	1	13	5	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	10	3	2	4	3	—	—	68	42	12	6
	5	40	36	3	3	6	3	1	—	—	—	—	—	3	1	1	—	5	10	1	—	4	2	—	—	54	50	10	5
	6	26	18	6	3	9	5	—	—	—	—	—	—	4	4	—	—	1	4	—	2	3	3	—	—	40	31	9	8
	7	31	20	10	4	7	6	3	—	2	3	—	1	3	7	—	1	6	14	1	2	5	2	—	—	49	50	19	10
	8	21	27	2	3	2	6	1	1	2	1	1	—	5	5	2	3	25	20	2	4	3	—	7	1	55	59	12	12
	9	22	13	6	6	2	10	—	1	3	3	—	1	3	8	—	1	15	16	8	7	2	—	4	1	45	58	21	16
	10	16	14	5	6	8	6	1	—	7	3	2	1	3	7	3	1	24	14	8	6	1	—	3	1	58	44	23	15
	11	19	15	3	2	7	4	—	1	8	6	—	—	19	12	6	2	12	19	1	6	1	—	3	4	65	56	14	15
	12	21	13	5	6	26	18	6	3	10	10	—	3	16	21	3	4	21	21	5	7	—	—	5	1	54	83	24	24
	13	22	20	8	4	23	18	4	9	15	10	1	1	35	12	1	3	7	25	3	3	2	—	4	5	102	85	23	25
	14	17	15	5	1	15	13	5	3	14	2	—	1	24	19	2	4	12	15	—	1	—	1	2	4	82	64	14	15
	15	15	15	4	3	5	8	3	1	11	14	6	1	24	29	6	8	9	11	2	1	—	2	2	1	64	77	23	17
	16	14	15	2	7	32	21	2	2	5	9	3	4	13	30	7	5	5	5	3	6	2	3	4	4	69	80	23	31
	17	12	14	6	3	9	7	4	—	5	4	3	2	17	19	2	3	5	4	1	—	1	2	2	—	48	48	19	10
	18	9	15	2	6	13	13	1	4	8	11	3	3	16	14	3	3	2	7	3	2	—	2	7	1	48	60	19	21
	19	10	7	1	2	6	5	5	2	10	5	—	4	14	29	3	1	3	7	—	—	4	2	1	1	43	53	14	12
	20	12	13	—	3	6	8	—	4	4	5	—	2	7	18	1	4	6	4	—	4	2	2	3	2	35	48	6	11
	21	6	11	1	1	10	6	1	1	9	4	1	4	11	11	3	9	3	3	—	—	—	—	3	2	39	35	11	19
	22	6	4	2	3	3	13	2	1	4	8	1	2	7	16	2	6	2	4	—	1	2	1	1	2	22	45	10	16
	23	5	6	1	3	3	8	1	1	6	3	2	2	10	11	2	4	2	4	1	—	—	1	3	1	26	32	10	12
	24	4	3	2	2	4	4	2	—	4	7	—	1	9	10	1	3	3	2	—	—	—	—	—	1	24	26	5	7
	25	4	3	1	1	4	5	—	—	1	3	4	5	13	8	4	2	1	1	—	2	—	—	—	1	23	20	9	11
	26	5	10	—	—	3	2	—	3	1	5	1	1	7	6	1	—	6	3	1	1	—	1	—	3	22	26	3	9
	27	4	5	1	1	1	1	1	—	1	3	1	2	2	6	1	1	2	1	—	—	—	4	3	—	10	16	7	8
	28	4	3	—	—	4	4	—	1	—	5	—	1	6	4	2	—	1	—	1	—	—	—	2	—	15	16	5	2
	29	4	9	1	2	3	3	—	—	—	4	—	3	7	1	1	2	1	1	—	—	1	1	1	—	15	18	4	8
	30	1	5	—	1	1	—	1	1	—	3	—	1	3	8	—	2	1	1	—	—	—	—	—	1	6	17	1	6
Oct.	1	2	6	—	—	1	5	1	—	2	4	—	3	5	4	—	3	—	—	—	—	3	1	—	1	10	19	4	8
	2	3	1	—	—	3	1	—	—	3	5	—	4	6	3	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	15	11	—	5
	3	4	3	—	2	5	—	1	—	3	1	—	—	9	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	11	1	2
	4	4	3	—	—	1	2	3	—	4	2	—	1	6	6	—	—	2	4	—	—	—	—	1	—	17	17	4	1
	5	1	3	—	—	1	1	—	1	1	—	—	—	3	3	1	—	1	2	—	—	—	—	—	—	7	9	1	1
	6	2	—	—	2	3	—	—	—	—	1	—	—	4	2	—	—	1	—	—	—	2	2	—	—	10	3	2	4
	7	4	1	—	—	2	2	—	—	—	2	1	1	4	1	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	10	8	2	1
	8	—	1	—	—	2	2	—	1	1	—	—	—	3	2	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	7	6	—	1
	9	1	2	—	—	—	—	1	1	1	1	1	—	5	1	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—	7	5	4	1
	10	1	—	1	—	1	1	—	—	—	1	1	—	2	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	9	2	—
Trpt	—	480	416	88	83	261	230	56	42	145	148	32	55	333	359	60	76	208	243	47	59	53	43	55	39	1,427	1,395	394	387

1853.	Dag.	Strand-qvarteret.				Dalsqvarteret.				Bergs-qvarteret.				Öfra Norra qvarteret.				Nedra Norra qvarteret.				Norra Sjuk-huset.		Södra Sjuk-huset.		Summa Summarum.			
		Insjuk-nade.		Döde.		Insjuk-nade.		Döde.		Insjuk-nade.		Döde.		Insjuk-nade.		Döde.		Insjuk-nade.		Döde.		Döde.		Döde.		Insjuknade.		Döde.	
		m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.
Trpt	—	480	416	88	83	261	230	56	42	145	148	32	55	333	359	60	76	208	243	47	59	53	43	55	39	1,427	1,395	394	387
Oct.	11	—	1	—	1	2	1	—	—	2	1	—	1	2	4	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	6	8	—	2
	12	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	3	4	—	1
	13	—	2	—	—	2	2	—	1	1	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	3	6	—	3
	14	—	1	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	2	—	—
	15	1	1	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	3	6	—	—
	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	17	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
	20	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
	21	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	1	—	3
	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	2
	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—
	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	29	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1
	30	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—
	31	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	—
Nov.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—
	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	3	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
	4	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	2
	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	6	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1
	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3
	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	11	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—
	12	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
	13	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
	14	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	15	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
	16	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2
	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	1	1
S:a	—	488	431	90	90	271	237	59	44	150	154	33	60	342	378	63	85	209	248	47	60	56	47	55	39	1,460	1,447	404	418
		919		180		408		103		304		93		720		148		457		107		103		94		2,907		822	

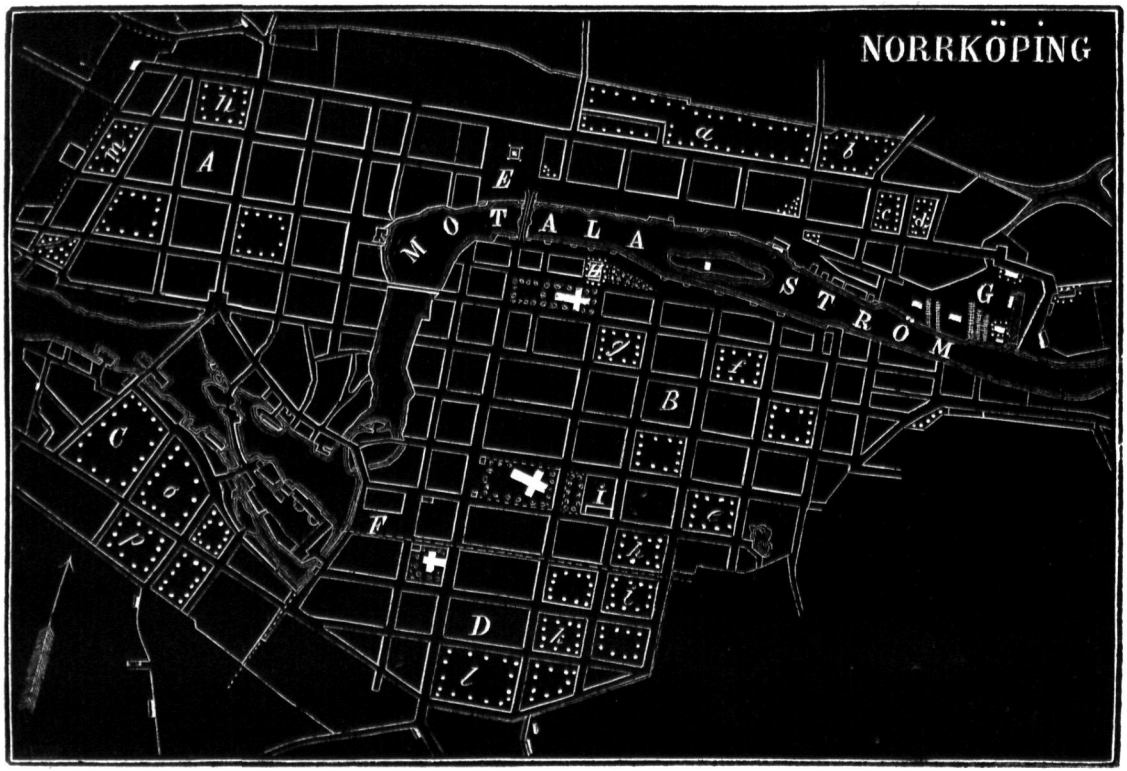
Sjukdomen yppades alltså först i de stadsdelar hvilka äro belägne intill den nedra delen af strömmen.

I *Strandqvarteret*, med en folkmängd af 4,492 personer, yppades sjukdomen d. 28 Aug. och hade redan d. 5 Sept. nått sin kulmination med 76 sjukdomsfall på dagen samt aftog sedan långsamt så att den såsom epidemi kan anses hafva upphört den 4 Oct. Här

Östergöthlands län.

insjuknade 919 *) personer — d. v. s. 294 af hvarje 1,000 bland befolkningen; alltså mer än hvar 5:te person — och afledo 180.

I *Nedra Norra qvarteret* (saltängen) började sjukdomen ett dygn sednare och uppnådde sin största häftighet d. 8 Sept., alltså på 11 dygn med 45 sjukdomsfall på dagen, hvarefter den såsom farsot kan anses hafva upphört d. 28 Sept. Af härvarande befolkningen, uppgående till 2,252 personer, insjuknade 457 — eller 203,8 af hvarje 1,000 — och afledo 107.

Förklaring öfver tecknen:

A. Norra qvarteret, allt norr om elfven; — *B.* Strandqvarteret; — *C.* Bergsqvarteret; — *D.* Dalsqvarteret; — *E.* Carl Johans torg; — *F.* Gamla torget; — *G.* Gamla varfvet; — *H.* Lasarettet; — *I.* Trivialskolan; — *a.* Saltängen; — *b.* Buten; — *c.* Munken; — *d.* Accisen; — *e.* Hatten; — *f.* Ruddammen; — *g.* Rosen; — *h.* Tunnan; — *i.* Sumpen; — *k.* Lyckan; — *l.* Tulpan; — *m.* Karbin; — *n.* Vinpipan; — *o.* Kopparkypen; — *p.* Röken; — *Hvita prickar:* kolerasjukdomsfall i de af farsoten mest hemsökta qvadraterna.

*) I denna, af Prof. *Collin* meddelade redogörelse för sjukdomens framfart i olika stadsdelar, äro förebud och utbildad kolera sammanräknade hvarigenom sjuknummern blifver annorlunda än i ofvan meddelade öfversigt af sjukdomens dagliga förhållande.

I *Dalsqvarteret*, beläget i mycket nära beröring med Strandqvarteret, inträffade första sjukdomsfallet d. 30 Aug., hvarefter sjukdomen d. 16 Sept., alltså efter 18 dygn, uppnått sin kulmination med 53 sjukdomsfall på dagen och aftog sedan långsamt men kan ej anses såsom farsot upphörd förr än med d. 15 Oct. Af härvarande befolkning, uppgående till 2,928 personer, insjuknade 408 — alltså 139,6 af hvarje 1,000 — och afledo 103.

I *Öfra Norra qvarteret* visade sig koleran först d. 1 Sept. men intet dödsfall inträffade här förr än d. 5:te, hvarefter sjukdomen d. 15:de hade uppnått sin kulmination med 53 sjukdomsfall på dag och kunde med d. 15 Oct. anses upphörd som epidemi, men fortfor dock med sporadiska fall inalles 85 dygn eller längst af alla. Af folkmängden i detta qvarter, utgörande 4,977 personer, insjuknade 720 — alltså 144,6 af hvarje 1,000 — och afledo 148.

I *Bergsqvarteret* yppades sjukdomen först d. 6 Sept., uppnådde sin höjd på ungefärligen 9 dygn och hade d. 14 Oct. som epidemi upphört ehuru sedermera spridda sjukdomsfall visade sig ända till d. 12 Nov. Af dess folkmängd, 2,092 invånare, insjuknade 304 — följaktligen 145,3 af hvarje 1,000 — och afledo 93.

Af stadens hela befolkning, 16,741 (enligt 1852 års mantalsskrifning) insjuknade alltså af kolera — förebud och utbildade former sammanräknade — 2,907 (eller 173 af hvarje 1,000 invånare) och afledo 828.

Sjukligheten var alltså inom Strandqvarteret och Nedra Norra störst och i de öfriga, sinsemellan, lika stor, dock minst i Dalqvarteret. I afseende på Nedra Norra kan den större sjukligheten visserligen till någon del förklaras genom läget. Det utgör nemligen i allmänhet den lägsta delen af staden, belägen på en sank mark, en uppgrundning af sjön på sidan åt landet omgifven af sidländta åkrar och ängar der luften morgon och afton icke sällan är dimmig, hvarföre också frossor och gastriska febrar i detta qvarter ofta äro gängse. Dertill kommer att det ej blifvit hemsökt af de stora eldsvådor som öfvergått staden, hvarföre husen på bakgatan och i gränderna i allmänhet äro låga och trånga. I Strandqvarteret deremot, som till en del afbrände 1822, hafva endast de qvadrater som ligga närmast strömmen lågt läge; sedan höjer sig denna del icke obetydligt så att en del deraf ligger temligt högt och är nybyggd med rymligare och beqvämligare hus.

Osunda bostäder syntes alltså påtagligen medverka till sjukdomens utbredning, och i vissa, tätt bebodda, osnygga hus voro sjukdomsfallen många och dödligheten större än eljest. Deribland nämnas i Strandqvarteret: qvadraten *Hatten* (jemf. bifogade trädsnitt (*e*) med 59 sjuka och 12 döda, *Ruddammen* (*f*) med 58 sjuka och 2 döda och 37 å sjukhus intagne, *Rosen* (*g*) med 55 sjuka, 12 döda och 4 afpolletterade, *Tunnan* (*h*) med 53 sjuka, 9 döda och 5 afpolletterade; i Nedra Norra qvarteret: qvadraten *Buten* (*b*) med 23 döda, *Accisen* (*d*) med 22 döda och *Munken* (*c*) med 17 döda; i Dalsqvarteret: qvadraten *Sumpen* (*i*) med 66 sjuka och 10 döda samt 3 afpolletterade, i *Lyckan* (*k*) med 56 sjuka, 10 döda och 3 afpolletterade, *Tulpan* (*l*) med 51 sjuka, 5 döda och 6 afpolletterade; i Öfra Norra qvarteret: qvadraten *Karbin* (*m*) med 50 sjuka och 10 döda,

Östergöthlands län. *Vinpipan* (*n*) med 49 sjuka och 7 döda; Bergsqvarteret: qvadraten *Kopparkypen* (*o*) med 61 sjuka och 13 döda, *Röken* (*p*) med 51 sjuka och 8 döda m. fl.

Ibland tullbetjeningen angreps en öfveruppsyningsman och en vaktmästare hvilka båda afledo. — På fartyg i hamnen insjuknade 8 män af hvilka 5 affördes till sjukhus. — Att sjukdomen angrep supare mer än nyktre personer kunde ej märkas; men der sådane insjuknade i kolera, hemföllo de vanligen ohjelpligen till döden.

Fem sundhetsbyrår voro i stadens olika delar inrättade och 2:ne kolerasjukhus upplåtne, nemligen Norra sjukhuset (*H*), utgörande stadens vanliga lasarett som för ändamålet utrymdes, och Södra sjukhuset i Trivialskolans rymliga lokal (*I*).

Å Norra sjukhuset vårdades 169 kolerasjuke (enligt Prof. *Collins* uppgift 174, nemligen med förebud 23 och utbildad kolera 151) af hvilka 103 dogo. Å södra sjukhuset vårdades 126 (enligt Prof. *Collins* uppgifter 141, nemligen förebud 2 och utbildad kolera 139) af hvilka 94 afledo.

Sjukvården besörjdes af stadens ordinarie läkare med biträde af 22 extra läkare hvarom redan d. 30 Aug. begäran ingafs till Sundhets-Collegium, nemligen Stadsphysicus Prof. *G. Eriksson*, Stadskir. *O. Åberg*, Prof. *J. G. Collin*, Doct. *Hanstén*, *Schierman Almqvist* och *Fr. Noreus* samt för tillfället anställde Regementsläkaren *Wetterberg*, Bataljonsläkaren *Schagerström*, Doct. *Hulting* och *Rossander*, Cand. *Cornell*, *O. Blomberg*, *A. Kullberg*, *G. Olander*, *C. D. Lindskog*, *A. F. Holmgren*, *Lundblad*, *C. A. Göhle*, *Wång*, *O. H. Sylvén*, Adjunct. *Tranberg*, Gymnastikläraren *Pålman*, Studeranden *M. Ehrling*, *A. M. Lind* och *Malmberg*, Badarmäst. *Höglund* och *Fryklund* samt f. d. Tandläkaren *Nettergren*.

Af sjukvårdspersonalen insjuknade 5 af läkarne men tillfrisknade snart åter och 1 likbärare, 1 sjukvaktare, 8 sjuksköterskor och 2 sjukbärare, bland hvilka 5 afledo. Redan d. 5 Oct. indrogos 2:ne sundhetsbyrår och åtskillige läkare entledigades. Den 12:te indrogs det ena, Södra sjukhuset och med d. 19 Oct. entledigades öfrige extra läkare då sundhetsnämnden förklarade sjukdomen redan hafva som farsot upphört om än något fall af kolera eller diarrhe skulle sig förete, hvilken förklaring dock sedermera befanns förhastad i det sjukdomen fortfor ännu en hel månad derefter.

Angående orsaken till sjukdomens uppkomst hafva noggranna och vidlyftiga polisundersökningar d. 6, 16 och 30 Sept. blifvit anställde men icke ledt till någon bestämd upplysning i detta hänseende. Stadens spärrning har med möjligaste noggrannhet blifvit verkställd.

Enkan Strömbäck hade på qvällen d. 27 Aug. varit sysselsatt med skurning, hvarefter hon frisk gått till hvila, men följande morgon efter uppstigandet insjuknat. Hon hade icke, såsom ryktet uppgaf, biträdt sjöfolk vid härvarande hamn med tvättning af kläder eller eljest haft någon beröring med dem.

Prof. *Collins* berättelse innehåller i detta hänseende följande: »Angående *orsaken* till sjukdomens uppkomst hafva noggranna och vidlyftiga polisundersökningar blifvit anställda men icke fört till något bestämdt resultat. Att juridiskt bevisa detta, torde också vid

många tillfällen blifva ganska svårt, dels emedan man gerna önskar dölja anledningarna som möjligtvis kunde finnas att misstänka någon utifrån inkommen smitta, dels emedan, när dessa undersökningar företagas, de personer som kunna lemna den säkraste upplysningen icke sällan redan äro döde af sjukdomen eller de sjöfarande aflesta till vidt aflägsna länder. Emellertid gick denna tid i Norrköping ett rykte att sjukdomen inkommit genom en eller flere hamplaster från Ryssland. Man har nemligen berättat att d. 26 Aug. ankom en sådan hamplast samt en eller två dagar derefter två andra. Af de fartyg som medförde dessa laster afgick sedan ett med samma vara till Lidköping och Carlstad *) och i tidningarna har jag sett en berättelse att man i dessa städer misstänkte att sjukdomen genom nämnde fartyg till dem blef öfverförd fastän sådant äfven der icke kunde juridiskt bevisas. Också synes detta rykte icke sakna all sannolikhet. Sjukdomen utbröt i Norrköping d. 28 Aug. först i de stadsdelar som gränsa intill strömmen och ifrån hvilka arbetsfolket har den största gemenskapen dermed. En del af nämnde hampa upplades i eller vid Ebersteinska varfsbyggnaden fastän man sade att den icke genast förarbetades. I denna byggning insjuknade d. 31 Aug. två repslageriarbetare och afledo följande dag, hvarjemte sjukdomen genast mycket spridde sig i detta hus. Ifrån Strandqvarteret och det Nedra Norra öfvergick koleran snart till Dalsqvarteret som med det förenämnda står i den omedelbaraste förening men sedan visade sig inga dödande kolerafall i de återstående båda stadsdelarna förr än flera dagar efteråt. Ifrån Norrköping fördes sjukdomen till omkringliggande socknar. Dessutom berättar man, att af hampan blef åtskilligt magasineradt, och när magasinet, som hittintills varit stängdt, nära två månader efteråt öppnades, insjuknade i kolerasymptomer 6 personer som dervid arbetade.

Följande meddelade handling utvisar något så när fördelningen af de betydliga kostnader hvilka staden måst vidkännas i och för farsoten:

»Sammandrag öfver totalbeloppet af sundhetsnämndens utgifter, visar att

29 läkare uppburit i arfvoden	B:ko	R:dr	8,890:	16.	—
Räkningar för medicin uppgått till	»	»	2,678:	19.	—
» för likkistor	»	»	1,862:	40.	—
» för likens transporterande till begrafningsplats . .	»	»	988:	15.	4.
Graföppning	»	»	759:	40.	—
Utgifter vid sjukhuset N:o 1	»	»	2,627:	24.	—
» sjukhuset N:o 2	»	»	1,697:	16.	8.
» Strandqvarterets sundhetsbyrå	»	»	1,204:	36.	8.
» Dahls d:o	»	»	711:	10.	—
» Bergs d:o	»	»	470:	31.	4.
» Öfra Norra d:o	»	»	977:	6.	2.
» Nedra Norra d:o	»	»	569:	42.	8.
Transp.	B:ko	R:dr	23,438:	9.	10.

*) Uppgiften är icke fullt rigtig i det afseende att den hampa som afgick till Lidköping och Carlstad inlastades utur ett magasin i Norrköping, se sid. 56 samt sid. 247.

Transp.	B:ko	R:dr	23,438:	9.	10.
Åkare och Vagnshyra för läkare (utom den betydliga skjutsning som enskilda haft godheten bestrida)	»	»	600:	4.	5.
Diverse utgifter, deribland arfvoden för protokollsföring, för polisbetjening och vaktmästare, tryckningskostnader m. m.	»	»	1,425:	45.	10.
Bevaknings- och karantänskostnader förutan hithörande cirka 260 R:dr upptagne i förestående post	»	»	443:	1.	6.
Tillsammans	B:ko	R:dr	25,907:	13.	7.

Rätteligen afskrifvet; betygar. Ex officio *Johan Gåse*.

c) Lösings härad.

201. *S:t Johannes (Norrköpings lands-) församling* *).

Några serskilda skyddsåtgärder voro icke vidtagne. Väderleken vacker och helsotillståndet godt. — Inalles hafva 45 personer varit sjuka af hvilka 34, nemligen 17 män och 17 qvinnor aflidit. Deraf voro 5 barn, 22 medelåldrige och 7 ålderstigne. Första sjukdomsfallet inträffade d. 2 Sept. och det sista d. 2 Nov. De fleste insjuknade efter besök i Norrköping, några också efter besök i torp der sjukdomsfall yppats. Sjukdomsfallen förekommo sålunda i alla delar af socknen, dock endast i torp och backstugor. Ingen ståndsperson, bonde, eller af deras barn och tjenare afled. Af de döda voro endast 3 begifna på fylleri, men osunda bostäder och nöd syntes befordra sjukdomen. 2:ne skomakare med hustrur och ett barn hvardera, en skomakare med hustru och en ogift skomakare afledo. Ingen af sjukvårdspersonalen insjuknade. Alla de sjuke vårdades i sine hem. Ett enda hus der 2 dödsfall inträffat, spärrades 10 dagar, under hvilka de inspärrade fortforo att vara friska. Utom de uppgifne kolerafallen förekommo allmänt mindre illamående af magplågor samtidigt.

202. *Tingstad socken* **).

Vanliga förmaningar voro meddelade, nödiga läkemedel hemtade, ingen spärrning ifrågakom. Väderleken var vacker. Helsotillståndet hela sommaren godt, men i September visade sig flere fall af diarrhe. Den 25 och 27 Sept. inträffade 2:ne misstänkta dödsfall och d. 1, 5 och 14 Oct. likaledes ett hvardera dagen så att inalles 3 män och 5 qvinnor hafva aflidit på spridda ställen inom socknen. Med undantag af enkan Haråldsdotter som d. 28 Oct. hemkom frisk från Norrköping men insjuknade d. 31 samt dog d. 1 Nov., hade ingen af de aflidne veterligt varit i beröring med kolerasmittad ort eller person. Sundhetsnämnden anser derföre att orsaken till ofvannämnde dödsfall varit »kolerin«. De sjuke vårdades i sina boningar och de döda begrofvos i den vanliga kyrkogården.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *J. M. Hörning*.
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *P. G. Adler*.

203. *Dagsbergs socken* *).

Här inträffade endast 2:ne misstänkta sjukdomsfall vid Öhludden under Bråborgs kungsgård d. 27 Sept. då torparen Henriksson efter förutgångne kräkningar och diarrhe afled och d. 29:de då en 4 år gammal gosse på samma ställe afled i förutnämnde symptomer efter 6—8 timmars sjukdom. Provincialläkaren, som anlände först efter det dödsfallen timat, ansåg sig ej kunna med visshet förklara dem härröra af kolera.

204. *Krokek socken* **).

Utom tillsynen om renlighet i och utom hus, utdelning af Läkaresällskapets underrättelser och vanliga anordningar för sjukvården, voro inga serskilda förberedande åtgärder vidtagne. Väderleken var varm och torr, helsotillståndet godt, magplågor sällsynta. Den 6 Sept. insjuknade efter besök i Norrköping, hustru Larsdotter i Sandviken, och afled d. 9:de. Samma dag insjuknade hennes dotter som på samma gång besökt Norrköping och dog d. 10:de och d. 14:de insjuknade en syster till den sistnämnde men återkom till helsan. Inalles insjuknade inom samma hus 3 qvinnor af hvilka 2:ne dogo. Huset, som var ett ibland de osundare inom församlingen, spärrades noggrannt och de qvarlefvande utflyttades till sundare bostad, hvarefter intet mer sjukdomsfall yppades.

d) Bråbo härad.

205. *Östra Eneby socken* ***).

Utom vanliga förmaningar till vård om helsan och undvikande af besök i Norrköping, antagande af sköterskor och hemtagning af medikamenter, voro inga serskilda skyddsåtgärder vidtagna. Väderleken var före och vid sjukdomens utbrott ofta qvalmig, helsotillståndet i allmänhet godt till slutet af Aug. då talrika fall af magplågor förekommo.

De första sjukdomsfallen yppades vid Marieborg der pigan Fahlström, 22 år gammal, afled d. 6 Sept. och en statdräng d. 12:te. Dessa personer hade med synnerlig omsorg afhållit sig från all gemenskap med Norrköping och ej, så vidt kändt är, haft beröring med någon sjuk. Något mera svårare sjukdomsfall inträffade ej här. Dernäst yppades sjukdomsfall i en backstuga å Ingelstadsmo dit enkan Holmqvist från en i Norrköping afliden dotter hemfört kläder, hvilka hon dels sjelf begagnat, dels försålt till skomakaren Falks hustru som här insjuknade och afled d. 17 Sept., hvarefter i samma stuga 3:ne dödsfall ytterligare inträffade samt följande dagar i nästgränsande stugor, deribland äfven nyssnämnde enka Holmqvist och hennes son. I flere torp, der invånarne plägade försälja granris och qvastar till Norrköping, insjuknade och dogo likaledes åtskillige personer så att från sjukdomens början d. 6 Sept. till d. 6 Nov. då sista dödsfallet inträffade, insjuknade 40 af hvilka 22 dogo nemligen 9 män och 13 qvinnor, af hvilka 6 voro barn,

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *J. Marström.*
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *A. Ekeborg* samt ledamöter.
***) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *M. G. Sjögren, E. Eriksson, G. Carlsson* och *Nystrand.*

Östergötlands län.

10 medelåldrige och 6 ålderstigne. Dessutom förekommo talrika fall af mindre illamående. Med undantag af 4 något aflägsnare boende, inträffade alla dödsfall i kojor närmast Norrköping, synnerligen å sockenallmänningen Ingelstadsmo, mestadels i trånga, osunda bostäder. De sjuka vårdades i sina hem. Läkarevården bestreds af D:r *Noreus* i Norrköping. Af sjukvårdspersonalen dog en man och en qvinna. Mannen säges hafva hemkommit öfverlastad af starka drycker till följd hvaraf en häftig träta uppkom med qvinnan, hvilken ej upphörde förr än de båda angrepos af svåra kolerasymptomer hvarunder mannen dog inom några timmar och hustrun ett dygn derefter.

På frågan om spärrning förvärfvat förtroende svarar sundhetsnämnden: »att sådana åtgärder icke blifvit vidtagne dels emedan sundhetsnämnden ansåg dem alldeles ändamålslösa och dels emedan de konseqvent genomförda, måste leda till de mest okristliga resultater synnerligast å landsbyggden der några ordentliga karantänsinrättningar eller sjukhus svårligen kunna åstadkommas. Att tillsluta sina dörrar för alla vägfarande äfven då de befinna sig i den mäst nödställda belägenhet och att såsom här var förhållandet, i en koja bebodd af 10 personer, bland hvilka 4 lågo döda eller sjuka, förbjuda de öfrige att derifrån utgå och andra att bispringa dem, finner sundhetsnämnden ej vara öfverensstämmande med en kristlig menniskokärleks fordringar«.

206. *Qvillinge socken* *).

De från sundhetsnämnden inkomna, mycket ofullständiga svaren upplysa endast att första sjukdomsfallet inträffade i början af September hos en åldrig enka af arbetsklassen; att inalles 10 män och 8 qvinnor af kolera aflidit af hvilka 3 barn, 12 medelåldrige och 3 ålderstigne; att dödsfallen förekommit enstaka utom i ett hus der 4 dogo; att husen der sjukdomsfall inträffade hållits spärrade, att ingen af dem som biträdt vid sjukvården och handterat liken insjuknat.

e) Björkekinds härad.

207. *Konungsunds socken* **).

Förmaningar till renlighet och vård om helsan samt undvikande af beröring med smittad ort voro de enda skyddsåtgärder sundhetsnämnden vidtagit. Någon spärrning föreslogs ej. Luften var klar men qvalmig, helsotillståndet godt. Den 12 Sept. insjuknade torparen Jacobsson i Smedstugan å Wäsby egor efter ett 2 dagar förut i Norrköping gjordt besök och afled d. 15:de. Samma dag insjuknade äfven hans hustru och dog efter 2:ne dagars sjukdom. Den 26 Sept. insjuknade ytterligare en gosse som likaledes afled. Något mer sjukdomsfall af kolera inträffade ej men lindriga diarrheer och kräkningar förekommo temligen allmänt. Ingen af dem som haft beröring med de sjuke hade deraf olägenhet. Husen, der sjukdomsfall förekommit, spärrades genast. — Sjukvården var ordnad enligt gällande författningar och från Landshöfdinge-embetet meddelade föreskrifter.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *E. J. Engelholm.*
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *C. L. Carlstedt.*

208. *Kudby socken* *).

Förberedande åtgärder voro desamma som i förutgående församling. Ingen spärrning »såsom ändamålslös och förnuftsvidrig«, men 2:ne sjukhus med nödige sköterskor, bärare och medikamenter voro ordnade. Endast ett sjukdomsfall inträffade, nemligen hemmansegaren Larsson i Askebo, 47 år gammal, som efter besök i Norrköping, insjuknade d. 27 Oct. och afled d. 29:de. Huset spärrades, och ehuru i samma rum den aflidnes hustru och barn voro inneliggande före, under och efter dödsfallet, förblefvo de friska.

209. *Tåby socken* **).

Läkaresällskapets råd kungjordes söndagligen, sköterskor antogos, medikamenter utdelades rotvis o. s. v. Någon spärrning ifrågasattes ej.

Den 7 Nov. insjuknade vid Stensvad en torparehustru, 39 år gammal, och afled d. 8:de. Förut ytterligt svag efter en barnsäng hade hon förkylt sig, hvarefter koleran utbröt utan att hon veterligt haft minsta beröring med smittad person eller ort. — Vid Mem insjuknade d. 27 Nov. tullvaktmästareenkan Lindskog, efter besök i Söderköping, och dog d. 28:de. — Den 2 Dec. insjuknade och dog en daglönarehustru hvars man efter besök i Norr- och Söderköping varit sängliggande i koleraprodromer. — Den 25 Dec. insjuknade och dog en statdräng som icke på flere månader varit hemifrån. I öfrigt nämnas 15, alla af arbetsklassen, hafva varit sjuke i kolerasymptomer men återkommit till helsan. Från d. 7 Nov. till d. 25 Dec. inalles insjuknade 19 med 4 döda hvaraf 11 män och 8 qvinnor, deribland 4 barn, 14 medelåldrige och 1 ålderstigen. Koleraprodromer sägas derförutan hafva varit allmänna från medlet af Augusti till slutet af året. I en statbyggnad sjuknade 9 personer och i en boställsbyggnad för tullvaktmästare 4, eljest högst 2 på hvarje ställe. Ingen sköterska insjuknade, men 2 personer som kistlade den först aflidne, sjuknade näst derefter.

»Spärrning af denna ort har icke ansetts behöflig, utan med afseende på väderlek och årstid vådlig för de vaktande som lätt kunnat ådraga sig förkylning och kolera«.

f) Östkinds härad.

210. *Östra Husby socken* ***).

Enligt sundhetsnämndens beslut reqvirerades 16 flaskor Thielemans droppar hvaraf utdelades en för hvarje rote, hvarjemte sköterskor och likbärare utsågos samt likkistor beställdes. — Den 8 Nov. hemkom till Mauritsberg arbetskarlen Månsson från Norrköping der han sades hafva köpt kläder efter koleradöde. Efter hemkomsten ingick han först till arbetskarlen Krum, hvars 5 år gamla dotter då var opasslig och följande dag insjuknade med kräkning och diarrhe samt dog d. 10:de. — Den 14 Nov. insjuknade hustru Krum, en trädgårdsmästare och nämnde dräng Månsson, d. 16:de Månssons hustru, en dräng och

*) Enligt uppgift af Sudhetsnämndens Ordförande *J. C. Wallensteen.*
**) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af *P. O. Hjorton, F. W. Funk* och *I. Widoff.*
***) Enligt uppgift af v. p. *C. P. Lagergren, L. Pettersson* m. fl.

Östergöthlands län.

tvenne barn och några ytterligare sjukdomsfall inträffade så att från d. 8 till d. 23 Nov. insjuknade inalles 11 personer, nemligen 4 män och 7 qvinnor, af hvilka 2 qvinnor dogo. Alla sjukdomsfallen voro inskränkta till Mauritsberg. Husen der sjukdomsfall yppades höllos spärrade. Ingen af sjukvårdspersonalen insjuknade.

g) Skärkinds härad.

211. *Gistad socken* *)

Genom stadgade böter, 6 R:dr 32 sk. banko, för den som olofligen besökte Norrköping under der gängse farsot samt »stark rökning med enris och brinnande tjära af dem som varit i beröring med smittad ort« hade sundhetsnämnden sökt skydda församlingen från smitta. Väderleken var fuktig och osund, helsotillståndet godt utom det att en och annan kännt magplågor.

Hustru Eva Nilsdotter, som d. 4 Sept. hemkommit frisk från ett besök i Norrköping, sjuknade i kolera d. 5:te och dog d. 6:te, oaktadt erhållen läkarehjelp. Den 8:de insjuknade mannen men bättrades åter. Den 13:de sjuknade pigan Inga, som der vistades såsom sköterska, men förbättrades likaledes. De sjuke bebodde en osnygg backstuga, som genast spärrades »medelst personer från församlingen som blefvo beordrade att vakta hvar sitt halfva dygn«. Stor svårighet mötte att finna någon som efter sköterskans insjuknande ville i det spärrade torpet vårda henne, men slutligen ficks en ny sköterska som efter 10 dygns karantän efter det den sist insjuknade tillfrisknat, utsläpptes.

På fråga om spärrning förvärfvat förtroende svarar sundhetsnämnden: »Ja! till hög grad«.

h) Hammarkinds härad.

212. *Söderköpings stad* **).

Sedan kolerans utbrott inom riket blifvit bekantgjord, vidtogos genast de åtgärder som författningarna föreskrifva och efter det Stockholm blifvit förklarad smittad, spärrades staden från d. 31 Aug. hvarmed fortsattes till d. 8 Oct. sedan farsoten äfven här utbrutit. Tillika var sjukhus med nödig materiel ordnad, sjuksköterskor och bärare stadde m. m. Väderleken var kort före och under farsoten härstädes mestadels mulen, dimmig och tung. Oordningar i magen, diarrheer med och utan kräkningar samt någon gång kramp voro på stället och isynnerhet i nästgränsande landsbygd rådande 1—1½ månad före kolerans utbrott och hade enligt vecko-rapporten af d. 8 Oct. 2 svaga barn derutaf aflidit.

Den 8 Oct. insjuknade arbetskarlshustrun Green, 40 år gammal, i kolerasymptomer. Hon hade ej veterligen haft beröring med smittad ort eller person men länge lidit nöd och saknat tillräcklig föda och beklädnad och vistades hela dagarna ute för att förtjena sitt uppehälle. Hon tillfrisknade efter 3 veckors sängliggande. — Den 9 Oct. insjuknade

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Sv. Toll* samt Provinciallläkaren *Lindegrens* rapport.
**) Enligt uppgifter af Stadsläkaren *Engelbrecht* och Sundhetsnämndens Ordförande *J. W. de Besche.*

hastigt arbetskarlen Månsson straxt efter hemkomsten från utarbete, fanns vid Stadsläkarens ankomst i utbildad kolera och afled efter 9 timmars sjukdom. Han hade, enligt hvad uppgifvet är, icke haft någon beröring med förutnämnda hustru och bodde på temligt afstånd från henne, men hade i flere dagar varit besvärad af diarrhe. Efter dessa 2:ne insjuknade väl då och då, ehuru med flere dagars mellanskof en och en person, så att sjukdomen ej syntes vilja taga någon fart förr än d. 19 Nov. då på en dag insjuknade 7 personer, hvarefter flere eller färre sjukdomsfall dagligen förekommo till d. 4 Dec. efter hvilken tid åter endast enstaka sjukdomsfall med flere dagars afbrott inträffade till d. 12:te s. m., med hvilken dag sjukdomen upphörde. Sjukdomens duration som farsot kan således räknas från d. 19 Nov. till d. 4 Dec.

Under October månad förekommo tillsammans	sjukdomsfall	14	döde	8.
» November » » »	»	128	»	39.
» December » » »	»	22	»	14.
tillsammans fr. d. 8 Oct. t. d. 12 Dec.	sjukdomsfall	167	döde	61.
Af dessa voro män	insjuknade	75	döde	25.
» » qvinnor	»	92	»	36.
Med hänsyn till åldern voro: Barn under 15 år	insjuknade	44	döde	12.
Medelåldrige	»	109	»	39.
Ålderstigne	»	14	»	30.

Företrädesvis höll sig sjukdomen inom det s. k. Hospitalsqvarteret som mestadels består af små trånga hopträngda bostäder med låga rum, bebodda af fattiga familjer af arbetsklassen, oftast flere i ett rum. Oaktadt daglig tillsyn var det nästan omöjligt att hålla snyggt och sundt hvarför också farsoten här fann sin näring; nästan intet hus skonades och få voro de personer som ej hade någon känning af sjukdomen. Behofvet att skilja de sjuka från de friska insågs vara högst trängande, men det inrättade sjukhuset var för litet äfvensom det var svårt att förtaga den paniska förskräckelsen för detsamma. Uti en öfriga delen af staden förekommo blott spridda fall och högst få personer af den bättre lottade klassen angrepos. Å sjukhuset vårdades 9 män af hvilka 8 dogo och 11 qvinnor af hvilka 6 dogo eller tillsammans 20 insjuknade och 14 döde.

Af sjuksköterskorna insjuknade och afled en äfvensom en sjuk- och likbärare. — Sjukvården bestriddes af Provinciallläkaren *Djurberg* och Stadsläkaren *Engelbrecht* med biträde af Cand. *Holmgren* och *Djurberg* samt Dentisten *Nettergren.*

De flesta sjukdomsfallen inträffade från kl. 4 e. m. till midnatten. Beträffande spärrning yttras: »här har erfarenheten visat att spärrning knappt kan konseqvent genomföras, hvarföre man har skäl att tro det spärrningar i allmänhet förlorat allt förtroende«.

Beträffande sjukdomens uppkomst så finnes ingen anledning att antaga det densamma blifvit införd genom smitta, utan yppades den småningom sedan ofvannämnde oordningar i digestionsorganerna någon tid ägt rum och efterhand antagit svårare karakter. En lös förmodan låter sjukdomen vara införd med personer som öfver bergen kringgått spärrningen.

213. *Drothem socken* *).

Till sundhetsnämndens biträde för tillsynen voro 25 uppsyningsmän utsedde med åliggande att besörja anskaffande af behörig vård för möjligen insjuknade; sköterskor och bärare antagne, medikamenter anskaffade. Någon spärrning vidtogs ej.

Den 9 Sept. insjuknade vid Mariehof hustru Jonsdotter, 33 år gammal, fattighjon, mindre vetande, som möjligen under sina vandringar besökt Norrköping eller närmast derintill belägna socknar och dog d. 10:de. — Den 14 Sept. insjuknade bonden Bengtsson i Koltorp efter hemkomsten från Norrköping; d. 17 Sept. rättaren Johansson vid Tomtaholm utan veterlig beröring med smittad ort eller person, men båda tillfrisknade. — Den 3 Nov. insjuknade enkan Jonsdotter i Tella efter att samma dag hafva besökt Söderköping och afled följande dag. — Den 17 Nov. insjuknade pigan Lotta Johansdotter i Ektorpet utan känd anledning och slutligen d. 28 Nov. arbetaren Olsson i Upsalaängen utan känd anledning, och afled följande dag. Från d. 9 Sept. till d. 28 Nov. hafva alltså 6 enstaka sjukdomsfall förekommit af hvilka 3 medfört döden. Dessutom uppgifvas 10 à 12 fall af koleraförebud hafva förekommit. Af ofvannämnde insjuknade voro 3 mankön och 3 qvinkön samt i anseende till åldern 5 medelåldrige och 1 ålderstigen. Alla de sjuke vårdades i sina hem. Läkarevård erhölls från Söderköping. Alla sjukdomsfallen voro spridda så att på intet ställe mer än en insjuknade. Någon egentlig spärrning af husen var ej använd, dock sökte man så mycket som möjligt afhålla alla obehöriga besök hos de sjuke.

214. *Skönberga socken* **)

Någon egentlig spärrning vidtogs ej men församlingsborna öfverenskommo att undvika smittade orter och att ej emottaga eller hysa från sådana ställen ankommande personer. Endast 4 enstaka sjukdomsfall inträffade här hvilka alla slutade med döden, nemligen d. 6 Nov. v. häradshöfdingen Lagergren vid Liljestad, d. 28 s. m. en äldre qvinna vid Fullerstad, d. 18 Dec. en 16 års yngling och d. 21 s. m. en 5 år gammal gosse, båda vid Wiggeby boende i samma torp. Dessutom förekommo talrikt mindre illamående af magplågor. Alla 4 ofvannämnde sjukdomsfall uppgifvas bestämdt kunna antagas hafva uppkommit af smitta genom kommunikation med det af farsoten hemsökta Söderköping.

215. *Vestra Husby socken* ***)

Sundhetsnämnden hade vidtagit de förberedande åtgärder som Konungens Befallningshafvande i kungörelse d. 3 Aug. 1853 föreskrifvit. — Endast ett enstaka sjukdomsfall inträffade, nemligen d. 15 Sept. då inhysesmannen Hans Hansson i Sundet på Luddingsbo egor, 71 år gammal, efter några dagar förut i Norrköping gjordt besök, insjuknade och d. 17:de afled. Huset spärrades. Den aflidnes hustru och son som jemte 2:ne der anställde sköterskor bodde, förblefvo alla friska.

---

*) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af *C. Jarchov.*
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *M. v. Schwerin.*
***) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *J. L. Friberg* samt *F. Fredriksson* och *C. A. Andersson.*

17) Calmar län.

Calmar stad spärrades så väl till lands som sjöss från d. 30 Juli till d. 5 Dec.; Westervik från d. 18 Aug. till d. 3 Oct.; Wimmerby endast några få dagar från d. 6 till d. 10 Oct. och Borgholm från Aug. till Nov. Ingenstädes anhölls någon kolerasjuk vid spärrningslinien. — Vanliga förberedande åtgärder för den händelse kolera skulle yppas voro mer och mindre fullständigt vidtagne af de i alla socknar organiserade sundhetsnämnderna. Apotheken i länet voro visiterade med hänsyn till förrådet af koleramedikamenter. — Endast i Calmar och Tjusts distrikt yppades kolera, nemligen i det förra på ett enda ställe i Söderåkra socken af Södra Möre härad och i det sednare i staden Westervik samt enstaka misstänkta sjukdomsfall i Lofta och Törnefalla socknar. — I Calmar stad uppgifves helsotillståndet hela sommaren och hösten hafva varit utmärkt godt. Diarrheer förekommo sällan och blott ett enda fall af lindrig sporadisk kolera, uppenbart orsakadt af förkylning. I Wimmerby distrikt uppgifvas rödsot, diarrhe och kolerin hafva varit gängse under rötmånaden samt för öfrigt spridda fall af kikhosta och messling, men ingen kolera oaktadt liflig beröring med Westervik. I Döderhultsviks distrikt uppgifvas lindriga diarrheer, halsfluss, några fall af skarlakansfeber samt gastrisk feber hafva förekommit men helsotillståndet dock öfverhufvud varit ganska godt.

Kostnaderna för spärrnings- och koleraanstalter uppgifvas hafva varit: i Calmar 869 R:dr 25 sk. 8 rst. utom dagsverken i natura; i Westervik 1,720 R:dr 45 sk. 5 rst; i Borgholm endast dagsverken i natura; tillsammans 2,590 R:dr 23 sk. 1 rst.

Följande extra läkare voro någon tid anställde till biträde vid kolerasjukvården i länet, nemligen D:r *Reuterman*, Cand. *Torstensson*, *Martin*, *Djurberg* och *Neuman*.

År 1834 afledo i länet (i Döderhultsvik och Hvena) 9. — År 1850 afledo i länet (Döderhultsvik) 49.

A) Calmar Provinciallläkare distrikt.

Helsotillståndet uppgifves i allmänhet under sommaren och hösten hafva varit godt utom några lindriga diarrheer på en och annan ort.

a) Södra Möre härad.

216. *Söderåkra socken* *).

Socknen var indelt i 17 rotar med ett sjukrum utsedt i hvarje rote samt sköterskor och medikamenter; någon spärrning var ej på förhand vidtagen. Väderleken varm och torr. Enskilda fall af utsot förspordes.

Den 8 Aug. insjuknade skepparen Daniel Jonsson i Skällnäs efter att med sitt fartyg hafva hemkommit från Carlskrona, der han vid fattighuset å Björkholmen d. 5 Aug. lossat

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande *J. Wimmerstedt.*

Calmar län. en vedlast och afled d. 9:de i utbildad kolera. Hans 64 år gamla mor, båtsman Litens hustru, som vårdat honom under sjukdomen, insjuknade d. 10 och afled d. 11 Aug. Provincialläkaren besökte genast stället, hvarefter extra läkaren, Cand. *Martin*, der för någon tid anställdes. Huset spärrades med bevakning. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej. Under samma tid förekommo diarrheer och underlifsplågor hos flere fastän helsotillståndet för öfrigt var godt.

B) Tjusts Provincialläkare distrikt.

Helsotillståndet uppgifves i allmänhet hafva varit godt, dock förekommo några fall af diarrhe och kolerin samt gastrisk feber och påssjuka. Endast i Westerviks stad har kolera förekommit äfvensom 3:ne derför misstänkta sjukdomsfall i Lofta och Törnefalla socknar.

a) Norra Tjust härad*).

I *Lofta* socken inträffade d. 19 Aug. ett misstänkt sjukdomsfall af kolera hos kustroddaren Törngren, boende ¼ mil utanför Westervik, dock med snar bättring. — Den 22 Nov. inträffade likaledes ett misstänkt sjukdomsfall hos en piga i torpet Riskaften som efter 2:ne dagars sjukdom i kräkning och diarrhe afled äfvensom hos en torpare som likaledes afled.

b) Södra Tjust härad.

I *Törnefalla* socken inträffade d. 29 Sept. ett misstänkt sjukdomsfall hos torparen Björkegren i Mörtsviken som hastigt afled, men af den derefter tillkallade Provincialläkaren *Danielsson*, efter anställd obduktion, förklarades icke hafva härrört af kolera.

217. *Westerviks stad***).

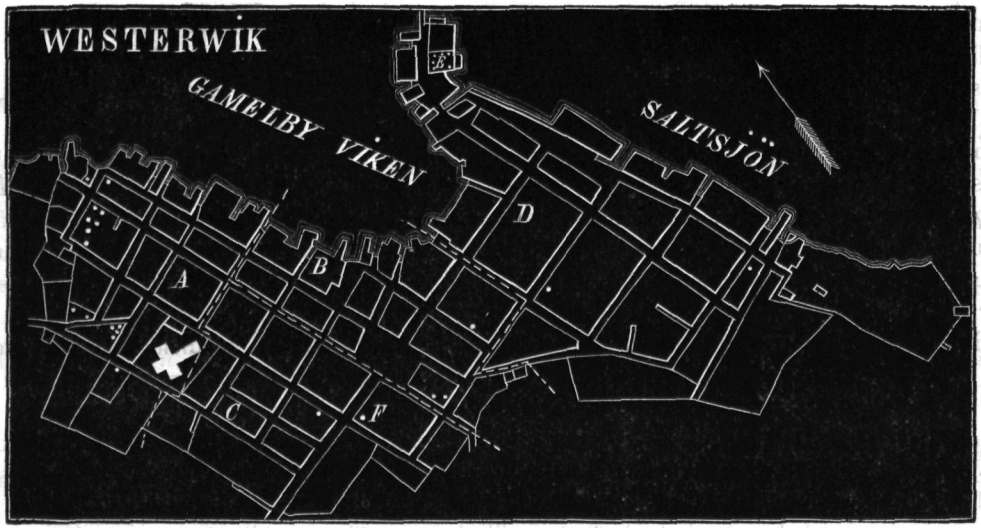
Efter kolerans utbrott i Ystad trädde sundhetsnämnden i verksamhet och anmanade till åtgärder för snygghet och renlighet i boningar och gårdar, hvilket här mycket underlättades genom stadens läge på en sluttande, bergbunden sandås. Kalk ströddes i kistorna under afträdena, och nämndens ledamöter, biträdde af serskilda ordningsmän, verkställde tid efter annan visitationer hvilka efter sjukdomens utbrott dagligen förnyades då hvarje afvikelse från gifna föreskrifter rättades; sjukhus ordnades, Stadsläkaren meddelade i stadens tidning anvisningar för vården om helsan och råd mot första misstänkta illamående. Stadens spärrning beslöts och började med vakt vid tullen d. 18 Aug. samt fortfor till d. 2 Oct. då kolera förklarades vara i staden utbruten. — Väderleken var under hela Augusti och första hälften af September månad utmärkt af tryckande värma med qvalmig, fuktig luft, rökig horisont, ofta omvexlande med kalla nätter, några gånger starkt och ymnigt regn. Vestliga och ostliga vindar herrskade. Under sednare hälften af September blef väderleken kyligare med frost om nätterna, serdeles efter d. 20:de, då nordvestlig storm med orkaner inträffade under klar luft och tryckande värme. — Beträffande helsotillståndet

*) Enligt rapporter af Stadsläkaren *Forling* och Provincialläkaren *Danielsson*.
**) Enligt berättelse af Stadsläkaren *Forling* och Sundhetsnämndens rapporter.

tillståndet uppgifves att redan under Juni månad började enstaka diarrheer visa sig, hvilka under följande månader tilltogo och i September till den grad ökades att af stadens befolkning, som är omkring 4,700, nästan hvar och en, i mer eller mindre grad, var angripen af kräkningar, diarrhe och magplågor, hvilka åkommor för det mesta påkommo plötsligt om nätterna, men voro lätt häfda. Öfriga sjukdomar voro till antalet högst få och utgjorde lindriga frossor, kikhosta och gastriska febrar. I Stadsläkaren *Forlings* vecko-rapport d. 17 Sept. heter det: »de häftiga sjukdomsfallen fortfara. När någon insjuknar sker det plötsligt med ångest, oförmåga att draga åt sig andan, hvarvid buken drages ihop, svindel, svartnande för ögonen samt mållöshet inträffa och ofta kräkning samt diarrhe; den sjuke faller omkull på stället der han befinner sig och får sträckningar och sendrag i lemmarna. Större delen förbättras genast efter erhållen medicin, men hos somliga öfvergår detta tillstånd till nerffeber«. Under sådant förhållande yppades omsider ett fall af verkligt utbildad kolera d. 21 Sept. och det är med hänsyn till ofvannämnde förebådande sjukdomsåkommor som Stadsläkaren i sin berättelse förklarar kolerans uppkomst i Westervik lik en växts utveckling från frö till grodd, rotbildning, stam och blad samt slutligen full blomning *), i det nemligen de från början enkla diarrheerne efterhand mer och mer antogo koleraartad beskaffenhet till dess omsider verklig kolera visade sig, och anser sjukdomen »hafva på stället spontant uppträdt genom telluriska och andra ännu okända inflytelser. *Calmar län.*

Den 21 Sept. insjuknade i Vestra qvarteret, N:o 11, tjenstepigan Brita Maria Carlsdotter, 37 år gammal, i kräkningar och diarrhe, hvartill snart kommo öfriga symptomer af utbildad kolera, hvaraf hon under öfvergång till reaktionsstadiet, oaktadt omsorgsfull läkarevård, afled d. 24:de. Hon hade längre tid förut lidit af envis frossa och d. 19:de och 20:de, efter i anledning af förstoppning intagit laxermedel, varit löslifvad samt under den starka stormen d. 20:de utsatt sig för förkylning. Hon hade icke veterligen haft någon beröring med smittad eller misstänkt person eller ort. Utom henne förekom intet vidare sjukdomsfall i denna gård. — Efter 4 dagars uppehåll, eller d. 26 Sept. inträffade nästa kolerafall då nemligen gelbgjutaren Wallgrens hustru, 28 år gammal, i Norra qvarteret, N:o 60, insjuknade på natten i vanliga kolerasymptomer utan att hafva haft någon beröring med den förstnämnda, eller någon annan kolerasjuk, och förbättrades efter erhållen vård, inom kort tid. Hennes boning var lågt belägen nära invid en liten bugt af Gammelbyviken der flere rännstenar hafva sitt utlopp och der den enda betydliga dalsänkning med sumpig mark, som finnes i staden, slutar. Utefter denna sumpmark, från öster till vester, förekommo sedermera sjukdomsfall hus från hus, nemligen N:ris 60, 40, 41 och 42, 21, 15 och 16 samt 37 och 4. I början af denna sänkning ligger torpet Christineberg, straxt utanför staden. — Den 28:de på natten insjuknade i Norra qvarteret, N:o 40, arbetaren Albrechtsson, 29 år gammal, och afled d. 1 Oct. — Den 29 insjuknade i Östra qvarteret, N:o 76, arbetskarlen Jansson, 43 år gammal, och afled d. 8 Oct.

*) Jemf. Tidskriften *Hygiea* Bd. XVI sid. 684.

Förklaring öfver tecknen:

A. Norra, *B.* Södra, *C.* Vestra, *D.* Östra qvarteret. — Gränsorna emellan qvarteren äro med sträckade linier utmärkte. — *E.* kolerasjukhuset. — *F.* första sjukdomsfallet i Vestra qvarteret, N:o 11. — *Hvita prickar:* kolerasjukdomsfall.

Ingendera af dessa hade haft beröring med de föregående. Båda hade hela hösten vistats på landet, sysselsatte med skeppsvirkes skrädning och under de kalla och våta Septembernätterna legat i uthus. Båda voro kände såsom nyktra och ordentlige. — Den 1 Oct. insjuknade ett fattighjon i samma rum som Albrechtsson och d. 2 Oct. i Norra qvarteret, N:o 41 och 42 måleriarbetaren Mejerborg efter att föregående dag hafva sutit i kall blåst och regn på ett tak och rödfärgat. Dessa 4 sjukdomsfall ansågos i början endast för sporadisk kolera hvarföre också staden icke förr än d. 2 Oct. förklarades kolerasmittad sedan de inträffade dödsfallen stadgat öfvertygelsen om sjukdomens verkliga natur. Sålunda förekommo sedermera stundom med en eller flere dagars mellanskof, sjukdomsfall af kolera utan att man bestämdt kunde säga att de fortplantades genom smitta, utan tvertom syntes uppkomsten deraf för hvarje gång kunna härledas af förkylning, dietfel o. s. v.

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Sept.	1:a veckan.	21	1		—	
		22	—		—	
		23	—		—	
		24	—		1	
		25*	—		—	
		26	1		—	
		27	—	2	—	1
Oct.	2:a veckan.	28	1		—	
		29	1		—	
		30	—		—	
		1	1		1	
		2*	1		3	
		3	1		—	
		4	1	6	1	5
	3:e veckan.	5	—		1	
		6	2		—	
		7	—		—	
		8	—		—	
		9*	—		—	
		10	—		1	
		11	1	3	—	2
	4:e veckan.	12	—		1	
		13	2		1	
		14	—		—	
		15	—		—	
		16*	3		1	
		17	—		1	
		18	1	6	—	4
		Transp.	17	—	12	—

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
		Transp.	17	—	12	—
Oct.	5:e veckan.	19	1		1	
		20	1		—	
		21	—		1	
		22	—		—	
		23*	1		—	
		24	—		1	
		25	—	3	—	3
	6:e veckan.	26	—		—	
		27	—		—	
		28	1		—	
		29	—		—	
		30*	1		—	
		31	—		—	
Nov.		1	2	4	1	1
		2	—		1	
		3	1		1	
		4	—		—	
		5	—		—	
		6*	—		—	
		7	—		1	
fr. d. 8 Nov. t. d. 6 Dec.			—		—	
Dec.		7	1		1	
		Summa	26	—	20	—

Från d. 21 Sept. till d. 7 Nov., under 47 dagar, hafva alltså insjuknat 25 hvaraf 19 dödt, och en månad efter det sjukdomsfall i staden upphört och densamma ansågs fri för kolera, inträffade d. 7:de Dec. ännu ett sjukdomsfall då garfvaredrängen Lind, 36 år gammal, boende i Norra qvarteret, utan någon känd anledning till smitta insjuknade i utbildad kolera och samma dag afled, hvadan sjuksumman blifver 26 med 20 döda. Dessutom finnas i rapporterne upptagne 7, anmälde såsom insjuknade i förebud hvilkas antal likväl anses hafva varit vida större. — Af de i kolera insjuknade voro män 14 hvaraf 11 döde och qvinnor 12 hvaraf 9 döde. Med hänsyn till åldern voro: barn insjuknade 4, döde 1, medelåldrige insjukn. 18, döde 15, ålderstigne insjukn. 4, döde 4. Sjukdomsfallen förekommo mestadels inom ofvannämnde trakt. Endast på 4 ställen sjuknade flere personer inom samma hus, nemligen 3 i Norra qvarteret, N:o 40, 2 i dito, N:o 15 och 16, 5 inom Södra qvarteret, N:o 40, och 2 i samma hus straxt utom Norra tullen å torpet Christineberg.

Calmar län. Läkarevården bestriddes af stadens 2:ne ordinarie läkare samt extra läkaren D:r *Reuterman*, Cand. *Neuman* och *Torstensson*. Ett sjukhus med 12 sängar var inrättadt med dervid anställde 6 sköterskor och 6 bärare samt en kommissarie. En sundhetsbyrå fanns der stadens invånare turvis gjorde vakt dag och natt. På sjukhuset voro 11 personer till vård intagne af hvilka 8 dogo. Af sjukvårdspersonalen insjuknade en sköterska och 2:ne bärare i förebud af hvilka den ene af de sistnämnda fick utbildad kolera och afled.

Intet hus spärrades. Der flere bodde i samma rum med en insjuknad, utflyttades de friske hvilket endast skedde på 2:ne ställen, nemligen i Norra qvarteret, N:o 40 och Södra qvarteret, N:o 40. På förra stället bodde 8 personer i samma trånga fuktiga rum, på sistnämnde sammanbodde 6 hushåll i samma gård, som totalt utrymdes emedan flere personer insjuknat. Gården var utmärkt osnygg. Under golfvet, som uppbröts, i det rum på nedra botten der den sjuka familjen bodde, fanns en flytande stinkande smörja af menniskors och djurs exkrementer. Den inmängdes med kalk och utsattes sålunda blandad för fria luftens inverkan i fem dygn, hvarefter den upptogs och bortfördes, hvarefter marken åter beströddes med kalk, innan golfvet inlades; boningsrummen röktes med klor, skurades och vädrades i 14 dagar, hvarefter inflyttning åter fick ske. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej bland de inflyttade; ej heller hade de utflyttade under tiden smittat någon af dem till hvilka de inflyttades, eller sjelfva insjuknat.

Beträffande kolerans uppkomst, yttrar sundhetsnämnden: »Vid den inför Magistraten hållne undersökning angående kolerasjukdomens uppkomst i staden har icke kunnat utrönas att den blifvit ditförd från annor ort utan vill det synas efter de upplysningar som vid samma undersökning inhemtades, att densamma spontant uppkommit hos de deraf angripne personerna i följd af föregående sjukdomar, förkylningar, oordentligt lefnadssätt o. s. v.«.

Beträffande spärrningen yttras: »Omöjligheten af en ändamålsenligt genomförd och upprätthållen spärrning har äfven nu, liksom 1850, visat sig, och »lyckligtvis« yttrar Stadsläkaren »var förtroendet för spärrning så ringa att man med största beredvillighet gick mig tillhanda vid de mått och steg jag på grund af en noggrann kännedom om sjukdomens utveckling, ansåg vara bäst att iakttaga«.

Stadsläkaren D:r *Forling* har anfört att »flugorna under koleratiden tvärt försvunno och funnos sittande döde med åt ändan tillspetsad buk och förtorkad kropp. Äfven hönsen fingo kramp och dogo inom några timmar, men sparfvar öfvergåfvo ej staden ehuru de voro mindre lifliga; på fisken märktes intet«.

Vid ofvannämnde, uppå Konungens Befallningshafvandes ordres, inför magistraten hållne ransakning till utrönande af kolerans uppkomst i Westervik upplystes: att skepparen Wickholms hustru som varit sin man, förande jakten Nordstjernan, följaktlig till Stockholm och der tillbragte 1½ vecka från slutet af Augusti månad, återkommit till Westervik natten till d. 18 Sept. sedan fartyget *varit 10 dygn på resan* samt dessutom undergått 3 dygns observationskarantän. Att under resan allt varit friskt ombord utom att skepparen haft frossa och en sjöman yttre skada; att hustru Wickholm straxt efter hemkomsten insjuknat med kräkningar som efter D:r *Forlings* utsago härledde sig af förkylning; att pigan Brita Maria Carlsdotter (ofvannämnde första sjukdomsfall) väl en gång öppnat dörren till rummet

der hustru W. låg sjuk, men utan att tala vid någon, gått tillbaka och utan att mottaga någonting derifrån samt att hustru W. icke haft bekantskap eller gemenskap med någon af de andra personer som sedan insjuknat; att arbetskarlen Albrechtsson, på fråga af arbetskarlen Frid, der han hade sitt nattqvarter, huru det kom till att han var sjuk, svarat att han som hastigast varit inne i torpet Mörtvik i Törnefalla socken der torparen Björkegren dödt natten förut och trodde att han möjligen kunnat blifva smittad af honom; att arbetskarlen Jansson liksom Albrechtsson besökte torparen Björkegren i Mörtvik som dog natten före den dagen då Jansson och Albrechtsson begåfvo sig hem och att Jansson insjuknade först sedan han hemkommit; att åter Mejerborg icke hade haft någon veterlig beröring med någon gård der sjukdomsfall förut inträffat; att några klädespersedlar tillhörande någon i kolera insjuknad person icke medförts från Stockholm.

---

18) Jönköpings län.

Af länets städer hade Jönköping och Grenna vidtagit spärrning, nemligen Jönköping till farsotens utbrott d. 7 Oct. och Grenna från d. 29 Juli till d. 18 Dec. Ekesjö hölls spärradt endast 11 dagar efter underrättelse om sjukdomens utbrott i Jönköping, men hade sedan fri kommunikation. I Grenna var dessutom en plikt af 6 R:dr 32 sk. utsatt för den som i sitt hus hyste främmande personer utan rena sundhetsbevis, hvarjemte en utom staden vid sjön belägen nyss uppförd obebodd byggnad anvisades till karantänsplats.

Med anledning af Sundhets-Collegii skrifvelse d. 19 Aug. rörande sjukhus för emottagande af kolerasjuke vid segelleden och då något sådant icke kunnat lämpligen anordnas annorstädes än vid Jönköping, hade Konungens Befallningshafvande efter träffadt aftal med stadens sundhetsnämnd, bestämt att sjöledes ankommande kolerasjuke tills vidare skulle få intagas å stadens på förhand ordnade allmänna kolerasjukhus som var beläget vid stranden af Wettern. Apotheken i länet inventerades med hänsyn till förrådet af kolera-medikamenter.

Af länets fyra provincialläkare-distrikter yppades enstaka kolerafall endast på ett ställe i hvardera af Ekesjö och Wernamo distrikter och i Jönköpings distrikt på 6 olika ställen. Af länets 3:ne städer hemsöktes endast Jönköping och detta ganska svårt.

Första sjukdomsfallet inträffade på ett fartyg i Bankeryds socken d. 12 Sept. och det sista i Jönköping d. 30 Dec., hvarefter länet var fritt från kolera. Under September månad yppades kolera i Bankeryd och Jönköping; under October i Byarum och Lekeryd; i November i Jerstorp, Lommaryd, Ljungarum och Wisingsö.

Utom Jönköping, der 511 sjukdomsfall (och dessutom 1,119 fall af prodromer) med 308 dödsfall förekommo, insjuknade under ofvannämnde tid i landssocknarna endast 26 personer af hvilka 14 afledo. Under det farsoten var i Jönköping gängse besöktes staden likväl af allmogen så att torgförseln var lika som före.

Jönköpings län.

Följande extra läkare voro för kortare eller längre tid använde vid kolerasjukvården inom länet: Cand. *Norén, Mobeck, Djurberg, Forssberg, Göhle, Kamph, Mossberg, Wagner, Hammarström, Appelberg, Ekman, Hammarstedt, Wester* samt Mag. *Forssgård.*

Utgifterna för koleraanstalter och spärrningar uppgifvas hafva utgjort: i Jönköping 10,917 R:dr 15 sk. 5 rst., i Ekesjö 28 R:dr 6 sk. 8 rst., i Grenna ungefär 333 R:dr 16 sk. eller tillsammans 11,278 R:dr 38 sk. 1 rst.

År 1834 afledo i Jönköping 636 och å landsbyggden 112 eller tillsammans i länet 748 personer. — År 1850 förblef länet från farsoten fritt.

A) Jönköpings Provincialläkare distrikt*).

I allmänhet uppgifvas inga egentliga spärrningar i landssocknarna, med undantag af Wisingsö, hafva varit vidtagne. Dock hade i några socknar besök i Jönköping blifvit vid vite förbudne, hvilka likväl icke fullkomligt respekterades. Tillsyningsmän och sjukvårdspersonal voro utsedda och medikamenter hemskaffade. Provincialläkaren hade uppgjort en s. k. kolerasatts, grundad på Läkaresällskapets underrättelse om koleran, hvilken trycktes och bilades satsen och å apotheket tillhandahölls landsortssocknarna. — Väderleken före kolerans utbrott uppgifves i allmänhet hafva varit mild och lugn men med kalla nätter; magplågor voro temligt allmänna och rödsot förekom i några socknar.

Utom Jönköpings stad visade sig kolera i distriktet som består af Tveta, Wista och Mo härader, endast med spridda fall i 5 socknar af Tveta härad samt med misstänkta sjukdomsfall å Wisingsö.

Från d. 12 Sept. till d. 5 Dec. hafva inalles å landsbygden förekommit 21 sjukdomsfall af hvilka 12 medfört dödlig utgång. De flesta förekommo i trånga boningar hos torpare eller inhysesfolk i närheten af staden och hos personer som besökt densamma, men å andra sidan inträffade också intet sjukdomsfall på en mängd ställen som hade daglig beröring med staden. Ingen af dem som å landet biträdt med sjukvården eller handterat liken insjuknade. Någon spärrning af hus der sjukdomsfall inträffat vidtogs ej, men fruktan afhöll från besök i angripna hus.

a) Tveta härad.

218. *Bankeryds socken* **).

Åtgärder till skydd mot kolerafarsoten vidtogos i enlighet med Kongl. Sundhets-Collegii circulär d. 26 Aug. 1850 meddeladt i Landshöfdingens kungörelse d. 17 Aug. 1853.

Skepparen Lundal, 46 år gammal, hemma i Mölltorp socken af Westergöthland, gick i slutet af Juni med sitt fartyg från Stockholm till Örnäs vid Kinnekulle, i medlet af Augusti derifrån till Brevik på Guldkroken af Westgöthasidan derifrån han med vedlast

*) Hufvudsakligen enligt Provincialläkaren *Sköldbergs* rapporter.
**) Enligt Provincialläkaren *Sköldbergs* rapporter.

gått till Wadstena der han i brist på ordentligt sundhetsbevis blifvit lagd i karantän, efter hvars förlopp och urlastning han frisk och sund ankom till lastageplatsen Domsand på gränsen mellan Westergöthland och Småland d. 9 Sept. Här insjuknade han d. 12:te hastigt i koleraartade symptomer. Fartyget, ett vanligt mindre däckadt Vetterfartyg, var orent och fuktigt invändigt, kajutan trång och osund. Lasten bestod af timmer, flottadt till fartyget och upptaget fuktigt, hvarmed skepparen föregående dag arbetat. Ombord fanns en 16-årig dotter som vårdade fadren samt en ung matros. Alla påstodo sig ej hafva varit i beröring med fartyg, person eller gods från kolera angripen ort. Vid Provinciallläkarens ankomst d. 13:de fanns Lundal redan pulslös och kall, angripen af utbildad kolera, hvaraf han, oaktadt omsorgsfull vård, afled på morgonen d. 14:de. Alla besök å fartyget förbjödos. Den döde begrafdes samma afton, hvilket, då presterskapet i Habo socken nekat graf och biträde vid den närbelägna Fiskebäcks begrafningsplats, skedde å Bankeryd sockens kyrkogård, med iagttagande af nödige försigtighetsmått. Fartyget och kajutan renades och röktes. Endast med möda kunde kista anskaffas samt tvenne personer förmås att med denna gå ut till fartyget, och Provinciallläkaren yttrar, att i anseende till den förskräckelse som rådde, det sannolikt icke skulle hafva lyckats den på stället varande länsmannen att förmå desse tvenne personer att biträda vid likets transporterande och begrafning derest ej Provinciallläkaren medfört Tinctura absinthii hvilken såsom ofelbart preservativ bidragit att öfvervinna deras klenmodighet. Intet vidare sjukdomsfall inträffade hvarken å fartyget under dess qvarvaro på stället eller bland den vid lastningen begagnade personalen, ej ens diarrheer. Fartyget lemnade snart stället sedan en ny skeppare blifvit anställd och afgick med destination till Motala samt lärer *) sedermera hafva hemkommit till Mölltorp utan att någon af ombord varande personer haft känning af kolera. — Den 18 Nov. insjuknade betjenten Lindström från Granbäck i kolera, men var vid läkarens besök redan förbättrad. Han sjuknade på vägen, och liggande på vägkanten i kramp och plågor, anropade han förgäfves flere förbigående och farande om hjelp tills han omsider bragtes till sitt hem af en soldat från Jönköping som sjelf förlorat sin hustru i kolera.

219. *Jönköpings stad* **).

Den 30 Juli beslutade stadens invånare spärrning enligt hvilken från Stockholm och Götheborg anländande båtar skulle undergå 8 dagars karantän, resedagarne inberäknade, och bevakning vid tullarne hållas med hänsyn till resande från smittad ort. Denna fortfor till d. 7 Oct. då staden förklarades vara af kolera smittad. Genom utfärdade kungörelser meddelade sundhetsnämnden åtskilliga föreskrifter till aflägsnande af de helsovidriga inflytelser som kunde gifva sjukdomen upphof och näring för hvilket ändamål också tillsyningsmän anställde undersökning medelst dagliga besök i husen och husägare ålades att till desse uppgifva de personer som besvärades af sjukdom eller lindrigare illamående.

*) Enligt af Pastorsembetet i Möllstorp på serskild begäran meddelad uppgift.

**) Enligt Sundhetsnämndens serdeles fullständiga berättelse jemförd med Provinciallläkaren D:r *Sköldbergs* och Stadsläkaren D:r *Westerbergs* vecko-rapporter.

Jönköpings län.

Ett sjukhus med erforderlig materiel ordnades vester om staden, hvarjemte sundhetsnämnden drog försorg om två soppkokningsanstalter der fattiga hvarje dag gratis erhöll lämplig och väl tillredd föda. Sedan Provinciallläkaren i några vecko-rapporter anmärkt att åtskilliga helsovårdsåtgärder vårdslösades eller förbisågos, heldst stadens spärrning ingaf en del af dess invånare en vådlig sorglöshet i dessa hänseenden och dessa anmärkningar blifvit af Landshöfdingen meddelade så väl magistraten som sundhetsnämnden hvilka deröfver hvar för sig förklarade sig, synes en ökad omsorg i detta hänseende blifvit använd så att i vecko-rapport d. 17 Sept. Provinciallläkaren tillkännagifver att de sanitära åtgärderna börjat bedrifvas med mera omsorg medelst besigtningar från gård till gård. — Väderleken var under tiden närmast före farsotens början om dagarne varm och klar men under nätterna kall. Af Provinciallläkaren *Sköldbergs* och Stadsläkaren *Westerbergs* vecko-rapporter upplyses i afseende på helsotillståndet följande: Den 20 Aug.: Sjukdomsfreqvensen ringa, lindriga gastriska febrar och på sista veckan några diarrheer, men hvilka snart gifvit vika. Det första rödsotsfallet i staden anmärktes d. 8 Aug. hvarefter denna sjukdom visade sig i långsamt tilltagande. — Den 27 Aug.: Sjusdomsfreqvensen något ökad; rödsot i tilltagande; några kolerinartade sjukdomsfall hafva förekommit, deribland ett synnerligen anmärkningsvärdt å häktet d. 27 Aug. der en sedan 8 dagar bysatt bonde, Anders Johansson från Grenna, anfölls af diarrhe, kräkning, kramp, kyla och oppression men efter erhållen vård inom få timmar bättrades. — Den 3 Sept.: Sjukdomsfreqvensen ej betydlig; serösa diarrheer i mindre antal; rödsot fortfor, dock ej ökad. — Den 13 Sept.: Ett kolerafall å ett fartyg vid Domsand å Westgöthagränsen (se Bankeryd socken). — Den 17 Sept.: Sjukdomsfreqvensen ej ökad; rödsotsfallen snarare minskade, men deremot några egenartade serösa diarrheer med och utan kräkningar, men med hastigt sjunkande af krafterna. — Den 16:de inträffade ett kolerinartadt fall hos fabrikör Sahlström som dock snart förbättrades. — Den 26 Sept.: Sjukantalet i staden något ökadt förnemligast genom rödsot. Serösa diarrheer förekomma oftare men låta i allmänhet lätt dämpa sig. — Den 20:de insjuknade torparen Wahlgren under Grönbäck, ½ mil från staden, i diarrhe, kramp och kyla men bättrades efter några dagar; samma dag angreps hustrun till ofvannämnde fabrikör Sahlström, efter några dagars diarrhe, af kräkningar med allmän kyla, kall andedrägt och tunga, pulslöshet och hes röst men förbättrades under tjenlig behandling inom tvänne dagar; ett 2½ år gammalt barn, gossen Lundal från Aspholmen, som led af diarrhe, fick tjenlig medicin och var bättre 4 dagar, hvarefter det natten till d. 18:de åter insjuknade med diarrhe och kräkningar samt afled samma dag. Några andra fall af diarrhe med kräkningar hafva dessutom förekommit utan att likväl hafva haft denna kolerinartade prägel. Provinciallläkaren afslutar denna rapport med följande tillägg: »Vi kunna häraf sluta till en förhandvarande disposition till kolera och utan tvifvel fordras en kraftig omstämning af de momenter som betinga närvarande sjukdomsgenius, om vi skola undgå kolera«; och i nästföljande rapport yttras: »min i sista rapporten uttalade förmodan har snart vunnit bekräftelse, nemligen: rättaren Skrubbs hustru i N:o 34, förstaden, som en månad förut klagat öfver cardialgi, men sedan dess varit frisk och dagligen gått i arbete

vid

vid en nybyggnad, der hon slagit ler och ännu d. 26 Sept. fullgjorde sitt dagsverke samt på aftonen hemkommen huggit ved och lagat mat, insjuknade efter att hafva gått till sängs på aftonen kl. 9 med kräkningar, diarrhe och kramp, besöktes kl. 3—4 på morgonen d. 27 Sept. af den tillkallade Stadsläkaren, men dog, oaktadt erhållen hjelp, kl. 6 på morgonen samma dag. Obduktion anställdes. Trängseln och uselheten i det hus hon bebodde var märkelig. Uti ett litet trädhus bodde 28 familjer eller vid pass 90 personer af hvilka 80 voro i behof af understöd i mat och kläder. I köket, utanför ett trångt rum, der familjen Skrubb, man, hustru, en gammal gumma och 3 barn bodde, voro om nätterne inhyste 8 à 9 personer landtfolk hvilka ankommit för att plocka potatis, alla hemkommande om aftnarna med våta kläder. »Af ett oförklarligt misstag spärrades detta hus på aftonen d. 27, men spärrningen upphäfdes lyckligtvis redan följande dag«. — Den 28:de insjuknade under besök i samma hus, guldsmedsgesällen Handell i enahanda symptomer som hustru Skrubb, men förbättrades åter efter använd kraftig behandling. »Hade såsom ej boende i huset ingen beröring haft med familjen Skrubb«. — Den 30:de insjuknade enkan Engdahl i lindrigare kolerasymptomer men afled d. 1 Oct. Under derpå följande veckan yppades dagligen kolerafall till ett antal af 11 af hvilka 8 medförde döden, så att sjukdomen måste anses vara af epidemisk natur i följd hvaraf staden d. 7:de Oct. förklarades vara smittad. Anmärkas bör att å de fartyg som underhålla kommunikation med Stockholm och Götheborg hade hittills ej förekommit ett enda sjukdomsfall. Sjukdomens dagliga förhållande upplyses af nedanstående tablå dervid bör ihågkommas att man först d. 11 Oct. började i rapporterna åtskilja förebud från kolera och först d. 15:te Oct. serskildt anmärkte öfvergång från förebud till kolera, men att sundhetsnämnden sedermera, med biträde af Hrr Läkare, uppgjort beräkningar för den förflutna tiden så noga som möjligt.

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Från sjukdomens början till d. 11 Oct. kl. 12 på dagen		30	30	20	20
Oct. 3:e veckan.	12	4		6	
	13	11		4	
	14	14		6	
	15	15*)		7	
	16*	7		2	
	17	15		7	
	18	14	80	8	40
Transp.		110	—	60	—
Oct. 4:e veckan.	19	19		9	
	20	11		1	
	21	10		7	
	22	18		4	
	23*	23		12	
	24	22		14	
	25	15	118	15	72
Transp.		228	—	132	—
Oct. 5:e veckan.	26	13		8	
	27	41		8	
	28	17		30	
	29	16		6	
	30*	13		7	
	31	16		12	
Nov.	1	21	137	9	80
Transp.		365	—	212	—

*) Denna dag insjuknade 5, hvartill läggas 10 under föregående tid från förebud till kolera öfvergångne fall.

Jönköpings län.

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	365	—	212	—
Nov. 6:e veckan.	2	12		8	
	3	11		10	
	4	5		3	
	5	6		4	
	6*	6		6	
	7	10		4	
	8	7	57	4	39
7:e veckan.	9	7		3	
	10	9		7	
	11	8		4	
	12	7		4	
	13*	7		4	
	14	3		1	
	15	8	49	5	28
8:e veckan.	16	2		3	
	17	3		1	
	18	4		2	
	19	—		—	
	20*	3		1	
	21	3		1	
	22	1	16	3	11
	Transp.	487	—	290	—

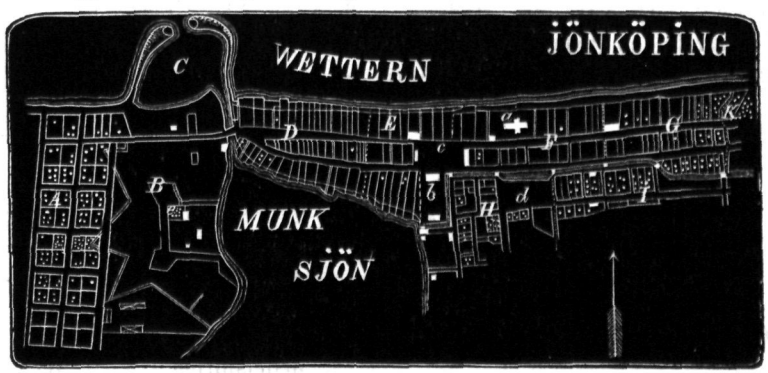
		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	487	—	290	—
Nov. 9:e veckan.	23	2		—	
	24	—		—	
	25	—		—	
	26	5		—	
	27*	4		5	
	28	2		1	
	29	2	15	1	7
10:e veckan.	30	3		3	
Dec.	1	1		1	
	2	2		3	
	3	—		2	
	4*	—		—	
	5	—		—	
	6	—	6	—	9
11:e veckan.	7	—		—	
	8	—		—	
	9	—		—	
	10	—		—	
	11*	1		—	
	12	—		—	
	13	—	1	—	—
	Transp.	509	—	306	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	509	—	306	—
Dec. 12:e veckan.	14	—		—	
	15	1		1	
	16	—		—	
	17	—		—	
	18*	—		—	
	19	—		—	
	20	—	1	—	1
13:e veckan.	21	—		—	
	22	—		—	
	23	—		—	
	24	—		—	
	25*	—		—	
	26	—		—	
	27	—	—	—	—
	28	—		—	
	29	—		—	
	30	1		1	
	Summa	511	—	308	—

Under de första 3:ne veckorna förekommo alltså 110 sjukdomsfall med 60 dödsfall, men nästföljande eller 4:de veckan medförde redan 118 sjukdomsfall med 72 dödsfall och den 5:te veckan, med hvilken sjukdomen uppnått sin kulmination, medförde 137 sjukdomsfall med 80 dödsfall hvarefter den med 6—9:de veckan långsamt aftog men ännu under de 3 dernäst följande veckorna med ett och annat enstaka fall visade sig. Högsta antalet sjukdomsfall inträffade d. 27 Oct. då 33 personer insjuknade direkte i kolera och 8 fall af förebud derjemte öfvergingo i kolera. Högsta dödsantalet, 30, förekom följande dag d. 28:de. Utom ofvanupptagne sjukdomsfall förekom ett betydligt antal koleraförebud hvaraf rapporterna upptaga 1,119 sjukdomsfall, och uppgifvas få af befolkningen hafva undgått någon känning af den herrskande sjukdomen. Samtidigt var äfven rödsot gängse hvilken fortfor ännu vid kolerans upphörande med ett och annat fall.

Sjukdomen började i den s. k. Vestra förstaden (förborgen) hvars läge jemförelsevis är högt och torrt och härjade der häftigast. Den fattigaste och osnyggaste delen af stadens befolkning bodde här merendels sammanpackad i små kyffen. En mängd husägare hafva nemligen här utan afseende på utrymme och beqvämlighet, bebyggt sina tomter helt tätt och inredt boningsrum vid boningsrum af så små dimensioner att de af arbetsklassen som bo bäst, icke hafva mer än ungefär 300 kubikfots utrymme för hvarje person, hvar-

jemte i brist af förrådshus, kläder, potatis och andra födoämnen förvaras i samma rum; ja i ett hus har till och med i andra våningen funnits svinkreatur inhyste bredvid boningslägenheten. Under första dagarna visade sig sjukdomsfall i nästan alla qvarter af förstaden och dessa voro hvarken svårare eller mera kringgripande i de hus der trängseln och osnyggheten var mäst rådande; men under epidemiens höjd slog den sig med fördubblad kraft ned på dessa lägenheter. I N:o 34, der det erkändt första sjukdomsfallet yppades, inträffade bland ofvannämnde der inhyste talrika personal icke mera än 2 sjukdomsfall af de 15 som föregingo stadens förklarande för smittad, då deremot under sjukdomens fortgång detta hus ojemförligt svårast hemsöktes så att ej allenast ingen af dervarande 17 hushållslägenheter lemnades fri från kolera, utan dödsantalet i detta hus uppgick till 12 personer. Sjukdomen utbredde sig under tiden också i denna förstad småningom så allmänt att intet enda af de dervarande 54 bebyggda gårdar lemnats från sjukdomen fri och i hela denna förstad afled hvar 10:de person. *Förstaden* är från sjelfva staden skiljd genom ett 20 alnar bredt vattendrag och en öppen plats (fästningsplanen) af omkring 300 alnars längd. Ehuru kommunikationen emellan båda stadsdelarna oafbrutet fortfor såsom vanligt, inträffade likväl ej i staden något egentligt kolerafall förr än 12 dagar efter ofvannämnde första dödsfall i förstaden då i ett af stadens snyggaste och bäst bebyggda qvarter i Östra delen eller den längst från förstaden belägna, en af samhällets bättre lottade medlemmar insjuknade och afled. Sedermera kastade sig sjukdomen oregelbundet till stadens alla delar, skonade utan förklarlig grund åtskilliga hus, under det den våldsamt hemsökte granngårdarna, härjade värst å den s. k. *Svenska Maden*, belägen i en sumpig och osund trakt, der hvar 15:de person afled och å *Båtsmansbacken* som utgör en del af östra qvarteret samt framför mildast i *Torgqvarteret* der företrädesvis finnas rymliga bostäder och befolkningen tillhör den förmögnare klassen. Sedan sjukdomen i förstaden aftagit fortfor den ännu någon tid att i staden bibehålla sin intensitet och hade i förstaden redan upphört omkring 14 dagar förr än den afstannade i staden.

Förklaring öfver tecknen:

A. Förborgen eller Vestra förstaden; — *B.* Fästningsplanen; — *C.* Hamnen; — *D.* Vestra qvarteret; — *E.* Torgqvarteret; — *F.* Kyrkoqvarteret; — *G.* Östra qvarteret; — *H.* Tyska Maden; — *I.* Svenska Maden; — *K.* Båtsmansbacken; — *a.* Kyrkan; — *b.* Hofrättshuset; — *c.* Gamla torget; — *d.* Nya torget; — *e.* Slottsarresten; — *Hvita prickar:* kolerasjukdomsfall.

Följande tablå utvisar en jemförelse emellan folkmängden i de olika qvarteren äfvensom i hela staden enligt 1853 års mantalsskrifning samt derstädes inträffade dödsfall i kolera:

	Folkmängd.	Döde.	Död ungefärligen hvar	Ungefärlig procent.
Vestra qvarteret	664	11	60:de	1,83
Torgqvarteret	652	7	93:dje	1,07
Kyrkoqvarteret	412	10	41:sta	2,42
Östra qvarteret	958	40	24:de	4,17
Tyska Maden	783	34	23:dje	4,33
Svenska Maden	659	43	15:de	6,20
Vestra förstaden	1,438	144	10:de	10,00
Torp och qvarnar	470	10	47:de	2,12
Länshäktet	——	4	—	—
Utan kändt hemvist	——	4	—	—
Summa	6,036	307	20	5,08

Inom förstaden var knappast något hus der ej flere personer, än samtidigt och än efter hvarandra, angrepos af sjukdomen, men i sjelfva staden och synnerligast i dess rymligare qvarter funnos många gårdar och familjer der endast en medlem af kolera angreps.

De flesta sjukdomsfall inträffade på natten emellan kl. 12—2. Öfver de insjuknades olika kön och ålder har ingen anteckning blifvit förd, endast öfver de döde.

	Mank.	Qvink.	Summa.
I detta hänseende uppgifvas i den egentliga staden med Tyska och Svenska Maden samt torp öster om staden på dess område, utgörande Östra stadsförsamlingen, hafva aflidit	72	80	152
I Vestra förstaden med torp och qvarnar vester om staden på dess område samt länshäktet, utgörande Vestra stadsförsamlingen, hafva aflidit	69	86	155
Summa	141	166	307.
Af dessa voro: Gifta	48	54	102
Enklingar och Enkor	13	26	39
Ogifte	80	86	166
Summa	141	166	307.
Med hänsyn till olika lefnadsålder voro dessa: Barn under 15 år	43	43	86
Medelåldrige	62	77	139
Ålderstigne	30	35	65
Okänd ålder	6	11	17
Summa	141	166	307.

Efter sjukdomsfallet d. 15 Dec. hade man beräknat att d. 31:sta få förklara staden fri från kolera och på nyårsdagen afsjunga Te Deum, men d. 30:de inträffade ännu ett sjukdomsfall hvarefter staden omsider d. 15 Januari 1854 förklarades fri från kolera.

Vid kolerans utbrott bildades en fruntimmersförening till uppsökande, och åtminstone tillfälligt afhjelpande af fattigdom och elände samt åstadkommande af snygghet och renlighet i boningarna. Densamma utfärdade inbjudning till frivilliga bidrag för att genom mat och kläder understöda dem som vanligen utgöra första offren för koleran och de första härdarna för farsotens utveckling. En sundhetsbyrå inrättades i Vestra förstaden och en annan i skolans lokal bredvid kyrkan å hvilka båda ställen läkare turvis voro vakthafvande och nödige medikamenter samt sjukvårdspersonal tillhandahölls. Utom det förut ordnade, vester utom staden belägna sjukhuset öppnades ett dylikt äfven för stadens östra del i Vexelundervisningshuset i Svenska Maden, i närheten af hvilket ett serskildt konvalescenshus inreddes. Nödigt antal sjuksköterskor, likbärare och annan betjening anvärfdes. Under afvaktan af ankomsten af de genom Sundhets-Collegium hitbeordrade extra läkare inkallades Provinciallläkaren *Bråkenhjelm* och Bataljonsläkaren *Höglander* från Ekesjö till tjenstgöring i staden hvarjemte stadens Badarmästare *Granström* biträdde vid sjukvården äfvensom 2:ne af skolans lärare Mag. *Forssgård* och *Andersson* likaledes antogos till biträde sedan skolan genast blifvit upplöst och lärjungarna hemförlofvade.

Sedan sjukdomen i 8:de veckan visat tydligt aftagande entledigades efter hand de anlända extra läkarne. Vestra sjukhuset indrogs d. 27:de Nov. Sundhetsbyrån i Vestra förstaden vid samma tid och den andra sundhetsbyrån d. 10 Dec. och d. 22 s. m. upplöstes sista kolerasjukhuset. — Å Östra sjukhuset vårdades 167 hvaraf 53 dödt, å Vestra stjukhuset vårdades 73 hvaraf 40 dödt eller tillsammans 240 vårdade och 93 döde.

Af de 24 personer hvilka såsom läkare härstädes under koleraepidemien längre eller kortare tid fungerat, afled blott en enda: biträdande läkaren Mag. *Forssgård* som efter att hafva ringaktat ett diarrhe, dog i utbildad kolera efter några timmars sjukdom.

Af 31 manspersoner hvilka tjenstgjorde i egenskap af vaktmästare vid sundhetsbyrår och sjukhus, likbärare och dödgräfvare har blott en likbärare aflidit.

Af 45 qvinspersoner hvilka varit anställde som sjuksköterskor och kokerskor afledo två, nemligen en kokerska och en sjuksköterska och af de 100 personer som biträdt vid sjukvården och likens handtering hafva alltså endast 4 aflidit, d. v. s. 4 proc. då såsom ofvanstående tabell utvisar af hela stadens folkmängd, utgörande 6,036 personer, 307 eller 5,8 proc. aflidit.

Om anledningen till kolerans uppkomst härstädes hafva inga upplysningar kunnat vinnas och sundhetsnämnden förklarar sig anse det vara påtagligt att sjukdomen icke genom direkt smitta hit blifvit införd. Hvad serskildt väderleken angår vid kolerans uppkomst och fortgång anmärker D:r *Sköldberg* att den icke företedde några sådana vexlingar som med sannolikhet kunna anses stå i causalt sammanhang med denna epidemis uppkomst, fortgång och undulationer.

Till besvarande af frågan om spärrningen kunnat upprätthållas och vunnit förtroende yttrar sundhetsnämnden: »Jönköping är nästan helt och hållet omgifven af sjöar och kärr

Jönköpings län.

och kan derföre lättare än de fleste andra städer, hvilka äro begränsade af öppna fält, spärras mot landväga resande och transporter och då sjöfart idkas endast på den ena af dessa sjöar och ensamt med större fartyg, möter ännu mindre svårighet att till sjöss spärra staden. Så pass sträng spärrning som gällande författningar tillåta, kan alltså med mindre besvär och kostnad än i de fleste andra städer här genomföras och upprätthållas. Då staden har behof af ständig tillförsel af landtmannaprodukter, hvilka hit införas ej mindre af den deromkring boende småländska allmogen än från de närmare trakterna af Öster- och Vestergöthland, kan deremot någon absolut spärrning aldrig tillvägabringas. Derföre och då i allt fall fri genomfart för resande och varutransporter äfven från smittade orter laglikmätigt måste lemnas, hade förtroendet till spärrning långt förr än koleran nästlidet år inom riket utbröt, härstädes betydligt sjunkit icke blott hos dem af stadens invånare som omfattade den åsigt att kolerafarsoten icke genom någon slags spärrning kan motas, utan jemväl hos dem, som ej vilja förneka möjligheten att farsoten genom en absolut spärrning kunde utestängas, men inse att en sådan spärrning omöjligen kan och lagligen ej får genomföras. Förslaget att spärra staden blef alltså vid sammanträde inför Magistraten först af en ansenlig pluralitet bland de talrikt närvarande invånarne förkastadt. Men sedan minoriteten utbrustit i skärande klagan öfver det öde som beslutet förmodades bereda dem och lemnat de mäst upprörande skildringar öfver den jemmerliga sinnesstämning som skulle råda i dess kretsar, fattade de närvarande mera allmänt beslut om tillvägabringande af uppsigt å resande«.

»I verkställigheten blef denna uppsigt å resande en så fullständig spärrning som lagligen kunde äga rum och densamma fortfor ända till dess att staden förklarades smittad af kolera. När sjuklighet det oaktadt härstädes småningom innästlade sig och efter ständigt tilltagande under 2 månaders tid slutligen utbröt i en våldsam kolera, utan att någon sannolik anledning det farsoten genom smitta blifvit hitförd kunde uppspåras, föll förtroendet för spärrning nästan helt och hållet och torde i närvarande stund äga lif endast hos de få som, oaktadt fullständig upplysning om sanna förhållandet, fasthålla vid utspridda obevisade och osannolika sagor om kolerans hitförande«.

»På dessa skäl anser sig sundhetsnämnden böra å den uppställda frågan svara att erfarenheten härstädes visat att ändamålsenlig spärrning icke kan genomföras och upprätthållas, samt att sådan spärrning som kan och får genomföras icke vidare äger något förtroende«.

»Men derjemte anhåller sundhetsnämnden att i sammanhang härmed få omnämna huruledes spärrningsvurmen härstädes synes hafva, utom det att den medfört betydliga kostnader för dess tillfredsställande och ändamålslösa hinder för en fri trafik, jemväl väsentligt bidragit att underhålla förtroendet till all slags afstängning från beröring med kolerasjuke och sålunda i sin mon vållat de för sundhetsnämnden ganska bekymmersamma svårigheter, som under första veckorna af farsoten, innan erfarenheten hunnit lugna sinnena och upplifva den kristliga kärleken, mötte för erhållande af sjuksköterskor, vakthafvande å sundhetsbyrårne och tillsyningsmän m. m.« (undertecknadt *M. C. Neiglick*, *Aug. Weidenhjelm*, *S. E. Sköldberg*, *G. Stridbäck*, *W. Elfgren*, *G. Westman* och *G. Svalander*.

220. *Lekeryd socken* *).

Församlingen var indelad i 10 rotar med en uppsyningsman inom hvarje för tillsyn om snygghet; sköterskor antagne och läkemedel anskaffade; ingen spärrning ägde rum. Väderleken var regnig och kylig. Inga magplågor voro gängse. Kolerafall förekommo endast på tvenne ställen inom socknen, nemligen i en backstuga under Stora Lekeryd och vid Tofrida. På förra stället insjuknade pigan Lena Tellström d. 27 Oct. och afled d. 1 Nov. Enligt Provincialläkarens uppgifter har efter noggrann undersökning ej kunnat visas att hon varit i beröring med smittadt ställe; enligt sundhetsnämndens uppgift hade hon besökt Jönköping. På sednare stället insjuknade d. 19 Nov. soldaten Malm i kolera-symptomer och fanns vid Provincialläkarens ankomst i utbildad kolera men förbättrades åter efter erhållen vård och tillfrisknade efter ett par veckor. — Den 22 Nov. insjuknade Malms hustru och afled d. 25:te. — Den 23:dje insjuknade deras dotter och afled d. 24:de. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej ehuru hushållen på båda ställena bestodo af flere personer. Inalles från d. 27 Oct. till d. 24 Nov. insjuknade 4 och dogo 3, alla qvinnor, af hvilka 1 barn och 2 medelåldrige. — Någon spärrning af husen vidtogs ej och uppgifves densamma icke hafva förtroende.

221. *Ljungarum socken* **) (Annex till Jönköping).

Ingen spärrning vidtagen; tillsyningsmän och sköterskor m. m. antagne. Väderleken blåsig och kall; helsotillståndet godt; obetydliga magplågor gängse. — Sjukdomsfall af kolera förekommo endast på 2:ne ställen, nemligen vid Jordbron och Hastverket. På förra stället, beläget $\frac{1}{8}$ mil från staden, sjuknade d. 12 Nov. enkan Holmberg och dog d. 14:de; hennes dotter sjuknade och afled d. 17:de och följande dag skomakaren Svenssons hustru. Tvenne ytterligare sjukdomsfall inträffade men utan dödlig utgång. Anmärkas bör att sedan d. 26 Sept., då koleran började i förstaden, intill d. 14 Nov. hade intet fall af kolera inträffat på de flere torplägenheter som finnas i denna stadsdels närhet ehuru alla hade daglig beröring med staden. På sednare stället, beläget $\frac{1}{2}$ mil från staden, sjuknade d. 14 Nov. Stina Carlsdotter och dog d. 15:de. Ett 10 månaders barn, den aflidnas barnbarn, hade efter det dess moder i kolera dödt i staden, blifvit utflyttadt till torpet d. 11 Nov. Detta barn hade äfven diarrhe men återställdes. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej ehuru familjen bestod af 5 personer. Inalles från d. 12:te till d. 17:de insjuknade 7 och dogo 4, nemligen 3 män och 4 qvinnor, hvilka senare alla döde. Af dessa voro 1 barn, 3 medelåldrige och 3 ålderstigne. Derjemte förekommo lindrigare illamående af magplågor hvarjemte lindrig rödsot visade sig. — Spärrningen förkastades.

I *Rogberga socken* inträffade d. 22 Oct. ett enstaka fall af lindrig kolera vid Riddersborg utan att den insjuknade haft beröring med staden och utan dödlig utgång.

---

*) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Sköldberg* och Sundhetsnämnden (utan namn).
**) Enligt uppgift af Provincialläkaren *Sköldberg* och inkomne svar på framställde frågor (utan namn).

222. *Jerstorp socken* *).

Ingen spärrning ägde rum. Sjukhus var inrättadt men blef ej använd. Väderleken uppgifves hafva varit kall och blåsig; rödsot gängse.

Den 3 Nov. insjuknade i skogstorpet under prestgården hustru Rider i kolerasymptomer efter hemkomsten från Jönköping der hon tillbragt 2:ne dagar, men bättrades efter erhållen läkarevård mycket långsamt. — Den 10 Nov. insjuknade mannen Anders Rider och fanns vid provinciallläkarens ankomst i utbildad kolera samt dog d. 11:te. I samma hus insjuknade ytterligare 3 personer af hvilka en dog. — Den 2 Dec. insjuknade likaledes efter besök i Jönköping hustru Stina Larsdotter i Johanstorp och dog d. 5:te, oaktadt erhållen läkarevård. På detta ställe inträffade intet vidare sjukdomsfall. — Från d. 3 Nov. till d. 5 Dec. insjuknade 6 och dogo 3 af hvilka 3 män och 3 qvinnor, nemligen 1 barn, 2 medelåldrige och 3 ålderstigne. Dessutom förekommo flere fall af magplågor med diarrhe. Inga hus spärrades och på frågan om spärrning vunnit förtroende svaras: »erfarenheten har visat att om spärrningen aldrig så ändamålsenligt genomföres och upprätthålles så tjenar den till ingenting, hvarför spärrning ansågs gagna till alldeles ingenting«.

b) Wista härad.

223. *Wisingsö* **).

Efter underrättelse om kolerans utbrott i Jönköping bestämde sundhetsnämnden att hvarje ankommande som i socken ville uppehålla sig, borde medföra sundhetsbevis och enhvar som anlände från kolerasmittad ort skulle undergå 10 dygns karantän i skolhuslokalen innan han fick komma i beröring med öns invånare, för öfverträdelsen af hvilket förbud ett vite af 10 R:dr banko var stadgadt. Derjemte var sjukrum, sjukvårdspersonal och medikamenter beredd. All spärrningsåtgärd inställdes i medlet af December månad. Under Sept.—Nov. förekommo än magplågor än strödda fall af diarrhe med och utan kräkningar jemte gastriska febrar. — Endast 2:ne misstänkta sjukdomsfall inträffade på ön. — Den 24 Nov. hade en man som från Jönköping hemkommit till Eds by insjuknadt i magplågor men tillfrisknade åter efter ungefär 8 dagars sängliggande. — Den 28 s. m. insjuknade hans hustru och dog d. 29:de. Båda uppgifvas hafva haft häftiga kräkningar med starkt diarrhe. I början af November hade också vid kungsgården förekommit häftiga koleraförebud hos 2 personer bestående i kräkningar, diarrhe, lindrig kramp och kyla. Ingendera hade varit i beröring med kolerasjuk person. Den ene som först insjuknat hade varit i Grenna »och sett en Jönköpings-postiljon passera« och var böjd att tillskrifva detta sitt insjuknande. Den andre hade ej lemnat ön. Vid Provinciallläkarens besök på förstnämnde stället fann han ej, på de uppgifter husfolket meddelade, skäl förklara sjukdomsfallen hafva varit kolera, helst qvinnan haft ett gammalt ljumskbråck. Hon begrafdes dock som koleralik. — Det hus der de båda misstänkta sjukdoms- och dödsfallet inträffat hölls någon tid under bevakning.

Vid

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *N. A. Björkman* jemf. med Provinciallläkarens rapport.
**) Enligt Sundhetsnämndens uppgift (*J. Werner*) jemf. med Provinciallläkaren *Skölbergs* rapport.

Vid återkomsten till Grenna från ofvannämnde besök i tjensteärenden på Wisingsö (anför Provincialläkaren i sin embets-rapport) blef D:r *Sköldberg* af Grenna sundhetsnämd affordrad sundhetsbevis och af vid bryggan utsatte poster hänvisad att i den skarpa nordanblåsten med uttröttade roddare åter lägga ut till sjöss och söka hamn eller land hvar som helst, dock ej på Grenna område. »Med stöd af lag och sundt förnuft samt de bevekande skäl som fem personer från båten kunde sätta emot de 2:ne posterna, tog jag i land« för att i Grenna stad erhålla förfriskning samt fortskaffningsmedel. *Jönköpings l:n.*

B) Ekesjö Provincialläkare distrikt*).

Efter underrättelse om kolerans utbrott i Jönköping beslöto invånarne i Ekesjö stadens spärrning. Slagbommar inrättades vid alla 4 infartsvägarna och 2 borgare höllo vid hvarje, natt och dag vakt. Men efter 11 dagar hade man öfvertygat sig om omöjligheten att på detta sätt värja sig för sjukdomen och passagen lemnades sedermera fri. Tvenne personer voro för hvarje qvarter förordnade att handhafva sundhetspolisen så inom som utom hus och hos Stadsläkaren hvar förmiddag anmäla dem som af magplågor besvärades. En soppkokningsanstalt ordnades genom frivilliga bidrag, sjukhus med nödig utredning anordnades i skolhuset o. s. v. — Väderleken var under sommaren torr och varm; helsotillståndet i allmänhet godt; endast kikhosta och lindriga nervfebrar förekommo sporadiskt. Ungefär samtidigt med kolerans utbrott i Jönköping började diarrhe och rödsot blifva gängse dock af lindrig art; måhända, yttrar Provincialläkaren *Bråkenhjelm,* bidrog mycket farhågan för kolera dertill att allmogen begärde hjelp för mindre sådana illamående hvilka under andra förhållanden troligen lemnats obemärkta. I Ekesjö stad förekommo redan i Augusti ett par kolerinfall hvarefter helsotillståndet åter förblef godt tills diarrheer i October och November tilltogo men upphörde alldeles med den kyliga väderleken i December. Kolera yppades i detta distrikt, som består af Norra och Södra Wedbo samt Östra Härad, endast på ett ställe, nemligen:

a) Norra Wedbo härad.

224. *Lommaryd socken* **).

Någon egentlig spärrning ägde ej rum men 2 dygns karantänsbevakning var vidtagen vid Hallaryds gästgifvaregård till afhållande af resande från Jönköping. Förberedande åtgärder voro vidtagne i enlighet med Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1831 och Kongl. Sundhets-Collegii Circulär d. 20 Aug. 1850 och medikamenter hemtogos, sjukhus, sjukvårdspersonal och begrafningsplatser voro utsedde. Spridda fall af magplågor hade visat sig.

Den 10 Nov. insjuknade permitterade artilleristen Johan Pettersson i Skareda efter hemkomsten från en resa till Jönköping, i häftigt diarrhe, kräkningar och kramp. Vid Provincialläkaren *Bråkenhjelms* ankomst d. 11 Nov. fanns han i utbildad kolera och

*) Enligt rapporter af Provincialläkaren *Bråkenhjelm* och Stadsläkaren *Miltopé* samt uppgift af Fältläkaren D:r *Ljungberg*.
**) Enligt Sundhetsnämndens uppgifter (*G. Embring* och *A. Uggla*).

afled oaktadt genast erhållen hjelp påföljande natt efter ungefär 36 timmars sjukdom. Något vidare sjukdomsfall inträffade ej. Lindrigare illamående af kolerin förekommo dessutom inom socknen. Skareda invånare afhöllo sig frivilligt under 10 dygn från gemenskap med andra.

»Sundhetsnämnden anser spärrningsåtgärder vara nyttiga och böra få användas dels till afhållande af personer från smittad ort dels för kolerasmittade hus eller orter, dock att allmänna rörelsen å vägar till ting, kyrka eller sammankomster icke förhindras, äfvensom att prester, läkare, embets- och tjenstemän i kronans ärender äfvensom de hvilka åstunda besöka desse, icke måga vägras framkomst bort och tillbaka«.

C) Wernamo Extra Provincialläkare district*).

Helsotillståndet uppgifves i allmänhet hafva varit godt. Spridda fall af koppor och rödsot äfvensom af nervfeber och magplågor förekommo så väl i Augusti som följande månader. — Väderleken varm och torr. — Kolera yppades i detta distrikt, som består af nästan hela Östbo och Westbo härad, endast på ett ställe, nemligen:

a) Östbo härad.

225. *Byarum socken***)

Då kolera utbröt i Jönköping, 1¼ mil från socknegränsen, utdelades Läkaresällskapets underrättelse till rotarne hvarjemte sundhetsnämndens ordförande tillhandahöll ett väl ordnat husapothek. »Socknens höga läge och dess omgifning af furuskogar synas göra alla spärrningsåtgärder öfverflödiga«. Församlingsborna förbödos dock att besöka Jönköping och smittade orter; men det oaktadt var kommunikation med Jönköping under den tid sjukdomen härjade lika vanlig som eljest. — Helsotillståndet var godt utom lindriga magplågor som yppades isynnerhet då väderleken hastigt förändrades från en ihållande torrka till en envis nederbörd.

En murare hemtades från Jönköping till Bratteborg d. 9 Oct., insjuknade under vägen och afled efter framkomsten följande dag på aftonen. En piga på samma ställe erfor samma dag koleraförebud men blef återställd. 2:ne ytterligare sjukdomsfall med koleraartade symptomer inträffade på andra ställen i socknen dock utan dödlig utgång. — Det hus der ofvannämnde dödsfall inträffade blef ej begagnadt till bostad förr än rummen blifvit behörigen rökade.

---

*) Enligt Extra Provincialläkaren *Sjöbecks* rapporter.
**) Enligt Sundhetsnämndens Ordförande *A. H. Wibons* uppgift.

19) Kronobergs län.

Wexiö stad hölls spärrad från d. 9 Aug. till d. 5 Dec. Uti åtskilliga landsocknar i Ekeberga distrikt *) blefvo efter underrättelsen om kolerans utbrott i Carlskrona åtskillige spärrningsåtgärder vidtagne. Någon kolerasjuk anhölls ej vid spärrningslinierna och länet förblef förskonadt från kolerafarsoten.

Kostnaden för spärrningen i Wexiö uppgifves hafva uppgått till 514 R:dr 26 sk. 8 rst. banko.

År 1834 afledo i Wexiö 32 och å landsbygden 15 eller tillsammans i länet 47. — År 1850 förblef länet fritt från kolera.

---

20) Hallands län.

Af länets städer var Kungsbacka icke spärrad, Warberg endast några få dagar, men Falkenberg från d. 24 Aug. till d. 24 Sept., Halmstad från d. 2 Aug. till d. 17 Oct. och Laholm från d. 18 Aug. till d. 17 Oct. — Intet sjukdomsfall af kolera inträffade vid någondera spärrningslinien. — Dessutom hade sundhetsnämnden beredt nödige utvägar för de sjukes vård för den händelse kolera skulle yppas.

I ingen af städerna inträffade sjukdomsfall utom i Kungsbacka som företedde 2:ne sjukdomsfall hvilka båda öfvergingo till helsa. På landet yppades kolera endast i Årstad och Fjärås härader. Från d. 20 Aug., då första sjukdomsfallet inträffade i Eftra, till d. 26 Nov., då sista dödsfallet inträffade i Ölmevalla, hafva inalles insjuknat 55 personer af hvilka 29 aflidit. Walda socken förklarades d. 30 Sept. smittad af kolera hvilket sannolikt skedde till följd af någon förhastad rapport, ty enligt Provinciallläkarens berättelse har ingen kolera der förekommit.

För sjukvården voro såsom extra läkare för någon tid i länet stationerade Cand. *Stenström* och *Bergman*.

Kostnaderna för spärrnings- och koleraanstalter i länets städer uppgifvas: i Kongsbacka 200 R:dr, i Warberg 373 R:dr 32 sk., i Falkenberg 262 R:dr, i Halmstad 821 R:dr 42 sk. och i Laholm 337 R:dr 44 sk. eller tillsammans 1,995 R:dr 22 sk.

År 1834 afledo i Kungsbacka 31, å landsbygden (Fjäre och Wiske pastorat) 102 eller tillsammans 133. — År 1850 afledo i länet 15 personer.

A) Hallands Provinciallläkare distrikt.

Staden Halmstad hölls spärrad från d. 2 Aug. medelst ständiga legda vaktkarlar. Den 17 Oct. upphäfdes spärrningen enligt invånarnes då fattade beslut. — Väderleken

*) Enligt uppgift af Provinciallläkaren *Ossbahr*.

Hallands län. var under sommaren varm med stark torka. Lindrig kikhosta var allmänt gängse och föröfrigt förekommo åtskillige fall af diarrhe, gastriska febrar samt några få fall af scarlatina. — Endast på ett ställe i distriktet yppades kolerafall, nemligen:

a) Årstad härad.

226. *Eftra socken* *).

Sjömannen Svensson i Uglarp hade i sällskap med flere andra personer d. 14 Aug. begifvit sig i båt från Götheborg till Falkenberg dit de anländt följande dag, hvarefter han hemkom till Uglarp d. 19:de. Han insjuknade följande natt med koleraartade symptomer, fanns efter inträffad svettning vid läkarens besök d. 22:dra bättre och tillfrisknade derefter. — Den 22 Aug. insjuknade i samma gård undantagsmannen Nils Larsson i enahanda symptomer och dog d. 23:dje. — Den 24:de insjuknade den förstnämndes hustru, Bengta Bengtsdotter, utan förutgående illamående och dog d. 25:te. — Samma dag insjuknade denna qvinnas dotterson, gossen Severin Christiansson och dog d. 27:de. — Samma dag insjuknade hustru Anna Håkansdotter och afled den 28:de. Något mer sjukdomsfall af kolera inträffade ej ehuru ytterligare 7 personer bebodde gården. Inalles från d. 19 till d. 28 Aug. insjuknade 5, döde 4 af hvilka 3 män och 2 qvinnor, deribland 1 barn, 2 medelåldrige och 2 ålderstigne. Gården der sjukdomsfallen inträffat låg afskild från de öfrige och hölls spärrad intill d. 8 Sept.; t. f. Provincialläkaren *Wihlborg* stationerades på stället från d. 24 Aug. till d. 2 Sept.

C) Kongsbacka Provincialläkare distrikt **).

Ehuru under epidemien år 1850 spärrningsåtgärder på flere ställen inom distriktet vidtogos till skydd mot den fruktade farsoten, utebleſvo sådane åtgärder under 1853 års epidemi. I några församlingar utsattes väl vitesförbud mot besök i Götheborg eller hysande af från koleraort kommande person, men dessa förbud lära dock blifvit föga respekterade. Väderleken, som under årets början hade utmärkt sig med en för orten ovanlig köld, var under sommarmånaderna mer varm och torr än vanligt så att först under sednare hälften af Augusti regn föll och från September då första kolerafallen yppades, till farsotens upphörande, var regn, dimma och storm herrskande. Under sommarmånaderna var sjukligheten större än vanligt, förnämligast med kikhosta och skarlakansfeber; först från medlet af Augusti började diarrhe och rödsot att visa sig; i samma mon som koleran tilltog i Götheborg desto allmännare klagades i norra delen af distriktet öfver magplågor och diarrhe samt rödsot. I vecko-rapporten d. 31 Aug. anför Provincialläkaren såsom anmärkningsvärdt att personer som hemkommit från Götheborg insjuknat icke i kolera utan i rödsot.

Med förbigående af ett i Sept. inträffat misstänkt sjukdomsfall, yppades första sjukdomsfallet af kolera d. 31 Aug. i Elfsåkra hos en från Götheborg sjuk hemkommen

*) Enligt rapporter af t. f. Provincialläkaren *Wihlborg* samt D:rna *Tenggren* och *Flygare*.
**) Enligt berättelse af Provincialläkaren *J. A. Carlsson*.

murare och snart följde så väl här som i några andra socknar af Fjärås härad åtskilliga enstaka sjukdomsfall nemligen under September i Lindome och Fjärås, under October i Kongsbacka och under November i Ölmevalla. För sjukdomsfallen i Onsala är tiden icke uppgifven. — Från d. 31 Aug. till d. 26 Nov. inträffade sålunda inalles 49 sjukdomsfall af hvilka 24 medförde dödlig utgång. Med undantag för Fjärås, Onsala och Kongsbacka, der det är okändt huruvida de först insjuknade haft beröring med någon kolerasjuk, hafva på öfrige ställen sjukdomsfallen yppats hos personer som återkommit från Götheborg under det farsoten der var gängse. Såsom eget må anmärkas att farsoten år 1850 hemsökte just samma socknar och på samma sätt som år 1853 från Lindome hoppade öfver mellanliggande orter till Limmanäs i Fjärås socken.

Utom att husen der sjukdomsfall yppats, serskildt spärrades, afhöllo sig alla som kunde från beröring med de sjuke.

a) Fjärås härad.

227. *Lindome socken* *).

Några serskilda åtgärder till skydd för smitta voro icke vidtagne. Väderleken uppgifves hafva varit dimmig, helsotillståndet godt men magplågor icke sällsynta.

Den 3 Sept. hemkom till Anderstorp N:o 2, muraren Andersson, från Götheborg der han arbetat och samma dag känt sig illamående, var dock följande dag bättre så att han besökte kyrkan, men insjuknade åter d. 5:te och afled samma dag efter några timmars sjukdom. I N:o 3 af samma by afled d. 7 Sept. J. F. Bergström som hemkommit sjuk från Styrsö och följande dagen hans hustru, hvarefter ytterligare ett dödsfall inträffade d. 25 Oct. I N:o 1 af samma by afled d. 25 Sept. fattighjonet Sven Johansson och i N:o 4 afled d. 8 Oct. ett 4 års barn. Vid Anderstorps fabrik afled d. 29 Sept. hustru Johansson och kort derefter drängen Petterson efter att några dagar förut hemkommit från Götheborg. Föröfrigt voro här flere insjuknade hvilka dock efter hand tillfrisknade. Eljest förekommo sjukdomsfall endast vid Hellesåker der 2:ne män afledo d. 6 och 11 Oct., vid Inseredoset der ett dödsfall inträffade d. 15 Oct. och vid Gastorp der en man likaledes afled d. 12 Nov. Derförutan uppgifvas talrika fall af koleraprodromer hafva förekommit isynnerhet i och omkring Anderstorp hvarjemte rödsot var i socknen gängse. Inalles uppgifvas hafva från d. 5 Sept. till d. 12 Nov. insjuknat 23 personer hvaraf 12 aflidit af hvilka 10 män och 2 qvinnor, nemligen 1 barn, 4 medelåldrige och 7 ålderstigne. De fleste sjukdomsfallen förekommo hos personer som varit i Götheborg och dels insjuknat der på stället dels efter hemkomsten.

228. *Släp socken.*

Här inträffade ett misstänkt sjukdomsfall då styrmannen Gadd vid hemkomsten från en sjöresa insjuknade d. 6 Aug. med diarrhe hvartill kommo kräkningar med den påföljd att han d. 8:de afled »genom krafternas uttömning« dock utan kramp **).

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden (*Benjamin Anderson*) jemf. med Provinciallläkarens rapport.
**) Provinciallläkarens rapport d. 17 Aug. 1853.

Hallands län.

229. *Onsala socken.*

I sin årsberättelse för år 1853 yttrar Provinciallläkaren *Carlsson*: »I Onsala har jag väl besökt en kolerapatient men med all sannolikhet hade denne sjuke ådragit sig sjukdomen genom dietfel. I samma stuga hade 2 personer hastigt aflidit under fulla kolerasymptomer deruti de insjuknade straxt efter att hafva ätit kål samt något af det färska jufveret efter en nyss slagtad ko. Om dessa personers föregående helsotillstånd har jag mig bekant att båda dragits med långvariga underlifslidanden, modren med cardialgi och gossen med mask«.

230. *Elfsåkra socken* *).

Ingen spärrning var vidtagen; väderleken var regnig.

Den 31 Aug. hemkom Muraren Thalinson till Ahlaforss från Götheborg der han före afresan redan besvärades af diarrhe som efter hemkomsten utvecklade sig till kolera hvarifrån han efter erhållen läkarevård, långsamt tillfrisknade. Undertiden insjuknade hans syster och afled d. 5 Sept. Dernäst insjuknade modren och afled d. 10:de; följande dagen sjuknade och afled en arbetskarl från Landvetter som biträdt med likens bortförande. Under samma tid lågo i samma hus ytterligare 3:ne personer sjuka hvarjemte i ett annat hus i närgränsande gård insjuknade torparen Erik Johansson och dog efter några dagars sjukdom d. 17 Sept. Från d. 31 Aug. till d. 17 Sept. inalles insjuknade 5 män och 3 qvinnor af hvilka 2 män och 2 qvinnor döde, alla medelåldrige. I det ena huset insjuknade 7, i det andra 1. Husen, som lågo enstaka, spärrades mot besök. Rödsot förekom derjemte i socknen.

231. *Fjärås socken* **).

Ingen spärrning egde rum utan var trafiken med Götheborg fri. Endast snygghet var anbefalld och eftersågs af ordningmännen öfver hela församlingen. Väderleken var under Septemter kylig och regnig. Magplågor voro gångbara i Augusti och September.

I sista dagarne af September insjuknade i kolera i en osnygg backstuga i Limmanäs drängen Johan Johansson, förut sjuklig, och d. 30 Sept. afled i samma hus hans broder Anders Johansson, en frisk, stark och nykter man. Inalles insjuknade i socknen på 3:ne serskilde från hvarandra ½ mil aflägsna ställen, 9 personer ***) bland hvilka nämnas 4 män och 2 qvinnor af hvilka 2 män, de båda ofvannämnde, afledo. 5 af de insjuknade voro medelåldrige och en ålderstigen. Det är ej kändt att ofvannämnde först insjuknade haft någon beröring med smittad ort eller person och såsom anmärkningsvärdt anföres att oaktadt den friaste och lifligaste kommunikation med Götheborg, ingen enda person af dem som besökt denna stad blef af kolera angripen utom en torpare Hornberg i Jossberg hvilken dock tillfrisknade. De sjuke, som vårdades i sina hem, besöktes af 2 läkare. Ingen af sjukvårdspersonalen insjuknade. Någon spärrning af hus anlitades ej.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden.
**) Enligt Ordföranden i Sundhetsnämnden *Börje Nilssons* uppgifter.
***) Enligt Provinciallläkarens uppgift. Sundhetsnämnden omtalar endast 5 sjuke.

På frågan om hvad erfarenheten om spärrning utvisat, innehåller sundhetsnämndens uppgift följande svar: »Om spärrningars ändamålslöshet och utförbarhet öfvertygade vi oss redan år 1834 då koleran här var svår, hvarefter vi med både ord och gerning satte oss emot spärrning. År 1850 var Fjärås församling den enda som ej afspärrade sig mot Götheborg, hvilket till en början härifrån försågs med lifsmedel, hvarför Fjäråsborna fingo hjertlig tack och hederlig betalning. Förliden höst spärrade sig, oss veterligt, ingen enda församling i orten mot det kolerasmittade Götheborg; så mycket har förtroendet för spärrningar i vår ort på de sista 3 åren aftagit«.

232. *Kongsbacka stad* *).

Någon spärrning ägde ej rum. Deremot ökades antalet af redan förut i hvarje qvarter utsedde tillsyningsmän hvilka, försedde med nödig medicin, morgon och afton gjorde besök hos invånarne. Sjukhuslokal var förhyrd och sköterskor antagne. Väderleken var i September i allmänhet regnig. Magplågor och diarrhe förekommo ofta äfvensom fall af rödsot och typhus enligt vecko-rapporten d. 8 Oct.

Den 3 Oct. insjuknade målaren Jansson i häftiga kolerasymptomer och den 4:de insjuknade likaledes en arbetskarl från Blekinge som någon tid här uppehållit sig och hade nattläger i en lada. Båda voro medelåldrige och båda tillfrisknade efter erhållen vård. Huruvida någondera haft beröring med personer från smittad ort har icke kunnat utrönas. »Förmodligen uppkom sjukdomen af sig sjelf«.

233. *Ölmevalla socken* **).

Koleramedikamenter voro hemtagne och tillhandahöllos hos sundhetsnämnden; någon vidare åtgärd ej vidtagen.

Den 15 Nov. insjuknade en från Strömsholm till hemmanet Kärret samma dag anländ afskedad kronoarbetskarl, uti magplågor och dog följande morgon efter 9 timmars sjukdom. Hans pass befanns vara påskrifvet i Götheborg d. 7 Nov. hvarefter han lärer hafva besökt Fjärås skogsbygd innan han hit anlände. — Den 17:de insjuknade hustrun i samma hus, Greta Lindman, 62 år gammal, med magplågor och kramp samt dog följande dag. — Den 18:de insjuknade en gosse i samma hus, 5 år gammal, i enahanda symptomer, men tillfrisknade efter ett halft dygn. — Den 22:dra insjuknade snickaren Berntson vid Roberg som på förra stället förfärdigat likkistor och dog d. 26:te hvarefter ej något mer sjukdomsfall af kolera inträffade. Nervfeber förekom både under och efter ofvannämnde tid i By, Berg och Fundals gårdar. Inalles från d. 15 till d. 26 Nov. insjuknade 4 hvaraf döde 3, nemligen 3 män och 1 qvinna af hvilka 1 barn, 1 medelåldrig och 2 ålderstigne. De hus der sjukdomsfall förekommo höllos spärrade.

*) Enligt rapport af Provinciallläkaren *A. Carlsson* och Sundhetsnämndens svar.
**) Enligt Sundhetsnämndens uppgifter genom *Petter Andersson*.

21) Blekinge län.

Länets samtlige städer vidtogo spärrningsåtgärder så snart underrättelse anländt om farsotens utbrot i Ystad. Spärrningen fortfor i Carlskrona tills sjukdomens utbrott derstädes och fortsattes åter efter dess upphörande, i Carlshamn från d. 1 Aug. till årets slut och i Sölvitsborg från d. 28 Juli till d. 10 Nov. Derjemte hade åtskillige enskilde spärrningar å landsbygden vid vägen från Ystad i förstone blifvit vidtagne. Vid spärrningslinierna anhölls ingen kolerasjuk. Endast vid Carlshamns karantänslokal, belägen nära intill staden, stadnade några dagar en under resan af diarrhe besvärad person. Oaktadt flere läkare funnos i staden måste dock, för beredande af läkarevård åt denne man, en läkare beordras att från det 6 mil aflägsna Carlskrona afresa till Carlshamns karantänslokal, emedan Carlshamns läkare i anseende till den der vidtagna spärrningen icke tillätos besöka den sjuke. Derförutan hade sundhetsnämnderne fogat anstalt om åtskilliga förberedelser för den händelse farsoten skulle i orten yppas. — Första sjukdomsfallet af kolera inträffade d. 3 Aug. i Carlskrona och det sista d. 15 Nov. i Mjellby socken, under hvilken tid inalles i länet insjuknat 2,237 personer af hvilka 1,223 aflidit.

Till biträde vid kolerasjukvården voro följande extra läkare för någon tid i länet anställde, nemligen: Cand. *Norén, Hallström, Cramér, Neuman, Forssberg, Hallongren, Thyselius, Appelberg, Ekman, Zanteson, Ekström, Martin, Djurberg, Stangenberg, Malmberg, Hallgren, Hammarström, Strandberg, M. Fürst, Pettersson,* och *Ekman.*

Kostnaden för spärrnings- och kolera-anstalter uppgifvas hafva uppgått till följande belopp, nemligen: i Carlskrona 15,500 R:dr (utom betydliga enskilda bidrag), i Carlshamn för spärrning åt landsidan kontant 928 R:dr 28 sk. samt 2,448 dagsverken à 16 sk. 816 R:dr, bevakning åt sjösidan 320 R:dr, tillsammans 2,264 R:dr 28 sk., Sölvitsborgs bevakning, utgjord af stadsborna sjelfve, uppskattad till 1,076, kontant endast 367 R:dr 29 sk. 4 rst., tillsammans 1,443 R:dr 29 sk. 4 rst. eller tillsammans för hela länet 19,008 R:dr 9 sk. 4 rst.

År 1834 afledo i Carlshamn 186 och å landsbygden (deraf i Ronneby 71) 145, tillsammans i länet 331 personer. — År 1850 afledo i länet (Ronneby) 45 personer.

A) Carlskrona] Provinciallläkare distrikt.

Spridda fall af rödsot och diarrhe yppades der och hvar under sommaren och tilltogo inomot kolerans utbrott. Utom i Carlskrona, der epidemien under 3:ne månader strängt härjade, yppades densamma företrädesvis på öarna i östra skärgården och endast med få fall på fasta landet, nemligen i Forkärla d. 4:de, Tving d. 12:te, Nättraby och Thorhamn d. 15:de, Ramdala och Lösen d. 16:de, Rödeby d. 17:de, Starkö d. 18:de och Sillhöfda d. 21 Augusti.

a) Östra

a) Östra härad.

234. *Carlskrona stad* *).

Efter erhållen underrättelse om kolerasjukdomens utbrott i Ystad beslöto stadens invånare, som efter kallelse i medlet af Juli sammanträdt, att spärrning af staden skulle vidtagas medelst vakthållning vid Hvita Krog, ½ mil från staden, samt åt sjösidan medelst 3:ne vaktbåtar, hvarjemte karantänshus skulle anordnas. I anseende dertill att flere enskilde karantäner på förhand voro inrättade emellan Ystad och Carlskrona, kom ingen landväga resande under dessa dagar att anhållas vid spärrningslinien. Men från sjösidan afvisades flere fartyg till karantänsplatsen vid Arpö. Snart härefter utbröt emedlertid alldeles oförväntadt kolerasjukdomen inom staden. Likväl fortsattes någon tid en lindrigare observationskarantän. — Efter farsotens upphörande vidtogs åter spärrning af staden, hvilken fortfor till början af Januari 1854.

Väderleken var vid farsotens utbrott för denna ort ovanligt dof och tryckande med stark solrök. Dess förhållande uppgifves af Stadsläkaren *C. A. Fürst* hafva under Juli, Augusti, September och October månader varit följande:

Månad.	Dag.	Thermometer Cels. (i norr). f. m. kl. 8.	Thermometer Cels. (i norr). eft. m. kl. 6.	Barometer. f. m.	Barometer. eft. m.	Väderleks-förändringar. Förmiddag.	Väderleks-förändringar. Eftermiddag.	Vinden.
Juli	1	+15	+16	25,15	25,15	Klart och vackert, blåst.	Halfklart och blåsigt.	S.
	2	+15	+16	25,15	25,15	d:o d:o d:o	Klart och vackert.	S.V.
	3	+15	+16	25,20	25,20	Halfklart och blåst, smått regn.	Strömolm, litet regn, blåst.	V.
	4	+14	+19	25,35	25,40	Klart, vackert, blåst.	Klart, vackert, blåst.	V.
	5	+16	+17	25,40	25,40	d:o d:o d:o	Regn och lindrig blåst.	V.
	6	+18	+18	25,40	25,40	d:o d:o d:o	Klart och vackert, blåst.	V.
	7	+17	+18	25,45	25,40	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	V.
	8	+16	+17	25,40	25,40	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	V.
	9	+19	+20	25,40	25,40	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	V.
	10	+17	+18	25,40	25,40	Mulet, laber vind, smått regn.	Mulet, lugnt.	S.O.
	11	+16	+17	25,40	25,40	Halfklart, blåsigt.	Klart och vackert, blåst.	S.
	12	+17	+19	25,40	25,40	d:o d:o	Halfklart d:o	S.V.
	13	+16	+18	25,40	25,40	d:o d:o, vackert.	d:o d:o	S.V.
	14	+20	+20	25,35	25,35	Klart och vackert, blåst.	Klart och vackert, blåst.	S.O.
	15	+17	+20	25,15	25,15	Mulet, storm, regn.	Halfklart, blåst, vackert.	S.O.
	16	+17	+19	25,20	25,35	d:o lugnt, d:o	Klart, vackert, blåsigt.	S.V.
	17	+17	+18	25,35	25,35	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	18	+18	+19	25,35	25,35	Klart, blåst.	Klart, blåsigt.	S.V.
	19	+16	+19	25,35	25,35	Halfklart, lungt.	Klart och vackert.	V.
	20	+15	+18	25,20	25,30	Mulet, lugnt, smått regn.	Halfklart, laber vind.	S.V.
	21	+18	+24	25,30	25,30	Klart, vackert, blåst.	Halfklart, vackert, smått regn.	N.
	22	+20	+22	25,35	25,35	d:o d:o d:o	Klart och vackert.	V.
	23	+19	+24	25,35	25,35	d:o d:o d:o	d:o d:o	S.
	24	+19	+23	25,35	25,35	d:o d:o d:o	d:o d:o	S.

Efter anteckningar å Flottans sjukhus.

*) Enligt berättelser af Stadsläkaren *G. A. Fürst* och Provinciallläkaren *Hellman* jemförde med Landshöfdingens till Kongl. Maj:t ingifne underdåniga berättelse.

Månad.	Dag.	Thermometer Cels. (i norr). f. m. kl. 8.	Thermometer Cels. (i norr). eft. m. kl. 6.	Barometer. f. m.	Barometer. eft. m.	Väderleks-förändringar. Förmiddag.	Väderleks-förändringar. Eftermiddag.	Vinden.
Juli	25	+20	+24	25,40	25,40	Klart, vackert, blåst.	Klart och vackert.	S.
	26	+20	+21	25,30	25,40	Mulet, smått regn, blåst.	Klart, stark blåst.	S.V.
	27	+19	+21	25,40	25,35	Halfklart, regn, blåst.	Klart, blåst.	S.
	28	+20	+22	25,35	25,35	d:o vackert, blåst.	Mulet och åskregn.	S.V.
	29	+18	+20	25,35	25,35	d:o d:o d:o	Halfklart, blåst.	V.
	30	+16	+19	25,30	25,30	Mulet, lugnt.	Mulet, labert, smått regn.	V.
	31	+15	+14	25,10	25,10	Halfklart, vackert, blåst.	Mulet, vackert d:o	V.
Aug.*)	1	+17	+18	25	25+½	Strömoln, blåser något, kyligt.	Strömoln, blåser något, kyligt.	S.V.
	2	+16	+19	25+½	25,0	Regnigt, lugnt.	Strömoln, blåser, kyligt.	S.V.
	3	+15½	——	25+1	——	Strömoln, blåser något, kyligt.	Strömoln, blåser något, kyligt.	S.V.
	4	+17	+18	25+2	——	Klart, lugnt, kyligt.	Målnigt, något blåst, d:o	S.V.
	5	+17	+19	25+1¾	——	Klart, svag blåst, smått regn.	Åska, stark blåst.	S.V.
	6	+16	+17½	25+2	25+2½	Strömoln, svag blåst.	Målnigt, lugnt, blidt.	S.V.
	7	+16½	+17	——	25+2½	Mulet, regnigt, svag blåst.	Mulet, kyligt, något blåst.	S.V.
	8	+14	+17	25+2½	25+3	Halfmulet, nästan lugnt.	Molnigt, mellanåt sol, obetydlig blåst, kallt.	N.O.
	9	+16	——	25+4	——	Strömoln, blåser något.	Varmt.	N.O.
	10	+15½	+19	25+4½	25+4¼	Strömoln, lugnt.	Nästan lugnt, molnigt, varmt.	V.
	11	+17	+19	25+4	——	Strömoln, blåser något,	varmt, 29° i söder.	N.O.
	12	+16	+20	25+3¾	25+3½	Klart, blåser, varmt.	Strömoln, blåser, varmt.	Ostadig.
	13	+17	+21	25+3	25+2¼	Varmt, lugnt, åsklikt.	Disig luft, något blåst, ej fullt så varmt.	N. o. V.
	14	+13½	+14½	25+2½	——	Klart, lugnt, ren luft.	Disigt, något kyligt.	N.S.V.
	15	+17	+16	25+1¼	25+½	Mulet, blåser något, kallt.	Lugnt, tempererad luft.	S.V.
	16	+15	+19	25+1¼	25+½	d:o d:o varmt.	d:o d:o	O. o. S.O.
	17	+16	+18	25+½	——	Mulet, molnigt, varmt.	Mulet, molnigt, varmt.	S.V.
	18	+16	+20	25,0	——	Mulet, laber vind, blidt, molnigt,	obetydl. regn, blåser ngt kyl. på aft.	O.S.O. V.S.V.
	19	+16	+18	25+¼	——	Molnigt, blåser hårdt, kallt.	Molnigt, blåser hårdt, kallt.	V.
	20	+16	+18	25+1½	25+2	Klart, strömoln, varmt.	Klart, strömoln, varmt.	V.S.V.
	21	+16	+14	——	25+1½	Molnigt, lugnt, smått regn.	Starkt regn, bra blåst.	V.S.V.
	22	+16	+18	25+2¼	——	Molnigt, nästan lugnt.	Halfmulet, varmt, något blåst.	S.V.
	23	Anteckningar felar för dessa dagar.				Halfklart, mulet.	Regnbyar, åskbyar, häftig åska med starka täta blixtar och regn hela natten.	S.S.V. och V.S.V.
	24					Mulet, tunga moln.	Mulet, lätta moln, laber vind.	V.S.V. V.N.V.
	25					Mulet, lätta moln, laber vind.	Halfklart, mulet med regn, klart, stillt.	O.N.O. N.V.
	26					Klart, stillt.	Halfklart, lätta moln, laber vind.	S.S.V. S.O.
	27					Mulet, smått regn, tunga moln, stillt.	Mulet, lugnt.	S S.O. S.S.V.
	28	+16½	+18	25+⅓	25,0	Molnigt, kyligt.	Strömoln, något kall blåst.	S.V. o. V.
	29	+15	+17¾	25+⅓	25+1	Mulet, lätta moln.	Halfklart.	V.S.V.
	30	+15	+16	25+½	25+1⅓	Molnigt, ej kallt.	Halfklart, lätta moln.	V.S.V.
	31	+15	+16	25+2	——	Strömoln.	Något blåst.	S.V.

Efter enskildt persons anteckningar.

*) »Meteorologiska observationerna för Augusti månad förkommo för mig genom en sjukvaktares slarf, och hafva de här upptagne blifvit mig meddelade af Lagman *Sjöbom* i Carlskrona, såsom de här upptagas«.

Månad.	Dag.	Thermometer Cels. (i norr). f. m. kl. 6.	Thermometer Cels. (i norr). eft. m. kl. 6.	Barometer. f. m.	Barometer. eft. m.	Väderleks-förändringar. Förmiddag.	Väderleks-förändringar. Eftermiddag.	Vinden.
Sept.	1	+12	+15	25,45	25,45	Halfklart, något blåst.	Halfklart, smått regn.	N.
	2	+14	+14	25,50	25,50	Mulet, regn och åska, blåst.	Mulet, regn och blåst.	N.O.
	3	+11	+12	25,55	25,60	Halfklart, stundom regn och blåst.	Halfklart och stundom regn.	N.O.
	4	+11	+10	25,60	25,65	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	N.O.
	5	+10	+12	25,65	25,60	Klart och vackert, blåst.	Klart och vackert, blåst.	V.
	6	+10	+11	25,65	25,60	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	7	+10	+12	25,50	25,55	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	8	+11	+11	25,30	25,30	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	9	+11	+11	25,30	25,40	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	10	+11	+13	25,45	25,45	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	11	+11	+15	25,50	25,55	Halfklart, blåst.	d:o d:o d:o	N.O.
	12	+10	+16	25,55	25,55	Klart och vackert, blåst.	d:o d:o d:o	S.V.
	13	+11	+14	25,55	25,55	d:o d:o d:o	Halfklart, blåst.	S.V.
	14	+11	+14	25,50	25,50	Halfklart, blåst.	d:o d:o	O.
	15	+ 8	+14	25,50	25,50	Klart och vackert, blåst.	Klart och vackert, blåst.	S.
	16	+ 9	+14	25,55	25,55	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	S.
	17	+ 9	+14	25,50	25,50	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	18	+11	+15	25,50	25,45	Halfklart, blåst.	Mulet, regn, blåst.	V.
	19	+10	+14	25,30	25,30	d:o d:o	Halfklart, blåst, regn.	V.
	20	+14	+14	25,15	25,20	d:o storm.	Halfklart, storm.	V.
	21	+11	+15	25,20	25,25	d:o blåst.	Klart och vackert, blåst.	V.
	22	+12	+14	25,55	25,25	d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	23	+14	+15	25,20	25,20	d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	24	+13	+13	25,20	25,25	Mulet, regn, blåst.	Halfklart, blåst.	S.V.
	25	+11	+15	25,00	24,90	Mulet, regn, storm.	Mulet, regn, blåst.	S.V.
	26	+11	+12	24,90	24,85	Halfklart, stundom regn.	Halfklart, regn, stormigt.	S.V.
	27	+10	+11	24,80	24,90	d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	28	+10	+12	25,15	25,00	Halfklart, blåst.	Mulet, regn, storm.	S.
	29	+12	+12	25,00	25,00	d:o d:o	Halfklart, regnigt och stormigt.	S.V.
	30	+ 9	+12	25,00	25,00	Klart och vackert, blåst.	Klart och vackert, blåst.	V.
Oct.	1	+ 8	+10	25,10	25,10	Halfklart, blåst.	Mulet, regn, blåst.	V.
	2	+ 8	+10	25,10	25,10	Klart, vackert, blåst.	Strömoln, blåst, kyligt.	S.V.
	3	+ 5	+ 8	25,10	25,10	d:o d:o d:o	Halfklart, lugnt.	S.V.
	4	+ 6	+10	25,45	25,40	d:o d:o d:o	d:o blåsigt.	S.V.
	5	+10	+10	25,40	25,40	Halfklart, stundom regn.	Halfklart, blåst.	V.
	6	+10	+ 9	25,45	25,35	d:o blåst.	Halfklart, blåst, smått regn.	V.
	7	+10	+11	25,30	25,30	d:o d:o	d:o d:o d:o	N.V.
	8	+ 8	+ 9	25,20	25,25	Mulet, något regn, blåst.	d:o d:o d:o	N.
	9	+10	+11	25,30	25,30	Halfklart, blåst.	d:o storm, regn.	N.O.
	10	+11	+12	25,30	25,30	Mulet, regn, blåst.	Halfklart, blåst.	N.
	11	+11	+10	25,20	25,20	d:o d:o d:o	Mulet, regn, blåst.	N.
	12	+ 8	+ 8	25,20	25,25	Halfklart, stundom regn, blåst.	Halfklart d:o d:o	N.
	13	+ 6	+ 8	25,20	25,20	d:o d:o d:o	d:o d:o d:o	N.
	14	+ 5	+ 5	25,25	25,30	Halfklart, blåst.	Halfklart, blåst.	N.V.
	15	+ 8	+ 9	25,30	25,30	Klart och vackert, blåst.	Klart, vackert, blåst.	O.
	16	+10	+10	25,30	25,25	Mulet, smått regn, blåst.	Halfklart, blåst.	S.O.
	17	+ 9	+10	25,40	25,00	Halfklart, blåst.	Klart och vackert, blåst.	S.
	18	+ 9	+ 9	25,00	25,00	d:o d:o	Halfklart, regn, blåst.	S.
	19	+ 8	+10	25,00	25,00	d:o d:o	Klart och vackert, blåst.	S.
	20	+10	+10	25,10	25,10	Mulet, regn, blåst.	Mulet, smått regn, blåst.	S.O.
	21	+10	+10	24,15	25,20	Mulet, smått regn, blåst.	Halfklart, blåst.	S.
	22	+10	+10	25,50	25,50	Halfklart, blåst.	d:o d:o	S.V.

Efter anteckningar å Flottans sjukhus.

Efter anteckningar å Flottans sjukhus.

Månad.	Dag.	Thermometer Cels. (i norr). f. m. kl. 6.	Thermometer Cels. (i norr). eft. m. kl. 6.	Barometer. f. m.	Barometer. eft. m.	Väderleks-förändringar. Förmiddag.	Väderleks-förändringar. Eftermiddag.	Vinden.
Oct.	23	+10	+10	25,50	25,55	Halfklart, blåst.	Halfklart, blåst.	S.V.
	24	+ 8	+10	25,55	25,55	d:o d:o	Klart och vackert, blåst.	S.V.
	25	+ 9	+10	25,60	25,60	Morgon tjocka, dagen vacker.	d:o d:o d:o	S.V.
	26	+10	+10	25,50	25,50	d:o d:o	d:o d:o d:o	S.V.
	27	+ 7	+10	25,50	25,50	Tjocka, mest lugnt.	Tjocka, mest lugnt.	S.O.
	28	+ 9	+10	25,45	25,40	d:o d:o	d:o d:o	S.O.
	29	+ 8	+10	25,35	25,40	Halfklart, blåst.	Klart och vackert.	S.O.
	30	+10	+10	25,40	25,40	Klart och vackert, blåsigt.	d:o d:o	S.
	31	+ 9	+10	25,40	25,40	d:o d:o d:o	d:o d:o	——

Beträffande *helsotillståndet* anmärkes att under 2:dra qvartalet frossor förekommo mera än här vanligtvis vårtiden plär vara fallet; derjemte förekommo gastriska och nervösa febrar bland de fattigare klasserna, spridda fall af kikhosta, katarrher och lunginflammationer. Under Juli månad aftogo frossorna och i det värman tilltog och vattenbrist i staden yppades började diarrheer och rödsot visa sig, först och allmännast i stadens fattighus och i de trånga verkstäderna och nära samtidigt härmed uppträdde de första fallen af kolera, hvilken sedan stegrad till farsot under 2:ne månaders tid uteslöt nästan alla andra sjukdomsformer utom rödsot och diarrhe. Till sjukligheten bland de fattige anses mycket hafva bidragit den brist på friskt vatten till dryck och matlagning som i Carlskrona alltid orsakas af långvarig värma och torka, då staden inom sitt område icke äger något källvatten eller drickbart brunnsvatten. Det mesta vatten för dessa oundgängliga behof hemtas för kronans manskap från Lyckeby å i 2 stora vattenskutor deraf ock de fattige medgifvas hemta sitt behof. De öfrige invånarne, som äga så tillfälle, hemta allt sitt dricksvatten från den ¾ mil från staden belägna Lyckeby källa och förvara det sedan inom hus så godt de kunna. Huru stort behofvet och längtan efter friskt vatten är för den fattigare befolkningen, synes bäst efter fallet regn, då man på Vesterudden eller Björkholmen öfverallt ser äldre och barn ligga framstupa, samlande det i bergskrefvorna stadnade regnvattnet. En af sundhetsnämndens första åtgärder var derföre att utverka hos Befälhafvande Amiralen att en vattenskuta fick förläggas i den från flottans sjukhus, der de förutnämnde 2:ne vattenskutorna äro förlagda, mäst aflägsna delen af staden emellan Björkholmen och Möllebacken.

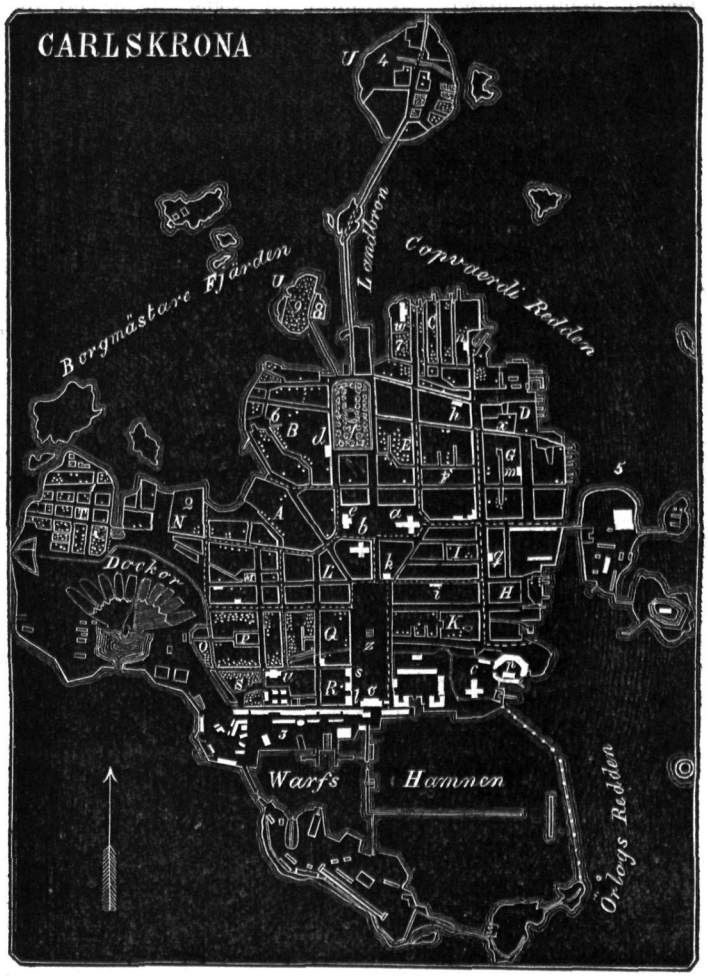
Redan d. 5 Juli befunnos 2 kolerasjuke å ett från Köpenhamn ankommit, vid Arpö karantänsptats förlagdt fartyg hvilket föranledde att bevaknings- och sjukvårdsanstalterne vid karantänsinrättningen blefvo ordnade, derefter flere fartyg dit ankommo med sjuka bland besättningen, hvilka sjuka blefvo å kolerasjukhuset derstädes intagne. Enligt utdrag af karantänsjournalen vid Arpö hade från d. 23 Juli till d. 3 Aug. 18 fartyg och deribland icke mindre än 14 från kolerasmittade orter, till karantänsplatsen anländt. Den 29 och 30 Juli insjuknade en derstädes anställd sjuksköterska och likbärare och de första sjukdomsfallen af misstänkt beskaffenhet utom sjukhuset på Arpö inträffade d. 27:de, då en

vid karantänsinrättningen anställd tvätterska, Catharina Sjögren, insjuknade i kolera-symptomer och dog d. 29:de, efter att hafva blifvit å karantänssjukhuset intagen, hvarjemte en vid nämnda inrättning anställd karantänsvakt Petter Olssons hustru (se Förkärla socken) boende på Hasslö i närheten af Arpö, d. 4 Aug. insjuknade i enahanda symptomer; men vederbörande läkare förklarade, efter verkställd obduktion, att tvätterskan afldit af kramp i magen och tarmkanalen och att Petter Olssons hustru endast vore angripen af lindrig kolerin.

Förklaring öfver tecknen:

A.—U. Stadens qvarter.
a. b. c. Stadens 3:ne kyrkor.
d. Kungshuset.
e. Rådhuset.
f. g. Länsstyrelsens hus.
h. Stadsskolan.
i. Folkskolan.
k. Amiralitets barnhusskolan.
l. Skeppsgosseskolan.
m. Länslasarettet.
n. Skeppsbron.
o. Högvakt.
p. Flottans sjukhus.
q. r. s. t. Boställen och kaserner tillhörande flottan.
u. Theaterhus.
v. Länshäktet.
x. Kyrkogård.
y. Park.
z. Amiralitetstorget.
1. Stora Björkholmen.
2. Lilla d:o.
3. Kongl. skeppsvarfvet.
4. Pantarholmen.
5. Stumholmen.
6. Möllebacken.
7. Kalfhagen.
8. Kolerasjukhus å Pottholmen.
9. Fattigvårdens lokal å Pottholmen.

Hvita prickar: kolerasjukdomsfall.

Nere i den del af staden som kallas Kalfhagen (7), den nordligaste och lägst belägna delen, fanns vid kolerans utbrott ett uselt trädhus tillhörigt snickaremästaren Palmqvist, hvilket förut varit begagnadt till bysättningshäkte och bestod af en nära jorden

Blekinge län. liggande bottenvåning med 5 små rum och ett gemensamt kök samt å öfra bottnen en större öppen vind med 2:ne sidorum. I dessa lägenheter bodde då tillsammans 35 personer under nödens, liderlighetens och osnygghetens alla inflytelser och besöktes dessutom huset hvarje afton af för natten der qvarliggande löst folk till obestämdt antal. Åt norr gränsar huset till cellfängelset (*v*) från hvars kloaker under de varma aftnarna stank utbredde sig och i vester till den af gyttja uppgrundade sjöviken emellan Kalfhagen och landbron i hvilken äfven all orenlighet från den högre liggande delen af staden ledes genom afloppskanaler. Nästintill åt söder ligger ett hus, tillhörigt nu aflidne skepparen Holm, hvilket var nära nog lika öfverbefolkadt under nöd och elände och som något längre fram blef ett näste för kolerans härjningar.

Efter att några dagar förut hafva varit illamående af svindel och kräkningar men åter tillfrisknat, insjuknade i ofvannämnde Palmqvists gård, f. d. marinsoldaten Wolmar d. 3 Aug. på aftonen efter att, såsom då uppgafs, under dagen hafva varit ute på arbete och biträdt med flyttsaker å ångbåten Motala kommande samma dag från Åhus. Sedermera och efter hans död har blifvit sagdt att han några dagar före sitt insjuknande arbetat å slupen Ida, nyligen kommen från Riga med hampa och att han der jemte flere arbetare känt sig illamående. Han var sedan flere år känd som stor supare. Snart tillkom utom diarrhe och kräkningar äfven kramp och fanns han vid D:r *Westrings* besök d. 4 i utbildad kolera som följande dag öfvergick till reactionsstadium så att han förbättrades, men d. 6 åter försämrades, hvarefter han afled i typhoid-tillstånd d. 7:de på natten. — Den 4:de Aug. insjuknade i samma rum Wolmars hustru med enahanda men häftigare symptomer så att hon vid läkares besök d. 5:te fanns i betänkligt tillstånd med öfvergång till utbildad kolera och dog d. 6:te på e. m. Vid liköppning, som på Landshöfdingens förordnande företogs af D:rne *Westring, Hellman, C. A. Fürst* och *M. Fürst*, fanns hufvudsakligen »liket blekt, afmagradt, i venstra hjertkammaren upplöst blod, i högra fibrincoagula; magen utspänd af vattenaktig smutsfärgad vätska, likaså öfre delen af tarmkanalen hvars peritonealbeklädnad var klibbig; i ilei nedre del och tjocktarmen likadant vatten, men här blodfärgadt; yttre ytan af tarmen var mörkt rosefärgad med arboriserande kärlinjectioner; slemhinnan temligen jemnt röd; urinblåsan tom; mjelten röd; lefvern blek, normal; gallblåsan utspänd. Hufvudet öppnades ej«.

Med anledning häraf afgåfvo läkarne det utlåtande att de inträffade sjukdomsfallen och dödsfallet häntydde på kolera, men icke med så utbildade tecken att det kunde anses för asiatisk kolera.

Emellertid och då ifrågavarande lokal var bebodd af ett vida större antal personer än utrymmet skäligen medgaf, så förflyttades flere bland dessa till en på andra sidan sjön å s. k. Pottholmen (*U*) befintlig byggnad hvarjemte så väl de qvarboendes som afflyttades effekter rökades och renades samt personerna å båda lokalerna höllos afstängda från beröring med andra.

Den 5 Aug. intogs på lasarettet nästan döende f. d. brandvakten Elmqvist i Ernbergska packhusgården, som insjuknat efter några dagars förutgående diarrhe och dog efter

3 timmar. Han obducerades d. 6:te och förklarades hafva dödt af hjerninflammation med vattenutgjutning, men läkaren medgaf dock sedermera att kolera möjligen varit dödsorsak. — Natten till d. 7:de insjuknade en i förenämnde Palmqvistska huset inhyst qvinna, Nöjd, men blef efter erhållen vård återställd. — Den 7:de på morgonen anmäldes tornväktare-hustrun Lindgren, boende i traktör Södergrens hus vid Drottninggatan nära Skeppsbron (*n*), insjuknad och fanns vid läkarens besök i utbildad kolera samt afled följande dag. Sednare upplystes att Lindgrens son redan insjuknat natten till d. 4 Aug. och aflidit d. 5:te. Ingendera hade haft beröring med Wolmar. — Sedan under tiden d. 6:te och 7:de på flottans sjukhus (*p*) inkommit åtskillige sjuke med kolerasymptomer, nemligen båtsmannen Wackelman och marinsoldaten Pihl hvilka insjuknat i båtsmanskasernen å Stumholmen m. fl. så att på morgonen d. 8 Aug. man här räknade 8 sjukdomsfall och inalles 4 personer aflidit, så sammanträdde stadens och flottans läkare och ingåfvo till Landshöfdingen och Befälhafvande Amiralen en anmälan att epidemisk kolera i staden utbrutit, derom kungörelse samma dag af Landshöfdingen utfärdades.

Följande tablå utvisar sjukdomens dagliga tillväxt och aftagande under den tid densamma här var gängse:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Aug. 1:a veckan.	3	1		—	
	4	—		—	
	5	1		—	
	6	—		1	
	7*	5		—	
	8	4		3	
	9	5	16	2	6
2:a veckan.	10	5		5	
	11	9		4	
	12	9		4	
	13	25		3	
	14*	22		8	
	15	24		10	
	16	57	151	16	50
3:e veckan.	17	64		23	
	18	74		30	
	19	78		27	
	20	81		40	
	21*	74		55	
	22	70		40	
	23	66	507	34	249
	Transp.	674	—	305	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	674	—	305	—
Aug. 4:e veckan.	24	92		51	
	25	108		54	
	26	81		44	
	27	91		38	
	28*	81		57	
	29	85		52	
	30	90	628	53	349
Sept. 5:e veckan.	31	91		52	
	1	62		37	
	2	68		29	
	3	44		34	
	4*	35		26	
	5	42		22	
	6	26	368	21	221
6:e veckan.	7	31		16	
	8	20		17	
	9	25		14	
	10	21		10	
	11*	21		19	
	12	22		13	
	13	13	153	18	107
	Transp.	1,823	—	982	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	1,823	—	982	—
Sept. 7:e veckan.	14	14		11	
	15	12		7	
	16	10		6	
	17	15		8	
	18*	11		3	
	19	6		7	
	20	6	74	5	47
8:e veckan.	21	4		—	
	22	3		5	
	23	—		2	
	24	1		4	
	25*	1		1	
	26	1		1	
	27	—	10	—	13
9:e veckan.	28	3		1	
	29	—		—	
	30	—		2	
Oct.	1	—		—	
	2*	1		—	
	3	—		—	
	4	—	4	—	3
	Transp.	1,911	—	1,045	—

Blekinge län.

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	1,911	—	1,045	—
Oct. 10:e veckan.	5	—		—	
	6	—		—	
	7	—		—	
	8	1		—	
	9*	—		—	
	10	—		1	
	11	—	1	—	1
11:e veckan.	12	—		—	
	13	—		—	
	14	1		—	
	15	4		1	
	16*	2		1	
	17	2		2	
	18	1	10	—	4
	Transp.	1,922	—	1,050	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
	Transp.	1,922	—	1,050	—
Oct. 12:e veckan.	19	3		—	
	20	—		3	
	21	—		—	
	22	—		1	
	23*	—		—	
	24	—		1	
	25	—	3	—	5
De 10 dagar författningarne bestämma för stadens förklarande för fri.	26	—		—	
	27	—		—	
	28	—		—	
	29	—		—	
	30*	—		—	
	31	—		—	
Nov.	1	—		—	
	2	—		—	
	3	—		—	
	Summa	1,925	—	1,055	—

Sjukdomen spridde sig snart till skiljda delar af staden, ehuru den i början icke tilltog med någon häftighet. Intill d. 8 Aug. hade inträffat 11 sjukdoms- samt 4 dödsfall och under påföljande 4 dagar eller till d. 12 insjuknade 28 och afledo 15; men till d. 13 Aug. steg antalet från 9, som det dagen förut utgjort, till 25 och från d. 15:de, då det var 24 med 8 dödsfall, steg det d. 16:de på en gång till 57 med 16 aflidne under dygnet. Sedermera ökades dagligen antalet af insjuknade och döda ehuru med undantag för någon dag. De flesta sjukdomsfallen, eller 108, inträffade från d. 24:de till d. 25:te Aug. och högsta dödsnummern, eller 57, var från d. 27:de till d. 28:de s. m. Under perioden från d. 17—31 Aug., eller omkring 14 dagar, var sjukdomsfreqvensen i medeltal omkring 80 och sistnämnde dag 91, men nedgick följande dag till 62, d. 3 Sept. till 44 och d. 6:te till 26 hvarefter det förblef omkring 20-talet ungefärligen en vecka eller till d. 13:de då det var 13, förblef likaledes omkring 10-talet till d. 19:de då det ytterligare nedgick så att blott enstaka och vissa dagar sjukdoms- och dödsfall inträffade, hvadan läkarne d. 3 Oct. ansågo sjukdomen hafva såsom epidemi upphört. Men d. 9:de och 10:de visade sig åter enstaka sjukdoms- och dödsfall dock hufvudsakligen förekommande bland sådane af kronans manskap som under epidemien icke vistats här å stationen utan sednare hit anländt dels från den i första dagarne af månaden afmönstrade eskadern dels från andra ställen och med d. 23 Oct. upphörde farsoten hvarom kungörelse d. 3 Nov. af Landshöfdingen utfärdades. Sammanlagda antalet af insjuknade i staden uppgick till 1,925 deraf 1,055 aflidit. Högsta antalet af dem som på en gång varit under läkarevård har utgjordt 408, i hvilket antal dock ej de som lidit af s. k. prodromer

blifvit

blifvit inberäknade. — De ojemförligt flesta sjukdomsfall inträffade från kl. 7—8 på afton till 3—4 på morgon.

Af 829 i enskilda hus vårdade hafva 396 aflidit, af 590 inom stadens 3 serskilda sjukhus och inom cellfängelset vårdade hafva 371 aflidit och af 506 å flottans sjukhus vårdade hafva 288 aflidit. Största dödligheten har varit på ett vid lokalen för stadens fattigvård inrättadt sjukhus (8) der bland 88 sjuke, 78, till större delen gamla och orkeslösa fattighjon aflidit. Men äfven i många enskilda hus som beboddes af den fattigare befolkningen var dödligheten stor, och i några utdogo alla invånarne. Bland befäl och manskap, tillhörande flottan, hafva af 560 sjuke 313 aflidit.

Med hänsyn till olika kön hafva af mankön insjuknat 1,052 och aflidit 565 och af qvinkön insjukn. 873 och aflidit 490. — I anseende till ofullständiga anteckningar i byrå-journalerna kan åldern å de insjuknade ej uppgifvas, men enligt uppgifter från presterskapet voro af de döde under 15 år 168, medelåldrige 375, ålderstigne 277, okänd ålder 235 eller tillsammans 1,055.

120 qvinnor hafva förlorat sina män, 148 barn mistat båda sina föräldrar, 169 förlorat blott fadren och 134 endast modren. Bland fångpersonalen i cellfängelset (v) förekom intet fall af kolera förr än d. 29 Aug., således fullt 3 veckor efter sjukdomens utbrott, men sedan en vaktknekt sjuknat i kolera och derföre genast blifvit förflyttad från häktet, insjuknade efter hand flere af fångarna, men sjukdomen fortfor dock ej längre än till d. 16 Sept., under hvilken tid, bland här förvarade fångar, 14 insjuknade och 4 afledo. Inom lifstidsfängelset å Kongl. Skeppsvarfvet (3), der personalen utgjorde 143, insjuknade 33 och afledo 13, och bland 184 kronoarbetskarlar sjuknade 55 och dogo 24.

Af stadens befolkning, utgörande 14,097 personer, hafva alltså nära $\frac{1}{7}$ lidit af fullt utbildad kolera, oberäknat det större antal som besvärats af prodromer samt dödsnummern uppgått till mera än hälften af de insjuknades, eller nära $\frac{1}{13}$ af folkmängden.

Samtidigt med koleran och äfven vid denna farsots aftagande förekommo rödsot och nerffebrar jemte svårare diarrheer och voro dessa ofta ytterst envisa och kostade många lifvet. Sedan farsoten upphört visade sig katarrher och inflamatoriska sjukdomar.

Genast efter det underrättelse ingått om kolerafarsotens utbrott i Ystad vidtogos i staden erforderliga åtgärder för ordnandet af sjukvårdsanstalter m. m. För den närmare uppsigten öfver helsotillståndet inom staden jemte ordningen och snyggheten i gårdar och boningar indelades staden i sju s. k. sjukqvarter, och dessa åter uti kretsar med flera tillsyningsmän i hvarje krets, hvarförutan en af sundhetsnämndens ledamöter utsågos till chef inom hvardera qvarteret. Under farsotens härjande sammanträdde sundhetsnämnden dagligen för att vidtaga de åtgärder som af omständigheterna påkallades, och qvarters- eller distriktcheferne äfvensom kretsuppsyningsmännen besökte hvarje dag sina distrikter. Serskilde personer anställdes för att besörja rening af kläder och boningar efter kolerasjuke. Under 2:ne månaders tid utdelades dagligen, efter sundhetsnämndens föranstaltande,

Blekinge län. 400 portioner god och närande soppa med bröd (eller till d. 15 Oct.) utom understöd i penningar och kläder, hvarförutan stadens fattigvårdsinrättning dagligen försåg de fattige med närmare 200 portioner soppa och bröd.

Tillförseln från landsbygden fortfor utan synnerligt afbrott, utom under den tid då farsoten var i sitt högsta stadium och landsboarna blifvit uppskrämda af inträffade sjukdomsfall bland personer som nyligen förut besökt staden, då den något minskades; dock märktes ingen egentlig brist på födoämnen. Serskilda försäljningsplatser hade utom staden blifvit utsedde men dessa blefvo föga eller intet besökte af den orsak att trafikerande från landet vid samma tillfälle då de försälja sina varor i staden, äfven behöfva tillhandla sig köpmannavaror, men stadens köpmän icke ville underkasta sig de svårigheter och kostnader som skulle varit förenade med serskilde försäljningsbodars inrättande på de utsedde försäljningsplatserna. För allmogen och resande från staden, kringliggande socknar var, i enlighet med sockennämndens uttryckta önskan, den anordning vidtagen, att samtlige från staden färdande personer undergingo rening medelst rökning med chlor eller rökkulor och erhöllo intyg härom för att ej hindras i återfärden till sina hem.

Då farsoten utbröt utgjorde antalet af läkare, utom Provinciallläkaren, 4 ordinarie och 4 extra läkare vid flottan, hvilkas otillräcklighet snart blef af erfarenheten ådagalagd, hvilket i betydlig mån härrört deraf att tjenstgöringen för flottans läkare inom qvarteren är ordnad efter så kallade departementer och icke efter distrikter eller de serskilda trakterna af staden, hvilket under en farsot mycket försvårar tjenstgöringen, enär samma läkare måste besörja sjukvården inom olika delar af staden der sjuke af hans departement finnas, hvarigenom inträffat att stundom 2 eller flere läkare samtidigt finnas inom samma trakt och till och med inom samma hus under det läkarehjelp på andra ställen alldeles saknas. Emellertid ankommo efter redan från början insände reqvisitioner, från Sundhets-Collegium beordrade läkare, nemligen sex extra läkare d. 16 Aug. och d. 20:de ytterligare 4 hvarefter nästan dagligen flere läkare ankommo så att behofvet blef tillräckligt fylldt. Just under den svåraste perioden afled biträdande läkaren på Rådhuslokalen Cand. *Kramér* d. 24:de hvarefter D:r *M. Fürst* som ensam måste besörja sjukvården å detta sjukhus der omkring 100 då fordrade hjelp, omsider också d. 29 Aug. afled. *Kramér* hade 3 dagar förut besvärats af diarrhe. D:r *Hellman,* som då öfvertog läkarebefattningen vid detta sjukhus med ungefär 100 sjuke, yttrar: »Då jag d. 29 Aug. öfvertog läkarebefattningen vid Rådhuset, befanns der den vämjeligaste osnygghet och det mäst tänkbara sjelfsvåld rådande, lätt förklarligt genom båda läkarnes frånfälle. Betjeningen (60 st.) hotade att lemna sjukhuset om den ej beviljades fördelar som den sjelf ville föreskrifva, de sjuke vanvårdades, convalescenter, döende samt stundeligen inkommande sjuke blandade om hvarandra. Genom användande af rättvis stränghet samt utfästande af fördelar för dem af betjeningen som ådagalade lydnad, snygghet och ordning och tvertom straff för de uppstudsige och osnygge, lyckades det mig snart nog att återställa någorlunda ordning och genom inrättandet i första dagarna af September af serskilde convalescenthus kunde någon skillnad af sjuke och tillfrisknade beredas«.

Utom en på Pottholmen, på förhand iordningställd sjukhuslokal (8), inreddes oförtöfvadt sjukhus i Rådhuslokalen (*e*) hvarjemte för Flottan likaledes ordnades 2:ne kolerasjukhus. Under farsotens ytterligare tilltagande öppnades ännu ett sjukhus i fattigvårdslokalen (9) för sådane som inom nämnde inrättning insjuknade i kolera. För att bereda utrymme å sjukhusen inrättades något sednare ett serskildt convalescenthus i stadens folkskolas lokal (*i*) äfvensom i Amiralitetsförsamlingens folkskolas lokal (*k*) bereddes utrymme till emottagande och vård för genom farsoten värnlösa barn, hvilka inrättningar äfven blefvo ställde under läkares tillsyn.

Sedan behöflige läkare d. 16:de anländt, inrättades 2:ne sundhetsbyrår, en för södra och en för norra delen af staden och sedan kort derpå än flere läkare ankommit, kunde ytterligare 3:ne sundhetsbyrår ordnas, hvilket var så mycket nödvändigare som antalet af kolerasjuke under behandling då uppgick till 400 och derutöfver. Utom 26, tid efter annan för sjukvården anställde läkare, voro vid sjukhusen anställde jemte sjukvaktare och sköterskor äfven sjuk- och likbärare och antalet af dessa samt andre betjenande personer af alla slag under det epidemien var på sin höjd uppgick till icke mindre än 150. Af dessa sjuknade 24 och afledo 12.

En serskild kyrkogård för i kolera döde var redan för flere år sedan invigd på ägorna till hemmanet Saltö och fick nu begagnas. Men så stor var dödligheten att ehuru ända till 33 man med serskildt befäl och under uppsigt af en bland sundhetsnämndens ledamöter användes för grafvarnas öppnande, kunde sådant icke verkställas med erforderlig skyndsamhet förr än frivilligt arbetsmanskap erhölls från det här förlagda kronoarbetskompagniet.

Till utrönande af anledningen till kolerasjukdomens uppkomst i Carlskrona har inför Magistraten hållits en vidlyftig ransakning (upptagande protokollet deröfver 68 folioblad) under 21 serskilda rättegångsdagar under Augusti, September, Oktober, November och December månader år 1853 och Januari år 1854, dervid hufvudsakligen följande ryktesvis afgifne förhållande, fästade uppmärksamhet och utgjorde föremål för undersökningen, nemligen: 1) att sjukdomen kunnat härröra från beröring med Arpö karantänsplats; — 2) att den härrört från ångfartyget Motala som från Åhus aflemnat passageraro och gods i Carlskrona; — 3) att den härrört från slupen Ida, skepparen Hallander som kommande från Riga, efter vid Arpö genomgången karantän, lossat hampa i Carlskrona och 4) att den härrört från lupen Erik, skepparen Daniel Jonsson som med vedlast från Bergqvara ankommit till Carlskrona och der lossat ved, hvarefter skepparen återvänt och efter hemkomsten till Skällnäs aflidit i kolera. — I förstnämnde hänseende utrönte att qvinspersonen Catharina Sjögren, boende hos timmermansenkan Zeberg på Lilla Björkholmen (*T*) huset N:o 50, sedan hon blifvit antagen till kokerska vid Arpö karantänsplats, begifvit sig dit med sin dotter Mathilda och der insjuknat d. 7 Juli samt då sjukdomen blef svårare och koleraartad, intogs på dervarande kolerasjukhus der hon afled; att dottren Mathilda, som nyttjade samma sängkläder med modren och vistades 2:ne dagar hos henne under sjukdomen, återfördes till Carlskrona i karantänsbåten när modren inflyttade på kolera-

Blekinge län. sjukhuset och medhade till staden sina rena lintyg och påhafvande gångkläder, utan att någon rening med Mathilda i ena eller andra hänseendet ifrågakom; att den aflidna modrens kläder icke inkommo till staden förr än några dagar efter hennes död sedan de blifvit rökade och renade, då de tillvaratagits af en annan den aflidnes, i tjenst varande dotter; att Mathilda efter sin hemkomst till staden vistats än hos enkan Zeberg bland hennes 5 barn och än hos sin ofvannämnde syster; att hvarken enkan Zeberg eller hennes barn eller i samma gård boende 13 hyresgäster eller Mathilda sjelf eller hennes syster varit besvärade af någon sjukdom förr än omkring 2:ne veckor efter Mathildas återkomst en af hyresgästerna, timmermannen Jonssons hustru, d. 18 Aug. aflidit, vid hvilken tid likväl kolera på andra ställen i staden var allmän och att de först insjuknade icke haft någon gemenskap med Zebergs hus. — Beträffande ångfartyget Motala upplystes att det från Carlshamn och Åhus anländt till staden d. 3 Aug. med destination till Kalmar med rena sundhetspass från afgångsorten, att passagerare likaledes alla haft sundhetspass, att icke veterligen någon bland dem varit från Ystad, att ingen hvarken då eller sedermera under resan varit sjuk; att f. d. marinsoldaten Wolmar, den i erkändt utbildad kolera först i staden insjuknade, biträdt med handräckningsarbete under bemälde ångfartygs lossning. — Beträffande skepparen Hollander: att han, förande slupen Ida, hemma i Kalmar, d. 13 Juli med hamplast afgått från Riga och sedan dess ej haft kommunikation med land eller fartyg samt friskt ombord under hela resan; att han, som i anseende till helsotillståndet i Riga, icke haft sundhetspass, d. 22 Juli anländt till Arpö karantänsplats der han i enlighet med gällande författningar, undergått karantän och behörig rening under 2:ne dagar, från d. 22—24 och d. 25 Juli inkommit till staden; att hampan d. 25—28 Juli blifvit lossad dels i G. Ernbergs & Comp. enskilda magasin, dels uti Kronans å Flottans varf belägna förrådshus; att förenämnde Wolmar biträdt vid denna lossning, dervid likväl också flere marinsoldater biträdt men ingen omedelbarligen derefter kändt sig illamående; att i Ernbergska packhuset f. d. brandvakten Elmqvist efter kort tids illamående af diarrhe insjuknat och hastigt aflidit d. 5 Aug., ehuru, som det i förstone ansågs, icke af kolera utan af hjerninflamation med vattenutgjutning, ehuru sedermera medgifvits att kolera möjligtvis varit dödsorsaken. — Beträffande skepparen Daniel Jönsson upplystes att han med slupen Erik först d. 14 Juli intagit last vid Bergqvara, d. 20:de anländt till Landskrona och d. 30:de återkommit samt derefter med ny last d. 4 Aug. ankommit från Bergqvara till Carlskrona och lossat ved vid fattighuset å Pottholmen (9) d. 5:te, dervid 4 marinsoldater biträdt äfvensom några fattighjon af hvilka flere, likväl först sedermera, aflidit i kolera, — dervid anmärktes att 3:ne af fattighjonen vid samma tid varit använde till arbete af snickaren Palmqvist i samma gård der Wolmar bodde; — att skeppare och besättning under utlossning här syntes friska, att han d. 5 Aug. afgick med tomt fartyg och dagen efter hemkomsten till Skällnäs d. 8 Aug. insjuknade i koleraartade symptomer och afled d. 9:de.

Magistraten hemtar häraf för sin del följande slutsatser: »Enär allmänna helsotillståndet här varit fullkomligt godt och inom ett par veckors tid efterträdts af en skarpt härjande kolera, sedan efter d. 1 Juli från flere häraf redan smittade hamnar och städer vid

Östersjön åtskillige fartyg med besättningar hitkommit, finner Magistraten, utan att hafva förtroende till den meningen att denna farsot skulle genom okända, för detta samhälle egendomliga naturförhållanden af sig sjelf uppstått, sig närmast kunna antaga att densamma med ett eller annat bland dessa fartyg blifvit hitförd. Detta antagande hvilar i främsta rummet på händelserne i Ernbergska packhuslokalen der efter slupen Idas lossning af hampa från Riga, förre brandvakten Elmqvist insjuknat och dödt och på hvilket fartyg f. d. marinsoldaten Wolmar arbetat och efter kort mellantid insjuknat och aflidit sedan han äfven haft beröring med Elmqvist, hvarförutan flere personer, som lika med Elmqvist bott i Ernbergska packhuset, blifvit angripne och hastigt afsomnat samt Wolmar till sitt hem i Palmqvistska gården säkert medfört sjukdomen deraf ej mindre han och hans hustru än flera andra i samma hus med ett gemensamt kök boende blifvit smittade, liksom den mängd marinsoldater som bevisligen tagit tillhåll i Wolmars boning under hans hustrus sjukdom utan allt skäligt tvifvel derifrån transporterat densamma till Marinkasernen hvarest, i ordningen näst efter Palmqvistska gården, smittan uppkommit och epidemien först sedermera i alla rigtningar inom staden spridt sig; hvaremot ryktena att den hitförts från Köpenhamn eller Skåne med slupen Erik eller ångfartyget Motala eller kommit hit från Arpö karantänsplats, icke tillvunnit sig något afseende äfvensom ej eller ens misstanka ingått som skulle med resande landvägen sjukdomen blifvit staden påförd. *Blekinge län.*

Oansedt hvad såsom Magistraten för sin del antagit, sålunda inträffat, har under ärendets handläggning icke anledning förekommit till anmärkning emot någon för bristande skyldighet att vaka öfver och iakttaga påbudne föreskrifter mot sjukdomens insmygande«.

Provincialläkaren *Hellman* yttrar rörande sjukdomens uppkomst: »Jag är öfvertygad att då så många kriterier för denna sjukdoms uppkomst finnas genom trånga, osunda, öfverbefolkade kyffen, bebodda af utsvultna, liderliga, utan tillgång på drickbart vatten, fysiskt och moraliskt förderfvade menniskor som i Carlskrona på platser som benämnas *Kalfhagen, Möllebaken, Westerudden, Pantarholmen* m. fl., så lärer ej mycket behöfvas för att sätta i full låga det sålunda förberedda onda, serdeles då en tryckande atmosfer gynnar detsamma. Skall en gnista sökas eller vara nödvändig för denna antändning, så är ej af nöden att söka den långt bort, då man känner att Arpö karantänsplats befinnes knappt mer än ½ mil segelvägen från staden«.

Beträffande spärrningens förtroende yttrar D:r *Fürst:* »Härom äro här i staden liksom öfverallt åsigterna ännu betydligt delade och skulle jag tro att mängden af stadens invånare visserligen anse spärrningar omöjligen kunna fullt ändamålsenligt och konseqvent genomföras, men är dock benägen tro det de i samma mon minska möjligheten för kolerans invasion, som de afhålla en mängd annars från smittad ort inkommande. Motsatta åsigter finnas dock på båda sidor«.

D:r *C. A. Fürst* har meddelat nedanstående tabell som upplyser sjukdomens förhållande hos befolkning tillhörande flottan och staden jemväl med hänsyn till olika kön:

Blekinge län. »Öfversigt af insjuknade och döde mankön och qvinkön under koleraf arsoten i Carlskrona stad 1853.

Månad.	Dag.	Insjuknade. Mankön. Af Flottan i enskildte hus.	Af Flottan å sjukhus.	Af stadens invånare i enskildte hus.	Af stadens invånare å stadens sjukhus.	Å Cellfängelset.	Af Flottans gemenskaps hustrur o. barn. m.	Af Flottans gemenskaps hustrur o. barn. q.	Insjuknade. Qvinkön. I enskildte hus.	Å stadens sjukhus.	Summa.	Döde. Mankön. Af Flottan i enskildte hus.	Af Flottan å sjukhus.	Af stadens invånare i enskildte hus.	Af stadens invånare å stadens sjukhus.	Å Cellfängelset.	Af Flottans gemenskaps hustrur o. barn. m.	Af Flottans gemenskaps hustrur o. barn. q.	Döde. Qvinkön. I enskildte hus.	Å stadens sjukhus.	Summa.
Aug.	8	—	8	1	—	—	—	—	2	—	11	—	2	1	—	—	—	—	1	—	4
	9	—	4	—	—	—	—	—	1	—	5	—	1	—	—	—	—	—	1	—	2
	10	—	3	—	—	—	—	—	1	1	5	—	5	—	—	—	—	—	—	—	5
	11	—	4	1	—	—	—	—	3	1	9	—	3	—	—	—	—	—	1	—	4
	12	—	6	—	—	—	—	—	1	2	9	—	2	1	—	—	—	—	1	—	4
	13	—	11	5	6	—	—	—	—	3	25	—	1	2	—	—	—	—	—	1	3
	14	—	13	2	1	—	—	—	1	5	22	—	3	1	2	—	—	—	—	2	8
	15	—	7	7	2	—	—	—	3	5	24	—	3	3	1	—	—	—	1	2	10
	16	4	15	7	6	—	—	—	10	15	57	—	5	4	2	—	—	—	—	5	16
	17	—	25	3	7	—	—	—	12	17	64	2	3	3	4	—	—	—	4	7	23
	18	3	11	12	5	—	—	—	17	26	74	—	5	1	6	—	—	—	6	12	30
	19	2	20	3	12	—	—	—	18	23	78	1	8	1	3	—	—	—	3	11	27
	20	4	21	11	12	—	—	—	8	25	81	1	9	2	10	—	—	—	6	12	40
	21	4	21	5	13	—	—	—	12	19	74	1	19	1	11	—	—	—	4	19	55
	22	—	23	6	13	—	1	1	16	10	70	1	12	1	6	—	—	—	6	15	40
	23	6	20	5	17	—	—	1	16	1	66	1	14	5	2	—	—	—	4	8	34
	24	8	17	9	13	—	2	4	23	16	92	3	11	2	12	—	—	1	10	12	51
	25	4	12	17	17	—	2	4	25	27	108	4	7	4	8	—	—	3	12	16	54
	26	5	25	4	7	—	—	7	14	19	81	5	15	2	7	—	1	—	3	11	44
	27	7	26	16	10	—	1	3	20	8	91	3	6	4	8	—	—	4	9	4	38
	28	7	13	7	8	—	1	1	24	20	81	5	10	7	6	—	—	2	18	9	57
	29	5	10	15	14	—	1	3	24	13	85	3	10	8	7	—	1	5	10	8	52
	30	9	23	10	8	2	—	1	26	17	90	4	8	5	9	—	—	1	20	6	53
	31	4	5	18	8	1	1	1	41	12	91	1	11	7	4	—	1	1	17	10	52
Sept.	1	3	3	16	5	—	1	6	22	6	62	2	9	3	3	—	—	3	15	2	37
	2	3	22	11	6	—	—	1	20	5	68	1	8	3	3	—	—	—	5	9	29
	3	5	4	8	3	—	—	1	15	8	44	4	5	3	2	—	1	1	10	8	34
	4	3	5	7	3	1	—	1	10	5	35	1	4	7	3	—	—	1	5	5	26
	5	8	5	8	3	1	—	1	10	6	42	3	3	4	7	—	—	2	5	4	22
	6	2	5	3	2	3	1	1	5	4	26	—	4	1	2	1	—	—	11	2	21
	7	—	7	3	7	2	—	—	7	5	31	3	1	2	3	1	—	1	4	1	16
	8	—	4	3	1	—	—	1	7	4	20	1	2	5	—	1	—	1	3	4	17
	9	3	3	3	—	2	—	—	7	7	25	1	4	1	2	—	—	—	4	2	14
	10	2	5	2	1	1	—	1	7	2	21	3	—	2	—	—	—	1	1	3	10
	11	1	—	2	4	—	1	1	11	1	21	—	3	1	2	—	1	1	6	5	19
	12	—	10	2	—	1	—	1	3	5	22	1	5	—	—	—	—	—	4	3	13
	13	—	3	2	1	—	—	1	5	1	13	1	3	3	3	1	1	—	3	3	18
	14	1	2	2	2	—	—	1	6	—	14	1	2	1	—	—	—	—	5	2	11
	15	—	1	2	1	—	—	1	7	—	12	—	1	2	—	—	—	—	1	3	7
	16	—	3	1	—	—	—	—	5	1	10	—	1	—	—	—	—	—	4	1	6
	17	2	2	2	—	—	—	—	6	3	15	—	3	1	—	—	—	—	1	3	8
Trpt	—	105	430	238	218	14	12	44	465	348	1,874	57	231	103	132	4	6	28	224	229	1,014

Månad.	Dag.	Insjuknade.										Döde.									
		Mankön.						Qvinkön.			Summa.	Mankön.						Qvinkön.			Summa.
		Af Flottan i enskildte hus.	Af Flottan å sjukhus.	Af stadens invånare i enskildte hus.	Af stadens invånare å stadens sjukhus.	Å Cellfängelset.	Af Flottans gemenskaps hustrur o. barn. m.	Af Flottans gemenskaps hustrur o. barn. q.	I enskildte hus.	Å stadens sjukhus.		Af Flottan i enskildte hus.	Af Flottan å sjukhus.	Af stadens invånare. i enskildte hus.	Af stadens invånare. å stadens sjukhus.	Å Cellfängelset.	Af Flottans gemenskaps hustrur o. barn. m.	Af Flottans gemenskaps hustrur o. barn. q.	I enskildte hus.	Å stadens sjukhus.	
Trpt	—	105	430	238	218	14	12	44	465	348	1,874	57	231	103	132	4	6	28	224	229	1,014
Sept.	18	3	2	1	1	—	—	—	2	2	11	—	1	2	—	—	—	—	—	—	3
	19	—	1	—	1	—	—	—	4	—	6	2	2	—	2	—	—	—	1	—	7
	20	1	2	—	—	—	—	—	1	2	6	—	2	—	—	—	—	1	1	1	5
	21	1	1	—	1	—	—	—	1	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	22	—	1	1	—	—	—	—	1	—	3	1	2	—	—	—	—	—	1	1	5
	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	2
	24	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	1	—	—	—	—	—	—	4
	25	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	26	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	28	—	—	1	1	—	—	—	—	1	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2
Oct.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	8	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	14	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	15	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	16	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	17	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2
	18	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	19	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	3
	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
S:a	—	110	450	244	222	14	12	44	474	355	1,925	60	253	107	135	4	6	29	229	232	1,055

Den 3 Nov. Staden förklarad, genom Konungens Befallningshafvande, fri från kolera.

Obs. Häribland äro endast i utbildad kolera insjuknade upptagne, så vidt uppgifterne blifvit meddelade.

Blekinge län. Öfversigt af koleraepidemien inom *Fattigvårdens lokal* i Carlskrona från d. 13:de till och med d. 31 Aug. 1853, meddelad af D:r *C. A. Fürst:*

»*Fattigvården*« kallas i Carlskrona den lokal, som staden äger för emottagande af sådane fattige inom staden af så väl män, som qvinnor och barn, hvilka efter verkställd undersökning befinnas utan hem, eller vård i hem, eller som af serskildta bevekande skäl finnas i behof af samhällets omvårdnad. Den är belägen å Pottholmen (9) som är omfluten af vatten, skiljd i norr från staden genom ett af mudder och orenlighet från stadens gator och Möllebacken uppgrundade sund, vid hvilket derjemte åt stadssidan är beläget afträdet för Norrbrovakt, samt ett större garfveri, hvilka gemensamma orsaker äfven här, likasom vid första kolerahärden i Kalfhagen, under de heta sommaraftnarne gjorde att en rent af mefitisk stank ibland mötte den från Pottholmen öfver landbron gående. Fattiglokalen är genom gatan skiljd från stadens stående kolerasjukhus, äger en rymlig, vacker gård, omgifven af flera byggnader, hvilka tillförene till stor del snarare voro att anse som baracker för fattigdomen, osnyggheten och eländet, men hvilka hade just nu under sednare månaderna före kolerans utbrott blifvit totalt reparerade genom nykalkning, målning, utflyttning och vädring under förminskning af fattigpersonalen från 300, som den under vinter- och vårmånaderna varit, till 180. I stället för att som förut varit till stor del en inrättning för nära nog blotta lifnärandet och hysandet af de fattigaste inom staden, var den nu blifven snarare ett arbetshus, och hade naturligtvis härigenom äfven sundheten tilltagit så att under vårmånaderna och sommaren till slutet af Juli inga acuta eller epidemiska sjukdommar förekommo utom några frossor. För öfrigt endast då och då acerbationer af derstädes ständigt under vård varande chroniska lidande. Men sednaste tredjedelen af Juli och första veckorna af Augusti började inom fattigpersonalen visa sig katarrhala diarrheer, af hvilka endast några läto lätt kurera sig, men de flesta öfvergingo snart i en elakartad *rödsot*, och utvecklade denna sig till största antalet bland de uslaste, sämst närda och af liderlighet mest förstörda bland karlpersonalen, angrep till mindre antal qvinnorna och endast ett par barn. — 2:ne rum iordningställdes strax serskildt för dessa sjukes emottagande, och anordnades mathållningen för dem så godt omständigheterna tillåto. Tillsammans förekommo 27 fall af utbildad rödsot, deraf 8 dogo, men af de återstående konvalescenterna dogo flera sedan i kolera. Emedlertid fruktades på det högsta kolerans uppträdande bland fattigpersonalen, då den här förutsågs ovilkorligen skola skörda grufligt bland en personal, som inom sig hyste så många af ålder, svält, lungsot, vattusigtighet, kroniska utslag och skrofulösa åkommor lidande personer, hvarföre uppmärksamheten genast vändes på att så vidt möjligt här var och tillgångarne medgåfvo, förbättra helsovården. Sålunda utdelades »bäskt« om morgnarne, rummen vädrades på dagarne och friskt drikesvatten hemtades dagligen och gjordes fattigdirektionen uppmärksam på den alltför knappa matportion som fattigvården bestod, och som endast räckte att nätt och jemt lifnära, hvarföre beslöts så väl med afseende å den inom fattigvården gängse rödsot, som ock synnerligen i följd af den inom staden utbrutna kolera, att matportionen skulle ökas med ½ ℔ kött dagligen äfvensom ackord skulle träffas med entreprenören att i stället för potatis till

soppan

soppan utspisa morötter, purjo eller annat silleri samt gryn. Och fortfor denna bättre spisning längre tid efter kolerans upphörande inom fattigvården«. *Blekinge län.*

»Emellertid inträffade härstädes första kolerafallet lördagen d. 13 Aug. kl. 11 f. m. då qvinspersonen Anna Maria Svensson, 51 år gammal, hastigt insjuknade, och transporterades hon straxt till det midt öfver gatan liggande kolerasjukhuset. Hon uppgaf sig varit frisk hela förmiddagen och på morgonen varit vid fisktorget och slagtarbodarne. — Den 15 Aug. insjuknade enkan Glanö, 48 år gammal, Sophie Kjellman, 32 år gammal och qvinspersonen Ströberg, deraf de 2:ne förra afsändes till närliggande kolerasjukhus och den sednare, 63 år gammal, dog i sin säng innan någon flyttning hann vidtagas. — Sednare på aftonen insjuknade äfven portvakten Olsson, och fördes han till Rådhusets sjukhus, då Pottholmens redan var uppfyllt. Ofvannämnde qvinspersoner hade bodt tillsammans i 2:ne närliggande logementer. Emellertid ägde fattigvården inom sitt område ett åt Norr, inom serskildt afstängd gård liggande större hus med rymliga, ljusa rum i 2:ne våningar, hvilka under våren blifvit utrymda och nyligen reparerade för att ordnas till ett såkalladt Enkehus, och anordnades nu detta i hast och så godt omständigheterna inom ett fattighus tillåto, till sjukhus, och antogs härför serskildt betjening af först 2:ne, sedan snart 4 sköterskor, portvakt och 4 likbärare. Redan följande dag, d. 16:de, insjuknade af fattigpersonalen ytterligare 9 st., deraf 2:ne upptogos å Pottholmens sjukhus och 7 å fattigvårdens nya sjukhus; af dessa 9 afledo inom dygnet 5, och kom blott 1 till lif. — Den 17:de syntes kolerera-infectionen redan gifven inom alla de serskildta logementerna utom barnrummen, och insjuknade då åter 9 st. — Den 18:de visade barometern 25,25, och thermometern steg från 16 till 20° Cels. i skuggan med molnig himmel och svag eller ingen vind, och steg då äfven insjuknandet här till sin höjd eller 22, och visade sjukdomen en särdeles intensitet, så att ingen enda af de under den 17:de och 18:de insjuknade blef vid lif. Den 19:de och 20:de nedgick antalet insjuknade till 11 dagligen, gick vidare d. 21:sta och 22:dra ned till 6 och 4, men ökades åter d. 23:dje och 24:de till 5 och 6, hvarefter d. 25:te blott 4 insjuknade och d. 26:te endast 1, derefter epidemien var upphörd bland den äldre personalen. — Först d. 22 Aug. syntes sjukdomen i barnlogementerna, då 3:ne gossar på en gång insjuknade, 12 och 13 år gamla, d. 24:de åter 2:ne gossar, 11 och 13 år, d. 25:te 2:ne flickor, samt d. 27:de, 28:de och 30:de hvardera dagen blott *ett* barn«.

»*Största dödligheten* på dag var 16, och inträffade d. 20:de, hvarefter d. 21:sta 13 afledo, derefter dödligheten nedgick d. 22:dra och 23:dje till 6 och 4, d. 24:de steg åter till 6 och gick sedan nedåt, så att efter d. 30:de intet vidare hvarken sjukdoms- eller dödsfall inom fattigvården inträffade«.

»Epidemien hade sålunda redan på 18 dygn fullbordat sitt hemska värf härstädes med största sjukligheten mellan 5:te och 6:te, och största dödligheten mellan 7:de och 8:de dygnen. Under tiden för kolerans härjning härstädes kunde antagas, att hela personalen hade »*förebud*« med koller i magen, tryck i hjertgropen, svindel, mattighet och diarrhe, och var vissa dagar allmänna sjukligheten så stor, att det ej bland hela personalen

fanns 2:ne personer nog kraftiga för flyttandet af de sjuke tvärt öfver gården från logementet till sjukhusets förgård, utan måste sjukhusets legda bärare hemta de sjuke från deras logementer, hvilket annars så mycket som möjligt undveks«.

»Några serskildta åtgärder till skydd för fattigvårdsinrättningen mot smitta, sedan farsoten utbrutit i staden och kolerasjuke blifvit intagne å det tvärt öfver gatan belägna, först inrättade kolerasjukhuset, kunde naturligtvis ej vidtagas, då fattigvården hvarje dag måste hemta sina förnödenheter från staden, i annat hänseende än att kommunikationen så mycket som möjligt inskränktes, samt att mathållningen förbättrades, tillförseln af friskt vatten tillbörligt afsågs, att fattigvårdens sjukrum lades i ett med serskildt mellangård afstängdt hus, derifrån, så vidt möjligt all kommunikation förhindrades. — Följande tablå utvisar det dagliga insjuknandet och dödligheten af koleran inom fattigvården:

Månad.	Dag.	Insjuknade.					Döde.					Månad.	Dag.	Insjuknade.					Döde.				
		m.	q.	Gossar.	Flickor.	S:a	m.	q.	Gossar.	Flickor.	S:a			m.	q.	Gossar.	Flickor.	S:a	m.	q.	Gossar.	Flickor.	S:a
												Trpt.	——	27	46	—	—	73	23	32	—	—	55
Aug.	13 ..	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	Aug.	22 ..	1	—	3	—	4	—	4	1	—	5
	14*..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		23 ..	1	4	—	—	5	1	3	—	—	4
	15 ..	1	3	—	—	4	—	2	—	—	2		24 ..	2	2	2	—	6	2	3	1	—	6
	16 ..	3	6	—	—	9	—	1	—	—	1		25 ..	1	1	—	2	4	—	5	—	—	5
	17 ..	4	5	—	—	9	4	2	—	—	6		26 ..	1	—	—	—	1	1	—	1	1	3
	18 ..	9	13	—	—	22	3	5	—	—	8		27 ..	—	—	1	—	1	2	—	—	—	2
	19 ..	6	5	—	—	11	4	5	—	—	9		28*..	—	—	1	—	1	—	—	2	—	2
	20 ..	3	8	—	—	11	7	9	—	—	16		29 ..	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	21*..	1	5	—	—	6	5	8	—	—	13		30 ..	—	—	1	—	1	—	—	1	—	1
Trpt.	——	27	46	—	—	73	23	32	—	—	55	S:a	——	33	53	8	2	96	29	48	6	1	84

»Den 28:de friskrefvos 2, d. 29:de 1, d. 30:de 4, d. 31:sta 1 och d. 1 Sept. 3 eller tillsammans 12 friske.

För att gifva någon åsigt om intensiteten af koleran bland denna personal må nämnas:

att 7 afledo inom första 6 timmarne efter insjuknandet.
» 9 » » » 12 » » »
» 21 » » » 24 » » »
» 27 » » » 48 » » »
» 10 » » 3:dje dygnets slut efter insjuknandet.
» 6 » » 5:te » » »
» 4 » » 7:de » » »

»Af 96 i utbildad kolera insjuknade afledo 84, hvilket utgör en mortalitetsprocent af 87,187, och af hela fattigpersonalen, 180, en mortalitetsprocent af 46,86«.

»Af de 12 som öfverlefde koleraanfallet voro: 1 65 år gammal, 2 mellan 50 och 60 år, 4 mellan 30 och 40 år, 2 mellan 20 och 30 år, 3 mellan 1 och 15 år«.

»Af de 84 döde voro: 2 öfver 80 år gamla, 10 mellan 70 och 80 år, 20 mellan 60 och 70 år, 19 mellan 50 och 60 år, 11 mellan 40 och 50 år, 8 mellan 30 och

40 år, 6 mellan 20 och 30 år, 1 mellan 15 och 20 år, 6 mellan 1 och 15 år och 1 under 1 års ålder«.

»Hvad karakteren af epidemien beträffar, får jag i korthet nämna att här straxt efter första kräkningsanfallen, (som oftast påkommo utan vidare prodromer), samt de ofta blodfärgade uttömningarne nedåt, en så fasaväckande Collapsus Virium genast inträdde, att man oftast var färdig tro döden genast vilja skörda, och blef behandlingen i följd deraf, bland en så kraftlös och utsvulten sjukpersonal, genast den mest stimulerande och i allmänhet lifvande och värmande som här kunde åstadkommas. Men äfven andra metoder försöktes, allt dock med samma hvarje läkarens förhoppning och mod nedslående påföljd«.

»För uppgörandet af denna rapport har jag serdeles att tacka koleraläkaren Cand. *Hallström* för den noggrannhet, hvarmed sjukjournalen af honom blifvit förd, hvilket jag, med tacksamhet till honom, ansett mig skyldig omnämna«.

Öfver sjukdomsförhållandet på kolerasjukhuset å *Rådhuset* i Carlskrona har D:r *Hellman* lemnat följande tablå:

		Insjuknade.			Döde.		
		m.	q.	S:a.	m.	q.	S:a.
Aug.	15	2	6	8	—	1	1
	16	3	11	14	3	3	6
	17	2	10	12	—	6	6
	18	5	9	14	—	8	8
	19	7	16	23	3	2	5
	20	9	14	23	3	8	11
	21*	8	7	15	4	9	13
	22	12	16	18	3	8	11
	23	8	7	15	8	5	13
	24	10	17	27	6	8	14
	25	8	17	25	9	8	17
	26	8	8	16	7	8	15
	27	6	12	18	2	7	9
	28*	7	15	22	5	10	15
	29	8	13	21	7	6	13
	30	7	15	22	7	10	17
	31	2	5	7	2	4	6
Sept.	1	4	3	7	3	5	8
	2	5	7	12	1	6	7
	Transp.	121	208	319	73	122	195

		Insjuknade.			Döde.		
		m.	q.	S:a.	m.	q.	S:a.
	Transp.	121	208	319	73	122	195
Sept.	3	1	5	6	1	4	5
	4*	2	3	5	1	3	4
	5	3	3	6	—	3	3
	6	5	3	8	2	—	2
	7	—	2	2	1	1	2
	8	—	5	5	—	1	1
	9	1	2	3	1	3	4
	10	2	1	3	2	2	4
	11*	—	4	4	—	1	1
	12	—	2	2	—	4	4
	13	2	—	2	—	—	—
	14	—	—	—	—	2	2
	15	—	—	—	—	—	—
	16	—	—	—	—	2	2
	17	—	—	—	—	—	—
	18*	—	—	—	—	—	—
	19	—	—	—	—	—	—
	20	—	—	—	—	—	—
	Summa	137	238	365	82	148	230

Med hänsyn till åldern voro: under 15 år 76, medelåldrige 183, ålderstigne 75, inkomne döende af okänd ålder 31 eller tillsammans 365.

Orsaken till den serdeles stora dödligheten å detta sjukhus härledes dels från den hast hvarmed detta sjukhus ordnades, hvarigenom utredningen måste blifva provisionel och betjeningen i högsta grad oöfvad dels ock deraf att obenägenheten mot förflyttning till sjukhus i början var serdeles stor så att många inkommo först när all vård i hemmet var omöjlig och de voro döende.

235, 236. *Lösens och Augerums socknar* *).

Rökningsanstalter voro ordnade och så vidt möjligt var hade man sökt att undvika beröring med personer från Carlskrona. Sjukhuslokaler voro utsedde och regime för sjukdomens behandling utdelad. Väderleken var varm och lugn. Magplågor voro i allmänhet gängse.

I den del af Lösens socken som närmast gränsar till Carlskrona stads ägor förekommo några sjukdomsfall af kolera. — Den 6 Sept. insjuknade inhysesenkan Jansson i Lyckeby, 43 år gammal. — Husen der sjukdomsfall yppats spärrades och sjukdomen som anses hafva uppkommit i följd af besök i Carlskrona, spridde sig ej. Dock uppkom i norra delen af socknen ett sjukdomsfall på mer än 9 mils afstånd från förenämnde ställe. Men synnerligast förekom sjukdomen på ön *Tjurkö*. Här insjuknade först pigan Anna Andersdotters oäkta barn, 1½ månad gammalt, hvarefter flere sjukdomsfall följde så att enligt sundhetsnämndens uppgifter från d. 16 Aug. till d. 13 Sept. inalles i båda församlingarna insjuknade 38 af hvilka 27 afledo. Enligt Provincialläkarens uppgifter insjuknade från d. 19 Aug. till d. 28 Sept. å Tjurkö, med en folkmängd af omkring 300 personer, 43 personer af hvilka 23 afledo. Af ofvannämnde antal voro män insjuknade 21, döde 15, qvinnor insjukn. 17, döde 12 eller tillsammans insjuknade 38, döde 27 och med hänsyn till åldern voro under 15 år insjukn. 9, döde 6, medelåldrige insjukn. 20, döde 14, ålderstigne insjukn. 9, döde 8 eller tillsammans insjukn. 38, döde 27. — Magplågor och diarrhe förekommo derförutan allmänt. De fleste insjuknade nattetid. — Trenne af vid sjukhuset anställde vårdare insjuknade. — En extra läkare var några dagar anställd. — »Spärrning af enskilda hus har visat sig fördelaktig«.

237. *Rödeby socken* **).

Endast allmänna varningar till försigtighet om helsan voro meddelade och läkemedel hemtagne enligt D:rne *Hellman* och *Fürsts* regime. Ingen spärrning. — Församlingen var indelt i 6 distrikter, hvardera med en uppsyningsman af sundhetsnämnden; sjukrum voro utsedde i hvarje by äfvensom skötare. Väderleken var jemn och torr; helsotillståndet det bästa på flera års tid. Några lindriga magplågor voro dock gängse.

Den 17 Aug. insjuknade i Fahlun undantagsmannen Erland Gummesson, 65 år gammal, och dog d. 19:de. — Den 20:de insjuknade på samma ställe flickan Sissa Bondedotter och dog d. 22:dra. — Den 21:sta insjuknade hennes mor och dog d. 23:dje hvarefter d. 29:de ytterligare sonen insjuknade och dog d. 30:de. De hade före insjuknandet gjort besök i Carlskrona. — Den 29 Aug. insjuknade i Björsmåla, en mil från förenämnde ställe, fattighjonet Sissa Carlsdotter efter att dagen förut hafva besökt Carlskrona och afled d. 31:sta. — Den 1 Sept. insjuknade ytterligare på samma ställe fattighjonet Maria Lund och afled d. 2 Sept. — En tillkallad sköterska insjuknade, men tillfrisknade, hvarefter sjukdomen upphörde.

---

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämnden jemf. med Provincialläkaren *Hellmans* rapport.
**) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *C. E. Ströberg*.

Från d. 17 Aug. till d. 2 Sept. insjuknade 2 män och 6 qvinnor af hvilka 2 män och 4 qvinnor döde. Af dessa voro 2 medelåldrige och 4 ålderstigne. Dessutom förekommo en mängd magplågor och diarrhe. — Båda husen der sjukdomsfall yppades höllos spärade 10 dygn efter dödsfallen, hvilken åtgärd i anseende till sjukdomens upphörande förvärfvat mycket förtroende.

238. *Ramdala socken* *).

Sjukhus med nödig utredning och sjukvårdare voro utsedde, läkemedel anskaffade och fördelade inom socknens 8 rotar, men någon spärrning ifrågakom ej förr än efter sjukdomens utbrott i Törstäfva och på Senoren. Väderleken i allmänhet vacker med jemn värme. En del personer hade väl känning af magplågor, men i allmänhet var helsotillståndet godt. Kolerasjukdomsfall inträffade endast på ön Senoren och i Törstäfva by på fasta landet.

Den 17 Aug. insjuknade och afled på Senoren f. d. v. Commissionslandtmätaren J. Svanlund. — Den 4 Sept. afled flickan Betilda Andersdotter. — Den 11:te torparesonen Sven Andersson, d. 12:te dess syster Elin, d. 15:de dessa barns mor. — Den 19:de bonden Olof Svenson, d. 20:de dess son Emanuel och d. 21:sta den sistnämndes moder.

I Törstäfva insjuknade och afled d. 23 Aug. enkan Elin Andersdotter och d. 27 Sept. afskedade båtsman Lars Westgöthe. Utom de aflidne voro högst få personer angripne, men deras antal har ej kunnat uppgifvas. Af de nämnde voro 5 män och 5 qvinnor, nemligen 4 barn, 3 medelåldrige och 3 ålderstigne. Alla de sjuke vårdades i sina hem. Hvarken likbärare eller skötare insjuknade. — På båda ställena der sjukdomsfall inträffade, bevakades husen noggrannt.

Sjukdomen förmodas hafva blifvit införd från Carlskrona. Den i Törstäfva aflidna Elin Andersdotter hade ett par dagar före sitt insjuknande varit i Carlskrona och uttagit klädespersedlar efter sin son som der aflidit i kolera och bonden Olof Svensson på Senoren hade likaledes veckan före sin död besökt staden. Många andra sockenbor voro dock under farsotens gång i beröring med Carlskrona utan att någon af dem insjuknade.

239. *Storkö socken* **).

Storkö socken innefattar den största af öarna i Blekinge skärgård med en befolkning af 740 personer. Den är belägen ½ mil nordvest från Carlskrona.

Medikamenter voro här anskaffade, rökningsanstalter ordnade, men någon spärrning vidtogs ej. Väderleken vacker, helsotillståndet mindre godt i det många voro besvärade af magplågor. — Ehuru daglig beröring med Carlskrona egde rum, insjuknade ingen i kolera förr än d. 18 Aug. då fattige bonden John Anderssons hustru Karin Jansdotter, boende i den öfra mot staden gränsande trakten och varande en bland dem som dagligen besökte staden, insjuknade. Nästan samtidigt visade sig också sjukdomen å hemmanet Sanda, beläget ännu nämare Carlskrona och der befolkningen består af fiskare, hvilka lefva

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *F. Nordbeck.*
**) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Steinhoff.*

Blekinge län. i knappa vilkor med mer och mindre osunda bostäder. Sedermera inträffade tid efter annan sjukdomsfall ända till d. 23 Sept., under hvilken tid inalles insjuknade 12 män hvaraf 7 döde och 22 qvinnor hvaraf 21 döde eller tillsammans insjuknade 34 och döde 18, hvilka med hänsyn till åldern voro under 15 år insjukn. 7, döde 2, medelåldrige insjukn. 21, döde 10, ålderstigne insjukn. 6, döde 6 eller tillsammans insjukn. 34, döde 18. (Provincialläkaren uppgifver 40 sjuke deraf 19 döde).

Osunda bostäder och knapp föda uppgifvas hafva utöfvat inflytande på farsotens framgång men den på rusdrycker mäst begifne angreps ej af sjukdomen. Oftast insjuknade flere personer inom samma familj och sjukdomsfallen förblefvo begränsade inom vissa hus, gårdar och byar. — Något sjukhus var ej inrättadt utan vårdades de sjuke hemma. — Likbärare angrepos ej, men 2 sköterskor afledo. De fleste sjukdomsfall inträffade nattetid. — Extra läkaren Cand. *C. F. Djurberg* och *Neuman* voro någon tid anställde för sjukvården härstädes och angränsande öar i skärgården. — Någon spärrning af hus vidtogs icke.

240. *Thorhamn socken* *).

Någon spärrning var ej vidtagen. Medikamenter voro anskaffade och rökanstalter ordnade. Väderleken var vacker; helsotillståndet mindre godt i anseende dertill att magplågor voro allmänt gängse.

Sjukdomsfall af kolera yppades på öarne Stenshamn, Hästholmen och Ytterön. Sjukdomen började på Stenshamn d. 15 Aug. då fiskarhustrun Cecilia Didriksdotter, 47 år gammal, afled efter att dagarne förut hafva varit i Carlskrona. — På Ytterön yppades den samma dag i det fiskaren Anders Magnusson, som sjuknat på hemfärden från staden, derstädes afled. Huset spärrades och sjukdomen upphörde till d. 1 Sept. då fiskaren Johansson efter besök i staden insjuknade och dog. — På Hästholmen yppades första sjukdomsfallet d. 27 Aug. då pigan Andersdotter efter hemkomsten från staden insjuknade och dog d. 29:de.

Inalles uppgifver sundhetsnämnden från d. 15 Aug. till d. 6 Oct. hafva i Thorhamn socken insjuknat män 19, döde 15, qvinnor insjukn. 21, döde 18 eller tillsammans insjuknade 40, döde 33 deraf under 15 år insjuknade 5, döde 5, medelåldrige insjukn. 27, döde 20, ålderstigne insjukn. 8, döde 8 eller tillsammans insjuknade 40, döde 33.

Osunda bostäder, nöd och klen föda uppgifvas hafva utöfvat stark inflytelse på farsotens framgång. Missbruk af starka drycker tyckes ej hafva haft något menligt inflytande. De sjuke vårdades i sine hem. Likbärare och sjuksköterskor angrepos ej af sjukdomen ehuru de af öfveransträngning en och annan gång kände sig illamående. Ett par hus blefvo spärrade der belägenheten så medgaf, men andra ej. Sjukvården bestreds af ofvannämnde för östra skärgården anställde extra läkare Candidaterne *Djurberg* och *Neuman*. De fleste sjukdomsfall inträffade nattetid. Sjukdomen var häftigast på Stenhamn der enligt Landshöfdingens Berättelse, till d. 9 Sept. då farsoten upphörde, bland en befolkning

*) Enligt ingångne svar af Sundhetsnämndens ordförande *E. A. Carlsund* jemf. med Provincialläkaren *Hellmans* rapport och Landshöfdingens underdåniga Berättelse.

af endast 120 personer 38 insjuknade och 23 afledo. Provincialläkaren, som å ett kron- *Blekinge län.*
ångfartyg verkställde en rund till de af sjukdomen hemsökte öarne i östra skärgården, fann tillståndet på denna i yttersta skärgården belägna ö eller klippa beklagansvärdt, i det befolkningen var utfattig och saknade så väl tjenlige födoämnen som bäddar för de sjuke och sundhetsnämnden ej ordnat det ringaste på denna ö; icke en gång likkistor eller virke dertill fanns att tillgå så att allt sådant måste genom Landshöfdingens försorg anskaffas från Carlskrona.

På öfriga öar var farsoten ej så kringgripande eller intensiv, men desto mera ihållande, nemligen på Hästholmen och Ytterön till d. 6 Oct. under hvilken tid af 240 invånare 17 insjuknade och 8 dogo.

De hvilka bebo dessa äfvensom öfriga till östra skärgården hörande öar äro till större delen fiskare och hafva nästan daglig beröring med Carlskrona så att farsoten sannolikt derifrån blifvit spridd. »Anmärkas bör att intet sjukdomsfall inträffat på de i samma ögrupp nära belägna öarna Inlängan, Utlängan och Ungskär dervid dock, — yttrar Landshöfdingen i sin Berättelse, — ej bör förtigas att invånarne derstädes äfven med en viss hårdhet emot sina grannar, afhöllo dessa ifrån sig och likaledes i möjligaste måtto undveko gemenskap med staden; och hvad Ungskär beträffar har den en talrik befolkning, hopträngd i små usla och osunda bostäder der, i likhet med Stenshamn, nöd och elände oftast är rådande«.

b) Medelstad härad.

241. *Nettraby socken* *).

Några andra skyddsåtgärder voro ej vidtagne än att allmänna råd för vården om helsan meddelades och att förbud var utfärdadt för roddarne att ifrån Carlskrona utfrakta socknen ej tillhörande personer. — För Aspö var på Konungens Befallningshafvandes förordnande serskild sundhetsnämnd tillsatt. — Väderleken var ihållande varm och torr. Magplågor voro på ett och annat ställe gängse. Sjukdomsfall af kolera inträffade endast på tvenne torpställen å fasta landet samt å ön Aspö.

Den 15 Aug. insjuknade å ett torp under Emahult torparen Johan Pettersson och afled d. 17:de. Den 10:de insjuknade dess hustru; derefter insjuknade Petterssons son samt en sköterska men alla återställdes. Huset spärrades och sjukdomen spriddes ej vidare. Pettersons hustru hade d. 12 Aug. från staden uttagit kläder till tvättning, deribland äfven från ett hus der kolerafall förekommit, hvilka kläder blifvit begagnade dels till bädd, dels personligen af Pettersson och hans hustru samt deras barn. Men de hade dessutom d. 14 Aug. haft besök af slägtingar från Carlskrona. — Den 24 Aug. insjuknade i Mjövik, belägen i annan trakt af socknen, Sissa Germansdotter efter att 2 dagar förut hafva varit i staden och afled oaktadt erhållen läkarevård d. 28:de. — Inalles från d. 15 Aug. till d. 28:de insjuknade 2 män och 3 qvinnor deraf 1 man och 1 qvinna död. Af dessa voro 1 under 15 år, de öfriga medelåldrige. — Husen der sjukdomsfall inträffade spärrades.

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Fagerlund* jemf. med Provincialläkarens Rapport och Landshöfdingens underdåniga Berättelse.

Blekinge län. På ön Arpö, belägen på ringa afstånd från Hasselö (Förkärla socken), utbröt farsoten d. 19 Aug. och fortfor till början af October, under hvilken tid af hela folkmängden derstädes, uppgående till 340 personer, insjuknade 41 och afledo 17. I början besöktes de sjuke af läkare från staden, men sedermera då sjukdomsförhållandet påkallade en mera ständig läkarevård, blef extra läkare der anställd. Spärrningar af de smittade husen blefvo väl vidtagne men sjukdomen spriddes öfver hela ön och visade sig på flera olika ställen hvars invånare ofta hade haft beröring med staden. Bland de döde nämnas 7 män och 7 qvinnor men uppgift om lefnadsåldern saknas.

242. *Förkärla socken* *).

Efter sjukdomens utbrott i Ystad inrättades på Hasselön ett provisionelt sjukhus med 4 sängar och sjukbetjening utsågs. Några serskilde åtgärder till skydd för smitta voro ej vidtagne. Väderleken var under Juni och halfva Juli varm och torr men derefter omvexlande regnig och klar. Helsotillståndet var före farsotens utbrott godt och inga magplågor afhördes.

Den 4 Aug. insjuknade på Hasselö fiskaren Petter Olssons hustru, hvars sjukdom af tillkallad läkare förklarades vara kolerin, d. 7:de sonen Sven och d. 8:de sonen Aron, af hvilka hustrun åter tillfrisknade, men den sistnämnde sonen dog d. 8:de. — Samma dag insjuknade, under vistandet hemma hos hustrun, Petter Olsson sjelf som var antagen till biträde vid karantänsplatsen på Arpö, fanns vid Provincialläkarens besök i utbildad kolera och affördes samma dag jemte sonen Sven till Arpö och intogos å karantänssjukhuset der fadren afled d. 12:te men sonen tillfrisknade. Huset spärrades men redan d. 10:de insjuknade bonden Lars Andersson och afled d. 13:de. Sedermera spred sig sjukdomen, oaktadt försökt spärrning af de smittade husen, efter hand till flere ställen på ön så att knappt någon by var derifrån fri.

	Insjukn.	Döde.
Aug. 6	1	—
7	1	—
8	1	1
10	1	—
13	—	1
17	1	—
21	1	—
22	2	2
27	—	1
Transp.	8	5

	Insjukn.	Döde.
Transp.	8	5
Aug. 28	3	—
31	1	—
Sept. 2	1	—
3	—	1
4	1	1
5	3	—
6	1	—
7	2	—
8	5	1
Transp.	25	8

	Insjukn.	Döde.
Transp.	25	8
Sept. 9	1	1
14	3	1
16	3	—
17	—	2
21	1	—
24	—	1
25	1	—
26	1	—
30	1	—
Summa	36	13.

Från d. 6 Aug. till d. 30 Sept. hafva alltså å Hasselö, med en folkmängd af 550 personer, insjuknat 36 af hvilka 13 aflidit. Befolkningen är öfverhufvud fattig och hopträngd

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande *Nelsson* och Provincialläkarens rapporter.

trängd i små osunda bostäder. Af dessa voro män insjuknade 17, döde 6, qvinnor in- *Blekinge län.*
sjukn. 19, döde 7 och med hänsyn till lefnadsåldern voro under 15 år insjukn. 6, döde 2, medelåldrige insjukn. 24, döde 9, ålderstigne insjukn. 7, döde 2 eller tillsammans insjuknade 36, döde 13. Dessutom uppgifves att hälften af befolkningen på ön kan antagas hafva varit under samma tid besvärad af mindre illamående. De fleste sjukdomsfall inträffade på aftonen och nattetid.

I begynnelsen uppstod en sådan förskräckelse att den utsedda sjukvårdsbetjeningen icke på några vilkor kunde förmås fullgöra sina förbindelser, hvilken förskräckelse dock aftog sedan farsoten mera utbredt sig. De fleste vårdades i sine hem och å sjukhuset afledo endast 3 personer. Af sjukvårdspersonalen insjuknade och afled 1 sjukvaktare, 1 sköterska och en likbärare. Läkarevård erhölls från Carlskrona.

Sjukdomens utbrott på Hasselö anser sundhetsnämnden böra tillskrifvas att Petter Olssons hustru »på ännu outredt sätt« blifvit smittad under besök hos [illegible]mannen på Arpö karantänsplats der farsoten fanns gängse bland sjöfolk som intagits å dervarande sjukhus.

I sammanhang med undersökning om sjukdomens uppkomst i Carlskrona upplystes nemligen att Petter Olsson varit såsom karantänsvakt vid Arpö anställd å fartyg och i köksbyggnaden, men aldrig i sjukhuset och att han fick komma hem till Hasselö under nätterna och der qvanstanna, att han biträdt att bära den sjuka kokerskan Sjögren till sjukhuset och att daglig beröring ägde rum emellan Petter Olssons hus och den näst i ordningen insjuknade Lars Andersson.

Spärrningar anses »i allmänhet ändamålslösa, förorsakande kostnader och inskränkning uti rörelsen samt ledande endast till uppskrämdt folks lugnande«.

243. *Sillhöfda socken* *).

Utom allmänna varningar till vård om helsan voro inga serskilda skyddsåtgärder vidtagne. Väderleken jemn och torr. Helsotillståndet godt.

Den 21 Aug. insjuknade på ett torp å Pukabergs ägor nära Sillhöfda kyrka torparen Ingel Larsson och afled d. 24:de. Han hade dagarne förut träffat en mansperson liggande å torpets ägor i svåra kräkningar och krampplågor som sjuknat på vägen från Carlskrona till sitt hem i Tving socken. Denne infördes i Larssons hus och afled der, hvarefter Larsson sjelf insjuknade. Flere af invånarne i samma hus besvärades af magplågor men något vidare kolerafall inträffade ej. Omsorgsfull spärrning af huset vidtogs, hvilken åtgärd förvärfvade förtroende för densamma.

Provincialläkaren *Hellman* anför följande: »En vandrare kom gående utåt stora landsvägen som löper igenom Fridlefstad och Sillhöfda socknar och befann sig illamående. Om han var sjuk af kolera eller någon annan sjukdom vet ingen, men under den såkallade koleratiden ansåg sundhetsnämnden ingen kunna vara sjuk af något annat. Mannen, som var snyggt klädd och bjöd betalning för sitt herbergerande, sökte förgäfves att blifva

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden.

emottagen någorstädes, utan afvisades bestämdt och skyddes som pesten. Någon tid derefter befanns han ligga död i en skogsdunge nära landsvägen. Då läkaren efteråt tillsporde åtskilliga af de personer som så utan barmhertighet hade afvisat den sjuke och nu med samvetsförebråelser erinrade sig honom, svarades: vi kunde ej göra annorlunda. Sundhetsnämnden hade icke allenast pålagt högt vite för hvar och en som emottog en sjuk under denna tid, utan ock dessutom beslutat att hela det hus ja till och med hela den by hvarest en sådan kortare eller längre tid innevarit, skulle spärras i 10 dygn«.

244. *Tving socken* *).

Sundhetsnämnden hade uppmanat församlingsborna att så mycket som möjligt undvika beröring med smittad ort. Vakter, med dervid ordnad rökanstalt för dem som besökte sådan ort, utsattes å dit ledande vägar. Spärrning användes endast vid enskilda gårdar. Sjukhus var utsedt inom hvarje af socknens 12 rotar. En sjuksäng med nödig attirail skulle af 2:ne hemmans-nummer tillsammans utgöras och aflemnas vid anfordran å de sjukhus som af nämnden bestämdes. Inom hvarje rote utsågs en skötare, en sköterska och 4 likbärare. Läkemedel voro utdelade. Väderleken var före sjukdomens utbrott torr och varm. Rödsot hade tidtals varit gängse synnerligast i öfre delen af socknen eller den såkallade skogsbygden.

Den 12 Aug. insjuknade hustru Larsdotter i Blänningsmåla och dog d. 13:de. — Den 15:de insjuknade bonden Nils Månsson i Pålsmåle och afled d. 20:de. — Den 18:de insjuknade backstuguhjonet Svensson i Koppasjö och dog d. 19:de. Alla dessa personer hade besökt Carlskrona och de 2 förstnämnde insjuknade omedelbarligen efter återkomsten derifrån. Ytterligare insjuknade på samma ställen 5 personer hvilka dock återkommo till helsan.

Inalles insjuknade 5 män och 3 qvinnor af hvilka döde 2 män och 1 qvinna. De 3 aflidne voro ålderstigne och de 5 tillfrisknade medelåldrige. Äckel och magplågor förekommo samtidigt på flera ställen inom socknen der också rödsot var gängse så väl före som under farsoten.

»Spärrningar hafva här å orten förvärfvat förtroende. Erfarenheten deremot har visat att konseqvent och till nytta genomförda å landsbygden fordras största uppmärksamhet och stränghet hvarvid kommunerne ej för mycket inskränkas i sin verksamhet«.

245. *Hjortsberga socken.*

Observationskarantän var anordnad vid hvarje till socknarna ledande väg der alla passerande röktes.

Endast ett misstänkt sjukdomsfall inträffade, nemligen en qvinna från Tving stadd på väg från Carlskrona till sitt hem, insjuknade på vägen under vandringen genom Hjortsberga och afled i kolerasymptomer **). Tiden ej uppgifven. Enligt sundhetsnämn-

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Boisman*.
**) Enligt Provinciallläkarens rapport.

dens Ordförande *C. Wulffs* uppgift »blef hon för strängt rökt, helst som hon var nära att föda barn«.

B) Sölvesborgs Provincialläkare distrikt.

a) Listers härad.

246. *Mjellby socken* *).

Utom karantänsbevakningen vid kusten af en karantänsuppsyningsman och 2:ne roddare voro inga serskilda åtgärder till skydd för smitta vidtagne. Väderleken var öfverhufvud varm och torr med stark dimma mot aftnarna; magplågor temligt allmänna.

Sjukdomsfall af kolera inträffade på de 3:ne fiskelägena Hörvik, Hellevik och Thorsö.

Den 26 Aug. insjuknade i Hörvik sjömannen Sjöstedts 4-åriga dotter, efter hvad sedermera utrönts, i koleraartade symptomer och afled d. 30:de. Hon uppgafs då hafva dödt af bröstsjukdom och begrofs med vanliga ceremonier. — Samma dag afled äfven enkan Brita Nilsdotters 5-åriga flicka. — Den 27:de insjuknade fiskaren Sven Göransson boende tätt intill förstnämnde hus och fanns vid Provincialläkaren *Norins* ankomst besvärad af diarrhe och kräkningar men tillfrisknade efter erhållen hjelp. — Den 2 Sept. insjuknade fiskaren Nils Mattssons hustru boende i Sjöstedts hus der äfven hennes dotter, 1½ år gammal, insjuknat. — Liktidigt insjuknade äfven enkan Svensdotter boende långt aflägset från Sjöstedts hus efter att några dagar förut hafva efter undergången karantän återkommit från Bornholm. Båda qvinnorna afledo d. 4 Sept. — Den 7 Sept. insjuknade sjömannen Sjöstedt sjelf, fanns vid Provincialläkarens ankomst i utbildad kolera och afled efter 16 timmars sjukdom. Nu förklarades epidemisk kolera vara å stället utbruten med anledning hvaraf Provincialläkaren för några dagar stationerades å stället och extra läkarne Cand. *Appelberg* och *Ekman* något sednare der anställdes. Sjukdomen utbredde sig för öfrigt på följande sätt:

1) *Hörviks* fiskeläge:

	Insjukn.	Döde.
Aug. 26	2	—
27	1	—
30	3	2
Sept. 2	2	—
3	2	—
4	—	2
7	1	—
8	—	1
9	1	—
10	1	—
12	1	—
Transp.	14	5

	Insjukn.	Döde.
Transp.	14	5
Sept. 13	4	—
14	1	1
15	1	—
16	—	1
17	—	2
18	1	1
19	—	2
20	4	—
21	3	1
22—30	1	—
Summa	29	13.

*) Enl. Rapp. af Provincialläkaren *Norin*, jemf. med Sundhetsnämndens uppgifter och Landshöfdingens underd. Berättelse.

Blekinge län. Af dessa voro män insjukn. 13, döde 8, qvinnor insjukn. 16, döde 5 eller tillsammans insjukn. 29, döde 13. Af dessa voro barn insjuk. 8, döde 7, medelåldrige insjukn. 18, döde 4, ålderstigne insjukn. 3, döde 2 eller tillsammans insjukn. 29, döde 13.

2) *Thorsö* fiskeläge:

	Insjukn.	Döde.
Sept. 11—23	14	7
27	2	1
30	—	1
Oct. 11	1	1
Summa	17	10.

Uppgifter om ålder och kön saknas.

3) *Helleviks* fiskeläge:

	Insjukn.	Döde.
Sept. 15—23	4	3
27	2	—
30	1	1
Oct. 4	2	1
8	—	1
11	1	—
15	1	1
Transp.	11	7

	Insjukn.	Döde.
Transp.	11	7
Oct. 22	2	—
25	2	1
28	6	—
Nov. 1	1	3
5	2	1
15	4	1
Summa	28	13.

Uppgift om kön och ålder saknas.

Farsoten fortgick alltså på Hörvik till d. 13 Sept., på Thorsö till d. 11 Oct. och på Hellevik till d. 15 Nov. under hvilken tid på alla 3 ställen insjuknade tillsammans 74 och afledo 36, utgörande folkmängden derstädes ungefär 850 personer.

Huru farsoten på Hörvik uppkommit är icke med någon visshet utredt ehuru det blifvit berättadt dels att en fiskare som längre tid uppehållit sig på Bornholm och efter undergången karantän hemkommit, insjuknat efter 6 dagars hemmavaro dels ock att nyligen hemkomne sjömannen Sjöstedt (som insjuknade d. 7:de) skulle hafva från Bornholm rymt från ett fartyg på hvilket flere kolerasjuke funnits, hvarefter något sednare hans barn m. fl. personer insjuknat i det hus han bebodde. Anmärkningsvärdt anses att farsoten icke spridt sig till öfrige fiskelägen eller byar inom socknen ehuru beröringen, oaktadt efter sjukdomens utbrott vidtagen spärrning, dem emellan och de smittade ställena icke kunnat undvikas.

De insjuknade vårdades i sina hem. En sjuksköterska afled. Flertalet af befolkningen erfor samtidigt illamående.

«Med spärrningarna ansågo mängden att de icke förtjenade något förtroende» *).

*) Sundhetsnämndens uppgift.

22) Christianstads län.

Efter det underrättelse ankommit om kolerasjukdomens utbrott i Ystad och sedermera äfven i Blekinge i följd hvaraf dess spridande till länet ansågs oundvikligt höllos länets trenne städer någon tid spärrade, Christianstad från d. 24 Juli till d. 17 Oct. der vaktgöringen bestreds af stadens samtlige borgare och husägare samt härvarande embets- och tjenstemän turvis, utan all ersättning; i Cimbritshamn från d. 26 Juli till d. 4 Oct. och i Engelholm likaledes från Juli till Oct. Ingen kolerasjuk anhölls någonstädes vid spärrningslinien. Äfvenledes i en del landssocknar och vid enskilda gårdar voro spärrningsåtgärder vidtagne. Föröfrigt ordnades nödiga anstalter för sjukdomens befarade emottagande.

Landshöfdingen reqvirerade från Sundhets-Collegium extra läkare hvilka också för någon tid anställdes i länet, nemligen D:r *Strandberg* på Tosterup i Ingelstad härad, *Stangenberg* på Torup i Ahlbo härad och Cand. *Ingelsson* å fiskeläget Torrekov i Bjäre härad samt *Malmberg* i Gerdts härad.

Helsotillståndet var öfverhufvud godt. Under sommarmånaderna och på hösten förekommo der och hvar diarrhe och magplågor äfvensom ett och annat fall uppgifvas af »cholera nostras«. För öfrigt nämnas fall af frossa och kikhosta.

Endast i Cimbritshamns distrikt yppades sjukdomsfall af epidemisk kolera, nemligen i Köpinge socken vid Nybrohus på gränsen mot Malmöhus län i Augusti månad.

Kostnaderne för spärrnings- och koleranstalter uppgifvas: i Christianstad 1,029 R:dr 24 sk. 8 r:st., i Engelholm 700 R:dr 44 sk., Cimbritshamn 66 R:dr 28 sk. eller tillsammans 1,797 R:dr 8 rst.

År 1834 afledo i länet 5. — År 1850 förblef länet fritt från kolera.

Cimbritshamn Provinciallläkare distrikt.

De flesta socknar äfvensom Cimbritshamns stad hade under den tid kolerasjukdomen förekom i angränsande län, vakt vid alla vägar och ingen person som saknade sundhetsbevis emottogs i socknen utan att hafva undergått karantän. De fleste socknar skaffade sig på förhand nödige läkemedel. Under sommaren förekom i distriktet oordningar i digestionsorganerna åtföljda af diarrhe äfvensom frossa och kikhosta, under hösten lindriga fall af skarlakansfeber men för öfrigt uppgifves helsotillståndet hafva varit godt.

a) Ingelstad härad.

198. *Köpinge socken* *).

Församlingsborna åtvarnades att icke besöka Ystad. Uppsyningsmän skulle tillse att inga resande fingo från nämnde stad passera in i socknen, för hvilket ändamål också vakt

*) Enligt rapport af extra läkaren *Strandberg* och berättelse af Sundhetsnämndens Ordförande, Kyrkoherden *J. H. Eckerbom.*

Christianstads län. utsattes vid bron öfver Köpinge ån att afhålla alla som icke voro försedde med bevis att på 10 dygn hafva vistats på frisk ort. Socknen indelades i rotar med uppsyningsmän att vaka öfver helsovården och inberätta yppade sjukdomsfall, hvarje åbo på ¼ hemman skulle vara försedd med minst ½ tolft bräder till likkistor och på hemman deröfver med 1 tolft; begrafningsplatser utsågos. Alla dansnöjen förbödos tills vidare med vite för den som dertill upplät sitt hus eller bevistade sådana folksamlingar. Läkemedel voro hemtagne och fördelade på hvarje by jemte Provinciallläkarens serskilda tryckta råd för sjukdomens behandling. Sjukhus, sjukvårdspersonal och likbärare voro utsedda. Väderleken var mycket varm och lugn. Helsotillståndet i allmänhet godt. Inga magplågor afhördes före sjukdomens utbrott.

Den 4 Aug. insjuknade vid Nybro fiskeläge, beläget vid Köpingeåns utlopp på gränsen emellan Malmöhus och Christianstads län, ½ mil från Ystad, kustvaktaren Gunnar Mathiason, 48 år gammal, och afled d. 5 Aug. Stadsläkaren i Ystad besökte samma dag Nybro och intygade, efter likets besigtning, att dödsfallet härrörde af kolera. — Den 6 Aug. insjuknade Mathiasons enka i fullt utbildad kolera men förbättrades efter erhållen läkarevård. — Den 7:de insjuknade i ett närbeläget hus drängen Nils Persson och dog d. 8:de efter 16 timmars sjukdom. — Den 9:de insjuknade Inga Nilsdotter som dock åter förbättrades. — Den 10:de insjuknade husmannen Anders Erlandsson som höll vakt vid Nybro och dog samma dag efter 16 timmars sjukdom. — Den 14:de insjuknade sjukvaktaren Falk och afled d. 16:de. — Den 24:de inträffade ytterligare ett sjukdomsfall som dock öfvergick till helsa. Derjemte anmärktes under samma tid hos åtskilliga personer mindre illamående af magplågor.

Från d. 4 till d. 24 Aug. insjuknade 7 hvaraf döde 4. Af dessa voro män insjukn. 5, döde 4, qvinnor insjukn. 2, död ingen. Alla voro medelåldrige. 6 af de insjuknade vårdades å provisoriskt sjukhus der 3 af dem afledo. — Husen der sjukdomsfallen yppades blefvo genast cernerade och alla de inspärrade, de friske till ett antal af 24 vuxne personer och 11 barn blefvo under hela Augusti månad på socknens bekostnad underhållne. — För vaktpersonalen var i lega bestämdt »högst 1 R:dr banko, 2 ℔ bröd och 1 qvarter bränvin på dygnet«. — Af 6 yttre vakter insjuknade 1 och af 5 vid sjukvården anställde personer insjuknade 2.

Vid farsotens utbrott undandrogo sig de på förhand antagne sjukvaktarne af förskräckelse sina befattningar, tills de efter hand medelst lämpliga medel förmåddes att dem fullgöra.

Sjukdomen anses hafva blifvit införd från Ystad till följd deraf att d. 1 Aug. arbetsfolk och materialier derifrån blifvit utsände för att iståndsätta bron öfver Köpingeån under hvilken reparation, oaktadt den utsatta bevakningen, arbetsfolket säges hafva gjort besök på Köpinge mark. Dertill berättades äfven att kustvakten Mathiason besökt Ystad. Sjukvården bestreds efter ofvannämnde besök från Ystad, af extra läkaren *Strandberg*.

Utom Nybrohus fiskeläge yppades intet sjukdomsfall i socknen. — Spärrningen af husen uppgifvas hafva förvärfvat förtroende.

23) Malmöhus län.

Af länets städer hölls Malmö spärrad ungefär 6 veckor från d. 27 Juli till d. 12 Sept.; Landskrona från samma dag till medlet af October; Helsingborg från d. 29 Juli till d. 19 Oct.; Lund från d. 27 Juli till d. 23 Oct.; Skanör och Falsterbo från d. 9 Aug. till d. 10 Oct. och endast i Ystad vidtogs inga spärrningsåtgärder emedan ingen kolerasjukdom fanns i landet före dess utbrott härstädes. Något sjukdomsfall inträffade ej någonstädes vid spärrningslinien. Vid länets hela kuststräcka hölls karantänsbevakning och karantänsplatser voro på flere ställen (se ofvan sid. 16) anordnade.

Kostnaderna för kolera- och spärrningsanstalter i städerna uppgifvas i Malmö hafva uppgått till 5,333 R:dr 16 sk.; i Landskrona, deri inberäknade kostnaden för koleran i Borstahusen 2,579 R:dr 13 sk. utom 2,281 dagsverken värderade till 1,110 R:dr, i Helsingborg 607 R:dr 19 sk., i Lund 1,260 R:dr, i Skanör och Falsterbo 507 R:dr utom naturaprestationer, i Ystad, endast koleraanstalter 12,066 R:dr 33 sk. 11 rst. eller tillsammans 22,353 R:dr 33 sk. 11 rst. banko.

Följande extra läkare voro någon tid använde dels till karantäns-kommissionens disposition, dels ock för kolerasjukvården: Cand. *Weislander, Olander, Ljunggren, Lundblad, Edling, Kjellman, Abelin, Jonsson, Ekman, Kåhe, Trägård, Runstedt, Hammarström, Lundgren, Åström, Nordlander, Malmström, Åkerström, Friberg, Collin, Samberg, Andersson, Kullberg* och *Lindskog.*

År 1834 afled enligt tabellverket i länet (i Skanör) 1. — År 1850: i Malmö 378, i Helsingborg 1, å landsbygden 39 eller tillsammans i länet 418.

A) Malmö Provinciallåkare distrikt*).

Städerne äfvensom en del af kringliggande landsförsamlingarna hade vidtagit spärrningsåtgärder serdeles sedan sjukdomen yppats i Ystad och Malmö. Väderleken var under sommaren öfver hufvud vacker och måttligt varm samt fortfor äfven under hösten serdeles mild. Helsotillståndet var i allmänhet godt under vår och sommar; frossor, spridda fall af kikhosta och nervfeber samt i slutet af sommaren och hösten diarrhe dock utan ovanlig freqvens. Kolera yppades endast i Malmö stad, men på landet förekom hvarken svår kolerin eller koleraliknande sjukdom.

I Lund anmärktes af Stadsläkaren *Löfdahl* 16 fall af kolerin i Juli och 34 fall af diarrhe serdeles i Augusti då också en person derstädes afled i colliqvativt diarrhe. I Trelleborg uppgifvas af Distriktläkaren *Ström* gastriska åkommor från medlet af September hafva varit så allmänna att nästan ingen undvek känning deraf, ofta med diarrhe och kräkningar. Enahanda förhållande hade här ägt rum år 1850 under det kolera var gängse i Malmö.

*) Enligt rapporter af vederbörande Provincial- och Distriktläkare.

Malmöhus län.

Från Höganäs distrikt anför Distriktsläkaren *Andersson* att endast vanligt sommardiarrhe varit gängse.

a) Oxie härad.

248. *Malmö stad* *).

Efter ingången underrättelse om kolerafarsotens utbrott i Köpenhamn inrättades d. 25 Juni en »civil karantänsbevakning« hvilken fortfor till dess en krono-kanonslup med 34 man och nödigt befäl hit anlände. Alla personer från misstänkt ort förlades i karantänshuset beläget i yttersta ändan af vestra hamnen och medelst dubbel afpålning skild från landsidan. Då kolera utbröt i Ystad spärrades Malmö äfven åt landsidan medelst vakthållning som besörjdes af borgerskapet. Denna spärrning fortfor äfven efter den tid farsoten yppats inom staden oaktadt alla öfriga skånska städer äfvensom smärre samhällen på samma gång spärrade sig emot Malmö. — Väderleken var icke ovanligt varm; magplågor voro mindre gängse än år 1850. Gastrisk feber förekom under Juli hos flere i Betlehem men hade upphört en månad före kolerans utbrott. Frossor hade i Maj varit allmänna men aftogo på sommaren och förekommo sedermera endast spridda fall deraf. Diarrheer och koleriner förekommo under Juli och tilltogo under Augusti, då ock enstaka kolerafall yppades.

Den 5 Aug. insjuknade arbetskarlen Nilsson boende i gesällen Lindbergs gård vid Monbijou i södra förstaden och afled, oaktadt erhållen läkarevård, påföljande dag i utbildad kolera. — Den 10 insjuknade Anders Nilssons hustru och hustru Saxelin, hvilka båda dogo samt följande dag 2:ne arbetskarlar Saxelin och Lars Henriksson i samma hus, hvilka dock återställdes. I Lindbergs hus bodde 25 personer i 8 rum. Det upplystes vid sedermera hållen ransakning att husvärden Lindberg sjelf d. 1 Aug. angripits af diarrhe och ömhet i magen dock utan kramp men efter 3 dagars förlopp blifvit till helsan återställd. — Den 14 insjuknade muraregesällen Ekberg boende i N:o 7 Östra förstadsgatan på betydligt afstånd från det förra huset, flyttades till Monbijou der han samma dag afled. Han hade ett par dagar förut hemkommit från murarearbete vid Åkarp och tillbragt d. 13:de i staden. Några dagar efter mannens död insjuknade äfven hustrun, intogs å Monbijou och tillfrisknade. — Den 20:de insjuknade i koleraartade symptomer arbetskarlen Olsson i Betlehem, utgörande ett från öfriga staden afskildt qvarter, betydligt aflägset från båda nyssnämnde ställen, men tillfrisknade åter efter 4 dagar utan att hafva anlitat läkare. Olsson misstänkte att hans sjukdom härrörde deraf att han »dagarne förut biträdt med att till sjukhuset i folkskolan, från urmakar Lundgrens gård förflytta den år 1850 här begagnade kolera-attirail, bland hvilken fanns en del orena sängkläder« **). Han hade dock sedan längre tid varit så begifven på starka drycker att han 3—4 gånger på dagen plägade vara öfverlastad. — Den 25 Aug. insjuknade hustru Olsson som vårdat sin man och afled, oaktadt erhållen läkarevård, samma dag, hvarefter inom samma trångbodda qvarter

*) Enligt rapport af Provinciallläkaren *Wieselqvist*, Stadsläkaren *Bergh* och Sundhetsnämndens Ordförande *Jungbeck*.
**) Uppgift vid ransakningen inför Magistraten.

qvarter flere sjukdoms- och dödsfall inträffade och sedan efter d. 28 Aug. två barn i Betlehem angripits af kolera och ytterligare till d. 30:de i samma stadsdel 2:ne sjukdomsfall yppats och slutat med döden, förklarades staden d. 31 Aug. smittad af kolera.

Sjukdomens förhållande upplyses vidare af följande tablå:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Från d. 5 till d. 31 Aug.		15		7	
Sept. 1:a veckan.	1	—		—	
	2	2		—	
	3	1		2	
	4*	1		—	
	5	5		1	
	6	5		1	
	7	3		2	
		—	7	—	6
2:a veckan.	8	1		2	
	9	1		3	
	10	3		1	
	11*	2		—	
	12	2		3	
	13	3		3	
	14	—		—	
		—	12	—	12
Transp.		44	—	25	—

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Transp.		44	—	25	—
Sept. 3:e veckan.	15	—		—	
	16	—		—	
	17	1		—	
	18*	—		1	
	19	1		1	
	20	—		—	
	21	—		—	
		—	2	—	2
4:e veckan.	22	—		—	
	23	—		—	
	24	—		—	
	25*	—		—	
	26	2		1	
	27	—		—	
	28	2		—	
		2	4	—	1
	29	—		1	
	30	—		—	
Oct.	1	2		—	
Summa		52	—	29	—

Från d. 5 Aug. till d. 1 Oct. förekommo alltså i staden 52 sjukdomsfall af kolera af hvilka 29 medförde döden. Af de insjuknade voro i afseende på åldern under 15 år insjukn. 22, döde 11, medelåldrige insjukn. 30, döde 18, ingen öfver 50 år. Uppgift om kön saknas.

De fleste sjukdomsfall förekommo nattetid. Kolerans abortivformer förekommo ganska sparsamt så väl före som under sjukdomens gång och knappast någon febril sjukdom visade sig samtidigt. Den 14 Oct. förklarades staden fri från smitta. Ett i staden iordningsställdt kolerasjukhus begagnades ej i anseende till sjukdomens ringa utbredning, men vid dess uppkomst förhyrdes genast förstadsegendomen Monbijou för 1,000 R:dr banko per månad och blefvo de fleste sedermera insjuknade affördе till det här inrättade sjukhuset äfvensom de insjuknades omgifning förflyttades till denna lokal hvars så väl friska som sjuka personal i möjligaste mått höllS spärrad från beröring med personer utom sjukvårdsanstalten, der Cand. *Kjellman* anställdes såsom läkare. Alla begrafningar verkställdes nattetid af personer som uti serskild lokal inom Monbijou höllos inspärrade. Utom denna sjukvårdsanstalt och vid Betlehem i östra delen af staden, förekommo endast 3 fall af kolera inom sjelfva staden.

Malmöhus län.

Det hus der första kolerafallet yppades, som låg enstaka i södra delen af staden, blef spärradt; då sjukdomen yppades i östra förstaden affördes den sjuke till sjukhuset Monbijou och dess hustru jemte 3 barn till den der inrättade »contumacieanstalten« hvarefter huset tillstängdes och röktes. Tvenne fruntimmer som bodde i samma hus men på andra sidan i förstugan, höllos i 10 dygns karantän i sitt rum men förblefvo friske. Då sjukdomen utbröt i Betlehem ansågs spärrning ej kunna utföras dels i anseende till husens byggnadssätt dels till följd af invånarnes antal och ekonomi.

Å sjukvårdsanstalten voro intagne 30 sjuke af hvilka 19 afledo. Bland sjukvårdspersonalen insjuknade och afled d. 10 Sept. Cand. *Kjellman* i utbildad kolera efter 7 timmars sjukdom; af sköterskor och likbärare hade en och annan haft diarrhe, men ingen utbildad kolera.

Vid den undersökning som d. 13 Sept. och d. 12 Oct. blifvit hållen inför stadens Magistrat till utrönande af anledningen till kolerans uppkomst i Malmö, dervid en mängd vittnen afhördes, utrönte sig att den först insjuknade Anders Nilsson som varit en frisk och stark karl och lefvat ordentligt, dagen före insjuknandet biträdt handlanden Hedman, hos hvilken han hade ständigt arbete, att vid hamnen utlossa en från England anländ stenkolslast och att ingen anledning till förmodan finnes att han kort före insjuknandet haft gemenskap med smittad ort eller person och att alla öfriga med stenkolslossningen sysselsatte arbetare förblifvit friska; samt med anledning af ett gängse rykte att Nilssons sjukdom skolat härröra från handterandet af utrikes ifrån komne bomullsbalar: att handlanden Hedman d. 2 Aug. från Ekström & Leffler i Götheborg erhållit 2:ne balar sådan vara i båt med skepparen Larsson, hvilka balar drängen Johan Persson, utan biträde af Anders Nilsson, vid härvarande tullkammare afhemtat och till Hedmans gård forslat *).

Enskildt voro åsigterna om sjukdomens uppkomst olika. Provinciallläkaren *Wieselqvist* yttrar att då staden med största sorgfällighet hölls spärrad och de till tiden långt åtskiljde sjukdomsfallen i anseende till vidtagne försigtighetsmått icke kunna anses hafva ett gemensamt ursprung, icke heller smitta hvarje gång blifvit utifrån införd, så anser han otvifvelaktigt att sjukdomen på stället utvecklat sig spontant.

Stadsläkaren *Bergh* yttrar: »Nilsson hade uppackat bomull ur balar som i de dagarna kommit till Hedman från Götheborg. Icke hade denna bomull blifvit inlagd i balarne i Götheborg utan i Egypten eller i Norra Amerika. Det kan ju vara en möjlighet att koleran grasserade på det stället då bomullu inprässades i dessa balar. Ehuru mycket detta stöter noncontagionisterna för hufvudet, vill jag framkasta detta«.

Sundhetsnämnden lemnar frågorna i detta hänseende obesvarade.

Beträffande spärrningens nytta och förtroende hade läkarne i staden, D:rne *Müllern, Bergh, Lindbom, Nolleroth, Falck, Landberg, Sahl, Qviding* och *Wieselqvist* d. 11 Juli afgifvit ett så lydande utlåtande: »På anmodan af Konungens Befallningshafvande sammanträdde denna dag undertecknade, samtlige läkare här i staden och hafva efter föregången öfverläggning velat härmed uttala vår öfvertygelse att, sedan kolerasjukdomen inom riket

*) Enligt ransakningsprotokollet.

utbrutit, all spärrning af frisk ort emot en af kolera smittad eller angripen icke medför gagn, eller såsom försigtighetsmått uppfyller den dermed åsyftade verkan att sjukdomen utestänga«.

Sundhetsnämndens svar å framställde frågor innehåller i detta hänseende: »På denna fråga svarar jag ett obetingadt nej! ty spärrning är omöjlig att med önskvärd noggrannhet genomföra. Den verkar dock lungnande på befolkningen«.

B) Landskrona Provincialläkare distrikt.

Väderleken var i Juni och Augusti varm, stundom med tryckande hetta men blef med medlet af September mera oblid, ofta med regn och blåst. Helsotillståndet var i allmänhet temligen godt, likväl visade sig en benägenhet för diarrheer under sommaren på flere ställen inom distriktet. Dock voro deribland inga svårare koleriner hvaraf ett stort antal förekom år 1852.

Kolerasjukdom yppades inom distriktet endast på 5 serskilda ställen, nemligen i Helsingborgs landsförsamling i Juli, i Båtrännan vid Gråen i Juli, å fiskeläget Borstahusen i Augusti, å Landskrona Östra Värn i September och i Ottarps socken i September.

Ett misstänkt sjukdomsfall anmärktes också i Heljarp, ½ mil från Landskrona, der Målaren Pettersson d. 1 Sept. insjuknade i koleraartade symptomer och afled följande dag. Vid af Provincialläkaren anställd obduktion funnos i lungorna tuberkler med vabrbildning, till följd hvaraf han förklarades icke hafva dödt i epidemisk kolera En qvinna i samma hus insjuknade med diarrhe och kräkningar, men återställdes.

Provincialläkaren *Virgin* förordar i likhet med D:r *Bergh* det i Landskrona, Ottarp och Helsingborg använda utrymningssystemet dervid när en person sjuknar i kolera, i en trång och osund lokal, han genast flyttas till en sund, rymlig och luftig lokal att der vårdas och hela hans omgifning likaledes utflyttas, hvarefter den utrymda boningen jemte sängkläder m. m. underkastas vädring och rökning under någon tid innan inflyttning åter får ske. Denna åtgärd anses fördelaktigare än den problematiska spärrningen.

a) Rönneberga härad.

249. *Landskrona stad* *).

Efter erhållen underrättelse om kolerans utbrott i Malmö vidtog sundhetsnämnden spärrning af staden hvilken sedan oafbrutet fortfor ända till dess sjukdomen upphört så väl i Malmö som Borstahusen. Sistnämnde plats spärrades äfven så att ingen af fiskelägets invånare tilläts kommunikation med någon frisk ort. Denna spärrning upphörde samtidigt med den förra; emellan fiskeläget och staden anordnades en öppen plats dit fiskarne och deras qvinnor hvarje dag på bestämda tider fingo aflemna sitt fiskförråd och föryttra det, dock så att ingen personlig beröring emellan köpare och säljare fick äga rum. — Väderleken var närmast före sjukdomens utbrott på Borstahusen serdeles varm och lugn, hvilket här eljest är sällsynt. Helsotillståndet i staden var under hela den varma årstiden

*) Enligt Berättelse af Provincialläkaren *Virgin* och Stadsläkaren *Sandelin*.

Malmöhus län.

i allmänhet godt och de denna årstid vanliga magplågor och diarrheer visade sig mindre allmänt än föregående år; i slutet af Augusti yppades i Borstahusen temligt allmänt diarrhe. I staden förekom under kolerans härjande på Borstahusen endast några fall af gastricism, lindrig diarrhe och enkla febrar, 2 fall af typhus samt ett obetydligt antal frossor. — Kolera yppades 1) på ett fartyg i Båtrännan; 2) på det till staden hörande fiskeläget Borstahusen och 3) på stadens Östra Värn.

1) Den 25 Juni anlände skepparen Lundberg, slupen Ingeborg från Köpenhamn och förlades i Båtrännan i karantän. Skepparen sjelf och dess hustru som besvärades af diarrhe, förbättrades efter ett par dagar och sedan fartyget legat sin tid ut, gafs fri praktika, hvarefter det skulle afsegla. En gosse ombord, som hela tiden varit frisk, hade d. 7 Juli tidigt på morgonen begifvit sig till Gråen att hugga ved, dervid han för att hemta sin båt som drifvit från land, måst vada i vattnet tid midjan, i följd hvaraf han omedelbart efter återkomsten till slupen sjuknade med kräkningar och diarrhe och fanns vid läkarens besök samma dag i kolera och afled påföljande natt; något vidare sjukdomsfall inträffade ej i sammanhang med detta.

2) *Borstahusens* fiskeläge, hörande till staden och beläget ½ mil derifrån, räknade vid kolerans utbrott omkring 370 invånare. På samma tid spärrningar å andra friska orter vidtogos användes också samma åtgärd af fiskeläget medelst bevakning vid dertill ledande vägar. Under de 2:ne sista veckorna af Augusti månad började diarrheer i ökadt antal angripa befolkningen och snart utvecklade sig dessa till tydliga kolerafall. Redan d. 24 Aug. hade enkan Christina Johansson, 70 år gammal, efter hastigt insjuknande aflidit efter få timmars sjukdom, dock utan att hennes död misstänktes härrört af kolera. Hennes begrafning bevistades af en stor del af fiskelägets befolkning som der njöto mat och dryck i öfverflöd med den påföljd att flere deraf blefvo illamående och att natten emellan d. 31 Aug. och d. 1 Sept. insjuknade, bland dem som bevistadt begrafningen, 9 personer i kolerasymptomer af hvilka 5 sedermera afledo, nemligen 60 år gamla skolmästaren Carlsson denna dag, en 65 år gammal man och en 35 år gammal d. 2 Sept., en 36 år gammal qvinna d. 3:dje och en 55 år gammal man d. 7 Sept. — Den 3 Sept. förklarades stället smittadt af kolera. Sjukdomen grep hastigt omkring sig i de till största delen fattiga och osnygga fiskareboningarna så att till d. 29 Sept., då sista sjukdomsfallet inträffade, 94 personer varit af sjukdomen angripne och 28 dödt hvarförutan de fleste af befolkningen mer eller mindre lidit af förebud.

Sjukdomens dagliga förhållande ses af följande tablå:

Från farsotens början t.		Insjuknade på dag.	Insjuknade på veckan.	Döde på dag.	Döde på veckan.
Sept. d.	1	10		1	
1:a veckan.	2	5		1	
	3	6		2	
	4*	6		—	
	5	10		1	
	6	5		3	
	7	9		4	
	8	3	44	1	12
2:a veckan.	9	4		1	
	10	4		2	
	11*	1		1	
	12	7		1	
	13	3		1	
	14	5		3	
	15	1	25	1	10
	Transp.	79	—	23	—
	Transp.	79	—	23	—
Sept. 3:e veckan.	16	2		—	
	17	—		4	
	18*	2		—	
	19	3		—	
	20	—		—	
	21	2		—	
	22	—	9	—	4
4:e veckan.	23	2		—	
	24	3		—	
	25*	—		1	
	26	—		—	
	27	—		—	
	28	—		—	
	29	1	6	—	1
	Summa	94	—	28	—

Af dessa voro med hänsyn till olika kön: män insjukn. 54, döde 16, qvinnor insjukn. 40, döde 12 eller tillsammans insjukn. 94, döde 28 och med hänsyn till lefnadsåldern: under 15 år insjukn. 24, döde 3, medelåldrige insjukn. 54, döde 17, ålderstigne insjukn. 16, döde 8 eller tillsammans insjukn. 94, döde 28. — I afseende på tiden för insjuknandet och dödsfallen anmärkes:

förmidd.	fr.	kl.	12—6	insjukn.	33	döde	9
»	fr.	kl.	6—12	»	24	»	4
eft.midd.	fr.	kl.	12—6	»	13	»	9
»	fr.	kl.	6—12	»	24	»	6
				tillsammans insjukn.	94	döde	28.

Derjemte anmärkes att dagar med vestliga och nordvestliga vindar (sjövindar) alltid visade största antalet insjuknade.

Af hela antalet insjuknade vårdades på sjukhus 46 deraf 21 döde; i egna hem insjukn. 48 deraf 7 döde. Detta jemförelsevis högst ofördelaktiga resultat af behandlingen på sjukhuset förklaras derigenom att till det provisionela sjukhuset fördes egentligen dels sådane personer hvilka lefde i den största osnygghet och brist på det aldra nödvändigaste och ej kunde vårdas i egna hem, dels ock sådane hvilka, ehuru ej i samma utblottade belägenhet, likväl genom sin omgifnings likhöjdhet, enfald eller ytterliga förskräckelse, i sina hem ledo brist på nödig omvårdnad och ofta fördes till sjukhuset i en hopplös belägenhet. — Bland sjukvårdspersonalen insjuknade 6 sjukvaktare hvaraf 5 afledo, 2 sköterskor hvaraf 1 afled. Denna relativt stora dödlighet hade sin orsak i omöjligheten att

Malmöhus län.

till sjukvårdare erhålla andra personer bland befolkningen än sådane hvilka genom fylleri och fattigdom voro mest förderfvade, hvadan också slutligen sjukvaktare måste sändas från staden till fiskeläget.

Tiden från de första sjukdomssymptomerna till döden varierade i de serskilda fallen från 8 timmar till 10 dygn, nemligen: i 11 fall från 8—24 timmar, i 8 fall från 24—60 timmar, i 9 fall från 3—10 dygn. De sistnämnda afledo under typhösa symptomer. — De insjuknades föregående lefnadssätt syntes hafva utöfvat ett betydligt inflytande på sjukdomens utgång i helsa eller död. Bland de 16 aflidne af manligt kön voro 8 notoriske supare och flertalet af de öfrige aflidne utgjordes af fiskelägets fattigaste, i största brist och eländigaste boningar lefvande inbyggare.

Redan första dagen af epidemiens utbrott inreddes fiskelägets skolhus till sjukhus och sednare apterades ett serskildt hus till konvalescenthus för sådane tillfrisknade hvilkas egna hem voro af den dåliga beskaffenhet att de ej kunde anses lämplige emottaga ej fullt återställda sjuklingar.

Sjukvården bestreds under de första 9 dygnen af Stadsläkaren D:r *Sandelin* som morgon och afton besökte stället, der under mellantiden Veterinärläkaren *Schultz* »med outtröttligt nit och omsorg» tillsåg de sjukes behöriga vård. Ifrån d. 10 Sept. anställdes Cand. *Jönsson* såsom extra läkare vid Borstahusen hvarmed han fortfor till farsotens slut.

3) *Landskrona Östra Värn.* Den 18 Sept. insjuknade arbetskarlen Norström, 48 år gammal, efter att i flere dagar hafva gått i ett oafbrutet rus och afled oaktadt erhållen vård d. 20:de på e. m. Han hade ej veterligt haft beröring med smittad person. — Den 21:sta insjuknade enkan Bengta Frifeldt, som jemte Norströms hustru vårdat honom under hans sjukdom, och afled d. 22:dra på morgonen. Då det hus de aflidne bebodde, jemte trenne andra dermed sammanbyggde, var beläget vid ett bredt, af gyttja fylldt, aflopp saknande dike och flere sjukdomsfall befarades komma att inträffa, så afflyttades genast vid Norströms insjuknande, alla i dessa hus inneboende personer till sundare bostäder på Norra Värnen der de försågos med god och närande föda och höllos i karantän, hvarefter intet ytterligare sjukdomsfall af denna art inträffade.

Spärrningen emot Borstahusen anses hafva varit utförd med full noggrannhet och har vunnit förtroende samt ansetts hafva skyddat staden från sjukdomens utbredning dit.

Vid d. 27 Januari 1854 inför Magistraten i Landskrona hållen undersökning om anledningen till kolerasjukdomens uppkomst i Borstahusen utröntes, efter förhör af en mängd vittnen, att intet brott emot förbudet att hafva beröring med danska landet eller eljest emot karantänsförfattningarna ägt rum och att allmänna meningen bland befolkningen var den att farsoten som föregicks af kolerin, på stället sjelfständigt utvecklat sig.

b) Luggude härad.

250. *Ottarps socken* *).

Den 7 Sept. insjuknade f. d. hemmansbrukaren Törner i Gultarps by och fanns vid läkarens ankomst i utbildad kolera samt afled d. 9:de. Han var känd för oordentligt

*) Enligt rapport af Provinciallläkaren *Virgin*.

lefnadssätt och insjuknade nästan omedelbart efter utsväfning i mat och dryck. Huset spärrades. Den aflidnes mor insjuknade några dagar derefter i våldsamma förebud äfvensom en dräng på stället något lindrigare, men återställdes båda efter hastigt erhållen hjelp. Törners fästeqvinna, stadd i grossess i sista månaden, nedkom strax efter Törners död, men förblef frisk liksom barnet, äfvensom den för hennes vård tillkallade barnmorskan, som äfven fick dela inspärrningens obehag. De inspärrade erhöllo sina lifsförnödenheter placerade på ett visst afstånd från boningshuset, der sedermera någon af dem hemtade dessa.

Man har velat härleda Törners sjukdom från den omständighet att en dräng som lärer vistats på Borstahusen och som lyckats derifrån begifva sig till Gultarp och der legat några dagar, sjuknat på det sednare stället och sjuk begifvit sig derifrån inåt Christianstads län, hvarefter man förlorat hans spår. Sednare underrättelser hafva dock uppdagat att drängen aldrig varit sjuk.

251. *Helsingborgs landsförsamling* *).

Nödige åtgärder för beredande af vård åt befarade sjukdomsfall af kolera voro på förhand vidtagne. — Väderleken var under sommarmånaderna torr och varm. Diarrheer och magplågor temligt allmänt gängse, dock af lindrig art och lätt botade. — Den 25 Juli insjuknade i kolerasymptomer flickan Elna Persdotter från Qvistofta, 7 år gammal, under det hon såsom brunnsgäst vid Helsan, omkring 3 veckors tid bott hos timmermannen Jöns Persson i dess enstaka belägna hus i närheten af bemälde brunn; sjukdomssymptomerna gåfvo på 3:dje dagen vika så att hon d. 28:de befanns utom all fara. — Natten till d. 7:de Aug. insjuknade med enahanda symptomer Jöns Perssons hustru Petronella Persdotter, 40 år gammal, som vårdat flickan under dess sjukdom och afled, oaktadt erhållen läkarevård, efter 8 timmars sjukdom. Af den å hennes döda kropp anställde liköppningen hemtades den slutsats att hon dödt i utbildad kolera. Huset spärrades och dess öfrige invånare flyttades till ett utanför staden beläget karantänshus, hvarefter huset renades och invändigt hvitmenades. Något vidare sjukdomsfall af kolera inträffade icke.

Vid inför Magistraten i staden, d. 30 Aug. och d. 3 Sept. hållen undersökning, med flere vittnesförhör, rörande anledningen till sjukdomsfallen, hvilken misstänktes härröra från oloflig beröring med Danmark, kunde ingen anledning dertill utrönas eller att sjukdomen genom smitta blifvit införd. Huset der sjukdomsfallen förekommo hade ett sundt läge och var icke öfverbefolkadt. Dervid anmärker Stadsläkaren *Netzler* såsom eget att i samma hus utbröto för 2:ne år sedan först kopporna och spridde sig derifrån vidare äfvensom att då typhus föregående året var i Helsingborg gängse, de första sjukdomsfallen yppades i detta hus, der han också såg de första fallen af då gängse skarlakansfeber.

C) Öfveds klosters Provincialläkare distrikt.

Efter det kolerasjukdomen utbrutit i Ystad blefvo spärrningsåtgärder vidtagne i flera socknar och byar af distriktet. Sundhetsnämnderne inköpte och utdelade läkemedel mot kolera och underrättelser om deras bruk. — Väderleken var i allmänhet varm och torr. Helsotillståndet öfverhufvud godt. Endast några fall af gastriska febrar, frossor och kik-

*) Enligt rapport af Stadsläkaren *Netzler*.

Malmöhus län.

hosta samt diarrhe afhördes. — Kolerasjukdom yppades inom distriktet endast på 2 ställen, nemligen i staden Ystad i Juli och i Wånsta socken i September.

Ett misstänkt sjukdomsfall inträffade i Harlösa socken der sundhetsnämnden d. 23:dje anmälde att åboen å N:o 9 Hanneberga under kräkningar och magplågor hastigt afldit. Vid Provincialläkarens besök samma dag syntes sjukdomen icke hafva haft likhet med kolera och vid anställd obduktion befanns att tarminflammation varit dödsorsak.

252. *Ystad* *).

Denna stad, med en folkmängd af 6,005 personer, var den första ort i riket der koleran detta år utbröt. Jemt en månad förut hade koleran blifvit förklarad vara utbruten i Köpenhamn hvarifrån en mängd Svenskar hemkommo hvilka här undergingo karantän. Ibland alla dessa var helsotillståndet fullkomligt tillfredsställande.

Beträffande skyddsåtgärder så voro inga andra sådana vidtagne än den påbudna karantänen från för utrikes ifrån kommande fartyg och passagerare. Straxt vid farsotens utbrott spärrades de hus der densamma yppats, men då den visade sig utbredd till vidt från hvarandra aflägsna qvarter i staden, upphäfdes husspärrningen åter till mot de sista dagarna af farsotens härjande, då densamma återtogs. — I afseende på väderleken är endast att anmärka att under Februari föll en för orten ovanlig mängd snö och var kölden då äfvensom i Mars ovanligt sträng. Under månaderna närmast före sjukdomens utbrott visade väderleken ej någonting ovanligt. — Beträffande helsotillståndet så företedde vårmånaderna en frossepidemi som utsträckte sig äfven ett par mil kring staden. Under Juni och början af Juli var helsotillståndet i allo tillfredsställande och gaf ej ringaste anledning att befara utbrott af kolera i det magplågor och diarrhe högst ringa förekommo.

Den 1 Juli kl. 3—4 på morgonen insjuknade handskmakaren Löfbergs sjuårige son boende vid Stora Strandgatan (*a*), med symptomer liknande kolera men blef efter erhållen läkarevård efter omkring 8 dagar återställd till helsan. Efter omkring åtta dagars förlopp insjuknade en hos ofvannämnde Löfberg anställd arbetare Mårten Nilsson, 67 år gammal, förut sedan lång tid sjuklig, boende vid Lilla Vestergatan (*b*) och afled d. 9:de i misstänkta kolerasymptomer, utan att hafva varit besökt af läkare. — Den 11:te insjuknade en vid Stora Vestergatan (*c*) boende Mille Påhlqvist med kolerasymptomer och afled, oaktadt erhållet läkarebiträde, efter 5 dygns sjukdom. Hon hade biträdt vid sjukvården af gossen Löfberg hos hvilken hon äfven några nätter vakade. Efter att omkring 14 dagars tid varit besvärad af diarrhe och efter att d. 10 Juli hafva varit med på en skogsfärd hvarifrån hon hemkom sent på aftonen, tilltog det onda följande natt hvarefter hon afled d. 15:de. Den anställda obduktionen konstaterade att hon dödt af kolera som dock förklarades vara inhemsk eller s. k. sporadisk kolera. — Anmärkas bör att Löfbergs hushåll utgjordes af 20 personer hvartill kommo 14 à 16 tillfälligt der använde byggnadsarbetare, hvilka alla förblefvo friska. — Den 21:sta insjuknade i kolerasymptomer arbetskarlen Jöns Persson boende i huset N:o 414 Lilla Vestergatan (*d*) och afled natten till d. 26:te.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande *Malmborg*, jemf. med Stadsläkaren *Elmans* utförliga Berättelse.

d. 26:te. — Den 22:dra insjuknade skomakaregesällen Åkerlund, 53 år gammal, boende i huset N:o 204 i hörnet af Luregatan och Tvärgränd (*e*) och afled likaledes d. 26:te. — Den 23:dje Juli insjuknade med alla symptomer af kolera verkmästaren Luther, 41 år gammal, boende i N:o 186 vid Luregatan (*f*) och afled d. 24:de och ansågs detta såsom det första tydliga sjukdomsfallet af kolera i följd hvaraf densamma följande dag förklarades vara i staden utbruten. — Den 23:dje insjuknade också en 82 år gammal man boende i huset nästintill gesällen Åkerlund och afled d. 24:de.

Sjukdomens dagliga förhållande inhemtas af följande öfversigt:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	på veckan.	på dag.	på veckan.
Juli 1:a veckan.	1	1		—	
	2	—		—	
	3*	—		—	
	4	—		—	
	5	—		—	
	6	—		—	
	7	—	1	—	—
2:a veckan.	8	1		—	
	9	—		1	
	10*	—		—	
	11	1		—	
	12	—		—	
	13	—		—	
	14	—	2	—	1
3:e veckan.	15	—		1	
	16	—		—	
	17*	—		—	
	18	—		—	
	19	—		—	
	20	—		—	
	21	1	1	—	1
4:e veckan.	22	1		—	
	23	1		—	
	24*	2		4	
	25	12		5	
	26	7		1	
	27	3		—	
	28	5	31	3	13
5:e veckan.	29	5		5	
	30	8		4	
	31*	10		3	
Aug. 1		5		4	
2		8		4	
3		9		2	
4		15	60	6	28
Transp.		95	—	43	—
Transp.		95	—	43	—
Aug. 5		8		9	
6:e veckan.	6	4		5	
	7*	8		3	
	8	2		4	
	9	12		4	
	10	7		6	
	11	4	45	6	37
7:e veckan.	12	12		6	
	13	5		4	
	14*	6		3	
	15	4		4	
	16	10		2	
	17	5		5	
	18	11	53	3	27
8:e veckan.	19	10		7	
	20	11		3	
	21*	6		5	
	22	10		6	
	23	13		10	
	24	11		4	
	25	9	70	3	38
9:e veckan.	26	13		8	
	27	4		4	
	28*	4		2	
	29	10		3	
	30	2		3	
	31	9		6	
Sept. 1		7	49	4	30
10:e veckan.	2	1		2	
	3	4		—	
	4*	3		2	
	5	2		—	
	6	3		—	
	7	2		—	
	8	3	18	5	9
Transp.		330	—	184	—
Transp.		330	—	184	—
Sept. 9		2		2	
11:e veckan.	10	1		—	
	11*	5		2	
	12	4		5	
	13	—		1	
	14	2		—	
	15	1	15	—	10
12:e veckan.	16	3		2	
	17	—		—	
	18*	2		1	
	19	1		1	
	20	1		1	
	21	—		2	
	22	3	10	2	9
13:e veckan.	23	1		1	
	24	—		—	
	25*	1		1	
	26	1		1	
	27	1		—	
	28	—		—	
	29	—	4	—	3
Oct. 14:e veckan.	30	1		—	
	1	—		—	
	2*	—		1	
	3	1		—	
	4	—		1	
	5	—		—	
	6	—	2	—	2
Summa		361	—	208	—

Malmöhus län.

Från d. 1 Juli till d. 8 Oct., under en tid af 97 dagar, insjuknade alltså inalles 358 personer af hvilka 207 afledo. Under de första 3:ne veckorna förekommo endast enstaka sjukdomsfall till ett antal af 5, hvilka väl föreföllo misstänkta men ansågos härröra endast af s. k. sporadisk kolera, sådana sjukdomsfall alla år plägade förekomma. Först med d. 24:de förklarades epidemisk kolera vara i staden utbruten. Under nästföljande vecka ökades sjukdomsfallen med 31 och 13 dödsfall; under andra veckan hade sjukdomsfallen stigit till 60 med 28 dödsfall hvarefter tredje veckan visade något aftagande i sjukdomsfallen, nemligen 45, men ökade dödsfall, 37; den fjerde veckan åter 53 sjukdomsfall med 27 dödsfall hvarefter sjukdomen under femte veckan nådde sin kulmination med 70 sjukdomsfall och 38 dödsfall och sedermera aftog under ännu 4 veckor samt derefter förekom med enstaka sjukdomsfall under de 2:ne sista. Högsta antalet insjuknade på dag förekom d. 4 Aug.: 15; högsta antalet döde på dag d. 23 Aug.: 10. Dessutom uppgifves ungefär halfva stadens befolkning hafva besvärats af kolerans abortivformer eller s. k. förebud. Den 14 Oct. förklarades staden fri från kolera.

Qväder samt hastiga temperaturförändringar förökade vanligen de insjuknades antal hvilket äfven inträffade efter starkt regn och åskväder. Den herrskande vinden var under sjukdomstiden sydlig, med dragning åt vester, alltså hafsvind.

Med hänsyn till olika kön voro: män insjukn. 166, döde 96, qvinnor insjukn. 195, döde 112. Med hänsyn till lefnadsåldern voro: barn insjukn. 90, döde 49, medelåldrige insjuk. 193, döde 95, ålderstigne insjukn. 74, döde 64, saknas uppgift för insjukn. 4, eller tillsammans insjukn. 321, döde 208.

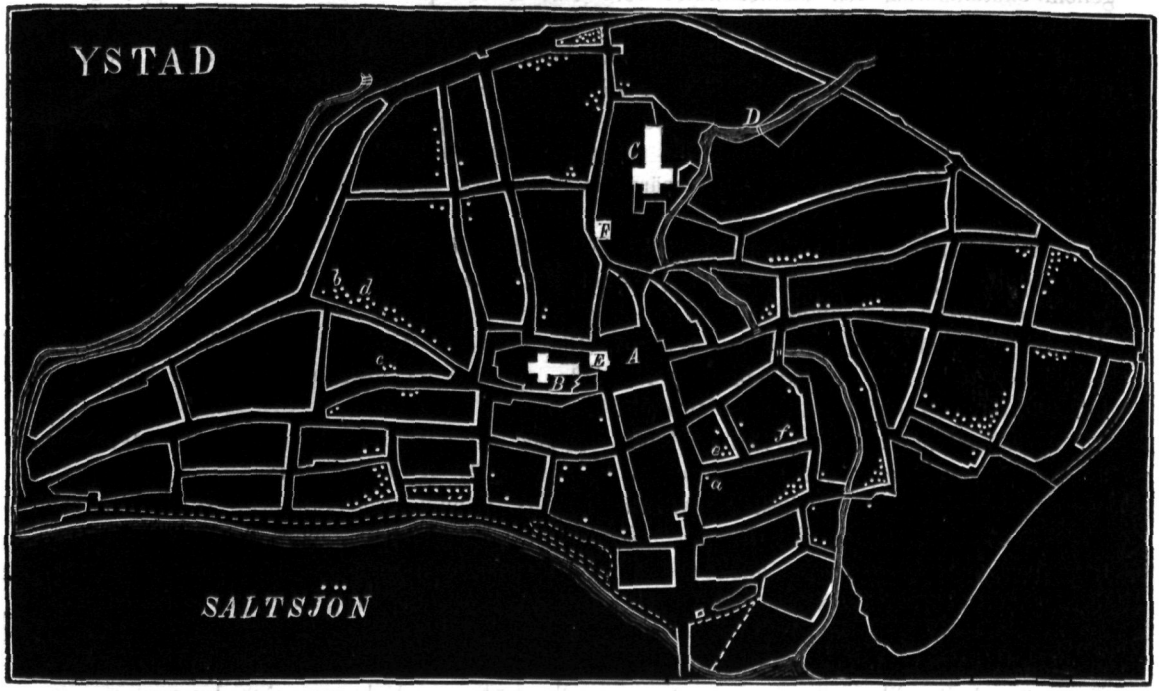
Den äldsta af de aflidne var 87 år och den yngsta blott 3 dagar gammal. Bland de döde voro icke mindre än 46, deribland 12 qvinnor, hvilka äro upptagne som *supare*.

De flesta insjuknade under dagen, nemligen:

förmidd. fr. kl. 12—6 . . . . . 85.
» fr. kl. 6—12 . . . . . 78.
eft.midd. fr. kl. 12—6 . . . . . 94.
» fr. kl. 6—12 . . . . . 47.
För 54 saknas anteckning.

Bland härvarande Kronprinsens Hussarer, 22 man, förekom endast 3 kolerafall af hvilka ett ändades dödligt. Bland de för karantänsbevakningen här förlagde båtsmännen förekom ett fall och å de i hamnen liggande fartygen, ett, båda med lycklig utgång. Sjukdomens häftighet visade sig mycket olika. Flere gånger följde döden efter blott få timmars sjukdom. En morgon påträffades en dagakarl stående död utefter väggen i det af honom ensam bebodda kyffet. Om aftonen förut hade han ej beklagat sig öfver ringaste illamående; spår funnos efter starka uttömningar så väl uppåt som nedåt. Med få undantag härjade sjukdomen företrädesvis bland den obemedlade befolkningen och osunda bostäder, dålig föda och oordentligt lefnadssätt inverkade märkbart på sjukdomsfallens uppkomst. Väl undgingo somliga bränvinsälskare den härjande fienden. Derpå lemna de 4 likvaktarne exempel, hvilka i följd af den höga dagspenningen hade mer än vanlig tillgång

på penningar och derigenom äfven på bränvin. Mot slutet af epidemien måste den ene af dem vårdas för delirium tremens. *Malmöhus län.*

Förklaring öfver tecknen:

A. Stora torget; — *B.* Mariekyrkan; — *C.* Petri kyrka; — *D.* Fordna vattenqvarnen; — *E.* Rådhuset (Sundhetsbyrå); — *F.* Lankasterskolan (Kolerasjukhus); — *a.* Första misstänkta sjukdomsfallet hos Löfberg; — *b.* och *d.* Andra och fjerde d:o vid Lilla Vestergatan; — *c.* Tredje d:o, M:lle Pålqvist vid Stora Vestergatan; — *e.* Femte d:o vid Luregatan; — *f.* Sjette sjukdomsfallet eller första erkända kolerafallet, hos Luther vid Luregatan: — *Hvita prickar:* kolerasjukdomsfall.

Sjukdomen härjade eljest svårast de ställen der trånga boningar med sammanpackad befolkning och osnygghet förefunnos isynnerhet Norrevall der den häftigt framfor. Då den på ett ställe rasat 1 à 2 veckor syntes den ej längre finna näring utan upphörde för att visa sig i en annan trakt der den då liksom blossade upp ånyo. Ofta inträffade flere sjukdomsfall i samma hus. Likväl blefvo fattig- och försörjningshusen mera skonade än man af deras beskaffenhet kunde vänta.

Ehuru öfverraskande sjukdomens utbrott var vidtogos dock verksamma mått i och för dess mötande. Den år 1850 iordningställda sjukattirailen var genast att tillgå. Sjukhus inrättades i lankasterskolans hus som genast var tillgängligt hvarjemte lärdomskolans lokal äfvensom stadens sjukhus afsågs att emottaga patienter, ehuru ingendera af de sistnämnde kom att behöfvas. Vid sjukdomens utbrott upphörde nemligen alla så väl publika som

Malmöhus län.

privata läroanstalter. Alla vid sjukhuset tjenstgörande, förutom läkarne, höllos ifrån all beröring med öfriga staden för att ej för mycket stöta opinionen om smittans kringspridande genom sköterskorna, och utanför huset voro 2:ne s. k. löpare stationerade med uppdrag att uträtta alla ärenden för sjukhuset. Utom staden inköptes en plats till begrafningsplats, hvarå uppfördes ett likhus, der liken i sina kistor ställdes med aftagna lock tills de begrofvos, hvilket aldrig skedde förr än 24 timmar efter döden. Invid kyrkogården voro 4 likbärare stationerade, hvilka hemtade liken, men ej fingo hafva någon beröring med staden oftare än då de nattetid skulle uthemta liken. De hade till sin tjenst 2:ne löpare för ärendens uträttande. En viss spärrning genomgick sålunda sjukvårdens allmänna organisation.

Å rådhuset, midt i staden, inrättades en sundhetsbyrå, der läkare fanns att tillgå *hela dygnet igenom* och der äfven medikamenter utdelades.

Vid sjukhuset, hvilket emottog patienter redan d. 26 Juli, voro anställde Candidaterne *Edling* och *Trädgård* samt Mag. *Wolyn*. Här vårdades 120 sjuke af hvilka 79 afledo, nemligen: män 69 insjuknade och 43 döde, qvinnor 51 insjuknade och 36 döde, eller tillsammans 120 insjuknade och 79 döde.

Medikamentskostnaden för sjukhuset uppgick till 536 R:dr 12 sk. 9 rst., utgörande alltså för *hvarje sjuk* det höga beloppet af 4 R:dr 22 sk. 6 rst. B:ko.

Sjukvården i staden bestreds af D:r *Ringius*, Candidaterne *Villman*, *Wislander* och *Kåhe* samt Stadsläkaren D:r *Ekman*. Gränder och gator öfversköljdes dagligen med vatten, hvarjemte tjärrökningar anställdes så väl i enskilda hus som å de osundaste gatorna, der sjukdomen mest härjade, såsom vid Norra Vallen. De fattige försågos dagligen med varm och sund föda.

Vid stadens tullar inrättades försäljningsplatser för landtmannaprodukter, der uppsyningsmän skulle tillse att någon beröring emellan säljare och köpare ej ägde rum.

Bland de vid sjukvården anställde personer, 44 till antalet, insjuknade 15 af hvilka 8 afledo. Bland läkarne förekommo endast ett par fall af prodromer, men ej något af utbildad kolera.

Beträffande anledningen till sjukdomens uppkomst, så hafva serskilda undersökningar till dess utrönande blifvit, d. 5 och 12 Sept., hållne inför Magistraten i staden, dervid likväl ingenting förekommit som spridit ett nöjaktigt ljus häröfver. Emedan ett större beslag blifvit gjordt hos en handlande i staden just samma dag de först för kolera erkända sjukdomsfallen (Luther m. fl.) inträffade, så grundlades den förmodan, att sjukdomen skulle hafva blifvit hitförd genom smugglare, hvilket likväl ej kunnat utredas. Bemälde undersökning upplyste hufvudsakligen följande: beträffande handskmakaren Löfbergs hus, så hade hustru Janson d. 25 Juni åtföljt handskmakaren Löfbergs 12-åriga dotter med ångfartyget Skirner till Köpenhamn, der de vid ankomsten fått veta att kolerafarsoten utbrutit å garnisonsplatsen, men icke förmärkt eller haft beröring med någon kolerasjuk och hvarken köpt eller hemfört någonting annat än några små leksaker samt 2 buteljer tran, samt åter afrest d. 30 Juni. Vid ankomsten till Ystad hade de genast blifvit förlagde i karantän, der de och alla deras effekter oafbrutet förblefvo till karantänstidens slut och deras helso-

tillstånd, så väl i Köpenhamn som här, förblef oafbrutet godt. Vid Skirners ankomst d. 1 Juli kl. 4 på morgonen hade handskmakaren Löfberg m. fl. varit ångfartyget till mötes vid hamnbryggan, dock utan beröring med detsamma och vid sin hemkomst genast erhållit underrättelse om sin hemmavarande 7-årige sons, Alfred, insjuknande. — Rörande verkmästaren Luther: att han några dagar före sitt insjuknande hade på tullkammaren efter begäran fått öppna en med ångfartyget Lennart Torstenson den 12 Juli från Lübeck anländ låda innehållande pipslangar jemte 2 beredda skinn till beklädnad af fortepianohamrar och besett dessa varor. Eljest hade Luther icke veterligen varit i beröring med personer eller effekter från kolerasmittad ort.

Några kolerafall som inträffade vid Nybrohus i St. Köpinge socken återfinnas under Christianstads län, dit större delen af denna socken hörer.

Färs härad.

253. *Wanstad socken* *).

Efter kolerans utbrott i Ystad beslöts på bystämma, att ingen resande från smittad ort skulle hysas eller någon socknebo besöka den smittade staden. Dessa öfverenskommelser iakttogos dock mindre noggrant.

Under första hälften af Sept. var väderleken ständigt klar och varm, sednare delen mera omvexlande med något regn och blåst, men skäligen varm. Allmänna helsotillståndet var godt. Magplågor voro ej gängse.

Den 17 Sept. insjuknade i Wansta by arbetskarlen Lars Tufvesons 5 år gamle gosse i kräkningar och diarrhé samt afled efter 10 timmars sjukdom följande dag. — Den 27 Sept. insjuknade i samma hus en 3 års gammal flicka i diarrhé, som fortfor till d. 29, då kräkningar tillkommo och hon afled samma dag. — Den 29 insjuknade en i samma by boende statdräng Nilssons 30 år gamla hustru, Elna, med diarrhé, kräkningar och kramp och afled samma dag efter 13 timmars sjukdom. Provinciallläkaren *Åberg* ankom först efter dödsfallen och fann vid obduktion å den aflidna hustrun »att dödsorsaken varit orientalisk kolera». De qvarboende 7 personerna förflyttades till en rymligare lokal, der de höllos spärrade. — Den 6 Oct. insjuknade en 13 år gammal syster till den aflidna hustrun i kräkningar och diarrhé och afled d. 13 hvarefter intet vidare sjukdomsfall afhördes. Diarrhéer voro samtidigt gängse i orten. — Af de insjuknade voro 1 man, 3 qvinnor, och med hänsyn till åldern 3 barn och 1 medelåldrig.

Någon serskild orsak till sjukdomens uppkomst finnes ej anförd och det har ej kunnat utrönas att någon i det hus der sjukdomsfallen yppades haft beröring med smittad ort eller person.

Den före sjukdomens utbrott företagna spärrningen af byn förklaras hafva varit ändamålslös och vann ej förtroende, hvilket åter var händelsen med den spärrning som hölls emot det hus, der sjukdomsfallen yppats och det dit de friske förflyttades.

*) Enligt rapport af Provinciallläkaren *Åberg* och Sundhetsnämnden.

24) Gottlands län.

Utom den vid länets kust ordnade allmänna karantänsbevakningen voro inga serskilda åtgärder till skydd för smitta vidtagne. Väderleken uppgifves icke hafva varit af beskaffenhet att utöfva något märkbart allmänt inflytande på sjukdomslynnet. Helsotillståndet var öfverhufvud serdeles godt. — Sjukdomsfall af kolera förekommo endast i Hangwahr och Othems socknar under Augusti månad.

För kolerasjukvården i länet voro följande extra läkare anställde: Candidaterne *Haak, Bergsten, Könsberg, Piscator* och *Viridén*.

Kostnaderna för koleraanstalterne vid Kappelshamn uppgifvas till 493 R:dr 44 sk. och för karantänsbevakningen vid Wisby 342 R:dr 41 sk. 6 rst. — Dessutom utgifter bestridde af länets innevånare genom sammanskott af 1 sk. 4 rst. person: karantän och sjukvård vid Kappelshamn 137 R:dr 47 sk. 11 rst., observationskarantän vid Wisby 85 R:dr 32 sk., d:o vid Klintehamn 740 R:dr 2 sk. 11 rst.; eller tillsammans 1,779 R:dr 24 sk. 4 rst.

År 1834 förblef länet fritt från kolera. — År 1850 afledo i länet 4 personer, nemligen vid Kappelshamn och Slite.

254. *Hangwahr socken* *).

Den 10 Aug. insjuknade i koleraartade symptomer enkan Gahnström vid Kappelshamn, 40 år gammal, hvilken några dagar förut (d. 4 och 5 Aug.) jemte flere andra personer biträdt med inlastning af kalk å i hamnen liggande slupen August (skepparen Gullbrans). Vid Provinciallläkarens besök på stället hade sjukdomen hos henne redan öfvergått till typhus, hvarifrån hon sedermera förbättrades. I Provinciallläkarens rapport uppgifves hon hafva från bemälde slup emottagit orena kläder till tvättning. Men ransakningshandlingarna i målet rörande Gullbrans' karantänsbrott antyda ej detta, men väl att en annan qvinna, hustru Björklund d. 1 Aug. från slupen emottagit sådan tvätt.

Den 14 insjuknade i samma hus arbetskarlen Svensson, 45 år gammal, i utbildad kolera och afled d. 15 efter 20 timmars sjukdom. Han uppgifves hafva i början af samma månad biträdt med lossning af barlasten å slupen August. — Samma dag insjuknade dersammastädes äfven pigan Magnér, 31 år gammal, som vårdat enkan Gahnström under dess sjukdom och afled d. 15. Hon hade dessutom d. 4 Aug. varit ombord å merbemälde slup i ändamål att sälja mjölk. — Natten till d. 15 insjuknade den förras barn, 2 år gammalt, och afled d. 15. Alla dessa hade haft beröring med den först insjuknade.

Huset der sjukdomsfallen inträffade spärrades genom karantänsuppsyningsmannens försorg. Der återstod då endast Gahnström och dess sköterska, enkan Bolin. Provincial-

*) Enligt uppgifter af Konungens Befallningshafvande och Provinciallläkaren *Andrée* samt Skolläraren *Lagervall*, jemförde med protokoller i målet rörande för karantänsbrott inför Wisby och Hemsösands Rådhusrätter tiltalade skepparen *Gullbrans* (*Justitie-Canslers-Expeditionens Archiv*).

läkaren som beordrades att undersöka förhållandet, fann vid sin ankomst redan 2:ne döda och anställde liköppning å Svensson. Landshöfdingen föranstaltade hela Kappelshamns cernering medelst militärbevakning. F. d. Pharmacie Studiosus Lagervall antogs tillsvidare såsom extra läkare inom det spärrade stället under afvaktan på ankomsten af från Stockholm till ön beordrade läkare. Sjukhus ordnades och sjukhuspersedlar anskaffades m. m. *Gottlands län.*

Den 18 Aug. anmälde sig sköterskan Bolin, sjuk af kräkningar och diarrhé utan kramp. Hon hade insjuknat efter att hafva varit sysselsatt med rengöring af de aflidnes rum, men bättrades efter erhållen medicin samma dag. — Den 19 insjuknade en piga i kräkningar och diarrhé, utan kramp, hvilket tillstånd öfvergick till allmän feber, hvarifrån hon bättrades efter flyttning till sjukhuset d. 24. — Den 19 fanns likbäraren Norrby sjuk af diarrhé, kräkning och kramp. Han fördes till sjukhuset der han samma dag afled.

Något vidare sjukdomsfall af kolera inträffade ej, men väl åtskillige förebud, hvilka efter använd behandling öfvergingo till helsa. Från d. 10 till d. 19 Aug insjuknade alltså 7, hvaraf 4 döde. Af dessa voro 3 män och 4 qvinnor och med hänsyn till åldern 1 barn, 5 medelåldrige och 1 ålderstigen. Dessutom uppgifves ytterligare kalkugnskarlen Rosengren i Hall, insjuknad i förebud, hafva aflidit af lefverinflammation d. 29 Aug. — Spärrningen fortfor till d. 2 Sept. och anser Provinciallläkaren Andrée spärrningen »denna gång liksom år 1850 hafva räddat Gottland».

Rörande anledningen till kolerans uppkomst på stället inhemtas af ransakningshandlingar i målet rörande skepparen Gullbrans, tilltalad för karantänsbrott: att bemälde skeppare, förande slupen August från Hernösand, lastad med jern, d. 20 Juli anländt till Travemünde och d. 23 till Lübeck, derifrån han utklarerat d. 27 och d. 28 afseglat från Travemünde samt d. 1 Aug. anländt till Kappelshamn, hvarifrån han efter barlastens lossning och intagning af kalklast, den 7 afseglat till Hernösand; att 2 à 3 dagar efter ankomsten till Lübeck, styrmannen Bostedt plötsligt insjuknat och blifvit till sjukhus afförd, der han d. 26 aflidit, enligt till Lübecks Senatskansli af Öfverläkaren *Buch* ingifvet betyg af »*enteritis acutissima*» utan tillägg af behof af någon skyndsam begrafning »hvilken då kolera eller annan smittosam sjukdom eger rum, enligt på stället gällande föreskrifter, skall af läkaren uttryckligt omnämnas»*); att under den tid Gullbrans legat med sitt fartyg i hamnen ryktesvis omtalts att kolera var gängse derstädes, hvarföre besättningen misstänkt Bostedts sjukdom vara kolera; att Gullbrans i bref till hemorten, dateradt Travemünde, för fartygets redare nämndt att kolera var gängse i Lübeck, »men ej namnkunnig», att han befarade sig hafva kolera om bord, att Bostedt var död och en man illamående, liksom Gullbrans sjelf, men att han samma dag ämnade gå till sjös och begärde »att man vidare skulle låta höra efter honom på Wisby»; att under resan från Travemünde till Gottland, hvilken resa påstått 3 à 4 dagar, Gullbrans som derunder i egna kläder legat i Bostedts hytt på hans sängkläder, ett par dagar befunnit sig illamående, dock ej svårare än att han på vanligt sätt deltagit i arbetet och vid ankomsten till Kappelshamn varit alldeles återställd; att Gullbrans från Lübeck medfört af Svenska Konsuln *Nölting* ut-

*) Enligt Senatens i marbemälte ransakningshandlingar meddelade intyg rörande Bostedts död.

Gottlands län.

färdadt rent sundhetspass af d. 27 Juli; att han vid Hallshuk, prejad af dervarande karantänshefälhafvare, på tillfrågan (emedan tryckta frågor i anseende till det hårda vädret ej kunde meddelas) uppgifvit, att han kom från Lübeck, varit 4 dagar på sjön, medförde rent sundhetspass, icke kolera honom veterligt på afseglingsorten vid fartygets afgång var gängse, icke någon om bord varit sjuk under resan eller dött, i följd hvaraf han fått inlöpa vid Kappelshamn och hafva beröring med land; att vid anställd visitation en gemen stank vid luckornas öppnande förmärkts i förrummet af fartyget, som hade barlast af sur sand; att under vistelsen i hamnen en af sjömännen insjuknat, men inom kort blifvit återställd efter bruket af engelskt salt; att sedan sjukdomsfall af kolera yppats i Kappelshamn, kort efter Gullbrans' afsegling derifrån, Sundhetsnämnden i Hangwahr angifvit Gullbrans hafva infördt kolerasjukdomen till Kappelshamn, i det han derstädes beredt sig fri kommunikation med land genom att oriktigt besvara de vid Hallshuk framställda karantänsfrågorna, vid hvilkas besvarande han så väl förtegat sjukdomsförhållandet i Lübeck som sjukdoms- och dödsfallet bland besättningen, i följd hvaraf allmän åklagare väckt åtal emot Gullbrans i detta hänseende; att svaranden till sitt urskuldande anfört att handbrefvet icke innefattade någon bestämd uppgift som grundade sig på erfarenhet att kolera verkligen var gängse i Lübeck utan endast på ett lösligt rykte, att han i enlighet med verkliga förhållandet och medhafvande dokumenter besvarat de till honom vid anprejningen vid Hallshuk framställda frågorna, att då Bostedts dödsfall inträffat före utklareringen från Lübeck eller under *förra* resan, hvadan han uteslöts så väl ur sundhetspass som folkpass och alltså ej aflidit under eller tillhört *denna* resa och en skeppare i karantänsafseende endast är skyldig redogöra för den resa i och för hvilken han befinner sig, han ansåg alldeles öfverflödigt att vid berörde anprejning nämna något om Bostedt. helst storm och hög sjö förnekade att hålla långa samtal; att han alltså icke varit i land vetande att någon smitta funnits ombord m. m. Sedan angifvarne förklarat att de sedan de 2:ne bästa vittnena aflidit i kolera, måste återtaga angifvelsen så vidt den anginge att svaranden infördt sjukdomen till Kappelshamn och inskränka åtalet till utredande huruvida Gullbrans riktigt besvarat de till honom framställda frågorna samt aktor i detta hänseende framställt slutpåstående, meddelade Rådhusrätten utslag hvarigenom skepparen, enär den omständighet att han medförde rent sundhetspass icke frikallade honom från skyldigheten att sanningsenligt redogöra för helsotillståndet ombord straxt före och under ifrågasatte resan, dömdes böta 100 R:dr B:ko *).

I sammanhang härmed må nämnas att enligt rapport af Svenska och Norska Consuln i Lübeck, Nölting, till Kongl. Commerce-Collegium af d. 28 Juli, hade berörde Consul dagen förut från Syndikus *Elder* erhållit den upplysning att koleraepidemien *icke* utbrutit, utan att helsotillståndet var så godt att man då utan betänklighet kunde utfärda rena sundhetspass, äfvensom att öfverläkaren vid sjukhuset samt fattigläkarne jemväl lemnat Consuln alldeles tillfredsställande försäkringar».

Till

*) Samme skeppare dömdes vid Hernösands Rådhus-Rätt till 50 R:dr böter för karantänsbrott vid resan dit från Kappelshamn emedan han utan anmälan om förhållandet, fört i land en afliden sjömans (Bostedts?) kläder.

Till Lübecks hamn, der kolerafall samtidigt enligt Gullbrans' handbref omtalas, var dock trafiken öppen från Köpenhamn, der kolerafarsoten då var i strarkt tilltagande. *Gottlands län.*

255. *Othems socken* *)

Till Slite hamn ankom d. 19 Aug. från Stockholm kronoångfartyget v. Sydow med en afdelning af kronoarbetscorpsen. En båtsman, eldaren Ullberg, anmäldes hafva sjuknat under resan, affördes till karantänssjukhuset, samt dog följande dag i utbildad kolera. — Den 20 s. m. intogs å samma sjukhus från samma fartyg båtsmannen Styckermunning efter att hafva varit sjuk i 2 timmar om bord, i utbildad kolera och afled följande dag. Han hade liksom den förre varit eldare. — Den 19 intogs skepparen Person från Carlskrona, sjuk i kolerasymptomer som öfvergingo till typhus och medförde döden d. 21. — Den 21 intogs sjömannen Blomgren från ett köpmansfartyg, sjuk i kolerasymptomer och afled, hvarefter ytterligare d. 26 och 27 trenne sjömän intogos samt tvenne (försupne) sjukvaktare insjuknade och afledo. Utom hamnen och karantänen förekommo inga sjukdomsfall. Inalles från d. 19 Aug. till d. 5 Sept. insjuknade 9 hvaraf döde 6.

---

3. *Slutsatser.*

Sålunda hafva, enligt inkomne officiela meddelanden, de partiela epidemier förhållit sig, hvilka kunna anses såsom serskilda delar af den vidsträckt utbredda kolerafarsot, hvilken år 1853 yppades i riket. Då man i ett sammanhang öfverskådar de serskilda omständigheter, hvilka för hvarje angripen ort blifvit anmärkte, erbjuda sig sjelfmant följande allmänna slutsatser såsom företrädesvis förtjenta att framhållas.

Den yta af Sveriges fasta land som år 1853 varit af kolerafarsoten hemsökt ligger emellan 55°25′—63°47′ N. latitud och 29°48′ – 37°70′ Ö. longitud från Ferrö. Farsoten har nordligast förekommit i Westerbottens län, nemligen i Umeå och sydligast i Malmöhus län, nemligen i Ystad samt för öfrigt visat sig så väl på vestra och östra kusten som ock inuti landet. Den har alltså från söder till norr öfvergått en sträcka af 80 svenska mil. Likväl har den icke på långt när utgjort någon öfver hela denna landsträcka jemnt utbredd epidemi, utan tvertom med betydliga språng visat sig på ett relativt ringa antal ställen och der förekommit än med enstaka sjukdomsfall utan vidare fortplantning, än ock såsom större eller mindre sjukdomsgrupper, utgörande serskilda partiela epidemier. *Geografisk utbredning.*

Sjukdomen har på detta sätt **) företrädesvis visat sig i rikets kustorter äfvensom vid vikar och insjöar och synes på somliga ställen derifrån hafva följt vattendragen och men-

*) Enl. berättelse af extra läkaren Candidat *Piscator*.

**) Jemför närlagde karta der de af kolera angripne ställena finnas med serskild färg belagde å det för sjukdomens utbrott angifna datum.

Geografisk utbredning.

niskorörelsen uppåt landet, men endast undantagsvis och på högst få ställen yppats i det inre af landsbygden.

Från Stockholm, der i länet af samma namn, serdeles i den örika skärgården, sjukdomsfall af kolera yppats i mer än 45 serskilda socknar, visar sig sjukdomen hafva följt Mälaren, der längs norra stranden af detta vattendrag städerna Sigtuna, Enköping och Westerås samt åtskilliga deremellan belägna socknar af Stockholms, Upsala och Westmanlands län varit deraf angripne.

Från Mälarstranden vid Strömsholm, icke långt ifrån sistnämnde stad, har sjukdomen i nordvestlig riktning följt Kolbecksån och Strömsholms kanalverk och utbredt sig till nästan alla å ömse sidor om detta vattendrag belägna socknar i Westmanland ända till dess segelleden slutar vid Smedjebacken der densamma något litet öfverträdt gränsen af Stora Kopparbergs län och i början af November slutat i socknarna Norr- och Söderberke af bemälde län.

Längs Mälaren och Arboga å samt Hjelmare kanalverk har densamma under Augusti månad fortfarande utbredt sig i vestlig riktning till städerna Köping och Arboga samt några mellanliggande socknar af Westmanland, hvarjemte enstaka sjukdomsfall deraf visat sig på södra Mälarestranden i Torpa äfvensom i Thorshälla och Vallby socknar af Södermanland samt i Vingåker invid Hjelmaren; vidare fortgått i förutnämnde riktning till 6 socknar af Nerike, isynnerhet till dem der större trafik och menniskorörelse, i anseende till påbegynta jernvägsarbeten för tillfället egde rum, och slutligen till Örebro stad, der sjukdomens utbredning i denna riktning, i December månad alldeles upphörde.

I Östergöthland, der 2:ne vikar af Östersjön, nemligen Bråviken och Slätbaken inskjuta i landet, från hvilken sistnämnde segelfart fortgår i vestlig riktning medelst Götha kanal till Vettern, yppades äfvenledes i Augusti månad en betydligare partiel epidemi, hvilken jemte städerna Norrköping och Söderköping, af hvilka den förstnämnde synes hafva utgjort en brännpunkt för farsoten, efterhand angrep icke mindre än 20 socknar, belägna i en krets omkring nämnde städer i grannskapet af Bråviken och Slätbaken, men derifrån öfverhoppade alla å ömse sidor om Götha kanals vattendrag belägna orter, hvilka lemnades orörde, för att åter visa sig vid kanalliniens vestligaste ända vid Motala.

Utom dessa tvänne fält för sjukdomens utbredning i rikets östra provinser har densamma vid östra kusten ytterligare visat sig på 2:ne serskilda ställen i Calmar län, nemligen Westervik samt Söderåkra socken och på 4 ställen i Nyköpings- och Trosatrakten; vidare i Gefle stad med högst obetydlig utbredning till landsbygden samt med några få fall i Sundsvalls stad och trakten af Umeå.

Midt i landet invid Vettern har sjukdomen, utom i Motala, vidare förekommit endast i Jönköpings stad och med några få stänkfall i 7 socknar deromkring samt med några få fall i Hjo landtsocken.

På rikets vestra kust, der Götha elf utfaller i Kattegat, yppades farsoten i medlet af Augusti månad i Bohus län, hvarest bland städerna likväl endast Götheborg deraf blef hemsökt, och angrep icke mindre än 34 socknar i detta län, hvilket liksom Stockholms utgör en örik skärgård, äfvensom 6 socknar af derintill gränsande Halland och utbredde

sig undertiden, på samma väg som under föregående koleraepidemier, i nordlig och vestlig riktning till en mängd socknar å ömse sidor om Götha elf och Trollhätte kanalverk, belägna dels närmare, dels fjermare från detta vattendrag så väl på Bohus- som Elfsborgssidan ända upp till Wenersborgs stad. Härifrån har densamma vidare förekommit längs åt Venerstranden, så väl i städerna Lidköping, Åmål, Carlstad och Christinehamn, som i åtskilliga mer eller mindre nära intill stranden belägne socknar af Elfsborgs, Skaraborgs och Wermlands län, men icke i denna riktning öfverstigit gränsen af Örebro län, utgörande Lyrestad, Råda och Warnums socknar ändpunkterna för dess östligaste utbredning. I södra delen af Elfsborgs län yppades sjukdomen företrädesvis på ställen belägna intill gränsen af Bohus län och Halland, der de större farvägarna från Götheborg gå fram. *Geografisk utbredning.*

Slutligen har kolerafarsoten på rikets sydligaste kust i Skåne, endast förekommit i kuststäderna Landskrona, Malmö och framförallt Ystad — som i afseende på tiden först af alla ställen i landet blef deraf angripet — men icke egt någon anmärkningsvärd utbredning till landtsocknarna i denna provins, och i Blekinge jemte det den svårt härjat Carlskrona stad, också varit utbredd till de flesta öar och fiskelägen i Blekinge östra skärgård, äfvensom till fiskelägen i Mellby socken i Sölvitsborgs-trakten, men eljest endast med några få fall visat sig i åtskilliga intill Carlskrona belägna socknar på fasta landet af detta län.

På Gottland har kolerafarsoten endast visat sig med några få sjukdoms- och dödsfall vid Kappelshamn äfvensom vid Slite karantänsplats.

Denna farsot har varit ännu mera vidsträckt än den svåra kolerafarsot hvaraf riket hemsöktes år 1834. Den har nemligen varit utbredd till icke mindre än 21 af rikets 24 län så att endast Norrbottens, Jemtlands och Kronobergs län derifrån förblifvit förskonade.

Beträffande det *antal socknar* inom länen der sjukdomsfall af kolera förekommit så har detsamma varit ganska olika i olika län. Förhållandet i detta hänseende befinnes vara följande: *Antal angripne socknar.*

i 2	län	hafva	endast	1	socken	i hvartdera	företedt	sjukdomsfall af kolera,
i 3	»	»	»	2	»	»	»	»	»
i 2	»	»	»	4	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	6	»	»	»	»	»
i 2	»	»	»	7	»	»	»	»	»
i 2	»	»	»	8	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	10	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	12	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	14	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	19	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	21	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	23	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	25	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	34	»	»	»	»	»
i 1	»	»	»	45	»	»	»	»	»
				255.					

Antal angripne socknar. Inalles hafva alltså 255 socknar, inclusive städerne (hvardera räknad såsom *en* församling) företett sjukdomsfall af kolera.

Af rikets städer hafva inalles 31 företett sjukdomsfall af kolera. — Det må anmärkas att ibland de af kolerafarsoten angripne socknarna befinnas icke mindre än 175 d. v. s. 68,7 proc. af hela antalet, hafva belägenhet intill vattendrag hvarå sjöfart idkas och endast 80 d. v. s. 31,2 proc. afsides derifrån, djupare in i landet, äfvensom att ibland de angripna städerna hafva 30 belägenhet vid vattendrag och idka sjöfart samt endast *en* (Alingsås) sakna sådan belägenhet. 36 andra vid segelled belägna sjöfart idkande städer hafva förblifvit från farsoten förskonade. Af 21 utan beröring med segelled inne i landet belägna städer hafva 20 likaledes förblifvit från farsoten förskonade och endast *en* deraf blifvit angripen.

Utbredning i tid och rum. Beträffande *tiden för sjukdomens uppkomst och utbredning* till olika delar af landet, så visar sig af hvad ofvan blifvit anfördt att den yppades i Juli månad, tilltog under Augusti i utbredning och häftighet, uppnådde i September sin kulmination och aftog derefter oafbrutet ehuru långsamt så att densamma vid årets slut nästan öfverallt upphört. I Juli månad uppträdde sjukdomen epidemiskt i ett enda län, nemligen Malmöhus (Ystad), men sedermera i Augusti månad yppades den i icke mindre än 10 län, nemligen i följande ordning: Stockholms, Blekinge, Christianstads, Hallands, Gottlands, Bohuslän, Elfsborgs, Gefleborgs, Östergöthlands och Westmanlands län; vidare i September i 7 län i följande ordning, nemligen: Upsala, Wermlands, Skaraborgs, Calmar, Södermanlands, Jönköpings och Stora Kopparbergs län. Ännu i October yppades den i 2:ne län, nemligen Örebro och Wester-Norrlands län samt slutligen i November i ett län, nemligen Westerbottens. Af denna öfversigt visar sig att kolerafarsoten varit mäst utbredd i landet under tiden från början af September till medlet af October och att dess största spridning följdt efter dess utbrott i Stockholm, Götheborg och Norrköping med hvilka städer de fleste orter i riket äga liflig kommunikation.

Närlagde tabell utvisar närmare tiden för sjukdomens utbrott på de olika ställen der densamma förekommit.

Sjukdomens duration. Beträffande farsotens *duration* i hela riket så kan begynnelsen af denna epidemi räknas från d. 1 Juli, då första misstänkta sjukdomsfallet inträffade i Ystad, till d. 19 påföljande Januari 1854, då sista dödsfallet anmärktes i Stockholm. Den har alltså varat 203 dagar. Dess längsta duration i serskilda län har varit:

Stockholms län	135	dagar.
Bohus län	131	»
Östergöthlands län	119	»
Hallands län	112	»
Westmanlands län	111	»
Jönköpings län	109	»

(Inhäftas vid sid. 356.)

Öfversigt af Kolerafarsotens utbredning i Sverige år 1853, så väl med hänsyn till tid som rum.

(Jemte åtföljande Karta.)

	Malmöhus Län.	Stockholms Län.	Blekinge Län.	Christianstads Län.	Hallands Län.	Gottlands Län.	Bohus Län.	Elfsborgs Län.	Gefleborgs Län.	Östergöthlands Län.	Westmanlands Län.	Upsala Län.	Wermlands Län.	Skaraborgs Län.	Calmar Län.	Södermanlands Län.	Jönköpings Län.	Kopparbergs Län.	Örebro Län.	Wester-Norrlands Län.	Westerbottens Län.
Juli 1	Ystad.																				
2																					
3																					
4																					
5																					
6																					
7	Gråen.																				
8																					
9																					
10																					
11																					
12																					
13																					
14																					
15																					
16																					
17																					
18																					
19																					
20																					
21																					
22																					
23																					
24																					
25	Helsingborgs landsf.																				
26																					
27																					
28																					
29																					
30																					
31																					
Aug. 1	———	Blidö.																			
2																					
3	———	———	Carlskrona.																		
4	———	———	Hasselö i Förkärla Socken.	Nybrohus i Köpinge Socken.																	
5	Malmö.	———																			
6	———	———	———	———	Släp.																
7																					
8																					
9																					
10	———	Stockholm.	———	———	———	Kappelhamn.															
11	———	———	———	———	———	———	Carl Johans och Stenkyrka församlingar.														
12	———	———	Tving.	———																	
13																					
14	———	———	———	———	———	———	Lundby S:n.														
15	———	———	Stenhamn i Thorhamns Socken. Nettraby Socken.	———	———	———	Askims S:n.	Lilla Edet och Fuxerna.													
16	———	Djurö.	Lösen & Augerum, Ramdala, Tjurkö.	———	———	———	Styrsö S:n.														
17	———	Utö.	Rödeby.	———	———	———	Götheborg.														
18	———	———	Storkö.																		
19	———	———	Aspö i Nettraby S:n.	———	———	Slite.	———	Trollhättan, Tunhem och Gerdhem.													
20	———	———	———	———	Eftra Socken.	———	———	Skållerud.													
21	———	———	Sillhöfda Socken.																		
22	———	———	———	———	———	———	Björlanda S:n.														
23	———	———	———	———	———	———	———	———	Ljusnehamn i Söderala S:n.												
24	———	Solna, Wermdö.																			
25	———	Löfö.	———	———	———	———	Frölunda S:n.	Naglum.	Gefle.												
26	———	———	Hästholmen i Thorhamns Socken.																		
27	———	Länna.	Mjellby Socken.	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	Umeå?
28	———	Södertelge.	———	———	———	———	———	———	———	Norrköping.											
29	———	Bromma.	———	———	———	———	Nya hvarfvet.	———	———	———	Köping.										
30	———	Täby.	———	———	Fjärås.	———	———	Nygårdsängen.	———	———	———	———	———	Lyrestad, Sjötorp.							
31	Borstahusen.	Salem.	———	———	Elfsåkra.																
Sept. 1	———	Lidingön, Ornö. Husby.	———	———	———	———	Westerlanda.														
2	———	———	———	———	———	———	———	———	———	Skedvi, S:t Johannes.	———	Willberga.									
3	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	Kolbeck.	———	Christinehamn, Warnum.								
4	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	Svedvi, Arboga.	Elfkarleby.	Eskilsäter.								
5	———	Sollentuna, Danderyd.	———	———	Lindome.	———	———	Wenersborg.	———	Gistad.	Torpa.	———	———	Flo.							
6	———	Hammarby, Erstavik.	———	———	———	———	Forss.	Starkärr.	———	Krokek, Östra Eneby.	Westanforss.										
7	Ottarp.	Botkyrka.	———	———	———	———	———	———	———	———	Berg?										
8	———	Spånga & Jerfälla Markim.	———	———	———	———	Morlanda.	———	———	Björsäter.	Ramnäs.	———	———	———	Söderåkra.						
9	———	Siklaö?	———	———	Onsala?	———	Säfve S:n.	———	———	Drothem.	Sura.	———	By Socken.	———	———	Thorshälla.					
10	———	———	———	———	———	———	———	———	———	Qvillinge.											
11	———	Ingarö, Brännkyrka.	———	———	———	———	———	———	———	———	Säby.										
12	———	Lunda.	———	———	———	———	———	———	———	Konungsund.	———	———	———	———	———	———	Domsand i Bankeryd.	Söderberke.			
13	———	Öregrund.	———	———	———	———	Myckleby.	———	———	———	———	———	———	———	———	———	———	Norrberke.			
14	———	Wallentuna, Östra Ryd.	———	———	———	———	———	———	Njutånger?	———	Munktorp.	———	———	Fredsberg.							
15	———	Ed.	———	———	———	———	Partille S:n?	Lagmansered, Frendeforss.	———	Risinge, Westra Husby.	———	———	Kila.	Sal.							
16	———	Skeptuna.	———	———	———	———	Fessbergs S:n.	Långared.	———	———	———	———	———	———	———	———	———	Tuna.			

		Malmöhus Län.	Stockholms Län.	Blekinge Län.	Christianstads Län.	Hallands Län.	Gottlands Län.	Bohus Län.	Elfsborgs Län.	Gefleborgs Län.	Östergöthlands Län.	Westmanlands Län.	Upsala Län.	Wermlands Län.	Skaraborgs Län.	Calmar Län.	Södermanlands Län.	Jönköpings Län.	Kopparbergs Län.	Örebro Län.	Wester-Norrlands Län.	Westerbottens Län.
Sept.	17	Wanstad.						Stala.	Åmål.					Elfsbacka.								
	18	Landskrona.	Waxholms fästning.									Sätterbo.										
	19										Skeda.											
	20																					
	21								Fotskäl.		Motala.				Lidköping.	Westervik.						
	22								Skallsjö.													
	23		Sigtuna.					Solberga.														
	24							Näfverstad.														
	25		Skå.								Tingstad.								Grytnäs.			
	26		Sånga.					Tanum, Orgryte S:n.		Hille.		Himmeta.						Jönköping.				
	27							Tufve Socken.			Dagsberg.											
	28		Österåker, Waxholms Stad, Almunge.										Lislena.				Nyköping.					
	29								Lundby.			Köping.										
	30																					
Oct.	1								Surteby.			Westerås.										
	2												Kulla.		Hofby. Säfvered.							
	3					Kungsbacka.						Ihrsta.										
	4							Speckeröd.	Alingsås.						Hjo landsocken.							
	5													Karlanda.								
	6													Carlstad.	Thorsö.					Näsby.		
	7								Fullerstad.			Thortuna.			Otterstа.							
	8		Dalarö.								Söderköping.				Björkäng.							
	9												Enköping.	Grafva.				Byarum.				
	10							Näsinge S:n.								Runtuna. Wingåker.						
	11																					
	12		Munsö.											Alster.								
	13														Råda.							
	14								Fergelanda.													
	15												Tierp.	Hammarö. Ölserud.								
	16							Hyssna. Fenneslunda.														
	17																					
	18																					
	19																					
	20								Sätilla.					Carlstads landsocken.								
	21																			Fellingsbro.		
	22										Borg & Loth.				Bäck?			Rogberga.				
	23																					
	24																					
	25							Klöfvedals S:n	Angered.						Sunnerberg.							
	26														Saleby.							
	27										Kudby.							Lekeryd.				
	28														Hendene.							
	29		Frötuna.										Kungshusby.									Umeå?
	30																Nicolai. Wallby.					
	31								Wassända.				Öfvergran.								Sundsvall.	
Nov.	1		Rimbo.																			
	2							Torps Socken.							Österplana.							
	3								Istorp.									Jerstorp.		Göthlunda.		Strömbäcks Bruk i Umeå landsocken.
	4							Herrestads S:n. Skee S:n.														
	5											Lundby.										
	6										Skönberga.	Haracker.										
	7										Täby.	S:t Ilian.								Axberg.		
	8										Östra Husby.			Råda.	Wättlösa.					Örebro.		
	9												Weckholm.									
	10																	Lommaryd.				
	11												Wallby.									
	12																	Ljungarum.				
	13								Dalum.											Ervalla.		
	14											Tärna.										
	15					Ölmevalla.																
	16		S:t Pehr.																			
	17											Badelunda.					Westerljung.					
	18								Östad.													
	19							Ljungs Socken.														
	20																					
	21																					
	22																					
	23																					
	24																	Wisingsö.				
	25																					
	26							Långelanda.														
	27																					
	28																					
	29										Kullersta.											
	30																			Hofsta.		
Dec.	1														Kälfvene.							
	2																					
	3																					
	4																					
	5																					
	6																					
	7																					
	8																					
	9																					
	10																					
	11							Lyse Socken.														
	12																					
	13												Kallmar.									
	14																					
	15																					

Karta
utvisande
Kolerafarsotens utbredning
i
SVERIGE,
år
1855.

Länens Numer och Namn.

I.	Kopparbergs	Län.
II.	Gefleborgs	do
III.	Wermlands	do
IV.	Örebro	do
V.	Westmanlands	do
VI.	Upsala	do
VII.	Stockholms	do
VIII.	Södermanlands	do
IX.	Göthe borgs	do
X.	Elfsborgs	do
XI.	Skaraborgs	do
XII.	Östergöthlands	do
XIII.	Jönköpings	do
XIV.	Calmare	do
XV.	Hallands	do
XVI.	Kronobergs	do
XVII.	Christianstads	do
XVIII.	Blekinge	do
XIX.	Malmöhus	do
XX.	Gottlands	do
XXI.	Norrbottens	do
XXII.	Westerbottens	do
XXIII.	Jemtlands	do
XXIV.	Wester Norrlands	do

Förklaring öfver stilar och tecken.

Residens Städers namn	Malmö
Öfrige Städers Do	Helsingborg
Städernes tecken: Residens städer	⊙
Städernes tecken: Andra städer	○
Läkaredistrikts namn	Floda.
Läkaredistrikts gränsor	(röda)
Häraders namn	Willattinge Hd
Socknarnes namn	Vingåker
Häraders gränsor	
Socknarnes belägenhet och tiden då farsoten utbröt	10/10 (Se Vingåker)
Karantänsplatser	Djurhamn.
Sjöarnes namn	Mälaren

KATTEGATT.

KÖBENHAVN

SJÖN

ÖSTER

Bottniska Viken

Åland

Författad af A. G. Ramsten.

General Stabens Lithografiska Inrättning

Sjukdomens duration.

Upsala län	107	dagar.
Malmöhus län	105	»
Skaraborgs län	104	»
Blekinge län	104	»

men för öfrigt i intet län öfver 100 dagar.

Äfven de båda föregående koleraepidemierna, hvaraf riket varit hemsökt, hade yppats på sommaren och i det närmaste upphört vid slutet af det år under hvilket de uppkommit. Sex månaders tid har alltså utgjordt den längsta duration för kolerafarsoten i Sverige. Sedan sjukdomsfall af kolera å någon ort yppats har likväl alltid någon tid åtgått innan farsoten utvecklat sig och den har dervid nästan utan undantag visat en period af tilltagande, hvarefter sedan sjukdomsfallens antal nått sin höjd, densamma merendels oafbrutet aftagit, så att blott enstaka sjukdomsfall någon tid förekommit, intilldess farsoten omsider alldeles upphört. Ett dylikt förhållande har också anmärkts i afseende på sjukdomens intensitet, så att sjukdomsfallen under farsotens stigande ofta trotsat hvarje behandling, men under dess aftagande lättare kunnat botas.

I städerna har den haft den längsta duration i

Stockholm	162	dagar.
Götheborg	118	»
Ystad	96	»
Jönköping	95	»
Norrköping	89	»
Gefle	87	»
Carlskrona	82	»

I de städer der densamma utvecklats till betydligare epidemi har densamma *merendels* behöft 5 veckor innan den uppnått sin kulmination, hvarefter densamma aftagit under ytterligare 2—4 veckor, men derefter ännu under en eller annan vecka företett enstaka sjukdomsfall med flera dagars mellantid innan densamma alldeles upphört.

På åtskilliga ställen synes farsotens duration påtagligen hafva blifvit förlängd derigenom att en mängd främmande menniskor, hvilka ej på stället genomlefvat farsoten, anländt till stället just då densamma aftagit och syntes skola upphöra, hvarefter densamma åter för någon tid börjat ökas för att derefter varaktigt aftaga. Så inträffade under farsotens aftagande i Gefle en ny tillväxt deraf då det under sommaren frånvarande fiskerskapet återvände till staden; så i Carlskrona då det från öfningseskaderns sommarexpedition återvändande manskapet dit anlände; så äfven i Stockholm vid tiden för tjenstefolkets höstflyttning.

Antalet insjuknade och döde.

Beträffande *antalet sjukdomsfall* af kolera, så må erinras att de i den speciela berättelsen meddelade talen hufvudsakligen antyda sjukdomsfall af utbildad kolera. Likväl

Antal insjuknade och döde.

röjes uti en del af i ingifne rapporter meddelade uppgifter en uppenbar godtycklighet i bestämmandet af sjukdomens mer eller mindre utbildade form. Försöket att lemna en noggrann redogörelse för det antal *individer* som under denna farsot lidit af kolera möter alltså härutinnan en betydlig svårighet. Likväl då å ena sidan, från somliga ställen t. ex. från Norrköping, uppenbarligen äfven en mängd s. k. förebud och mindre illamåenden blifvit upptagne i den angifne sjuksumman, men deremot å andra sidan, från ännu flere ställen, med uteslutande af alla de af kolera angripne hvilka blifvit till helsan återställde, endast de sjukdomsfall hvilka medfört dödlig utgång blifvit uppgifne, så torde dessa inkonseqvenser å ömse sidor kunna anses utplåna hvarandra, så att summan af alla uppgifterne får anses något så när rigtig.

I detta hänseende visar sig att af de 21 län hvilka företett sjukdomsfall af kolera, hafva sjukdomsfallens antal i hvardera af 3:ne län icke uppgått till 20 och i ytterligare 6 län knappast öfverstigit 50, i följd af hvilket förhållande sjukdomen endast i de återstående 12 länen, nemligen Stockholms, Östergöthlands, Westmanlands, Jönköpings, Blekinge, Malmöhus, Bohus, Elfsborgs, Skaraborgs, Wermlands, Örebro och Gefleborgs, hvilka företett ett ännu större antal sjukdomsfall, kan anses hafva uppträdt såsom betydligare farsot.

De högsta talen för insjuknade, utom Stockholms stad, komma på Östergöthlands län med 3,075, Blekinge län med 2,237, Bohus län med 2,174, men i intet af de öfriga länen har sjukantalet uppgått till 1,000, och med hänsyn till antalet döde komma de högsta talen på Blekinge län med 1,223, Bohus med 1,150 och Östergötland med 1,050, men i intet annat län har dödsantalet uppgått till 1,000.

Med hänsyn till förhållandet emellan antalet *insjuknade* och befolkningen komma åter de högsta antalen på:

Blekinge län . . . . . insjuknade hvar 48:de af befolkningen.
Östergöthlands län . . . . . » hvar 72:dra »
Bohus län . . . . . » hvar 88:de »

och med hänsyn till antalet *döde:*

i Blekinge län . . . . . döde hvar 88:de af befolkningen.
i Bohus län . . . . . » hvar 168:de »
i Östergöthlands län . . . . . » hvar 211:te »

I alla öfriga län har förhållandet till befolkningen af antalet sjuke och döde varit betydligt mindre såsom af närlagde öfversigt af kolerasjukdomens utbredning i länen ses kan.

Öfversigt af kolerasjukdomens utbredning, duration i länen, de insjuknades antal och dettas förhållande till folkmängden äfvensom mortalitetsprocenten i de serskilda länen.

Län.	Duration.	Dagar.	Folkmängd.	Insjuknade.	Insjuknade af 1000 inv.	Döde.	Döde af 100 insjuknade.
Stockholms stad	1 Aug.—19 Jan.	172	93,070	4,901	52,6	2,875	58,6
Stockholms län	1 Aug.—13 Dec.	135	114,643	683	5,87	358	52,4
Upsala d:o	2 Sept.—18 Dec.	107	89,323	48	0,54	38	79,5
Skaraborgs d:o	5 Sept.—18 Dec.	—	199,897	593	2,95	239	40,1
Kronobergs d:o	——	104	136,623	——	——	——	——
Jönköpings d:o	12 Sept.—30 Dec.	109	163,426	536	3,20	322	59,5
Westmanlands d:o	3 Sept.—18 Dec.	106	96,691	742	7,66	320	43,1
Östergöthlands d:o	20 Aug.—25 Dec.	119	222,484	3,275	13,82	1,050	34,1
Södermanlands d:o	9 Sept.—1 Dec.	81	120,113	36	0,29	22	61,1
Elfsborgs d:o	5 Sept.—28 Nov.	84	246,136	360	1,46	187	51,9
Calmar d:o	8 Sept.—27 Dec.	90	202,178	28	0,13	22	78,5
Stora Kopparbergs d:o . . .	12 Sept.—8 Nov.	56	151,497	37	1,22	24	64,8
Örebro d:o	6 Oct.—30 Dec.	83	137,660	197	1,43	102	51,12
Wermlands d:o	3 Sept.—24 Nov.	82	221,885	609	2,74	258	42,3
Gefleborgs d:o	23 Aug.—19 Nov.	89	120,158	436	3,62	245	55,9
Wester-Norrlands d:o . . .	31 Oct.—9 Nov.	10	99,558	6	0,06	4	66,6
Westerbottens d:o	3 Nov.—20 Nov.	18	70,758	33	0,49	19	57,5
Gottlands d:o (med Slite) .	10 Aug.—19 Aug.	—	44,572	16	0,35	10	62,5
Malmöhus d:o	1 Juli—13 Oct.	105	253,084	518	2,03	274	52,8
Christianstads d:o	4 Aug.—24 Aug.	20	189,627	7	0,03	4	57,1
Blekinge d:o	3 Aug —15 Nov.	104	107,827	2,237	20,74	1,223	59,0
Hallands d:o	6 Aug.—26 Nov.	112	105,726	55	0,52	29	52,7
Götheborgs och Bohus d:o.	11 Aug.—20 Dec.	131	187,583	2,174	11,30	1,150	52,5
Jemtlands d:o	——	—	52,271	——	——	——	——
Norrbottens d:o	——	—	55,751	——	——	——	——
**Hela riket	1 Juli 1853—19 Jan. 1854.	205	3,482,541	17,327	4,96	8,775	50,6

Öfverhufvud hafva alltså under denna farsot 4,96 af hvarje 1000 af hela rikets befolkning insjuknat och 50,6 af hvarje 100 insjuknade aflidit.

Till jemförelse emellan mortaliteten i länen under alla 3 koleraepidemierne hvaraf riket varit hemsökt, nemligen åren 1834, 1850 och 1853, torde följande öfversigt förtjena att anföras, nemligen:

Län.	År 1853.		År 1850.		År 1834.	
	Antal döde.	Af folkmängden.	Antal döde.	Af folkmängden.	Antal döde.	Af folkmängden.
Stockholms stad	2,875	hvar 32:dra	——	————	3,665 *)	hvar 22:dra
Blekinge län	1,223	» 88:de	45	————	331	» 259:de
Bohus d:o	1,150	» 168:de	876	hvar 214:de	4,650	» 33:dje
Östergöthlands d:o	1,050	» 211:te	——	————	305	» 615:de
Stockholms d:o	358	» 320:de	——	————	227	» 458:de
Jönköpings d:o	322	» 507:de	——	————	748	» 183:dje
Westmanlands d:o	320	» 302:dra	——	————	114	» 342:dra
Malmöhus d:o	274	» 960:de	418	» 605:te	1	————
Wermlands d:o	258	» 860:de	12	————	182	» 949:de
Gefleborgs d:o	245	» 490:de	——	————	——	————
Skaraborgs d:o	239	» 836:te	22	————	471	» 376:te
Elfsborgs d:o	187	» 1,316:de	290	» 848:de	1,511	» 130:de
Örebro d:o	102	» 1,349:de	——	————	122	————
Upsala d:o	38	» 2,350:de	——	————	95	» 852:dra
Hallands d:o	29	» 3,645:te	15	————	133	» 669:de
Stora Kopparbergs d:o	24	» 6,312:te	——	————	——	————
Södermanlands d:o	22	» 5,459:de	——	————	15	————
Calmar d:o	22	————	49	————	9	————
Westerbottens d:o	19	————	——	————	——	————
Gottlands d:o	10	————	4	————	——	————
Christianstads d:o	4	————	——	————	4	————
Wester-Norrlands d:o	4	————	——	————	6	————
Kronobergs d:o	——	————	——	————	47	————
Summa	8,875	hvar 396:te	1,371	hvar 2,011:te	12,637	hvar 275:te

*) Summan är upptagen efter tabellverkets uppgifter, men härvid må erinras att då detta verks redogörelser öfverallt upptaga de aflidne under den församling der de i lifstiden varit mantalsskrifne och utan allt afseende på den ort der dödsfallet timat, så ligger det i sakens natur att en betydlig olikhet måste finnas emellan tabellverkets uppgifter i detta hänseende och uppgifterne i sjukrapporterne från den ort der farsoten härjat, der nemligen hvarje dödsfall upptages på den ort der detsamma timat, utan afseende på den aflidnes mantalsskrifningsort. I följd häraf och då åtskilliga på fartyg och under resor timade dödsfall i sjukrapporterne icke upptagas, blifva de slutsummor olika hvilka från tabellverkets redogörelser och från sjukrapporterna hemtas. Också upptaga sjukrapporterna för Stockholm år 1834 endast 3,278 i kolera aflidne.

Städernes sjukdomsfall.

Ibland de 31 städer hvilka under denna epidemi företett sjukdomsfall af kolera hafva icke mindre än 12 företett så få sjukdomsfall att antalet deraf ej uppgår till 20 i hvardera, i följd af hvilket förhållande koleran endast i 19 af städerna torde kunna anses hafva förekommit såsom betydligare farsot. De högsta talen för insjuknade och döde komma på

Stockholm	med	insjuknade	4,901	deraf	döde	2,875
Norrköping	»	»	2,690	»	»	852
Carlskrona	»	»	1,925	»	»	1,055
Götheborg	»	»	1,022	»	»	583
Jönköping	»	»	511	»	»	308
Lidköping	»	»	494	»	»	170
Gefle	»	»	426	»	»	239

men i ingen af öfrige städer uppgår sjukdomsfallens antal till 400.

Med hänsyn till förhållandet emellan antalet *insjuknade* och befolkningen hafva åter städerne i följande ordning varit svårast hemsökte, nemligen:

Lidköping	hvar	5:te	af befolkningen.
Norrköping	hvar	6:te	»
Carlskrona	hvar	7:de	»
Söderköping	hvar	7:de	»
Christinehamn	hvar	7:de	»
Westerås	hvar	11:te	»
Jönköping	hvar	11:te	»
Ystad	hvar	14:de	»
Carlstad	hvar	16:de	»
Waxholm med fästningen	hvar	17:de	»
Stockholm	hvar	18:de	»

men alla öfrige i mindre grad såsom närstående öfversigt af kolerasjukdomens utbredning och duration i städerne närmare utvisar.

Med hänsyn till förhållandet emellan antalet af i kolera *döde* och befolkningen hafva städerne i följande ordning varit svårast hemsökte, nemligen:

Carlskrona	hvar	13:de	af befolkningen.
Lidköping	hvar	14:de	»
Christinehamn	hvar	15:de	»
Jönköping	hvar	19:de	»
Söderköping	hvar	20:de	»
Ystad	hvar	24:de	»
Norrköping	hvar	29:de	»
Stockholm	hvar	32:dra	»

men alla öfrige i mindre grad såsom ses kan af närlagde

Öfversigt af kolerasjukdomens utbredning, duration m. m. i städerne.

Städer.	Farsotens duration.	Dagar.	Folkmängd.	Insjuknade.	Insjuknade af 1000 inv.	Döde.	Döde af 100 insjuknade.
Stockholms stad	10 Aug.—19 Jan.	162	93,070	4,901	52,6	2,875	58,6
Waxholm med fästningen .	18 Aug.—19 Nov.	93	{911} {891} 1,702	94	55,4	51	54,2
Öregrund	13 Sept.—	——	667	2	——	2	——
Sigtuna	23 Sept.—13 Dec.	74	426	18	42,0	12	66,6
Södertelge	————	——	1,245	10	8,0	9	90,0
Enköping	9 Oct.—27 Nov.	48	1,413	5	3,5	5	——
Lidköping	21 Sept.—23 Nov.	63	2,417	494	204,3	170	34,4
Jönköping	26 Sept.—30 Dec.	95	6,008	511	85,0	308	60,2
Westerås	1 Oct.—23 Nov.	76	3,780	340	90,9	106	31,1
Köping	29 Aug.—18 Dec.	——	1,501	12	7,9	9	75,0
Arboga	4 Sept.—9 Dec.	96	2,253	101	44,8	58	57,4
Norrköping	28 Aug.—25 Nov.	89	16,916	2,690	159,0	852	31,6
Söderköping	8 Oct.—12 Dec.	65	1,254	167	133,1	61	36,5
Nyköping	28 Sept.—24 Oct.	26	3,806	17	4,4	7	41,1
Thorshälla	9 Sept.—	——	630	1	——	1	——
Wenersborg	5 Sept.—31 Oct.	57	3,067	47	15,3	26	55,3
Alingsås	4 Oct.—15 Oct.	11	1,388	9	6,5	5	55,5
Åmål	17 Sept.—29 Sept.	12	1,329	21	15,8	9	42,8
Westervik	21 Sept.—7 Nov.	78	4,346	26	5,9	20	76,9
Örebro	8 Nov.—30 Dec.	52	5,177	112	21,6	44	39,2
Carlstad	6 Oct.—23 Nov.	48	3,807	235	61,7	70	29,7
Christinehamn	3 Sept.—26 Oct.	54	2,056	267	129,8	133	49,8
Gefle	25 Aug.—19 Nov.	87	9,261	426	45,9	239	55,8
Sundsvall	31 Oct.—9 Nov.	10	2,837	6	——	4	66,6
Umeå	29 Oct.—1 Nov.	3	1,505	1	——	1	——
Malmö	5 Aug.—1 Oct.	57	13,087	52	3,9	29	55,7
Landskrona m. Borstahusen	1 Sept.—29 Sept.	29	4,139	97	23,4	31	31,9
Ystad	1 Juli—5 Oct.	96	5,089	361	70,9	208	57,5
Carlskrona	3 Aug.—24 Oct.	82	14,097	1,925	136,6	1,055	54,8
Kungsbacka	3 Oct.—	——	577	2	——	——	——
Götheborg, utom Majorna .	17 Aug.—13 Dec.	118	25,636	1,022	39,8	583	57,0
Rikets alla städer	1 Juli 1853—19 Jan. 1854.	205	351,078	13,972	39,7	6,983	50,3

Öfverhufvud hafva alltså af städernes befolkning insjuknat 39,7 af hvarje 1000 och 50,3 af hvarje 100 insjuknade aflidit.

Om Stockholms stads sjuk- och dödssumma afdrages, återstår för alla de öfriga städerna tillsammans endast 9,071 sjukdomsfall med 4,108 dödsfall.

Till jemförelse emellan mortaliteten i städerna under alla 3 koleraepidemierne hvaraf riket varit hemsökt, nemligen 1834, 1850 och 1853, torde följande öfversigt förtjena att anföras, nemligen:

Städer.	År 1853.		År 1850.		År 1834.	
	Antal döde.	Af folkmängden.	Antal döde.	Af folkmängden.	Antal döde.	Af folkmängden.
Stockholm	2,875	hvar 32:dra	—	— —	3,665	hvar 22:dra
Carlskrona	1,055	» 13:de	—	— —	—	— —
Norrköping	852	» 29:de	—	— —	—	— —
Götheborg	583	» 44:de	529	hvar 40:de	1,709	» 11:te
Jönköping	308	» 19:de	—	— —	636	» 7:de
Gefle	239	» 38:de	—	— —	—	— —
Ystad	208	» 24:de	—	— —	—	— —
Lidköping	170	» 14:de	—	— —	51	» 37:de
Christinehamn	133	» 15:de	—	— —	16	» 101:sta
Westerås	106	» 35:te	—	— —	72	» 47:de
Carlstad	70	» 54:de	—	— —	110	» 24:de
Söderköping	61	» 20:de	—	— —	—	— —
Arboga	58	» 38:de	—	— —	25	» 74:de
Waxholm, med fästning	51	» 35:te	—	— —	15	» 55:te
Örebro	44	» 117:de	—	— —	—	— —
Landskrona	31	» 133:de	—	— —	—	— —
Malmö	29	» 252:dra	378	» 34:de	—	— —
Wenersborg	26	» 117:de	61	» 49:de	138	» 18:de
Westervik	20	» 217:de	—	— —	—	— —
Sigtuna	12	» 35:te	—	— —	—	— —
Åmål	9	» 147:de	12	» 108:de	41	» 34:de
Köping	9	» 166:te	—	— —	8	— —
Södertelge	9	» 138:de	—	— —	3	— —
Nyköping	7	» 543:dje	—	— —	9	— —
Enköping	5	» 282:dra	—	— —	12	— —
Alingsås	5	» 277:de	—	— —	68	» 17:de
Sundsvall	4	» 701:sta	—	— —	4	— —
Öregrund	2	— —	—	— —	12	» 48:de
Thorshälla	1	— —	—	— —	—	— —
Umeå	1	— —	—	— —	—	— —
Uddevalla	—	— —	—	— —	260	» 13:de
Wadstena med hospital	—	— —	—	— —	215	— —
Carlshamn	—	— —	—	— —	186	» 23:dje
Marstrand	—	— —	—	— —	78	» 12:te
Strömstad	—	— —	—	— —	64	» 22:dra
Borås	—	— —	—	— —	39	» 56:te
Upsala	—	— —	—	— —	35	— —
Skara	—	— —	—	— —	33	» 48:de
Askersund	—	— —	—	— —	33	» 25:te
Wexiö	—	— —	—	— —	32	» 70:de
Kungsbacka	—	— —	—	— —	31	» 14:de
Kungelf	—	— —	8	» 110:de	13	» 62:dra
Linköping	—	— —	—	— —	12	— —
Skanör	—	— —	—	— —	1	— —
Falkenberg	—	— —	2	— —	—	— —
Summa	6,983	hvar 51:sta	990	hvar 354:de	7,626	— —

Hela rikets sjukantal. Inalles hafva alltså under den år 1853 i riket yppade kolerafarsoten, så vidt af inkomne rapporter inhemtas kan, förekommit 17,327 sjukdomsfall af kolera, ibland hvilka 8,775 medfört dödlig utgång. Uti denna summa äro icke inberäknade åtskilliga sjukdoms- och dödsfall som inträffat å karantänsplatserna vid rikets kuster, ej heller sjukdoms- och dödsfall, hvilka uppgifvits hafva inträffat å fartyg under deras resor, utan närmare bestämmande af antalet eller tiden derför. Utom denna summa 17,327 sjukdomsfall af kolera, uppgifves också ett ännnu större antal s. k. koleraförebud hafva ägt rum.

Landsbygdens sjukantal. Beträffande sjukdomens olika förhållande i *städerna och på landsbygden* må anmärkas att af dessa sjukdomsfall tillhöra 13,972 sjukdomsfall med 6,983 dödsfall städerna, hvadan alltså för alla landtsocknarna tillsammans återstå endast 3,355 sjukdomsfall med 1,792 dödsfall. Om härifrån afdrages de sjukdoms- och dödsfall, som förekommit på åtskilliga ställen hvilka i anseende till invånarnes samboende m. m. befinna sig i ungefär enahanda förhållande som städerna, nemligen Majorna och Mölnedal vid Götheborg, Oroust och Tjörns fiskelägen, Lilla Edet och Trollhättan i Elfsborgs län. Motala verkstad och köping i Östergöthland, fiskelägena i Blekinge och slutligen Strömbecks bruk i Westerbotten, hvilka tillsammantaget haft omkring 1,100 sjukdomsfall med 500 dödsfall, så återstår för den egentliga landsbygden endast 2,255 sjukdomsfall med 1,292 dödsfall, fördelade på mer än 200 serskilda socknar. Detta förhållande utvisar i medeltal endast ungefär 10 sjukdomsfall med 6 dödsfall på hvar och en af de angripna landtsocknarna. Den öfvervägande sjukligheten och dödligheten träffar alltså städerna med sina mera hopträngda boningar, sin deruti mera sammanpackade befolkning och sina för vissa epidemiska inflytelser i allmänhet mera gynsamma förhållanden, hvaremot ett jemförelsevis obetydligt sjukdoms- och dödsantal återstår för den egentliga landsbygden *). Detta inses ännu lättare af följande:

---

*) En sjukdom som i motsats till här anförde förhållande med kolerafarsoten, tvertom synes vara mera vådlig för landsbygden än för städerna, är den af ålder i landet välbekanta rödsoten. Utom rödsotsepidemien i Dalarna år 1839, hvilken enligt officiela rapporter, derstädes dödade icke mindre än 2,043 personer på en befolkning af 134,820 eller hvar 65:te person, må från Sundhets-Collegii Und. Berättelse för år 1853 framhållas den rödsotsepidemi som detta år samtidigt med koleran varit gängse i flera delar af landet, men framför allt härjat Westergöthland. Den yppades i detta län redan i Juli månad med spridda fall i åtskilliga socknar vid Götha elf, utbredde sig snart öfver större delen af Elfsborgs län och stegrades till en ganska svår farsot, hvilken först i October uppnådde sin kulmination och derefter långsamt aftog, men hvaraf ännu spridda sjukdomsfall der och hvar i länet förekommo under nästpåföljande Januari månad. Af de 18 härader som utgöra Elfsborgs län hafva icke mindre än 15 varit af denna sjukdom hemsökte och af de 191 socknar hvaraf dessa härader bestå, hafva icke mindre än 130 deraf varit angripne. — Beträffande antalet insjuknade af rödsot uppgifvas från *Wenersborgs* Provinciallläkare-distrikt 1,080 insjuknade och 137 döde, deribland endast i ett enda pastorat, Mellby, 993 insjuknade och 112 döde; från *Alingsås* Provinciallläkare-distrikt, i 8 pastorater, 200 insjuknade och 47 döde; från *Borås* provincialläkare-distrikt, i 11 pastorater, 1,349 insjuknade och 203 döde; från *Ulricehamns* provincialläkare-distrikt, i 9 pastorater, 1,512 insjuknade och 373 döde; eller tillsammans 4,141 anmälde sjuke och 760 döde. Utvisande detta att hvar 59:de person af länets befolkning varit sjuk af rödsot och en mortalitet af 18 proc. af de insjuknade. Från länets städer omtalas endast från Borås 56 sjukdomsfall med 2 dödsfall, men hvarken från Ulricehamn, Alingsås, Wenersborg eller Åmål uppgifves något anmärkningsvärdt antal insjuknade eller döde af rödsot. (Se vidare *Sundh.-Coll. Und. Berättelse om Medicinalverket, Tredje året,* sid. 69).

Jemförelse emellan farsotens förhållande i städerna och på landet.

Län.	Städerne.			Landsbygden.			Summa.		
	Antal angripne städer.	Insjuknade.	Döde.	Antal angripne socknar.	Insjuknade.	Döde.	Antal angripne socknar.	Insjuknade.	Döde.
Stockholms	5	5,025	2,949	40	559	284	45	5,584	3,233
Upsala	1	5	5	9	43	33	10	48	38
Skaraborgs	1	494	170	18	99	69	19	593	239
Kronobergs	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jönköpings	1	511	308	7	25	14	8	536	322
Westmanlands	3	453	173	18	289	147	21	742	320
Östergöthlands	2	2,857	913	21	218	137	23	3,075	1,050
Södermanlands	2	18	8	5	18	14	7	36	22
Elfsborgs	3	77	40	22	283	147	25	360	187
Calmar	1	26	20	1	2	2	2	28	22
St. Kopparbergs	—	—	—	4	37	24	4	37	24
Örebro	1	112	44	6	85	58	7	197	102
Wermlands	2	502	203	12	107	55	14	609	258
Gefleborgs	1	426	239	3	10	6	4	436	245
Westernorrlands	1	6	4	—	—	—	1	6	4
Westerbottens	1	1	1	1	32	18	2	33	19
Gottlands	—	—	—	2	16	10	2	16	10
Malmöhus	3	510	268	3	8	6	6	518	274
Christianstads	—	—	—	1	7	4	1	7	4
Blekinge	1	1,925	1,055	12	312	168	13	2,237	1,223
Hallands	1	2	—	7	53	29	8	55	29
Götheborgs och Bohus	1	1,022	583	33	1,152	567	34	2,174	1,150
Jemtlands	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Norrbottens	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	31	13,972	6,983	224	3,355	1,792	255	17,327	8,775

Jemförelse med föregående koleraepidemier.

För anställande af en nöjaktig jemförelse emellan de 3:ne koleraepidemiernas härjningar i riket saknas noggranna uppgifter om antalet insjuknade under den stora kolerafarsoten år 1834. Medicinal-Rådet *Sackléns* efter tidningsartiklar och andra uppgifter utarbetade sammandrag öfver 1834 års kolera upptager emellertid omkring 24,978 i mer eller mindre grad insjuknade och de aflidnes antal utgör enligt tabellverket 12,637. Efter denna beräkning skulle 4,3 af hvarje 1,000 af Rikets dåvarande befolkning hafva insjuknat och 50,5 af hvarje 100 insjuknade aflidit.

Jemförelse med föregående kolera-epidemier.

Under kolerafarsoten år 1850 uppgifvas hafva i kolera insjuknat 4,410 och enligt tabellverket aflidit 1,731. Efter denna beräkning skulle alltså i denna farsot hafva insjuknat 1,2 af hvarje 1,000 af befolkningen och endast 39,2 af hvarje 100 insjuknade aflidit.

Under nu ifrågavarande år 1853 yppade farsot har, såsom ofvanstående tabeller utvisa, 17,327 personer insjuknat och 8,775 aflidit, utvisande detta att under denna epidemi 4,96 af hvarje 1,000 invånare insjuknat och mortaliteten utgjort 50,6 af 100 insjuknade.

Såväl farsotens härjningar i jemförelse till befolkningens antal som mortaliteten synes alltså under den första och sista koleraepidemien, efter denna beräkning hafva varit ungefär lika, hvaremot 1850 års farsot i båda hänseenden varit vida mildare. Den lägre siffran för mortaliteten i denna farsot kan likväl också härröra deraf att i summan för insjuknade ett större antal af kolerans abortivformer blifvit upptaget.

Ålder och kön.

De upplysningar hvilka i inkomne berättelser och rapporter blifvit meddelade rörande de *insjuknades* kön och ålder äro icke på långt när så fullständiga att någon slutsats deraf kan hemtas till upplysning om sjukdomens förhållande hos befolkning af olika kön och lefnadsålder.

Beträffande åter de i kolera *döde* så äro uppgifterne i desse hänseenden mera fullständiga, så att åtminstone en något så när tillförlitlig slutsats deraf torde kunna hemtas. De sammanlagda uppgifterna härom utvisa att i afseende på olika kön under 1853 års epidemi aflidit i riket:

Mankön	4,446.
Qvinkön	4,146.
och saknas uppgift om kön för	183.
S:a	8775.

Då den i riket befintliga manliga befolkningen (efter folkräkningen år 1850) utgör 1,687,248 och den qvinliga 1,795,293, så har alltså af den manliga befolkningen aflidit ungefär hvar 379:de och af den qvinliga hvar 433:dje, eller i hela riket hvar 396:te person.

I afseende på olika lefnadsålder uppgifves hafva aflidit:

Barn (under 15 år)	1,506.
Medelåldrige (15—50 år)	4,846.
Ålderstigne (öfver 50 år)	1,886.
och saknas uppgift om ålder för	537.
S:a	8,775.

Då den i riket befintliga befolkningen (år 1850) utgör i åldern från 1—15 år 1,144,755, från 15—50 år 1,775,854 och öfver 50 år 561,932, så befinnes alltså af barn under 15 år hafva aflidit hvar 760:de af medelåldrige hvar 366:te och af ålderstigne hvar 297:de.

Personliga och lokala förhållanden.

Beträffande de insjuknades och dödes yrke och näringsfång, hafva uppgifter endast från de största städerna derom blifvit meddelade, hvilka ofvan finnas hvar på sin ort införde. Någon fullständig öfversigt af farsotens härjningar ibland befolkning af olika näringsfång och yrke i hela riket kan alltså icke beredas.

I likhet med hvad som under föregående epidemier af enahanda art blifvit iakttaget, synas osunda bostäder och nöd äfven under kolerafarsoten år 1853 hafva utöfvat ett märkbart inflytande på sjukdomens utbredning och häftighet. Ehuruväl personer af hvarje stånd och lefnadsvilkor fallit offer derför, så att sjukdomen icke kan sägas hafva skonat någon klass af samhället, så har likväl öfverallt blifvit anmärkt, att densamma ojemförligt mera härjat ibland den fattigaste arbetsklassen, isynnerhet den del deraf som varit utsatt för inflytelsen af trånga och osunda bostäder och oordentlig lefnad och jemförelsevis endast i ringa grad angripit de bättre lottade samhällsklasserna. *Personliga och lokala förhållanden.*

På de flesta ställen der sjukdomen utvecklat sig till farsot har det blifvit anmärkt att vissa hus eller qvarter med osund belägenhet, orenlig omgifning och sammanpackad befolkning utgjort den första eller hufvudsakligaste härden för sjukdomens utveckling och att densamma, äfven sedan den hunnit utbreda sig till en hel stad, likväl företrädesvis härjat de stadsdelar hvilka varit sämst bebygda, minst vårdade med hänsyn till renlighet och luftvexling i boningarna samt trängst bebodda.

Deremot synes icke missbruket af starka drycker hafva i allmänhet medfört någon serdeles fallenhet för kolera, utan uppgifves tvertom från åtskillige ställen att just personer behäftade med denna last gått fria från sjukdomen, ehuru »när sådane personer deraf angripits, de sällan kunnat räddas från döden».

I hus der kolerafall yppats, insjuknade ofta *flere personer* efter hvarandra; men motsatt förhållande egde också rum så att i ganska talrikt befolkade hus och egendomar endast enstaka sjukdomsfall förekommit utan att någon serskild orsak till detta olika förhållande i ena eller andra hänseendet kunnat utrönas.

På de fleste ställen anmärktes största antalet sjukdomsfall börja *nattetid* i likhet med hvad som vid föregående koleraepidemier blifvit anmärkt. Endast från några få ställen, deribland Ystad, har ett motsatt förhållande blifvit uppgifvet. — Likaledes har på flere ställen, serdeles i städerna blifvit anmärkt att en stegring af sjukdomsfallens antal visat sig efter söndagarna, då befolkningens ledighet från arbete lättare gifvit anledning till missvård om helsan.

I de ojemförligt flesta fall yppades koleran efter längre eller kortare tids förebud, bestående i underlifsoordningar, vanligtvis diarrhé, hvilket i tid vårdadt, kunde medelst tjenlige medels användande afhjelpas så att hela sjukdomen förblef inskränkt till s. k. förebud, men då den sjuke icke deråt lemnade någon uppmärksamhet eller sökte bot derför, snart öfvergick i utbildad kolera. Likväl hafva äfven ganska många fall blifvit iakttagne, der koleran yppats utan alla förebud och inom få timmar lagt den insjuknade på båren.

På många ställen voro rödsot samt gastriska och nervösa febrar äfvensom frossor gängse samtidigt med koleran, hvilken för öfrigt nästan öfverallt var åtföljd af allmänt talrikt förekommande diarrhéer och mindre illamående af äckel och magqval. Flerestädes visade sig frossor först i den mån kolerafarsoten upphörde. Men i allmänhet uppgifvas öfriga för orten vanliga sjukdomar hafva minskats under den tid kolerafarsoten var i tilltagande.

Personliga och lokala förhållanden.

På många ställen har man anmärkt att ett kolerafarsoten förebådande sjukdomslynne, yttrande sig i benägenhet för magplågor och diarrhé, förutgått kolerans utbrott, men på många andra ställen har ingenting sådant förmärkts utan farsoten yppats alldeles oförväntadt och under det helsotillståndet i orten var fullkomligt godt. Deremot hafva sådana mindre illamående blifvit anmärkte nästan öfverallt der kolera yppats.

Ibland de frågor hvilka Sundhets-Collegium för beredande af upplysningar, rörande kolerafarsoten i riket, framställt till samtlige Sundhetsnämnder i de af farsoten angripne socknarna, innehåller den 13:de följande: *märktes de personer som biträdt vid sjukvården och handterat liken i högre grad blottställda för kolera?*

Sjukvårdspersonalen.

Från de flesta ställen besvaras denna fråga endast i allmänna ordalag med: »de som vårdat de sjuke och handterat liken syntes ej i högre grad blottställde för kolera än andra» eller såsom det från somliga ställen heter: »dessa voro under kolerafarsoten de friskaste af alla», men utan all uppgift om sjukvårdspersonalens antal eller antalet insjuknade deribland. Det ligger dock i sakens natur att för att kunna utreda huruvida denna personal varit mera utsatt för sjukdomen än den öfriga befolkningen, skulle erfordras en tillförlitlig uppgift om antalet af de personer hvilka på hvarje kolerasjuk ort biträdt i sådant hänseende. Men då under gängse epidemi, dels många sjuka vårdats af sina anhörige utan att desse inräknas bland sjukvårdspersonalen, dels ock antalet af den till biträde vid sjukvården anställda personalen oupphörligt undergått förändring genom nya anställningar och afsked, så har icke någon tillförlitlig uppgift om sjukvårdspersonalens antal kunnat erhållas. Endast från en del af städerna har antalet af vid sjukvården anställde sköterskor, sjukvaktare, bärare, dödgräfvare, sjukhusvaktmästare m. fl. blifvit uppgifvet.

Ibland läkare och läkarebiträden, som vid kolerasjukdomen haft befattning, hvilkas antal uppgår till ungefär 300 hafva visserligen flere insjuknat i koleraartade symptomer och förebud samt några få i utbildad kolera, men de fleste blifvit till helsan återställde så att af hela antalet endast 5 aflidit *) d. v. s. hvar 60:de person. Af sjukvårdsbetjeningen, hvilkens antal endast ungefärligen torde kunna antagas till 3,000 personer, hafva utom en mängd förebud, 243 uppgifvits insjuknade i kolera ibland hvilka 127 aflidit d. v. s. hvar 12:te insjuknad och hvar 23:dje död. Då förhållandet emellan insjuknade och befolkningen på stället å flere af kolera angripne orter är lika stort och äfven större, t. ex. Lidköping hvar 5:te, Norrköping hvar 6:te, Söderköping, Christinehamn och Carlskrona hvar 7:de, så visar sig att sjukvårdspersonalen i allmänhet efter denna beräkning, icke varit i högre grad angripen af kolera än annan tätt bosatt befolkning. I Stockholm der sjukvårdspersonalen, utom läkare, uppgifves hafva utgjort 536 personer har deribland hvar 8:de insjuknat i kolera och hvar 16:de aflidit. I Carlskrona har af sjukvårdspersonalen hvar 5:te insjuknat och hvar 9:de aflidit.

Orsaker till kolerans uppkomst.

Beträffande anledningen till sjukdomens uppkomst må anmärkas att från flertalet af de ställen å landsbygden der sjukdomen visat sig, *uppgifves* densamma hafva blifvit införd genom

*) I Carlskrona D:r *M. Fürst* och Cand. *Cramér*, i Malmö Cand. *Kjellman*, i Jönköping Mag. *Forssgård* och i Lidköping D:r *Frykman*.

genom öfverflyttning från annan smittad ort medelst personer eller effekter, då deremot från städerna oftare uppgifves att orsaken till sjukdomens uppkomst är okänd eller att densamma på stället »sjelfständigt utvecklats» under serskilda derför gynnsamma förhållanden. Likväl kan man vid granskningen af uppgifterne i detta hänseende icke neka att sjukdomen *kan* härledas från personlig beröring äfven å många ställen der orsaken till dess uppkomst förklaras vara okänd, ehuru den från smittad ort anlände, först insjuknade såsom t. ex. i Westervik och Kolbeck m. fl. ställen, företedt så lindriga sjukdomssymptomer eller insjuknat så långt efter hemkomsten, att dess sjukdom förklarats icke vara kolera. *Orsaker till kolerans uppkomst.*

I åtskilliga städer hafva serskilda polisundersökningar blifvit anställde för utredande af orsaken till sjukdomens uppkomst, men icke förmått tillförlitligt utreda hvad man på förhand förmodat, nemligen att sjukdomens uppkomst härrördt från beröring med smittad ort eller från fel mot karantänsordningen.

I följande städer uppgifves anledningen till sjukdomens uppkomst vara okänd, nemligen: *Stockholm* (misstänkt anledning: besättning å ett från Lübeck anländt ångfartyg), *Lidköping, Norrköping, Carlstad* (misstänkt anledning: hampa från Ryssland), *Söderköping, Nyköping, Jönköping, Åmål, Westerås, Westervik, Gefle* (misstänkt anledning: besättning å fartyg från Ryssland), *Sundsvall, Malmö, Ystad, Carlskrona, Götheborg, Kongsbacka, Öregrund, Enköping, Thorshälla;* och i somliga af dem anses sjukdomen påtagligen hafva sjelfständigt utvecklat sig under för densamma gynnsamma väderleks- och lokala förhållanden. Mest anmärkningsvärd är i detta hänseende Jönköping, der Provincialläkarens veckorapporter redan ett par veckor före sjukdomens utbrott antyda huruledes gängse sjukdomars beskaffenhet småningom och gradvis utvisade kolerans annalkande, intilldess denna förutsägelse omsider besannades. I de öfriga 12 angripne städerna uppgifves sjukdomen hafva uppkommit i följd af öfverflyttning medelst personlig beröring från annan kolerasjuk ort.

Öfverhufvud inhemtas i detta hänseende af vederbörandes officiella rapporter att:

i 193 af kolera angripna församlingar (inclusive städernas) hafva de första sjukdomsfallen yppats kort efter personlig beröring med smittad ort, så att i 160 af dessa socknar farsoten härledes från beröring med städerna inom riket, i 26 socknar från beröring med angränsande landtsocknar, i 1 socken från beröring med närbelägen karantänsplats (Arpö), i en socken från beröring med sjukhus för sjöfarande vid segelleden, i 1 socken från beröring med sjöfarande från Lübeck och i 4 socknar från beröring med Norge;

i 141 af dessa församlingar uppgifves sjukdomen hafva uppkommit i följd af direkt personlig beröring genom besök i eller från den smittade orten, i 46 socknar af beröring med fartyg eller mera långväga sjöfarande, i 3 socknar från emottagandet eller handterandet af kläder efter i kolera aflidne personer, i 2 i följd af beröring med koleralik och i 1 i följd af närvaro vid kolerabegrafning;

i 32 socknar har sjukdomen yppats utan känd anledning och utan veterlig beröring med smittad ort eller person och i en del af dessa församlingar uppgifves uttryckligt att densamma utvecklats under serskildt derför gynsamma förhållanden;

Orsaker till kolerans uppkomst.

från 30 socknar har ingen uppgift om anledningen till sjukdomens uppkomst blifvit meddelad.

Å det vida öfvervägande antalet angripna ställen anses sjukdomen alltså hafva uppkommit i följd af öfverflyttning från kolerasjuk ort, mest tydligt medelst sjöfarande, dernäst och oftast med resande och vägfarande, i några få fall medelst kläder eller effekter och i de minsta fallen med lik.

Å de flesta angripna ställen har sjukdomen utbrutit få dagar (2 à 4) efter beröringen med den smittade orten, men å några ställen, t. ex. i Vaxholm, Lyse m. fl., också ansenligt sednare och flere dagar efter tilländalupen tid för 10-dagig karantän eller den tid som 1847 års karantänsförordning stadgade.

I många fall hafva de från den smittade orten hemkomne icke sjelfve insjuknat, men deras närmaste omgifning likväl inom kort tid af sjukdomen angripits.

På många ställen har också det första eller de första sjukdomsfallen förblifvit inskränkte till ett enkelt diarrhé, som snart upphört utan att väcka någon misstanka om kolera, intilldess omedelbart derpå följande nya och svårare sjukdomsfall inom samma hus yppade farsotens tillvaro.

I bredd med hvad sålunda blifvit anfördt bör likväl ej lemnas oanmärkt det af otaliga händelser bekräftade faktum att tusentals friska personer från friska orter besökt kolerasjuka orter, äfven sådana som synas hafva utgjort verkliga brännpunkter för farsoten, utan att derefter hafva fått kolera och utan att efter återkomsten till hemorten hafva dit öfverflyttat något sjukdomsämne, äfvensom också att flere personer hvilka under sådana besök ådragit sig kolera och efter hemkomsten insjuknat, likväl icke meddelat någon smitta till sin omgifning.

Af allt detta vill synas att den förnyade bekantskap med koleran som 1853 års farsot medgifvit, icke berättigar till den slutsats att kolerasjukdomen eger något densamma ensam förbehållet spridningssätt, utan i afseende på sin utbredning är underkastad samma lagar som åtskilliga andra af ålder hos oss inhemska, tid efter annan epidemiskt uppträdande sjukdomar *) såsom rödsot, nervfeber m. fl. hvilka på samma sätt som koleran, än

*) För att lemna tillfälle att jemföra kolerans, i ofvanstående speciela redogörelse öfverallt antydda spridningssätt, med en annan i landet af ålder bekant sjukdoms, nemligen rödsotens, öfverflyttning till frisk ort medelst personlig beröring med rödsotssjuk ort, må följande utdrag af vederbörande läkares embetsrapporter rörande den samtidigt med koleran gängse rödsoten här förtjena en plats:

Bonden H. från Kalfs socken som i Juni månad under hemfärden från Götheborg, der rödsot var gängse, i stark hetta flera gånger varm och svettig druckit kallt vatten och surnadt dricka samt under bar himmel tillbringat natten liggande framstupa på marken, insjuknade följande dag i rödsot och afled på 11:te dygnet. Under tiden insjuknade i samma hus ytterligare 9 personer. — En från fattigförsörjningen i Götheborg hos bonden Andersson i Edshult, Hemsjö socken utlegd flicka hade i Augusti olofligen begifvit sig till Götheborg och insjuknade efter hemkomsten derifrån i rödsot, hvaraf sedermera intill Provincialläkarens besök på stället 11 personer insjuknat och 2 aflidit; — drängen J. Persson i Östad Herregården hade i September hemkommit från Götheborg, sjuk i rödsot, hvarefter husbonden och dess båda barn insjuknade i samma sjukdom, hvaraf ytterligare i Ålanda, Österängslid m. fl. ställen 10 personer insjuknade; — Arvid Eriksson från Ryk, Skepplanda socken, hemkom i October från Götheborg, sjuk i rödsot, och likaledes en vecka sednare sonen Olof Eriksson som afled, äfvensom sedermera insjuknade barnet Mathilda. *Derefter insjuknade så väl svärmodern som hustrun och dess barn af hvilka 2:ne afledo,* hvarjemte hos en annan son, Erik Arvidsson, boende $\frac{1}{8}$ mil derifrån, insjuknade hustrun och hennes bror samt 2 barn. — Under det Arvid Eriksson sjuk hemfördes från Götheborg hade han ett par dagar uppehållit sig hos sin måg rättaren i Sköngered. Här insjuknade derefter rättarens mor, en svägerska och 2:ne barn samt inträffade

förekomma med sporadiska fall utan allt märkbart sammanhang sinsemellan och då oftast med lindrigare förlopp, än också antaga natur af epidemi, hvilken vid sin utbredning följer riktningen af menniskorörelsen och otvifvelaktigt *kan* spridas med personer från ort till ort, någon gång likväl utan att sjukdomsämnets förare sjelfve insjukna, äfvensom att der och hvar sjukdomsfall samtidigt yppas utan något märkbart sammanhang med den på en annan ort gångbara farsoten. Likväl utmärker sig kolerafarsoten i detta hänseende derigenom att densamma företrädesvis synes utbreda sig längs vattendragen och spridas med sjöfarande och dernäst att städerne och andra ställen der befolkningen lefver under enahanda förhållanden, utgöra farsotens hufvudsakliga brännpunkter, hvarifrån densamma utbredes till andra orter i hvilka, äfvensom hos personer hvilka med dem varit i beröring, sjukdomsfall kunna yppas långt sednare efter beröring med den ursprungligen af farsoten angripna orten än den karantänstid af 10 dagar som 1847 års författning till skydd för smitta stadgat. *Orsaker till kolerans uppkomst.*

Ibland de frågor hvilka Sundhets-Collegium för beredande om upplysning rörande kolerafarsoten i riket framställt till samtlige sundhetsnämnder i de socknar der kolera varit gängse, innehåller den 15:de frågan följande: »*Har erfarenheten visat spärrningar kunna ändamålsenligt genomföras och upprätthållas och åt dem förvärfvat förtroende?*» *Spärrningens resultat.*

De svar som från vederbörande i detta hänseende inkommit lemna följande upplysningar:

från 30 församlingar besvaras denna fråga mer eller mindre bestämt *jakande*, med upplysning der och hvar att äfven ehuru spärrningen icke anses kunnat ändamålsenligt genomföras, densamma likväl bibehållit förtroende i orten. Dessa församlingar tillhöra för det mesta Östergöthlands, Upsala, Kopparbergs, Örebro, Wermlands, Malmöhus och Bohus län;

från 45 församlingar besvaras samma fråga mer eller mindre bestämdt *nekande*, med upplysning att spärrningen saknar förtroende i orten, och i svaren från 24 andra socknar hvilka uppgifva sig dels sakna erfarenhet om den allmännare spärrningen af frisk ort emot smittad, dels ock sakna förtroende derför, förordas uttryckligt nyttan af *spärrning af enskilda hus* der sjukdomsfall af kolera yppats, till förhindrande af sjukdomens vidare utbredning;

från 156 församlingar har denna fråga lemnats obesvarad, dels emedan inga spärrningsåtgärder derstädes blifvit försökte, dels ock, der sådane ägt rum, emedan sjukdomsfallen varit så få att man icke ansett erfarenheten hafva lemnat någon upplysning i detta hänseende.

Vid ingen af spärrningslinierna har någon *kolerasjuk* blifvit anhållen.

Af rikets städer hafva under tiden för kolerafarsotens härjningar i riket år 1853 icke mindre än 54 vidtagit mer eller mindre stränga spärrningsåtgärder till skydd emot sjukdomens införande från smittade orter. Ibland desse hafva icke mindre än 14 städer

---

i grannskapet 6 sjukdomsfall med 2 dödsfall. Flere dylika händelser anföras. (Jemför *Sundh.-Coll. Und. Berättelse om Medicinalverket, Tredje året,* sid. 71). Det är lätt att inse huruledes man här endast behöfver insätta namnet kolera i stället för rödsot för att sålunda hafva framställt kolerans vanliga utbredningssätt till landsbygden och att alltså båda dessa sjukdomar i detta hänseende följa samma lagar.

Spärrningens resultat. det oaktadt blifvit af kolera hemsökte. Ibland de städer hvilka lemnat kommunikationen fri hafva 17 blifvit af kolera hemsökte och 16 förblifvit frie. Ibland de spärrade städerna hafva Lidköping, Jönköping, Norrköping, Söderköping, Carlskrona och Gefle varit ganska alfvarsamt hemsökte af farsoten, och i flere af de spärrade städerna synes densamma hafva härjat vida svårare än i mängden af dem hvilka lemnat kommunikationen öppen, men på förhand vidtagit allmänna sundhetsåtgärder till aflägsnande af ohelsosamma inflytelser. Ibland de icke spärrade hafva endast Stockholm, Ystad, Götheborg och Westerås varit deraf svårare angripne.

Följande tablå lemnar anledning till jemförelser i detta hänseende:

Jemförelse af antalet af kolera angripne städer med hänsyn till dessas belägenhet invid segelled och derstädes vidtagne spärrningsåtgärder.

	Blefvo angripne af kolera.			Förblefvo frie från kolera.			Summa summarum.
	Spärrade emot smittade orter.	Med fri lemnad kommunikation.	Summa.	Spärrade emot smittade orter.	Med fri lemnad kommunikation.	Summa.	
Städer belägna vid segelled med sjöfart	14	16	30	28	8	36	66
Städer belägna afsides från segelled utan sjöfart	—	1	1	12	8	20	21
Summa	14	17	31	40	16	56	87

Häraf visar sig: 1:o att af invid segelled belägne 66 städer angrepos af kolera 30, motsvarande 45,4 procent; men ibland 21 afsides från segelled belägna städer angrepos af kolera blott en enda, motsvarande 4,7 procent; — 2:o att af vid segelled belägna 42 städer som vidtagit *spärrning* emot smittade orter, angrepos af kolera 14, motsvarande 33,3 procent, hvaremot af 24 likaledes vid segelled belägna städer som lemnat kommunikationen *öppen*, angrepos af kolera 16, motsvarande 66,6 procent; — 3:o att af 12 afsides från segelled belägna städer som vidtagit *spärrning*, ingen enda angreps af kolera och af 9 städer med lika belägenhet som lemnat kommunikationen *öppen*, angreps af kolera 1, motsvarande 11,1 procent; — 4:o att af inalles 54 *spärrade* städer angrepos af kolera 14, motsvarande 25,9 procent, men af inalles 33 *öppna* städer, som lemnat kommunikationen fri, angrepos af kolera 17, motsvarande 51,5 procent.

Sjukvårdens organisation. Så snart det blifvit bekant att koleran inträngt i landet och yppats i Ystad, vidtogos öfverallt förberedande åtgärder för den händelse sjukdomen skulle vidare utbreda sig. Sundhetsnämnderne så väl i städerne som på landet trädde uppå vederbörande länsstyrelsers uppmaning genast i verksamhet; en sorgfälligare tillsyn om renlighet och luft-

vexling i boningar och gårdar anbefallde; sjukhus och sjukvårdsbetjening utsågs och antogos nästan öfverallt; den fattigare befolkningen, isynnerhet i städerna, försågs på kommunens bekostnad med sundare föda och beklädnad hvarförutom på åtskilliga ställen den enskilda välgörenheten samverkade för enahanda ändamål; på Sundhets-Collegii förordnande inventerades apotheken med hänsyn till behöfliga förråder af för kolera användbara medikamenter; i landtsocknarna hemtogo kommunerne på förhand s. k. kolerasatser innefattande läkemedel, mestadels med ledning af de *Underrättelser rörande koleran,* som af Svenska Läkaresällskapet blifvit utgifne och hos sundhetsnämndernes ledamöter tillhandahöllos; med ett ord öfverallt i landet visade sig en allmän verksamhet för den fruktade gästens emottagande. *Sjukvårdens organisation.*

Till följd af Kongl. Bref d. 19 Aug. inrättades på lämplige ställen vid de störste inrikes segellederne serskilda sjukhus till emottagande från passerande fartyg och båtar af kolerasjuke personer. Inalles upprättades 18 sådane sjukhus, nemligen 2 i Stockholms län, 3 i Södermanlands, 1 i Östergöthlands, 2 i Skaraborgs, 3 i Elfsborgs och 7 i Wermlands län. Inalles emottogos å desse sjukhus 87 personer, behäftade dels med kolera och förebud dertill, dels med andra sjukdomar.

Förberedt på möjligheten att ej säga sannolikheten af kolerafarsotens inträngande i landet sedan densamma yppats och tilltagit i Köpenhamn och förutseende att ett stigande behof af extra läkare till biträde vid kolerasjukvården skulle uppstå, derest farsoten antog någon vidsträcktare utbredning i landet, hade Sundhets-Collegium redan i Juni månad, på sätt ofvan (sid. 11) nämndt är, hos Kongl. Maj:t begärdt och erhållit tillstånd att mot bestämda expectansarfvoden antaga ett visst antal extra läkare att i mån af behofvet användas till biträde vid sjukvården. Detta antal ökades efter kolerans utbrott i riket uppå förnyad hemställan derom.

Collegium som härmed åsyftade att utöfver de läkare hvilka såsom pensionärer och stipendiater i fältläkare-corpsen stodo till Collegii disposition, bereda tillgång på en rörlig corps af extra läkare att efter sig yppande behof användas till biträde vid sjukvården i de orter der kolerafarsoten yppades och de i tjenst varande läkarne icke kunde medhinna att behörigt besörja densamma, aflät jemväl vid samma tid skrifvelser till Landshöfdingarna i länen, deruti, med hänvisning till 7:de punkten i det af Collegium under lika förhållanden år 1850 d. 26 Aug. utgifne cirkulär, Collegium uttryckt de grundsatser Collegium i enlighet med föreskrifterne i Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1831 ansåg böra följas i afseende på läkarepersonalens användande i och för kolerafarsoten och framförallt afstyrkte kommunerne att under nuvarande bekymmersamma tid på förhand, medelst enskildt träffade öfverenskommelser, onödigtvis fästa extra läkare på friska orter, hvarigenom det skulle blifva alldeles omöjligt att finna utväg att disponera ett behöfligt antal läkare för sjukvården på de ställen inom landet der kolerafarsoten verkligen yppades och dess härjningar framkallade de mest trängande behof.

Icke destomindre hade åtskillige kommuner, utan afseende på den sålunda anvisade planen för sjukvårdens organisation, ledde af ett öfverdrifvet nit för eget bästa, genom

Sjukvårdens organisation.

enskilde expectans-arfvoden, på friske orter fästat åtskillige extra läkare, hvilka sålunda förblefvo odisponible för kolerasjukvårdens trängande behof *).

Genom anbefallde veckorapporter från läkare i alla delar af riket satte sig Collegium tillika i tillfälle att oupphörligt hafva noggrann kännedom om sjukdomsförhållandet i hvarje del af länen och alltså vara förberedt på de behof som farsotens utbredning ytterligare kunde påkalla.

Emellertid ju mer farsoten utbredde sig till flere delar af landet på en gång, utan att på något af de först angripne ställena hafva hunnit att aftaga till den grad att den tillät återkallandet af någon dit beordrad läkare och ju mer karantänsinrättningarna vid rikets kust och de vid inrikes segellederne för sjöfarande upprättade sjukhusen derjemte minskade tillgången på disponible läkare, desto brydsammare blef det för Collegium att någotsånär kunna tillfredsställa de så väl från Landshöfdingarne i länen som från Befälhafvarne vid Armén och Flottan, äfvensom från enskilde kommuners Sundhetsnämnder nästan postdagligen till Collegium ingående reqvisitioner å extra läkare till ett antal vida öfverstigande tillgångarna.

Endast genom att oafbrutet antaga nya expectansläkare i samma mån som de äldre beordrades till tjenstgöring och genom att från en ort der farsoten visade sig aftaga, genast beordra de derifrån entledigade extra läkarne till annan ort der farsoten befanns i tilltagande, blef det för Collegium möjligt att förse de af kolera hemsökte orterna med ett emot behofvet någorlunda svarande biträde vid sjukvården. Sålunda anställdes till biträde vid sjukvården i Carlskrona efter hand icke mindre än 20 extra läkare, af hvilka flere i mån som farsoten der syntes aftaga, beordrades till Norrköping (22 extra läkare), till Jönköping (18 extra läkare), till Götheborg (25 extra läkare) och Stockholm på hvilket sistnämnde ställe de anställde extra läkarnes antal såsom ofvan nämndt är uppgick till mer än 100.

Inalles har Collegium sålunda under denna farsot disponerat icke mindre än 216 extra läkare.

Af sjukvården hemtad erfarenhet.

Med förbigående af de flerahanda resultater kolerafarsoten lemnat i afseende på sjukdomens symptomer och behandling m. m. hvilka, såsom ofvan (sid. 4) nämndt blifvit, icke i denna berättelse upptagas, torde några i vederbörandes rapporter företrädesvis anmärkte, af *sjukvårdens organisation* hemtade slutsatser, här böra i korthet omnämnas.

I städerna har den under ifrågavarande farsot hemtade erfarenhet ytterligare bekräftat behofvet äfvensom den stora nyttan af serskilda s. k. sundhetsbyrår der läkare, sjukvårdsbetjening och för de insjuknades första vård nödiga förnödenheter tillhandahållas så att hvarje der anmäld sjuk genast må kunna erhålla nödig hjelp. I de mindre städerna hafva sålunda under farsotens härjningar, i mån af stadens vidsträckthet och folkmängd samt sjukdomens utbredning, en eller flere sådane sundhetsbyrår varit öppnade och i hufvudstaden ända till 13.

---

*) Sålunda hade Upsala stads m. fl. Sundhetsnämnder fästat åtskillige icke i tjenst varande läkare hvilka förblefvo odisponible för kolerasjukvården.

Likaledes vitsordas från många ställen nyttan af dagliga, af serskilda tillsyningsmän verkställde besök i husen för tillsyn om helsa och renlighet. *Af sjukvården hemtad erfarenhet.*

Från somliga städer äfvensom från åtskilliga landtkommuner förordas högeligen i sanitärt hänseende utflyttningsmethoden eller trånga och öfverbefolkade boningars utrymmande medelst de inneboendes förflyttning till rymligare lokaler, hvilken åtgärd äfven använd i de hus der kolera redan yppats, medelst de friskes skyndsamma utflyttning till andra boningar, på flere ställen uppgifves hafva vunnit serdeles förtroende såsom medel att i första begynnelsen hämma sjukdomens utbredning. Likväl synes denna utflyttningsmethod icke någorstädes hafva blifvit använd i någon större skala, hvaraf en allmännare slutsats om dess verkliga nytta skulle kunnat hemtas, utan endast i enstaka fall tillämpad visad de lofordade resultaterna.

Förutom sundhetsbyrårne hafva i städerne nästan öfverallt serskilde kolerasjukhus med nödig utredning och sjukvårdspersonal varit på förhand ordnade och i mån af behofvet blifvit utvidgade. På landsbygden hafva i mån af socknarnes tätare eller glesare befolkning, än serskilde sjukrum varit i rotarne bestämde, än ock gemensamma sjukhus varit ordnade för emottagande af sådane sjuke som saknat hem eller icke kunnat vårdas hemma. Öfverhufvud har under denna farsot i de fleste kommuner, mängden af insjuknade vårdats i sine hem och endast ett jemförelsevis mindre antal emottagits å sjukhusen.

I allmänhet hafva de på förhand omtänksamt vidtagne förberedande anstalterna för sjukvården utöfvat en lugnande verkan på befolkningen, så att öfverhufvud farsotens utbrott på de serskilda orter der den visat sig, framkallat ganska ringa afbrott i de dagliga göromålens vanliga gång. Endast undantagsvis och i mera aflägsna landtkommuner anmärktes att den första förskräckelsen vid underrättelsen om farsotens första uppträdande i orten, någongång i afseende på de insjuknades vård föranledde handlingar eller underlåtanden som utvisa en beklagansvärd brist på sans och öfverläggning. Dock utgöra dessa företeelser sällsynta undantag och ingenstädes förspordes nu något utbrott af den betänkliga misstro och vidskepelse som vid kolerafarsotens första uppträdande år 1834 der och hvar hos den mindre upplysta delen af allmänheten framkallade lika betänkliga som orimliga beskyllningar om uppsåtliga försök att förgifta befolkningen o. s. v. Ofelbart har man alltså lärt någonting af föregående koleraepidemier.

För att kunna bereda en riktig öfversigt af de *kostnader* som anstalterna mot kolerafarsoten i riket år 1853 förorsakat, vore det nödvändigt att erhålla tillförlitliga uppgifter om hvarje kommuns enskilda utgifter i detta hänseende. Men någon så fullständig redogörelse härför har icke kunnat erhållas. Endast från rikets *städer* hafva uppgifter derom ingått, utvisande dessa att städernes kostnader för emot kolerafarsoten vidtagne anstalter uppgått till följande belopp *), nemligen: *Kostnader för kolerafarsoten.*

*) Enligt från Konungens Befallningshafvande i länen inkomne uppgifter.

Kostnader för kolerafarsoten.

Kostnader för kolera och spärrningsanstalter i städerna.

Stockholms stad	205,000: — —	dessutom för Garnisonens sjukvård 17,610: 39. 9.
Städer i Stockholms län	1,491: 26. 1,	dessutom för 2 sjukhus vid segelleden 907: 44.
» i Upsala d:o	6,058: 23. 2.	
» i Skaraborgs d:o	4,604: 20. 4,	dessutom för 2 sjukhus vid segelleden 1,593: 7. 10.
» i Kronobergs d:o	514: 26. 8.	
» i Jönköpings d:o	11,278: 38. 1.	
» i Westmanlands d:o	6,999: 37. 9.	
» i Östergöthlands d:o	30,659: 13. —	dessutom för 1 sjukhus vid segelleden 577: 9. 8.
» i Södermanlands d:o	4,153: 13. 5,	dessutom för 3 sjukhus vid segelleden 1,394: 42. 6.
» i Elfsborgs län	4,320: 47. 2,	dessutom för 3 sjukhus vid segelleden 3,254: 42. 6.
» i Calmare d:o	2,590: 23. 1.	
» i St. Kopparbergs d:o	2,550: 8. 7,	dessutom för 7 sjukhus vid segelleden 4,226: 41. 10.
» i Örebro d:o	3,931: 7. —	
» i Wermlands d:o	7,333: 33. 5.	
» i Gefleborgs d:o	12,080: 3. —	
» i Westernorrlands d:o	3,329: 24. 9.	
» i Westerbottens d:o	91: 23. 4.	
» i Gottlands d:o	1,779: 24. 4.	
» i Malmöhus d:o	22,353: 33. 11.	
» i Christianstads d:o	1,797: 8. —	
» i Blekinge d:o	19,008: 9. 4.	
» i Hallands d:o	1,995: 22. —	
» i Götheborgs och Bohus d:o . . .	25,140: 27. —	
» i Jemtlands d:o	—— — —	
» i Norrbottens d:o	738: 42. 4.	
Tillsammans	379,801: 7. 9,	eller med sjukhuskostnaden inalles 409,366: 44. 10.

Jemlikt

Jemlikt stadgandet i 43 § af Kongl. Kungörelsen d. 12 Nov. 1831 hafva, förutom utgifterne för karantänsanstalterne vid rikets kuster, hvilka uppgått till 120,950 R:dr b:ko, kostnaderne för läkares rese- och underhållskostnader utom station, läkemedel till fattige sjuke, militärbevakning, fångars karantänsbehandling samt tryckningskostnader och kungörelser rörande koleran m. m. blifvit af *allmänna* medel bestridde och efter behörig anmälan och pröfning, kommunerne genom Sundhets-Collegium ersatte. *Kostnader för koleraepidemien.*

Af till Sundhets-Collegii disposition ställde medel hafva 114,648 R:dr 9 sk. 10 rst. B:ko sålunda blifvit för kolerasjukvården använde, såsom nedanstående tabell närmare utvisar.

Sammandrag af vederbörande läkares embetsresor för kolerafarsotens

	Embetsresor för kolerasjukvård.	Utgifter för sam-											
		Aflöning och resekostnader.						Gratifikationer.					
		Provincialläkare.			Kommenderade extra läkare.			Läkare.			Andre personer.		
		R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.
Stockholms stad	——	——	—	—	22,671	29	—	——	—	—	——	—	—
Upsala län	23	283	47	—	92	10	—	——	—	—	——	—	—
Stockholms d:o	72	471	35	5	1,856	13	4	——	—	—	52	—	—
Skaraborgs d:o	67	268	16	9	3,982	2	11	——	—	—	——	—	—
Jönköpings d:o	19	164	38	6	3,499	20	5	——	—	—	——	—	—
Westmanlands d:o	8	51	32	2	1,796	25	4	——	—	—	——	—	—
Östergöthlands d:o	21	270	18	—	3,185	—	10	——	—	—	——	—	—
Södermanlands d:o	9	44	20	—	665	32	1	——	—	—	——	—	—
Elfsborgs d:o	93	391	11	8	4,001	12	4	——	—	—	70	—	—
Calmar d:o	6	112	31	3	845	41	5	——	—	—	——	—	—
Kopparbergs d:o	5	104	35	6	84	—	—	——	—	—	——	—	—
Örebro d:o	35	121	46	3	1,179	45	5	——	—	—	——	—	—
Wermlands d:o	29	403	4	—	4,827	27	7	——	—	—	——	—	—
Gefleborgs d:o	10	133	7	3	2,221	42	9	——	—	—	——	—	—
Wester-Norrlands d:o	4	50	9	—	500	34	8	——	—	—	——	—	—
Westerbottens d:o	8	111	25	10	808	19	—	——	—	—	——	—	—
Gottlands d:o	2	25	33	9	983	47	9	——	—	—	——	—	—
Malmöhus d:o	3	28	28	8	2,633	8	11	——	—	—	——	—	—
Christianstads d:o	2	22	22	6	1,253	31	9	——	—	—	——	—	—
Blekinge d:o	103	267	42	6	3,391	34	8	——	—	—	——	—	—
Hallands d:o	2	18	39	—	308	16	8	——	—	—	——	—	—
Götheborgs och Bohus d:o	72	668	41	9	6,193	39	—	——	—	—	——	—	—
Norrbottens d:o	1	6	28	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—
Kongl. Flottan i Carlskrona	——	——	—	—	——	—	—	2,200	—	—	——	—	—
» » i Stockholm	——	——	—	—	——	—	—	56	—	—	——	—	—
Garnisonen i Stockholm	——	——	—	—	——	—	—	200	—	—	136	—	—
» å Dalarö	——	——	—	—	——	—	—	33	16	—	——	—	—
Kongl. Krigs-Akademien å Carlberg	——	——	—	—	——	—	—	203	24	—	——	—	—
Arfvoden till expectanceläkare	——	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—
Summa	594	4,022	38	9	66,983	7	10	2,692	40	—	258	—	—
Hvartill kommer:													
Ersättning till Kongl. Krigs-Collegium, för utlemnade persedlar och kontante förskott, i och för kolerasjukvården åren 1848—1851	140	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—

Af förestående kostnader har Kongl. Karantäns-Commissionen, genom, dels till Kongl. Sundhets-Collegium, dels samt anslaget till farsoters och smittosamma sjukdomars botande . . . . . .

hämmande och medicinalfondens utgifter för kolerasjukvården år 1853.

m a ändamål.

Rese- och traktamentskostnad i och för orders fortskaffande.			Inrättade sjukhus.			Medikamenter till fattige sjuke.			Karantänsbevakning.			Fångars karantäns-behandling.			Kungörelser och annonser.			Summa utgifter.		
R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.
4	—	—	——	—	—	9,044	44	11	——	—	—	——	—	—	698	7	—	32,418	32	11
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	376	9	—
——	—	—	732	45	1	6	38	7	——	—	—	——	—	—	——	—	—	3,119	36	5
——	—	—	192	—	—	23	16	4	——	—	—	——	—	—	28	16	—	4,494	4	—
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	95	16	—	——	—	—	3,759	26	11
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	31	—	—	1,879	9	0
——	—	—	357	46	5	16	21	2	——	—	—	50	—	—	59	16	—	3,939	6	5
——	—	—	644	36	4	7	34	2	——	—	—	——	—	—	10	38	—	1,373	16	7
——	—	—	2,094	17	10	91	24	10	——	—	—	——	—	—	——	—	—	6,648	18	8
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	958	24	8
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	188	35	6
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	1,301	43	8
6	42	6	1,734	36	2	144	32	3	——	—	—	326	—	—	——	—	—	7,442	46	6
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	2,355	2	—
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	550	43	8
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	919	44	10
——	—	—	——	—	—	——	—	—	409	20	—	——	—	—	——	—	—	1,419	5	6
——	—	—	——	—	—	737	24	10	——	—	—	——	—	—	40	8	—	3,439	22	5
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	1,276	6	3
——	—	—	——	—	—	2,093	26	3	——	—	—	——	—	—	——	—	—	5,753	7	5
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	6	—	—	333	7	8
——	—	—	——	—	—	779	26	10	——	—	—	——	—	—	——	—	—	7,642	11	7
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	6	28	—
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	2,200	—	—
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	56	—	—
——	—	—	17,410	39	9	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	17,746	39	9
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	33	16	—
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	203	24	—
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	2,812	16	—
10	42	6	23,167	29	7	12,946	2	2	409	20	—	471	16	—	873	37	—	114,648	9	10
——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	——	—	—	9,071	44	9
																Summa		123,720	6	7

till Kongl. Direktionen öfver Garnisons-Sjukhuset utanordnade medel, godtgjort . . . . . 46,000: — —

. . . . . 77,720: 6. 7.

Vederbörande läkares embetsresor för kolerasjukvården hafva alltså såsom ofvanstående tabell utvisar, uppgått till icke mindre än 594. I detta antal äro likväl icke de resor inberäknade som extra läkare verkställt vid ombyte af tjenstgöringsort såsom koleraläkare eller till karantänsplatserne, utan endast de som blifvit i och för meddelande af läkarevård verkställde till af farsoten angripne ställen å landsbygden. Af dessa äro 269 verkställde af kommenderade extra läkare och de öfriga af orternes ordinarie läkare. — Rese- och traktamentskostnader för dessa sistnämnde hafva uppgått till 4,022 R:dr 38 sk. 9 rst. och för extra läkare till 66,983 R:dr 7 sk. 10 rst., uti hvilken sistnämnde summa, likväl utom rese- och traktamentskostnader för ofvannämnde 269 embetsresor, alltså ingår så väl de i hufvudstaden (22,671 R:dr 29 sk.) som i öfriga af farsoten angripne städerna vid kolerasjukvården anställde läkares dagtraktamenten, hvilka jemlikt Kongl. Brefvet d. 28 Aug. 1850 utgått för *sjukhusläkare* med 5 R:dr, för *biträdande* läkare med 4 R:dr och för *underläkare* med 2 R:dr 32 sk., allt banko, för hvarje dag. — Expectansarfvoden, som utgått dels med 1 R:dr 40 sk. och dels med 1 R:dr 16 sk. om dagen, hafva tillsammans utgjort endast 2,812 R:dr 16 sk. banko änskönt icke mindre än 80 extra läkare varit med sådane arfvoden af Collegium antagne.

För ofvannämnde vid de störste inrikes segellederne upprättade tillfälliga sjukhus för emottagande af kolerasjuke personer från passerande fartyg och båtar, hafva af Collegii medel blifvit utbetalde 5,756 R:dr 37 sk. 10 rst. Med tillägg af traktamenten för vid desse sjukhus anställde läkare, hafva kostnaderne för dessa 18 sjukhus tillsammans uppgått till 11,954 R:dr 44 sk. hvarförutom för Stockholms garnisons kolerasjukvård blifvit af Collegium utbetalde 17,610 R:dr 39 sk. 9 rst.

Kostnaderne för medikamenter till fattige sjuke hafva uppgått till 12,946 R:dr 2 sk. 2 rst.

Jemlikt Kongl. Resolution d. 16 Febr. 1854 hafva flottans läkare i Carlskrona erhållit gratifikationer uppgående tillsammans till 2,200 R:dr, hvarförutan några mindre dylika blifvit utbetalde, så att hela denna utgiftsrubrik upptager 2,950 R:dr 40 sk. — Tryckningskostnader för kungörelser och annonser hafva i några län blifvit ersatte med tillsammans 873 R:dr 37 sk. hvarförutan kostnader för orders fortskaffande, för karantänsbevakning och för fångars karantänsbehandling medtagit jemförelsevis obetydliga summor.

Inalles har medicinalfondens utgifter för kolerasjukvården under ifrågavarande epidemi uppgått till 114,648 R:dr deraf Kongl. Karantänskommissionen, på sätt tabellen utvisar, godtgjort en del så att endast 77,720 R:dr 6 sk. 7 rst. banko utgått af anslaget till farsoters och smittosamma sjukdomars botande.

REGISTER.

	sid.
Adolf Fredrik	144.
Alingsås	233.
Alster	59.
Almunge	175.
Angered	237.
Arboga	77.
Arpö	16.
Askim	203.
Augerum	324.
Axberg	73.
Backa	207.
Badelunda	99.
Bankeryd	286.
Beten	15.
Björkäng	253.
Björlanda	206.
Björsäter	261.
Blidö	177.
Bohus län	184.
Bokyrka	167.
Boo	163.
Borg och Löth	262.
Borstahusen	340.
Bromma	151.
Bredskär	22.
Bränkyrka	166.
By	65.
Byarum	298.
Bäcke	253.
Christinehamn	59.
Carl Johan	186.
Carlskrona	305.
Carlstad	49.
Carlstads landsförsamling	57.
Catharina	137.
Clara	131.
Dagsberg	273.
Dalarö	164.
Dalum	241.
Danderyd	153.
Djurö	163.
Djurhamn	15.
Drothem	278.
Drottningholm	159.
Ed	149.
Edet. Lilla	230.
Eftra	300.
Elfkarleby	102.
Elfsbacka	68.
Elfsåkra	302.

	sid.
Eneby, Östra	273.
Enköping	105.
Ervalla	76.
Erstavik	167.
Eskilsäter	66.
Essinge varf	151.
Fellingsbro	74.
Fenneslunda	240.
Fergelanda	231.
Fessberg	202.
Fjärås	302.
Flo	249.
Foss	210.
Fotskäl	239.
Fredsberg	253.
Frendeforss	232.
Frölunda	203.
Frötuna	177.
Fullestad	235.
Fuxerna	230.
Furusund	15, 177.
Förkärla	328.
Gefleborgs län	27.
Gefle	28.
Gerdhem	226.
Gistad	276.
Grafva	59.
Gran	108.
Grytnäs	43.
Gråen	339.
Götheborg	189.
Götheborgs och Bohus län	184.
Göthlunda	73.
Hammarby	152.
Hangvahr	350.
Haracker	99.
Hammarön	58.
Helsingborg	343.
Hendene	250.
Herrestad	209.
Himmeta	83.
Hjertrum	208.
Hjo	255.
Hille	39.
Hjortberga	330.
Hofby	247.
Hofsta	73.
Husby (Lyhundra)	176.
Husby, Östra	275.
Husby, Vestra	278.
Hysna	238.

	sid.
Jacob	133.
Jerfälla	150.
Jerstorp	296.
Ihrsta	100.
S:t Ilian	99.
Ingarö	162.
S:t Johannis (Stockholm)	133.
S:t Johannis (Östergöthland)	273.
Istorp	239.
Jönköping	287.
Kalfön	218.
Kallmar	109.
Kappelshamn	350.
Karlanda	77.
Kila	65.
Klädesholmen	218.
Klöfvedal	220.
Kolbeck	85.
Konungssund	274.
Kopparbergs län	41.
Kudby	275.
Kulla	110.
Kullerstad	262.
Kungsbacka	303.
Kungsholmen	139.
Kungshusby	107.
Krokek	273.
Kälfvene	256.
Känsö	17.
Köping	80.
Köpinge	333.
Ladugårdslandet	143.
Lagmansered	230.
Landskrona	339.
Lekeryd	293.
Lia	75.
Lidingö	153.
Lidköping	245.
Lilla Edet	239.
Lindome	301.
Ljung	209.
Ljungarum	295.
Ljusnehamn	41.
Lofö	159.
Lofta	280.
Lommaryd	297.
Lunda	173.
Lundby (Bohus)	204.
Lundby (Elfsborg)	236.
Lundby (Westmanland)	98.
Lyrestad	253.

	sid.
Lyse	211.
Långared	234.
Långelanda	216.
Länna	176.
Löth	262.
Lösen	324.
Malmö	336.
Maria	135.
Markim	172.
Mjellby	331.
Morlanda	214.
Motala	259.
Munktorp	90.
Munsö	158.
Myckleby	216.
Nacka	167.
Naglum	226.
Nettraby	327.
Nicolai (Södermanland)	181.
Nicolai (Stockholm)	129.
Njutånger	40.
Norrbottens län	21.
Norrberke	45.
Norrköping	263.
Nya varfvet	200.
Nyköping	180.
Näfverstad	212.
Näsinge	—
Näsby	75.
Obbola	22.
Onsala	302.
Ornö	165.
Oroust	212.
Othem	352.
Ottarp	342.
Otterstad	249.
Partille	202.
S:t Pehr	172.
Pilhamn	162.
Qvillinge	274.
Ramdala	325.
Ramnäs	89.
Rathan	25.
Rimbo	175.
Risinge	262.
Runtuna	182.
Ryd, Östra	155.
Råda (Wermland)	69.
Råda (Elfsborg)	248.
Rödeby	324.
Sal	250.
Saleby	—
Salem	168.
Saltö	17.
Senoren	325.
Siklaö	166.
Sillhöfda	329.
Sigtuna	170.
Skallsjö	236.
Skeda	259.
Skedvi	261.
Skeptuna	172.
Skee	212.
Skå	159.
Skållerud	231.
Skönberga	278.
Slite	353.
Släp	301.
Solberga	208.
Sollentuna	149.
Solna	154.
Spekeröd	208.
Spånga	150.
S:t Ilian	99.
S:t Johannis	272.
S:t Pehr	172.
Stala	215.
Starkärr	235.
Stenhamn	326.
Stenkyrka	217.
Stockholms län	149.
Stockholm	111.
Storkö	325.
Styrsö	204.
Strömbäck	22.
Sundsvall	26.
Sunnerberg	249.
Surteby	239.
Sura	89.
Svedvi	88.
Såuga	158.
Säby (Westmanland)	90.
Säfve	206.
Säfvared	248.
Sätterbo	82.
Sätilla	238.
Söderala	41.
Söderberke	45.
Söderköping	276.
Söderåkra	279.
Södertelge	167.
Tanum	211.
Thortuna	100.
Thorshälla	183.
Thorslanda	207.
Thorsö	254.
Thorhamn	326.
Tierp	102.
Tingstad	272.
Tjörn	212.
Tjurkö	324.
Torpa	84.
Torp	216.
Trollhättan	226.
Tufve	205.
Tuna	43.
Tunhem	226.
Tving	330.
Tåby	275.
Täby	152.
Tärna	100.
Törnefalla	280.
Umeå	22.
Upsala län	101.
Utö	165.
Wallby (Södermanland)	184.
Wallby (Upsala)	107.
Wallentuna	152.
Wanstad	349.
Warnum	63.
Wassända	225.
Waxholm	155.
Weckholm	107.
Wenersborg	322.
Wermlands län	48.
Westanfors	90.
Westerbottens län	21.
Wester-Norrlands län	25.
Westmanlands län	77.
Westerås	92.
Westerljung	182.
Westerlanda	208.
Westra Husby	278.
Westervik	280.
Wermdö	160.
Willberga	105.
Wingåker	182.
Wisingsö	296.
Wäddö	175.
Wättlösa	252.
Ystad	344.
Åmål	241.
Ålsättra	85.
Öckerö	207.
Öddö	17.
Öfvergarn	108.
Ölmevalla	303.
Ölserud	67.
Örebro	59.
Örebro län	68.
Öregrund	174.
Örgryte	200.
Östad	235.
Österplana	251.
Österåker	178.
Östra Eneby	273.
Östra Husby	275.
Östra Ryd	155.